

ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ИЗОХЛИ ЛУФАТИ

80 000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Э. БЕГМАТОВ, А. МАДВАЛИЕВ, Н. МАҲКАМОВ, Т. МИРЗАЕВ (раҳбар),
Н. ТЎХЛИЕВ, Э. УМАРОВ, Д. ХУДОЙБЕРГАНОВА, А. ҲОЖИЕВ

А. Мадвалиев таҳрири остида

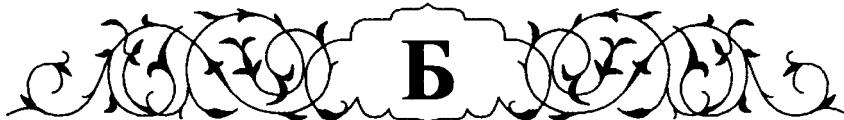
Лугат ҳозирги ўзбек адабий тилида кенг истеъмолда бўлган 80 мингдан ортиқ сўз ва сўз бирикмаларини, фан, техника, санъат ва маданият соҳаларига оид терминларни, бир неча шевада қўлланадиган сўзларни, баъзи тарихий ва эскирган атамаларни ўз ичига олади. Лугатда берилган сўзларнинг амалда қўлланиши XX аср ўзбек адабиёти ва матбуотидан олинган мисоллар билан далилланган. Лугат ўзбек тилшунослиги ва туркийшунослик бўйича мутахассислар, таржимонлар, оммавий аҳборот воситалари ходимлари, олий таълим муассасаларининг ўқитувчилари ва талабалари, шунингдек, кенг ўқувчилар оммаси учун мўлжалланган.

“Ўзбекистон миллий энциклопедияси”

Давлат илмий нашиёти

Тошкент

**Эслатма: Ушбу китобдан фақатгина шахсий мутолаа, танишиб чиқини
максадида фойдаланиш мумкин. Тижорий максадларда фойдаланиш (сотиш,
кўпайтириш, тарқатиш) қонунан тақиқланади.**

БА [а – қисқа] унđ.с. Баъзи уй ҳайвонларини чақириш учун ишлатилади. *Бақуррай!* (қўйни чақириш учун).

БА [а – ҷўзиқ] тақл. с. Қўйлар маърагандаги товушни ифодалайди. *Тўрабой аканинг қўлидаги ҳали териси қўримаган қўзичоқлар аҳён-аҳён майингина «ба» деб қўяди.* С. Анорбоев, Гўзаллик излаб.

БА- [ф. 4- – олд қўшимча] Асосан, арабча, форсча-тожикча сўзлар олдидан қўшилиб, бирор сифат-белгига эгаликни билдирувчи, **-ли** аффиксига тенг сифат ясовчи қўшимча, мас., *бадавлат*, *басавлат*, *бақувват*.

БААДАБ айн. *боадаб*.

БААЙНИ [ба.. + айни] рвш. Ажратиб бўлмайдиган даражада ўхаш, айнан, худди ўзи. *Хулласи қалом, бу биринчи уйланнишим анвоий ташвиш ва тўйполон бирлан баайни тушдагидак бўлиб ўтди..* А. Қодирий, Фиронлик Маллавой.

БАБАҚ шв. Хўрзининг бир хил йирик тури. *Бабақ хўрз.* — Баланд тутодан қичқирганда бабақ хўрз, жавобига теваракдан минглаб овоз. F. Фулом, Кўкан батрак.

БАБ-БАРАВАР қ. *баравар*. Бўйи баб-баравар. *Оғирлиги баб-баравар.* — Ҳамма мусулмонлар баб-баравар деб ўйлайсизми? Мусулмонлар ўртасида бўрилар ийқуми? Ойбек, Танланган асарлар.

БАББИТ [америкалик ихтирочи Баббит (Babbitt) номидан] *тех.* Қалай ёки қўроғининг сурма, мис каби металларни қўшиб тайёрланадиган, ишқаланиб ейилишини камайтирувчи қотишма. Қалай баббитлари. Қўроғин баббитлари. *Баббит подшипниклар.*

БАВОСИР [а. بواسير – касаллик номи] тиб. Тўғри ичакнинг ва орқа чиқарув йўли веналарининг кенгайиши ҳамда тутунчалар ҳосил бўлиши натижасида пайдо бўладиган касаллик. *Сурункали бавосирга янтоқ аралашмасидан тайёрланган малҳам қўлланилади.* «Фан ва турмуш». *Бавосирни мутахассис врач даволайди.* «Саломатлик».

БАВОСИТА айн. *билвосита*.

БАГАЖ [фр. bagage < bagues – йўлга олинган буюмлар; боғланган тутун] 1 Йўловчининг жўнатиш, ташиш учун тайёрлаб қўйган юки, умуман юк. *Қўл багажи.* *Багажни топиширмоқ.* *Багажни олмоқ.*

2 Йўл транспортининг йўловчилар юки жойлаштириладиган жойи, бўлмаси. *Найчи машинасининг багажини очиб, иккита ўртамиёна қовун олиб, хотинига тутқазди.* Газетадан.

3 с. т. кўчма Билим даражаси, савия. *Улар инспекторлар* бошқаришнинг янги органларига эски багаж билан келган, қишилек хўжалигининг конкрет тармоқларида чукур билимга эга бўлмаган кишилародир. Газетадан.

БАГАЖНИК [р. – «багаж жойи» маъносини ифодалайди] Йўл транспортни (велосипед, мотоцикл ёки автомобил)нинг юк ортиладиган маҳсус жойи (бўлмаси), юкхона. *Багажникни очмоқ.* *Багажникни беркитмоқ.*

— Домла куни бўйи елиб-югуриб ҳолдан тойганига қарамай, иккита оғир чамадонни машинага ўзи олиб чиқди ва багажникка ўз қўли билан жойлаштириди. А. Қаҳҳор, Тўйда аза. *Мен багажникда қўчкор олиб келганман.* С. Аҳмад, Жимжитлик.

БАД [ф. ә – ёмон, ярамас] Зараарли, ёмон. Қизим ақали, ҳуши қиз, дадасининг бундай бад ниятини билади. Шундан хафаланади, куяди. Ойбек, Танланган асарлар. [Зиё шоҳичи:] Бизнинг бу ҳолга тушишимиз ўз феъли бадимиздан! А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ганжа ёлғиз қолгач, турли бад хаёлларга борди. Э. Самандар, Дарёсини йўқотган қирғоқ.

Бад олмоқ Шубҳаланмоқ, шубҳа қилмоқ, ҳадиксирамоқ. Чамаси Султонали аблажик қилиб, Аневарни бад олдириб қўйган ва тонг вақти, улар уйқуда экан чоғида гойиб бўлиб, яна шубҳани орттирган бўлса керак. А. Қодирий, Мехробдан чаён. **Бад емоқ** Шубҳа билан қарамоқ, ишончни йўқотмоқ. У энди ҳеч нарсадан бад емас, Жўмард кўриб қолса рашк қиласди, деб ўйламасди. Мирмуҳсин. Илдизлар ва япроқлар.

БАД- [ф. ә – ёмон] Асосан форсчатожикча ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, «ёмон», «ярамас», «зараарли» маъноларини ифодалайди, мас., бадбўй, баднафс, бадфеъл.

БАДАВИЙ [а. بَدْوِي – саҳро кишиси, саҳрода яшовчи] Арабистон яримороли ва Шимолий Африкада яшовчи кўчманчи ва яримкўчманчи араб қабилалари; саҳройи, кўчманчи. -Саҳрода арабларнинг бадавий деган ёввойи тоифаси бор экан. Ўшалар ҳажга келган-кетгандарни талар экан, – деди Ҳожи хола. М. Исмоилий, Фарғона т.о. **Бадавий** ғазабдан титраб ногаҳон, Тик бокқан кўзларга санчийди шамшир. Х. Даврон, Кақнус.

БАДАВЛАТ [ба.. + давлат] Катта бойлика, бисотга эга бўлган; бой. **Бадавлат одам**. ■ У ўз ажойиб ғоясини амалга ошириш учун маблағ билан таъминлаб туришига бир бадавлат одамни унатди. «Фан ва турмуш». Бу давлатнинг бадавлат кишилари менинг оға-инимдек, етим-есирлари болаларимдек бўлиб қолди. «Фан ва турмуш».

БАДАВЛАТЛИК Катта бойлика эгалик; давлатмандлик. **Бадавлатлик** бўлган сўнг, Бегоналар дўст бўлар. Мақол.

БАДАЛ [а. بَدْل – алмаштирилайдиган буюм; эваз] 1 Бирор нарсанинг ўрнига, эвазига бериладиган ҳақ ёки нарса, нарсанинг қийматига тенг келадиган бошқа бирор нарса; эваз. Аммо бунинг бадалига, юқоридаги моллардан ташқари бир таноб ердан олтмиш

пуд пахта олиб, нақд пул бараварига ҳукуматга топширади. А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой.

2 Бирор ташкилот (жамият, уюшма) аъзосининг шу ташкилотга тўлаган ёки даврий тўлаб турадиган пули; взнос. Аъзолик бадали. **Партияга аъзолик бадали**.

3 Бадал (эрраклар исми) .

БАДАЛИДА кўм. взф. Давомида, мобайнида, ўтган вақт ичида. Икки йил бадалида отамнинг топиб-тутуб тўлагани қарзининг фойдасинигина қоплай олди. F. Расул, Адолат. Ўн йил бадалида юрагидаги заҳри заққумга айланди. «Ёшлик».

БАДАН [а. تَان – тан, тана] 1 Тананинг, гавданинг сирти, сиртқи қисми. Орқада келган Пўллагур манглай рўмоли билан ялангоч баданини артиб, терини қуритди. А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой. Ёмғирданми, терданми бутун бадани шалаббо ҳўл. А. Мухтор, Чинор.

2 Тана, гавда, вужуд. Қўнжи тўла сув, кийимбош жиққа ҳўл, совуқдан бадан қалтқалт титрайди. Ойбек, Қуёш қораймас. Кечаси Жаҳонғирнинг баданида оғриқ турди. «Шарқ юлдузи». Йигитнинг лаблари қўлига текканди, Маҳвашнинг аъзойи бадани жи-мирлаб кетди. Т. Ашуроев, Оқ от.

БАДАНТАРБИЯ эск. айн. жисмоний тарбия. қ. тарбия. Фозиддин тонг қоронғисида туриб, бадантарбия қилиб, обдан ювениб олгач, китоб ўқиб ўтирас, баъзан эса қайтиб бир оз мизғирди. О. Мухторов, Эгилган бош. У ҳар куни бадантарбия қилгиси келарди-ю, иш кўплигидан бу истагига эриша олмасди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Бадантарбия – дам олиш, ўпка ва юракни меъёрга солиш учун мўлжалланган бўлса майли эди-я! Афсус, унеки муштлашувни, қасосни мўлжаллаган бадантарбия эди. «Ёшлик».

БАДАР [ба.. + ф. بَدَر – эшик]: **бадар кетмоқ** Ном-нишонсиз кетмоқ, дом-дараксиз кетмоқ, гойиб бўлмоқ. Ўша келган бўйи бадар кетган. «Ёшлик». -Боққа бир бордингиз-у, бадар кетдингиз, – деб гинахонлик қилиб кўришиди амма. С. Анорбоев, Мехр.

БАДАРГА [ф. بَدَر – кузатиш; кузатиб борувчи] 1 Ўз ватани (юрти)дан бошқа жойга сурилиш, ҳайдалиш, қувфун. Айрилиқ устига энди бадарғаси ҳам чиқди. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

Бадарга бўлмоқ Бирор сабаб, мажбурият билан ўзга юртларда сурилиб юрмоқ; ўз

жойидан бошқа жойга ҳайдалмоқ. *Отаси бечора бұлса, қанча вақт әл-халқдан номус қылғанидан аллақандай шаҳарларга бадарға бұліб, яқында келди. Ҳамза, Паранжи сирлари. Бадарға бұн чиқдик юрту қаланғдан, Тұташиб үт чиқар сенинг тананғдан.. «Әрали ва Шерали».* **Бадарға қылмоқ** Үз жойидан бошқа жойга ҳайдаб юбормоқ, қувғун қылмоқ. *Күп халқлар үз ватанидан бадарға қилинди. «Шарқ үолдзуи».*

2 ҳұқ. Суд ұхмек билан бошқа ерга юбориши; күчириш, сургун.

БАДАСТИР [ф. بادستورى – маълум тарзда; тартиб-қоида асосида] **кам құлл.** Ҳар жиҳатдан тұла-тұқис таъминланған, барча керакли нарасаси мавжуд, бекаму күст. *Ұзи ҳам үлмілігінің бадастыр қилиб құйған экан. «Шарқ үолдзуи». -Ҳамма нарасаси бут, тұқис, бадастыр одамсан, – деди Эргаш Мирвалиға. С. Ахмад, Жимжитлик.*

БАДАХЛОҚ [бад.. + ахлоқ] Юриштуриши, ҳаракатлары жамиятнинг ахлоқий меъёрларига зид бұлған; ахлоқсиз. **Бадахлоқ одам.**

БАДБАХТ [бад.. + баҳт] 1 Баҳти кулмаган, турмушдан ёлчимаган; баҳтсиз, баҳти қаро, бебаҳт. *Мени қарғаманғ, қарғаманғ бадбахт қызынғызни, онажон!* Ҳамза, Бой ила хизматчи. *Манави ғұдак – жигарингиз Низомни ҳам бадбахт қылған одамсиз.* С. Ахмад, Уфқ. *Күз очиб күрганы алладими – бас, шұрлук умр бүйи үзини бадбахт ва айбдор ҳисоблайди.* «Әшлик».

2 құчма, с.т. «Ярамас, аблаж, шафқатсиз» маъносидағи ҳақорат, қарғышни ифодалайди. Эй, бадбахт, бултур бирор *пайғамбарлық дағысуни қилиб осилиб үлгап* эди, сен шундан ибрат олмадынғи, дебди. «Аския». *Бадбахт одамдагина раҳму шафқат бұлмайды.* «Фан ва турмуш». *Тортмоққа Әдгорда дармоп қолмади, Үз ҳолига бадбахт душман құймади.* «Алпомиш».

БАДБАХТЛИК 1 айн. **баҳтсизлик.** Бошимизга түшгап неки күлфат, фалокат, бадбахтлик, зулм, хорлик – бары шундан, нағсумиздан. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Пасткашлик, аблажлик. -Сен бадбахтлик құлма!.. – деб Рұзи .. сүзига құшымча қилди. С. Айний, Жаллодлар.

БАДБАШАРА [бад.. + башара] Күриши әқимсиз; хунук, күримсиз юзли. *Мелиқул ота күн ботиши олдида Эралининг*

хөвлисига қирқ-әллик ёшлардаги бадбашара бир одам билан кириб келди. «Әшлик». Соқчи мүйловдор, девдек улкан гавдали, бадбашара бир ынгит экан. Х. Тұхтабоев, Йиллар ва йүллар.

БАДБИН [бад.. + ф. بین – күрүвчи, қаровчи] 1 Бирорға ёмонлик истовчы, бузуқ ниятли, бадхоқ. *Тушунаман, умр қисқа, Ҳақ дасты ҳам қисқароқ, Аммо нечун шу умрда Бүнча бадбин яшамоқ?* А. Орипов, Йиллар армоми.

2 **Жамият ахлоқий нормаларига тұғри келмайдиган; ярамас.** [У] Эски Шарқдаги бадбин урғ-одатларга қарши, хотин-қизларни ҳуқұқсиз құлға айлантиришларига.. қарши исән қыларды. Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман. Тақсири олам, бу ғаламис ғапларға асло қулоқ сола күрманс. Булар сизни ғалгитиши учун атайдын айтілған бадбин ғаплардир. Ж. Шарипов, Хоразм.

3 Умидсиз, түшкүн ҳолаты; пессимист. Қайғура бил, лекин бадбин бұлмагил, Қайғу табиий ҳол, бадбинлик ёмон. Үйгүн. Кимсалар, бадбин дәя бокманғ бу күн Абдуллаға, Тингласа ғоҳи юриб мозий элидин зорлар. А. Орипов.

БАДБИНЛИК 1 Ярамас, ёмон ниятли хатти-ҳаракатларға одатланиш.

2 Умидсизликка берилиш, умидсизлик. *Унинг тақдирі ҳақида* энг некбин бұлған Ҳайдар ҳожи әнді бадбинликка түшиб, ҳатлар әзади. А. Қаҳдор, Сароб. Зикриә афанди, бадбинлик ҳам жаҳолат каби ёмон иллат. Т. Малик, Қалдирғоч.

БАДБУРУШ 1 Юзи, башараси бурушган. қ. **бадбашара.** Гулсанам қамчи зарбидан чинқириб, үрнидан турған эди, бадбуруш бир киши уни қисқичдай құллары орасыга олди. С. Кароматов, Бир томчи қон.

2 Ҳайбатли, құрқинчли. Ҳар бири эшакдай келадиган учта ити занжирда. Бадбуруш зұр итлар. Ойбек, Болалик. Нұсратилланың қора, үйтір юзи сиғылған бақадай бадбуруши бұлғыб кетди. А. Мұхтор, Опа-сингиллар. Ростини айтсам, эшиштеган әдім-у, аммо әзкемарнинг бундақанғи каттасини, бадбурушини күрмаган әдім. Й. Шамшаров, Тошқин.

БАДБҮЙ [бад.. + ф. بويى – ҳид, ис] 1 Әқимсиз ҳид тарқатувчи; әқимсиз ҳидга әга; құланса, сассиқ. *Аваз бадбүй ҳиддан бұғылиб уйғонди.* С. Сиёев, Ёруғлик. Ошхо-

нанинг мендан ҳам каттароқ раҳбарлар овқатланадиган хилват бурчагидан одам боласи чидай олмайдиган бадбүй ҳид анкүй бошлади. Ҳ. Тұхтабоев, Шириң қовунлар мамлакати.

2 күчма Ёмон, ярамас; хавфли. Одобни одобсиздан ўргандым дегандек, балки ота ҳаётининг бәззи бадхазм, бадбүй томонлари қизни узоқларга назар ташлашга мажбур қылғандыр. Н. Сафаров, Узоқны күзлаган қыз. *Ватанимизнинг зангори осмонини бадбүй булутлар қоллаган оғир синов дақылаларыда ҳам унинг [Гафур Гуломнинг] баланд наъраси узоқ-узоқларга эшишилб турды.* Газетадан.

БАДБҮЙЛИК Ёқимсиз ҳидга әғалик. Соғлиқиң сақлаша бұлымининг.. ифлослиги.. ариқларда.. ахлат өқиб түришидан.. бадбүйликдан билиниб турар әди. «Муштум».

БАДГИР [бад.. + ф. گىر – олувчи] Түгри ишни, ғапни тескарига бурувчи; ҳадеб гина қылаверувчи, гина сақловчы; кекчи. *Бадгир одам.* — *Борди-ю, шеърият даҳоси Ҳофиз буғунги кунда бадгир фикрли деб санаған экан, мендай мұхлисини ҳам мәрдуми даврон қылғынлар.* Ж. Абдуллахонов, Ҳонадон.

БАДГУМОН [бад.. + гумон] Ҳар кимдан, ҳар бир нарсадан шубҳа, гумон қилувчи, ҳадикчи; рашкчи. *Бадгумон одам.* *Бадгумон бұлмоқ.* — *Бұстон хұйжаси Маждиддинни биринчи күрган ондағең ундан бадгумон бұлған әди.* Ойбек, Навоий. *Не сабаб бұлади-ю, оқсоқолнинг кенжә қизи бир пой олтин ҳалқасини ўйқотади.* Мендан бадгумон бұлиши. С. Кароматов, Сүнгги бархан.

БАДГУМОНЛИК Шубҳаланиш, ҳадиксираш ҳолати. — *Менда бәззи кишилардай ҳар нарсага шубҳа билан қарааш, бадгумонлик хусусиятлари ўйқылғынни биласан, дүстим, — деди раис Камолга.* Ҳ. Назир, Күктерек шабадаси. *Рашқдан холи эмас ошиқлар дили,* Лек бадгумонликнинг бұлма мояши. Ф. Зоҳид.

БАДГҮЙ [бад.. + ф. گوي – ғапи्रувчи] 1 Ёмон сўзлар айтиб юрувчи, ғийбатчи, иғвогар. *Шу бадгүй, борларни күролмайдиган, ўйқуларга беролмайдиган оч арвоҳ-а!* Зиёли эмас, миллатга зиёни чаён. К. Яшин, Ҳамза.

2 шв. Тили заҳар. *Бадгүй хотин.*

БАДЖАХЛ [бад.. + жаҳл] 1 Аччиғи тез, жаҳли ёмон. *Баджаҳл одам.* — *Баджаҳл ва қаттиқұл Валихоннинг бу хүшнудлігидан бек навкарлари енгил тортшиб, зұрма-зұраки илжаярдилар.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

Сажия баджаҳл, тили заҳар хотин, сал нарсага чақиб олади. С. Сиёев, Отлиқ аёл.

2 күчма Құдратли, күчли; ҳайбатли, даҳшатли. *Омочнинг тишини созлашни, сандонда темир парчинлашни, турлы асбоб ясашни ўрганар, құр-құр темириң кеми-раётған, сеҳрар, баджаҳл оловга узок тиқишиб ўй сурарди.* К. Яшин, Ҳамза. *Қуюқ, баҳайбат, баджаҳл булултардан йирик ёмғир томчилари савалаб турарди.* Ойбек, Күёш қораймас.

БАДЖАХЛЛИК Жаҳли, аччиғи тезлиқ; ўзини тута олмаслик хусусияти. *Қайнатанинг бутун вужуди ҳукмронлик ва баджаҳллик билан тұлғиб-тошған әди.* Ш. Рашидов, Құдратли тұлқын. *Шунака одамлар бұлади.* Ўзининг одамгарчилигидан ийман-гандек, уни юзаки баджаҳлilik, құпоплilik әки сергаплilik билан ниқоблашга уринади. А. Мұхтор, Чинор.

БАДЗАБОН [бад.. + забон] Ёқимсиз ғаплар айтүвчи; қўпоп тилли. — *Сенга айтадиган ғапим шуки, — деди бойвачча чертиб-чертшиб, — Сен бадқадам, бадзабон одамсан.* К. Яшин, Ҳамза. *Найзанинг захми битиб кетади, аммо бадзабон захми сира битмайди.* К. Яшин, Ҳамза.

БАДЗОТ [бад.. + а. تۇز – киши, шахс] 1 Ёмон наслли, зоти паст, таги паст. *Бадзот одам.* — *Ё олло, наҳотки бадзот бир табибнинг ўғлы газетага ёзив, эл-юртга мени ёмон-отлиқ қылса-я?* К. Яшин, Ҳамза.

2 Ҳақорат, сўкиш маъносини ифодалайди. *Менинг шунчалар қаттиқ ғапларимга қандай чидадинг?* Нега сен ҳам жавоб бермайсан, бадзот? К. Яшин, Ҳамза.

БАДИА [а. بادیا – ажойиб, ғаройиб, ноёб нарса; санъат асари] 1 Нафис, нодир. *Шоир, ёзмайсанми, қани ўил бүйи Авайлаб асраган бадиа сатрине?* Ф. Фулом.

2 Кишининг диққатини тортадиган бадиий асар. *Шоирдан бизга лирик бадиалар, фалсафий мушоҳадаларга бой манзумалар мерос бўлиб қолди.* «Фан ва турмуш». Алишер болалик ўйларидаги икки тиңда бадиалар ижод қилиб шуҳрат топган. Ойбек, Навоий.

БАДИИЁТ [а. بادییت – бадиалар; бадиийлик] эск. кт. Бадиийлик ва эстетик талабларга жавоб берса оладиган ижод ва унинг маҳсулі. У.. «адабиёт пирлари» ҳақида ёзған мақолаларыда чин бадиийётни сохта

бадишиётдан ажратса билиши таълимини берди.. Газетадан.

БАДИЙ [а. بَدِيعٰ – бадииятга, нафис санъатга оид; гўзал, ажойиб] 1 Вокёликни нафис санъат воситалари, усуллари, образлари орқали ифода этувчи; тасвирловчи. *Бадиий адабиёт. Бадиий асар. Бадиий санъат. Бадиий фильм.* ■ *Бадиий адабиётнинг замари ҳаётдир.* Ҳ. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари. Элмуорд бадиий асарлар одамларнинг ташна дилларига нақадар роҳат багишлаганини сезар, лекин бундай асарларнинг ўз тилемизда камлигидан кўйинар эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Бадиийликка тегишли, мансуб. *Бадиий маҳорат. Бадиий тасвир. Бадиий тафаккур. Бадиий дид. Бадиий салоҳият.* ■ *Ижодда фақат ниятнинг ўзи кифоя қўймайди, шунга яраша бадиий салоҳият ва теран фикр ҳам зарур.* Газетадан. *Бадиий фикр ўзининг шакли билан туғилади.* У. Норматов, Талант тарбияси.

3 Бадиий ижод билан боғлиқ бўлган фаолиятга оид. *Бадиий раҳбар. Бадиий ҳаваскорлар тўғараги. Бадиий жамоа. Бадиий муҳит.* ■ *Бадиий ҳаваскорлик тўғараги репетиция қилаётир.* П. Турсун, Ўқитувчи. Ўзбекистонлик бадиий коллективлар ва ижорочиларнинг концертларида олтмиш мингдан ортиқ киши ҳозир бўлди. Газетадан. Янги инсонни вояга етказиш ва тарбиялашда ижтимоий ва бадиий муҳитнинг роли катта. Газетадан.

БАДИЙЛИК Бадиий-эстетик хусусиятга, бадиий мазмунга эгалик; санъатга алоқадорлик. *Бадиийлик – асарнинг эстетик таъсир кучи.* Газетадан. *Ойбек романнинг мусиқавиалиги, бадиийлиги, образли бўлиши учун курашган.* «ЎТА».

БАДИИЯТ кам қўлл. қ. **бадиийлик.** *Бадииятдан маҳрум, хом шеърлар газетада босилаверади, деган гап қаердан чиққан?* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

БАДИК I шв. Дудуқланиб гапиравучи; чучук тил.

БАДИК II фольк. этн. Беморни сўз ёки ашула айтиш йўли билан даволаш усули; доюхонлик, авраш. *Бунга сўзнинг магик қудратига асосланувчи кинна, бадик, авраш, бурей-бурей ҳамда мавсум-маросим қўшиклиридан «Суст хотин», «Чой момо» кабилар мансуб.* «ЎТА».

БАДИКХОН Беморни бадик усулида даволовчи.

БАДИКЧИ айн. **бадикхон.**

БАДИХА [а. بَدِيَخَة – ички ҳис-сезги; топқирлик, ҳозиржавоблик] ад. Бирор воқеа, ҳодиса муносабати билан тўсатдан, бирданига ижод қилинган, айтилган шеър ёки шеърий парча, мусиқа асари ёхуд қўшиқ; экспромт. *Бадиҳа айтувчи ё енгиши, ё маъжлис аҳли олдида мулзам бўлиши керак.* Газетадан. *Бундай ҳолат ҳам ёр-ёрчи гўяндаларнинг ижро жараёнида эркин бадиҳа қилишларига қулаликлар туғдиради.* «ЎТА».

БАДИХАГЎЙ [бадиҳа + ф. گویى – айтувчи] Тўсатдан шеър тўқий олувчи; ҳозиржавоб. *Айтувчининг бадиҳагўйлиги билан боғлиқ ҳолда «Олқиши»нинг ҳажми турлича бўлади.* «ЎТА». -Ёлғон, – деди Гайбаров, – Мен бадиҳагўй эмасман. М.М.Дўст, Галатепага қайтиш.

БАДИХАГЎЙЛИК Бирданига, тўсатдан ижод қила олишлик. *Бадиҳагўйлик – ижро-чилик санъатини узил-кесил эътироф этувчи босқичидир.* Газетадан.

БАДКАРДА [ф. بَدْكَار – ёмон ишлар қилювчи] кам қўлл. 1 айн. **бадкирдор.** Бир бадкарда сўз сўзласа, ҳеч қулоқ солгувчи бўлма. «Эрали ва Шерали». Бадкардага кўнма зинҳор, Ҳушердирсан, ақлинг бисёр. «Эрали ва Шерали».

2 Ёмон отлиқ, ёмон ном чиқарган. *Бадкарда одам.*

БАДКИР [ф. بَدْكَار – ёмон амалли] кам қўлл. Ёмон, қабиҳ, разил; шундай ишлар қилювчи. *Жаноби қоровулбеги, бу бадкирлар амир одамлари эмас.* Ш. Холмирзаев, Сўнмас ўт. *Бадкир полвонни ўлдириб келдим, армоним қолмади.* «Хушкелди».

БАДКИРДОР [ф. بَدْكَرْدَار – разил, ёмон ишлар қилювчи] кт. Ёмон, қабиҳ ҳаракатлар қилювчи; ярамас одам. - *Тилида қурбон сўзи, аммо қилиши-қидирмиши гуноҳдан иборат бўлган ҳаромхўрлар, бадкирдорлар, золимлар озми?* – деди Аҳмад Ҳусайн. Ойбек, Нур қидириб. *Бадкирдор одамлар бир кун беомон ярадор қилдилар қўшиқни.* А. Орипов.

БАДКИРДОРЛИК Ёзулик, разиллик хусусиятига эга бўлган ҳаракат, иш. *Загчакўз Бақохўжанинг бадкирдорлигидан юрагини олдириб қўйган кампир Зин қишлоғида ҳаммадан ҳадиксирарди.* Мирмуҳсин.

БАДКОР [ф. بَدْكَار – ярамас ишлар қилювчи] кам қўлл. 1 Қабиҳ ишлар қилювчи, ёмон ниятили. *Офатингдан сақла,* ё пар-

вардигор! Норасида қизга құл солди бадкор. Миртемир. Йұлда ыұлдошлиққа бадкор тушмасин, Ҳеч киши юртидан канор тушмасин. Миртемир.

2 құчма Бераҳм, шафқатсиз. Рашик этиб бадкор тароққа, Гоҳи күнглім ғаш бұлур, Жонға пайванд сочларингни Нега тирноглар тароқ? Э. Воҳидов, Мұхаббат.

БАДКОРЛИК кам құл. Нияти бузуқлик, ёмон, қабиҳ ишлар билан шуғулланишилик. Ҳотам бува, раисликни ол, деб құймайды. Бадкорлик қилиб, чин күнгілдан айтма-әтгандир, деб үйлайман, лекін қараб тұрсам – чин күнгілдан айтаяпты. М.М.Дүст, Лолазор. Амир навкарлари Когонға бостириб кириб, мисліз бадкорликлар қилишган. Ш. Холмирзаев, Қыл күпприк.

БАДЛАНМОҚ шв. Хұмрайиб, ёқтирамасдан қарамоқ, хүшкүрмаслик. Құл тутышиб кирдик узун даҳлізга, Не бало, бадланиб қарайсиз бизга. «Қүшиқлар».

БАДМАСТ [бад.. + маст] Ҳаддан зиёд күп ичимлик ичадиган, ёмон маст бўладиган ва маст бўлиб ножӯя қилиқлар қиладиган. Шұхратли қароқчи ўлғунча бадмаст, оғзидан гүпиллар ароқнинг ҳиди. Уйғун, Тонг қүшиғи. Бадмастга дамодам ичмогидин не баҳр, Кудамийлиқ қатлуға ичар қадаҳ-қадаҳ заҳр. Газетадан.

БАДМАСТЛИК Ўта мастилик ҳолати; гирт мастилик. Убадмастлик билан төкканга тегиб, тегмаганга кесак отди. «Муштум». Бадмастлик ва баднафслик шифокор тегирмонига сув қуяди. Газетадан.

БАДМИНТОН [ингл. Англиядаги Badminton – Бадминтон шаҳри номидан] Патли коптоқча (волан)ни ракетка билан уриб, тўрдан оширишга асосланған, яккама-якка ёки жуфт-жуфт бўлиб, залда ёки очиқ майдончада ўйналадиган спорт ўйини. Құлтиғига бадминтон ракеткаларини қиситириб олиб, икки құлда иккита тұр халта күтариб турибди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. Бадминтон машғулотлари пайтида шикастланиш, болдири бұғимлари құзилиши мумкин. «Саломатлик».

БАДНАМО [бад.. + ф. әм – қүринувчи; күриш] 1 Хунук башарали, түркі совуқ; жирканч. Рангини күрінг бу баднамонинг, Ҳанғги эшаги эрур худонинг. Аваз Үтар. Зевархонни уят ўлдириди.. Ажаб баднамодир бошдан оёғинг. «Баҳром ва Гуландом».

2 Күримсиз, хунук, равшанмас. Сай-фиддин бир варақ қатини ёйиб, Аваз томон сурди: -Хатимиз сал баднамороқ, оға, айб этмаісиз.. С. Сиёев, Аваз.

БАДНАФАС [бад.. + нафас] Бирор иш ёки ҳаракатнинг натижасидан фәқат ёмонлик күтүвчи; нафаси совуқ. Баднафас одам. ■ Ҳай, бундай баднафас бўлма-я. Ойбек, О.в. шабадалар.

БАДНАФС [бад.. + нафс] 1 Кўп еб-ичалиған; нафсини тия олмайдиган, очкўз. Хиёл ўтмай Сардорнинг ўзи кириб келди. Хийла баднафс эмасми, қиши билан бир жойда ётиб ея берганидан хўп семириб этилибди. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

2 Мол-дунёга тўймайдиган, бойликка ҳирс қўйган. Мулла Фазлиддин.. буларнинг баднафс талончилар эканини кўриб, нафрати келди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

БАДНАФСЛИК Ўз нафсини тия олмаслик, очкўзлик. Касаллик – баднафсликдан, фалокат – ҳасаддан. Газетадан. Бадмастлик ва баднафслик шифокор тегирмонига сув қуяди. Газетадан. Икки оёқли бузоқнинг баднафслигига чидай олмаган сигир шатирлатиб унинг пешонасига тенди. С. Аҳмад, Уфқ.

БАДНИЯТ [бад.. + ният] Фақат ёмонлик истовчи, бузуқ фикрли. Менинг ҳақимда Алишер Навоийдек одам шундай бадният.. бўлсин? Ойбек, Навоий. Бадният қилғаннинг боғи кўжармасин. «Шарқ юлдузи».

БАДНОМ [ф. بدمام – ёмон ном] Ёмон иш билан ном чиқарған, ёмонотлиқ бўлган, номига доғ тушган. Бадном одам. Бадном бўлмоқ. Бадном қилмоқ. ■ -Ёмон одамларнинг сўзига қулоқ солиб, бундай ноҳақ гапларни гапирмаган! Қиз бола-я! Бадном бўлиб қолса, нима бўлади?! – деди Қудратжонга бувиси. Мирмуҳсин, Умид. Маориф мудирига арз қилсам, аллақачон мени бадном қилиб қўйған экан, гапимни инобатга олишишмади. С. Аҳмад, Уфқ. Бўтани тезроқ бадном қилайлик десангиз, ҳозир чолга босиб-босиб ичирасиз. С. Аҳмад, Ҳукм.

БАДНОМЛИК Ёмонотлиқ бўлмоқлик; шармандалиқ. Гитлер, гитлерчилардан нима қолди?.. Бадномлик қолди. Н. Сафаров, Тирилган одам.

БАДНУСХА [бад.. + нусха] Хунук башарали, түркі совуқ. Ернинг юзида юриб-туришининг кўролмайдиган, одам сиёқидаги

баднусха, баднафс махлукнинг бетингга тушган тарсакисини, агар одам бўлсанг, то агад унумта! К. Яшин, Ҳамза.

БАДРАНГ [ф. بَدْرَانْج – ёмон, кўримсиз ранг] кам қўлл. Хунук, кўримсиз рангли. Қай кўз билан кўрсинги, поллар ўйнаб ётарди. Бўёқлари бадранг. «Муштум».

БАДРАФ [бад.. + ф. فَنْ, – «бормоқ» феълидан] шв. Ҳожат учун бориладиган жой; ҳожатхона. Кондукторлар нима қилишларини билмай, мени бадрафга қамаб, устимдан қулфлаб қўйишиди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

БАДРАФХОНА айн. бадраф. Бирон бадрафхонанинг ўртасига улоқтириб кетса бўлмасмикан, бу ғурбат юкини? «Ёшлик».

БАДРАШК [бал.. + рашк] Ортиқ даражада рашк қилувчи, қизғанчиқ. Бадрашк эр. — Баъзилар жуда бадрашк бўлиб, ҳаёт ўйлодини эзади. Газетадан.

БАДРЎЙ [ф. بَدْرُيَّ – хунук чеҳрали] Хунук юзли, совуқ башарали; турқи совуқ. Ўрмонаро ўтган ўйлчадан Чиқиб келди учтўрт кўланка. Бири бадрўй, қон томар юзидан. З. Диёр.

БАДСУРАТ [бад.. + сурат] Хунук кўринишили, турқи совуқ. Бир бало, бир оғат, бадсурат хунук, Оғзидан очилган қора бир туйнук. Кўзлари оловли, тишлари ханжар. Миртемир, Асарлар.

БАДТАР [ф. بَدْتَر – ёмонроқ] айн. баттар. Гулнор бир зум тараффудда ўтириб қолди. Унинг бир нуқтага тикилган чироили кўзларига бадтар ғам ҷўқди. С. Зуннунова, Гулхан. Бувисининг кўзлари бадтар чакчайиб, бошини сарак-сарак қилди. «Ёшлик».

БАДТАРИН [ф. بَدْتَرِن – энг ёмон, ярамас] айн. баттарин. Ахир бу ерга салтнамат душманлари, бадтарин кимсалар, гоятда хавфли шахслар ташланар эди-ку! Мирмуҳсин, Меъмор.

БАДТАРЛАШМОҚ айн. баттарлашмоқ. Бу воқеадан кейин хоннинг бош вазирга муносабати яна бадтарлашиди. Ж. Шарипов, Хоразм.

БАДФЕЙЛ [бад.. + феъл] Хулқ-атвори ёмон; тарбиясиз. Бадфеъл одам. Бадфеълининг бети қора. Мақол. — Олимжон эса Комилжоннинг тескариси.. Ўлгудай тўнг, бадфеъл. «Муштум». Масалан, баъзи одамлар бадфеъл ёки итфеъл, баъзилари эса хушифеъл бўлиши мумкин. «Ёшлик».

БАДФЕЪЛЛИК 1 ёмон хулқилик, феъли ёмонлик. Бобур ҳажвиёти айрим кишилар характеридаги баҳиллик, бадфеъллик, гиёбатчилик каби салбий хислатларга ҳам қаратилган. «ЎТА».

2 ёмон ниятлилик, ёмон хаёлда бўлишлик. Отаман, деб бадфеълликни ўйладинг, мен Мажнунман, мени жуда қийнадинг. «Баҳром ва Гуландом».

БАДХАЁЛ [бад.. + хаёл] ёмон хаёл, гумон. — Баъзиди кўнглим аллақандай бадхаёлларга бориб қўяди-ю.. шайтонга «ҳай» бериб, зўрга ўзимни тўхтатиб қоламан, — деди Шум бола. F. Гулом, Шум бола.

БАДХАТ [бад.. + хат] Аниқ, равшан қилиб ёзмайдиган, хати хунук. Бадхатроқ экансиз, турар жойингизни топгунча пича вақт ўтди. «Шарқ юлдози». Кўп ёзиш-чиши натижасида хатим бир даража тузалиб, ўқиладиган бўлса ҳам, асосан бадхатлар қаторига кириб қолдим. С. Айний, Қуллар.

БАДХОҲ [бад.. + ф. خَوَاه – хоҳловчи, истовчи] Бирорга ёмонлик истовчи, бузуқ ниятли. Буларнинг гапи бадхоҳ хайрхонларнинг тарбияси, насиҳати, танқидига ўхшар эди. А. Қаҳҳор, Сароб.

БАДХОҲЛИК Нияти бузуқлик, пинҳона душманлик. Унинг феълига тушуниб қолган бу ердаги мутахассислар бу хайрхонлик остида ашаддий бадхоҳлик ётишини билар эдилар. А. Қаҳҳор, Сароб.

БАДХУЛҚ [бал.. + хулқ] ёмон хулқли, қилиғи совуқ. Бадхулқ одам.

БАДХЎЙ [ф. بَدْخُويَّ – ёмон феъли, адабсиз] айн. бадфеъл. Бадхўйнинг бети қора. Мақол.

БАДХЎР [бал.. + ф. خَوَر – єювчи, ичувчи] Истеъмол қилиб бўлмайдиган, таъмсиз, лаззатсиз. Бадхўр овқат. — Буларнинг ҳаммаси қўшилиб, бадхўр бўлиб кетмасин деб қўрқаман. У. Исмоилов, Рустам.

БАДЧЕҲРА [бал.. + чехра] Хунук юзли, башарали; кўримсиз, бадбашара. Қовоги солиқ, хўмрайган, бадчехра Маъмур сигарета чекиб ўтирибди. Ойбек, Нур қидириб.

БАДЯ [ф. بَدْيَهَ – мис ёки сополдан ясалган катта идиш] 1 ёғоч, сопол ёки мегалдан ясалган маҳсус катта челак.

2 тех. Бетон қоришмасини солиш учун ишлатиладиган идиш. Кран гирчиллайди, кўтарилаётган бадядан тақири-туқур тош, шалоп-шалон қоришма тушади. А. Мухтор, Туғилиш.

-Буниси – пневматик юкчи, буниси – бадя, буниси – осма насос, – деб Йўлдош ҳафсаласи келмайроқ менга бир нималарни кўрсатди-ю, уйқан бўлсан ўлай агар. «Ҳарорат».

БАДҶОВОҚ I Қовоғи солиқ, хўмрайган. **Баджовоқ одам.** — Кенжга нариги столда ўтирган баджовоқ ўйигитга қаради. А. Қаҳҳор, Сароб. Гитлер экан баджовоқ, Одати хунук, карқулоқ. «Бойчечак».

2 кўчма Куюқ, ҳайбатли (булут ҳақида). Ташқарига чиқиб, кўнгли янайам ёришиб кетди: баджовоқ кулранг бўлутлар узоқ-узоқларга чекинган. А. Обиджон, Аканг қарагай Гулмат.

БАДҲАВО I [бад.. + ҳаво] Ҳавоси бузуқ, ёқимсиз. **Бадҳаво жоӣ.**

БАДҲАВО II [бад.. + ҳаво] Ўзини ўзгальардан юқори олувчи, димоғдор; такаббур. **Бадҳаво одам.** — Фақ(и)р аҳлига нуҳоятда тавозеъли Муқим, Не керак баъзи тақаббур, бадҳаволарга салом! Муқимий.

БАДҲАЗМ [бад.. + ҳазм] Тезда ва осон ҳазм бўлмайдиган, сингиши қийин бўлган. **Бадҳазм таом.**

2 кўчма Кўнгилга тўғри келмайдиган, феъл-атвори совуқ. Шафриндан илгари ёшигина бир ўйигит кирди. *Бу – Эҳсоннинг яқин дўстларидан, Саидий «бадҳазм» деган кишилардан бири.* А. Қаҳҳор, Сароб. Ўша бегона, бадҳазм хотин, нима бўлса ҳам, болам, деб юриди. А. Муҳтор.

3 кўчма Жирканч, ярамас. *Одобни одобсиздан ўргандим дегандек, балки ота ҳаётининг баъзи бадҳазм, бадбўй томонлари қизни узоқларга назар ташлашга мажбур қилгандир.* Н. Сафаров, Узоқни кўзлаган қиз.

БАДҲАЙБАТ [бад.. + ҳайбат] айн. баҳайбат 2.

БАЁВ Ҳар нарсага ишонаверадиган; соддадил; бўшанг. *Мени бўш, баёв, бемалол сигир қилиб соғса бўлаверадиган лақма деб ўйлаяпти, шекили. Ҳали қараб тур, ўзингни шилиб, ширяланғоч қилиб қўйганимни билмай қоларсан.* С. Аҳмад, Жимжитлик.

БАЁЗ [а. بیاض – оқ, оқлиқ; оққа кўчирилган шеър, матн] 1 Оқ ранг; оқлиқ.

2 ад. Бир ёки бир неча шоирнинг шеърларидан танлаб олиб тузилган шеърий тўплам. *Баёз тузиши ўзбек, озарбайжон, турк, шунингдек, эрон ва араб ҳалқларининг адабиёти тараққиётida салмоқли ўрин тутган.*

«ЎзМЭ». Баёзини олиб кирди айвона. Ўқиб бериб, мени қилди девона. «Қўшиқлар».

БАЁН [а. بیان – аниқлик, равшанлик, тавсифлаш, ифодалаш] 1 Табиат ва жамият ҳақидаги тушунча ҳамда тасаввур юзасидан инсон фикри ва мулоҳазаларининг оғзаки ёки ёзма ифодаси. *Оғзаки баён. Баён қилмоқ.* Фикр баён қилмоқ. — *Бу ёғини қайси тил билан баён этсан экан..* Х. Тўхтабоев, Сеҳрли қалпоқча. Гўрўғлибек бошидан ўтган воқеаларни бирма-бир баён этди. «Гўрўғли». Ҳа, кўрасан, лекин шуни унумта асло, Аҳволингни баён қилгин фарзандларга хос. А. Орипов. Агар чиндан ҳам сени пул қизиқтирмаӣ, муҳим деб ўйлаган гапингни қисқа баён этиши қўлингдан келса, қучоқ-қучоқ асар ёзишингнинг фойдаси ўйқ. Шукрулло.

2 ад. Адабий асарнинг содир бўлган ёки бўлаётган воқеалар ҳамда воқеаларнинг бориши ҳақида ҳикоя қилинадиган қисми. *Романда тавсиф, муаллиф мулоҳазалари ва баёнлар кўп.*

3 ад. Тавсиф; изоҳ бериш. *Асарнинг қўмматли бобларидан бири шеърият ва аруз баёнидир.* «Фан ва турмуш».

4 Ўқиб ёки айтиб берилган бирор матн асосида ёзилб чиқилган иш; ёзма иш (ўқувчиликлар билимини баҳолашнинг ёзма шаклларидан бири). *Ўқувчилик баён ёзишиди.* Баённи текшириб чиқмоқ. *Баёнлар тўплами.*

Баён аломати тлиш. кам қўлла. Остинустин турган икки нуқтадан иборат тиниш белгиси (:).

БАЁННОМА [баён + нома] 1 айн. баёнот

1. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг баённомаси.

2 Мажлис, йиғилиш, кенгаш ва бошқа тур анжуманларнинг боришини ва улар қабул қилган қарорларни аниқ, сиқиқ ҳолда қайд қилувчи хужжат. *Мажлис баённомаси.* Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси *Тил ва адабиёт институти илмий кенгашши мажлисингинг баённомаси.* — *Баённомани ёзишини ташкил қилиш котибининг асосий вазифаларидан биридир.* «Иш юритиш».

3 эсқ. айн. манифест.

БАЁНТОТ [а. بیانت – «баён» сўзининг кўплиги – билдириш, эълон қилиш; декларация] 1 Давлатлараро дипломатик муносабатлар, музокаралар, ҳалқаро аҳвол ва шу каби масалалар ҳақида манфаатдор томонларнинг расмий фикрлари, қараш-

лари ҳамда мақсадларини ифодалайдиган ҳужжат. Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлиги баёноти.

2 Бирор нарса ёки воқеа ҳақида ёзилган маълумот, хабар. *Биз бу икки маймун тұғрисида қисқағина баёнот шаклида изоҳат күринишида бир нарса ёзіб кетсак..* А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой.

БАЁНЧИЛИК экс. ад. Баён жанри (қ. баён 2).

БАЁТ I [а. بَيْت – тунаш, тунаб қолиш мус. 1 Шашмақомнинг учинчи – Наво мақомларига кирадиган күйлар гурухларидан бирининг номи (қ. **шашмақом**). *Баёти Ажам. Баёти түрк, Ўйин баёти.* — «Гулёр»га сол созингни, «Баёт»га сол бозингни. Тинчлик құшиғин бошла, Эшитай овозингни. «Халқ құшиқлари».

2 құйма Овоз; қычқириқ. Ҳұролзар баётиң авжы тонготар, Сүйимли нигоҳи әркаларидар.. М. Юсуф, Үйқудаги қиз.

БАЁТ II этн. Қадимги ўғуз қабилаларидан бирининг номи.

БАЖАРМОҚ I Бирор иш, режа, мажбурият ёки топшириқи амалга ошироқ, бажо келтирмоқ, адo этмоқ. *Белгиланган ишни ўз өткітида бажарши керак.* С. Карапоматов, Бир томчи қон. *Хоҳиши-иродамизни сүссеz бажарасан.* «Шарқ үолдзузи». Агар менинг топширган топширигимни бажарсанглар, вазирлик ўринларингда қолдирман. «Луқмони Ҳаким».

2 Бирор ҳаракатни ижро этмоқ (роль, мусика, рақс ва ш. к. ни.). *Баъзан уролни жуда қийинчилек билан бажарар, кейин ёлғиз қолганда, ўзи қотиб-қотиб куларди.* Ойбек, Танланган асарлар.

БАЖО [ба.. + ф. (س) لج – ўрин, жой] 1 рвши. Маъқул тушадиган, мақсадга мувофиқ бўлган; чакки эмас; дуруст, жойида. *Ҳуб бажо иш қилдингиз-да.* — *Пастқам жой экан, — Аҳмад Ҳусайн шивирлади, — Манзил бажо!* Ойбек, Нур қидириб. *-Ишлар бажо! Отланнинглар!* — деди уста Замон. Ш. Тошматов, Эрк қуши. ..ана шу чўпонга чўлиқ бўлсан, айтганларини югурб-елиб бажо қилардим. «Ёшлик». *-Қиличим ўткир, тигим бурро.* Ҳукмнингизни бажо келтирман, — деди хон. «Луқмони Ҳаким».

Бажо келтирмоқ (ёки этмоқ, қилмоқ) Бирор ишни, топшириқи ўрнига қўймоқ, адo этмоқ. *Ҳар ҳолда.. ҳурматларини бажо*

келтир, *Марғилон деган шаҳардан сенинг юзингни деб келдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Бандаликни бажо келтирмоқ** қ. **бандалик I.**

2 кесим вэф. Ҳўп, хўп бўлади, бажонидил. Эртага *Ғузорнинг оғзи котталарини қалъага тўплангиз!-Бажо!* — қуллуқ қилди бек. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

БАЖОНИДИЛ [ф. بَاجَنْوَدْل – жон ва дил билан] рвши. Жон-дилдан, сидқилилдан; жон деб, жон-жон деб. *-Ҳон ҷақирган бўлса, бажонидил борайик,* — деб шогирди билан хоннинг олдига кетган экан. «Луқмони Ҳаким».

БАЗА [юн. basis – асос, негиз] 1 архит. Устуннинг, колоннанинг асоси, пастки йўғон таянч қисми.

2 Халқ хўжалиги, ишлаб чиқариш ва маданий-маънавий соҳаларнинг асоси, негизи, таянчи: *Моддий-техника базаси. Экспериментал база. Иқтисодий база.* — *Моддий-техника базамиз маълум даражада янгиланади ва сифати яхшиланади.* Газетадан. *Мактаблар ва ўқув юртларининг моддий базаси анча мустаҳкамланди.* Газетадан. ..адабий тилимиз илгариги китобийликдан қутулиб, жонли халқ тили базасига ўтди. «ЎТА».

3 Муайян моддий нарсалар тўплами, мажмуми; заҳираси. *Озуқа базаси. Ем-хашак базаси. Ҳомашё базаси.* — *Мустаҳкам озуқа базасини вужудга келтирмай туриб, чорвачиликни ривожлантириш ҳақида ўйлаб ҳам бўлмайди.* Газетадан.

4 Муайян хизматлар кўрсатиш ва керакли жиҳозлар билан таъмин этиб турish мақсадида барпо қилинган маҳсус жой, макон. *Туристлар базаси. Авиация базаси. Ҳарбий-дениз базаси. Спорт базаси.* — *Ўқувчилар.. туристик базаларда дам олишини бошлаб юбордилар.* Газетадан. *Пойтахтимиз ва Республиканинг бир қатор шаҳарларидағи ийрик спорт базалари Спартакиада ихтиёрида бўлади.* Газетадан. *Болалар майдончалари, спорт комплекси, спорт-байдарка базаси қурилди.* Газетадан.

5 Моддий заҳиралар сақланадиган бино, иншоот; омбор. *Таъминот базаси. Савдо базаси.* — *Жуман ака чойнак-ниёла олгани станцияга тушса, базага бир вагон мол келиб, омбор мудири юқ тушариши билан банд экан.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар. *Нормамат узоқ*

йиллар район нефть базасида ишлади. Газетадан.

БАЗАВИЙ кам құлл. Бирор нарса ёки соҳанинг таянчини, асосини ташкил этувчи. *Резервдагиларнинг күпчилиги.. базавий корхоналарда иккى ҳафталик стажировкада бўлди. Газетадан. Бунинг учун эса ҳар бир район базавий хўжаликларга эга бўлиши керак.* Газетадан.

БАЗАЛЬТ [лот. basaltes – синов тоши] Пайдо бўлишига кўра магматик, қорамтиrbўзранг, шишиасимон тоф жинси. *Атрофи чўл эмас, дашт эмас, аммо бўм-бўш, қақраб ётибди, ўйл атрофида баъзан базальт қоялар тиккайиб кўринади.* А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда. Ўша вақтларда лой кумуши деб аталган бу метали тез-тез учраб турадиган тоф жинсларидан гранит ва базальт таркибида учрайди. «Фан ва турмуш».

БАЗЗОЗ [а. بَزَاز – газлама сотовчи] эск. Газлама билан савдо қилувчи дўкондор; газламафуруш. Улгуржи, чакана савдогарлар, атторлар, баззозлар, мўйнадўзлар карвон келиб тушган сароилар атрофида уймалашиб қолдилар. М. Осим, Ўтрор. Қиз бу гапга чимматини сал кўтарган экан, баззоз бола қизнинг чироилилигига беҳуш бўлиб, ақлидан адашиб, ётиб қолибди.. «Луқмони Ҳаким».

БАЗЗОЗЛИК 1 Газлама сотиши, баззоз иши билан шуғуланишилик. -Ўн ўил баззозлик қилган бўлса, жуда бойиб кетгандир, – деди Дишод. М. Исмоилий, Фаргона т.о.

2 Газламафуруш (баззоз) дўконлари жойлашган, улар савдо қиладиган раста, қатор. *Пахтачилик зироатчиликда энг кўндаромад келтирадиган бўлгач, баззозликдаги дўконини акаси Аҳмадхўжага топшириб, ўзи Сойариқ қишилогига кўчиб кетди.* М. Осим, Тилсиз гувоҳ. Эна, мана бу атторлик, баззозликда бир йигит бор эмиш, ҳусну жамоли офтобни хира қилар эмиш. «Луқмони Ҳаким».

БАЗИС [юн. basis – асос] 1 иқт. Асос, негиз. қ. база 1.2.

2 флс. иқт. Жамият тараққиётининг маълум тарихий босқичида юзага келадиган ишлаб чиқариш муносабатлари йигиндиси. *Базис жамият тараққиётининг муайян босқичидаги иқтисодий тузумдир.* Газетадан.

3 геод. астр. Ер юзининг маълум жойидан жуда аниқ қилиб бевосита ўлчаб олинидиган асосий чизик. *Жисм кузатилган икки*

нуқтани бирлаширувчи тўғри чизик кесмаси базис дейилади. «Астрономия».

БАЗЛ [а. بَذْل – совға, ҳадя] эск. кт. Хурмат-эҳтиром юзасидан саҳийлик қилиб бериладиган ёки бағишиланадиган нарса; инъом; тухфа.

БАЗМ [ф. بَزْم – дабдабали зиёфат] 1 Мусиқа ва ўйинлар билан ўтказиладиган зиёфат, тўй, ўтириш, ўйин-кулги кечаси. *Қий-чув билан ўтган наҳорликдан сўнг ҳовлида яна базм бошланди.* Ойбек, Танланган асарлар. Дутор ёнига чилдирманинг чертмаги келиб қўшилгандан кейин, базм тагин ҳам жонланди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Табиб, сиз карнай-сурнай чалдинг, ногоралар жарангласин, базм қурамиз. «Ёшлик».

Базми жамшид Катта базм, дабдабали, шоҳона базм. [Хусайн:] Үхӯ, базми жамшид қизиган экан-да, кулгиларингиз осмони фалакка кўтаришмоқда. Уйгун ва И. Султон, Алишер Навоий. *Катта ҳовлининг тўридаги шийонда базми жамшид авжисда эди.* О. Ёқубов, Диёнат. **Базм курмоқ** Ўйин-кулгили, кўнгилочар юғилиш, ўтириш ўюштироқ. **Қизлар базми** этн. Никоҳ тўйида қиз фақат ўз дугоналари иштирокида ўтказадиган ўйин-кулги кечаси. Унинг [Кумушнинг] вужуди қизлар базми ичида бўлса ҳам, хаёли аллақаёқларда учиб юргандек, кўзлари ўйнагувчи қизларда бўлса ҳам, ҳақиқатда бошқа бир нарсани кўргандек.. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 кўчма Табиатдаги жонли ва жонсиз нарсаларнинг кишига завқ берувчи хатти-ҳаракатларини ифодалайди. Чумчуқлар дарахт шохларида ёздаги каби базм қуришган. А. Обиджон, Аканг қарағай Гулмат. Кечаси ўрдаклар базми бошланади. С. Аҳмад, Уфқ, Гулдурос, даҳшатли гулдурослар; чақмоқлар, чақинлар. Осмонларда чақмоқлар базми.. У. Қўчқоров, Ҳаяжонга кўмилган дунё. Олисдаги зовурда ёлгиз бақа аҳён-аҳёнда вақиллаб, шерикларини базмга чорлайди. «Гулдас-та». Хилма-хил ёввойи гуллар теварагиди капалаклар базм қуради, асаларилар гувиллайди. Ж. Абдуллахонов, Орият.

БАЗМАРО поэт. Базм пайти; базмда. *Базмаро қилганда хиргойи майин овоз этиб.. Ҳабибий.* Бу кечада базмара раққосаи янги замон ўйнар, Чунон ўйнарки, ҳар ким кўрса гар мастона жон ўйнар. Ҳабибий.

БАЗМОХ [базм + ф. әж – жой, макон] Базм ўтказиладиган ёки ўтказилаётган жой, хона. *Аста-секин унинг уйи чоллар базмогоҳига, кичик «чойхона»га айланниб бораётганди. «Шарқ юлдузи».*

БАЗМОРО [базм + ф. اړی – безатувчи, зийнатловчي] поэт. Базмни қизитувчи, базмга жон киритувчи, ўтиришни қизитувчи.

БАЗМХОНА Базм ўтказилаётган ёки ўтказиладиган жой, уй, хонадон. *Хирот саройидаги ҳашаматли базмхона сарой амалдорлари билан гавжум. Ф. Жўраев, Обид Жалилов. У истаган пайтида базмхонага кириб ишрат қиласди. Ж. Шарипов, Хоразм.*

БАЗМЧИ 1 Базм иштирокчиси, қатнашчиси. *Давра қуриб ўтирган базмчиларнинг ҳаракатлари, қилиқлари, бўғиқ нидоларини тасвирлашга тил кифоя қилмайди.. Ойбек, Танланган асарлар. ..базмчиларга қараб, гоҳ Аваз, гоҳ Холдор бир сўз айтиб, шаҳарга кираётиди. «Гулихиромон».*

2 Базмда иштирок этаётган санъат аҳли. *Базмчилар, ногорачилар нағмасини қўйди, ўйинчилар ўйинини қўйди, либосларини кийди. «Равшан».*

3 Базм ўтиришини ўюштирувчи шахс. *Тор кўчангиз тор экан, Йўлда базм бор экан. Базмчининг қизлари Шол кўйлакка зор экан. «Оқ олма, қизил олма».*

БАЗЎР [ба.. + ф. زور – қувват, қудрат; куч] рви. Қийинлик билан, зўр келган ҳолда; зўрга, аранг. *Қўлни базўр чўзиб, қўнгироқ итини тортди. С. Сиёев, Аваз. Аслида эса бу дардли сўрқ титраб, лабларидан базўр учди. Т. Малик, Қалдиргоч. Ўша куни зерикканидан кунни базўр кеч қилиди. «Ёшлик».*

БАЙ [а. بیع – савдолашиш, сотиши, келишиши] Савдо мумалаларида, ишга ёллаш ва ёлланишида ҳар икки томоннинг ўзаро келишуви.

Бай очмоқ Биринчи харидорга мол сотиб, савдони бошламоқ. **Бай пули** Савдола ёки ишга ёллаш-ёлланишида ўзаро келишувни мустаҳкамлаш мақсадида, тўлана-диган пулнинг олдиндан бериладиган қисми. *Савдогар кулимсираган ҳолда бай пулини бериб жўнагандан сўнг, савдо устиди ҳозир бўлган Исҳоқ сўфи ўзича бармоқлари билан ҳисоб юргизиб қарайди-да, домлага томон бошини чайқаб кулади. А. Қодирий, Обид кетмон. Мардонбойга савдо қилиб олиш, бай пули бериш учун ваколат бериб.. юборилди. А.*

Қодирий, Обид кетмон. **Байида шундай эди** Шундай келишилган эди. **Бай қилмоқ** Савдо қилмоқ; келишмоқ. *Ахир бошда бай қилган эдик-ку, ҳар замонда бир ёлғон гапираман деб. Ф. Гулом, Шум бола.*

БАЙ-БАЙ унд. с. 1 Ҳайратланиш, ажабланиш ҳолати ёки таҳсин маъносини ифодалайди. *Бай-бай, шаҳанишоҳлар турадиган ўйлар-а!* С. Нуров, Нарвон. *Бай-бай, унинг ялқовлиги, аммо тил деган бир қулоч.* Ойбек, Танланган асарлар. Эндиғина ёткоҳона зина-поясига етган ҳам эдики, балкондан пастга қараб турган қизга кўзи тушди: *Бай-бай, чакки эмас-у!* «Ёшлик». ..баковул ичига қўйма тиқилган какликларни олиб ўтятти. *«Бай-бай, мунча ҳиди яхши-я?»* – деб ўйлади у, оғзининг суви келиб. М. Осим, Ўтрор. [Бўрҳон:] *Бай-бай, бу вино эмас, асал-ку, дўстим.* Уйгун, Ҳуррият.

2 Хушёқмаслик, норозилик, таассуфни ифодалайди. *Бай-бай!* Келин деган ҳам шундок, латта қўғирчоқ бўладими? С. Аҳмад, Сайланма. *Бай-бай, бу болаларнинг дастидан ўлиб бўлдим; ахир бу тош қурт, жигил-донларингни тешиб юборади-ку.* Ойбек, Танланган асарлар. *-Бай-бай, ғоят хунук иш бўлибди, – деди домла ғамгиллик билан.* «Муштум».

БАЙБАЙЛАМОҚ 1 Бай-бай дея, афсус, ажабланиш, таҳсин, норозилик кабиларни ифодаламоқ, билдиримоқ. *Мамарайим афанди байбайлаб келиб, кавушни дарров олди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Бир гал апил-тапил калласини сувга пишаётганда, қоровул чол кўзи тушиб қолиб, байбайлади.* Х. Султонов, Онамнинг юрти. *Икки киши Азизийнинг байбайлашига қарамай, чалпак қилиб, Қодиржоновнинг ўйига судраши.* «Муштум».

2 кўчма Амалга ошмай қолмоқ. *Кунлик график байбайлаганича қоғозда қолиб кетди.* «Муштум».

БАЙДАРКА [р. байдара – қайик] Ўртасида бир ёки бир неча эшкакчи сигадиган тешик (люк)лар қолдирилган, қолган жойлари берк қилиб ишланган, икки томони кураксимон эшкакли, тор ва енгил спорт қайиги. *Байдарка шумтот ёғочидан ясалиб, фанер, мато ёки алюминий билан қопланади.* «Саломатлик».

БАЙДОҚ фольк. 1 Туғ, байроқ. Ол байдоги пирпираб, Қолинди майдон ичиди. *«Эрали ва Шерали».* Оқу қизил – кўп байдоқлар

Курилди майдон ичинда. «Эрали ва Шерали». Қистаб етди түф-байдоқнинг остига, Юсуфман Аҳмаднинг отин Аширбек.. «Юсуф ва Аҳмад».

2 тар. Ҳарбий бўлинма, бир байроқ остида хизмат қилювчи аскарлар гуруҳи. Неча байдоқ лашкар келди, Келганинг бари ўлди. «Маликаи айёр». Лашкарлар байдоқ-байдоқ бўй, ёвмитларнинг остига қараб жўнаб кета берди. «Гўрўглининг туғилиши».

БАЙЗО I [а. بیضَا – оқ] 1 Ўта оқ, оппоқ. Гарданинг байзодигидин тиёрадур субҳи сафо. Ҳабибий. ..Субҳи байзодек гул узра Шоми савдо тусли барг. Э. Воҳидов.

2 Қадимги пўлатнинг оқ, ялтироқ бир тури. Байзо сифат жиҳатидан исфаҳон пўлатидан сўнг иккинчи ўринда туради. «ЎзМЭ».

БАЙЗО II эск. поэт. Қуёш, офтоб.

БАЙИР I 1 Қўлга ўргатилган ҳайвон (асосан от); жайдари. Байир от. — .раис билан йўтам оёқ остида бир пиёладан қайноқ чой ичишида-да, қора байир ва қизил жиёнрона менишиди. Ойбек, О. в. шабадалар. Мен унинг ўйигитларига бир кам тўқсон байир берганман. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.

2 кўчма с.т. Шароитга кўннишиб, қадрдан бўлиб қолган. Тақсирим байир хотинларининг остига.. ўн тўрт яшар қиз олиб.. ишрат камарини боғладилар. «Муштум».

БАЙИР II Қумли чўлларда шамол оқибатида пайдо бўлган ботиқ жойлар. Байирда кичик-кичик чуқурликлар билан бирга қатор кўм тепаликлари ҳам бўлади. «ЎзМЭ».

БАЙИРЛАШМОҚ I Маҳаллий шароитга ўрганиб, мослашиб қолмоқ (асосан от ҳақида).

2 с.т. Синалиб, қадрдан бўлиб қолмоқ.

БАЙИРЛАШМОҚ Савдо ёки ишда нарх ёки иш ҳақи ҳақида келишмоқ, савдолашмоқ; аҳдлашмоқ. Қоплонбопликлар синч иморат қўришида тенги ўйқ эди. Шунинг учун ҳам улар тўрт-беш киши бўлиб, яхшит иморатни байлашиб олишиади. С. Аҳмад, Жимжитлик. -Ишни кўнглигиздагидек қилиб бероламанми-йўқми, буни ҳозир ўзим ҳам айтмолмайман, сиз ҳам бўймайсиз. Шунинг учун байлашмаймиз, — деди уста. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

БАЙНАЛМИЛАЛ [а. بینالملل – миллатлар ўртасидаги, миллатлараро] 1 Ҳалқаро, умуминсоний, умумхалқий. Байнал-

милал терминлар. Байналмилал қадрияллар. Байналмилал аҳвол. — Таржима – бу байналмилал жараённинг муҳим, қудратли омилларидан бири. Ф. Саломов, Таржима назариясига кириш.

2 тар. эск. Қўшиқ ва мусиқа номи. Кейин залда байналмилал кўйи янгради. Ш. Холмирзаев, Сўнмас ўт. Байналмилал айтаб, байроқ кўтариб, Кўчага чиққанда ўқтам сафдошлар.. Э. Воҳидов, Муҳаббат.

БАЙНАЛМИЛАЛЛИК кам қўлл. айн. байналмилал. Булар ўзларининг байналмилаллик бурчларини адо этиш ўйлида.. қурбон бўлишиди! Буни унумтмайлик! Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

БАЙНАЛМИЛАЛЧИ Байналмилал гояллар, мақсадларда олиб борилган ҳалқаро сиёсий ҳаракатлар, ишлар, урушлар иштирокчиси. Байналмилалчи жангчилар. — Шоҳида она бу ердаги олти юллик меҳнат фаолиятида жуда кўп байналмилалчи малакали машинисткалар билан танишиди. Газетадан.

БАЙНАЛМИЛАЛЧИЛИК эск. тар. Ишчилар синфи, уларнинг сиёсий партиялари мафкураси, сиёсатининг асосий тамоилиларидан бири.

БАЙНАЛМИЛЛИЙ Миллатлараро муштарак бўлган; умумбашарий, умумхалқий. Байналмиллий қадр ҳам – шахсий ҳамда миллий қадрдан кам эмас. Газетадан.

БАЙНАЛХАЛҚ [а. بینالخلق – ҳалқаро] эск. айн. ҳалқаро. Байналхалқ авантюрист, жосус Фредерик Бейли 1967 йил апрелида ўлди. А. Ҳакимов, Илон изидан.

БАЙРАМ I Тарихий, маданий-маънавий анъаналарга кўра расмий ёки норасмий равища уюшириладиган умумхалқ шодиёнаси куни, тантана куни. Мустақиллик байрами. Наврӯз байрами. Галаба байрами. Янги ўил байрами. — Янги ўил байрами.. дилимизга яқин, ҳаммага бирдай қувончу фараҳ бахши этадиган, ёрқин туйғуларни ўйғотадиган қутлиғ айём! «Саодат». Бугунги Наврӯз байрами барча-барчага янги бахт, улкан зафарлар келтиради. Газетадан. Мен байрамларни жуда-жуда севар, жуда-жуда орзишиб кутардим. «Ёшлиқ».

2 Бирор-бир муносабат билан ўйин-кулги иштирокида тантанали равища ўтказиладиган тадбир. Оилавий байрам. Арча байрами. Спорт байрами. Шеърият байрами.

Санъат байрами. Пахта байрами. Болалар арча байрамидан ўйларига хурсанд бўлиб қайтадилар. — Пахта байрамини ёржўралар билан Гулстон районида ўтказдик. А. Қаҳҳор, Минг бир жон. Вакилларимиз санъат байрамига жиiddий тайёргарлик билан келдилар. Газетадан.

З кўчма Вақтичоғлик, хурсандлик; баҳт, омад. Жони соғга қунда байрам, қунда тўй. Мақол. Эшакнинг ўлими — итнинг байрами. Мақол. — Унинг [аёлнинг] борлигининг ўзи — жамиятнинг байрами. Газетадан.

БАЙРАМБОЗЛИК с.т. Фойдали иш ўрнига ҳадеб ўйин-қулги билан овора бўлиш. Жамиятда дангасалик ва байрамбозлик эмас, балки ҳалол меҳнат тантана қилмоғи керак. Газетадан.

БАЙРАМЛАШМОҚ с.т. Байрам қунлари кўпчилик бўлиб сайд-томуша қилмоқ; байрамни биргаликда нишонламоқ. Байрамлашиб, шаҳар айландик. Байрамлашиб келди.

БАЙРАМЛИК Байрам муносабати билан яқин кишиларга бериладиган туҳфа; байрам совфаси; ҳайитлик. Келинингизга мана буни [кредешинни] олдим, сизга учтўрт байрамликини бир қилиб олиб келаман. Ў. Умарбеков, Она.

БАЙРАМОЛДИ Байрамга яқин қолган, байрам арафасидаги. Байрамолди режалари. Байрамолди тадбирлари. Байрамолди тайёргарликлари. Байрамолди концерти. — Энг ачинарлиси, байрамолди кунлари айрим нулпарастлар давлат транспортни ҳисобига бойиб қолишини ўзларига касб қилиб олмоқдалар. Газетадан. Полк омборига ўтиб, байрамолди совғаларини олиш ҳақида интенданти билан гаплашиши керак эди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

БАЙРАМОНА Байрам тантаналарига мос; байрам маросимларига муносиб. Байрамона безатилган минбарга ҳамма учун таниш кишилар кўтарилилар. «Ўзбекистон қўриқлари». Шанбаликнинг барча қатнашчилари байрамона кўклам кайфиятида. Газетадан.

БАЙРОҚ 1 Ёғоч ёки металл дастага, сим ёки чилвирга маҳкамланган, бир ёки бир неча рангли, давлат, ташкилот, уюшма, ҳарбий қисм ва ш. к. ларга қарашлиликни ифодаловчи герб, эмблема ва бошқа рамзий белгилар, безаклар тасвири туширилган муайян ўлчамдаги мато; алам, ялов; туг.

Давлат байроғи. Дивизия байроғи. Кўчма байроқ. Байроқ ўрнатмоқ. — Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг 1991 йил 18 ноябрь ва 1992 йил 3 июнда бўлиб ўтган сессияларида Республика Давлат байроғи, Республика Давлат герби тасдиқланди. «Ўзбекистон Республикаси». Бирдан унинг кўзи байроқ кўтариб турган бир тўда паранжили хотинларнинг суратига тушди. С. Зунунунова, Олов.

2 кўчма Мақсад, гоя, йўл. Тинчлик байроғи. Озодлик байроғи, Мустақиллик байроғи. Адолат байроғи. — Буюк орзу қовуштиргай ҳалқлар бошини, Буюк орзу адолатни айлагай байроқ! «Ёшлиқ». Ёш ойбеклар байроғини Кўтарилиқ баландга. Дўстим, жонни баҳи этайлик Фақат она-Ватанга. А. Орипов.

3 маҳс. Ўзбек кулолчилигига кенг қўлланадиган, байроққа ўхаш безак. Сопол идишларнинг четларидаги ҳошияниг баъзи тури ҳам байроқ дейилади. «ЎзМЭ».

БАЙРОҚДОР 1 Қўшин сафида ёки намойишчилар олдиди байроқ кўтариб борадиган шахс. Элмурод саф олдига югуриб кетди ва байроқдор билан ўрин алмашди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Байроқча билан ишора қилиб, бирор йўлга ёки томонга йўналтириб турувчи киши. Байроқдорлар учувчига нишон белгилаб туришарди, буни энди билди Қудрат. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

3 кўчма Кўзланган мақсадни, илғорояни амалга оширишда етакчилик қилувчи, олдинда намуна бўлиб борувчи. Ҳалқимиз тинчлик учун кураш байроқдоридир. — Эзгу ниятларнинг байроқдори деб, Сени шарафлайди замину замон. А. Орипов.

БАЙРОҚЛИ 1 Байроққа эга бўлган, байроғи мавжуд.

2 Байроқ билан тақдирланган, байроқ олишга сазовор бўлган. Кўчма байроқли полк.

БАЙРОҚЧА 1 Таниқлик белгиси, бирор нарсанинг ишораси, рамзи бўлган, байроқ шаклидаги мато парчаси; вимпел. Лейтенант қизларнинг қўлига байроқчалар бериб, у ёқбу ёққа йўл кўрсатишни ўргатяпти. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 ҳарб. Ҳаритада, ҳарбий машгулот столи ёки доскасида кичкина байроқ шаклида чизилган ёки қадалган белги. Муҳим шаҳарлар харитада байроқчалар билан кўрсатилган.

БАЙТ I [a. بیت – уй, хона; бўлма] 1 ад. Шарқ шеъриятида аруз вазнида ёзилган газал, қасида, маснавий каби асарларнинг бир бутун икки мисраси, банди. *Ғоявий-бадиий томондан бир бутунликни ташкил қилган икки мисра шеър байт саналади. «ЎзМЭ». Адабиётимизда рубои ў каби тўрт ўйл, байт каби икки ўйлдан иборат шеърий шаклларнинг пайдо бўлиши ҳам бежиз эмасдир. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги. Агар мазкур шеър бамисли бир қуш бўлса, бу байт унинг тожи-ку, мавлоно! С. Сиёев, Ёруғлик.*

2 Умуман, ҳар қандай шеър, шеърий парча. *Нечоғ бахтиёрман таъзимда шу тоб Сизнинг шаъннингизга битмоқдаман байт. А. Орипов. Мунча ширин байтингиз, омон бориб қайтингиз, Голиб, барно ѹигитга биздан салом айтингиз. Т. Тўла.*

3 кўчма ёқимли овоз, оҳант. Ёмғиржон, бир қўшиқ айтки, томларни тарақлат. Япроқларни юваб қайт, ўйлкаларда байт тарат. Отаёр, Оқ фасл.

4 маҳс. Ўзбек ҳалқ амалий санъати (бадиий мискарлик, кулолчилик, риҳтагарлик)да қўлланадиган нақш ва безак турларидан бири. *Байт буюмга ўзига хос нафосат, бадиийлик бахш этади. «ЎзМЭ».*

БАЙТ II эск. кт. Истиқомат қилиш, яшаш учун қурилган уй, хона; манзил. *Байти вайрона – ҳароба, вайрона бўлган уй. Байти маъмур – ободон уй. ■ ..уини араб байт дер. А. Навоий, Мезонул-авзон.*

БАЙТАЛ Урғочи от; бия. *Байтал чопиб пойга олмас. Мақол. ■ Тоғ этакларидан қор кетиб, пастиклар яшилланиб қолган апрель ўрталарида байталим қулунилади. С. Аҳмад, Жимжитлик.*

БАЙТАЛМОН [байтумол сўзининг маъно ва талафуз жиҳатидан бузилган шакли] с.т. қарғ. Эгасиз, қаровсиз қолтур; сабил, ордона. *-Яғир ёстиғингизни ерга қўйинг, – деди Холиссо [Бўтакўзга], – байталмонни мунча қуҷоқлайсиз. Мирмуҳсин, Чиникиш. Байталмон кетмон ярим пуд бўлса, жамулжам бир ярим минг пуд дегин. А. Қодирий, Обид кетмон.*

БАЙТАР [a. بیتار – мол табиби, доктори] эск. айн. **ветеринар.** *Хаста молга байтар даркор бўлганидек, жони оғриған улусга ҳам бир табиб лозимдир. С. Сиёев, Азаз.*

БАЙТАРИЯ [a.] эск. айн. **ветеринария.**

БАЙТУЛАҲЗОН, байтулҳазазан [a. بیتالاҳزان, بیتالاҳزان – ғам-ҳасрат(лар) уйи, ғамхона] эск. кт. 1 *Фам-ҳасрат уйи; ғамхона. Лабингнинг ёди-да қонлар ютубон, Ётибмен бир гариб байтулҳазазанда. Фурқат. 2* кўчма Фақирона, зерикарли уй; кулба. [Мунтазир] *Тожибойнинг қўлидан хуржунини олди: -Байтулаҳзонга марҳамат қилинсин. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий. Суруру шодликни даҳр боғида нечук кўргай, Камина Фурқатийнинг маскани байтулҳазазан бўлса. Фурқат.*

БАЙТУЛЛО(Х) [a. بیتالو – Оллоҳнинг, тангрининг уйи] Маккадаги зиёратгоҳ – Каъбанинг иккинчи номи. [Мастура Мирзарайимбойга:] *Сизни деб қора бўлган бу юзларимни байтуллога суркамай ўлсан, рўзи қиёматда қандай бош кўтараман? Ҳамза, Паранжи сирлари.*

БАЙТУЛМОЛ [a. بیتالما – хазина, мол турадиган жой] эск. 1 *Давлат хазинаси; давлатга қарашли бўлган бойлик.*

2 *Эгасиз қолиб, давлат ихтиёрига ўтган мол-мулк.*

3 *Давлатга тегишли бўлган бойликлар сақланадиган маҳсус жой, бино.*

БАЙТҚЎРҒОНИ(Й) бот. *Ўртапишар қовун нави. Лекин куз фаслида бозорга тушган қовунхўрлар бу лаззатли байтқўргони, кўкча каби номларни ҳаммавақт ҳам билавермайди. «Фан ва турмуш».*

БАЙТ-ФАЗАЛ, байтуғазал 1 *Байтлар ва ғазаллар. Бу сўзларни бунда қаландар айтди. Бир неча байт-ғазалин айтди. «Ширин билан Шакар».*

2 кўчма с.т. Насиҳатомуз ёки шикоятомуз гап; дард-ҳасрат қилиш. *Шолипояни сотаман, индин пул оламан, фалон-тугун, деб анча байт-ғазал ўқиди. Ҳамза, Паранжи сирлари.*

БАК [голл. bak – тогора; эски қайиқ] 1 Суюқликлар сақланадиган металл идиш. *Бензин баки. ■ Ўзлари кабинага чиқиб олиб, керосин бак кўринмайди дейдилар. «Аския».*

2 Сув иситиш, чой қайнатишга мўлжалланган, самоварга ўхшаш катта металл идиш. *Фанижон, катта бакларнинг чойи ширин бўлмайди, ичи қотиб қоларкан. «Аския».*

БАКА-БАНГ тақл. с. Ногора, чилдирма, барабанлар товушини ифодаловчи сўз. *Ўша заҳоти қулоқни ёргудек бўлиб чилдир-*

ма бака-банги янгради. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

БАКАЛАВР [лот. baccalaureus] Баъзи мамлакатларда ва Ўзбекистонда: олий таълим дастурининг биринчи босқичини тугаллаган талабаларнинг илмий даражаси.

БАКАЛАВРИАТ Баъзи мамлакатларда ва Ўзбекистонда: мутахассисликлар бўйича фундаментал ва амалий таълим берадиган, ўқиши камида 4 йил давом этадиган таянч олий таълим.

БАКОВУЛ, **буковул** 1 эск. тар. Подшоҳ, хон ва лашкарларга овқат тайёрлаш устидан назорат олиб борувчи, ҳукмдорга таом тортишдан олдин уни аввал ўзи тотиб кўрувчи мансабдор; бош ошпаз (15-аср ва ундан кейинги давр). *Нақл қилишларича, ушбу таом [ажабсанда] Бобур саройининг баковуллари ижодига мансуб эмиш.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. –Гуноҳ шулким, – деди Бобур қатъий оҳанга, – баковулларимиз сиздан қаттиқ ранжидирлар: тортган таомларидан лоақал бир луқма танаввул этмас эмишиз. «Ёшлик». Баковул бўшашганча бир чеккада турарди. «Шарқ юлдузи».

2 тар. Олтин Ўрда хонлигига қўшинга маош улашиш, ўлжаларни тақсимлаш сингари вазифаларни бажарувчи юқори мансабдор.

3 шв. Тўйларда таом тайёрловчи ошпаз, пазанда. *Юзлари тандирдан энди узилган нондайин қип-қизил, мўйловли бир одам баковул бўлди.* «Ёшлик».

4 Тўй ва байрам (ҳайит) муносабати билан ўтказиладиган кураш, пойга, улоқ (кўпкари) каби мусобақаларни бошқарувчи. *Булар тўйга баковул ҳам бўлади. Ҳар ким қўлдан келганини қилади.* «Интизор». Аҳмаджон ота, Меликўзи ва баковуллар музика садолари остида ўртага тушдилар. «Ёшлик».

Тайёр ошга баковул Тайёрига айёр, қулай вазиятдан фойдаланиб қолувчи одам. *Киз бўйига етгандан кейин, Мамасаид «тайёр ошга баковул» бўлди:* «Мен энг яқин тоғаман, шунинг учун ота ўрнига отаман», деб даъво қилди. П. Турсун, Ўқитувчи. *Тайёр ошга баковул, деб шуни айтарканлар-да!* С. Зунунова, Олов.

БАКОВУЛБОШИ эск. тар. Ошпазлар бошлиги, ошпазлар устидан назорат қилувчи амалдор, бош ошпаз. *Баковулбоши,*

юзбоши, саркардалар иш устидида эдилар. К. Яшин ва М. Раҳмон, Сирдарё.

БАКОР [ф. بکار – ишга, иш билан]: **бакор келмоқ** 1 Кунига ярамоқ, яроқли, керак бўлмоқ, бирор кор-ҳолига асқатмоқ. *Туркистондан чиққанимда, ҳавонинг иссигига кўйлакчан чидаи олмас эдим.* Энди пахтали камзулум ҳам бакор келмай қолди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

2 Тенг келмоқ, бас келмоқ. *Унга ҳеч ким бакор кела олмайди.*

БАКОРАТ [а. بکارت – поклик, қизлик] эск. Қизлик, бокириалик, ифратлилик.

БАКРА, **бакрабалиқ** Осётрсимонлар туркуми ва осётрлар оиласига мансуб, танаси дуксимон, тумшуғи узун балиқ. *Бакрабалиқ моллюскалар, умуртқасиз жониворлар ва сув ўсимликлари билан овқатланади.* «ЎзМЭ».

БАКТЕРИАЛ 1 Бактерияга оид, бактерияга хос. *Бактериал қасалликлар.* Бактериал фильтрлар.

2 Бактериялар ёрдамида ҳосил қилинадиган, тайёрланадиган. *Бактериал ўғитлар.* ■ *Бактериал ўғитлар тупроқ шароитига қараб ишлатилади.* «ЎзМЭ».

БАКТЕРИОЛОГ Бактерияшунослик мутахассиси, бактериология олими.

БАКТЕРИОЛОГИК 1 Бактериологияга оид. *Бактериологик лаборатория.* Бактериологик усул. *Бактериологик тадқиқот.*

2 Бактериялар иштирокида тайёрланган, бактериялар ёрдамида олиб бориладиган. *Бактериологик қурол.* *Бактериологик уруши.* *Бактериологик ҳужум.*

БАКТЕРИОЛОГИЯ [бактерия + юн. *ιογος* – билим, тушунча] Бактериялар ҳақидаги илмий таълимот, микробиологиянинг бактерияларни ўрганадиган бўлими. *Умумий бактериология.* *Тиббиёт ва ветеринария бактериологияси.* Қишлоқ ҳўжалик бактериологияси.

БАКТЕРИЦИД [бактерия + лот. *caedo* – ўлдираман] Бактерияларни ва бошқа микроорганизмларни ўлдирувчи, зарарсизлантирувчи. *Бактерицид моддалар.* Бактерицид қоғоз.

БАКТЕРИЯ [юн. *bakterion* – таёқча] Бир хужайрали, асосан таёқча шаклида бўладиган микроорганизмларнинг катта гуруҳи. *Зарарли бактериялар.* *Фойдали бактериялар.* ■ *Бактериялар тупроқда, сувда, сув ҳав-*

залари заминида ва бошқа жойларда тар-
қалган. «ЎзМЭ».

БАЛ [фр. bal < лот. ballare – ўйна-
моқ, рақсга тушмок] Бирор воқеа муноса-
бати билан оммавий кўнгил очиш учун
уюштирилган рақс кечаси, ўйин-кулги ке-
часи. **Бал-маскарад**. Янги ўйл бали. — Дўст-
лик тароналари энди халқлар дўстлиги бали
ўтаётган бинода янада кучлироқ янгради.
Газетадан.

БАЛАБОН, буламон эск. мус. Сурнай
шаклли, аммо ундан кичикроқ бўлган,
пуфлаб чалинадиган мусиқа асбоби. **Балабон**
ёниқ ёки ўрик ёғочидан ичи ўйлиб ясалади.
«ЎзМЭ». ..қизлар.. гижжак, балабон чалиб..
неча ўйинчи барнолар қош қоқиб, ўртага
тушиб ўйнаб турибди. «Равшан».

БАЛАДИЯ [а. بَلَادٌ – шаҳар бошқар-
маси] эск. Коммунал хўжалик. **Баладия**
шўбаси – коммунал хўжалик бўлими.

БАЛАЛАЙКА [қад. р. балы – гап сотиш;
ҳазил. + байка – ҳикоя; эртак; гапириш]
Қорни учбурчак шаклли, уч торли, ҳамма
торлари баравар чертиб чалинадиган рус
халқ мусиқа асбоби. **Балалайкадан якка-
хонликда ва ансамблда, қўшиқ, лапар, рақс-
ларга жўровозликда фойдаланилади. «ЎзМЭ».**
Коля балалайкасини чертар, Аҳмаджон..
лунжини шишириб, най чалар, Қобил фар-
ғонача рақсда Раъонни енгисига тиришарди.
Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

БАЛАНД [ф. بلند – юқори] 1 Пастдан
юқорига томон үлчами узун; қадди, бўйи
узун; новча. **Баланд минора**. **Баланд девор**.
Баланд том. **Бўйи баланд**. **Баланд тоф**. —
Икки ёғи баланд тоф – пиёда юрса, оёғи
куяди. «Нурали». **Машина бир баланд тепа-
нинг орқасига ўтиб тўхтади**. С. Анорбоев,
Ҳамсухатлар.

2 Ер юзасидан ёки бошқа бирор сатҳдан,
нуқтадан юқорида жойлашган. **Баланд**
остона. **Баланд токча**. **Тошкент дениз**
сатҳидан 480 метр баланд. — **Ховуздан**
йигирма қадамча нарида ердан одам бўйи
баланд кўтариб солинган каттагина шийтон.
Ойбек, Танланган асарлар.

3 Куч даражаси белгиланган меъёрдан
ортиқ, кучли; юқори. **Баланд босим**. **Баланд**
ҳарорат. **Баланд овоз**. — **Иситмаси** баланд,
босинқирайти. М. Исмоилий, Фарғона т.о.
Янгаси овозини баланд кўтариб шангиллади.
М. Ҳазратқулов, Журъат. **Хотин овозини**

баланд чиқазишига қўни-қўшнидан андиша
қиларди. С. Аҳмад, Уфқ. **Кулги** баландроқ
кўтарили. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

4 кўчма Баъзи белги, хусусиятларнинг
ортиқ, юқори даражадалигини ифодалайди.
Қишлоқ қизининг ғурури баланд бўлади.
«Ёшлиқ». **Меҳнатдир** тупроқдан бизни
кўтариб, Азиз бошимизни қилолган баланд. F.
Үулом. **Баланд** мартабали меҳмон ёнбошлаб
сигара чекар, бошқалар камтарлик билан
чўкка тушиб ўтиради. М. Исмоилий,
Фарғона т.о.

5 Ер сатҳига нисбатан юқорида жой-
лашган нуқта; тепалик. **Арслон ака** кранлар
гуриллаган баланддан тушиб, атрофга қа-
ради. С. Зуннунова, Кўк чироқлар. Бу сўзни
эшишиб ойим **Марғумон**, Зина билан тушиб
келди баланддан. «Нурали». **Парисан**, учар-
сан, албатта кўкка, Қирқ газдан юқори
баландга учма. «Гулшанбое». **Баландда**, юл-
дузли кўкда, қаёққадир самолётлар учиб
утди. Ойбек, Күёш қораймас.

6 кўчма Қадр-қимматли, эъзозли, юқо-
ри. **Ота ўғли** бўлсанг, ота номин баланд тут.
Мақол. — **Мижғов ва паст**, гийбат гаплардан
Жажжи шеърим қўюрман баланд. А. Орипов.

7 кўчма Унумли, самарали; мўл, кўп.
Агар сув олиб келинса, минг ўйлардан бери
чорва қийлари қатлам-қатлам бўлиб кетган
бу жойда пахтадан энг баланд ҳосил олса
бўлади. С. Аҳмад, Жимжитлик.

Баланд келмоқ 1) устун келмоқ, голиб
чиқмоқ. -**Оғзингизга қараб гапиринг, гийбат**
қишиб нима қилдик? — **Обидов** баланд кел-
моқни бўлиб бўйнини чўзди. С. Зуннунова,
Олов. Эр баланд келди, чойнакни чил-чил
синдириди. Газетадан; 2) бир-биридан ошиб-
тушмоқ, бир-биридан ўзмоқ, паст келмас-
лик. Ҳай-ҳай.. болаларим, биттанг баланд
келганда, биттанг паст бўлсанг-ку, олам
гулистан. И. Аҳмедов, О. Толипов, Ким айб-
дор? **Баланд охурдан** сув ичган қ. охур.
Баланддан келмоқ 1) ўзини катта олиб га-
пирмоқ, катта кетмоқ; 2) катта, юқори
нарх қўймоқ, меъёридан ошириб юбормоқ.
Бунча баланддан келманг, паст тушинг.
Сотасизми ахир, олайлик (Савдолашишда).
Димоги (ёки тумшуғи) баланд қ. **димог**.
Кибр-ҳавоси баланд Жуда ҳам ўзига
ишонган, такаббур. **Қўли** баланд 1) омадли,
иши йирик, омади келган. **Бу ўйл мўл ҳосил**
олсак, қўлимиз баланд бўлишини унутманг,

азизим. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли; 2) ғолиб келган, устун чиққан. Аммо сундийларнинг қўли баланд келиб турган бир пайтда ғаним томон Мароқандан бир туман миқдорида қўшимча мадад олдим. «ЎзМЭ».

БАЛАНДЛАМОҚ 1 Пастдан юқорига қараб ҳаракатланмоқ, йўналмоқ; юқориламоқ. Самолёт жуда баландлаб кетди. — Кўтарма кўзга кўриниб, сув баландлаб борди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Метъердан ошмоқ; кучаймоқ, зўраймоқ. Умар акам тажсанглаша бошлади, овози яна баландлади. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

3 кўчма кам қўлл. Қимматлашмоқ (асосан, баҳо, нарх-наво ҳақида).

БАЛАНДЛАТМОҚ Баландламоқ фл. орт. н. Овозни баландлатмоқ. — Қачон кўргансан, — деди.. чироқни баландлатиб. А. Қаҳ-ҳор, Сароб.

БАЛАНДЛИК 1 Ер сатҳидан юқоригача бўлган оралиқ масофа; юксак жойлашган фазо. Нихоят, асфальт кўчадан ўнг томонга буршидик ва баландликка ўргаган ўнқир-чўнқир ўйлга тушдик. «Саодат». Узоқдан, ой баландлигидан она-Ер янада гўзалроқ кўринади. «Гулдаста». Баландлиги тўрт-беш метрлаб бўйи келади. Ш. Холмирзаев, Сўнмас ўт.

2 Текис ер ёки пастликдан юқори турдиган жой; макон; тепалик. Кўктина баландлиги, агар «тили бўлса айтарди..» Ш. Холмирзаев, Сўнмас ўт. Олдинда ўйл бошловчи, кейинда Назирали билан кампир баландликка кўтарилишиди. Ойдин, Мардлик-мангулик.

3 кўчма Ингичка ёки йўғонлик (товуш, оҳанг ҳақида). Ҳаракат тезлиги ошганда, товуш баландлигининг ўзгаришини изоҳлаш осон. «Фан ва турмуш».

4 геом. Геометрик шаклнинг (кўпбурчак, кўпёқ, конус, цилиндр ва б.) юқори нуқтларидан асосига тушрилган энг катта перпендикуляр. Конуснинг баландлиги. Кўпбурчакнинг баландлиги. Кўпёқнинг баландлиги.

БАЛАНДПАРВОЗ [ф. بلندپرواز — юқори учувчи] 1 Юқори, юксак учадиган. Бургутдай баландпарвоз бўлиш учун қулоч-қулоч қанот керак. Ойбек, О. в. шабадалар.

2 кўчма Ўзини катта олувчи; гердайган. Баландпарвоз одам.

3 кўчма Ҳавоий (бежама) гаплар билан меъеридан оширилган; қуруқ, сохта. Баландпарвоз ваъдалар. Баландпарвоз услугуб. Баланд-

парвоз гаплар. — Восиғийнинг сарлавҳалари жимжимадор, баландпарвоз услубда тузилган. «ЎзМЭ». Яширишининг ҳожати ўйқ, баландпарвоз гапларнинг мавриди эмас. «ЎзМЭ». Биз театр билан драматург ҳамкорлиги тўғрисида кўп вақт баландпарвоз гаплар айтамиз. Н. Сафаров, Оловли излар.

БАЛАНДПАРВОЗЛИК Дабдабалилик, жимжимадорлик; сохталик. У [Ойбек] ҳақ тилининг беқиёс имкониятларидан тўлатмўқис фойдаланган, аммо айни пайтда, мутлақо сунъийликка, баландпарвозлика, ялтироқликка ўйл қўймаган улкан сўз заргаридир. «ЎТА».

БАЛАНД-ПАСТ 1 айн. паст-баланд. Қўшин жўнар баланд-пастда, Саф-саф бўлиб, даста-даста. «Гулшанбоғ».

2 кўчма Турли-туман; тайнисиз. Баландпаст гаплар.

БАЛАНД-ПАСТЛИК Ер сатҳининг но-текис ерлари, жойлари. Бешинчи кун деганда ариқча баланд-пастликлардан ўтиб, эски изга тушди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

БАЛАНС [фр. balance — тарози < лот. bilans — тарозининг иккита палласи] 1 Мувозанат, тенглик. Ош тузи организмнинг сув баланси билан боғлиқ бўлган туз алмашинувини таъминлайди. «Фан ва турмуш».

2 бухг. Доимо ўзгаришда бўлувчи киримчиқим, даромад ва буромаднинг ўзаро нисбати ёки мувозанатини ифода этувчи кўрсаткичлар тизими. Савдо баланси. Бухгалтерия баланси. Аҳолининг даромадлари ва ҳаражатлари баланси. Жамоа хўжалиги баланси. — Улар жамоа хўжалиги баландсида турибди. Э. Самандаров, Дарёсини йўқотган қирғоқ.

ИССИҚЛИК баланси физ. тех. Иссикликнинг ажралиши ва сарф бўлишини ўзаро қиёслаб чиқарилган якун. Двигателнинг иссиқлик баланси. Фаол (актив) баланс Кирим (даромад) чиқимдан, буромаддан ортиқ бўлган баланс. Нофаол (пассив) баланс Кирим (даромад) чиқимдан, буромаддан кам бўлган баланс.

БАЛАНСИР [фр. balancier — шайин; тарози] тех. 1 Машиналарда, механизмларда уларнинг турли қисмларига илгариланма-қайталмана ҳаракатни узатувчи икки елкали ричаг, икки елкали пишанг. Жуман машинани кўриб, ҳайрон бўлди: ричагга тоши тақалиб, балансир портлаган эди. А. Мухтор, Туғилиш.

2 айн. лангар II.

3 Соат механизмининг асосий йўналтирувчиси (регулятори).

БАЛАНСИРОВКА *тех.* Машиналарнинг айланувчи қисмларини баланслаш, мувозанатлаштириш, мувозанатга келтириш. *Машина баллонларини балансировка қилдирдим.*

БАЛАНСЛАМОК 1 *иқт.* Хўжалик ва савдода ўзаро боғланган соҳаларни бир-бири билан мувофиқлаштиromoқ, тўғри нисбатга келтирмоқ.

2 *бухг.* Балансларни якунламоқ, баланс чиқармоқ.

3 *тех.* Машина ва механизмларнинг айланувчи қисмларини мувозанатга келтирмоқ.

БАЛАНСОМЕР [баланс + *r.* мерить – ўлчамоқ] *тех.* Ер сиртининг ёки атмосферадаги исталган нуқтанинг радиация (нур) балансини ўлчайдиган асбоб. Ўзбекистонлик олимлар.. биринчи бўлиб Тошкентда ўзлари ихтиро қиласан балансомер ёрдамида ер сиртининг радиация балансини узлуксиз ёзib бориш усулини ишлаб чиқдилар. «ЎзМЭ».

БАЛБАЛА [а. بَلْبَل – жўмрак] *тар.* эск. Май (ичимлик) кўйиладиган идиш, қадаҳ. Ялангтўш сукутга толди. Анчадан кейин бошини кўтариб, бурчакдаги зар юритилган хонтахтада турган балбалага ишора қилди. «Ёшлик».

БАЛДОҚ *шв. айн. ҳасса, қўлтиқтаёқ.* У балдоққа сяниб юради.

БАЛЕ [а. بَلْ – тасдиқ юкламаси] Ҳа, дуруст, яхши. *Фурқатий қошу кўзингдин фитналар кўрди, бале! Шўриш ўлмоқ расмдор, ой түгса ахтар устида. Фурқат.*

БАЛЕРИНА [итал. ballerina < лот. ballare – ўйнамоқ, рақсга тушмоқ] Балет рақкосаси. *Балерина атамаси.. 20-аср бошидан барча балет рақкосаларига нисбатан ишлатилади.* «ЎзМЭ».

БАЛЕТ [итал. balletto < лот. ballare – ўйнамоқ, рақсга тушмоқ] Асар мазмунини мусиқали хореографик образлар воситасида ифодалайдиган саҳна асари ва шундай асар учун ёзилган мусиқа. *Балет мактаби. «Севги тумори» балети.* ■ *Балетда классик, характерли ҳалқ рақсларидан, бавзи акробатик ва пластик рақслардан фойдаланилади.* «ЎзМЭ».

БАЛЕТМЕЙСТЕР [нем. Balletmeister – балет устаси] Балет, опера, оперетта ва

бошқа саҳна асарларидаги рақслар, хореографик кўринишларни саҳналаштирувчи шахс. *Балетмейстер балетда бош ижодкор бўлса, бошқа жанрларда ёрдамчидир.* «ЎзМЭ».

БАЛЕТЧИ 1 Балет рақкосаси, рақкоси. 2 *айн. балетмейстер.*

БАЛИ I [а. بَلْي – тасдиқ юкламаси] с.т. Балли. Келиб тошларни ирғитгай тўғонга. *Хабибий. Бобо Рустам бали, дер паҳлавонга.*

БАЛИ II: али деса, бали демоқ қ. али.

БАЛИҚ I 1 Сузгичлари бўлган, ойқулоқлари орқали нафас оладиган, умуртқалилар кенжা типига мансуб сув жонивори. *Лаққа балиқ. Қора балиқ. Олтин балиқ. Зоғора балиқ. Сачратқи балиқ. Қизил балиқ. Балиқнинг тириклиги сув билан. Мақол. Кўлнинг отини балиғи чиқарар. Мақол.* ■ *Балиқлар гавда ҳарорати бекарор, совуққон жониворлардир.* «ЎзМЭ».

2 Ушбу сув жониворининг гўшти. *Қо-вурилган балиқ. Тузланган балиқ. Балиқ комбинати. Эшак мингандан от сўрамас, Балиқ еган эт сўрамас. Мақол.* ■ *Балиқни ҳар куни истеъмол қила бошлиған одамлар орасида инфаркт 50 фоизга камаёт экан.* «Фан ва турмуш».

3 Мучал йил ҳисобидаги бешинчи йил номи.

Балиқ йили қ. мучал.

БАЛИҚ, балиғ II [қад. турк.] эск. Шаҳар, кўрғон. *Бешбалиқ. Бойбалиқ. Оқбалиқ, Қорабалиқ (жой номлари).* ■ *Туркӣ тилларда балиқ, балиғ, балук.. Энг сўнгги маъноси – шаҳар. “ЎТА”.*

БАЛИҚКЎЗ I бот. Шўрадошлар оиласига мансуб, шўрҳок ерларда ўсадиган бир йиллик ўт. *Илгари ана шу адирларда бутун бир қишлоғга етиб, ортиб қоладиган ем-хашакбон сунбул, сўзан, рӯян, олабўта, балиқкўз, жингул сингари юз хил тўйимли гиёҳлар тиззага уриб ётари.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

БАЛИҚКЎЗ II Кўзи чақчайган, чақчайма кўз. *-Йўқ, бир нарсага пушаймон қилаяпман, – деди арслонқомат, балиқкўз ўигит.* Ойбек, О. в. шабадалар.

БАЛИҚПАЗ Балиқ пиширувчи, балиқдан таом тайёрловчи ошпаз. *Балиқпаз икки бўлак чала пишган балиқ думини келтириб, чипта устига қўйиб кетди.* С. Сиёев, Аваз. *Балиқпаз кирди. Капитан унинг ҳам кимлигини ёзаб олди.* «Ёшлик».

БАЛИҚТОЗАЛАГИЧ *тех.* Балиқни тозалашга мўлжалланган маҳсус асбоб, қурилма. Чўзиқ алюминий чўмич шаклидаги пластмассаса қопқоқли балиқтозалагичдан фойдаланиш қулай. «Уй-рўзгор энцикlopediaси».

БАЛИҚТУТ *с.т.* Балхи тут. Ҳовлининг ўрта ерида паканагина балиқтут ўсиб, остига кул ва бошқа ахлатлар тўплланган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БАЛИҚФУРУШ Ҳом ёки қовурилган балиқни сотиш билан шугулланувчи шахс. *Балиқфуруш, нұхатшұралқчи ва қаллатазлар* ўз нарсаларининг тәбриф-тавсифини қилиб, овозлари борича бақирапдишар. М. Мұхаммаджонов, Тұрмуш уринишлари. Энди менга бир қармоқ қилиб берсанг, енгіл иш-да, мен балиқфурушилк қылсам. «Нурали».

БАЛИҚЧИ 1 Балиқ тутиш (овлаш) билан шугулланадиган шахс. Бобом балиқчи донгдор, Мұйноқда чиқарған от. А. Орипов. *[У] Математик, музикачи, балиқчи бўлиш билан бирга пазандаликка ҳам катта ҳисса қўшган одам бўлган.* К. Маҳмудов, Қизиқарли пазандалик.

2 зоол. Сувдаги балиқлар билан тирикчилик қилувчи, чўлдуқсимонлар туркумига мансуб күшлар оиласи. Кўк балиқчи. Кумуш балиқчи. Қорабош балиқчи. ■ *Балиқчининг ташқи тузылиши сув-ҳаво мұхитида яшашга мослашган бўлиб, оёқлари тўрт бармоқли, олдинги уч бармоғи орасида сузгич пардалари бор.* «ЎзМЭ».

БАЛИҚЧИЛИК 1 Балиқ овлаш билан шугулланиш; балиқчи касби.

2 Сув ҳавзаларида балиқ заҳирасини кўпайтириш ва сифатини яхшилаш билан шугулланувчи соҳа; балиқ етиштириш билан шугулланиш. *Балиқчилик хўжалиги. Балиқчилик саноати.* ■ *Балиқчилик табиий сув ҳавзалари балиқчилигига ва сунъий ҳовуз балиқчилигига бўлинади.* «ЎзМЭ».

БАЛИҚЧИ-УККИ зоол. Балиқлар билан озиқланувчи, япалоққүшлар оиласига мансуб күш. *[Балиқчи-укканинг] Бармоқлари ва узун кафти патсиз, яланғоч, тирноқлари чанглар бўлиб, сувда балиқ тутишига мосланган..* «ЎзМЭ».

БАЛИҚҚИЙФИР зоол. Йиртқич күшлар туркумининг қийғирсимонлар оиласига мансуб бўлган, усти тўқ кўнғир, қорин томони оқ, оёғи кулранг, тумшуғи қора қуш.

Балиққиийғир атрофи дараҳтзор сув ҳавзаларининг құрғоқларыда яшайды. «ЎзМЭ».

БАЛКА *[лот. balkus – хода]* 1 Кўндалангига таъсир этувчи куч (оғирлик)ларни қабул қилувчи, ёғоч, металл ёки темирбетондан ясалган тўсин. *Темир балка.* Ёғоч балка.

2 Машина ва механизмлар детали. *Балка бино ва инишотларининг муҳим қисми, машина ва механизмларининг детали ҳисобланади.* «ЎзМЭ».

БАЛКАР этн. қ. болқор.

БАЛКАРЛАР этн. қ. болқорлар.

БАЛКИ *[ф. بلکى – әхтимол; аммо]* 1 боғл. Зид маъноли гапларни, гап бўлакларини бир-бирига боғлаш, қиёслаш учун хизмат қилувчи сўз. *Усадик қул, балки ундан баттар одам эди.* Ойбек, Танланган асарлар. Ёлиз ўзи эмас, балки бутун косиб аҳлининг аҳволи пачава эканини очиб ташлади. Ойбек, Танланган асарлар. Кучлилк – курашда ийқитишда эмас, балки ғазаби келганда, ўзини босиб олишадир. «Фан ва турмуш».

2 крш. с. Гумон, таҳмин маъноларини билдиради. *Балки, маҳалласидан ҳам хотинлар келгандир.* С. Зуннунова, Олов. *Балки, кутар мени бир қиз, кўзёшлари оқизоқ.* «Шарқ ўлдузи». *Балки, бу қиз Она бўлур тугилажак ўғлимга.* Миртемир.

БАЛКИМ эск. айн. **балки.** Қалби пок ишқ аҳлининг вижданни, балким жонидир. Ҳабибий.

БАЛКОН *[фр. balcon < лот. balkus – хода]* 1 Кўп қаватли бинонинг кўпинча иккинчи ва ундан юқори қаватларида ички хоналарга бириктириб, унинг олд, орқа ёки ён томонлари ташқарисига, ҳовли ёки кўчага қаратиб курилган айвонча, майдонча. *Палатасига қайтаётib, қўшниларининг эшиги ланг очиқ турганини кўрди..* Балконга чиқадиган эшик ҳам очиқ. М.М.Дўст, Лолазор. *Ташқариди кимдир уришиб-жанжаллашашётганини эшитиб, Нусратбек балконга чиқди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

2 Театрнинг иккинчи ва ундан юқори қаватларида осма ҳолда қурилган томоша ўринлари.

БАЛЛ *[фр. balle – соққа, шар]* 1 Табиий ҳодисалар (зилзила, шторм, довул, шамол)нинг кучини ўлчаш учун қабул қилинган ўлчов бирлиги. Зилзиланинг кучи саккиз балдан ошид.

2 Ўқувчилар, талабалар, спортчилар ва ш. к. ларга бериладиган, рақам билан ифодаланадиган баҳо. -Менга бир балл қўшадиган бўйдингиз, домла, - билетни олгач, уни до-центга кўрсатди. А. Обиджон, Аканг қа-рагай Гулмат. -Энг юқори баллни сизнинг қизингиз олди, - дейшиш кетма-кет Чино-рой билан хотинини қутлай бошладилар. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

БАЛЛАДА [фр. ballade < лот. ballo – рақс тушаман] Драматик, тарихий-афсонавий, фожиавий ёхуд қаҳрамонлик мавзуларида ёзилган, муайян шаклдаги лирик, лиро-эпик шеър; шеърий жанр. *Баллада сюжетига кўпинча инсонлар ҳаётида тасодиған рўй берib, уларнинг тақдирини ҳал этадиган ёки ҳаётида бурилиш ясай оладиган кескин воқеалар асос қилиб олинади.* «ЎзМЭ». Энг катта бурун ҳақида кичик баллада. А. Обиджон, Аканг қарагай Гулмат.

БАЛЛАСТ [голл. bal – күм, last – юк] 1 Кемалар, аэростат, локомотив ва ҳ.к.нинг ҳаракатланиш сифатини ёки учиш баландлигини ростлаш учун уларга ортиладиган юк.

2 транс. Темир йўл шпаллари тагига күм, шағал, тош, домна тошқоли (шағали) каби материаллардан ётқизиладиган қатлам. *Балласт поезддан шпалларга тушадиган зўриқишини из кўттармасига бир меъёрда ўтказади, шпалларнинг силжиги кетишига ўйл қўймайди, поезд гидравларининг рельсга юмшоқ урилишини таъминлайди.* «ЎзМЭ».

З кўчма Кераксиз (ортиқча) юк; дахмаза, дардисар.

БАЛЛАСТЕР тех. Темир йўл изларини балласт устига кўтариб қўювчи, текисловчи ҳамда ифлос балластни сидириб ташлайдиган машина. Электр балластер. *Пневматик балластер.* ■ *Балластер йўл қурилиши ишларини анча енгиллаштиради, ишнинг унумини оширади.* «ЎзМЭ».

БАЛЛИ 1 [а. بلی – ҳа, албатта; тўғри] унд. с. 1 Маъқуллаш, тасдиқлаш, мақтоб, таҳсин маъноларини ифодалайди. *[Жойни] Ўша очлик шиллари согланмиз.* – Балли. А. Қодирий, Ўтган кунлар. -Балли, она қизим, – деди Меливой ака завқланиб. С. Аҳмад, Уфқ. *Иззатулла ака боланинг бошини чипор шапкачаси устидан силаркан:* «Балли» деб қўйди. Газетадан. *Унинг фикрини маъқулловчи овозлар эшишиди:* -Балли! Отангизга раҳмат. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Чўзиб талаффуз қилинганида, норозилик, кесатик маъноларини ифодалайди. -Кўчада сен билан етаклашиб юрадиган хотинга балли-ей! – деди Зумрад. С. Сиёев, Отлиқ аёл.

БАЛЛИ II [фр. balle – шар] сфт. 1 Муайян балл кучига эга бўлган. Беш балли зилзила. Тўққиз балли дөвул. ■ *Кундузи олти балли зилзила, иморатларнинг қисир-қисири ваҳимани кучайтириди.* Мирмуҳсин, Умид.

2 Рақамлар системаси билан ифодаланган. *Беш балли система.*

БАЛЛИСТИК физ. Баллистикага оид, унинг қонуниятларига асосланган. *Қитъалараро баллистик ракета.* ■ *Баллистик ракета қанотли ракетадан аэродинамик кўтариши кучи ҳосил қилувчи сиртининг ўйқилиги билан фарқланади.* «ЎзМЭ».

БАЛЛИСТИКА [юн. ballo – иргитаман, отаман] Ўқ, снаряд, мина, бомба, ракета ва ҳ. к. ларнинг отилган маҳалдаги ҳаракати қонунларини ўрганадиган фан. *Ички баллистика.* *Ташқи баллистика.* ■ *Ички ва ташқи баллистика физика-математика фанларига суннади.* «ЎзМЭ».

БАЛЛОН [фр. ballon – бўш шар < итал. pallone – тўўп, копток] 1 Ҳаракатланувчи транспортнинг (мотоцикл, машина, трактор ва б.) ҳаво дамланадиган резина гидрираги. ..сейлакадан тортуб экскаваторгача, бульдозердан тортуб машина баллонигача.. унинг қўлида. С. Аҳмад, Жимжитлик. Ундан нарида, томига сандал курси, машина баллони, хашак-хушак уйиб ташланган бостирма. «Ёшлик».

2 Аэростатнинг газ ўтказмайдиган қобиги.

3 Суюқлик ёки газ сақлашга мўлжалланган шиша, металл ёки резинадан ясалган оғзи тор идиш. *Шиша баллон.* Резина баллон. Газ баллони. ■ *Касалхоналарда оксиген* [кислород] ёстигини тўлдириш учун алоҳида оксиген баллони бор.

Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

БАЛЛОНЛИИ Баллони бор, баллон билан таъминланган; баллонга жойлаштирилган. *Икки баллонли газ қурилмаси.* Газ баллонли автомобиль. ■ *Кейин газ киргизиб берди.* Тўғри, табиши эмас, баллонли. «Харорат».

БАЛО 1 [а. Ҳ – синов; оғат, мусибат, бахтсизлик] 1 Бирор воқеа-ҳодиса, ҳаракат туфайли юзага келган оғат, фалокат; ташвиш. *Тақдирнинг балоси кўп, сақланса панаси*

кўп. Мақол. Ёмон тил бошга бало келтирап, Яхши тил давлат, дунё келтирап. Мақол. Садақа балони ер, тавба – гуноҳни. Мақол.

■ От бошига бало бўлди. Файратий. -Илоё омин, – кампир ҳам фотиҳа ўқиди, – қадам етди, бало етмасин! X. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

Бало борми? Ўринсиз иш, ҳаракат, ёқимсиз нарса ёки кимсага дуч келганда, ёқтирмаслик, норозилик (нима бор? нима қилиб юрибди?) маъносини ифодалайди. Салтанатни қаерда кўрмай, сатане бўп ясаниб олган бўлади. Икки чаккасидағи гажакка бало борми дейман! «Ёшлиқ». Пахта терими кетаётган долзарб пайт карантинга бало борми? «Ёшлиқ». Шу аёзда чарм кастумга бало борми? А. Обиджон, Аканг қарагай Гулмат. **Балога қолмоқ** Ёмонликка дучор бўлмоқ, даъвосига қолмоқ. Билмасдан гапирма! Балога қоласан, қизим! Ҳамза. **Балойи азим** Улкан офат, мислсиз кулфат. Монокультура деб аталмиш бу яккаҳомимлик бора-бора шундай бир балойи азимга айландики.. «ЎЗМЭ». **Балойи нафс** ёки нафс балоси Очкўзлик, нафси бузуклик орқасида бошга тушган кулфат. **Бало урмаслик** Ҳеч қандай шикаст емаслик, эсон-омон кутулиб кетиш. **Бало ўқи** Ўлим маъносини ифодалайди. **Бало ўқига нишон бўлмасдан бурун бу ишларни оҳирига етказишига ҳаракат қилар** эди. М. Осим, Карвон йўлларида. **Бир бало** Номаълум, сирли, билиб бўлмас салбий нарса ёки ҳодиса. Олдин, бу кампирга бир бало бўлган, деб ҳайрон бўлиб юрганлар.. бу аёл бир нарсани билар экан, деб тан беришид. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. **Бир бало** борга ўҳшайди ораларида. С. Зуннунова, Олов. **Бошга бало бўлмоқ** Ортиқча ташвиш, дардисар бўлмоқ. **Нима** (ёки не, қандай) бало Таажжуб, ҳайратланиш, ҳайрон қолишни, баъзан кинояномуз сўроқни билдиради. **Нима бало, тўйни насия қилиб, келинни олиб кеводингизми?** дегувчилар ҳам бўлди. С. Зуннунова, Олов. **Нима бало, болачаңгиз кўпайиб кетдими?** «Гулдаста». **Сув балоси** Тошқин, сел ва ш. к. лардан келган офат. **Тұхмат балоси** Тұхмат орқасида бошга тушган кулфат. Содик қулингиз.. тұхмат балосига гирифтор бўлиб, зинданда сарғайиб ёттиди. Ж. Шарипов, Хоразм. **Ўт балоси** Ёнғин маъносини ифодалайди. **Сув балоси, ўт балосини кўрганлар бор..** «Ёшлиқ». **Ҳар бало**

1) турли-туман ноҳушликлар; турли салбий ҳолатлар. Асли Юнус олган ақлу ҳушимни, Ҳар балога солган менинг бошимни. «Маликаи айёр»; 2) ҳар қандай нарса. У ҳар балони билади. **Ҳеч бало** Ҳеч нарса, ҳеч нима. Бобо кўзларидан қочмас ҳеч бало, Бир зумда далини чиқар айланиб. Миртемир. **Ҳеч балода йўқ** ёки ҳеч балони билмайди Ҳеч нарсани билмайдиган, қўлидан ҳеч иш келмайдиган (одам). **Бизда ҳам серган, қуруқ маслаҳат берадиганлар жуда кўп-у, лекин [улар] амалда ҳеч балода йўқ.** Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ.

2 кўчма с.т. Уддабурон, ишнинг кўзини билувчи, ўз ишига пишиқ. **Бало қиз экан бу.** С. Аҳмад, Уфқ. -Эшниёз ака бало! – деб давом этиди Равшан Рӯзи. Ш. Холмирзаев, Ёшлиқ. Сайфиддин Умаров эсингдами, математикадан бало эди. Ойбек, О.в. шабадалар.

БАЛО-БАТТАР, балойи баттар с.т. Ҳар хил майда-чўйда нарсалар, у-бу, қақиркукур. Кўчада ётган эски тақа, занглаған мих, тұгмача, шунга ўҳшаш бало-баттарларга кўзи тушса, дарров олар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

БАЛОГАРДОН [бало + ф. گردان – даф қилувчи, қайтарувчи] Бало-оғатлардан муҳофаза қилувчи; уларни даф қилувчи; кутқарувчи, халоскор. **Бир фалокат босиб иш пачава бўлса ҳам, шуларнинг ўзи балогардон.** Т. Малик, Қалдирғоч. **Олис қолди Чамбил кўргон, Ҳиммат берсин балогардон.** «Нурали».

Балогардон бўлмоқ Бирорни ҳимоя қилиш учун ўзини ҳар қандай хавфу хатарга рўбарў қилмоқ. **Иғволарга балогардон бўлардинг, билсанг, Наҳот ўша савобинг ҳам бўлибди абас.** А. Орипов.

БАЛОДАЙ, -дек рвч. с. т. Туппа-тузук, бинойидек. Ҳа, балодай хизматга яраб қолди. **Ўқишини балодай билади.** ■ **Мұхаббатингиз балодай кийим танлайди.** Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби.

БАЛОКАШ [бало + ф. қаш – тортувчи, чекувчи] Балога мубтало бўлган; дард-алам чекувчи, баҳтсиз. **Худоёх худовандо.. якка яғоналигинг, раҳим ва раҳмонлигинг ҳаққи, мендек бир балокаш гуноҳкор, ожиза банданған марҳаматингни дариг тутмагайсан.** К. Яшин, Ҳамза. **Хужум этгай рақиблар бир балокаш хаста жонимга.** Ҳабибий.

БАЛО-ОФАТ, балою офат Турли кулфатлар, баҳтсизликлар. **Бало-оғатларни ен-**

гид ўрганган халқ бу сафар ҳам жасорат күрсатди. — Асармиш у одамзодни Ҳар хил бало-оғатдан. О. Ҳакимов.

БАЛОН к. болон, болонъя Балон плаш.

— Хотин башанг кийинган: эгнида шому саҳар атлас кўйлак, унинг устида шафақдай балон плаш, бошида плаш рангидан қуокроқ дурра.. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

БАЛОХҮР [бало + ф. خور – еювчи] Бироннинг ҳақини еювчи, текинтомоқ. Сизга бир қадоқ тилла бериб, халқдан ўн қадоқ қилиб олади. Бу шунақа балоҳўр! «Муштум». Нафси ҳаккалақ отган балоҳўр кассир дастидан кўпчалик дод деб келган экан, раис уларни қайтариб юборибди.. «Муштум».

БАЛО-ҚАЗО, балойи қазо Инсон бошига тушадиган турли оғатлар, мусибатлар. Робия, инон, мен тирик бўлсан, сенга бало-қазони ўйламасман! П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Бахтингиз энди кулади, синглим! Бало-қазодан қутулдингиз! Х. Фулом, Машъал.

Бало-қазодек Кутимаганда, тасодифан. Шу замон бир тўйда ўигитлари билан бало-қазодек Мардонбек пайдо бўлади. С. Азимов, Оппоқ тонг кўшиғи. Улуғ саркарда экансиз, бизни ғафлатда қолдириб, устимизга бало-қазодай бостириб келиб қолдингиз. М. Осим, Карвон ўйларида.

БАЛОҚ шв. айн. поча ..у бола ўигирмага киргунча шим кўрмаган, етти ёшгача мутлақо иштонисиз юрган, кейин балоқлари кенг бўз иштон кийган. М. М. Дўст, Лолазор. ..эгнидаги кийимининг бутуни ўйқ, енгларию иштонининг балоқларигача рӯдаподай осилиб ётибди. «Ёшлиқ».

БАЛОФАТ [а. قىلىغىن – вояга етиш, бўйига етиш; етуклиқ] 1 Жисмоний жиҳатдан етилганлик, болиглик. Балофатга етмоқ. — Қизиқ, балофатга етган қиз муҳаббатни эмас, муҳаббатнинг ўзи уни излаб топади, деганлари рост экан. Ў. Ҳошимов, Баҳор қайтмайди. Назиранинг ҳарир кўйлаги баданларига ёпишиб, унинг балофат таровати ёғилиб турган бор қоматини кўз-кўз этарди. Д. Нурий, Осмон устуни.

2 кўчма Ақлий ва маънавий жиҳатдан етуклиқ, камолот. Ҳозирги замон фани ва унга муносабат олимнинг дунёқараши, идеали ва маънавий балофати билан чамбарчас боғлиқ. «Фан ва турмуш». Сапар – балофат палласига кириб бораётган ижодкор. Газетадан.

3 кўчма Нотиқлик, сўзамоллик маҳорати, санъати. Ҳамза мадрасада ўқиб ўрган кезларида толиби илмларга тафсир, ҳадис, фиқҳ, араб тили ва адабиёти, мантиқ, балогат ва шунинг каби диний ҳамда дунёвий фанлардан сабоқ берадиган хатиб ва мударрис Сафохон тўрага ихлоқ қўйди. К. Яшин, Ҳамза.

БАЛХ(И) I: балх(и) жўхори Оқ жўхорининг эртапишар бир нави. Балх(и) тут [Афғонистондаги Балх шаҳри номидан] Меваси йирик, оқ рангли ширин тут, оқ тут. **Фарғоналиклар марвартак, тошкентликлар балх туми деб аташади уни. «Муштум».** Шербек ҳовли ўртасидаги япасқи балхи тут тагидаги каравотга ечинмасдан чалқанча ётди. С. Анорбоев, Оқсой. **Балхи гумбаз архит.** Тўғри тўртбурчак хоналар устига куриладиган пастак, ясси гумбаз. «Қирқ қиз»нинг ўзига хос.. хусусияти яна шундан иборатки, хоналарнинг устини бекитишда турли-туман конструкциялар, яъни тоқи гумбаз.. балхи кабилар кўлланган. Газетадан.

БАЛХ(И) II фольк. Оқ рангли рўмоллининг бир хили. **Балхи рўмоли бошидан, кўзи тўлмасин ёшидан. «Нурали».**

БАЛЧИҚ 1 Ёғингарчиликдан ёки сув босгандан кейин ҳосил бўладиган суюқ, ёпишқоқ лой. **Гавҳар** балчиққа тушгани билан қиммати ўзгармас. Мақол. Олтин балчиқда ҳам олтин. Мақол. — **Устма-уст ёқиҳан баҳор ёмғирлари ўйларни балчиқ қилиб юборди.** П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Сув ҳавзалари (арик, дарё, ҳовуз, кўллар) тагига чўккан лой қатлами. **Билсангиз**, бу ҳовузда балчиқ ўйқ, Назар ота. М.М.Дўст, Лолазор. **Қумрини чиқариб олиши билан Қамчининг ўзи ҳам балчиққа ботиб қолди.** Х. Фулом, Машъал.

3 кўчма Оғир шароит; қийинчилик. **Вақти** келганда, жиян, дўстлар қўлтиғинга кириб, балчиқдан тортмайдилар. Ойбек, Танланган асарлар. Мен балчиқда ётган бир аёлни ҳалолаб олиб, савоб учун қўйл чўзсан, ҳеч бўлмаганда худодан қайтар, деб ўйлагандим. К. Яшин, Ҳамза.

4 кўчма Нотўғри, номақбул турмуш тарзи; жаҳолат. **Болаликнинг мусаффо дунёсидан чиқиб, балчиққа ботганлар кимлар?** Кимларнинг фарзандлари? «ЎТА». Муҳиддин мингбoshiдан тортib қишиларигача ҳафталаб шу ерда айш-ишрат балчигига ботиб ётишмасмидилар? Х. Шамс, Душман.

Балчиққа қормоқ (ёки ботирмоқ) Бирорни ҳаддан ташқари ёмонламоқ, бирорга ноҳақ тұхмат құлмоқ. *Раяят олдидә уламоларни балчиққа қориб булғаш яхшими?* С. Сиёев, Аваз. *Худо күрсатмасын, бир ёмонлашга түшсак, уриб қулогигача балчиққа ботириб юборамиз.* С. Нуров, Нарвон.

БАЛЧИҚЛИ Балчиқ билан қопланған. Балчиқтың күлі. **БАЛЧИҚЛЫ** Балчиқ билан қопланған.

БАЛЧИҚЛИК Бутунлай балчиқ билан қопланған, фақат балчиқдан иборат бұлған жой. *Үрмөнгө балчиқлықдан ўтқып борилади.*

БАЛЧИҚЧИ(ЛАР) зоол. Құшлар синфыннан бир түркүми. *Йилқиши, қызқуш, катта қызылоәк, лойхұрак, жектоқ, торғоқ – балчиқчының типик қосыннадыр.* «ҮЗМЭ».

БАЛЬЗАМ [юн. *balsamum* – хүшбүй смола] Баъзи ўсимликлардан олинадиган ёки сунъий йүл билан тайёрланадиган, таркибіда смола, эфир мойлары бұлған қуюқ хүшбүй модда. *Одатда бальзам хүшбүй ширага ўхшаш таъми ўтқыр, қуюқ суюқликлардан иборат бұлғылб, сүвде деярлы әримайды, аммо спирт, эфир, хлороформ, бензин ва бошқа органик әрітувчиларда әрйиди.* «ҮЗМЭ». *Ичкілік ҳам минг хил: шотланд вискисидан тортиб Риганинг бальзамигача бор.* Ф. Мұсажонов, Ҳиммат.

БАЛЬЗАМЛАШ Мурда ёки унинг айрим аъзоларини маҳсус моддалар воситасыда чиримайдиган қилиш, мумиёлаш. *Қадимги вактларда бу шарбат «ажедар қони» аталаған, ундан мурдаларни бальзамлаша (чиришдан сақлаша) фойдаланылар* эди. Газетадан. Чиришга қарши ишлатылады маҳсус химиявий моддаларни мисрликлар мурдаларни бальзамлаш учун ишлатғанлар. Газетадан.

БАЛЬНЕОЛОГ Бальнеология мутахасиси ёки олими.

БАЛЬНЕОЛОГИК Бальнеологияга оид; бальнеология билан шуғулланадиган. **Бальнеологик реакция.** Бальнеологик лаборатория. **Бальнеологик курорт.** — Чортой мінерал ваннасини қабул қылғандан кейин қаттық оғриқ пайдо бўлди.. бальнеологик реакция юз берди. «Фан ва турмуш».

БАЛЬНЕОЛОГИЯ [лот. *balneum* – ванна, ҳаммом; чўмилиш + юн. *logos* – билим, тушунча] Тиббиётнинг минерал сувлар ҳамда шифобахш балчиқларнинг физикавий ва кимёвий хоссалари, уларнинг организмга таъсири, шифобахшлигини ўрганадиган

бўлими. **Бальнеология институти.** Бальнеология курси. — Боқи ақа билимни ошириши ниятида Москвага бориб, врачларнинг малакасини ошириши марказији институтидан маҳсус физиотерапия ва бальнеология курсини битирди. Газетадан.

БАЛЬНЕОТЕРАПИЯ [лот. *balneum* + юн. *therapeia* – парвариши, даволаш] Беморларни минерал сув билан даволаш усули.

БАЛЬНЕОТЕХНИКА Санитария техникасининг бальнеология соҳасида қўлланадиган турлари. *Шифобахш балчиқни манбаидан шифохоналарга келтириш ва табиий хоссаларига путур етказмасдан иситиб бериш ва ишлатиш ҳам бальнеотехниканинг вазифасидир.* «ҮЗМЭ».

БАЛҚ айн. **барқ.** Ярқиллайди юлдуздаи икки кўзи, Ойдайин балқ урад гулдайин юзи. «Ойсулув».

БАЛҚИМОК 11 Ёрқин нур сочиб жилва құлмоқ; нурга тўлмоқ, ярқирамоқ. *Дала сутдек ойдин, Нур қўйнида балқиб ётарди.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. *Кулоч ёйди атрофлар, Уфқ балқиши.* А. Мухтор, Асарлар. *Кучогида нур кўтариб балқимоқда тонг.* А. Мухтор, Асарлар.

2 кўчма Гуллаб яшнамоқ, гул-гул яшнамоқ, равнақ топмоқ. *Саодат ойдай балқиб, йўлакда пайдо бўлади.* «Ёшлик». Гўрўғлибек Ҳасанхонга қараса, ойдай балқиб турарди. «Гулнорпари». *Шодлик билан тўлсин тўртала уфқ, Кулги билан балқсин бу қадим жаҳон.* А. Орипов.

3 Барқ уриб кўринмоқ, намоён бўлмоқ. **Комилжоннинг синглиси Шоҳида** чўзинчоқ юзли, кўзларидан самимият балқиб турардиган ўн саккиз ёшлардаги сўзамол қиз эди. Д. Нурий, Осмон устуни. *Султон қувонч порлаган, меҳр балқиган кўзлари билан Гулчехрани кузатар, илиқ боқарди.* М. Хайруллаев, Ҳикоялар.

4 кўчма Рўёбга чиқмоқ, амалга ошмоқ, намоён бўлмоқ. - Йўқ, отажон! – деди Шермат, – тинчликни, ҳурриятни, ҳақиқат оғтобининг балқиб чиққанини сиз ҳам кўрасиз! Ойбек, Улуғ йўл. Эй замин, бўшашма, дадил бўл, балқи. Газетадан. Осмон деган нимаю қуёш деган нимадир? Барчасидан устунсан, ўзинг яша, ўзинг балқ! Ф. Гулом.

5 кўчма Ўзига мафтун, ром құлмоқ; бўшаштириб юбормоқ. *Ойдайин барқ урад анинг жамоли, Одамни балқитар тегса*

шамоли, Бойсарининг шундай қизи бор экан. «Алпомиш».

БАЛҚИМОҚ II Юмшоқ, майин ҳолатга келмоқ; бўшашмоқ, кўпчимоқ. Ҳовли ҳамиддай балқиган, ундан енгил буғ кўтарилади. Ойбек, Танланган асарлар. Баданлари мумдайши балқиб кетди. «Ойсулув». ..ерлар қўргошиндай балқиб кетган. «Юсуф ва Аҳмад».

БАЛҚИМОҚ I Балқимоқ I 5 фл. орт. н. Ўн тўрт ёшда ҳозир унинг камоли, Одамни балқитар унинг жамоли. «Муродхон».

2 кўчма Тўлдирмоқ, янгратмоқ. Улоқ маърар кўп дарани балқитиб. Миртемир, Асарлар.

3 Балқимоқ II фл. орт.н. Тонг уйқуси Ҳасанжонни(нг) Бадангинасин балқитди. «Гулнорпари».

БАЛҒАМ [а. بلғم – шилимшиқ, шиллиқ, балғам] Нафас аъзоларининг шиллиқ пардасидан ажralиб чиқадиган шиллиқли ёки йирингли чиқинди. Йўталгандан кейин нафас ўйларидан ташқарига чиқазиб ташланаидиган нарсага балғам дейилади. Н. Исмоилов, Касалларни парвариши қилиш. ..инсон аъзоларида тўрт хил суюқлик бўлиб, булар қон, сафро, балғам ва савдодан иборат. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. Баҳор келиб, унинг касали хуруж қилган, дам-бадам балғам тупуриб, юқ орқалаган ҳаммолдай энтикарди. С. Сиёев, Аваз.

БАЛҒАМИ Оч-яшил ва кўкиш оралигидаги ранг. Ўга меҳмон келганда, мезбон чойга уннайди. Балғами пиёлани қўлга олар-кансиз, кўзингиз беихтиёр унинг нафис гулларига тушади. «Гулистан». Миркомилбойга хушомад қилиб, балғами пиёлада кўк чой тутади. К. Яшин, Ҳамза.

БАМАЗА [ба.. + маза] фольк. Маъноли, мазмунли; ёқимли. Келганлар тоза одамлар, ҳар бир гани бамазалар, кийғанлари тозалар. «Юсуф ва Аҳмад».

БАМАЙЛИХОТИР [ба.. + а. میل خاطر – қалб, хоҳиш майли билан] рвш. Шошилмасдан, хотиржам ҳолда; бемалол. — *Марат бамайлихотир Бекжоннинг қўлни нари итарди. «Ёшлик». Бир соатча вақт ўтгач, эшикдан бамайлихотир кириб келган Кудратжон кампир бувининг фифон бўлиб ўтирганини кўрди. Мирмуҳсин, Умид. Акбаров кўнгилсиз аҳволни сезмагандай, бамайлихотир ганирарди. П. Қодиров, Уч илдиз.*

БАМАЙЛИХОТИРЛИК Ўзига ишонгганлик, хотиржамлик. У бирор билан сухбатлашаётганида, юзида бамайлихотирлик аломати шундоққина сезилиб турарди. Н. Ҳайитқулов, Ер тафти.

БАМАСЛАҲАТ [ба.. + маслаҳат] рвш. Ўзаро фикрлашиб, маслаҳатлашиб. Үҳамма ишни ҳалқ билан бамаслаҳат қиласди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Кундошларининг ҳам хабари бор. Ҳаммаси бамаслаҳат дори берган-да. Ҳамза, Танланган асарлар.

БАМАЬНИ [ба.. + маъни] 1 Ақл-идрорк билан, пухта ўйлаб айтилган, маъноли; ахлоқ-одобли. Юрагида кири йўқ, гаплари бамаъни, ўзини кўрган кишининг кўзи қувнайди, шўхлиги, қўйинг-чи, барча қилиқлари ўзига ярашади. К. Яшин, Ҳамза. Қўпчилик хонадононлар каби Йигиталиницида ҳам осо-ишишталик ҳукм сурар, бу икки ёш ўзларининг бамаъни ўтиришлари билан қўйшиб қолган нафақадор чол-кампирларни эслатишарди. Д. Нурий, Осмон устуни.

2 Пухта, ўйлаб иш қиладиган, ўзини тутиб олган. Қўримсизгина бўлса ҳам, анча эсли, бамаъни, ҳунарига жуда берилган қиз экан. А. Мухтор, Чинор. Менга бу ҳокимларинг маъқул келди. Очиқ, бамаъни одам экан. К. Яшин, Ҳамза.

БАМАЬНИЛИК Маънодорлик, мантиқилик, ўзини тутиб олганлик, ақл-идрорклилик. Жавобнинг бамаънилиги. — Айни вақтда унинг бамаънилиги, ўзига ярашган салобати, фозила аёлларга хос гапларининг маънодорлиги Ҳайри опани лол қолидорди. Д. Нурий, Осмон устуни.

БАМБУК [малайяча bambu – дарахтсиз мон ўсимлик] Тропик ва субтропик мамлакатларда ўсадиган, танаси қамишга ўхшаш, ичи кавак, бўйи баланд ўсимлик. Бамбук ҳасса. Бамбук чайла. — Бамбук ҳалқ ҳўжалигига ўй, кўприк қуришда, дурадгорликда ишлатилади, толасидан қоғоз тайёрланади. «ЎзМЭ».

БАМБУКАЙИҚ зоол. Думи жуда қисқа, мўйнаси асосан оқ, кўз атрофи, оёқлари ва елкаси қора айик; панда. Бамбукайиқнинг..тишлари ўирик ва тўмтоқ бўлиб, ўсимликлар, бамбук билан овқатланишга мослашган. «ЎзМЭ».

БАМБУКЗОР Бамбук дарахтлари ўсиб ётган майдон. Колхоз даласини айланаб юрганимизда, худди бамбукзорни эслатадиган

экин майдонларига кўзимиз тушиб қолди. Газетадан. Баъзи жойлар кетганча бамбукзор ва бананзор. “Ўқувчилар китоби”.

БАМИСЛИ [ба.. + мисли] эск. айн. **бамисоли**. Агар мазкур шеър бамисли бир қуш бўлса, бу байт унинг тожи-ку, мавлоно! С. Сиёев, Аваз. Қиз эмас, бамисли олов! О. Ёкубов, Излайман.

БАМИСОЛИ [ба.. + мисоли] Худди, гўё (гўёки), каби, янглиф; ўҳшатиш, қиёс мъносини ифодалайди. *Билим яхши нарса, қизим. Бамисоли чироқ: ўйлнгени ёритади. Ҳ. Фулом, Феруза. Ақл ва маданият, ҳақ ва адолат бамисоли офтоб: уни тўсиш ва ўйқотиш мумкин эмас. А. Ҳакимов, Илон изидан.*

БАНАН [исп. *banana*, *banana* < *a*. بان – бармоқ] бот. Меваси узунчоқ йирик, ейишли, банансимонлар оиласига мансуб бўлган кўп йиллик тропик ўсимлик ва унинг меваси. Дўстлар бир оз сўлган бананларнинг олтисимон пўстларини арчиб, нон билан ея бошладилар. Ойбек, Нур қидириб. Салқин нам шамол тепалардаги кактус дараҳтларининг сертикан шоҳларини секин чайқайди, пальмалар бўйнига осилган шода-шода бананларни билинар-билинмас тебратади. И. Раҳим, Тақдир.

БАНАНЗОР Банан ўсиб ётган майдон. Баъзи жойлар кетганча бамбукзор ва бананзор. «Ўқувчилар китоби».

БАНАНХЎР(ЛАР) зоол. Катталиги қарғадек, патлари ранг-баранг кўринишили, каккусимонлар оиласига мансуб қуш. *Бананхўрлар кўп вақтини дараҳт шоҳларидаги ўтказади, қўпинча дараҳт шоҳларига уя қўяди. «ЎзМЭ».*

БАНГ [ҳинд. بانگ – ҳинд нашаси, канопи] 1 айн. **наша** 2. Ўтириб шу замон бангни ийлади, Катта сарҳонага буни жойлади. «Интизор». Шароб билан банг кор қилиб, бoshини айлантириди. «Бир соатлик халифа».

2 Mastlik; кайф. Шайхлар борки, банг хаёлотини элга каромат деб сотадилар, жоҳиллар борки, китоб қўлтиқлаб, олимлик даъво қиласидилар. Ойбек, Навоий.

3 айн. **банги**. Охири Абдураҳмон.. бобойи банглар орасидан ўзига замин топди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

БАНГИ [ф. بانگ – банг, наша чекувчи; наркоман] 1 Наша чекишига одатланган шахс; нашаванд. *Мулла наловга ўч, банги – оловга. Мақол. — Оқсоқ ҳам, отбоқар ҳам*

аллақачон донг қотиб ухлаб ётишибди. Бири кар, бири банги. К. Яшин, Ҳамза. Ана, банги тўра юмшоқ курсида, афюннинг кайфини сурниб, кўзлари сузилиб ўтирибди. С. Сиёев, Аваз.

2 кўчма фольк. Наша. Шерободда мен кўрдим Банги чеккан бангини. «Нурали».

3 Умуман наша, кўкнори, қорадори ва ш. к. га ўрганган, гиёхванд шахс, шунингдек, унинг лақаби. *Мирвали бангининг кўмагида аравадан замбигалтакни тушириб оладилар. А. Қодирий, Фиронлик Маллавой.*

БАНГИДЕВОНА I [банги + девона] бот. Итузумдошлар синфига мансуб бир йиллик заҳарли ўсимлик. *Бангидевона, ёввойи наша, кампирчопон, ҳатто кучала билан исирикнинг ортиқчаси ҳам ёш вужудни заҳарлаб қўйиши ҳеч гапмас. Газетадан.*

БАНГИДЕВОНА II кам қўлл. Бангидевона камасига дучор бўлган шахс, наркоман, нашаванд. *Исфандиёр Мадрайимхон эмас, бу бангидевонадан ҳар нарса кутса бўлади. С. Сиёев, Аваз.*

БАНГИБАШАРА [банги + башара] Кўриниши бангиларга ўхшаш, бангисифат. Аққисса, бақ-бақалоқ *Мулла Мамасолиҳ бин Мулла Мадқарим Мадхум билан новча бўйли, бангибашара ҳудҳуд сўфи хонақоҳда ўтиришиб, бир соат чамаси мудрашидилар. Н. Мақсудий, Лайлатулқадр.*

БАНГИЛИК Гиёхвандликнинг бир тури; нашавандликка бутунлай берилиб кетишилик. *Тўрангизнинг бангилиги маҳфий эмасдир, уни барча беш қўлдай билур. С. Сиёев, Ёруғлик. Бангилик тўғрисида аниқ статистика маълумоти ўйқ. Газетадан.*

БАНГИНАМО [банги + ф. شما – кўринувчи] Хатти-ҳаракати, ҳолати бангига ўҳшаган; бангитабиат. [Қоровул] Узун мўйловли, кўзлари ола-була бангинамо киши эди. Ойбек, Болалик. *Сочим ўсиб бангинамо, Ҳув деб борарман борҳо.. «Тоҳир ва Зуҳра».*

БАНГИНУСХА [банги + нусха] Ташқи кўриниши бангиларга ўхшаш; бангинамо. -Эй тақсир, ҳатто қилибсиз, тушунинг, бу – мажлис! – деди чил томирдай қотма, новча, катта кўзли, бангинусха, лекин кийингантовланган бир шахс. Ойбек, Нур қидириб.

БАНГИХОНА [банги + хона] эск. Наша чекувчилар тўпланишиб, нашавандлик қиласидиган жой, хонадан; бангилар уйи. *Бангихонани билмайсанми, рӯдано? – деб сўради*

у. Бола калласини тебратди – билар экан. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

БАНД I [ф. بند - بستن < بستن - «боғламоқ», «тўсмоқ», «беркитмоқ» фл. ҳоз. з. ўзаги] 1 Нарса, қурол-асбобларнинг қўл билан ушланадиган қисми; соп, тутқич; даста. Чойнакнинг банди. Челакнинг банди. — Ойим қўймалагич бандини айлантирас экан, менга қарамай сўради.. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. Рашид икки кулча нон орасига олинган кабонинг сихи бандини Муҳаррамга тўрлади. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

2 Бир нарсанинг бошқа бирор нарсага сүқиб, қистириб қўйиладиган, уланадиган қисми. Бўйнида тугма банди Бир ёққа силкиллайди. Эргаш Жуманбулбул ўғли. Бойқаронинг қалтогига қадалган жиганинг олтин банди эрталабки қуёшда.. ёнарди. Ойбек, Навоий.

3 Бўгим (бўғин). Занжирнинг бандлари. Банди-бандидан ажралмоқ. — Ҳар сўнгакнинг бандида юз минг гиреҳ.. Ҳ. Хоразмий, Гулшанул-асрор.

4 Дараҳтлар (олма, нок, гилос, узум ва ш. к.), полиз экинлари (қовун, тарвуз, бодринг, помидор ва бошқа ўсимликлар) мевасининг дараҳт новдасига ёки палакка бириқадиган ингичка қисми. Голос банди. Узум банди. — Ўшанда отнинг калласидай келадиган чим тўрлами шакарпалакни бандидан ушлаб, тортиб юборсам, қарс ёрилиб кетса бўладими! С. Анорбоев, Ҳамсухбатлар. -Иккинчи олманинг узун банди бор эди, – деди комбат. – Шу бандидан ушлаб кўрмоқчи эдим, узиди-ю, олманинг қаватига қистирилган қоғознинг учи кўринди. О. Ёқубов, Излайман. Изгин шамол эсиб турган, сап-сариқ барелар бандидан «чирт-чирт» узилиб, ўйлаларни қоплаб ётган кеч куз кунларидан бирида у урушга жўнади. Газетадан.

БАНД II [ф. بند - боб, қисм, модда] 1 Расмий ҳужжатлар (қарор, баённома, қонун, шартнома ва ш. к.)нинг рақам ёки ҳарф билан бўлиб кўрсатиладиган кичик бир қисми; модда, параграф. Қарорнинг бешинчи банди. — Муассасаларнинг вакиллари қарорнинг биринчи моддаси «а», «б», «д» бандларида кўрсатилган масалалар юзасидан.. норозилик билдиришлари мумкин. Газетадан.

2 Қоғия, ритм ва мазмун жиҳатдан ўзаро боғланган шеърий парча; манзума. Үмумий

қоғия тартиби билан боғланган шеърий мисраларнинг ўигиндисига банд дейилади. «Ватан адабиёти». Муродига етиб шеърий банд, таскин тонди кўнгил кантари. Т. Тўла.

3 Ашула ёки мусиқа асарининг маълум бир қисми. Собир ашуланинг бир бандини айтиши билан Солижон унга жур бўлди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. Қори Ёқубов қўшиқ бандларини алоҳида ургу билан кўйларди. К. Яшин, Ҳамза.

БАНД III [ф. بند - боғлам; тўсиқ; қамоқ]

1 Ип, арқон ва шу кабиларнинг боғланган, тутуналган жойи. Ипнинг банди. Бандни бўшатмоқ. Бандни ечмоқ. — Нозик дилин оғримта, қаҳр айлама, панд айла, Гар боғлар эсанг илғин, сочим била банд айла. Ҳабибий.

2 Тўсиқ, тўғон, ғов. Сув келмай, банд ташлама. Мақол. — Кейинчалик бошига банд солинди-ю, сув чекинди. «Ёшлиқ». Гоҳо сои сувини банд қилиб, болалари билан балиқ ҳам тумтади. Ш. Ҳолмирзаев, Оғир тош кўчса.

3 кўчма Тутқунлик, асирик ҳолати; қамоқ. Улар бу банддан ҳалос бўлганини Ават билди, димоги чоғ бўлди. «Маликай айёр». Тубсиз зулумотда банд бўлган шуур, Бир-бирин қалбидан ахтарди зиё. А. Орипов. Озод бўлсин кишандан, банддан Олтин сочли, қоши қийиқлар. Ҳ. Олимжон.

БАНД IV [ф. بند - тўсилган, беркитилган] 1 Эгалланган, ишғол қилинган, бўш эмас. Ўй одамлар билан банд. Телефон ҳозир банд. — У ўтирган ўқув залида ҳамма ўринлар банд. П. Қодиров, Уч илдиз. Кунега кирганимда, пастки қаватнинг иккаласи ҳам банд эди. С. Аҳмад, Сайланма.

2 Бирор иш, фаолият билан ўта машгул, қули бўш эмас; вақти йўқ. Мен ҳозир иш билан бандман. — Гулбахор эркакларга дастурхон тузаш билан банд, елиб-югуради. Й. Шамшаров, Тошқин. Балкон ўртасидаги стол атрофида икки хотин ўтириб, чучвара тугиши билан банд. «Ёшлиқ». Султонов банд экан, кутиб қолди. «Ёшлиқ».

Банд бўлмоқ 1) бирор нарса билан ишғол (тўла, эгалланган) бўлмоқ. Яхши жойлар банд бўлиб қолибди. — Ҳеч нарсани олдин олиб қўйши керак эмас, чунки пул бекор банд бўлиб қолади. А. Қаҳдор, Сароб; 2) бирор иш, харакат билан машгул, овора бўлмоқ. Гуломжон кузгача мактаб тайёргарлиги билан банд бўлди. М. Исмоилий. Фарғона т.о.; 3) кўчма мафтун бўлмоқ, асири бўлмоқ,

берилмоқ. Бир зум гўзалликнинг ҳузурида жим Самовий ҳисларга бўлиб қолдим банд. А. Орипов. **Банд қилмоқ** (ёки этмоқ) 1) жойни расмий ёки норасмий (сўроқсиз) олдиндан эгалламоқ. Аллақачон кириб улгурган йигитлар, қизлар гувлашиб, саҳнага яқинроқ стулларни банд қилишмоқда эди. Н. Қиличев, Чигириқ; 2) мафтун қилмоқ, қамраб, эгаллаб олмоқ; ўзига тортмоқ. **Банд этган дилимни гўзал туйғулар..** «Ёш куч». Унинг бутун ўйларини Лола банд қилган эди. М. Хайруллаев, Тилла маржон. **Қўлим банд** 1) қўлимда нарса бор; 2) қўлимда иш бор, иш билан машгулман.

БАНДА I [ф. بند - қул, итоаткор; камина] 1 дин. Оллоҳ яратган, тақдирни унинг қўлида бўлган киши; Оллоҳнинг қули. **Худонинг бандаси.** — Тангри ўз бандалари орасида гайратлисини ёқтиради. «Ҳадис». Тангрининг бирорадар бандалари бўлинглар, ўрталарингда ҳасад, адоват, аразлаш бўлмасин. «Ҳадис». **Бандаси Оллоҳнинг ироадасидан чиқа олмайди.** С. Аҳмад, УФқ.

2 с.т. Умуман одам, киши. Яхшиликка ўрганган бир банда осонлик билан ўз яхшилигини қўймайдир. А. Қодирий, Кичик асарлар. Ҳеч вақт ҳукмдорлар ҳузурига бош эгиб борган банда эмасмен. М. Осим, Карвон йўлларида. Агар банда сидқидил билан худодан сўраса, томчи ўрнига дарё бағишилайди. Ойбек, Нур қидириб.

3 Кимгадир, бирор кишига қарам киши; фуқаро.

Бандангиз ёки бандалари эск. Мактубларда ёки бирор кишига мурожаатда ўзини камтар олиш, мурожаат қилинаётган шахсга хурмат билдириш шакли; камина. -Амирим, — деди мўйсафиид соқолини тутамлаб, — бу хокисор бандангизнинг бир қошиқ қонидан кечинг. «Ўзбекистон қўриқлари». Доно тадбирни ўртага солдингиз, пирам. **Бандангизнинг фикрича, Заҳириддин Муҳаммад Бобур Мирзони қонуний подшоҳ атаб, муборак номларини хутбага қўшиб ўқитмоқ керак!** П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

4 кўчма Бирор нарсага бутун вужуди билан берилган кимса. **Нафс бандаси.** Пул бандалари. Жигилдон бандаси. «Филоф бандаси». —Нафс бандаси.. Бирор ишдан келса, сиз ошдан келасиз, — деди Мели полвон жаҳали чиқиб.. П. Турсун, Ўқитувчи. Фабрикага ин қурган бир ҳовуҷ «пул бандалари» ана шу шиор

остида ишлаганлар. Газетадан. Лекин бир кун эмас, бир кун жигилдон бандаси Абдуллаев билан чўталчи Мўминовларнинг чув тушши турган гап. «Муштум». -Сизнинг назарингизда, ҳамма хотинлар латта-путта бандалари, шундайми, — деди Кумуш Камолиддинга. Т. Жалолов, Олтин қафас. **Озодлик маъноси** бу эмас, ёлғон! Доллар бандасининг соҳта сўзиидир. Р. Бобоҷон, Шеърлар.

5 кўчма Ошиқ, мафтун, шайдо бўлган киши ҳақида. Қизнинг чўлтон кўзи юракларга ўт ёқаркан, қора қўнгир сочи тақимига уриб.. турганини кўрган ҳар бир йигит унга банда бўлар экан. Н. Сафаров, Катта карвон йўлида. Уч йил бўлди, мунтазирман ўзингга, Жоним бандада ярқилаган кўзингга. Пўлкан, Ҳасан батрак.

Хом сут эмган банда қ. эммоқ.

БАНДА II [итал. banda – тўплам, тўда] Опера ва симфоник оркестрга қўшимча чолғу ансамбли сифатида киритилувчи пуфлама мис созлар оркестри. **Банда ижро вақтида саҳна орқасига жойлашади.** «ЎзМЭ».

БАНДА III [итал. banda – тўда] Бос-қинчиллик, ўғрилик, зўравонлик, қотиллик билан шуғулланувчи қуролланган тўда. **Гитлер бандалари.. бостириб киргандариди, Нарзи мактабда ўқир** эди. Н. Сафаров, Оловли излар.

БАНДАЖ [фр. bandage – белбоғ, бөғич]

1 Ҳомиладорлик ва ундан кейинги даврда, операциядан олдин ёки кейин тананинг тегишли (касал) жойини нормал ҳолатда тутиб туриш учун танғиб боғланадиган (кийиладиган) махсус камар. белбоғ. **Бандаж врач назорати остида танланади.** «ЎзМЭ».

2 **тех.** Машина деталлари ёки конструкцияларнинг пухталиги ва чидамлилигини ошириш мақсадида уларга кийгизиладиган металл ҳалқа.

БАНДАК I [ф. بندک – кичкина банд] этн. Паранжининг елқадан ён томонга осилтириб тикилган иккита енгсимон қисми, соҳта енг. **Куёшдан ва чангдан оқариб кетган, бандагига катта ямоқ тушган паранжиси** бу иссиқ ҳавода уни ниҳоятда қийнаб қўйгани билиниб турарди. А. Мухтор, Опасингиллар. **Бир кун танноз.. паранжи ётиниб, олдимдан ўтиб қолди.. бандаги лой ҳам бўлиди.** «Муштум».

БАНДАК II Лойдан ясалган хом идишларни кулоллар чархида текислаш ва сил-

лиқлаш учун ишлатиладиган чарм, латта ёки кигиз.

БАНДАЛИК 1 дин. Банданинг оллоҳ олдидаги қарзи; қисмати; ўлим, қазо қилиш. қ. **банда 1**.

Бандалик қилмоқ, бандаликни бажо келтирмоқ ёки топширмоқ. Вафот этмоқ, қазо қилмоқ, ўлмоқ. ..*Баҳромбекни зўрга ташқарига олиб чиқди, фотиҳа қилиб, бандаликни бажо келтирган мусофирининг юзига оқ дока ёди.* «Ёшлиқ». Доно момо бандалик қилди. Жанозага бордим. Т. Мурод, От кишинаган оқшом. Содиқ чўпон бандаликни топшириди.. «Ёшлиқ». **Бандалик ёки бандалик-да** Вафот этган кишининг яқинларига таъзия изҳор қилишда айтиладиган сўз; «афсус, вафот қилибди» маъносида. -*Бандалик, ўлум, отангдан ажралдик, – деб бағрига босди.* «Ёшлиқ». -*Бандалик экан, ая!* – нотаниши *йигит маъюсланиб гапирди.* С. Кароматов, Олтин кум. *Машинага яқинлашаётганда, шофер йигит туриб келиб, тирсакларидан ушлади:* -*Бандалик, Раҳимжон ака!* Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.

2 Шахснинг бирор муносабат билан қармалик, тобелик ҳолати. *Асарнинг охирда қотилни полиция қамоққа олади ва бир муаллим чиқиб, чор ҳукуматига қуллуқ ва бандалик мадҳиясини ўқииди.* Ҳамза.

БАНДАР I [ф. بندار – тижорат жойи] кам қўлл. Кема, савдо кемаси. Қайдадир, кўк замин билан туташган жойда, Соҳилларга лангар ташлар яна бир бандар. А. Истроилов, Биз – дунё одамлари.

БАНДАР II айн. **бандаргоҳ 2.**

БАНДАР III Иссик мамлакатларда ўсадиган хушбўй, мевали дараҳт (манго).

БАНДАРГОҲ [ф. بندارگاه – кема тўхтайдиган жой] эск. 1 Чўл, дашт ёки тоғли ерларда йўллар кесишган, савдогарлар, умуман кишилар кўниб ўтадиган, савдо қиладиган гавжум жой; карвонсарой. Олти ойлик йўлда бир бандаргоҳ бор эди. Келган савдогарлар.. кўнмай ўтмас эди. «Ойсулов».

2 Дарё ва денгиз қирғоқларида кемалар тўпландиган, тўхтаб ўтадиган порт ва унга кириш-чиқиш йўллари. Од қиз билан ҳайрлашиб, бандаргоҳда турган кема палубасига кўтарилиди. «Ёшлиқ». Минг қатла шукрки.. она юртимизга қайтдим, қайтдим-у бандаргоҳга тушиб, тупроғини ўпдим. М.М.Дўст, Лолазор.

БАНДАХОНА [ф. بندەخانە] кам қўлл. Фақир, хоксорларнинг уйи, хонадони. Навоий дарҳол ўзини тутиб олиб, шаҳаншоҳ эски дўстларини эслаб, бандахонага ташриф буюрганларидан боши осмонга етганини изҳор этди. М. Осим, Карвон йўлларида.

БАНДАЧИЛИК айн. **бандалик 1.** -*Бандачилик, кўп ташвишлар тушшибди бошингизга.* -*Нима қиласиз, ҳар банданинг бошида бор бу савдо.* С. Нуров, Нарвон.

БАНДЕРОЛЬ [фр. bande – тасма + role – ўрам] 1 Қоғозга ўраб, почта орқали жўнатиладиган корреспонденция тури (босма нашрлар: китоб, журнал, газета, қўлёзма, кичикроқ буюм ва б.). *Бандероль жўнатмоқ.* *Бандеролни очмоқ.*

2 Мол (товар) учун акциз ва бож тўланганидан далолат берадиган, мол устига ёпишириб қўйиладиган тасмасимон қоғоз.

БАНДИ [ф. بندى – маҳбус, асир] эск. 1 Асир тушган одам, тутқун, асир. *Банди бўлмоқ.* — Сарбозлар ўн чоғли кишини банди қилиб, Ҳивага ҳайдаб кетдилар. С. Сиёев, Аваз. *Холхўжса бандиларнинг қўлнини ечишини буюриб, кўрпачадан жой кўрсатди.* С. Аҳмад, Ҳукм.

2 Зинданга ташланган, қамоққа олинган одам. *Тўрт бандини зиндандан олиб келдилар.* С. Айний, Эслаликлар. *Жўра шу Бекнинг сассиқ қамоқхонасида бир ярим ой банди бўлиб ўтганида, ўша Назар жаллод ҳар куни икки маҳал Жўрани қамчилатар..* эди. Ҳ. Шамс, Душман.

3 кўчма Бирор нарсага, ҳолатга берилиб кетган, бирор кимса ёки нарсага боғланиб қолган; мафтун. *У ҳаёлларига банди бўлиб, дам газабланиб, дам ўзига-ўзи тасалли бериб борарди.* «Ёшлиқ». Қўзи ўтган-кетганларда, ҳаёли эса турли ўйлар тўғонига банди бўлган. «Ёшлиқ». *Одам борки, киндиқ қони томган ерга банди у.* «Ёшлиқ». *У ҳануз бу қадар бекорчиликка банди бўлмаган эди.* Т. Малик, Қадирғоч.

4 кўчма Кишанланган, занжирбанд. *Болам Аваз, эшиш менинг ҳасратим, қўл-оёғим банди, кимга айтайин дардим.* «Маликай айёр».

БАНДИБАСТ [ф. بندوبست – тил бириктириш, яширин битим; кишан солиш] Кимсанинг бахту иқболини, омадини тўсиш, унинг йўлини боғлаш мақсадида турли хил ип, ипак ёки матодан сеҳру жоду

ёрдамида тайёрланган банд, тугун. *Парича уларга дам солади, ранго-ранг итдан банди-баст қилиб беради.* Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

БАНДИБОН [ф. بندیوْان – зиндончи] эск. Зиндон кўриқчиси, турма назоратчиси. *Икки бандибон тағдаги зиндондан икки бандини.. чиқариб, хоннинг ясовулларига топширди.* «Эрали ва Шерали». Бир неча соат ўтгандан кейин, обхона эшиги очилиб, бандибон йигитчани озодлик билан табрик қилди. С. Айний, Дохунда.

БАНДИЗИНДОН [ф. بندزندان – зиндонга солинган, зиндон тутқуни] Зиндонда тутқунликда ётган; зиндон ташланган шахс. *Подшоҳи Ҳунҳор Абдуллога қараб айтди: -Бу давлатлар бунга [Авазга] писанд бўлмади, буни тутуб, бандизиндон қилинглар.* «Бўтакўз». Аваз ўлса, сени хундор тутарман, Кўзинг ўйиб, бандизиндон этарман. «Нурали».

БАНДИЛИК Тутқунлик, асирик ҳолати; тутқун бўлишилик. *Борсанг, салом дегин сulton бобомга, Бандилигим билдири ғамхўр отамга.* «Нурали». Келиб сени бандиликдан бўшатди.. «Ойсулув».

БАНДИСИФАТ [банди + сифат] рвш. Тутқунга, асирга ўхшаш; бандилик ҳолатига тушган. *Олти ой олдин Аваз бу ҳашаматли боғни ўз ихтиёри ила тарқ этган эди. Мана энди зуғум билан, бандисифат, қўллари орқа-сига қайршиб, қайтиб келди.* С. Сиёев, Аваз.

БАНДИТ [итал. bandito – кувгун; қароқчи] Босқинчилик, ўғрилик, каллакесарлик билан шуғулланувчи қуролланган шахс. *Бандитлар шайкаси.* ■ Улар (милиция) қуролланган бандитлар, пихини ёрган жиноятчиларга қарши курашиши керак. «Фан ва турмуш». Зайнабиби бандитлар билан мислиз олишувда жасорат кўрсатиб, ҳалок бўлади. «Гулистан».

БАНДИТИЗМ Қуролланиб, якка ёки гурух бўлиб босқинчилик ва зўравонлик билан шуғулланиш, бандитлик. *Озодликдан маҳрум қилиш муҳлатини.. камайтириши.. алоҳида хавфли жиноятлар, бандитизм ва босқинчилик учун татбиқ қилинмайди.* Газетадан.

БАНДИТИЗМ айн. бандитизм.

БАНДИХОНА [банди + хона] Асиirlар, тутқунлар сақланадиган, қамаб қўйиладиган жой; зиндон, қамоқхона. *Раис навкарларга: -Ушланглар, бандиҳонага олиб кетинглар!* – дебди. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.

БАНДЛИ 1 Ушлашга мўлжалланган дастаси, банди, тутқичи бор. *Хотин ўртага бандли, гулдор хумчада вино билан икки стакан олиб келиб қўйди, балиқни кесиб тозалади.* Шуҳрат, Шинелли йиллар. Эшон ая ичкарига ўрин солиб, обрез олдига обдас-тада таҳорат суви қўйиб, кумуш бандли ўнинчи чироқни кўтарганича, меҳмонхонага чиқди. С. Аҳмад, Ҳукм. *Ўрта асрларда бандли қўум соатлар урф эди.* «Фан ва турмуш».

2 Бирдан ортиқ банд, бўлим, парамрафдан иборат бўлган. *Беш бандли қарор. Саккиз бандли шеър.*

БАНДЛИК I Бирор нарса учун тутқич, даста қилишга мўлжалланган материал, хомашё.

БАНДЛИК II айн. **бандли 1.** Ёзган даст-турхонини кўрсанг, зар ўралган попукларни [конфетни] бандлик катта ликобларда қўйибди. «Муштум».

БАНДЛИК III Бирор нарса билан банд эканлик, бўш эмаслик.

Бандлик хизмати Мамлакат миқёсида аҳолини иш билан таъминлаш сиёсатини амалга оширувчи ва фуқароларга тегишли кафолатларни таъминлаб берувчи давлат хизмати.

БАНИБАШАР [а. بنى – ўғил, фарзанд + بشر – киши, инсон] эск. кт. Одам боласи, одамзод; одамлар.

БАНИИНСОН [а. бани + инсон] эск. кт. айн. банибашар.

БАНИОДАМ [а. бани + одам] эск. кт. айн. **банибашар.** Баниодам учун најзот ахтариб, жон берган шаҳидлар руҳига қасам. А. Орипов.

БАНК I [фр. banque < итал. banco – сарроф пештахтаси, курсиси] Вақтингча бўш пул маблағларини тўплаш, корхоналарга кредит (қарз) бериш, нақд пулсиз ҳисобкитоб қилиш, кредит маблағларини муомалага чиқариш ва ш. к. билан шуғулланувчи кредит-молия муассасаси. *Давлат банки. Миллий банк. Ҳалқ банки. Банк муомалалари.* ■ Омонат банки таъсис этилиши билан барча мураккаблик ва ноқулайликлар барҳам топади. Газетадан.

БАНК II Қиморда, карта ўйинида: ўртага қўйилган, тикилган пул; ган.

БАНКА I с.т. эск. айн. **банк I.** Бахтима бўлганда отам, ҳам онам, Банканинг пуллари киссамда менинг. «Кўшиқлар».

БАНКА II [р. баня – идиш] 1 Шиша, тунука ёки пластмассадан ясалган, одатда цилиндрик шаклга эга бўлган идиш. *Шиша банка. Темир банка. Консерва банкаси.* ■ *Шу лаҳзада қўлида бир шиша банка қатиқ, юргурганича кампир буви кириб келди. Мирмуҳсин, Умид. Чўнтағидан апил-тапил бояги пулни чиқарди, эшикка бир қараб олгач, банкага жойлади.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

2 тиб. Киши танасининг касал жойига қўйиладиган оғзи тор, чети қалин ва силлиқ, ноксимон стаканча. *Тиббиёт банкалари. Банка қўймоқ.*

БАНКАБРОШ [фр. banca broches – тўқув, йигирув дастгоҳи] тўқум. эск. Хом ип тайёрлайдиган машина. *Бу залга ўқиши- ўрганиш учун.. банкаброш ва тўқув станоги ўрнатилиши керак.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

БАНКЕТ [фр. banquet – катта зиёфат; ўтириш] Бирор киши шарафига ёки бирор воқеа муносабати билан бериладиган тантанали, расмий зиёфат; ўтириш. *Банкет бермоқ. Банкет зали.* ■ *Табриклардан кейин илмий совет секретари – узун бўйли, хушчирой бир аёл барча олимларни банкетга тақлиф этди.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

БАНКИР [фр. banquier – ўриндиқ; банк эгаси] Банк эгаси ёки банкнинг ўрик акциядори; банк ходими. *Уқўз қисди. Банкир шимининг орқа чўнтағидан кармонини олиб, қатидан бир неча фунт санаб, меҳмонга узатди.* Р. Раҳмон, Мехр қўзда.

БАНКНОТ [ингл. bank-note – банк белгиси] Марказий эмиссия банклари чиқардиган, муайян маддий қийматта эга бўлган қоғоз пул.

БАНКОМАТ [банк + (авто)мат] Муайян банкка қарашли автоматик курилма; банкнинг ўзида, шунингдек, бошқа жойларда (кўча, метро, магазинларда) ўрнатилади ва банк мижозининг унинг ўзигагина берилган қатий белгиланган код бўйича нақд пул олишига хизмат қилади. *Шуни қўшимча қилиш керакки, пластик карточкаларни Ўзбекистонда муваффақиятли жорий этиши етарили даражада ривожланган банкомат ва терминаллар тармогини талаб этади.* Газетадан. *Банкимиз яқин келажакда хизмат кўрсатиш тармогини анча кенгайтириб, терминаллар сонини 850 тага, банкоматларни эса 100 тага етказишни режалаштирган.* Газетадан.

БАНКРОТ [нем. Bankrott < итал. banko rotto – синган курси] Қарзини тўлашга курби етмай қолган, синган касб-хунар эгаси ёки корхона. *Банкрот бўлмоқ.* ■ *Банкротлар тез-тез рўй бериб туради, у иқтисодий инқизорлар вақтида айниқса кучаяди.* «ЎЗМЭ».

БАНКРОТЛАШМОҚ 1 Инқизорзга учрамоқ, синмоқ.

2 кўчма эск. Эътиборини, нуфузини тамоман йўқотмоқ. *Бу тарихий синов II Интернационалнинг тамоман банкротлашганини очиб ташлади.* Газетадан.

БАНКРОТЛИК Фуқаро, корхона, фирма ёки банкнинг маблағи етишмаслигидан ўз мажбуриятлари бўйича қарзларни тўлашга курби етмаслиги ҳолати.

БАНОГОҲ [ф. بانگا – тўсатдан, кутилмаганда] рвш. Кутилмаган, хаёлга келмайдиган вақтда; кутилмаганда, бирдан. *Бола горда айланни ўрганда, баногоҳ сувнинг шилдираганини эшишиб қолибди.* «Бир соатлик халифа». *Баногоҳ қиз ўзини четга олди. «Ёшлик». Қодир эгам, сўнгги бора сабот бер ўзинг, Дариф туттма бардошингни мендан баногоҳ.* А. Орипов.

БАНОРАС [Хиндистандаги Банорас шаҳри номидан] Материали, тўқилиши ва пишиклиги жиҳатдан бекасамга ўхшаш, аммо гуллари билан фарқланувчи, қўлда тўқилган газлама. *Банорас тўн.* Банорас паранжи. *Банорас чопон.* ■ *Энгина қизғиши банорас тўн.* С. Сиёев, Аваз. *Энгимга оқ дока кўйлак, оқ банорас нимча кийгизиб, бошимдаги дўппи ўрнига оқ дока рўмол ўратдилар.* Ойдин, Ҳикоялар. -Сизни ҳар замонда извоида духоба, банорас паранжиларда кўриб қолардик, – деди Ўғилой опа. С. Юнусов, Кутилмаган хазина.

2 кўчма Банорас рангидек кумушранг оқ тусли, шунингдек, оч пушти, сариқ, яшил рангли. *Атроф зим-зиё, фақат тиник, банорас осмоннинг у ер-бу ерида юлдузлар митиллайди.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. *Осмон гардишининг туби аста-секин ёришиб, банорас уфққа қизғиши ранг ёйлаётиди.* Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари. *Осмон жуда тиник, банорас экан.* А. Мухтор, Чинор.

БАНОТ [шв. фольк. айн. духоба. Ҳавода учиди ўрган қанот бўлсан, Бозорда ярқираган банот бўлсан. «Оқ олма, қизил олма». Тўрванг банот, еминг кишиши, ҳай-ҳай, тақтак, ўзбекнинг оти. «Гулихиромон».

БАНТ [нем. Band – тасма, лента; тугун] Капалакнусха қилиб боғлаш ёки шу тарзда боғланган лента, жияк ва б. *Бу санъат асарлари атиргуллар, аждархолар, қуш қанотлари, бантларни акс эттирувчи гулли нақшлар билан безатиларди.* «Фан ва турмуш».

БАНТИК [нем. Band – тасма, тугун] Кичкина бант, бантикча. Уларнинг бири – сочига бантик тақсан қизча чумчукқа ўхшаб бир оёқлаб ҳаккалар, бошқаси – атлас күйлакча кийиб олгани эса санаб турарди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

БАНТУЛАР этн. Марказий ва Жанубий Африкада яшовчи ҳалқлар гуруҳи. *Банту тили. Бантулар маданияти.*

БАОБРУ [ба. + обрӯ] айн. обрӯли. *Тўйни бошқаруб бориши нозик масала. Раисликни олиб бориши баобрӯ, маданиятили, сўзга чечан одамга топширилса, шодиёна маромида ўтади.* Ю. Ражабий, Тўйлар ҳақида ўйлар.

БАПТИЗМ [юн. baptizo – сув билан чўқинтираман] Христиан дини мазҳаб (секта)ларидан бири.

БАПТИСТ Баптизм мазҳабига мансуб шахс, руҳоний.

БАПУРЖА с.т. қ. бафуржа. Қўй, хотин, қўни-қўшиларнинг олдида шарманда қилма. Ўйда бапуржга гаплашамиз. С. Аҳмад, Латли Бадашшон.

БАР I [ф. بار – чекка, қирра] Уст кийимнинг икки ён этаги. *Бола терга пишиб кетган эди, этак бари билан юзидағи терини артиб олиб, бизга салом берди.* Н. Сафаров, Танланган асарлар. *Табибий яктағининг барини боса-моса иргиб турди.* С. Сиёев, Ёргулик.

Бар урмоқ 1) икки барини белбоғига қистирмоқ. *Ота-бала чопонларининг этакларини бар уриб, қазувга жўнаб кетдилар.* Ж. Шарипов, Хоразм; 2) кўчма ишга астойдил киришмоқ. *Алдар кўса этагини бар уриб, бойникига жўнабди.* «Алдар кўса». *Баридан тутқазмаслик* Қочиб юрадиган, тутқич бермайдиган кимса ёки нарса ҳақида; бўйсун-маслик. *Чўл шамоли эсади, Тутқич бермай баридан.* Н. Нарзуллаев. *Бир томондан, ёшликтининг залворли қадами, бекиёс кўрки, у баҳиш этган туйгулар, бошқа ёқдан эса, шу сўлим фаслнинг субҳидам шамолидек бар тутқазмай ўтиб кетиши ҳақидаги ўйлар қўшилиб, шоир кўнглида ҳислар уммонини яратди.* «Ёшлик».

БАР- II [ф. بار – олд қўшимча] Арабча ва форсча-тожикча сўзларга қўшилиб,

бирор сифат-белгига эгаликни, давомийликни, йўналишни ифодаловчи сўз (сифат)-лар ясовчи, ба- қўшимчаси билан деярли бир хил бўлган қўшимча, мас., бардавом, барқарор.

БАР III [ингл. bar – тамаддихона; кичик ресторан] 1 Кичик ресторан, майхона. *Йигит-қизлар қўноқ тунлар барларда, Уртўполон, тинтув чорраҳаларда.* Э. Охунова, Мен тонгни уйғотдим.

2 Турли хил ичимликлар сақланадиган кичик буфет (ёки сервант, жавоннинг бир бўлмаси, токчаси).

БАР IV [ингл. bar – тўсиқ] Денгизнинг қирғоққа яқин қисмида ёки дарёларнинг денигизга қўйилиш жойларида ҳосил бўладиган камбар қум тўсиқ, кумлоқ; саёзлик.

БАР V [юн. барос – оғирлик, юк] физ., мтр. Босимнинг МКС бирликлар тизимидан ташқари бирлиги. Метеорологияда: атмосфера босимининг ўлчов бирлигига.

БАРАБАН I [т. باران – баланд овозли < ф. باران – баланд овоз] Гардишининг бир ёки ҳар иккала томонига тери қопланган, урма (зарбли) мусиқа асбоби. *Фан-фараларнинг овозлари, ногора ва барабанларнинг товуши байрам бошланганлигидан дарак берарди.* Газетадан. *Барабанлардан симфоник ва пурфлама созлар оркестрида..* фойдаланилади. «ЎзМЭ».

БАРАБАН II тех. Турли машина ва аппаратларнинг цилиндр шаклидаги ичи ковак қисми. *Тоши майдаловчи машинанинг барабани хунук ғирчиллай бошлади.* А. Мухтор, Туғилиш. *Ҳозир барабанлар кўсак чувши агрегатларининг энг муҳим қисми ҳисобланади.* Газетадан.

БАРАБАНЧИ Барабанда мусиқа ижро этувчи, барабан чалувчи. *Оркестр барабанчиси.*

БАРАВАР [ф. برادر – тенг, бир хил; тенг қийматли] 1 сфт. Үлчами, ҳажми, катта-кичклиги, сон-қиймати, ҳаракати жиҳатидан бир хил, тенг. *Бўйи баравар девор.* Баравар ҳажмли шишалар. *Ёши баравар болалар.* Баравар вақт оралиқлари. ■ *Болага оила ҳам, мактаб ҳам баравар тарбия бериши, одоб-ахлоқ ўргатиши керак.* Газетадан. *Анвар ҳар ким учун севимли ва хушмуомаласи барчага баравар эди.* А. Қодирий, Мехробдан чайён. *Иккала от бир қиёмда, баравар қадам ташлаб борар эди.* А. Қаҳҳор, Асарлар.

Баравар келмоқ 1) турли кўрсаткич ва белгиларига кўра бир хил чиқмоқ; тенг келмоқ. *Қопларнинг оғирлиги баравар келди. Кирим билан чиқим баравар келди;* 2) мувозанатга келмоқ, тенглашмоқ. *Тарозининг паллалари баравар келди;* 3) кўчма бирор ҳаракатда (жанжалда, мунозарада, курашда) тенг келмоқ, бас келмоқ. *У билан баравар келиб бўладими?* 4) «тенг, бир хил» маъноларидаги кесим вазифасида. *Унга ёшу қари баравар. Беш қўл баравар эмас. Мақол.* ■ *Ўзинг биласан, қачон қарасанг, катта-кичикка баравар, ҳамиша камбагаллар фойдасини кўзлайди.* Ҳ. Шамс, Душман. **Баравар кўрмоқ** Тенг муносабатда бўлмоқ, тенг кўрмоқ. *Ота-она ўз фарзандларини баравар кўради.*

2 рвши. Бир вақтда, бир пайтда; бир-биридан қолишмай. **Баравар ишламоқ.** *Баравар жўнамоқ.* *Ўрнидан баравар турмоқ.* ■ У эшикдан киргандга, даҳлизда ўтирган уч киши баравар ўрнидан туршиб салом берди. А. Қаҳҳор. *Кўшчинор чироқлари. Карвон кетидан келаётган икки сарбоз орқадан эшистилган ногаҳоний чинқириқдан баравар тўхташиди.* С. Кароматов, Сўнгги барҳан.

3 Саноқ сонлар, шунингдек, «неч», «бир неча» сўзларидан кейин келиб, шу миқдор даражасида қайтарилиганликни, каралиликни ифодалайди. *Бригада ҳосилдорликни.. икки баравар кўтишига мувоффақ бўлди.* «Ўзбекистон қўриқлари». Князъ сув пулини уч баравар ошириб юборибди. А. Қаҳҳор, *Кўшчинор чироқлари.* ..*[Отабек] унинг [Кумушнинг] хуснадагина эмас, ақлда ва бошқада Зайнабдан неча баравар юқорида эканини англади.* А. Қодирий, *Ўтган кунлар. Кутганидан бир неча баравар ортиқ калтак еган душман ақл-хушидан озётган эди.* Н. Сафаров, *Оловли излар.*

4 «Бирга», «шунингдек» маъноларини ифодалайди. *Лекин шу билан баравар, Мирзакаримбай Йўлчининг бутун сиймосида катта жасорат ва гурур сезди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Нури бу ўигит тўғрисида кўпроқ нарса билишини исташ билан баравар, бу қизнинг унга муносабатини очиши каби яширин бир ният билан гапничувалатди.* Ойбек, Танланган асарлар.

5 3-ш. эгалик, ж. к., ў-п. к. шакларида келиб, кўмакчи вазифасида қўлланади (қ. бараварига II, бараварида).

БАРАВАРИГА I рвши. Бир вақтда, пайтда, баравар, бир-биридан қолишмай, бирдай. *Одамлар бараварига қарсак чалишар, Алимардоннинг рақибини олқишилашарди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. -*Ким?* – икковлари бараварига сўрашиди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

БАРАВАРИГА II кўм. взф. Ўрнига, эвзига. *Она-бала бир неча ўшллик меҳнат бараварига келган исқирит ўртага кўйиб, хўрлик ва ҳақорат аламидан аччиқ-аччиқ ўшилашиди.* А. Қодирий, *Фирвонлик Маллавой.* Бир таноб ердан олтмиш пуд пахта олиб, нақд пул бараварига ҳужуматга топширади. А. Қодирий, *Фирвонлик Маллавой.*

БАРАВАРИДА кўм. взф. 1.. билан биргага, .. билан баробар. *Шу мақола бараварида маълум қиласанки, суд Иброҳимов мендан пора сўрагани ёлғон.* А. Қаҳҳор, Сароб.

2 Баландлигига, тенглигига, даражасида. Агар сувни қайтаришига тўғри келса, унгурни сув бараварида юқоридан чопиб тушириш керак бўлди. М. Исмоилий, *Фаргона т. о. Жамият олга қараб ҳаракат қилас экан, ёшлар ҳам ўша бараварида ўсишлари керак.* Газетадан.

3 Бир хил, тенг қийматда. *Бизнинг ерларда сув олтин бараварида юради.*

БАРАВАРЛАМОҚ Икки ёки ундан ортиқ нарсани ҳажми, ўлчами, катталиги, миқдори жиҳатдан тенг қилмоқ; мувозанатга келтиримоқ. *Қатимларнинг учини бараварламоқ.* *Тарози паллаларини бараварламоқ.*

БАРАВАРЛАШМОҚ 1 Бараварламоқ фл. ўзл. ва бирг. н. *Юклар бараварлашиди.* Тарози паллалари бараварлашиди.

2 Бирор ҳолати (аҳамияти, нуфузи, мавқеи)га кўра тенглашмоқ. *Илғорларга бараварлашмоқ.* ■ *21 март куни бутун Ер юзида кечка ва кундуз давомийлиги бараварлашиди.* «Фан ва турмуш».

3 Тенг қаторга келмоқ, ёнма-ён келмоқ. *Пойгачилар бараварлашиди.* ■ *Машина жувон билан бараварлашиб, яна бир марта сигнал берди.* Н. Аминов, Қаҳқча.

4 кўчма Тенг келмоқ, бас келмоқ (мунозара, айтишув, жанжал ва ш. к. да.). *Манзура айтишувда қолишмади,* унга бараварлашиди.

БАРАВАРЛИК 1 Тенг, баравар эканлик; тенглик. *Ёшилиз бараварлигини энди билдим.*

2 Ихтимой тенглик, тенгхуқуқлилик; адолат. *У [етимча] аzonда турар, кеч ётар*

эди. Уни худо номидан уришар ва урар эдилар. Мана энди ўзингиз айтинг-чи, жиловнинг ҳамма учун бараварлиги қаерда? П. Турсун, Ўқитувчи. У [Шокир] бу сўзлари билан ўзига қарши чиққан ва «хуррият»дан сўзлайдиган «бой билан камбағалларнинг бараварлиги»ни пучакка чиқарган эди. С. Айний, Куллар.

БАРАВЖ [бар.. + авж] кам қўйл. 1 Авжли, авж олган, ривожланган, кучайган, юксак даражада. Ёзалар бир текис баравж ривожланиб, қийғос гулламоқда. Газетадан. Уфқларга туташиб кетган яйловлардаги баравж майсалар шамолда аста чайқалади. Газетадан. Қалбларда қувонч баравж. Газетадан. Сафарқул ҳар бир хатнинг бошига юрт тинч, ўзи саломат, иши баравж эканлигини ёздириди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

2 кўчма Камолга етган; дуркун. 30 йилдан бери золим сайдиларнинг ноҳақ ўқларига кўкракларини сипар қилиб келган баравж ёшларгина бу кунги қадрлик кунларнинг қадрини билур. Ҳамза, Танланган асарлар.

БАРАК I [итал. *baracca* – лой чайла < вагто – лой] Ёғочдан қурилган вақтингчалик уй, яшаш жойи. Барак системасида бинолар бир қават бўлиб, кўпинча ёғочдан солинади. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш. Йўлдош, баракнинг ўртасидаги таҳта скамейкада ўтириб.. лекторнинг салобатли овозига қулоқ солди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

БАРАК II [ф. *بارک*] шв. айн. чучвара. Ҳоразм ва Қорақалпогистон мұхитида гўйма, юмуртқа барак тансик таом ҳисобланади. К. Маҳмудов, Ўзбек тансик таомлари. Дук-дук этади бувим. Барак буқади бувим. «Бойчечак».

БАРАКА [а. *بارک* – дуо; розилик, ижозат; оллоҳнинг марҳамати] 1 Бирор нарсанинг (асосан, нозу неъматлар, экин ҳосили) кутилган даражадан мўллиги, сероблиги. Барака кўтарилиди. Барака йўқолди. Жанжалли ўйда барака бўлмас. Мақол. — Гўза чилла сувига қонсагина, хирмонга барака киради. Газетадан.

Баракаси кетди ёки барака кўтарилиди Сероблиги йўқолди, мўллиги барҳам топди. Бир кун жанжал чиққан уйдан қирқ кун барака кўтарилиди. Мақол. **Хирмонга барака!** Хирмон кўтараётганларга «ҳосил мўл бўлсин!» маъносида айтиладиган тилак. Қўлида барака йўқ ёки қўлининг баракаси

йўқ Тежаб-тергаб, ўринли сарф қила олмайдиган киши ҳақида.

2 Оллоҳ берувчи насиба, неъмат; эҳсон. — Ҳудо барака берсин, тераверинглар! – деб фотиҳа берди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ҳудо умрингга, молингга барака берсин. Ҳамза.

3 Бирор нарса ёки ҳаракатдан келувчи фойда, наф; самара, унум. Қайтган молда барака бор. Мақол. — Йиғлама, ўғидан ҳеч ким барака топган эмас! А. Қаҳҳор, Оғриқтишлар. Мени олиб нима барака топдинг? Нуқул ғавғога қоласан. «Ёшлик».

Барака топ (кур) «Кам бўлма», «омадингни берсин» маъносида айтиладиган олқиши, ундов. **Бор барака, бор барака топ, барака де(нг), барака қил(нг)** Олди-сотди савдосида «сўралаётган нархга хўп денг» маъносида ишлатиладиган ибора. Қани, ҳа, ука, «барака де, барака де»лардан кейин ярим соатча.. савдолашиб, молни бир сўм ўн тийинга сотдик. Ф. Фулом, Шум бола. Қўлни беринг, боринг, барака топинг, олти юз. С. Нуров, Нарвон. **Борига барака** Борига шукур, бори ҳам етиб қолар. **Борига барака, у ёғини оғзаки боплайман.** А. Қаҳҳор, Асарлар.

4 кўчма с.т. Қўшалоқ кўсак ва шундай кўсакда очилган пахта; қўшалоқ мева. Этакка ёпишган тўнғизтароқларни юлиб ташлаб, «барака» қидиришилари ҳам, ёзалар орқасига яшириниб олганча, қизларга хом кўрак отиб ўйлук қилишилари ҳам – ҳаммаммасида алланечуқ қувноқ, зинҳор-зинҳор қайтиб келмас орзулар бор эди. Ҳ. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

БАРАКАЛИ 1 Тўкин-сочин, мўл-кўл, яхши натижали. Қўклам дўл, жала бўлишига қарамай, баракали ҳосил олишга эришдик. «Ўзбекистон кўриқлари». Хирмонимиз баракали бўлса, давлатимиз, ҳалқимиз олдида юзимиз ёргу бўлади. Газетадан.

2 Мавжуд ҳолатидан қатни назар кўпчиликка етадиган; фойдали; татимли. [Тошхон:] Ҳа, жуда баракали қозон, ўзига ҳам юз челак сув кетади. Ўйғун, Ҳаёт қўшиғи.

Қўли баракали Қўлига тушган, қўлида бўлган нарсанинг, ишнинг баракасини оширадиган одам ҳақида. Ҷўлоқ бўлса ҳам, қўли баракали. Экини ҳар иши ҳам чакки бўлмайди.. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Серунум, сермаҳсул, самарали. **Баракали иш.** Баракали меҳнат. — Эрталабки терим унумли, баракали бўлади. «Ёшлик».

Бу рақамлар кекса санъаткорнинг баракали умрени ва унинг халқ олдидаги қылган катта хизматларини кишининг хотирида жонлантиради. Т. Обидов, Юсуфхон қизик.

БАРАКАЛЛА [а. ۋاركىل - сени худо муборак қылсын; оғарын] унд. с. 1 Кимсаннинг бирор ҳаракатидан мамнунликни, маъқуллаш, мақтоворни англатади. *Баракалла, үйгىت! Мана бунисига қойىل!* К. Яшин, Ҳамза. - *Баракалла, чеварим. Балли, ҳимматли қизим, - деб Нор ота сүзини завқланып тугатди.* К. Мұхаммадий. *Баракалла, баракалла, ажаб қилибсизлар!* *Хұп қилибсизлар!* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

2 *Маъқуллаш, тасдиқ маъносини англатади. Баракалла, мана энди үзингизга келдингиз.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

3 *Норозилик, қониқмаслик маъносини англатади. - Баракалла-е! - дедилар масхара қылгандаи кулиб.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. [Кумуш:] *-Дүпти тикиб ўтирибсиз-ку, менинг олдимга чиқармидингиз, баракалла сизга!* - деди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БАРАКАЛЛАЧИ айн. ҳайбаракаллачи.

БАРАКАСИЗ айн. бебарака.

БАРАКАТ [а. بِرْكَت - дуо, оқ фотиҳа; оллоҳнинг марҳамати] кам. құлл. айн. барака. *Барвақт қилинган ҳаракат* - ҳосилга берар баракат. «Қанотли сүзлар». Сендан ҳаракат - мендан баракат. Мақол.

БАРАКАТЛИ кам құлл. айн. баракали. *Улуғлар назар солса, құли баракатлидир.* «Бойчечак». Олло Таоло ёшларга тинч ва баракатлы умр берсін. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БАРАКАТСИЗ кам құлл. Баракаси йўқ, баракасиз, бебарака.

БАРАЛ(Л)А [ф. بِرْمَلْ - аниқ, очиқ; рўйирост] рвш. 1 Аниқ, равшан; ыққол (бирор нарса, ҳаракат ёки ҳолат ҳақида). *Деразадан тушиб турган ёргулкода унинг кекса күзларидан тирқираб чиққан күз ёшлари барака үйлтираб кетди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. Асалхоннинг тинч, осуда күзларидан миннатдорчилик түйғуси барака порлаб турарди. К. Яшин, Ҳамза. *Тун сукунатида отларнинг дукури қулоққа барака чалинарди.* П. Қодиров, Юлдузи тунлар.

2 Дангал, рўйирост, очиқдан-очиқ; дадиллик билан, тортинаасдан, бемалол. *Баракла айтмоқ.* ■ *Қиз бұлыб тұрсанғ-у, үйгит сүзини Баракла айтолоссанг ўз душ-*

манингга.

Ю. Ҳамдам, Тинчлик баҳори. ...ҳали ўзбек аёли ўзининг инсонлик ҳуқуқи ҳақида минбардан туриб, баракла гапирған эмас. А. Мұхтор, Опа-сингиллар. *Ойимхон сирни барака очиб гапира бошлаган эди, Гулсум уялганидан мулойим овоз билан кулди.* П. Турсун, Үқитувчи. *Матқовул яктагининг енги билан күзларини артды, бошини барака күтари.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Хотин чачвонини барака күтариб, орқасига ташлади.* Ф. Ғулом, Тирилган мурда. *Муфти келгандар билан барака рус тилида ғаплашарди.* А. Ҳакимов, Илон изидан.

3 Бор овоз билан; овозининг борича. *Давлатёр шу бугун эрталаб от сугоргани кетаётib, күчадан ашулани барака қўйиб ўтди.* П. Турсун, Үқитувчи. *Хотин тураётib, барака үйглаб юборди.* А. Қаҳҳор. *Попук барака чинқириб юборганидан сўнг, эшикка чиқшига мажбур бўлдик.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

БАРАНГОР [туркӣ - ўнг, ўнг тараф] эск. ҳарб. Ўрта асрда: аввал чингизийлар салтанатида, кейинча Амир Темур ва темурийлар даврида қўшинлар жанговар тартиби (сафи)нинг ўнг томонида турадиган ҳарбий қисм (корпус).

БАРАХМАН [ф. بِرْهَمَن] қ. браҳман.

БАРАХНА [ф. بِرْهَنَة - ялангоч; юзи очиқ] эск. кам құлл. Очиқ-сочиқ, бемалол. *Шололимжози.. хотинларида чачвон үйқ.. кўчаларда баракна кезадилар.* «Муштум».

БАРБОД [ф. بِرْبَاد - беҳуда, бекорга, зое] Хароб, вайрон, бузилган, совурилган. *Ўзаро талашлар, фитнаю фасод Мехнатни, савдони, қўшиқни эзди, Экин пайҳон ўлди, кўпrikлар барбод.* Шайхзода. *Бузуқни тузатиш, барбодни обод Бизнинг халқимизга бўлур мусасар.* Ф. Ғулом.

Барбод бўлмоқ 1) йўққа чиқмоқ, чиппакка чиқмоқ, пучга айланмоқ, йўқ бўлмоқ. *Душманинг тўрт бор ҳужуми ҳам барбод бўлди.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Ёшлиги, номус-иффати, умид-армонлари барбод бўлди.* К. Яшин, Ҳамза. *Уф.. энди-чи, энди.. ҳаммаси барбод бўлди.. ҳа, барбод бўлди.* Ж. Жабборов, Севинч ёшлари; 2) бузилмоқ, пачава, расво бўлмоқ. *Тўрабек бу топширикни бажара олмаса, эртага ишишимиз барбод бўлади.* А. Раҳмат. *Қочса, ҳамма иш барбод бўлишини, ўзи устидаги гумон чинга айланишини биларди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.; 3) совурилмоқ, беҳуда сарф бўлмоқ. *Ноқобил ўғил туғайли*

унинг бор топган-тутгани тез фурсатда барбод бўлди. Газетадан. **Барбод қилмоқ** (ёки этмоқ) Ҳароб, вайрон қилмоқ; йўққа, чиппакка чиқармоқ, йўқ қилмоқ. **Кимдир тузар уни, кимдир бузади**, **Кимдир борини ҳам қилади барбод**. А. Орипов. Душманнинг мудофаа истеҳкомлари барбод этилди. Т. Рустамов. Мангу жасорат. Чўлни обод қилган ҳам сув, **Боғни барбод қилган ҳам сув**. Газетадан. **Чорва планини барбод қилди**. С. Анорбоев, Оқсой.

БАРВАСТА [ф. بَرْبَسْتَه – боғланган, маҳкамланган; ёпилган, ривожланмай қолган] 1 Гавдали, кенг яғринли. **Барваста** ўигит. — **Арслонқул барваста қомат, ўмровли, содда, ўн саккиз яшар ўигитча эди**. Ойбек, Навоий. Акахоннинг оёғида орқаси босилган кигиз шиппак, **барваста гавдаси оғир чайқалади**. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

2 Тик қоматли, келишган, кўркам. **Барваста қиз**. — **Мен ўзим ошиқ бўлибман Бўйлари барвастага**. С. Зуннунова. Қўлида китоби, **барваста, лобар, Манглайи кенглиги баҳтидек равшан**. Ф. Фулом.

Барваста қилмоқ Катта қилмоқ, вояга етказмоқ. **Барчани барваста қилган, Билсанг, ота-энади**. «Нурали».

БАРВАСТАЛИК Катта, келишган гавдага, кенг яғринга эга бўлишлик. Йўлчибой очиқ, хушчакчак, **муғамбирликни билмайдиган, барвасталигига қарамасдан абжиргина ўигит**.. А. Қаҳҳор, Сароб.

БАРВАҚТ [бар.. + вақт] рвш. Мўлжалланган вақтдан, одатдаги вақтдан илгари; эрта билан, вақтли. **Барвақт қилинган ҳаракат ҳосилга берар баракат**. Мақол. — **Меъмор барвақт туриб, уч шогирди билан бирга ташқари ҳовлида нонушта қилди**. Мирмуҳсин, Меъмор. Асрорқул эрта билан **барвақт туриб кетди**. А. Қаҳҳор, Асарлар.

БАРГ [ф. بَرْگ – япроқ; варак] айн. япроқ. Олма барги. **Ток барги**. Тамаки барги. Барг чиқармоқ. — **Мана, баҳор келиб, гуллар барг ёзди**. «Муштум». **Дарахт баргидаги шода-шода шудринглар ботаётган қуёш нурида бирдан оловланиб кетди**. Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

Ёлғон барг с. т. Ўсимлик (кўкат, гўза ва б.) ердан энди униб чиққан пайтда пайдо бўлиб, кейинроқ тўкилиб кетадиган барг. Гўза ёлғон барг чиқаршии билан дарҳол ягана қилиниши шарт. Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби.

2 Тут дарахтининг ипак қуртига озуқа сифатида бериладиган япроғи. Ўқишидан чиқиб, қуртга барг кесгани борамиз. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Тоза барглар соламиз, Куртимизга ёқсин деб**. «Қўшиқлар».

Барги нозик Қовуннинг навларидан бири. Сен дарахтнинг шохиди юрсанг, у баргида юради Унинг ишбилармонлиги, қувлиги, шумлиги сеникidan ошиб тушади.

БАРГАК I [ф. بَرْگا – данаксиз қуруқ мева] Данаги олинган ҳолда қуритилган ўрик; ўрикқоқи. Ориф ота чой дамлаб, патнисга бир ҳовуҷ баргак солиб келтирди. Р. Файзий, Ҳазрати инсон. -Айтгандай, Курбон акани биринчи марта томга баргак ёётганимда кўрганман, — деди Мехри ота. А. Эшонов, Дутор.

БАРГАК II [ф. بَرْگا – баргча] Аёллар пешонасига, кўксига тақадиган, олтин ёки кумуш тангалардан тузилган баргнусха зийнат буюми, тақинчоқ. Бобур унинг [Ойша бегимнинг] юзига ботиниб қарай олмай, кўкрагидаги олтин баргакларга кўз ташлади. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Сенга тухфа бўлладурған олтин зирақ, баргак, чўлти, амир, утапарни улоқтири. К. Яшин, Ҳой қиз.

БАРГАК III [ф. بَرْگا] 1 Толнинг эрта кўкламда барг ёзиб, попук чиқарадиган сурх новдаси. **Баргак тақди яшил фусункор Мажнунтолнинг чилвир сочлари**. «Шарқ юлдузи». Ариқ лабларидаги эндиғина баргак ёзаётган толларга табассум билан қарайсан, чарчоқларинг унумтилади. Ў. Умарбеков, Баҳор нафаси. Эндиғина баргак ёзган толзордан майин шамол эсди. «Шарқ юлдузи».

2 Шундай тол новдаларидан сидириб (шилиб) олинган пўстлоқдан ясалган сочпопук. Чучмома излаган қизлар сочига Баргак улаганда, эсладим сени. Э. Воҳидов. Эрта баҳор, болалар томда варварак учирадиган, қизлар сочларига баргак тақадиган вақт. Ойдин, Садағанг бўлай, командир.

Оқ ўй, ола баргак Серҳашам, данғиллама ўй ҳақида. -Нима, бегона бўлмай, сен мана шу даштиликмисан, ё ўзингга оқ ўй, ола баргак солгани келдингми? — деб ғўнгиллади Холдор кўрпа тагидан. А. Мухтор, Туғилиш.

БАРГИЗУБ [ф. بَرْگِزَب] бот. Йирик баргли калта пояли, гуллари майда кўп ийлилк ўт ва унинг ҳалқ табобатида доривор сифатида ишлатиладиган барги. **Баргизубнинг барглари наштарсизон, текис қиррали, гул-**

лари майды, күримсиз бўлиб, баргиз созининг учида бошоқсиз мон тўнгул ҳосил қиласди. «ЎзмЭ». Қорабойни уйга откелиб, айвонга ётқиздик. Ярасига баргизуб қўйиб, отқулоқ босдик. Ш. Ҳолмирзаев, Йўллар, йўлдошлар.

БАРГИЗЎТ айн. **баргизуб**. Яра-чақа бўлгандарга кампирнинг отқулоқ, зигирак, баргизўтлардан «дори» тайёрлаб бершиши-чи.. Бу ишни кампир «холисанлило бажараман» дерди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

БАРГИКАРАМ [барг + карам] 1 Оч яшил ранг, карам рангли. -Баргикарам, қовоқ, сариқ, голос, нимпуши, - дейди чол ипакларни бир-бираидан айнириб. Ойбек, Болалик. Гўё баргикарам барқут устига Чўян ётқизсандаи.. Учамиз ҳамон. Уйғун.

2 Ҳонаатласнинг баргикарам рангли гуллар солинган бир тури. Ўйлаб қолар тонгда гунчалар, Кийиб баргикарам нимчалар. Э. Охунова.

БАРГЛАМОҚ Барг ёзмоқ, барг чиқармоқ. Кўчатлар барглади.

БАРГЛИ Япроқли, япроқ чиқарган ёки чиқарадиган. Игна баргли дараҳтлар. — Тайгадан жануброқда қишида ўз баргини тўқадиган аралаш ва баргли ўрмонлар бошланади. «География».

БАРГРЕЗОН [ф. برگریزان - барг тўкилиши] Ҳазонрезги давр; куз. Ёшлик зангор фасл. Кечди. Сарғайди. Тўқилди у. Шафқат билмас баргрезон. «Гулдаста». Кўз билан кезаман. Йўллар ҳўл, ҳазон, Телбадаи алаҳлар гоҳ-гоҳ баргрезон. Т. Қаҳҳор, Оқ ўрик.

БАРДА [р. барда - тўпон; чиқинди] Қанд ва спирт заводларининг қишлоқ хўжалик ҳайвонларига озуқа сифатида ишлатиладиган чиқиндиси, тўпон, турп. Озиқ-овқат саноатининг чиқитлари: барда, жом, мелесса.. озуқаларнинг ўрнини тўлдиришининг катта манбаидир. Газетадан.

БАРДАВОМ [бар.. + давом] Доимий, пайдарпай, бир-бираига уланиб кетган. Адабиётда ўзича бўлтак авлодлар бўлмайди, авлодлар бир-бираига бардавомдир. Газетадан.

БАРДАМ [ф. بردم < бар.. + دم - нафас, вақт: соғлом; қувватли] 1 Куч-қувватга эга; куч-қувватини йўқотмаган, тетик. Бардам чол. Бардам бўлмоқ. — Уйқуси бутунлай тарқаб кетгач, [Аҳмад] ўзини жуда тетик ва бардам сезди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Даданг.. Шерали қалай, бардами? Ойдин, Ҳикоялар. Вақт хуфтондан ўтгандан кейин

Умурзоқ ота ўзини анча бардам ҳис эта бошлади. Д. Нурий, Осмон устуни.

БАРДАММИСИЗ? Сўрашиш, ҳол-аҳвол сўраш шакли. -Бардаммисиз, отахон? - деди Муса. П. Турсун, Ўқитувчи. Ҳўши, бардаммисиз, Шарипова. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Куч-қувват, гайрат, тетикликдан дарак берувчи; гайрат, тетиклик билан. Бардам юриш. Бардам қадам. — Ота залворли таёғини қорга ниқтаб босиб, бардам қадам ташларди. С. Анорбоев, Оқсой. Мастура.. бардам қадам ташлаб, операция залининг эшигини ўзи очиб кириб кетди. А. Қаҳҳор.

3 Ишончга тўла, шижаатли; сергак, ҳушёр. Доимо умидим бардам бўлса ҳам, Баззан васвасалар босар дилимни. Ф. Гулом. Унинг ютуқ ва зафарларга чорловчи бардам овози.. жаранглаб эшишиларди. Газетадан. Темир ўйлнинг баҳодир посбонлари - стрелкачилар ўз постларида бардам турадилар. Газетадан.

БАРДАМЛАШМОҚ Кучга, куч-қувватга кирмоқ; ўзини тетик сеза бошламоқ. Сал бардамлашгунча беморни уйида даволаб турган Ҳабибахон кейинчалик Тўлғонойни тугуруқхонага келтирди. Газетадан. Кўк чойни ичиб, Эркиннинг ҳорғинлиги чекиниб, вужуди бардамлашиди. «Ўзбекистон кўриклиари».

БАРДАМЛИК 1 Куч-қувватга кирганлик ҳолати; тетиклик. Чўл ҳавосидан тўйиб-тўйиб нафас олсанг, танангда бардамлик, янги куч пайдо бўлади. «Ўзбекистон кўриклиари». Улуг ишларни бажармоқ учун куч-қувват, соғломлик, бардамлик ва ҳушёрлик зарур бўлади. Газетадан.

2 кўчма Шижаатлилик, ўзига ишонишлик. Қарашларидан ҳаётда ўз мавқеини тўла аниқлаб олган хотинлардек ишонч, бардамлик мавжуд. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Босиб ўтган ҳаёт ўйли ҳам уни [Рўзабойни] бардамликка ўргатди. Газетадан.

БАРДАСТ [бар.. + ф. دست - қўл]: **бардаст** кўтармоқ Бир зўр билан ердан узиб, тик кўтармоқ. Қумрихон жўнайди шошилиб шу пайт, Йигилган баргини бардаст кўтариб. О. Қўчқорбеков, Куйларим ва ўйларим.

БАРДИ [а. بردى - папирус] Ботқоқ ва заҳ ерларда ўсадиган барғи узун ва уч қиррали, кўп йиллик ўсимлик; қиёқ. Токлар кесилгандан сўнг, ота-бала уларни ётқизиб.. устига барди - қуритилган қиёқ ўт.. ташлади. М. Осим, Тилсиз гувоҳ. Қишида [сигирларни]

қуруқ беда, шелуха, барди, кунжара, кепак каби озукалар билан боқаман. Газетадан.

БАРДОР I [ф. بَرْدَار < بَرْدَاشْتَن > بَرْدَار – «күттармоқ; олиб кетмоқ; йиғиб олмоқ» фл. ҳоз. з. ўзаги] Күлда күттарувчи; юқори тутиб турувчи; бўйсунувчи; бажарувчи. Соат тўйқ-қизларга бориб, ўттиз чоғли одам фармонга бардор бўлиб, ўт ўчириш командасининг сафига ўшаб, чойхона олдида савлат тўкиб туриши. Мирмуҳсин, Супургига сажда. Бир неча қадам илгари борғонимда.. милтиқ бардор.. милискани кўриб.. рўбару бўлдим. «Муштум».

БАРДОР II [ф. بَرْدَار] эск. тар. Кўтариған хирмондан ғалвир билан ўлчаб, амирлик учун бериладиган ғалла. -Бу арпадан биз оладиган даҳяқ ҳам «бардор»га қолдинда, – деб ижарадор ҳам жўнади. С. Айний, Куллар.

БАРДОР-БАРДОР: бардор-бардор қилмоқ 1 Кўттар-кўттар қилмоқ, қўлма-қўл кўттармоқ; кўтариб олқишиламоқ. Санобар дарвозадан кириб бориши билан, давлат қуши келиб бошига қўнди. Истамбулнинг катталари бардор-бардор кўтариб, таҳтга миндириб, подшо қилиб, бошига тож кийдириб кўйди. «Тоҳир ва Зуҳра». Қоражонни отнинг устидан олиб, гиламнинг устига солиб, бардор-бардор қилиб кўтариб, баҳмал уйга киргизиб кетди. «Алпомиш».

2 кўчма Иzzat-хурматини меъридан ошириб юбормоқ. Бунча бардор-бардор қилиб қолдинг.

БАРДОШ [ф. بَرْدَاشْت – сабр; чидам] 1 Чидам, сабр, тоқат, дош бериш қуввати. Бардош билан кутмоқ. ■ Бардош, ақл, саботга суюнсанг, тоғ бўлурсан. «Саодат». Дехқоннинг мардлигига, бардошига тасанно айтмоқдан ўзга чора йўқ эди. Э. Усмонов, Ёлқин. Ташиналикда то лабларим қақрагуунча, Сени излаб талпиндим, тоғ экан бардош. Г. Жўраева, Иқбол.

Бардош бермоқ (ёки қилмоқ) Қийин ҳолатларга чидамоқ, сабр-тоқат қилмоқ; кўтара олмоқ. Олти болани тупроқча қўйши.. Бў мусибатларга қандай бардош беради экан-а? К. Яшин, Ҳамза. Ширин сўзга, эркалашга қайси аёл бардош бера олади-ю, меҳр қайси аёлнинг юрагини эритиб, сел қилиб юбормайди. Ф. Мусажонов, Қисса ва ҳикоялар. Бу дунёда ҳеч ким кўнгли тўлмайди, Бардош қилмай, бошига давлат қўнмайди. «Гулихиромон».

2 Ирода, қатъият. Уруши бардошимизни синовдан ўтказяпти. Чидашимиз керак. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. Пошиша хола кўёвичини тутиб турганидан, одатдагидек хафа бўлмади, турси ўғирилиб ҳам олмади. Балки бардошини қўлга олиб, жилмайди. Д. Нурий, Осмон устуни.

БАРДОШЛИ Чидам, тўзимга эга, чидамли, сабр-тоқатли. Борида – вазмин бўл, Йўғида – бардошли. Газетадан. Умидсизланмаган, иродаси мустаҳкам, бардошли кишилар муродига етадилар. Газетадан. Ҳаёт инсондан бардошли бўлишини тақозо этади. Газетадан.

БАРДОШЛИЛИК Мустаҳкамлик, маҳкамлик. Янги конструкция туфайли қирқувчи ускуннинг бардошлилиги икки марта ошиди. Газетадан.

БАРДОШСИЗ Сабр-тоқати йўқ; чидамсиз, иродасиз. Бардошлига ёғлиқ ош, Бардошсизга оғир тош. Мақол. ■ Севги учун бениҳоя бардош керак. Бардошсизлар севгиси умрбод аро ўйлда сарсон-саргардон. М. Жўра, Итироб.

БАРЕЛЬЕФ [фр. bas-relief – паст рельеф] Текис юзага бўрттириб ишланган тасвир; нақш. Гипс барельеф. Улугбек барельефи. ■ Археология иншоотлари ва амалий санъат буюмларидаги нақшларни барельеф йўсунидаги ишлари кенг тарқалган. «ЎзМЭ».

БАРЖА [фр. barge < лот. bага – енгил кема] Шатакка олиб юриладиган ёки ўзиюар, таги ясси юк кемаси. Баржаларни кемаларга улаб қўйсанг, ўзи тортиб кетаверади, деб ўйлашади. Ж. Абдуллахонов, Хазина фойибдан келмас.

БАРЗАНГИ [<<ф. زنجی va a. زنگی – қора танли, негр] 1 айн. занжи. Эрк шайдоси – Африқо барзангилари учун, Қани, ҳа, сипқарайллик. Мирмуҳсин, Қиссалар ва ҳикоялар.

2 с.т. Ҳайбатли, давангирдай, йўғон гавдали. Тоштемирга негадир, эҳтимол, мўридан чиқсандай қоп-қора ва бақувват барзангидай бир йигит бўлгани учундир – Тошқора лақабини тақишиган. О. Ёқубов, Тилта узук.. Тўғон, қоп-қора бир барзангиги, битта урса, ўлдириб кўяди. «Муштум».

БАРЗАНГИСИФАТ [барзанг + сифат] Барзангига ўхшаш, ҳайбатли. Бир дўкон айвонидаги темир бочкалар ёнида соч ва соқоли ўғсан барзангисифат бир эркак ётибди. П. Турсун, Ўқитувчи.

БАРИ жамл. олм. Бир турдаги нарса, ҳодиса ёки кимсаларнинг ҳаммаси, барчаси. **Беш бармоқнинг бирини тишласанг**, бари оғрир. Мақол. — Мен уни севаман. Бу рост. Қолган гапларнинг бари ёлғон, бари тұхмат. Ойбек, Танланган асарлар. **Отлар, одамлар** — бари аралаш-қуралаш бұлғыб кетди. К. Яшин, Ҳамза. **Дилда неки журъатим бор, Дилда неки ҳаяжон — Бари-бари сенға бұл-син, Сенға бұлсан, онажон.** А. Орипов.

Бари бир 1) ҳаммаси бирдек, ҳеч қандай фарқи йүқ, фарқсиз. **Тұхуми бирнинг бари бир.** Мақол. — **Фарзанд үгілми, қызми — бари бир, ота-онанинг юраги бұлар экан.** Ойбек, Танланган асарлар. — **Менда ихтиёр үйк, ойыжон!** — деди Күмуш. **Сизлар нимани мақұл күрсалаңынгиз, менға бари бир.** А. Қодирий, Үттан күнлар; 2) кри. с. ҳеч нимага (нарса-га) қарамай, нима бұлса ҳам, ҳар қандай бұлғанда ҳам. ..мен банди, сотилған үрі қатори одам бұлсам ҳам, хоҳлаган-хоҳ-ламаганни, бари бир, ёнимға келтирмасликка күчим етади. Ҳамза, Паранжи сирлари. **Иш-қанча оғир бұлмасин, бари бир кетмөн, белкүрак асосий иш қуороли бұлғыб қолди.** С. Ахмад, Уфқ.

БАРИБОҒ Бир йилга ижарага олинған бөг. **Барибог олмоқ.**

БАРИВОЖ [ба.. + ривож] Ривожланған, авж олған; ўнгидан келған.. **Баривож ғұзалар.** Иши баривож топмоқ. — **Ғайбулло деган бир имом.. ұндағы деб-бундай деб, таловчылык ишини баривож қылиб бормоқда.** Газетадан.

БАРИЙ [лот. *barum* < юн. *barus* — оғир] Менделеев даврий системасининг II гурұхидаги оқ рангли, кумушсымон кимёвий элемент, металл. **Барий гидроксид.** **Барий карбонат.** **Барий сульфат.** — **Металл барийни инглиз кимәгари Г. Деви электролиз үйли билан олған.** «ЎзМЭ».

БАРИКАРАМ с.т. айн. **барикарам.** Ибодулла бошидаги барикарам дұхоба дұпписини тұзатар экан, гап құшды. Ҳ. Фулом, Машъыл.

БАРИМТА эск. тар. Күчманчи қабиляларда бир урұғга бошқа бир урұға төмөннен етказилған зарарни тұлаштаға ёки ҳақоратланған томоннинг иззат-нафсини қондиришта мажбур қилиш мақсадыда, гаров тариқасыда унинг молларини зүрлік билан ҳайдағат кетиши ёки мол-мұлқини босиб олиш одати. **Чигиртқадан құрққан экин экмас, Баримтадан құрққан — мол ынғмас.** Мақол.

■ **Баримта дастлаб айбдор урұғ ёки қабила ўзы етказған моддий зарарни тұлашдан бош тортған тақдирда, биі (қабила, урұғ бошлиғы)лар тарафыдан үюштирилған.** «ЎзМЭ». **Деңқон ҳаётининг сұнгы манбаи бұлған бир парча ери билан суви ҳам қарзига баримта қилинар** және Н. Сафаров, Оловли излар.

БАРИН [р. боярин, бояр < бой — «уруш», «кураш» сүзидан ёки түркій — бой эр, бой әрқак] Үтмишда Россияда құқмрон синф вакиллари, катта ер әгаларининг унвони, ўша унвон әгаси; оқсусык, зодагон.

БАРИНА [р. барин + а] с.т. Дворян аёл, оқсусык аёл. **Валихон сұғи ҳамон касал, дұқонимизга тұра келгани, уйимизга барина киргани обрүйимизни ошириб, тинчгина ишлар** және әдик. А. Қаҳхор, Үтмишдан әртаклар. **Бутунлай қүрингімдай кетгандан кейін эса Тұра қызға қараб: —Вой, яхши барина экан!** — деди. М. Исмоилий, Фаргона т.о.

БАРИСФЕРА [юн. *barysphaira* — оғир шар] Ернинг ички қисми. **Барисфераның руда қобиги темир, хром, никель, магний ва кремнезёмга бой.** «ЎзМЭ».

БАРИТ [юн. *barus* — оғир] Табиатда ҳар хил (тиник, сарық, құнғир, кулранг, қора) рангда учрайдиган, сульфатлар синфига мансуб минерал. **Барит.. тиббиёт, резина ва қоғоз ишлаб чиқарып, пиротехника, құнчиликда, озиқ-овқат саноаты, кулолчылық, оқ бүйәк тайёрлашда ишлатылади.** «ЎзМЭ».

БАРИТОН [юн. *barus* — вазмин, оғир + *tonos* — таранглик; товуш] мус. 1 Эркак хонандалар овозининг баландлиғи жиҳатидан бас билан тенор оралығында тури. **Баритон.. лирик ва ғрамматик турларга бұлинади.** «ЎзМЭ».

2 Шундай овозда ашула айтывчи киши.

3 Трубадан бир октава паст овоз берувчи мундштукли пүфлама чолғу асбоби.

БАРКАМОЛ [бар.. + камол] 1 Жисмоний ва ақлий жиҳатдан камолоттаға әришган, вояғта еттан. **Бұлған** жағынан баркамол. **Саодат.** Бир Тұлғоной деган қызы бор әди, бу ҳам бұйын етиб, баркамол бұлғыб қолған әди. **Ойсулув.** **Малика Оққизнинг шундай баркамол ынғиттега тегәтганидан ҳасад қылмасди.** М. Маҳмудов, Мангу күй излаб.

2 күчма Етүкликка әришган, камол топтап, бекаму күст, мукаммал. **У юракнинг ўзидек ҳасас, Табиатдек** әди баркамол. Э.

Воҳидов. *Ота ўз орзусига эришиди – фарзанд баркамол зот бўлиб етишиди. «Ёшлик».* Та-биат уни баркамол этиб яратмиси: ҳусну малоҳатию ақлу заковати бир-биридан зиёда. С. Сиёев, Аваз. *Маҳоратимни ошириши устида олиб борилган ижодий изланишлар бадиий баркамол асарларнинг вужудга келишига омил бўлди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

БАРКАМОЛЛИК Етуклик, мукаммаллик ҳолати; камолот чўққиси. ..унинг ижодидаги маълум йўналишлар у баркамоллик пиллапоясида турибди, дейишимиизга асос беради. Газетадан. *Кишини кулдириши учун биринчи навбатда қобилият, хушчақчақ кайфият ва маънавий баркамоллик керак.* Газетадан. *Инсон доимо мукаммаллик, баркамолликка интилади.* Газетадан.

БАРКАШ [ф. – «кўтариб кирди»] 1 Жез ёки мисдан тайёрланадиган ва патнис ўрнида ишлатиладиган, доира ёки тўртбурчак шаклидаги рўзгор асбоби. *Манзурхон оппоқ сочиқ тўшалган баркашда қаҳва кўтариб кирди.* А. Аъзамов, Жавоб. *Қизил белбогли ёш йигит кириб, дастурхон ёэди, баркашда нон, турли ноз-неъматлар ва уч коса шарбат келтириб кўйди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

2 кўчма Тўгарак, гардиш, юмалоқ, доирасимон. *Куёшнинг олтин баркаши.* Ой баркаши. ■ Қип-қизил қуёш баркаши қоялар учларини ҳам қизилга бўяб ботаётир. М. Маҳмудов. *Мангу куй излаб. Денгиз ўйнап ой баркашин тўп қилиб, Унинг юзи кўринади сепкили.* Э. Охунова, Мен тонгни уйғотдим. *Ўсиқ киприклари орасидаги чарос кўзлари олов баркаш – қуёшдек жозибали.* А. Муҳиддин, Чап чўнтак.

Баркаш-баркаш 1) мўл, жуда кўп. *Шунда ўша мўйсафиб чиқиб, [бойваччанинг] олдига баркаш-баркаш ноз-неъматлар кўйибди.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги. 2) кўчма катта, бўлиқ. *Говмишлар пода-пода, Баркаш-баркаш елинлик.* Миртемир, Асарлар. *Бошини баркаш, елкасини обкаш қилмоқ* Бутун борлигини баҳшида қилмоқ. *Ахир не-не кўргилклар билан, бошимни баркаш, елкамни обкаш қилиб вояга етказдим.* С. Сиёев, Райхон.

БАРЛОС тар. этн. 1 Темурийлар ва бобурийлар даврида асосан Ўрта Осиёнинг жанубий ҳудудларида, қисман Афғонистон ва Ҳиндистонда яшаган, аксарият чорвачилик ва деҳқончилик билан шуғуланиб

келган ўзбек қабилаларидан бири. Ҳа.. биз асли шаҳрисабзлик, барлос уруғлариданмиз. *Отамиз сарбоз бўлганлар.* Мирмуҳсин, Мемор. У шундайки, яхши тигни дилрабо маъшуқасидан афзал кўради, ўзи барлос бекзодалардан. Ойбек, Навоий.

2 этн. Барлос қабиласига мансуб шахс. *Бекларбеки Музффар барлос подшоҳга яқин, энг юқори ўринни ишғол этди.* Ойбек, Навоий. Эрта тонгда боргоҳлар йигиб олиниб, саркарда Амир Довуд барлос олдинда, кўшин яна ўйга тушди. Мирмуҳсин, Мемор.

БАРМЕН [ингл. bartep – бар эгаси; барда ишловчи] Бар эгаси; бар хизматчиси, буфетчи.

БАРМОҚ 1 Қўл ва оёқ панжасининг бешта ҳаракатчан қисмидан ҳар бири. *Бош бармоқ. Кўрсаткич бармоқ. Ўрта бармоқ.* Беш бармоқнинг бирини тишлассанг, бари оғир. *Мақол – Кучли изгирин.. қулоқларни кесади, совуқдан оёқларнинг бармоқлари увшади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Момик паҳталар унинг [Гавзарнинг] нозик бармоқларига ўзи илашиб чиқар, чаноқлар ҳайратдан оғиз очиб, силкиниб қоларди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Унинг [Гуландомнинг] бармоқлари дутор қиларида моҳир ўйнади. Ойбек, Танланган асарлар.

Бармоқ билан санарли Оз, жуда кам (қолган). *Сизга ўхшаш моҳир қурувчилар бармоқ билан санарли, бетончилар эса, битта ҳам ўйқ.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Агар бундай кишилар илгари бармоқ билан санарли бўлган бўлса, бундан кейин юзлаб, минглаб чиқади. П. Турсун, Ўқитувчи. **Бармоқ босмоқ** Ҳужжатга имзо ўрнига бармоқ изларини туширмоқ. *Деҳқон йигит қувонч ва умидга тўлиб, Аҳмад Ҳусайндаги варақага бармогини босади.* Ойбек, Нур қидириб. *Отабувамизнинг расмича шу бармоқни босаверамиз-да.* С. Аҳмад, Ҳукм. **Бармоқ вазни ад.** Ҳар бир сатрда бўғинлар сонининг бир хил бўлишига, мутаносиблигига асосланган шеърий вазн. *«Алпомиши» ўзбек ҳалқининг миллий шеър вазни бўлган бармоқ вазнида тўқилган.* Ҳ. Олимжон, Алпомиши. *Сизнинг газалларингизни бармоқдаги шеърларингиз билан қиёс қилганда, галати бир ҳодисага дуч келганман.* У. Норматов, Талант тарбияси. **Бармоқ орасидан қарамоқ** Бепарво, лоқайд бўлмоқ, етарли даражада аҳамият, эътибор бермаслик. *Бутабој ака баъзан муроса*

йўлни тутганда, сиз бунга бармоқ орасидан қараётисиз. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Бармоғини бигиз** (ёки наиза) қўлмоқ Кўрсаткич бармоғи билан ишора қўлмоқ, танбех бермоқ. -Ҳақорат қўлма, — Қобил бармоғини бигиз қўлиб, ўтапга ўшқурди. Ҳ. Фулом, Машъал. **Бармоғини қизнинг кўзига бигиз** қўлган экан, қиз дод деб юборибди. П. Турсун, Ўқитувчи. **Бармоғини тишламоқ** 1) афсус қўлмоқ, аттанг демоқ. Билган билганин ишлар, Билмаган бармоғин тишлар. Мақол. Эринчоқ икки ишлар, охири бармоғин тишлар. Мақол. **Вақтингни ўтказиб, бармоғингни тишлаб қолма.** «Қанотли сўзлар»; 2) лол қўлмоқ, ҳайрон бўлиб, ўйланиб қолмоқ, хаёл сурмоқ. Ҳовузни қишилоқ ичидан сув ташиб тўлдиришга келганда, ҳамма бармоқ тишлаб қолди. «Муштум». Қосимов унга [Комиёнгона] дарҳол жавоб қилмади, аксинча, бармоғини тишлаб, узоқ вақт жим юрди. И. Раҳим, Ихлос. **Беш бармоғини оғизга тиқмоқ** (ёки урмоқ) айн. беш қўлни оғизга тиқмоқ (ёки урмоқ). қ. беш. **Беш бармоғинг оғизнинг тиқма, инсоғ сари барака деганлар.** **Беш бармоқдай билмоқ** Жуда яхши билмоқ; аниқ тасавур қўлмоқ. Нарсаларнинг қадрини беш бармоқдай билади. Қ. Муҳаммадий. Тошкентдан келган Миршарипов Ҳоразм ўлқасини беш бармоғидай яхши биларди. Ж. Шарипов, Ҳоразм. Ноша ҳаммани беш бармоғидай билади. С. Зуннунова, Олов. **Икки бармоқни бурунга тиқиб қолмоқ** айн. икки қўлни бурунга сукиб (ёки тиқиб) қолмоқ қ. бурун 1. **Бизнинг шартимиз шуки.. ерсиз ва кам ерли камбагаллар** икки бармоғини бурунга тиқиб қолмасин! М. Исмоилий, Фарғона т.о. -Ҳали икки бармоғимизни бурунмизга тиқиб юраверамиз дени? — Замон ҳаяжонланиб яна сўради. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

2 Тахминан ўрта кўл (бармоқ) энига баравар узунлик ўлчови. Кимга бармоқдай, кимга тирноқдай. Мақол. **Бешта** бало недан келар, Икки бармоқ тилдан келар. Мақол. — Бўйи ердан тўрт бармоқ кўтаришган гўза ораларига ёйилган хотин-қизлар пахта оралигидаги ёт ўтларни термоқда эдишар. С. Айний, Қуллар.

Ўн икки бармоқли ичак анат. Ингичка ичакнинг ошқозондан бошланадиган ва узунлиги ўн икки бармоқ энига тенг келадиган қисми.

3 *тех.* Машина ва механизмларнинг ёлчача шаклидаги қисми.

БАРНО [ф. بارن – ёш йигит, ўсмир] 1 Ёш, навқирон. Ёки бирор барно йигитни кутармикан интизор бўлиб. Уйгун. Юмшоқ муомалали бу барно йигитларни кўриб, Ҳолжон хола ҳам талтайиб кетди. Файратий, Довдираш.

2 Ҳусни одатдагидан ортиқ; чиройли, гўзал, соҳибжамол; қадди-қомати келишган. Балки сиз ҳам кўргандирсиз ўшал барнони, Кулгич юзли, қалам қошли, кўзи шаҳлони.. «Муштум». Ҳаммаёқда тўп-тўп гулчехралар, барнолар, санамлар, малоҳату ойхуморлар, гулпошиша гулойимлар! С. Сиёев, Аваз.

3 Барно (аёллар ва эркаклар исми).

БАРО- [юн. baros – оғирлик] Байналмилад ўзлашма кўшма сўзларнинг «босим» маъносида кўлланувчи биринчи таркибий қисми.

БАРОБАР [ф. برابر – юзма-юз; тенг] 1 айн. баравар. Шошган шамол билан баробар. Мақол. — Лекин ул қирқ минг элат ичиди бу қизга қуввати баробар келадиган эр йигит йўқ эди. «Бўтакўз». Менинг олдимда шоҳу гадо баробардир. С. Сиёев, Аваз.

2 мат. Маълум миқдорнинг тенг, баравар келиши. Уч карра уч – баробар тўғқиз.

БАРОГРАММА [баро.. + юн. gramma – ёзув; ёзаман] Барограф ёзиг олган, атмосфера босимининг ўзгаришларини кўрсатадиган эгри чизик.

БАРОГРАФ [баро.. + юн. grapho – ёзаман]

Атмосфера босимини автоматик ва узлуксиз равишда ёзиг оладиган асбоб, ўзиёзар барометр. **Барограф метеорология станциялари, самолёт ва аэростатларда ишлатилади.** «ЎзМЭ».

БАРОКАМЕРА [баро.. + лот. camera – гумбаз, хона] Барометрик босимни сунъий равишда ўзгаришишга имкон берувчи зич ёпиладиган (герметик) камера. **Паст босимли барокамера.** Юқори босимли барокамера.

БАРОККО [итал. багоссо – ажаб, галати, жимжимадор] 16-аср охири – 18-аср ўтлалирида Европа санъатида мавжуд бўлган, манзаравий серҳашамлиги, жимжимадорлиги, тасвирий ранг-баранглиги билан ажралиб турадиган услублардан бири. **Барокко** услубида қурилган меъморий мажмулар фазовий ечими, майда меъморий безакларга мўллиги ва ягона гояга бўйсунши билан ажралиб туради. «ЎзМЭ».

БАРОЛ с.т. айн. **барор**. *Ов баролидан келмаса ҳамки, афсус қилиши мади.* Ш. Рашидов. Кудратли тўлқин. Мен ҳам батрак бўлдим, лекин бу вақтда батракка барол боқсан эди. Газетадан.

БАРОМЕТР [баро.. + юн. metreο – ўлчайман] 1 Атмосфера босимини ўлчайдиган асбоб. Симобли барометр бавзан металликосасиз, фақат шиша найдан ясалади. «ЎЗМЭ».

2 кўчма Ўлчов, мезон. *Савдо иқтисодиётнинг энг тўғри барометридир.* Газетадан. Қисқаси, давринг зарурий эҳтиёжлари фан учун барометрдай гап. С. Кароматов, Олтин қум. *Адабиётни ҳақли равишда ижтимоий ҳаётнинг энг сезиги барометрига қиёс этишади.* «ЎТА».

БАРОМЕТРИК геофиз. Атмосфера босими оид. *Барометрик ўлчамлар.* Барометрик формула. ■ ..барометрик босимнинг камайиши организм ҳаёт фаолиятининг анчагина издан чиқишига сабаб бўлади. «Фан ва турмуш».

БАРОН [фр. baron < лат. baroniс – анқов, лапашанг; ёлланма аскар] Фарбий Европа зодагонлари, дворянларининг графдан бир погона паст унвони ва шундай унвон олган киши. *Барон ўрнидан тураётуб, хушомад тарзида не машаққатлар билан илжайди..* А. Қаҳҳор, Асарлар. Мендан узоқ қочсин эмиш ой, юлдуз, қуёш, *Немис барон, князлари хўжга бўлсенимиш.* Ҳ. Пўлат.

БАРОР [ф. بار – мевали; маҳсулдор; фойдали] Ишнинг ўнгидан келиши, ривожи; ривож. *Барор топмоқ.* Бароридан келмоқ. ■ Чўлга биринчи марта пахта экдик. Дехқончилигимиз бароридан келди. Газетадан. Булар шу ерда кечгача ётишиди, бироқ ов бароридан келмади: биронта фашист кўринмади.. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

БАРОТ 1 [а. تپر – оқлаш; бегуноҳлик; соддадиллик] тар. 1 Подшо томонидан берилган озодлик хати; подшоҳ, хон томонидан бирор солиқ ёки жаримадан озод этиш ёки муайян ваколатлар, ҳуқуқлар бериш ҳақидаги маҳсус гувоҳнома, ёрлиқ. *Баротда уни олувчининг исми ва мансаби, мазкур барот қандай муносабат билан берилгани, унга қандай вазифа юклатилганлиги кўрсатилган.* «ЎЗМЭ».

2 Бирор нарса, чунончи, унвон олганлик ҳақидаги ёрлиқ, гувоҳнома. *Дил сиёҳига*

берур ул шоҳ нутқидин барот, То юзун кўрмай демам: берган бароти рост экан. Увайсий.

БАРОТ II [а. برات – шаъбон ойининг 15-куни] 1 дин. Қамарий йил ҳисобидаги саккизинчи ой – шаъбоннинг 15-куни: бу кунда Муҳаммад алайҳиссаломга пайғамбарлик хабари нозил қилинган.

2 с.т. Қамарий саккизинчи ой – шаъбоннинг халқ орасидаги иккинчи номи.. *Барот ойи.* ■ – Мен айтаманки, ўйқ, барот ойида туғилган эканман, олтмишларда бўлсан керак, – деди кампир. Мирмуҳсин, Умид.

3 Барот (эркаклар исми).

БАРОТЕРАПИЯ [баро.. + терапия] тиб. Атмосфера босимини ўзгартириш ўйли билан даволаш усули. *Баротерапияда шакли ва ҳажми ҳар хил идишлар, камералардан фойдаланилади.*

БАРОТРАВМА [баро.. + травма] тиб. Атмосфера босимининг бирдан ўзгариши натижасида эшитув аъзосининг, ўтканинг шикастланиши. *Баротравмада дастлаб қулоқ оғриди, кейин одам яхши эшитмайди, қулоги шанғиллайди, бавзан боши айланади.* «ЎЗМЭ».

БАРОҚ Қалин, узун ва бир оз жингалак (юнг, жун). *Бароқ қош.* Бароқ соч. Бароқ мўйлов. Бароқ ёл. Бароқ мушук. ■ Кудратнинг бароқ қошлари бир-бирига тортилди. М. Исмоилий, Фарона т.о. *Жондор ота қўрра бурнининг тагида яйраб ўсган оптоқ бароқ мўйловини ўйнаб, мийигида кулди.* Газетадан. Ертандир устига чиқиб, офтобда юз юваётган бароқ мушук миёвлади. Ҳ. Назир, Сув гадоси – оқладар.. *Ҷўл устида ястаниб ётган харсангтошларнинг елкасидали.. қўнгир бужурлари арслоннинг бароқ ёлини эслатар эди.* «Шарқ юлдузи».

БАРОҚҚОШ Ўсиқ, жингалак қошли (одатда шахс ҳақида). *Убароққош, кўзи чақчайған, афти ишишайған.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё. Яхшибоев ёшулланинг қиёфасини эслатади: *рапидаюз, бароққош бир кимса..* М.М.Дўст, Лолазор.

БАРПО [ф. بارپو – барқарор, турғун; қурилган, ўрнатилган]: *барпо бўлмоқ* Бунёдга, вужудга келмоқ, қурилмоқ. Ёлғон, эргиликка ўрганма асло, *Жаҳон тўғриликдан бўлмисидир барпо.* «Ақл ақлдан қувват олади.. бирон нарса, бирон ваъда эвазига яна уйда номаълум муддатга тинч-тотувлик барпо бўлларди. Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири. *Барпо қилмоқ* (ёки этмоқ) Бунёдга, юзага кел-

тирмоқ, ташкил этмоқ, қурмоқ. *Наврӯз, Маржонбулоқ шаҳарлари тезкорлик билан барпо этилмоқда.* «Ўзбекистон қўриқлари». Янги қишлоқ барпо қилиниб, атрофига чинорлар экилиб, қишлоққа Мингчинор номи берилган. «Ўзбекистон қўриқлари». Барпо этиб бўстонлар, Тонди қувонч, баҳтини. З. Диёр.

БАРРА [ф. әъж – қўзичоқ; оҳу боласи] 1 Янги туғилган қўзичоқ. *Барра гўши.* — Бир барра қўзи бор эди, ота ҳозир шуни саранжом қилиб кирди. Н. Фозилов, Қиссалар.

2 Янги туғилган қўзининг гўшти. *Барра кабоб.* — Қани, баррадан олинг, ўғлим, — деди у илик узатиб. А. Мираҳмедов, Қўйлар қўзилади.

3 Қўзичоқнинг жингалак жунли териси; қоракўл. *Барра пўстин.* *Барра ёқа.* — Усубалининг сербар телпак остидаги калласи барра пўстин ичига кириб кетди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Мунавварнинг ўрнига ёқасига кўк барра тутилган қишилик пальтодаги жувон жавоб берди.* С. Анорбоев, Мехр.

4 қўчма Янги униб, ўсиб чиққан, ёш, майнин; диркилама. *Барра ўтлар.* *Барра пиёз.* *Барра беда.* *Барра барг.* *Барра бодринг.* — Гуллай бер, шафтолим, қантак ўригим, қўкариб ўса бер, барра ўт, майсам. С. Акбарий, Мехригие. Сув бўйида ям-яшил барра кўқатлар. С. Сиёев, Ёруғлик. Сўнгра ҳовлида қўкариб турган барра пиёздан ҳам бир боғ юлиб чиқди-ю, уйга кириб кетди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Акбарали барра мўйловини икки ёнга устма-уст силади. Р. Раҳмонов, Довруғ.

БАРРЕЛЬ [ингл. barrel – бочка, бочкача] АҚШ, Буюк Британия ва б. бир қатор мамлакатларда: суюқликлар ва сочиувчан моддаларнинг 115 дан 164 литргача бўлган сифим ва ҳажм ўлчов бирлиги.

БАРРИКАДА [фр. barricade – тўсиқ, ғов] Кўча жангларида, шунингдек, кўпrik ва тоғ йўлларида дуч келган нарсалардан (хода, тош, дараҳт, қум тўлдирилган қоп ва б.) фойдаланиб, ҳимоя, мудофаа мақсадида қурилган тўсиқ, ғов. *Баррикада жангларидан кейин чор охранкаси уни турмага ташлади.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

БАРС зоол. 1 айн. илвирс 1, йўлбарс 1.

2 Мучал ҳисобида учинчи йил номи. *Барс ўли.*

БАРТАРАФ [бар.. + тараф]: бартараф бўлмоқ 1) у ёки бу томонга ҳал бўлмоқ; бир

ёқли бўлмоқ. *Тортишув бартараф бўлди;* 2) битмоқ, тугамоқ, йўқ бўлмоқ; сафдан чиқмоқ. *Уларнинг жсанжаллари ҳеч ҳам бартараф бўлмади.* **Бартараф қилмоқ** 1) у ёки бу томонга ҳал қилмоқ, бир ёқли қилмоқ. *Сиз бир ҳафтанинг ичида ишни бартараф қилиб, судга чиқарасиз.* А. Қаҳҳор, Сароб; 2) битирмоқ, тугатмоқ; йўқ қилмоқ. *Капитан Аҳмаджонга, ҳар қандай қилиб бўлса ҳам, немис пулемётларини бартараф қилишни буюрди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

БАРТЕР [ингл. barter – товар айирбошлаш] иқт. Пул маблағлари иштирокисиз бевосита товарга товар айирбошлаш ва шу ҳақдаги шартнома. *Бартер битими.* *Бартер усули.*

БАРХАН(ЛАР) Саҳро ва чўлларда шамол таъсири (кучи) билан пайдо бўладиган кўчма қумтепалар. *Саҳролардаги дюналарнинг бир ёнбагри ётиқроқ.. иккинчиси тикроқ бўлади.* Бундай тепаликлар барханлар деб аталади. «География». *Рўпаратдан кўринаётган қизил-сарғиши барханлар қотиб қолган океан тўлқинларини эслатади.* «Ўзбекистон қўриқлари».

БАРХИТ [итал. barrakan < a. برّاق – ялтироқ, ярқироқ; нур сочувчи; бир хил қора кийим] 1 от Духоба, баҳмал. *Мошранг барҳит.*

2 сфт. Бархитдан, баҳмалдан тайёрланган. *Мунисхон қора барҳит пальтосининг ёқасини бошигача кўтарган.. бирорни кутган вазиятда турар эди.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Пошишхола.. янги қора барҳит камзулининг ички чўнтағига алланималарни шошиб-нишиб тикди.* Д. Нурий, Осмон устуни.

БАРЧА жамл. олм. Мавжуд бўлган нарса, кимса ёки ҳодисаларнинг ҳаммаси; бекаму кўст; ҳамма. *Тўй – тегишилини, ҳайит – барчанини.* Мақол. *Сахий топса – барча ер, баҳил топса – босиб ер.* Мақол. — *Дунёдаги кўриб ўта турган барча орзумиз, ҳавасимиз фақат сенгагина қараб қолган.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Анвар ҳар ким учун севимли.. барчага баравар эди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён.

БАРШ [а. بَرْش – бандидевона; банг] Афюн, асал ва хушбўй дориворлардан тайёрланган наркотик модда. *Қўқалдош мадрасасида.. барш дейсанми, чакида дейсанми, қисқаси, кайф берадиган ҳар бир нарса дессанг, бор.* С. Айний, Жаллодлар.

БАРШЧИНА [р. баршина – баринга текин ишлаб бериш] эск. тар. Ўрта асрларда Россияда крепостной деҳқонларнинг ўз меҳнат қуроллари билан помешчик фойдасига ҳақ олмай мажбурий суратда бажарадиган иши; феодализм давридаги ер рентасининг бир шакли. *Шарқ мамлакатларида баршина кенг тарқалмаган. «ЎЗМЭ».*

БАРЬЕР [фр. бартие – тўсиқ, гов] спрт. 1 Югуриш ва от спортида ёки цирк номерларида: сакраб ўтиладиган тўсиқ.

2 Девор, тахта девор. *Ҳовлини барьер билан тўсмоқ.*

БАРҚ [а. بَرْ – чақмоқ; ялтилаш] поэт. Яшин, чақмоқ; ёлқин, аланга. *Воқеалар барқ суръати билан давом этди. Ойбек, Навоий. Севги барқу оташида ўртанишини ғам демам, Ошиқона бу дилим бебарқу оташ бўлмасин. Э. Воҳидов. Муҳаббат.*

Барқ урмоқ 1) яқрирамоқ, чақнамоқ, жилоланмоқ. *Кўнглида бир зум, бир зумгина барқ уриб ўтган бу нидо отига қамчи бостирди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Кўёшдек барқ уриб чиқса нигорим, Боқолмасман кетиб ақл, ихтиёрим. Ҳабибий. Ой түққандай, жамоллари барқ урар, Не гўзаллар унга бўлган харидор. «Муродхон»; 2) аниқ намоён бўлмоқ, баралла сезилмоқ, кўринмоқ. *Суннатнинг ҳати ўзидаи шўх, ҳар жумладан ҳазил-мутойиба барқ уриб турар эди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.**

БАРҚАРОР [бар.. + қарор] 1 Қарор топган, қатъий, узил-кесил ўрнашган; устувор. *Истиқлолимиз барқарор бўлсин. – Бахтинг барқарор бўлсин. Т. Тўла. Муродхон элга, меҳнаткаш ҳалққа бўлган бу ғамхўрликда изизи ва барқарор туради. «Муродхон».*

2 Ҳеч қандай ўзгариш таъсир этмайдиган, доим бирдек турадиган; ўзгармас. *Барқарор валютта. Ҳосилнинг барқарор бўлиши учун курашайлик. – Ҳалқим, сенсан элларга Тўкин дастурхон тузган, Неъматинг ўзингга ҳам Барқарор бўлсин, дейман. А. Орипов.*

3 Бир ерда ўрнашиб қолган; муқим. *Муҳаррир икки йилдан бери шу вазифада барқарор эканига хурсанд. А. Қаҳҳор, Сароб. Баҳор юзларингда барқарор. «Гулдаста».*

Кўнгил барқарор бўлди Кўнгил тинчиди, кўнгил таскин топди. Муборак бошларига ҳумоюн қуши қўнди, кўнгиллари барқарор бўлди. Ойбек, Навоий.

БАРҚАРОРЛИК Турғунлик, мустаҳкамлик, ўзгармаслик ҳолати. *Барқарорликка эришимоқ. Давлат сиёсатининг барқарорлиги.*

БАРҚУТ 1 с.т. айн. барҳит. Шундан сўнг дарвешни гилам, барқут болишлар ташланган меҳмонхонага олиб кирдишлар. У. Исмоилов, Сайланма. *Мўттиҳон кўз югуртириди. Ҳақиқатдан ҳам кўчада жуда кўп учрайдиган, этакдай чиммат тутуб, барқут паранжи ёпинган аёллар бунда ўйқ эди. С. Зуннунова, Гулхан.*

2 кўчма Барқутсимон; юмшоқ, майин. *Барқут осмон. Барқут уфқ. Барқут чехра. Барқут япроқ. – Ёдимда, эрталаб турли товланган Шудрингли гулларнинг барқут чехраси. Уйғун. Ҳавасларга тўлиб, мен қарайман Барқут водийларга сузилиб. Уйғун. Фақат узоқлардан, ёкунт уфқдан, Не ёкунт, қип-қизил барқут уфқдан Мўралаб оҳиста қочарди қуёш. Файратий.*

БАРҲАВО [бар.. + ҳаво] айн. баҳаво.

БАРҲАЁТ [бар.. + ҳаёт] 1 Яшаб турган ҳолатда; ҳаракатда, тирик. *Ҳозир барҳаёт бўлган темурий шаҳзода.лардан энг тадбиркори, энг қобили.. шубҳасиз, Ҳусайн Бойқародур. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. Баъзан олисда сузуб бораётган баҳайбат кемаларнинг беҳисоб чироқлари само юлдузларидек чарақлаб, зимиштон денгиз барҳаёт эканидан далолат бериб туради. Т. Рустамов, Мангу жасорат.*

2 кўчма Мангу, абадий, доимо яшовчи. *Ҳаёт абадий, аммо у ёш авлод билан барҳаёт. Р. Усмонов, Одобнома. Барҳаёт Ойбек бу – қутлайди мамнун, Қутлар Гафур Гулом – донгдор замондош. А. Орипов.*

БАРҲАМ [ф. بَرْ – чигал, аралаш;

пароканда]: **барҳам бермоқ** Йўқ қилмоқ, тутатмоқ; ҳароб қилмоқ; тўхтатмоқ. *Амир Темур сарбадорлар ҳаракатига барҳам бергандан кейин, бу ҳаракатга алоқадор одамлар ҳар томонга тарқаб кетган. Мирмуҳсин, Меъмор. ..ёвузликка барҳам бериш учун озмунча қурбонлар бермадикми биз! Н. Сафаров, Оловли излар. Иста, қисматимга ўзинг бер барҳам, Иста, яхши кунда номим қилгил ёд. А. Орипов. Барҳам емоқ (ёки топмоқ) Йўқ бўлмоқ; тутамоқ, тўхтамоқ. *Қўзларидаги аввалги ҳурковучлиги, тортинчиқлиги барҳам еган. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Истар эди жафокаш инсон:..Барҳам топса қуллик, кишин, ғам. Уйғун.**

БАРҲАҚ [бар.. + ҳақ(қ)] эск. кт. Ҳақиқатан ҳам мавжуд; ҳақиқий; адолатли. Дини исломият барҳақ, масжидларимиз гавжум, бозорлар обод. X. Тўхтабоев, Қасоскорният олтин боши. Зиёрат айлади насиб қилган ҳалқ, Каримсан, самадсан, расулинг барҳақ. «Малиқаи айёр».

БАС I [ф. بس – етарли; кифоя] 1 унд. Бошқа керак эмас, шу билан етар; тўхтат. -*Бас!* – қичқурди Мирзакаримбой, – манманлик – худо урганлик. Ойбек, Танланган асарлар. *Бас энди, ётаберма. Сал меҳнатга ҳам қайиш.* F. Гулом, Тирилган мурда.

Бас қилмоқ Тўхтатмоқ, хотима бермоқ. *Нега қўшиқни бас қилдинг, яхши йигит?* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. *Мастура опа.. уйда ўтиришини бас қилиб, савод мактабини битиради, болалар боғ-часига мураббия тайёрловчи курсга киради, паранжини ташлайди.* П. Қодиров, Уч илдиз.

2 кри с. Демак, шундай экан. *Бас, биринчи бўйруқни сиз олган экансиз, нега яна қушибегидан фотиҳа кутуби ўлтирибсиз?!* А. Қодирий, Ўтган қунлар. Йўлчи бир нафас тўхтаб.. давом этди: -*Уруш бойларнинг ҳамёнини тўлдирадими?* *Бас, улар борсин.* Ойбек, Танланган асарлар.

БАС II [а. بحث – муҳокама, мунозара, тортишув]: **бас боғлашмоқ** (ёки ўйнамоқ) Гаров боғлашмоқ, гаров ўйнамоқ. *Бас боғлашиб, эрта азонда далага чиқсангиз, ҳаммадан олдин Жипаройни кўрасиз.* «Қаҳрамоннома». У чаққонликда мен билан бас боғлашгандай, баланддаги ингичка шохга тармасибди. П. Қодиров, Қадрим. **Бас келмоқ** Баравар, тенг келмоқ, тенглашмоқ. -*Сизга бас келиб бўладими!* – деди Элмурод ва бошқа гапирмай, одимлай берди. П. Турсун, Ўқитувчи. *Ким экан у, сенга бас келган йигит?* Ойбек, Танланган асарлар.

БАС III [итал. basso – паст] 1 мус. Эркакларнинг энг паст, ўғон овози ва шундай овозга эга ашулачи. Баланд ёки қўйчан бас ҳамда паст бас.. фарқ қилинади. «ЎзМЭ».

2 Кўп овозли мусиқа асарларидаги энг пастки овоз, партия. *Хорда бас биринчи ва иккинчи овозларга бўлинади.* «ЎзМЭ».

БАСАВЛАТ [ба.. + савлат] Қиёфаси, кўриниши ҳавас уйғотадиган, улуғвор, савлатли. *Басавлат одам.* — *Онам жуда басавлат аёл эди.* Қ. Кенжа, Нотаниш гул. Вой бўйгинангдан-ей.. тушимми-ўнгимми, болагинам..

Бирам басавлат бўлиб, гунгурсдай бўлиб кетибсанки.. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

БАСАЛОБАТ [ба.. + салобат] кт. айн. салобатли. *Басалобат одам.* *Басалобат нуроний чол.*

БАСИР [а. بصیر – ўткир кўэли; ўта зийрак] эск. 1 Кўрувчи, кўзи ўткир, ўта сезигир. *Қулурни айла риоят демакта асра адаб, Күдўст феълингу қавлунгагадур басириу самеъ.* Навоий, Ҳазойинул-маоний.

2 Кўриш қобилияти йўқ; кўр, сўқир. *Ҳатто умри бўйи қорни тўймаган қашиоқ ҳам, кўзи басир тиланчи ҳам, бир кун бўлсада, кўпроқ яшасам, дейди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Пинҳон эди унга бор умр, чунки ҳаёт этмишиди басир.* У. Носир, Юрак. *Ахир шунчалик басир эмас-ку, ўйл бўйида турган одамини кўрмайдиган.* М. Хайруллаев, Кўнгил.

3 кўчма Нарса, воқеанинг моҳиятини тушуна олмайдиган; онгсиз; билимсиз; жоҳил. *Тўғри-ку, лекин бу басир оломонни маърифатли қилиш учун жуда узоқ муддат керак бўлади.* К. Яшин, Ҳамза. -*Азбарой ўшал кўзи очиқ, қалби басирларга қаҳрим туфайлидир.* Аларнинг китоб кемириувчи сичқонлардан не фарқи бор? – деди Бобур. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

БАСИРАТ [а. بصیرت – ақл, онг; зийраклик] кт. Кўра олишилик; зийраклик. *Вале кимки бўлғай басират фани, Не мумкин адо айлай олмоқ ани.* Навоий, Садди Искандарий.

БАСИТ [а. بسيط – содда, оддий] эск. кт. Содда, мураккабмас; соддадил. [Ҳусайн:] *Соҳиби тадбир, доно Навоийнинг бугун басит ва саёз мулоҳазалар юритишининг боиси не бўлса экан?* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

БАСКЕТБОЛ [ингл. basket – сават, тўр + ball – тўп] спрт. Иккى команда аъзоларининг тўпни бир-бирига қўлма-қўл ошириб, муайян баландликдаги таҳтага ўрнатилган тўрли ҳалқага тушириш ўйини. *Баскетбол майдони.* *Баскетбол ўйнамоқ.* *Баскетбол мусобақаси.*

БАСКЕТБОЛЧИ Баскетбол билан шуғулланувчи, баскетбол ўйновчи. Янгиарилик баскетболчи қизлар Ҳазораспга борди. «Муштум».

БАСКИ [ф. بسکه] эск. кт. айн. **бас I** 2.

БАСЛАШМОҚ с.т. Бас боғлашмоқ, гаров ўйнамоқ. *Тўқсон беш центнердан пахта беришга баслашибди.* Ойбек, О. в. шабадалар.

БАСМА-БАС 1 Бирор ишда, соҳада ким ўзди, ким ўзар мусобақаси. *Басма-басда ютган эр Йўлига гул сочаълик!* К. Яшин, М. Раҳмон, Сирдарё.

2 рвш. Бас боғлашгандай, бир-биридан ўзишга ҳаракат қилгандай, қолишмай. *Мели половон ва Юсвали отага ўҳшаш бабзи бир активлар ўзларини тутолмай, улар [Олахўжса ва Турдивой ҳалфа] билан басма-бас сўқишидилар.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Ўртогум билан бирга Кетмон чопдик басма-бас.* «Кўшиқлар».

3 Тўхтосиз, қайта-қайта. *Боғлари қўзғар ҳавас, Бўлбул кўйлар басма-бас.* С. Очил, Умидвор қушча. *Ўртогини ҳайқириб басмабас чақириди.* Ф. Фулом, Шум бола.

4 кўчма с.т. Муносиб, ярашиқ, мос. *Атлас кўйлак басма-бас, шойи кўйлак ранги паст.* «Оқ олма, қизил олма».

БАСМА-БАС(И)ГА рвш. Худди бас боғлашгандай, бир-биридан қолишмай, ким ўзарга. *Гўё.. табиат бастакорлари ким ўзар ўйнашарди.* Басма-басга бири чўзиб хониш қиласа, бошқаси шодлигини ичига сидиролмай, шўх-шўх кўйларди. С. Анорбоев, Оқсой. *Кудам икковимиз, басма-басига орзу-ҳавас, деб болаларни қийнаб қўйдик.* «Муштум».

БАСМАБАСЛАШМОҚ Бас боғлашмоқ, баслашмоқ; ким ўзарга бирор иш, ҳаракат қилмоқ. *Басмабаслашиб сузимоқ.*

БАСМАБАСЛИККА айн. **басма-бас(и)га.**

БАССЕЙН [фр. bassin – тогора; ҳовуз] Катта сунъий сув ҳавзаси. Спорт бассейни. ■ Кўплаб ёшлар хоналари, бассейнлар, майдончалар барпо этилди. Газетадан.

БАСТ [ф. بست – паноҳгоҳ; бирикма, тузилма; боғланиш] Гавданинг бутун борлигича, яхлит кўриниши, қад, қомат. *Ўзига зап ярашган қомати, бўйи, басти.* С. Акбарий. *Ҳайитхон бастини ростлаб, атрофига қаради.* Р. Раҳмонов, Бахт билан учрашув.

2 кўчма Нарсанинг табиий кўриниши. *Қоялар бастига ҳайратда боқдим, Ҳаёл мавжларида чўқига оқдим.* Ж. Жабборов.

БАСТА [ф. بستن < بستن – «боғламоқ, маҳкамламоқ, уламоқ» фл. ўтг. зам. сфдш. шакли] эск. кт. Боғланган, боғлиқ.

БАСТАКОР [баста + ф. بست – иш, машгулот] Анъанавий мумтоз мусиқа асарлари ижодчиси; композитор. *Йигилди бастакору соз ила созандо, хушхонлар.* Ҳабибий. *Бахт тенгдир шоир бастакорга ҳам, Абдурайим деган пахтакорга ҳам.* А. Орипов.

БАСТАКОРЛИК Мумтоз, анъанавий мусиқа асарлари (куй ва ашулалар) яратиш машгулоти, қасби; мусиқа ижодчилиги. *Бастакорлик санъати, айниқса, 15–16-асрларда оммавийлашган: қатор шоир, олим ва б. лар айни пайтда бастакор ҳам бўлган.* «ЎзМЭ».

БАСТАЛАМОҚ Мусиқий асарлар яратмоқ. Эркин меҳнат қўшиқларин басталаб, яхшилаб чал, ҳордиқларим тўкайин. Файратий.

БАСТАЛИК Тўсик, ғов; тўсқинлик.

Басталик келтиримоқ Ишнинг ривожига ғов бўлиб тушмоқ; ишни кейинга тортмоқ. Унинг ўнглаганини билиб қолган домла: -Кўз ёшининг хосияти ўйқ, қасб-корга басталик келтиради.. – дейди. А. Қаҳҳор, Сароб.

БАСТИОН [фр. bastion – мустаҳкам кўргон] кам қўлл. Атрофи мустаҳкам девор билан ўралган, одатда беш бурчак шаклида куриладиган, ҳар бир бурчагида ўқ отар нуқтаси бўладиган ҳарбий истеҳком. *Бастион бинчини марта Италияда 15-асрда пайдо бўлган.. ўз вақтида зўр ва ишончли истеҳком вазифасини ўтаган.* «ЎзМЭ».

БАТАЛЬОН [фр. bataillon – жангчилар бўлинмаси] Бир неча ротадан ва махсус бўлинмалардан иборат бўлган ҳарбий қисм. *Пулемётчилар батальони.* Уқчи батальон. *Инженерлик батальони.* Батальон комиссари.

■ *Батальон шу куни кечгача душманнинг ўн уч марта қилган шиддатли атакасини қайтарди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Шаҳарда қириувчи ва тикловчи батальонлар тузилди, халқ қасоскорлари отрядлари барпо этилди.* Газетадан.

БАТАМИЗ [ба.. + тамиз] Фаросатли, зеҳнли. *Кўшиқида ўтирган қизлар.* Баринг бирдай батамизлар. «Равшан».

БАТАМОМ [ба.. + тамом] рвш. 1 Сира ҳам қолдирмасдан, тўла-тўқис, тўлиқ, тугал, қолдиқсиз. Ҳақимни батамом олдим.

■ *Ҳикоянинг деярли ярмини ташкил қила-диган охирги фасли батамом ўчирилган.* А. Қаҳҳор, Сароб.

2 Буткул, бутунлай, тамомила. *Муттасил портлашлар зарбидан Аҳмаджоннинг қулоги батамом битган..* эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Янги туғилган боланинг ички аъзолари батамом ривожланниб етмаган бўлади.* «Саодат». *Кичикроқ водийнинг ҳар ер-ҳар еридан қуюқ тутун кўтарилимоқда – қишилоқ батамом ёниб битган.* А. Қаҳҳор,

Асарлар. Қани энди, орамиздаги баъзи бир сизга ўхшаган жигилдон касалига мубтало бўлгандардан батамом қутулсак. Ўйғун, Навбаҳор. Батамом бузилган бу шаҳарчада бирон киши учрамади. Газетадан.

БАТАНГ [ба.. + ф. **تىڭ** – тор, тигиз; энсиз]: **кулоқ(лар)ни батанг қилмоқ** (ёки **батангга келтироқ**) Кулоқни битирмоқ, қулоқни гаранг қилмоқ. Денгизнинг бетиним шовқини билан басма-бас ўйнаган қушларнинг қийқириқлари қулоқни батанг қилади. «Ишчилар». Овқатфурушларнинг бақириқ-чақириқлари қулоқни батангга келтиради. «Муштум».

БАТАРЕЯ [фр. batterie < battre – урмоқ] 1 Бир неча тўп, замбарак ёки миномёт билан куролланган артиллерия бўлинмаси. Миномётлар батареяси. Зенит батареяси. Батарея командири. ■ Теналикдаги батарея ўт очиши билан бир танк тутаб, кейин ёниб кетди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Бир неча тўп, замбарак ёки миномёт жойлашган истеҳком. **Теналикнинг чўққисида танкка қарши отадиган батарея палапартиши ўқ узар эди**. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. **Танкларимиз душманнинг олдинги оқопларидан ўтиб, танкка қарши отадиган батареяни тўпга тута бошлади**. А. Қаҳҳор, Асарлар.

3 физ. Ўзаро бириктирилган бир неча гальваник элемент, аккумулятор, конденсаторлардан иборат курилма. **Аккумуляторлар батареяси**. Чўнтақ фонарининг батареяси. ■ **Батарея ўйқ, батарея бўлса, радиолани ҳам ишга солардик**. И. Раҳим, Ихлос. Чўлқуварлар батарея излаб, узоқ шаҳар ва район марказларига қатнамоқдалар. Газетадан.

4 тех. Бир турдаги бир неча элемент бирикмасидан иборат бўлган курилма. **Иситиш системасининг батареяси**. ■ **Етти ўйл мобайнида.. энг катта домналар, кокс батареялари, прокат станлари.. қурилди**. Газетадан.

БАТАР [ф. **بەتەر** – сўзининг қисқарган шакли] айн. **баттар** (бадтар).

БАТАРИН [ф. **بەتەرىن** – баттарроқ] Шилқим, безбет, ўжар. Айниқса, олак ўз набираси жуда батарин. Йигитнинг елкасига эски тўнни ташлаб, миниб олади-да, энди тўрт оёқлаб чопасиз, дея талаб қилади. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

БАТАРТИБ [ба.. + тартиб] 1 Муайян тартибга келтирилган, ўз ўрнида тартиб билан

жойлашган; саранжом-саришта, тартибли. **Батартиб уй**. **Батартиб хўжалик**. **Батартиб кўчалар**.

2 рвш. Маълум тартибга амал қилган ҳолда, тартибли равишида. **Ўқувчилар синфларга батартиб кира бошлади**.

БАТАФСИЛ [ба.. + тафсил] рвш. Бутун тафсилоти билан, ҳеч қолдирмасдан, икирчикиригача қолдирмасдан; борича. **Батартиб ўрганмоқ**. **Батартиб текшироқ**. **Батартиб сўзламоқ**. **Батартиб баён қилмоқ**. **Батартиб тўхтамоқ**. **Батартиб тушунтироқ**. **Батартиб танишмоқ**. ■ У «Кўшичинор»га юбормоқчи бўлган одамнинг ким эканини айтаб, унинг тўғрисида батартиб сўзлаб берди. А. Қаҳҳор, Асарлар. Аҳмад Ҳусайн бутун воқеани **батартиб ҳикоя қилгандан кейин, ота оқариб, қалтираб кетди**. Ойбек, Нур қидириб.

БАТИСКАФ [юн. **bathus** – чуқур + **sphæbos** – кема] Денгиз ва океанлар остида океанографик ва б. тадқиқотлар олиб бориш учун мўлжалланган ўзиорар аппарат.

БАТИСТИСТ [фр. **Batiste** < француз **Batiste de Chambrai** номидан] Пишилган ингичка ипдан тўқилган юпқа, енгил газлама. **Батист рўмол**. **Батист кўйлак**. ■ **Хурматой ишагидай Асл, нафис батистга Санъаткор қиз қўли-ла Ҳаёт ўзи босар гул**. Зулфия. **Совғада 200 граммча тамаки, битта ғалати батист рўмолча, кўк конвертга солинган икки элликкина ҳат**. А. Қаҳҳор, Асарлар.

БАТИСФЕРА [юн. **bathus** – чуқур + **sphaira** – шар] Сув остидаги кузатиш аппаратлари билан жиҳозланган шарсимон чуқур сув ости камераси.

БАТОМЕТР [юн. **bathos** – чуқурлик + **metreο** – ўлчайман] ғдол. Сувнинг кимёвий таркибини ва ҳароратини аниқлаш мақсадида денгиз, кўл, дарёларнинг турли чуқурликларидан намуна оладиган асбоб.

БАТОН [фр. **baton** – чўп, таёқ] Чўзинчоқ оқ булка нон.

БАТРАК [р. < туркӣ] тар. Помешчик ёки қулоқ хўжалигига ёлланиб ишлайдиган деҳқон. Мен Қўқоннинг Қумқишилогида бир батрак оиласида туғилганман. Ойдин, Ҳикоялар.

БАТРАКЛАШМОҚ Ер-мулкидан айрилиб, батракнинг аҳволига тушиб қолмоқ.

БАТТАР [ф. **بەتەر** – ёмонроқ; зиёда] рвш. 1 Аввалгидан, қиёс қилинаётганидан ортиқ, зиёда (хатти-ҳаракат). **Баттар бўлмоқ**.

Баттар қилмоқ. — [Йўлчининг] Бошида шу фикр учқунланди: «Мен чақирсам, баттар уялади, ерга киради, ҳам унинг кўзига қандай қарайман!» Ойбек, Танланган асарлар. Домла бозор қилишни, магазинга боришини жинидан баттар ёмон кўтар эди. А. Қаҳҳор, Тўйда аза.

БАТТАРИН [ф. بَطْرَن < بَطْرَنْ بَنْ سُزِينِنْگْ کُچْ شاکلی: жуда ҳам ёмон] Ўтакетган даражада ёмон, жуда ёмон. *Маждиддин Мұхаммад ким?* Үндан баттаринроқ ҳам бор. Ойбек, Навоий. Билмаган киши: «Бу баттарин раис экан», деб ҳайиқади ҳам. Ш. Тошматов, Тонгдаги кўланка.. саркор кўриб қолса, яна хўжайинга чақиб юбормасин, кўп баттарин одам, — деди Замон Дилшодга. М. Исмоилий, Фаргона т.о.

БАТТАРЛАШМОҚ Аввалгидан ҳам ёмонлашмоқ, оғирлашмоқ, зўраймоқ. Унинг касали аввалгидан ҳам баттарлашди.

БАТТОЛ [а. بَطْلَ — бекорчи, ишсиз; ёмон] 1 Ўтакетган ёвуз, бераҳм, ваҳший. -Беномус баттоллар! — деган газабнок товушлар эшилди. Отлиқлар қиличларини яланғочлаб, қий-чув кўтарган аёлларни чопа бошладилар. М. Осим, Ўтрор. Бўридан ҳам ёмон.. Одамнинг бўриси, баттол. Газетадан.

2 Ўтакетган разил, ярамас. Мен билан Отабекни қаматиб, дор остига юборувчи, Отабек тилидан сохта талоқ ҳати ёзиб, бир-биримиздан жудо этувчи.. баттол Ҳомид экан. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Ўзиникини тўғри деб туриб оладиган; тўғри йўл-йўриққа юрмайдиган, ўтакетган ўжар, қайсар. Бугун дарвозада жуда баттол сарбоз турибди. С. Кароматов, Бир томчи қон.. ўжар бўлганда ҳам бориб тургансан. Бекорга «баттол» деб лақаб қўйишган эмас. Б. Раҳмонов, Юрак сирлари.

4 кўчма Ҳосиятсиз; шиддатли. Намозгардан бошлаб ёмғир чунонам қўйишга турдики, Жаҳон ота: -Бунақа баттол ёғинни умримда камдан-кам кўрганман, — деди. Р. Раҳмонов, Чанглзордаги шарпа.

БАТТОЛЛИК Ёвузлик, ваҳшийлик. Нечабеадаб, неча баттоллик этди, Қилини бўйнига солиб шул бадбахт. «Юсуф ва Аҳмад».

БАФАРМОН [ф. بَفْرَمَنْ — фармон бўйича, фармон билан]: бафармони худо Худонинг хоҳиши, иродаси билан. Бора-бора, бафармони худо, тортишув шундай қизиб кетибдики.. Ойбек, Навоий.

БАФУРЖА [ба.. + ф. فَرْجَامْ — охир, интиҳо, тугаллаш] 1 рвш. Хотиржамлик билан, хотиржам ҳолда; шошмасдан, бамайли хотир, бемалол. [Қосимжон:] Ҳозир идорага бориб келаман, кейин бафуржга гаплашамиз. Ў. Умарбеков, Юлдузлар. Бугун дам олиш куни бўлгани учун Элмурод бафуржга турди. Шуҳрат, Шинелли йиллар. -Чойни ўзингиз бафуржга ичаверинг, — деди у.. Х. Фулом, Машъал.

2 Кейинчалик, қулай пайтда; кечроқ. -Юринг, [фермани] кўрсатаман, — деб қистади Татьяна. Кампир бафуржга келишига вавда берди. И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари. -Қўзгалманглар, — деди бизга самоварчи, — ҳали аравакаш бу ерда дам олиб, бафуржга жўнайди. Н. Сафаров, Оловли излар.

БАХАБАР [ба.. + хабар] айн. боҳабар.

БАХАЁЛ [ба.. + хаёл] айн. баҳаёл(га).

БАХАЁЛ(ГА) рвш Савдода мўлжалга тўғри келмаса ёки ёқмаса қайтиб бериш ёхуд қайтиб олиш. Баҳаёлга олмоқ. Баҳаёлга сотмоқ. — Аранг отанг яхши, онанг яхши билан бир сўлқавойга баҳаёл иторибман. А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой.

БАХАЙР [ба.. + хайр] 1 Хайрли, эзгули; яхшиликка олиб борадиган, охири яхшилик билан тугайдиган. Ҳудо охири баҳаир қўлсин энди! А. Қодирий, Ўтган кунлар. Киши бир касбга ёшлиқдан меҳр қўйса, охири баҳаир бўлади. «Ишчилар». Ишқилиб, охири баҳаир бўлсин. Кўнглим бир нарсадан гаш, дадаси! О. Ёқубов, Пъесалар.

2 Касал ёки бирор баҳтсизликка учраган кишини кўрганда, ундан кўнгил сўраш учун қўлланадиган сўз. Баҳаир? Не бўлди, тақсир! Ойбек, Навоий.

БАХИЛ [а. بَخِيلْ — хасис, зиқна, қурумсоқ] 1 Бирорга ҳеч нарсанираво кўрмайдиган; сарф-ҳаражатни ёқтиримайдиган; хасис, қизғанчиқ. Сахий тонса — барча ер, баҳил тонса — босиб ер. Мақол. Баҳил эҳсондан қочар, хасис — меҳмондан. Мақол. — Ҳиммати-ку эрта кунда ўйқ, яна ўзи ҳам ўлгундек баҳил, нияти қалб ўигит. «Муштум».

2 Ўзгани кўра олмайдиган, ичи қора, ҳасадчи, рашкчи. Баҳилнинг боги кўкармас. Мақол.

БАХИЛЛИК 1 Бирон шахснинг ўсишини, даражаси, обрў-эътибори ошишини, ютуғи, истеъоди ва б. ни ич-ичидан кўролмасликдан иборат ахлоқ тушунчаси.

2 Умуман, бирорни кўра олмаслик; ҳадад. *Носир мулланинг донгини чиқарган Абди мулла ошнасининг мол-дунёга ботаётганини кўриб, зимдан баҳиллиги келди. «Муштум». Тўрахон Зебининг қаршилиги аста-секин синиб бораётганини ичи қоралик ва баҳиллик билан кузатиб турарди.* Ш. Рашидов, Курратли тўлқин.

БАХМАЙ [ф. مُخْلِم – тукли; духоба, бархит] от, сфт. 1 айн. духоба. Қизил баҳмал. Чий баҳмал. Баҳмал дўппи. Баҳмал тўн. ■ Баҳмал пўстин киясан, алла-ё, алла, Зўр паҳлавон бўласан, алла-ё, алла. «Қўшиқлар». Улар баҳмал кўрпа ётилган иссиқ сандалнинг икки четида ўтириб, кечки таомни бирга емоқда эдилар. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 кўчма Дала ва тоғларни қоплаган майин майсалар ёки қалин ўт-ўланлар. Баҳмал далалар. Баҳмал қирлар. Баҳмал қирғоқлар. ■ Қандай гўзал баҳмал қир, Ям-яшил денгиз гўё. А. Пўлат, Тасаддуқ. Жилвага бурканди кумуш қирғоқлар, Бағрига тортарди баҳмал ўтлоқлар. Файратий. Сокин тунда тўлған кумуш ой, Бошин қўйиб баҳмал қирғоққа. Файратий. Баҳмал соҳилингга кўз тикиб қолдим, Асрлар сирдоши, эй улуғ дарё. Файратий.

3 кўчма Куюқ қоронгулик. Кумуш тонгни, баҳмал кечани далада қаршилаб.. Газетадан. Тонг олди тинч. Ёқимсиз туннинг қора баҳмали. А. Мухтор, Асарлар.

4 кўчма Майин, ёқимли. Буниси кўп соз, У баҳмал овоз Сақланган экан Улуғ ҳофиздан. М. Шайхзода.

БАХМАЛПЎШ [баҳмал + ф. پوشش – «қиймоқ; ёпмоқ, қопламоқ» фл. ҳоз. зам. ўзаги] кўчма поэт. кам қўлл. Майсалар, ўт-ўлан билан қопланган. Кўзларингни яшнатади баҳмалпўш дара.. Х. Салоҳ, Қорабоф.

БАХТ [ф. بخت – тақдир; насиба, улуш] 1 ижт. Кишининг ўз фаолияти натижаларидан, ҳётда қўлга киритган ютуқларидан тўла қониқиши, яшаш тарзидан мамнунлиги, муайян мақсадга етгани, орзумидининг ушалиши сифатида намоён бўладиган маънавий-ахлоқий тушунча.

2 Ҳаёт (турмуш)дан тўла мамнунлик ва беармонлик ҳолати; саодат, кут. Мехнат – баҳт келтирап. Мақол. ■ Она-ер нафасига, меҳрига, инъомларига тўйиб яшашдан ортиқ баҳт борми? «Саодат».

Баҳти кулмоқ (ёки очилмоқ) Баҳтиёр ҳаётга, хушнуд онларга эришмоқ; баҳтли, баҳтиёр бўлмоқ. Ажаб эмас, баҳти очилиб, Гулнор ҳам яхши, обрўли жойларга келин бўлса. Ойбек, Танланган асарлар. Қисқаси, боладан баҳтим очилмади, дўстим. Т. Ашурев, Оқ от. **Баҳтинг очилсин ёки баҳтингни берсин** Ёшларга муҳаббат ва ширин оиласиий турмуш тилаш шакли. Илоё, баҳтингни берсин, яхши қайлиққа учраб, бу кунларинг унум бўлсин, болам! Ойдин, Чакалоққа чакмонча. **Баҳти қора** (ёки қаро) Турмушдан ёлчи-маган; баҳтсиз. [Холисхон:] Азиз дўстлар, нетай, баҳти қаро бўлганга ўнглайман, Азизмдан тирик, ўлмай жудо бўлганга ўнглайман. Ҳамза, Паранжи сирлари.

3 Омад, толе; иқбол. Уф, нима иши қилсан, кетга қараб кетади, холос, менинг баҳтим қурсин. Ҳамза, Туҳматчилик жазоси. -Ана шу қизлар сафида менга ҳам жой бордир, – деб ўйлади Адолат. – Баҳтимни бир синаб кўраи-чи? И. Раҳим, Чин муҳаббат. Ҳамма гап пешонада, тақсир.. Пешона шур бўлғандан кейин, унда баҳт гули унадими! Ҳ. Үулом, Машъял.

Баҳт қуши (баҳти ҳумоюн) бошига қўнди Баҳти, омади келди, иши юришди. Нега бошиннега қўнган баҳт қушини қалтак олиб қувлайсан? С. Аҳмад, Уфқ.. бошишимизга қўнган бу баҳти ҳумоюнни учирив юбормаслик учун ҳали анча ҳаракат қилишимиз керак. К. Яшин, Ҳамза. **Баҳтга** (баҳтимга, баҳтимизга, баҳтига ва ҳ.) кри.с. Содир бўлган ёки бўладиган иш, ҳаракат, воқеа, ҳодисанинг кўнгилдагидек эканлигини ифодалаш учун ишлатилади. Баҳтимизга, замон ўзгариб, бундай яхши кунларга етдик. Э. Раҳим, Янги қадам. Энди мусоғир қизингизнинг баҳтига сиз ўлманг. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Баҳтга қарши** кри с. Юз берган, содир бўлган иш, ҳаракат, воқеа, ҳодисанинг кўнгилдагидек эмаслигини ифодалаш учун ишлатилади. **Мариянинг баҳтига қарши, амаки сил қасалигига учраб, ишдан қолди.** Ойбек, Танланган асарлар. **Баҳтдан кўрдим (баҳтимдан қўраман)** Таваккал, нима бўлса бўлар. **Баҳти боғланмоқ** ёки баҳтига куя тушмоқ Оиласиий омадсизлик; фарзандсизлик. Сиз туғмас эканисиз, баҳтингиз боғланган.. К. Яшин, Ҳамза. Сен унинг борлигин унумта сира, Унумсанг баҳтингга куя тушади. Шуҳрат, Ёшлигимнинг давоми. **Баҳти кулмоқ** (ёки чопмоқ).

Омади юришмоқ, баҳтга эришмоқ. Эл боқса, баҳтинг қулар, Эл боқмаса, таҳтинг қулар. Мақол. — Бир сўз айтмай, сенга малол келмасин, Баҳтинг чопсин, зафаринг ҳеч қайтмасин. «Маликаи айёр». Баҳти очилмоқ Баҳтли, баҳтиёр бўлмоқ; турмушга чиқмоқ, оилали бўлмоқ. Қизининг баҳти очилмаётганидан куйган она бошини тиззаларига қўйиб, ҳасрат билан юм-юм ўйнади. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БАХТАШ [ф. بختش — унинг баҳти]: баҳташ таваккал Омадини, толеини синаб кўриш, таваккал қилишда қўлланадиган ибора. Бундай улоқни ердан олишининг бир ўйли бор.. Баҳташ таваккал. Т. Мурод, От кишинаган оқшом. -Ҳа, бўлди. Ҳуш, баҳташ таваккал қилиб қўрайлик бўлмаса, — деди Элмурод. П. Турсун, Ўқитувчи.

БАХТИЁР [ф. بختيار — баҳт ёр бўлган, баҳтли] 1 Ўз ҳаёти, толеидан мамнун, баҳти кулган; баҳтли, саодатманд. Баҳтиёр ўзбек ҳалқи. Баҳтиёр оила. — Баҳмал қурғоқларни тўлдириб оқди Баҳтиёр элимнинг қувончили саси. Файратий. Ойқиз иссиқ юзини севимли эрининг қўксига қўйиб, қалби қувонч билан тўлиб-тошарди ва ўзини чиндан ҳам баҳтиёр ҳис қиласарди. Ш. Рашидов, Бўрондан қучли. Ҳурсанд эди беҳад икки ёр, Ҳурсанд эди икки баҳтиёр. Ҳ. Олимжон.

2 Ширин, беармон. Баҳтиёр ҳаёт. — У кунлар Назирқул учун энг баҳтиёр кунлар эди. С. Аҳмад, Ҳукм. Зокир унинг Наримон билан ўтказган баҳтиёр дамларини унутолмайтганини сезгандада, жуда рашки келар ва жеркиб гапиради. П. Қодиров, Уч илдиз.

3 Мамнун, шодон. Қайгуси ўйқ бирор кунни кўрмадим, Бирор соат мен баҳтиёр бўлмадим. Ҳ. Олимжон. Матқовул баҳтиёр эди. Бугун қозон осиларди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Аъзамжон баҳтиёр, ўз хотинининг хуснидан маст эди. С. Аҳмад, Уфқ.

БАХТИЁРИ(Й) бот. Хўраки ва винобоп жайдари узум нави. Баҳтиёрий.. қурғоқчиликка анча чидамли, шунинг учун лалмикор ерларда яхши ўсади. «ЎзМЭ».

БАХТИЁРИЙЛАР этн. Эроннинг жануби ва жануби-ғарбида яшайдиган кўчманчи ёки ярим кўчманчи қабилалар.

БАХТИЁРЛИК Ўз ҳаётидан мамнунлик, хушбаҳтлик, саодатмандлик; саодатли, ширин ҳаёт. Ошавиӣ баҳтиёрлик. — Иккавининг гул-гул яшнаган юзларидан баҳ-

тиёрлик нури ёғилиб турар, кўзларида эҳтирос чакмоқ чакар, улардан гўё баҳор гулларининг нафис ҳиди анқирди.. С. Анорбоев, Оқсой. Чехрасида ошкор баҳтиёрлик бор эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

БАХТ-ИҚБОЛ, баҳту иқбол [баҳт + иқбол] Саодатли ҳаёт ва баҳтли келажак. Мавлон ака Ўтап хонадонига баҳт-иқбол, юртга тинчлик тилаб, дуо қилди. Ҳ. Гулом, Машъал. Мана энди тонг отиб, баҳт-иқбол кулиб боқди. «Қўшиқлар».

БАХТИҚАРО Баҳтсиз, иқболсиз; турмушдан ёлчимаган. Қайногам рост айтган экан. Баҳтиқаро қиласи, деганди-я! Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. Эси-ку, жойида, унда балонинг эси бор. Лекин у [қиз] баҳтиқаро бўлиб туғилган. «Ёшлик».

БАХТЛИ 1 Ўз ҳаётидан мамнун, баҳти кулган; баҳтиёр. Баҳтли қиз. — Бундай баҳтли ёшлик бир марта келадир. Завқини сурин қолинг, айланай. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Илоҳим, баҳтли бўл! Онангга, отангга раҳмат, сенга иш ўргатишибди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 айн. баҳтиёр 2. -Ҳа, майли, — деди хўрсаниб [Қирмизхон], — Сиз билан ўтказган онларимни шу нотавон умримнинг энг баҳтли дамлари деб биламан. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. У бу ўйда энг ширин, баҳтли кунларини ўтказди. С. Зуннунова, Кўк чироқлар.

3 Толеи баланд, омади бор, омадли. Баҳтли овчига чўлоқ қийик ўйлиқар. Мақол. — Айланай, куёв бола, баҳтли йигит экансиз, шундай одамларга ўғил бўлибсиз. «Муштум».

БАХТНОМА [баҳт + нома] кам қўлл. Баҳтиёр ҳаётни, улуғ истиқболни мадҳ этувчи асар, ёдгорлик ва ш. к. Абдулла Орипов шеърияти ўзбек ҳалқининг баҳтномасидир.

БАХТ-САОДАТ, баҳту саодат [баҳт + саодат] Баҳт ва иқбол. Зебонинг шўх қараши, туршиши, қувноқ кулгиси, табассуми Элмуордни ҳали маълум бўлмаган севинч тўла, баҳт-саодат тўла бир оламга имлади. Шуҳрат, Шинелли йиллар. ..миллатни баҳт-саодат соҳилига олиб чиқиши учун бирдан-бир ўйл маврифат ўйлидир. К. Яшин, Ҳамза.

БАХТСИЗ 1 Баҳтга эришмаган, баҳти кулмаган, баҳти қора. Она боласининг баҳтини кўролмай, баҳтсиз бўлгани учун.. ўйлар эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Лоақал

бу баҳтсиз синглингиз учун биргина бош оғримсангиз-чи. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бироқ Анвар ўқишида қанча баҳтли бўлса, пешонада ўшанча баҳтсиз эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

2 Ҳаёти кулфат, дард-алам билан тўлибтошган, турмуш лаззатидан бебаҳра, рўшнолик кўрмаган. Болам, шу муштипар, шу баҳтсиз онангнинг ярасига туз сепмасанг, юрак-багрни қон қилмасанг, даданг келтирган хабарни айтаман. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Бирор-бир кўнгилсиз ҳодисага учраган; бечора. ..Муҳаммаджон сингари болалар, Абдуазиз ота сингари чоллар, кампирлар, ўлим тўшагида ётган беморлар, баҳтсиз майиблар.. оз бўлғанмикан? А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Нима, буни машина майиб қилибдимики, баҳтсиз ҳодиса деса.. К. Яшин, Ҳамза. Илҳомжон ўз одатига кўра, яна баҳтсиз ҳодисалар, ўлим-йитим ҳақида гапира бошлади. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

БАҲТСИЗЛИК 1 Баҳти кулмаганлик, баҳтга эришмаганлик; омадсизлик. Баҳт билан баҳтсизлик етаклашиб юраркан-да доим. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Анварнинг бу ҳолати балки оила баҳтсизлигидан, ота-она бағрида яйрамаганлигидан туғилгандир десак, унинг иккى оғаси бундай эмас эдилар. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Севуучилар васл оқшомида баҳт шаробини ичишса, булар баҳтсизлик оғусини ичмоқда эдилар. М. Исмоилий, Фарғона т.о. У бўйбасти ҷўзилиб, турмуш қурди-ю, бошига баҳтсизлик ёғилди. Ҳ. Шамс, Душман.

2 Кўнгилсиз, нохуш ҳолат ва унинг сабабчиси бўлган воқеа, ҳодиса. -Ҳон зўр баҳтсизликка учраган, -деди чўпон. «Чалпак ёққан кун». Адолат ҳам кейинги воқеалар қандайдир китта баҳтсизликдан хабар бергаётганини тушуниб, бўшашиб кетди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

БАҲШ [ф. بخشیدن < بخشیدن - «бермоқ, бағишиламоқ; афб этмоқ» фл. ҳоз. зам. ўзаги]: баҳш этмоқ (ёки айламоқ). 1 Йўқ нарсага мұяссар қилмоқ, йўқ нарса билан таъминламоқ; ато қилмоқ; бағишиламоқ. Нигора кечаси тоғ кўринишига афсонавий улугворлик баҳш этшиб, бир текис гувуллаётган бу шаршарага бориб, уни ўз кўзи билан кўришига аҳд қилган эди. С. Анорбоеv, Оқсой. Дўстим, жонни баҳш этайлик Фақат она-Ватанга. А. Орипов.

2 Бермоқ, пайдо қилмоқ. Қачонки Танери бирор подиоҳга яхшиликни хоҳласа, унга содик вазир баҳш этади. «Фан ва турмуш».

БАҲШАНДА [ф. بخشنده - берувчи, бағишилорчи; афб этувчи] поэт. Баҳш этувчи, бағишилорчи; очиқ қўл. Кетур соқий, ул майки рахшандадур. А. Навоий, Садди Искандарий.

БАҲШИ [санск. бхикшу - будда руҳонийси, донишманди; дуохон; дарвеш] 1 Халқ қўшиқлари ва достонларини ёддан куйловчи шоир, оқин. Ўзбек халқ баҳшилари. Баҳшилар репертуари. Тўйда сўз бер баҳшига, Ҳаридор бўл яхшига! Мақол. Дуторсиз баҳши бўлмас, Ёмонсиз - яхши. Мақол. ■ Достон ва терма баҳшиларнинг репертуарида ёнма-ён яшаб келади. «ЎТА».

2 эти. Ирим-сиримлар қилиб, дуолар ўқиб, дам солиб даволовчи табиб. Жина шионгана баҳшини тинглагунча, Чинга шионгана яхшини тингла. Мақол. ■ Сотиболдининг хотини оғриб қолди. Баҳши ўқиди. Аллақандай бир хотин келиб, толнинг хипчини билан савалади. А. Қаҳҳор, Бемор. Баҳши, күшоноч, азайимхонларни ўигиб, ўқитиб-чўқитди, у ҳам бўлмади, дарди зўрайиб кетди. «Баҳром ва Гуландом».

3 эск. тар. Бухоро хонлигига қурилиш учун белгиланган маблағларнинг ҳисобкитобини назорат қилувчи лавозимли киши. Бухоро хонлигига маъмурӣ бинолар қуришда маблағ ҳисобини олиб борувчи кишиларни, туркмандарда уруғ оқсоқолларини баҳши деб аташган. «ЎЗМЭ».

БАҲШИДА [ф. بخشدیدا - бағишиланган, ато этилган]: баҳшида қилмоқ (ёки айламоқ). Бағишиламоқ, ато қилмоқ, ҳадя қилмоқ. Умр, вақт.. одамларга баҳшида этилган жамики яхшилик, баҳт-саодат ўғлида тўклигандар, тортилган азият билан ҳам ўлчанади. «Гулистон». Тирик мавжудотга қуёш ҳаёт баҳшида этиганидек, аёл - инсониятга жон ато этиган, зеро аёл инсоннинг онаси. Газетадан. Мехмонлар ҳам фотиҳани ёши ўзларидан улуғроқларга баҳшида этишиди. «Ёшлик».

БАҲШИШ [ф. بخشيش - тухфа, ҳадя, инъом] Садақа, эҳсон, мурувват. -Сарроф тўнини ҳеч қачон сўрамас, қайтага, ҳайдалганимни билиб, яширинча иккى сўлқавой баҳшиши берган эди, - деди Шум бола. F. Гулом, Шум бола. [Қушбеги] Кумушбигига юзини ўғирди: -Қизим, сизнинг бунчалик

заковат ва жасоратингизга отангиз билан эрингиз ҳар қанча ташаккур айтсалар ва ўзларининг мунтазам сўнгги умрларини сизнинг баҳшишингиз деб билсалар арзир. А. Қодирий, Ўтган қунлар. Ҳар ўтганда қараб, қўл чўзади чол, «Баҳшиши» ташлаб ўтдим суяқ кафтига. Уйгун.

БАХЯ [ф. بَخْيَه – чок] Кийим-кечакнинг тўғри чок билан бостирилган қирғоғи (чети, зиҳи) ва шундай чокнинг ўзи. Олтиналарни аборининг ёқа баҳяси орасига тикиб яширганман. «Муштум».

Бир баҳя Озгина, бир оз, кичкина. **Бир баҳя ҳам сувли ерлар** бўш қолмасин. F. Ғулом, Кўкан батрак. Шундай ёшларимизнинг ишини эшитганда, кишининг кўнгли яна бир баҳя кўтарилиб, кўнглинг қувончга тўлади. И. Ўқтамов, Ҳикоялар. **Бир баҳя ўтади** Ошиб тушади, ўзади. **Маҳмадоналиқда сен ундан бир баҳя ўтасан**. **Бир баҳя қолди** Сал қолдай, оз қолди. Ўлишимга бир баҳя қолди. Ҳамза, Танланган асарлар. [Маҳкам:] Оёғим узилиб, жагам осилиб тушишига бир баҳя қолди. И. Раҳим, Зангори кема капитани.

БАХЯДЎЗ [ф. بَخْيَهْ دُوز] Баҳя тикувчи.

БАХЯЛАМОҚ Тўғри чок билан бичик четини бостирмок.

БАЦИЛЛАЛАР [лат. bacillum – таёқча] Таёқча шаклидаги бактериялар. Сил бацилласи. **Бацилла ташувчилар**.

БАЧА || БАЧЧА [ф. بَچَه – одам боласи; ҳайвон насли] шв. Бола. **Бачага иш буюр, Изидан ўзинг югур.** Мақол. — Менинг бачам, ёшгинам, алла-ё, алла, Ёнимда ўйлошгинам, алла-ё, алла. «Қўшиқлар». Э, савдоғар бача, мени сенлама! Мен пайғамбар ёшидаги одамман. Мирмуҳсин, Меъмор.

БАЧАДОН [ф. بَچَهْ دَان – боланинг жойи] анат. 1 Аёллар таносил аъзосининг ҳомила ўсиб етиладиган ички қисми. **Бачадон.. қовуқ билан тўғри ичак орасида жойлашган, шакли тўнтарилган нокка ўхшайди.** «ЎзМЭ».

2 Урғочи ҳайвонларнинг айни шундай ички жинсий аъзоси.

БАЧАЖИШ с. т. 1 Янги туғилган бола; чақалоқ.

2 Қушнинг янги тухумдан чиққан, ҳали пати чиқмаган боласи.

3 кўчма салб. Ёш бола, гўдак; сўтак.

БАЧАЛИК шв. фольк. Ёшлиқ, болалик; тажрибасизлик. Ҳали ўзи ёш, Андак бачалик

қилди. «Ҳасанхон». **Бачаликдан қайтармадим раинингни.. «Нурали».**

БАЧКАНА [ф. بَچَگَان – болаларча, болаларга хос] 1 эск. Болалар учун мўлжалланган (уст-буш, оёқ, кийим ҳақида). **Бачканана маҳси.** — Ҳайитга нарса олишга улгуролмаганлар чин арафа кечаси тиричилаб қолар.. каттаю кичигининг фарқига бормай.. «мардона», «заифона», «бачканана» кийимларни сотиб олар эдилар. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

2 кўчма Ёш болаларга хос бўлган, катталарга, катта ёшлаги кишиларга ярашмаган, келишмайдиган. **Бачканана қилиқлар.** **Бачканана одам.** — Ҳабиба укасининг бачканана қилиқларига ғаши келсаям, индамай қўйиб берди. Қ. Кенжа, Тоғ йўлида бир оқшом. У ўзига ярашмайдиган бачканана ҳаракатлар қилар эди. «Муштум». -Хи-хи-хи, – бачканана қуиди чол. Ойбек, Танланган асарлар.

3 кўчма Болаларча мулоҳаза юритилган; қисқа ўйланган; юзаки, хом. **Бачканана асар.**

— **Жиноятчиларнинг кўни..** бачканана масалалар устида шикоят қиласдилар. Газетадан. У ҳозирги бир неча шоирларнинг эски шаклда, бачканана мазмунли шеърларидан мисоллар кўрсатиб, мажлисни кулидирди. Ойбек, Нур қидириб.

4 Ярашмайдиган, мос келмайдиган; сохта. **-Тавба.** Бувниса, [паранжи] бачканана кўринар экан-а? – деди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. ..ўзлари ўралашиб қолган бачканана ҳиссият ва кечирмаларини юксак гражданлик пафосига қарама-қарши қўйдилар. Газетадан.

БАЧКАНАБОЗ [бачканана + ф. ذَبَّ – ясама сўзларнинг «ўйновчи, ишқибоз» маъноларидағи иккинчи қисми] Бачканана қилиқ, хатти-ҳаракатни яхши кўрадиган, майдакаш. **Бачканабоз одам.**

БАЧКАНАБОЗЛИК Ёши улуғларга номуносиб, ярашмаган, бачканана хатти-ҳаракатлар қилишлик; майдакашлик. **Агротехника тадбирларини ўтказишида..** бачканабозликни ўқотишимиш керак. Газетадан.

БАЧКАНАГАРЧИЛИК айн. **бачканалик 2.** Бачканагарчилик ҳам эви билан-да! «Муштум».

БАЧКАНАДЎЗ [бачканана + ф. ذَبَّ – ясама сўзларнинг «тикувчи; тикилган» маъноларидағи иккинчи қисми] Болалар кийим-кечагини тикувчи. **Бачканадўз уста.**

[Унсин] Бачкана маҳсиларни (*Шокир ота бачканадўз эди*) силиқ ёғоч билан кучи борича ишқалаб, сўнг қора гул суркаб, уларга пардоз беради. Ойбек, Танланган асарлар.

БАЧКАНАЛАРЧА рвш. Худди ёш болалардек, ёши катталарга номуносиб бўлган, енгилтаклик билан. *Бачканаларча мулоҳаза юритиши. Бачканаларча хатти-ҳаракат.*

БАЧКАНАЛАШМОҚ 1 Катталарга, ёши улуғ кишиларга номуносиб бўлган хатти-ҳаракатлар қилмоқ. [*Раис:*] *Нима қиласиз бачканалашиб?* Эркак одамга ярашмайди бундай ожизлик. Ф. Мусажонов, Чиқинди. *Бачканалашиб кетманглар. Майдада-чўйда гаплар билан ўралашиб қолманглар.* Уйғун, Асарлар. [*Ўқтам:*] *Жуда бачканалашиб кетибсиз, хотин!* С. Зуннунова, Кўзлар.

2 кўчма Сийқалашмоқ, саёзлашмоқ, суюқлашмоқ. Асқия бачканалашиди. — Айрим ёзувчилар ижодида мавзунинг майдалашиб, бачканалашиб кетиши.. каби ҳодисалар ҳам кўринмоқда. «ЎТА».

БАЧКАНАЛАШТИРМОҚ Бачканалашиб 2 фл. орт. н. Сиз.. фанимизни бачканалашириб юборманг. «Муштум». *Фозилга қолса ҳамма нарсани бачканалашириди.* А. Мухтор, Асарлар.

БАЧКАНАЛИК Бачкана хатти-ҳаракатларга одатланганлик, енгилтаклик. *Юлдузхон бачканалик, худа-бехудага тишининг оқини кўрсатишни ёқтиримайди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди ..жанобларини яхши биламан, у киши сипо одам. *У кишида бачканалик бўлмайди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

БАЧКИ [ф. بچىكى – болалик; бачканалик] 1 Ўсимлик танасининг, поясининг остидан, ён-веридан ўсиб чиққан майдада шоҳчалар, ниҳоллар. *Дарахт танасининг остида қўшимча бачкилар ўсиб чиқиб, улар дарахтни толиқтириб қўяди.* «Шарқ юлдизи». Кимнингдир заиф қўллари билан тол чивиққа чала кўтарилган зангларда онда-сонда чарослар қорайиб қўринарди-ю, токларни бачки новда босиб, говлаб ётарди. А. Мухтор, Чинор.

Бачки барг Ўсимлик танасининг тагидан чиққан барг. *Деҳқонлар шоналадиган баргни – чин барг, шоналамайдиганини эса бачки барг деб атайди.*

2 Кўклигида ўриб олишга мўлжаллаб экилган маккажўхори. *Бачки экмоқ.* Бачки ўрмоқ. — *Бачки маккапоялар пишиб етил-*

ганига қарамай ўрилмаётир. Газетадан. *Шу кунларда ўрилган майдонларда маккажўхори тагпояси тез кўкариб, сал кунда бачкиси силюбон бўлади.* Газетадан.

3 с. т. эск. Болалар пойабзали. *Ўғлим, беш бачкини пуллаб, ип, мум, сирач, лок оламиз, хўпми?!* Ойбек, Танланган асарлар.

4 кўчма Майда, арзимайдиган, иккинчи даражали, кераксиз. *Адабиёт боғимизда чилтиб ташлайдиган бачки новдалар кўпайиб қолди.* Газетадан. *Биз.. бачки мавзуларга қарши.. кураш олиб боришимиз лозим.* Газетадан. ..мен ўн ўйлдан бери, аллақандай бачки сабаблар билан бир-биридан аразлашиб гаплашмай келган икки қўшнини танир эдим. Газетадан.

БАЧКИЛАМОҚ 1 Бачки чиқармоқ (қ. бачки 1). *Үйидаги токлар бачкилаб қолган эди. «Шарқ юлдузи».*

2 Кўкпоя чиқармоқ (жўхори ҳақида). Оқжўхори пояси ўриб олингач, тагидан яна бачкилаб чиқади ва иккинчи марта кўкпоя олиш мумкин бўлади. Газетадан.

БАЧЧА [ф. بچى – одам боласи; ҳайвон насли] 1 шв. Бола. *Дуойи салом ўша баччаларнинг онасига, умид билан бир ёстиққа бош қўйиб, кечакундуз дуойи жонимда бўлганга!* Ойдин, Ширин келди.

2 этн. Бироннинг (акавачасининг) қаромоғида ва ихтиёрида бўлган хушрўй, келишган ўйинчи ўғил бола; бесоқол. *Ўша бачча ҳам одам фарзанди.* *Ота-онаси камбагаликдан уни баччаликка сотгандир.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Умуман ўйинчи бола, раққос. *Ногорачининг баччаси.* — *Ўртада ўн олти-ўн етти яшар бачча ўйнайди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ногора чўпининг тез уриши, баччанинг бир айланиши ва кучли, ялти қийқирик билан базмнинг биринчи қисми тұгади.* Ойбек, Танланган асарлар.

БАЧЧАБОЗ [ф. بچى باز – бачча ўйновчи, бачча ишқибози] этн. Бачча сақловчи шахс; болабоз, бесоқолбоз. *Боз-боз, дорбоз, найрангбоз, баччабоз, қиморбоз, беданабоз, кантарбоз* каби бозларни ман қилсангиз, менга иш топиб бер дейдиган кўпаяди-қолади. «Луқмони Ҳаким».

БАЧЧАБОЗЛИК Бачча асраш билан шуғуланишлик; болабозлик. *Ўғирлик, қиморбозлик, кўкнориҳўрлик, баччабозлик, безорилик* каби разилликлар машъум ўт-

мишининг жирканч томонлари эди. М. Қодиров, Ўзбек халқ оғзаки драмаси.

БАЧЧАЛИК 1 шв. Гўдаклик, болалик даври. Баччаликдаги қилиқлари эсига тушди, уйқуси қочди, дарёдай тошиди. «Кўшиқлар». Отининг ёлини таради, Баччалик даврин сурди. «Гулшанбог». ..бир безори ва чатани ҳолда баччалик даври билан хайрлашиди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

2 этн. Бачча мақомида, ҳолатида бўлиш (қ. бачча 2) Баччанинг ота-онаси.. [боласини] баччабозга баччалик учун берса.. олти ойдан кам бўлмағон муҳлатга.. озодликдан маҳрум қилинур. Газетадан.

БАЧЧАТАЛОҚ [бачча + талоқ] айн. Талоқ қилинган хотиндан туғилган бола, талоқ қилинганнинг боласи; енгил койишини ифодаловчи сўкиш шакли. Ҳе, гап билгунча иш бил, баччаталоқ. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Нима демоқчисан, шу баччаталоқ чолнинг боласига қизимни берайми? «Эртаклар».

БАЧЧАХЎРАК Эндиғина пишиб келаётган, ҳалиғура мева ҳақида. Баҳорнинг олд меваси тут баччахўрак бўлиши билан мени қидирган одам дарвозамиз рўпарасидаги қаландархона хиёбонидан топарди. Н. Сафаров, Наврўз.

БАЧЧАҒАР [бачча + гар] сўк. 1 Нафрат, газаб билан қаттиқ койишини ифодалайди. [Бой:] ..хотинлик бўлиб қолганингга шукур қилсанг-чи, баччагар! Ҳамза, Бой ила хизматчи. -Олиб бор, баччагарни! Қамаб қўй! - деб бақирди мингбoshi. Чўлпон, Кечва кундуз.

2 Енгил койиш, норозиликни ифодалайди. Жилла курса, оқ соқолимни ҳурмат қилмади-я, баччагар. «Ёшлиқ». -Ма, баччагар, ҳазиллаб эдим, ҳазилни билмайсанми, — деб рўмолини қўлига берди. «Ойсулов».

БАШАНГ 1 Ясанган-тусанган, ниҳоятда чиройли, кўркам; олифта. Кийимлари башанг.. қозоқ бийлари, бўлислари ва қўйчи бойлари виқор билан от устиди юрадилар. Ойбек, Болалик. У [Соҳиба] худди улуғ байрамлардагидек башанг кийинган. Газетадан. Мехмонхонага башанг кийинган ёшгина йигит кириб келди. «Ёшлиқ». Одамлар ҳозирги кунда янги, башанг кийиниши учун сарф-харажатдан қочмайдиган бўлиб қолишган. Газетадан.

2 Ўзига зеб беришни, модага мувофиқ кийиниши яхши кўрадиган, модабоз, олифта. Башанг аёл. ■ Жой бермади трамвайда

Аллақандай бир башанг, Касофатнинг касри уриб, Яна тагин сиз тажанг. А. Орипов.

З кўчма Чиройли, дид билан безатилган. Дастурхон бир нафаснинг ўзида худди байрамдағидек башанг тус олди-кўйди. Л. Тожиева, Мехрим сизга, одамлар. Уни башанггина жиҳозланган хонага тақлиф қилди. Ш. Тошматов, Тонгдаги кўланка.

БАШАР [а. بـشـر – одам; одамзод] кт. Инсон, одам; киши; одамзод. Тарихни орқага буриб бўлмайди, Орқага қайтмайди ўйлидан башар. Уйғун. Уч қизим бор, бир ўғлим бор қошимда.. Бирни олим, бирни аҳли хунардир, Мамлакатга садоқатли башардир. Ҳабибий. Шу нокаслар бўлмаганида, Қандай озод яшарди башар. «Шарқ юлдузи».

БАШАРА [а. بـشـر ڈ – тери; пўст] 1 Киши бошининг олд қисми; бет, юз. Эшик гич этиб очилди-да, тирқишидан бошини яшил чорси билан танғиб, юзига қатиқ суринг олган аёлнинг башараси кўринди. У. Назаров, Одамлар. Вой, башаранг қурсин, нима бало бўлди? Ҳаммомнинг гўлахига ўҳшаб кетибсан. Ойдин, Ҳазил эмиш. Башаранг қийшиқ бўлса, ойнадан ўпкалома. «Қанотли сўзлар».

2 Кишининг руҳий ҳолатини, характеристини гавдалантирувчи ҳолат, кўриниш; афт, авзо. -Исфандиёрнинг заҳар башарасини кўришдан қутулибсан, — деди Кўкан. Ж. Шарипов, Ҳоразм. Ақа-уканинг башарасига разм солиб, киноя билан деди: -Кўзларингиз бежо, нима бўлди, тинчликми? Ойбек, Танланган асарлар.

3 кўчма Кишининг маънавий қиёфаси. Одамларнинг «ҳар икки дунёси» учун ҳам гўё жонкуярлик қилган бу худо вакили [Загчакўз] хуржунини тўлдириб, шаҳарга боргандা, асл башарасини кўрсатар эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Гоғир тобора авжига чиқар, бойнинг ҳақиқиётини башарасини очишда давом этар эди. К. Яшин, Ҳамза.

4 Аниқланмиш вазифасидаги сўз билан бирга келиб, «ўхшаш», «ўхшаган», «симон» маъноларини билдиради. Одамлар гуркираб кулиб турган пайтда уларнинг ёнига мулла башара бир киши келиб қўшилди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Шу пайт думи, қулоқлари қирқилган айиқ башара ит отни қувиб қолди. М. Мансуров, Ёмби. Қон-қора, хабаш башара Муса соатга қараб турар эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

БАШАРИЙ [а. بشرى – инсонга тегишили] Инсонга, одамзодга тегишили; инсон томонидан яратилган (илоҳий эмас), инсонга хос, инсоний. *Башарий орзулар. Башарий ўйлар.* ■ *Ишондим башарий жаннатга бугун. У – Одам ва Ҳаво танбеҳ еб, сургун қилиб чиқарилган жаннатдан ўзга. Ҳозирдан жамоли кўринар кўзга. Шайхзода. Унинг ўйларида сон минг муаммо, Башарий мушкуллар, фронтлар.* А. Мухтор, Асарлар.

БАШАРИЯТ [а. بشریت – одамзод; инсоният] кт. Инсоният, кишилик; инсонлар. *Башарият дунёси. Башарият орзуси.* ■ *Башарият тарихи зулм, ҳақсизлик, талончилик даврини поймол этиб, эрк ваadolатнинг нурли асрига голибона юраётир. Ойбек, Нур қидириб. Тўкилган қон муқаддасидир. Бу қон болаларимиз учун, башарият саодати учун тўқиган қондир.* Н. Сафаров, Оловли излар.

БАШАРТИ [ба + а. شرط – талаб, шароит] *шарт боғл.* Шарт эргаш гапли қўшма гапларда эргаш гапни бош гапга боғлаш учун хизмат қилади ва шарт маъносини кучайтиради; вазифасига қўра «агар», «агарда», «мабодо», «борди-ю», «магар» сўзларига тўғри келади. *Башарти ўйлдан адашсам, қўлга тушиб қолишдан қўрқдим.* Гайратий.-Иўқ, – деди бек, – мен бу ишга, башарти кўнганимда ҳам, қизингиздан яширмайман. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Башарти канизингиз уялмасалар, бизнинг ҳам бир амримиз бор: амр қилсан, уялмасминалар?* А. Қодирий, Мехробдан чаён.

БАШНЯ [итал. bastia – қалъя] 1 Ҳарбий кема, бронланган машиналарнинг гумбаз шаклидаги қурилмаси ва танкнинг айланадиган ана шундай қисми. *Башнялардан ўт очмоқ.*

2 Минора шаклидаги қурилма. *Юсуф фермадан чиқиб, силос башняси томон юрди.* Э. Раҳим, Ҳаёт амри билан. Янги материалдан тикланган башня тез битди ҳам мустаҳкам бўлди. Газетадан. *Текширувда сув башнясининг ишламаслиги натижасида бу ердаги механизмлар бекор турганлиги аниқланди.* Газетадан. Залнинг ўртасида реакторнинг башняси қад кўтариб турибди. Газетадан.

БАШОРАТ [а. بشارت – яхши, хуш хабар, мужда] кт. 1 эск. Хушхабар; мужда. *Ҳудайчи қўргон беги қошига етиб, бек ҳазратларининг ҳозир етиб келишларига башо-*

рат берди, яна отининг бошини буриб, ўигитлари билан орқага қайтди.. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Самовий мавжудотлар шоҳаншоҳнинг баҳт ва саодатидин башорат бердилар.* Уйфун ва И. Султон, Алишер Навоий.

2 Олдиндан кўриш, олдиндан айтиб бера олиш; олдиндан айтилган фикр; тахмин, мўлжал. *Бу орада онасининг башорати тўғри чиқиб, ёмғир томчилай бошлади.* К. Кенжа, Нотаниш гул.

Башорат қилмоқ Бирор воқеа-ҳодисанинг натижасини олдиндан кўрмоқ, олдиндан айтиб бермоқ. *Улар.. отанинг ҳадемай туриб кетишини башорат қилишарди.* Ш. Холмираев, Бодом қишида гуллади. *Табиатнинг ўйл давомида кўрсатгувчи инжизиқларидан ҳеч ким башорат қиломайди.* «Саодат». *Ҳатто палакдаги калий миқдорига қараб бўлажак ҳосил сифатини башорат қилиш мумкин.* «Фан ва турмуш».

3 *Башорат (хотин-қизлар исми).*

БАШОРАТЛИ Келгусида юз бериши мумкин бўлган воқеа, ҳодисани билдирувчи, айтиб берувчи; олдиндан айтиб қўйилган. *Башоратли фикрлар.*

БАШОРАТЧИ Бўлажак воқеа, ҳодисаларни олдиндан айтиб бера олувчи, келаражакни қўра олувчи шахс.

БАЪД [а. بعد – узоқлик, масофа; кейин, сўнгра] эск. кт. Кейин, сўнг, баъдаз. *Муллалар тўдасида адашиб юриб, зое кетган ўшларимга.. баъд афсусланаман.* И. Маматкулов.

БАЪДА [а. بعد – кейин, охири] эск. кт. айн. баъдаз. *Баъда маҳфий қолмагайким, кўёв ўғлингиз хизматларига юборилган эрди.* Инишоолло, саломат етган бўлса керак. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БАЪДАЗ [баъд + ф. چ – «дан» қўшимчасига тенг сўз; олд кўмакчи] кт. Кейин, сўнг, сўнгра; «аввал»нинг акси. *Аввал таом, баъдаз калом.* Мақол. ■ *Баъдаз унинг устидаши шубҳам бир оз зойил бўлиб, кўнгил кўтардим.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Биздан баъдаз салом, дил меҳри билан, Юртдошлиқ қувончин зўр фахри билан.* Ф. Үулом.

БАЪЗАН [а. باز – ҳар замон-ҳар замонда] рвс. 1 Ҳамма вақт ҳам эмас, ҳар замон-ҳар замонда, аҳён-аҳёнда, гоҳ-гоҳида. [Йўлчи:] *Ҳўжайинларнига бориб турасизми?* [Абдишукур:] *Баъзан бориб турман.* Ойбек, Танланган асарлар. Ҳа, баъзан шун-

дай шўхлик ҳам қилиб туриш керак. П. Турсун, Ўқитувчи. *У[мемор] баъзан кампирга ҳам датдоға қилиб қоларди.* Мирмуҳсин, Мемор.

2 Айрим ҳолларда, баъзи вақтларда. *Баъзан Гулнорнинг юраги тошиб, бутун дардини, яраларини Үнсинга очишни истайди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Мемор баъзан шундай узоқ хаёлларга борарди.* Мирмуҳсин, Мемор.

3 боғ. Гапнинг уюшиқ бўлакларини боғлаш учун қўлланади. *[Йўлчи] Баъзан Қоратойнинг ишхонасида, баъзан чойхонада тунаб юрди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Йўлчи баъзан ёлғиз, баъзан ўз ёнига бирорни ҳамроҳ қилиб, қанча жар, қанча кўргон ва қулоқларни кезиб, сув келтирадар эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

БАЪЗИ [а. *بعضى* – бирор қисм; кимдир, аллаким] 1 белг. олм. Ёлғиз ҳолда ёки «бир» сўзи билан ишлатилиб, бир турдаги ёки ҳар хил нарса, кимса, воқеа-ҳодисалардан айримларини, бутундан бўлакни ажратиб қўрсатиш учун қўлланади. *Баъзи (бир) нарсалар. Баъзи (бир) одамлар. Баъзи (бир) кунлар.* ■ *Гулнор.* [Унсингнинг] бурнини, пешонасини ва баъзи ҳаракатларини Йўлчига ўҳшатди. Ойбек, Танланган асарлар. *Оғайнингда ҳам оғайнини бор. Баъзи оғайнини бўлади, жонингга жонини мих қилиб қоқиб ташлайди.* А. Қаҳҳор, Оғайнилар.

Баъзи вакт(ларда) Баъзила, баъзан, гоҳо, гоҳида. Ҳеч нимадан хабарсиз Үнсин, баъзи вақт: *-Нега акамни кўрмайман, тоғам қаёққа юборган,— деб Гулнордан сўрайди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 от взф. Айрим киши, нарса ва ш. к. ни ифодалайди. *Атрофда одам тўпланди. Баъзилар ачинарди, баъзилар — томошабин.* Ойбек, Танланган асарлар. *Хотинларнинг баъзилари қизиққанларидан чачвонларини қия очиб, Йўлчига яширинча мўралашади.* Ойбек, Танланган асарлар. Буни эшишиб, баъзилар қотиб-қотиб кулар, баъзилар бўғилар эди. А. Қаҳҳор, Асарлар.

БАЪЗИДА айн. баъзан 1, 2.

БАЯКБОР [ф. *بىكبار* – бирданига, бирйўла; тўсатдан] кам қўлл. Тўсатдан, кутилмаганда, ногоҳ. *Фам кетса нетонг, бошимда дилдор етушгач, Ким соя қочар, нур баякбор етушгач.* Мирмуҳсин, Чўри. *Дарёни муҳаббатга тушубман, Қаърида кўриб гуҳар баякбор.* Увайсий.

БАЯН [р. қадим рус баҳши шоири Боян номидан] Катта гармонга ўхшаш, клавишили, дамли чолғу асбоби. *Уи киши саҳнада ўтириб олиб, баян чалмоқда.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

БАЯНЧИ Баян чалувчи. *Шу баянчиларнинг бири – Никита Григорьевичнинг яхши шогирди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

БАҚА I шв. Сувда ва қуруқликда яшовчи думсиз жонворлар оиласи вакили; қурбақа. *Бақа ботқогини қўмсар, балиқ – кўлни.* Мақол. ■ *Бақани боссангиз ҳам «вақ» этади-ю, ахир мен инсонман-ку!* Газетадан.

Бақа бурун, бақабурун 1) ялпоқ ва чаноқлари кенг бурун. *Дилора билан эрини мингбошининг бақа бурун миришабидай олдимга солиб ҳайдаб келдим.* М. Исмоилий, Фарона т. о.; 2) шундай бурунли киши. *Бақа кўз, бақақўз* 1) чақчайган кўз; 2) шундай кўзли киши. *Бақа бош, бақабош* 1) ялпоқ бошли; 2) боши шунга ўхшаш одам.

БАҚА II Тегирмон парраги ўқининг учига биринтирилган ва парракдан ҳаракат олиб, тегирмон тошини айлантирувчи металл қисм. *Бақа воситасида тегирмон айланади ва донни эзиб ун қиласди.* «ЎЗМЭ».

БАҚАВЛИ [ба.. + а. *قول* – сўз, гап; айтилиг фикр] модал с., эск. Бамисоли, худди. [Маждиддин:] *Шоҳим, мендан бекорга ранжийсиз, мен бақавли бир итингизмен, топган-тутганимни тишлаб келиб, хазинангизга ташлаймен.* Ўйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. *Умрбод зор бўлиб, бир томчи сувга..* *Бақавли ўлукдек қўзилиб ётар.* Ўйғун.

БАҚАДРИХОЛ [ба.. + а. *در* – миқдор, даража + *ل* – вазият, ахвол, ҳолат] ревш. Имкониятига яраша, ҳоли, қурби етганча, қўлдан келганча, баҳоли қудрат. *Бақадриҳол ёрдам қўлмоқ.* ■ *Аҳли раста, аҳли савдо ўз дўйонин бақадри ҳол безаган.* Ф. Гулом.

БАҚАЙ шв. Поча; тўпик; болдир суюги. *Нурали бориб, отнинг бақайидан ушлаб, қулогини тутса, булут кўчгандек бўлиб..* ердан душман зарби келаётиди. «Нурали». *Шу бир бақай Ҳасанингга қўшиб, терингга сомон тиқдираман!* С. Сиёев, Ёрглил.

Калта бақай Калта бўйли, бақалоқ.

БАҚАЖЎХОРИ бот. Пояси қаттиқ, туксиз, бут гуллилар оиласига мансуб бўлган кўпийиллик ўт. *Бақажўхори шонъ ва сентябрда уруғидан ва илдиз бачкисидан кўпаяди.*

БАҚАЛОҚ I шв. 1 *Ҳайвонларнинг туёқ билан илик ўртасидаги бўғини.* Сайисларнинг

отга солған давири *Тушади тарлоннинг бақалогига*. «Ойсулув».

2 Шу бўғин ва унга ёпишган гўштдан иборат овқат. Сўнгра.. түгунини очди. *Роса шитаҳа билан кўйининг бақалогини нонга қўшиб ея кетди*. Газетадан.

БАҚАЛОҚ II 1 Эни бўйига номутаносиб; семиз, дўмбоқ. *Бақалоқ ўигит*. *Бақалоқ қўллар*. — *Рӯпарамда оппоқ нейлон кўйлакни тўлдириб, бақалоқ бир киши турарди*. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. *Маликахон семиз, бақалоқ сонига шанатилаб, оғзини кўкка қаратиб, завқ билан кулди*. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. *Қинқизил, семиз, бақалоқ танасини зўр бериб елтириди*. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

2 кўчма Йўғон, семиз. Зум ўтмаи, бақалоқ шишили француз конъяги билан бир тарелка ҳусайни узум кўтариб чиқди. С. Аҳмад, Жимжитлик. *Қайрагочнинг қалин, бақалоқ шохлари ташлаб турган соя ҳам.. нафаслари бўғилиб турган аёйлар жонига ором беролмай қолди*. М. Исломиий, Фарғона т.о.

БАҚАМ айн. **бақамти**. *Бақам келиб сұхбатлашар икки ошна*. Т. Йўлдош, Аттанг. *Мана, бугун иккевимиз бақам келиб туримиз*. С. Аҳмад, Сайланма.

БАҚАМТИ [ба.. + туркий қамти – яқин ҳолда] рвш. Бир-бирига юзланган ҳолатда, бир-бирига қараган ҳолда; бир-бирига яқин, юзма-юз, рўбарў. *Камол Жалолов монтажчи билан бақамти, дўстона сұхбатлашди*. Газетадан. -*Мана энди бақамти гаплашайлик, – деди Жаҳонгиров*. И. Раҳим, Зангори кема капитани. Энди мен *Ҳусан ака билан бақамти ўтириб гаплашиши истардим*. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.

Бақамти келмоқ Юзма-юз келмоқ, юзлашмоқ, учрашмоқ. *Офтоб ўчаётган маҳал икки одам бир-бирига бақамти келиб, чурқ эттамай турарди*. С. Аҳмад, Жимжитлик. **Бақамти қилмоқ** Юзма-юз қилмоқ, юзлаштирмоқ, учраштирмоқ. *Ораларидан гап қочиб, ўрталаридан қора мушук ўтган пайтларда Раҳимов кўпинча икковини бақамти қилиб, аҳил бўлинглар, деб насиҳат қиласди*. С. Аҳмад, Жимжитлик.

БАҚАНГ шв. Сув ёки бошқа хил юкларни елкага қўйиб ташиш учун мўлжалланган икки учи илмоқлиқ ёғоч (қ. **обқаш**). Бир куни у бойининг хотинлари билан бақсанг кўтариб, икки чеълакни икки учига илиб, дарёга сувга борибди. «Зумрад ва Қиммат».

БАҚАР [а. بَقَر – буқа, ҳўқиз] айн. **сигир** ийли қ. **сигир** 2. Ундан ёшини сўраганларида, у – муш, бақар, паланг, харгўш, наҳанг дея, эскича ўил ағдариб.. жавоб беради. Ф. Расул, Адолат. -*Афанди, бузоқни арабча нима дейди?* -*Сигир бўлгунча сабр қиласди, ундан кейин бақар дейди*. «Латифалар».

БАҚАРА [а. بَقَر – қорамол, сигир] Қуръони каримдаги иккинчи, 286 оядан иборат энг катта суранинг номи. *Қуръоннинг.. “Бақара” сурасидаги оятдагина рўзанинг фарз ва ҳукмларини баён қиласдилар*. Газетадан.

БАҚАСАЛЛА бот. Қалпоқчали замбуруғларнинг еб бўлмайдиган заҳарли тури. *Бақасалла, ўт ҳуружиди* Кенг кўл саёз – на кўрк, на чирой.. А. Шер, Куз ҳилоли.

БАҚАТЕРАК бот. Теракларнинг тарвақайлаб ўсадиган, толдошларга мансуб тури, қоратерак. *Норматпарангнинг ҳовлиси гузарда, бутун маҳаллага кўриниб турадиган баланд, қари бақатеракнинг соясига жойлашган эди*. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Даладан қайтсак, [у] мактаб ҳовлисидағи бақатеракнинг пастки шохига ишинган қўйнинг терисини шиляпти. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

БАҚАТҮН бот. Сув бетини тўда-тўда бўлиб қопладиган бир турли сувўти. Улар ҳўл, бақатүн қоплаган, сирпанчиқ тошлардан сакраб-сакраб, шовванинг нариги томонига ўтишиди. С. Аҳмад, Жимжитлик.

БАҚАЧАНОҚ зоол. Чучук сув ҳавзалирининг секин оқадиган жойларида яшовчи пластинка жабрали моллюскалар тури. *Бақачаноқ сув оқими орқали нафас олади ва озиқланади*. «ЎзМЭ».

БАҚАЯПРОҚ бот. айн. **барғизуб**.

БАҚАҚУРУЛЛОҚ Думсиз амфибиялар туркумининг бир тури. *Бақақуруллоқ, асосан, дарахтларда яшайди*. Шунинг учун у дарахт бақаси деб ҳам аталади. «ЎзМЭ».

БАҚБАҚА [а. بَقْبَق – ғурра, қавариқ, пупак ҳосил бўлиши] с.т. айн. **бағбақа**. Шакархон енгилгина кулиб қўйди. Томоги тагидаги муштаккина бақбақаси силкиниб кетди. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. Узун бўйнидаги бақбақаси лиқиллаб кетди. «Шарқ юлдузи». Ойнинг сутдек нурида унинг [Гулсумнинг] Бақбақаси Некқадамнинг кўзига жуда жозибали кўринди. С. Айний, Куллар.

БАҚБАҚАЛИ с.т. қ. **бағбақали**.

БАҚ-БАҚАЛОҚ с.т. қ. бақалоқ II. Бақ-бақалоқ бола. — Қабулхонада тиқмачоқдек тұла, бақ-бақалоқ бир қыз ұтиради. «Ёшлик».

БАҚИЛЛАМОҚ кам құлл. айн. бақирламоқ. Нарироқда бақиллайды құрқұлоқли зүр қозон. Г. Тұла.

БАҚИР I әск. Қызил мис. Номағым ерда олтн бор, борсанг — бақир топтымас. Мақол.

БАҚИР II әск. тар. Мисдан зарб қилинган чақа пул.

БАҚИР III шв. айн. пакир, челяк. Бир бақир сув.

БАҚИР-БҮҚҰР : бақир-бүқур қайнамоқ. Бақирлаб қайнамоқ, қаттиқ қайнамоқ. Гұшт тұла қозон бақир-бүқур қайнамоқда.

БАҚИРИШМОҚ Бақирмоқ фл. бирг. н. Ҳар ёқдан әркаклар бақириши, хотинлар қарғасыди. Ойбек, Танланған асарлар. Бир-бираға қарамайди, Сира ҳолин сұрамайды, Қочаётір бақиришиб, Бир-бираини чақиришиб. «Шириң билан Шакар». Сел құтұргандан құтұради, болалар бақиришади. С. Ахмад, Үфқ.

БАҚИРИҚ 1 Құрқинч, даҳшат ёки оғриқдан қилинадиган дод-фарәд, қичқириқ. Ваҳимали бақириқ күпгә үзүлмади, яна жимлик үйкди. С. Юнусов, Күтилмаган хазина. Тұқайда олов ловиллаб ёнаётған қамышзор томонидан бақириқ күтарилиб қолди. «Ўзбекистон күришлари».

2 Хурсандчилик, хушчақчақлиқни ифодаловчи баланд овоз, қыйқириқ, ҳайқириқ. Тұйхонадан ынгитларнинг бақириги эши-тилиб тұрап эди. Уларнинг [ёшларнинг] бақириқ, чақириқ, қақхашалари узоқ-узоқ-ларда акс-садо берди. «Шарқ юлдзузи».

3 Бор овоз билан қилинған дағдаға, пүпіса, дүк. Қишаңдагилар занжирларини шилдіратишаар, зиндонбонларнинг бақириги.. уларни ұйлаташ құйди. Мирмухсан, Тунги чақмоқлар. У [Тоирөв] сиқиқ остига олиш, дүк-пүпіса, бақириқ билан ишни ташкыл этиша мүмкін, деб ұйлайды. Газетадан.. ил-гарироқ бу ақлу фаросат қайды эди, аччигу тиззиқ, бақириқлар, үқілмаган никохға талоқ айтишлар. М.М.Дүст, Лолазор.

БАҚИРИҚ-ЧАҚИРИҚ Күлчиликнинг құрқинч, даҳшатдан ёки бирор таъсирли вөкөа муносабати билан чиқарадиган қаттиқ бетартиб овози; шовқин-сурон. Шу вақт отишмалар яна кучайды. Ҳамма ёқни шовқин-

сурон, бақириқ-чақириқ босиб кетди. И. Раҳим, Чин мұхаббат. Ичкаридан отишма, шовқин-сурон, бақириқ-чақириқлар эшиштилиб тұрапди. «Ёшлик». Ҳадемай кеч кириб, қишилекни подадан қайттган молларнинг маңраши, одамларнинг бақириқ-чақириғи түтиб кетди. «Ёшлик».

БАҚИРЛАМОҚ Бақир-бүқур овоз чиққарып қаттиқ қайнамоқ. [Хамроби] Дастантурхон ёзди, бақирлаб қайнайттган самоварни келтириб, қопқоқлаб құйди. Р. Файзий, Эл мәхри. Катта бақда бақирлаб сув қайнамоқда. Ҳайдарбай хилма-хил қойнакларға жуда чаққонлук билан чой дамлаб, ичкарига ташиб түриди. П. Турсун, Ўқитувчи.

БАҚИРМОҚ 1 Бор овоз билан қычқирмоқ, шовқин солмоқ. Катта дарә ҳайқириқ, қарғасыди. Олахұжас товушининг борича бақиради: -А!? Тарғыл ұйқыз ұлыб қолди? Нима? Нега ұлар әкан? П. Турсун, Ўқитувчи. Бектемир күкрагига сиғмаган ҳаяжон ва мәхрни ифодалагандек, ғайришүүрий равишида бақириб юборди. Ойбек, Қүёш қораймас.

2 Оғриқдан ёки құрқұдан дод солмоқ, дод-фарәд күтәрмоқ. [Салимбайвача] Ҳар он, ҳар лаҳза фалокатни күтди. Гүё Гулнор ҳозир ошни ичади-да, дарров бақиради. Ойбек, Танланған асарлар. Ләзли бекосдан: «Дод, ұламан», деб бақириб юборди. Ҳ. Фулом, Машъал. «Войдод!» деб бақириқчи бұламан, овозим чикмайды. Ҳ. Назир, Ёнар дарә.

3 Овози борича бақириб дағдаға құлмоқ, дүк үрмоқ, пүпіса құлмоқ. -Бақирманг, — деди хұмрайиб Йұлчи, — шу вақтта давр эшиштім, чидадим, энді-чи? Йұқ! Ойбек, Танланған асарлар. [Мұлтан Мұталға:] Бақиргингиз келса, хотинингизга бақириңг! О. Екібов, Ларза. Үнинг бирөвга бақирганини, стол муштлаганини Зұмрад күрган әмас. С. Сиёев, Отлиқ аәл.

4 күчма Чиранмоқ, гердаймоқ. Бор — бақирап, үйк — чақирап. Мақол.

БАҚИРОҚ Бақириб, шанғиллаб гапиришга одатланған; шанғи. Бақироқ чол. Бақироқ тұя — норинг, Бақироқ ота — мадоринг. Мақол. — Ҳұжайин — бақироқ одам. Ойбек, Танланған асарлар. Ұзы құрқоқ бұлса ҳам, ұлғудек бақироқ, ваҳима. А. Мұхтор, Чинор.

2 Ҳадеб овоз чиқараверувчи, нотинч (хайвонларға нисбатан). Бақироқ сиғир сүт-

сиз бўлар. Мақол. Ёлғиз бола ўиғлоқ бўлар, Ёлғиз тұя бақироқ бўлар. Мақол. — Бақироқ эчкидай мунча шанғиллайсан. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

З кўчма Шовқин-суронли; гулдурошли. Офтоб акси түшиб нақшларга бўғилади бақироқ бозор. Х. Даврон, Болаликнинг овози. Бақироқ булутлар қандай яхши! Шаршлатиб ёмғир ёғиб юборди. Мирмуҳсин, Умид.

БАҚИР-ЧАҚИР Кўп кишиларнинг, кўпчиликнинг баланд ва бетартиб овози. *Маҳалла* кўчалари ҳеч қачон бунчалар гавжум бўлмаган эди: бақир-чақир овозлар, арраларнинг чийшллаши, болғаларнинг тақиљлаши эшишиларди. «Саодат». ...ташқарида чироқлар ёнган, ўйлакда тапир-тупур қадам товушлари, бақир-чақир, кулги.. Х. Султонов, Онамнинг юрти.

БАҚИЯ [а. بَقِيَةٌ — қолдик; ортиб қолган нарса] эск. Солиқ, тўлов, қарз кабиларнинг вақтида тўланмаган қисми; қолдик, боқимонда. Солиқ бақиялари.

БАҚИЯДОР [бакия + ф. دار — бирор нарсага эгаликни билдирувчи аффикс] эск. Солиқ, тўлов ёки қарзни ўз вақтида тўланмаган; қарздор.

БАҚЛАЖОН [а. بَقْلَجَةٌ — полиз ўсимлиги, сабзавот] Томатдошлар оиласига мансуб бўлган бир йиллик ўсимлик ва унинг бинафшаранг, серэт ҳосили. Кампир иккита лиқотчада булгор қалампир аралаштириб қовурилган бақлажон келтириб қўйди. Э. Усмонов, Ёлқин. Кўзимга ачичқ қалампир билан бақлажон тўла баққол дўйконларидан бошқа нарса кўринмайди. «Ёшлик».

БАҚО [а. بَقَوْ — абадийлик, мангулик; давомлилик] 1 эск. кт. Абадийлик, мангулик; чексиз ҳаёт, абадият. То муҳаббат умридек Умри бақо бўлсин қуёш. Э. Воҳидов. Истидбод ҳеч маҳал билмагай бақо. Ж. Жабборов.

Бақо ва фано флс. Ўрта асрлар Шарқ фалсафасида чексизлик маъносидаги тушунча.

2 кўчма Нариги дунё, абадий уйқу олами. Жойингиз жаннатда бўлғай, Эй падар, нур боимон. Риҳлат айлабесиз бақога, Унда нурсиз ломакон. Н. Аминов, Суварак. Ким ул шаҳ ўтди бу дорул-фанодин, Хабар келтиргали мулки бақодин. Сайид Қосимий, Садоқатнома.

3 Бақо (эркаклар исми).

БАҚОСИЗ айн. бебақо. Эй воҳ, бақосиз фалак! Ойбек, Навоий. Бақосиз билдинг эмои бу жаҳон раъноларин, эй дил, Бориб майхона кунжидиа фанолиғ қилғанинг яхши. Увайсий.

БАҚРАЙГАНЧА рвш. Ҳайратга, даҳшатга тушган ҳолда. Севаргул иргиб ёстиқдан бош кўтарди-ю, бақрайганча, қотди-қолди. Н. Қиличев, Чифириқ. Бундай қарасам, Ювоши, каллага бақрайганча, суратдай қотиб қолибди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

БАҚРАЙМОҚ 1 Ҳайрат ва таажжубдан, кўркувдан ёки фазабдан кўзларини катта очиб, чақчайиб қарамоқ, тикилмоқ. Ҳа, маймун ўйнатаётманми, нега менга бақрайиб қарайсан? «Саодат». Ўтирган паранжили хотинлардан бири буларга ҳадеб бақрайиб қараган ёш қиззасини етаклаб, четга чиқди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Берироқда ўтирганлар нима ҳақида баҳс кетаётганига унча тушунолмай, бир-бираига бақрайишарди. Х. Назир, Кўктерак шабадаси. — Бақрайманг, мулла Мұхсин, — деди кулимсираб Ҳатиб домла.. А. Қодирий, Фиронлик Маллавой. Бокижон оғзини очиб, бақрайиб қолди. Ойбек, О. в. шабадалар.

2 Кўзлари катта очилган ҳолда қотиб турмоқ. Кейин кўзлари ўлган бузоқнинг кўзларидай бақрайиб қолди. К. Яшин, Ҳамза. Саид аввал бақрайиб турди-да, кейин Мадинанинг гапини тушунди. Ойбек, О. в. шабадалар.

БАҚРАЙТИРМОҚ: кўзни бақрайтириб 1 Кўзларини катта очиб, чақчайтириб қараб туриб (газабдан ёки назар-писанд қилмагандай). Ҳакимбойвачча Гулсумбебини куч билан силтаб тортди, кўзларини пиёладай бақрайтириб бобиллади: «Бас, уятсиз маҳлук!» Ойбек, Таңланган асарлар. Ақмал акам сал нарироқ турган бўлса ҳам майлига эди, кўзини бақрайтириб туриб сўрагани нимаси? Н. Фозилов, Куш қаноти билан.

2 Кўзларини бир нуқтага тиккан ҳолда уйқусиз. Айвонда кўзимни бақрайтириб ётибман-у, шуларни ўйлайман. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

Одамнинг кўзини (ёки кўзингни) бақрайтириб Одамнинг кўз олдида, одамнинг кўзига қараб туриб. Одамларинг ярамас бўлса, ўғриларга ўйл очиқ. Куппа-кундузи кўзингни бақрайтириб талайдилар.. Ойбек, Қуёш қораймас.

БАҚРАЙТМОҚ қ. бақрайтирмоқ. Кўзларини бақрайтган Тожибой Элмуродга

бақири: - *Нима, нима? Нима қилиб қўйибман кўпчиликка-а??* П. Турсун, Ўқитувчи.

БАҚУВВАТ [ба.. + қувват] 1 Куч-қуввати нормал даражадан ортиқ, зўр жисмоний кучга эга бўлган; кучга тўла, кучли. **Бақувват одам.** **Бақувват ўигит.** **Бақувват аёл.** **Бақувват от.** ■ *Мирзабой жисмонан анча бақувват эди. «Ёшлик». Тогда гавдали, бақувватлар керак бўлади, деб ўйлади. Шухрат, Шинелли йиллар. Бу эркан ўзи суяниб турган қоядек дағал ва бақувват, қўёшдек иссиқ ва хўзурбахи эди. «Ёшлик».*

Бақувватмисиз? Ҳол-аҳвол сўраш, саломлашиш, кўришища айтилади. - **Бақувватмисиз, отажон?** - *Алҳамдулило. Ойбек, Танланган асарлар. Ўзинг саломатмисан? Ўзинг бақувватмисан, Шокир? «Ёшлик».*

Бақувват тортмоқ Кучга кирмоқ, кучига-куч кўшилмоқ. *Меҳнат билан киши қаримаиди, етилади, бақувват тортади.* Газетадан. **Бақувват қилмоқ** Куч-қувват бағишламоқ; суянчиқ, таянч бўлмоқ. ..*кўкрагимни иситиб, белимни бақувват қилиб турган хатни-я!* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Организм бирор қисмининг соғлом, бўлиқ ва кучга тўлалигини ифодалайди. **Бақувват қўллар.** **Бақувват тишлар.** **Бақувват елка.** **Бақувват панжаса.** **Бақувват соч.** ■ *Йигит супа олдида тўхтаб, халтасини қўйди, узун, бақувват қўлларини чолга чўзди.* Ойбек, Танланган асарлар. Заргаров бақувват иягини аста кўтариб, киприкларини пирпиратганча Зиёдага тикилиб қолди. А. Мухтор, Асарлар. ..*кўкрак чўнтағидан тарогини олиб, қундуздан бақувват сочини таради.* С. Анорбоев, Оқсой. *Ем еган отлар бақувват оёқларини кериб ташлаб, қўш косилкани эркин судраб кетдилар.* С. Анорбоев, Оқсой.

3 Пишиқ, мустаҳкам. **Бақувват ип.** **Бақувват курси.** **Бақувват панжара.** ■ *Тожини амирзода ҳарамига олиб боришиб.. бақувват курсига ўтқазиб, қўл-оёғини унга маҳкам боғлашиди.* Мирмуҳсин, Меъмор. Дороббек деразанинг бақувват темир панжараларидан ичкарига мўралади. Д. Нурий, Осмон устуни. *Ховлида бир уй, бир айвон, яна бир ҳужра бор.* Эски, аммо ҳали бақувват. Ойбек, Танланган асарлар.

4 Яхши ўсган, баравж, бўлиқ, йўғон. *Йўнгичқа сизникими?* Ёш экан ҳали, жуда бақувват ўсибди. Ойбек, Танланган асарлар.

Ғўзанинг ҳосилдор шохлари бақувват, етук эди. Ойбек, О. в. шабадалар. *Толнинг тўғри ўсган бақувват шохлари ходача ўрнида ишлатилади.* Газетадан. **Адил, бақувват қарагайлар кўзларни беихтиёр ўзига тортди.** Ойбек, Күёш қораймас.

5 **Ҳаракатлантирувчи катта кучга эга, қувватли.** **Бақувват мотор.** **Бақувват техника.** **Бақувват трактор.**

6 **кўчма** Бадиий жиҳатдан пишиқ, мазмунли. *Драматик поэмада персонажлар нутқи шебрий жиҳатдан бақувват, афоризмга бой, ҳаяжонли, таъсирли бўлиши керак.* «ЎТА». **Бақувват шеър** керак дастгоҳ вазнида. Азамат болганинг ҳар зарби бир шеър. А. Мухтор, Асарлар. *Театрнинг ҳам асосий, ҳам кичик саҳнасида бир неча бақувват спектаклар кўрсатилди.* «ЎТА».

7 Катта бойликка эга бўлган, бадавлат, давлатманд; таянчи, суянчиги бор. *Тангириқул ҳожи бақувват хўжалик* эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. - *Таги бақувватмикин?* - *Бақувватки, у ёқ-бу ёғи ўйқ.* «Ёшлик».

Бели бақувват Бой, давлатманд. Эли бақувватнинг бели бақувват. «Қанотли сўзлар». ■ *Шундай замонда унинг қизига ўн беш минг берадиган «бели бақувват» топилярмикан?* П. Турсун, Ўқитувчи. **Илиги бақувват** Соғлом, кучли, забардаст. *Илиги бақувват экан!* Ойбек, О. в. шабадалар. **Имони бақувват** Маънавий, ахлоқий жиҳатдан баркамол; покиза, ҳалол. *Имонингиз доимо бақувват бўлсин..* К. Яшин, Ҳамза. ..*ғазал мулкининг султони ҳазрат Алишер Навоий ва булар каби азиз уламою фузалолар..* мусулмон, имони бақувват зотлар бўлганлар. К. Яшин, Ҳамза. **Бақувват экандир танда имонинг.** «Юсуф ва Аҳмад».

БАҚУВВАТЛИК Куч-қудратга, қувватга, бойликка эгалик, мустаҳкамлик. *У ўзининг бақувватлигини кўрсатди.* *Хўжалигимиз мустаҳкам ва бақувватлигини исботлади.*

БАҚҚА с. т. шв. айн. **буёққа.** Э, полвон бола, баққа юр! С. Аҳмад, Уфқ. -Қани, пакитни олинг, жиян, - деди Даврон тога. - *Олинг баққа!* Н. Аминов, Ёлғончи фаришталарап.

БАҚҚОЛ [a. بَقَال – озиқ-овқат моллари, сабзавот сотувчи] эск. Майдада-чуйда рўзгор моллари ва озиқ-овқат (мева, шириналлар ва ш. к.)лар сотувчи майдада савдогар. Сўз кўрки

— мақол, Гузар кўрки — баққол. Мақол. ■ Ҳар йили ҳамалнинг ўнинчи куни шаҳардаги нуфузли баққоллардан бири етти хил кўкат, етти хил тармева солинган баркаш кўтариб саройга борарди. С. Сиёев, Ава.

БАҚҚОЛЛИК 1 Баққол иши, касби, ҳунари. Урганжиларнинг кўччилиги баққоллик қиларди, шунинг учун уларни «баққолон» — баққоллар деб ҳам юритардилар. С. Айний, Эсдаликлар.

2 Баққол дўйкони ва ўшандай дўйконлар жойлашган раста. [Ҳасанали] Узун кун ўйнада бекор зерикканлигидан, ҳожига айтиб, бир-мунча дастмоя билан гузардан баққоллик дўйкони очган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БАҚҚОЛХОНА [баққол + хона] Баққол дўйкони, баққоллик билан шуғулланиш жойи. [Шерали] Етти ўйлдан сўнг саргардан бўлиб, балиқфурушларга хизмат қилиб, акасини ёд қилиб, бир чет бозорга келиб, бир баққолхонада ўтира бошлади. «Эрали ва Шерали».

БАҚҚОЛЧИЛИК айн. баққоллик. Мат-пана баққолчиликка ўтиб, бир белбоғ мева-чева олди. С. Сиёев, Ава. Бир қассоб дўйкони; бунинг ёнига суқилган кичкина баққолчилик. Ойбек, Танланган асарлар.

БАҒАЗ [ф. بغان — пона, ёғоч қозиқ] Сўри ёки ишкомнинг поясига кўндаланг боғланадиган ёғочлар. Қатор кетган ишком. Ҳосилидан сим бағазлар қаддини аранг кўтариб турибди. Газетадан. ..усиб чиқсан янги новдалар юқори бағаздан ошиб, пастга — заминга қараб ўса бошлади. Газетадан.

БАҒАЙРАТ [ба.. + файрат] айн. файратли. Йўлдош ака — ақли расо, бағайрат, баҳиммат югит, ўз қардошлари орасида камол топмоқда. Н. Сафаров, Оловли излар. Кексалари югитлардай бағайрат, аммо югитларни кексалардай солдийда, доно. Ф. Фулом.

БАҒБАҚА [а. بقہا — кулкуллаш; пифак ҳосил бўлиш ёки بقہے — иккинчи ияқ, бақбақа] Ияқ остидаги бир оз осилинқираб турган юмшоқ эт. [Кумушнинг] Бу кунги совуққа қарши кийиб олган савсар пўстининг ёқалиги кишининг ҳасадини ортириб, нафис бағбақаларини ўтиб ётар эдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Анча озиб, бағбақалари шалвираб қолган Салимхон Обидий ҳам залда ўтиради. Мирмуҳсин, Умид.

БАҒБАҚАДОР [бағбақа + ф. جا — бирор нарсага эгаликни ифодаловчи аффикс]

Бағбақаси бор, катта бағбақали. Мадина чодра ишида овозини чиқариб, бағбақадор адвокатни дуо қилди. Мирмуҳсин, Чодрали аёл.

БАҒ-БУҒ тақл. с. Бир-бирига қулоқ солмай, тартибсиз равишда шангиллаб гапириш, шунга ўхшаш шовқин. Ҳуллас, «Болалик ўй — бозор» деганларидек, бу ўйда бағ-буғ кўп бўлса ҳам, гийбат ўйқ. Ҳ. Фулом, Машъал. Болалари кўп, ўйни бағ-буғ. Ойбек, Болалик. -Ана холос, — деди Эъзозхон, болаларининг бағ-буғидан қулоги битиб, — энди шига ҳам юборишмайди бу гиргиттонлар. Ҳ. Фулом, Машъал.

БАҒДАШ иш. айн. чордана. Ўйда бундай қилиб, бағдаш қуриб ўтирмайди (канизлар). «Муродхон».

БАҒДОДИ 1 Яхлит таҳталардан ясалиб, геометрик шаклли нақшлар билан безатиладиган икки табақали энг қадимги эшик тури.

2 Ёғочсозлиқ ва кулоччилик маҳсулотларига геометрик шаклли нақшлар солиши усулларидан бири.

БАҒДОДИЙ 1 Бағдод шаҳрида ишланган, Бағдод шаҳридан келтирилган. Бобурнинг яловбардори олиб юрган тиглар орасида олтин дастали катта бағдодий қилич бор эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Бағдод шаҳрида таввалид топган; бағдодлик.

БАҒИЗ кам қўлл. Нуқсон, айб, камчилик; баҳона. [Бой] Ҳе ўйқ-бе ўйқ-иширади, ҳар нарсадан бағиз топиб, болаларни койийди. Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота.

БАҒИЛЛАМОҚ 1 Куйиб-пишиб норози оҳангда тинимсиз гапирмоқ. Самандар тутақканча подадан адашган эчкиларини олдига солиб келаётган экан, бағиллаб берди. «Ёшлик».

2 Тинимсиз, қотиб йиғламоқ. Бола кечаси билан бағиллаб чиқди.

3 Шовқинли овоз чиқармоқ (техник асбобларда). Самовар бағиллаб қаёнамоқда. ■ [Насос станциясида] Қанча-қанча ақлли машиналар бағиллаб ишлаб турибди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

БАҒИР (3-ш. бирл. бағри) 1 айн. жигар 1. От — сагридан, қўй — бағридан. Мақол. Бағринг оғриса, бол ҳам тотимас. Мақол.

2 кўчма Тананинг бўйиндан қорингача бўлган олд қисми; кўкрак, кўкс, тўш. Бағрига босмоқ. ■ Нилуғар қўйирчоқни бағрига боссанча, югуриб ойисининг ёнига борди. С.

Аҳмад, Юлдуз. Аҳмад билан бағир бериб күршишдик. «Ёшлик». Анвар овқатдан бир-икки луқма олиб, құлни артди, сандал күр-насина бағрига тортыб, кучли ва узун тин олди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

3 күмә Күчоқ; ҳимоя, паноҳ; ён. *Отабек* сүнбул исли сочлардан руҳ олар, Күмуш гёё унинг бағрига сингиб кетгән эди. А. Қодирий, Ўтган күнлар. Синглингиз бағримда бўлади. Ойбек, Танланган асарлар. Усмонжоннинг кампир онаси бағрида турши унга ўнғайроқдек кўринарди. С. Зуннунова, Гулхан.

Бағрига олмоқ 1) қаттиқ қулоқламоқ; 2) күмә ўз паноҳи, ҳимояси остига олмоқ. Катта ҳовлида Пошишон ўзи ёлғизланниб қолгандан сўнг, Лавлини дурустроқ бағрига олди. Д. Нурий, Осмон устуни.

4 күмә поэт. Юрак, қалб, дил. Бағри қонлар бирла ёрнинг зарра дарди йўқ, нетонг. А. Орипов. Поезднинг сўнгги гудоги бағримни наштар мисоли тилиб юборди. С. Сиёев, Кўрмайин босдим тиканни. Айрилиқ ўтида бағри пораман, Қани энди Шоқаландар меҳрибон. «Маликаи айёр». Кўзда ёши мунҷоқ-мунҷоқ тизилди, Бунда ёлғиз эрди бағри эзилди. «Маликаи айёр».

5 Жуғрофий ҳудуднинг ён, нишаб томони. Улар [Суннат билан Элмуорд] сув ёқалаб юриб, пастлиқка тушидилар.. бир оз юргач, тоғ бағрида бир неча уй кўринди. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Тоғ бағрлирида асалариларнинг мўл ва шифобаҳи асал тўпламиши учун шароит етарли. Газетадан.

6 күмә Улкан, чўзилган ҳудудли макон, фазо, қўйин, қулоқ. Чўл бағри. Ўрмон бағри. Ўлка бағри. Тун бағри. — Мирзачўлнинг бағри кенг, — деди Сайрамов. Ойбек, О. в. шабадалар. Қамишкапа кичкина ва хунук-кина қишилқ бўлса ҳам, бағри кенг, хушҳаво. П. Турсун, Ўқитувчи. Унинг овози сукунат бағрини чок-чокидан тилади. «Шарқ юлдузи». Кўк бағрини чок қилди вулқон. Парчалади шумният тунни. «Гулдаста». Кечки пайтда баданни ачитувчи бундай изгирин чўл шамоли чўл бағрида кезиб қоларди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

Бағри бутун Фамсиз, ташвишсиз, беармон. Дунёда бағри бутун киши йўқ экан-да, ҳар кимнинг юрагида бир андуҳ. Мирмуҳсин, Месъмор. **Бағри доғли** (ёки бағри кабоб, бағри қон, бағри хун) Ўта хафа, дилтант, ғам, қайғу оғушида; куйиб адo бўлган; тамоман

умидсиз. [Гофир:] Лекин шу нотавонларни, бағри қон бечораларни ёқлайман. К. Яшин, Ҳамза. Тахта полсиз, нимқоронги, тор уйчага жойлашгунча бағри хун, тоқати тоқ бўлганидан, бунда ўзини баҳтли ҳисоблар эди у. Ойбек, Нур қидириб. Кўзларида лиммо-лим кадар, бағри доғли, юраги адoқ. Ш. Раҳмон, Юрак қирралари. Оқ юзимдан тавоғ қилиб, Йиғлай-йиғлай, бағрини кабоб қилиб. «Нураги». **Бағри кенг** 1) даргоҳи, кучоги, майдони кенг. ..битта бола бўлса, юмалаб-сумалаб ўсади, ҳеч ташвиш тортманг, колхознинг бағри кенг. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари; 2) жўмард, саҳиӣ, кенг феъл. Раис Ҳотамдан беш-олти ёш катта, одамоҳун, мулоҳазали, бағри кенг бир киши. М. Ҳазратқулов, Журъат. Кўпинча куз деганимизда, кўз олдимизга шукуҳли, доно ва бағри кенг кексалар келади. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. **Бағри куймоқ** Алам, ҳасрат, фалокат, жудоликка гирифтор бўлиб қийналмоқ. Боланг ўлса бўлмасмиди. Бағринг куйса бўлмасмиди, Гитлер ўлгур, бошингдан Яшин урса бўлмасмиди. «Кўшиқлар». **Бағри қора** Бироннинг ютуғини кўра олмайдиган, ичи қора, ёвуз. Бағри қора одам. — [Жамила хотинларга:] Йўқол номус, юрак ўғрилари, кўзимдан ўйқол! Қассоблар, бағри қора калтакесаклар, илонлар, чаёnlар. Ҳамза, Бой ила хизматчи. Бағрингиз бутун бўлиб қолдими? Йироқдаги, кутган кишиси келган одамдан кўнгил сўраш учун ишлатиладиган ибора. **Бағрини қўтариб олмоқ** 1) қоматини ростлаб, олмоқ; ғурур билан дадил юрмоқ. Сен ҳам бундай бағрингни қўтариб юрсанг-чи!; 2) моддий ёки маънавий қийинчиликлардан кутулиб, ўзини ростлаб олмоқ. Худога шукур, бу йил дехқончиликдан анча бағримни қўтариб олдим. **Ер бағрида** 1) ер ичида, ер остида. Ўзбекистон ер бағрлирида жуда кўп, хилма-хил фойдали қазилмалар бор; 2) ер тагида, гўрда. Навқирон Тоҳиржон ер бағрида ётганда, мен келинни ўйлайманми? Ойбек, Танланган асарлар.

БАФИР-БУГУР айн. бағ-буғ. Болаларнинг бағир-буғуридан қулогим тинди. Бағир-буғур гаплашиб ўтиришибди.

БАФИРЛАБ: ер бағирлаб Ерга яқинлашиб, ерга ёпишиб, ер бўйлаб. Ер бағирлаб учмоқ. — Икки ёндаги хазонрез гуллар ёмғир шиддатидан ер бағирлаб ётибди. С. Сиёев, Ёруғлик. Булар талай ергача эмаклаб, талай

ергача ер бағырлаб борғандан сұнг, бутазорға киришди. А. Қаҳхор, Олтин юлдуз. Ана, биз-нинг қанотты сөймиз ер бағырлаб сұзмоқда. А. Мұхтор, Асарлар.

Ер бағырлаб қолмоқ Қаріб мунқайиб қолмоқ, қартаймоқ. Бечора кампир ер бағырлаб қолибди. Нормат унинг қонсиз, тиришган қызларига қаради. И. Раҳим, Чин мұхаббат.

БАҒИРЛАМОҚ айн. бағылламоқ.

БАҒИШЛАМОҚ 1 Бирор нарсага әга қылмоқ, әриштиримоқ; бермоқ, баҳш этмоқ. *Гайрат бағышламоқ. Илхом бағышламоқ. Орзу инсонга қанот бағышлар. Мақол.* — Агар банды сидқиділ билан худодан сұраса, томчи үрнігін дарә бағышлайды. Ойбек, Нур қодириб. *Камтарлік, ақл-заковат* кишиларға улуғлік бағышлайды. Газетадан. Эсингизда борми, мени дор остидан құтқарыб, менға янғы ҳаёт бағышладынғиз? А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 күмба Бутун борлигини бирорға бермоқ, унинг ихтиёриға топширимоқ; баҳшида этмоқ. *У/Шукур Сағында* бутун умріні ёш авлод қалбига әзгүлік сингдиришга бағышлади. «Саодат». *Тұлғоной билан Пардабой, шундай қылғиб, бир-бириға танніні бағышлаб, неча замонлар үйнаб-кулиб құша қарышиди. «Ойсулув». -Юзта жоним бұлса, ҳаммасини устодға бағышлайман, - деди Зулфиқор. Мирмухсин, Меъмор.*

3 Бирор нарсаны (одатда бадиий асар, мусиқа ва ш. к. ни) бирор кимсага, масала ёки маросимға атамоқ, қаратмоқ. *Улкан шоир ва таржимонимиз Миртемирнинг маъсум хотирасыға бағышлайман. Ф. Салом. Шоир бұлсам, ёмонми? Ҳамма шеърларимни ёлғыз сизге бағышладым. Шұхрат, Шинелли йиллар. Гүлжамол жанғы ёри Бегижонга бағышлаб құшиқтар тұқиб, оқ олтін далағарини янғратып күйламоқда. Н. Сафаров, Севги.*

4 дин. Дуо ўқиб, савобини худога, азиз-авлийларға ва арвохларға атамоқ, баҳшида қылмоқ. *Құрьон бағышламоқ.* — Бир қария Холматжоннинг бувисига құрьон бағышлади. С. Ахмад, Уфқ. «Құл-хұвағиょху аҳад»ни уч марта тақрорлаб, фотиҳа ўқиди ва: -Кече, бүгүн үлған ҳамма ўзбекларға бағышладим, — деб шивирлади Полвон. Ойбек, Қуёш қораймас.

5 экз. Кечирмоқ, афв этмоқ. *Құтбижоним, мени бағышла, деб ёлворған қолда Ҳамдам*

унинг құлни түтиб, сұзини давом қылдирди. С. Айний, Қуллар.

БАҒИШЛОВЧИ Бирор нарса (хусусият, қолат, рұхий озиқ ва б.)га эга қылувчи; берувчи, баҳш этувчи. *Бу кече ҳам бу иккинчи ўлымдан құтқазувчи ва иккінчи марта менға ҳаёт бағышловчи сиз бұласиз!* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Рұхса енгиллік бағышловчи, діліні маст қылувчи аллақандай нордон ҳыд димоққа урилди.* М. Маҳмудов, Мангу күй излаб.

БАҒОЯТ [ба.. + ғоят] рвш. Юқори, ортиқ даражада, жуда ҳам, ўта. *Кароматингиз бағоят тұғри. Ойбек, Навоий. Унинг күлгуси ўзига бағоят ярашар әди.* Э. Ұсмонов, Әлқін. *Ишлары бағоят күп бұлғаны сабаблы Қамбар Мирзодан ҳамма ғапни эшишиб турдим, — дедилар.* Мирмухсин, Меъмор.

БАҒРИКЕНГЛИК Масалага кенг күлламда, очиқ күнгиллік билан ёндашишлик. *Гап бағрикенгликда, холисликда, адабиёти-мизнинг келажаги учун чинакамиға қайғура билишада.* Газетадан. Ана шу «композицион» бағрикенглик биринчи навбатда *Шайхзода*нинг яғона бир мотивни поясма-поя ривожлантириш саньатида күзга ташланади. «ЎТА».

БАҒРИТОШ Бераҳм, шафқатсиз. *Бағритош одам.* — ..бари бир бағритош бойдан, ҳали күрасиз, қасос олмай құймайман. К. Яшин, Ҳамза. *Гұдакларни ота меҳридан маҳрум этиб, уларни тирик етим қылған бағритош — сиз әмасмисиз?* «Таниш башаралар».

БАҒРИҚОРА зоол. Сийнасида қора белгиси бүлтап қүш. *Қодиржон ақа, ҳаққұшлар оғында парвоз қылғындар жүрсілар, ана бағриқора, деманғ яна.* «Асқия».

БАҒРИҚУРТ зоол. *Құйларнинг ўпкасига тушадиган бир хил құрт.* Айніңса, қоракұл құйылары нозик бұллады: зах ерға ётди дегунчa, ўпкасига бағриқурт түшиб, ўлыб кетади.

С. Аноरбоев, Эртаги күннинг товуши билан.

БАҲАВО [ба.. + ҳаво] Ҳавоси ёқимли, мусаффо; кенг ва очиқ. *Шоир бир нағас ором олмоқ учун тоза, баҳаво бир хонага кирди.* Ойбек, Навоий. *Йұлқалары топ-тоза, бағри кене, баҳаво бир хиёбон.* «Саодат». Асрорқұл чойхонаны жуда баҳаво жойға қылған әди. А. Қаҳхор, Асарлар.

БАҲАӘ [ба.. + ҳаә] айн. ҳаәли, номусли. *Баҳаә қиз.* — ..ишингиз бормиди? — маъноли,

баҳаे оҳангда сўради кулимсираб, уялганидан ёноқлари қизарип кетди қизнинг. Ойбек, Улуғ йўл. Болаларникадай кулимсираган, жуда жонли ва қандаидир баҳае қон-қора кўзлар дафтарлар устида югуради. Ойбек, Нур қидириб.

БАҲАЙ [ба.. + ф. ھے – хўш, қани; ҳой] Нима гап, қалай; тинчликми; яхши. -Ҳа, уста Фарфи, баҳай? – деди Ҳомид. А. Қодирий, Ўтган кунлар. -Баҳай? Тинчликми? – сўради бозор ишчиси. Ш. Ҳолмирзаев, Оғир тош кўчса. Саломатмисиз, қимирламанг, қимирламанг. Ҳа, баҳай? Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

БАҲАЙБАТ [ба.. + ҳайбат] 1 Ҳажм-ўлчови одатдагидан ортиқ; жуда катта, жуда улкан, ҳайбатли. Баҳайбат минора. Баҳайбат тоб. ■ Асрӣ қорлардан бошига салла ўраган баҳайбат қоялар шаҳар теграсида виқор билан турганча қотиб қолган. К. Яшин, Ҳамза. Баҳайбат ўрик остидаги каравотда эллик ёшлар чамасидаги бир аёл ўтиради. Д. Нурий, Осмон устуни. Баҳайбат пармаловчи машиналар қишилоқ биқинида қудуқ қазиётир. «Ёшлик».

2 Кўриниши ваҳимага соладиган, кўрқинч ҳиссини туғдирадиган; ваҳимали, даҳшатли. Лочин дегандо, кўз олдимизда баҳайбат ўиртқич қуш пайдо бўлади. «Фан ва турмуш». Икки-уч юз қадам наридаги якка-ёлғиз дарахтлар ва настқам уйларнинг қамиши ва ёғоч бўғотлари туман ичиди, оқшом маҳалдаги кўланкадай, баҳайбат кўринарди. П. Турсун, Ўқитувчи. Ўтвадай ўшпайған улкан тошлар ортида қандайдир баҳайбат маҳлук пойлаб тургандай. Ж. Абдуллахонов, Орият.

БАҲАМ [ф. ھام – бирга, биргаликда]: баҳам кўрмоқ ёки баҳам кўришмоқ 1 Ўртада тенг бўлишиб емоқ ёки ичмоқ; бўлишиб олмоқ. Аҳмаджон ака.. ўзлари сержон бўлсалар ҳам, битта нонни топсалар, биз билан баҳам кўришган. М. Қориев, Ойдин кечалар. Ҳаммамиз худди бир ота-онанинг боласидек аҳилмиз. Ҳамма нарсани баҳам кўрамиз. Ҳ. Нурий, Лочин боласи лочин. Ҳеч бўлмаса, бундай бирга ўтириб, шу чойнайдаги ийни баҳам кўрса, нима қиларкин? С. Анонбоев, Оқсой.

2 кўчма Ўртоқлашмоқ, сирлашмоқ, ўзаро фикр алмашмоқ. Дўст фақат ташвишда эмас, қувончни баҳам кўришда ҳам билинади. «Ёшлик». Мавлуда ўз тажриба-

ларини ҳеч вақт сир сақламайди, балки уни доимо ўз дугоналари билан баҳам кўради. У. Муҳамедов, Опа-сингиллар. Бекмирза иккимиз фильт ҳақидаги таассуротларимизни орада баҳам кўрдик. Й. Шамшаров, Қаҳрамонлик йўли. Аҳмадларни тезроқ учратиб, шодлигимни баҳам кўргим келади. С. Сиёев, Ёруғлик.

БАҲАМЖИҲАТ [ба.. + ҳамжиҳат] рвш. 1 Бир тан, бир жон бўлиб, бир ёқадан бош чиқариб, ҳамжиҳатлиқ, аҳиллик билан. Туркистон шаҳридаги кўп дўкондорлар тошкентликлар бўлиб, улар Анорбой деган катта бир бойнинг кўрасини ижарага олиб, шу ерда баҳамжиҳат туришар экан. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. ..оила ҳамда кенг жамоатчилик баҳамжиҳат иш олиб борсагина, кўзланган мақсадга эришиши мумкин. Газетадан. Хоразм элчиси Ҳаҳмуд Жанда Ўзган шаҳрига беҳисоб совға-саломлар билан бориб, баҳамжиҳат бўлмоққа даъват этибдур. М. Осим, Карвон йўлларида.

2 кесим взф. Иноқ, тотув. Келинларим жуда чиқшиш, ҳар ишда баҳамжиҳат. Ойбек, О. в. шабадалар. Гап иттифоқда, баҳамжиҳат бўлишида, укам. Орага фитна солиш ёмон нарса. Ойбек, Таңланган асарлар.

БАҲАМЖИҲАТЛИК Бир ёқадан бош чиқариш; иноқлик, биргалик. Ҳамма баҳамжиҳатлик билан бир-бирини қўлласа, ҷўлларимиз бойроқ гулистанга, олтин водийга айланаб кетади, албатта айланади. «Шарқ юлдузи». Мамлакатимиз учун иттифоқлик, баҳамжиҳатлик, яқдиллик сув ва ҳаводай зарур. Ойбек, Нур қидириб.

БАҲАРНАВ [ба.. + ھار – ҳар қандай + a. ھۇس – усул, йўл, восита] рвш. 1 Ҳар қалай, дуруст, ҳар ҳолда, бир навъи. Катта одамнинг, ҳадеб суршишира бермай, ўз ҳолича юрганинг баҳарнав экан. С. Анонбоев, Оқсой. Чойхоначи Мирзо бувага кўмаклашиб, сув ташиб юрганинг баҳарнав экан. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол. Қўшалоқ ўғлиниг еттиси куни бутунлай овози чиқмай қолди. Сочини юлиб ўйлаганинг баҳарнав экан. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

2 Қандай қилиб бўлмасин, қандай қилиб бўлса ҳам, амаллаб. Баҳарнав, шу эҳтимолни хоннинг қулогига еткизсан бас-да, Калоншоҳ. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

БАҲАРҲОЛ [ба.. + ھال – ҳар қандай + a. ھال – ҳолат, вазият; аҳвол] рвш. кт. Ҳар

ҳолда, ҳар қалай. Султонали Айвар билан қизни тутуб беролмаса ҳам, баҳархол, хонга яхши кўриниб, Айварнинг ўрнини олишга мұваффақ бўлди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. ..ўтириб зерикканиданми, баҳархол, биронта ҳамсуҳбатга муҳтожжлик кўринар эди. Ҳ. Абдуллаев. Кулимсиради-ю, ўигитни баҳархол, тушовлаб олганек тутуди ўзини. Ш. Холмирзяев, Тўлқинлар.

БАҲАҚ(К) [ба.. + а. ҳқ – ҳуқук; адолат, ҳақиқат; оллоҳ] 1 Худо учун, худо йўлида (жон таслим қилиш). -Бултур жон баҳақ таслим этгандар, – деди кампир хўрсаниб. М. Осим, Карвон йўлларида. «Омонатингдан қутулдим», деб баҳақки жон таслим қилиб, бу бобо ҳам дунёдан ўтди. «Баҳром ва Гуландом».

2 Худо ҳаққи, худо йўлида; тўғри. Орамизда бу қўрқинч ҳолатга баҳақки тушунадиган яхши одамлар йўқ. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БАҲ-БАҲ унд. с. Ҳайвонларни чақириш учун қўлланадиган ундов сўз.

БАҲБАҲЛАМОҚ «Баҳ-баҳ» деб чақирмоқ. Баҳбахлашиб чўпонлар, чопаётир изидан. «Ойсулув».

БАҲИММАТ [ба.. + ҳиммат] айн. ҳимматли. Йўлдош ака – ақли расо, бағайрат, баҳиммат ўигит, ўз қардошлари орасида камол топмоқда. Н. Сафаров, Оловли излар.

БАҲО [ф. қў – нарх, қиймат] 1 Бирор нарсанинг пул билан ўлчанадиган қиймати; нарх. Юқори баҳо. Паст баҳо. Чакана баҳо. Бозор баҳоси. Келишилган баҳо. Қатъий баҳо. Ўйдаги нархни бозордаги баҳо бузар. Мақол. ■ Отимнинг ўмилдириғига уларнинг ҳаваси келиб, баҳосини сўрадилар. А. Қодирий, Кичик асарлар.

2 кўчма Аҳамият, моҳият, қадр-қиммат. Бизда сувнинг баҳоси олтинга тенг.

Баҳо бермоқ 1) баҳосини, нархини белгиламоқ; 2) бирор кимса, нарса ёки воқеа-ҳодисанинг аҳамияти, қадри ҳақида фикр билдиримоқ. Биз эса бунга тўғри баҳо бермай, раҳмдиллик қиламиз. К. Яшин, Ҳамза. Одамнинг ҳуснига баҳо берма, ақлига баҳо бер. Мақол. ■ Негадир бу воқеаага керагидан ортиқча баҳо бериб, унга, Оқилага синовчан назар ташлаб юрадиган бўлишиди. М. Жалолиддинова, Шонли авлод. **Баҳоси йўқ** 1) ҳеч баҳолаб бўлмайдиган, жуда улкан аҳамиятга молик бўлган, бебаҳо. Ҳаётда газ

– баҳоси йўқ нарса экан. ■ ..Лекин [Ўрмонжон] яхши одам, худога қараб айтганда, баҳоси йўқ одам. А. Қаҳҳор, Қўшчинон чироқлари; 2) топилмайдиган, тенгсиз, ноёб. Бечора Оқила, ўзи жуда ҳалол, меҳнаткаш, болаларга жуда меҳрибон, қисқаси, баҳоси йўқ хотин. А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар. Айниқса, мусаффо ҳавосининг, танга ором баҳши этувчи сарин елларининг баҳоси йўқ. «Ёшлик».

3 Таълим тизимида ўқувчиларнинг билимни ўзлаштириши, ахлоқи ёки маълум ютуққа эришиш даражасига қараб қўйила-диган балл. **Беш баҳо**. Қониқарли баҳо. ■ Энди мактаб бораман, Беш баҳони оламан. Онамни қувонтириб, Шоколадни оламан. «Бойчек». Нутқи равон болаларнинг баҳолари кўпинча юқори бўлаоди. «Саодат». Бу баҳолар билан институтни орзу қилмаса ҳам бўларди. С. Сиёев, Ёргулик.

БАҲОДИР [мўғ. баатар – жасур, қўрқ-мас] 1 фольк. Жисмонан қудратли, паҳлавон; девқомат. Рустам баланд бўйли, кенг елкали, баҳодир ўигит бўлиб етишибди. «Эртаклар». Баҳодирлар бу майдонда Турши бермоққа ҳаваседа. «Гулшанбог».

2 Ҳеч нарсадан ҳайқмайдиган, довюрак, ботир; ҳимматли. Ватанпарвар, жанговар бўл, ҳушёр бўл, Баҳодир бўл, ҳалқинг билан ҳамкор бўл. Ҳабибий. Ҳосил жонкуярлари ва яйлов баҳодирлари сафида кўплаб марди-майдонлар бор. Газетадан.

3 қўчма Қудратли, улкан, азamat. Бу ялтироқ қўзли, қоп-қора узун гавдали, пўлат баҳодир (поезд) ўз бағрида бутун бир ҳаёт олиб келмоқда. П. Турсун, Ўқитувчи.

4 Баҳодир (эркаклар исми).

БАҲОДИР (ЛАР) тар. эск. Мўғуллар хукмронлиги даврида хоннинг шахсий жанговар гвардияси. Баҳодирлар уруш вактида илғор қисм билан ҳаракат қилган. «ЎзМЭ». Бадианинг яна «баҳодир» бўлиб юриши Зулфикор билан Зафарнинг юрагига гулгула солди. Мирмуҳсин, Меъмор.

БАҲОДИРЛИК Жасурлик, мардлик, мардонаворлик. Бу соҳибжамол қиз [Бадиа] олдида от ўйнатиб, баҳодирлигини намойиш қиласидиган худодод беклар қани? Мирмуҳсин, Меъмор. Баҳодирлик даъво қилиб юрадим, Душманларга шўр гавғолар солардим. «Малиқи айёр». Ёв ичига ёриб кирган жангчиларимиз мислсиз баҳодирлик кўрсатдилар. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

БАҲОДИРЛАРЧА рвш. Баҳодирларга хос, баҳодирлар каби, жасурона. Мен баҳодирларча бир иш кўрсатай, сиз ёш деманг. Ҳабибий.

БАҲОДИРОНА айн. баҳодирларча. Баҳодирона жанг. Баҳодирона меҳнат. — Чўлқуварларнинг баҳодирона юриши улуг адиб кўз олдида юз берадиган эди. «Ўзбекистон қўриқлари». Баҳодирона садоқатли ҳур диер аҳлини, ҳар ишда қалбига сайдал бериб, зиё қиламиз. Ҳабибий.

БАҲОЙЙ, баҳоий тар. 19-асрнинг ўрталарида Эрондаги бобийлар (бобийлик) ҳаракатининг давоми сифатида Ироқда вужудга келган диний-сиёсий оқим ва ушбу оқим тарафдори.

БАҲОИЙЛИК, баҳоизм тар. Баҳоийлар таълимоти, баҳоийлик ҳаракати.

БАҲОЛАМОҚ 1 Нарх қўймоқ, пулга чақмоқ. Дадаси қазо қилганда, Махсумнинг отасидан қарз кўтариб кўмиди. Эчкисини, ерини баҳолаб, қарзига ўтказибди. С. Анорбоев, Оқсой.

Баҳолаб олмоқ Байлашиб, кўтарасига бай қилиб олмоқ. У [Йўлчи] чойхонада уйи шу томонда бўлган ва илгари таниш бир одам билан учрашиб, унга ўн минг хом гишт қўйиб беришни баҳолаб олди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма Нарса, ҳодиса ёки ҳаракатга баҳо бермоқ, унинг аҳамияти, қадр-киммати ҳақида фикр билдиримоқ. Қиммаган хизматимни шундай юксак баҳоладингиз. Шуҳрат, Шинлли йиллар. ..ўзини билган одам бу гуноҳни китта жиноят деб баҳолайди. А. Қаҳдор, Кўшчинор чироқлари. Илмий кенгаш кашфиётимни кўриб чиқиб, яхши баҳолади. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

БАҲОЛАШМОҚ 1 Баҳоламоқ фл. бирг. н. Молни қанча баҳолашиб?

2 Баҳоси, нархи ҳақида талашмоқ, тортишмоқ; байлашмоқ. Сизнингча, совчи юбориб, қизингизнинг қалин нулини баҳолашши керакмиди? Р. Раҳмон, Мехр.

БАҲОЛИ I Муайян баҳога, нархга эга бўлган; баҳо, нарх кўйилган; қимматбаҳо.

БАҲОЛИ II [ба.. + ҳол]: баҳоли қудрат Кудрати, курби етганча, қўлдан келганча, имконият даражасида. Баҳоли қудрат дастурхон ёзилган. А. Суюн, Олис тонглар. Ҳоним, қирқ ўйлодирки, эшигингизда баҳоли қудрат хизмат қилаётирман. С. Сиёев,

Ёруғлик. У адолат ва ҳақиқат учун баҳоли қудрат курашади. «Ёшлик».

БАҲОЛОВЧИ Баҳо берувчи; нарх қўювчи; қадрига етувчи. Аслида буортмачи ҳам, ишингни баҳоловчи ҳам, қабул қилувчи ҳам ўшанинг ўзи эди. Ж. Абдуллахонов, Ҳонадон.

БАҲОНА [ф. ۱۴۴ – сабаб, асоссиз узр] 1 Бирор ҳаракат ёки ниятни амалга ошириш ёки оширмаслик учун ўйлаб топилган сохта, асоссиз сабаб; важ, дастак, рўйи. Баҳона қилмоқ. — Гулнор.. Йўлчига сўзлашга ботинмас, сўзлашув учун бирон баҳона, сабаб қидиришга тиришар эди. Ойбек, Танланган асарлар. Мен унга рўйхуши бермай юрдим. Шундай бўлса ҳам, ҳали уни баҳона қилиб, ҳали буни баҳона қилиб кириб юрди. А. Қаҳдор, Хотинлар.

2 Бошланғич сабаб, боис. [Бой Гоғирга:] Тўй баҳонасида мендан сенга ўтиб қолган арзимаган нарсалар бор, шуларни пулга чақиб, орани очиқ қилиб қўйсак, деган эдим. Ҳамза, Бой ила хизматчи. [Фотиманинг] Амакиси «қизга кийим-кечак» баҳонаси билан унинг отасидан қолган бор бисотини сотди. П. Турсун, Ўқитувчи. Кенгашбояйнинг сухбати баҳона бўлди-ю, Убай ўйланиб қолди. «Ўзбекистон қўриқлари».

Бола баҳона – дийдор ғанимат (иборанинг ўзгарган шаклари: гул баҳона.., ўзга баҳона..) Бирор баҳона билан бутунлай бошқа мақсадда (хусусан, севгилисини кўриш учун) келган кишига нисбатан айтиладиган ибора. Бола баҳона, дийдор ғанимат, деб улар олдинига ўигитлар билан ёнма-ён ўтиришга ўрганишади. Ҳамза. Ҳа ёқмай кетсин-а, гўза баҳона-ю, аллакимларнинг дарди ғанимат экан-да, Юлдузхон? Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. Гулни баҳона қилиб, ёр кўргани келганимиз. «Қўшиқлар».

БАҲОНАЧИ Ҳадеб ҳар нарсага баҳона, важ топаверадиган, важ кўрсатаверадиган. Баҳоначи одам. Жуда баҳоначи бўлиб кетяпсан-да! Ҳа, баҳоначи, яна қандай баҳона топиб келдинг?

БАҲОР [ф. ۱۴۴ – кўклам фасли] 1 Йилдаги тўрт фаслининг бири, қишдан кейинги, ёздан олдинги фасл; кўклам (йилнинг март, апрель, май ойларига тўғри келади). Эрта баҳор. Баҳор қуёши. Баҳор шамоли. Дарё сувини баҳор тоширади, Одам қадрини меҳнат оширади. Мақол. — У [Гулнор] буқун шод, баҳор унинг нашъасига нашъа, гўзал-

лигига гўзаллик қўшган. Ойбек, Танланган асарлар. **Баҳор жой танламас экан.** Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 кўчма Ҳар нарсанинг (умрнинг, ҳаётнинг) яшнаган, камолга етган пайти, шундай чоғлар рамзи. **Умр баҳори.** Ҳаёт баҳори. Севги баҳори. Яхши хотин – ҳамиша баҳор. Мақол. — Шу ердадир мардлик, жасорат, Шу ердадир ҳаёт баҳори. Ё. Мирзо, Ўғил меҳри. Ахир ёшимиз кетяпти, умр баҳоримиз ўтиб, кузимиз яқинлашиб келяпти, Ҳаётхон! М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Ғуломжоннинг кўнглида яйраган қувонч баҳори кўзларida жавлон урди.** М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 кўчма Умрнинг маълум қисми, муддати, ёши. **Бизнинг Нарзимиз ўзининг ўйигрманчи баҳорини худди шу Молдавия ерида қарши олди.** Н. Сафаров, Оловли излар. **Бахти қизим, мен ўйлаб боқсам, Икки баҳор кўрибди ёшинг.** Ё. Мирзо, Ўғил меҳри.

4 кўчма Қувонч, шодлик, баҳт. **Ишқингда мен баҳорлар топдим, Баҳор ичра наҳорлар топдим.** Ҳ. Олимжон. **Сизда бўлган умид, ишончлар, Кунлар келар, яратар баҳор.** Файратий.

5 кўчма Севги, муҳаббат; умид. **Кимнингдир кўнглида баҳор гуллади.** Кимдир кимгадир интизор бўлди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

6 кўчма Севгили, маъшуқа, гўзал ёр. **Гуллаган баҳорим, сени севаман.** У. Исмоилов, Сайланма. **Сўлдимикан гул чечакли баҳорим, Ҳам қишимдан, ҳам ёзимдан айрildim.** «Нурали». **Ҳазон этмоқчи бўлмиш, ажратиб фасли баҳоримдан.** «Гулдаста».

7 Баҳор (хотин-қизлар исми).

БАҲОРГИ 1 Баҳорга, кўкламга оид, баҳорда бўладиган, баҳорга мўлжалланган. **Баҳорги экинлар.** Баҳорги тошқин. Баҳорги беғамлик – кузги пушаймонлик. Мақол. **Баҳорги ҳаракат – кузги баракат.** Мақол. — **Наврӯзи олам ўлкамизга ташриф буюргандан бери, барча боғларда баҳорги ишлар қизиб кетди.** Газетадан.

2 айн. баҳори. Баҳорги экинлар. Баҳорги галла.

БАҲОРИ(Й) [ф. بھاری، بھاری] – баҳор фаслига мансуб] **1** Баҳорда экилиб, шу йилнинг ёзида етиладиган (асосан, дон экинлари ҳақида). **Баҳори галла.** Баҳори экинлар. — ..баҳори галла майсалари инсон меҳнатининг мўъжизакор қуодратини кўз-кўз

қилиб.. турибди. Назармат, Жўрлар баланд сайдайди. **Алоҳ баҳори арпа ўрнига кузгисини берган экан.** С. Айний, Эсадаликлар.

2 Кўкламга мансуб, хос; яшил, ям-яшил.. **Дўстимдир пишқирган баҳорий селлар, Оҳудек талпинган ўйноки еллар.** Газетадан. **Қанотини камалак қилиб, чарх уради баҳорий қушлар.** «Шарқ юлдузи». **Баҳорий либос кийган баҳмал чўл ўзиға сайқал берган фидойиларни унутмади.** Газетадан. **Ўйга кириб, баҳорий ранг костюмини кийди.** С. Анорбоев, Оқсой.

3 кўчма Баҳордай ёш, навқирон; мусафро. **Куёши васли баҳорий ҳаёт Инсон меҳри билан ошиладир.** Н. Нарзуллаев. **Бу кўзларда туйғунлик, олижаноблик, кўнгилнинг баҳорий тозалиги, илиқлиги.. жилваланар эди.** Ойбек, Танланган асарлар.

БАҲОРИКОР [ф. بھاریکار – баҳорга мўлжалланган, баҳорда қилинадиган] Баҳори экинларга мўлжалланган, баҳори экинлар экиладиган; суфорилмайдиган. **Баҳорикор еллар.** **Баҳорикор дечқончилик.** — **Баҳорикор елларга экиладиган экинлар орасида зарур миқдорда ем бўладиган дон экинлари бўлсин.** Газетадан. **Тошхўжга ўйлаб турди-да, оғилхонадан қари биясини эгарлаб чиқиб, баҳорикор қирлар томонга ўйрттириб кетди.** А. Мухтор, Чинор.

БАҲОРИКОРЛИК Баҳорги экинлар экиш билан шугулланишлик, баҳорикор дечқончилик. **Ҳалигача баҳорикорлик раёнларida кўз кўрмаган, қулоқ эшишмаган энг юқори ҳосил олишга эришилди.** Н. Сафаров, Дон.

БАҲОРИСТОН [ф. بھارستان – гуллаб-яшнаган боғ] поэт. Баҳорларга макон бўлган, доимо яшнаб турган ўлка, мамлакат. **Баҳористон атадим, ўлкам, Тасвирингга бўёқ етишмас.** Т. Ражабий, Ўзбекистон. **Фарғонани бир баҳористонга, бир боғистонга.. айлантириш учун бошланган музaffer юриши давом этяпти.** М. Мансуров, Ойдин йўлда.

БАҲОСИЗ 1 Баҳосини, қимматини ҳеч белгилаб бўлмайдиган, баҳоси йўқ; бебаҳо. **Э-э, нимасини айтасан, баҳосиз одам эдику!** С. Анорбоев, Оқсой. **Одам тухми кўрса, қолмайди қарор, Зулфига боғлаган баҳосиз гавҳар.** «Баҳром ва Гуландом».

2 Баҳора эга бўлмаган, баҳо олмаган. **Баъзи баҳосиз ўқувчиларнинг чорак баҳосини чиқарши муаммо бўлиб турибди.**

БАҲР I [а. بحر] – улкан дарё, денгиз [1]. Денгиз; океан. *Бепоён олам, баҳри муҳитлар, ўзи кўрмаган маҳобатли тоғлар, дунё мамлакатлари, номаълум қитъалар.* С. Сиёев, Аваз. *Бир ёнингда эса Севандай баҳр, Мисоли булуллар ичида қамар.* А. Орипов.

2 кўчма Олам, дунё; бойлик. *Терди санъат баҳрининг қимматбахо инжусидан.* Ҳабибий.

3 кўчма Туғён, тўфон. *Булоқларда қайнади газабнинг баҳри, Қотилларни совурди ўлканинг қаҳри.* М. Шайхзода, Чорак аср девони.

4 кўчма Мехр; ишқ-муҳаббат доми. *Йигитлар талтаяр қизлар баҳрига.* «Гулнорпариз». *Булбул саирар тоза гулнинг баҳрига.* «Ойсулув». *Мен тушувдим Нигоройнинг баҳрига, Шунинг-чун борувдим сиз хон шаҳрига.* «Нигор ва Замон».

БАҲР II [а. بحر] *ад.* Аruz шеърий тизимидағи ўн тўққизта шеърий вазн турӯларидан ҳар бири (қ. аруз). *Рубоий, анъанага кўра, арузнинг «хазаж» баҳрига мансуб «ахрам» ва «ахраб» вазнларида ёзилади.* «Ўзбек адабиёти».

БАҲР III [ф. بحر] – баҳра, насиб; фойда] айн. **баҳра.** *Навоийнинг санъати зўр назмида, Эл баҳр олур ўз сұхбати, базмида.* Ҳабибий.

Баҳри (ёки баҳридили)ни очмоқ Кўнглини очмоқ, руҳини енгил, кайфини чоғ қилмоқ. ..*Оромбахш ҳаво, хушибўй ҳид уларнинг [Саодат билан кампирнинг] баҳрини очмоқда.* И. Раҳим, Ихлос. *Кишининг баҳрини очадиган салқин бир оқшом эди.* О. Ёқубов, Тилла узук. *Эшик очилиб, бирдан ичкарига урган шамолдан бир оз баҳри очилди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар. *Майса барглари учиди ялтираган шудринг доналари одамнинг баҳридилини очар эди.* М. Маҳмудов, Мангу кўй излаб. **Баҳридан ўтмоқ** (ёки кечмоқ) Фойдасидан, нафидан, ҳатто ўзидан ҳам воз кечмоқ. *Яхшиси бундай бевош хизматкорнинг баҳридан кечиш керак.* С. Айний, Дохунда. *Бўри полвон пирига ошина бўлмайди.* *Валихўжа ака, боши олтиндан бўлса ҳам, шу одамнинг баҳридан ўтинг!* Н. Сафаров, Наврўз.

БАҲРА [ф. بحر] – ҳисса; қисмат; фойда]: **баҳра олмоқ** 1 Фойда, манфаат, наф олмоқ. *Дарёлар суви беҳуда оқди.* Дехқон истаганича ундан баҳра ололмади. Н. Сафаров, Оловли излар. *Баҳра ололдими бир зот юраги?* Бирор қалб губорин юва олдингми? Э. Воҳидов.

2 Лаззат, ҳузур, роҳат олмоқ. *Ўзи сувга қонгач, гўёғ ғўзлари ҳам ундан баҳра олгандек қувонди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Табиат яратган мўъжизалардан баҳра олмоқ учун инсон соғлом, бақувват ҳамда зукко бўлмоги зарур.* Газетадан. *Унинг ҳаёти эса кулги билан сугорилган, ундан баҳра олган, узоқ умр кўрган санъаткор ҳаётидир.* Т. Обидов, Юсуфжон Қизиқ.

3 кўчма Илҳомланмоқ, руҳланмоқ; таълим олмоқ. *Ойбек рус шеъриятига кўп мурожасат қилган, ундан баҳра олган ижодкор эди.* Газетадан. *Олурман баҳра ҳикматли сўзингдан, Сухандонсан, сухандонсан, сухандон.* Ҳабибий. *Нарзи вақти билан ҳаёт мактабидан баҳра олиб, донишманд бўлиши мумкин эди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

4 кўчма Озиқланмоқ, тўйинмоқ. *Тупроқ намидан баҳра олиб, чигит бир текис униб чиқди.* «Ўзбекистон қўриқлари».

БАҲРАЛАНМОҚ 1 Баҳра олмоқ; фойда топмоқ, наф, манфаат кўрмоқ, баҳраманд бўлмоқ.

2 Лаззат олмоқ, маза, ҳузур қилмоқ.

БАҲРАМАНД [ф. بهرمند] – омадли; шерик; фойда олувчи; роҳатланувчи] Баҳра олган; бирор манфаат, фойда кўрувчи. Оламда нимаики бўлса, қуёшдан баҳраманд, унга интилади. М. Жўра, Қуёшдан нур эмгандар.

Баҳраманд бўлмоқ Баҳра олмоқ; бирор фойда, наф кўрмоқ. ..мен бир ҳафтада олти тақлама этик тикиб, сиздан олти сўм баҳраманд бўламан. С. Айний, Қуллар. *Шеъриятни ҳар ким иқтидорига яраша тушунади ва унинг бойликларидан ўзича баҳраманд бўлади.* Газетадан.

БАҲРАСИЗ айн. **бебаҳра.** 1 **Баҳрасиз** колмоқ. — **Баҳрасиз** илму ҳунардан ҳам муқаррар дангаса.. Ҳабибий.

2 Фойдасиз; тушунмайдиган, дидсиз. *Ҳавода пайдо бўлган қора булуллар осмон гумбазида саир этар, баҳрасиз сояларини экинлар устига ташлаб, кўк юзидан бир зумда гойиб бўлар эди.* Н. Сафаров, Наврўз. *Баҳрасиз олдидা, Эркин, Очма кўнгил дафтаринг, Неки ёзсанг, дил сўзини Англаган инсонга ёз..* Э. Воҳидов, Муҳаббат.

БАҲРИБАЙТ [а. بحربيت] – баҳр ва байт] Шеър айтишиш ўйини бўлиб, унга кўра тарафлардан бири бир банд шеър айтади, иккинчи бири шу шеърнинг охирги тову-

шидан бошланадиган шеърий банд билан жавоб беради. **Баҳрибайт ўйнамоқ.** Баҳрибайт айтишимоқ. — Мадрасада Мулла Шомуҳаммад охундан дарс олиб юрган маҳалимда.. баҳрибайт айтишардик. М. Осим, Тилсиз гувоҳ. Сизлар икковингиз баҳрибайт айтишиб ўтиринглар, мен озгина мизгib оламан. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 кўчма Бир-биридан гўзал, бир-биридан қолишмайдиган. Донолар баҳрибайт деган эканлар, Кўриб бир-биридан гўзал қизларни. Т. Тўла.

БАҲРИДИЛ [ф. دل‌ریڈل – кўнгил ҳузури, дил лаззати]: баҳридилини очмоқ айн. баҳрини очмоқ қ. баҳр III. Кечаги чангбосди ёмғир табиатга ҳусн бериб кетганидек, одамларнинг ҳам баҳридилини очиб юборди. Н. Фозилов, Дийдор. Чинни пиёладаӣ тоза ўй баҳридилингизни очиб, ярақлаб туради. Газетадан.

БАҲРИН I [мўф. баарин] этн. Туркийлашган мўғул қабилаларидан бирининг номи. 1924 йил маълумотига биноан, Ўзбекистонда 9000 га яқин баҳрин яшаган. «ЎзМЭ».

БАҲРИН II зоол. Йиртқич қушлар туркумининг лочинсимонлар оиласига мансуб қуш. *Маҳалий овчилар уни оқ юзли лочин, шунингдек, баҳрин деб атайдилар.* «Фан ва турмуш».

БАҲС [а. بحث – муҳокама; тадқиқот, мубоҳаса] 1 Бирор нарса, ҳолат ёки масалани ёқлаш мақсадида ўтадиган мунозара, тортишув. *Фикр баҳсда қиёмига етади, дейди олимлар.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги. *Баҳс кетаётганди, одатда бақирган томон ютқазади.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Одатда фикрлар баҳси бўлган жойда тараққиёт ҳам тезроқ ютади.* Газетадан.

2 Илмий ёки диний адабиётда бирор масала, муаммога бағишланган қисм, бўлим. *Хатиб домла ҳам ушр баҳсини ортиқча узайтирмади, тезда китобни ёнди.* А. Қодирий, Обид кетмон.

3 спрт. Мусобақа, беллашув. *Республика енгил атлетикачилари ўирик баҳсларга қизгин тайёрланмоқдалар.* Газетадан. *Мерганлар баҳсида иштирок этаётган вакилларимиз ҳам бўш келишмаянти.* Газетадан.

Баҳс очмоқ 1) мунозара очмоқ; 2) сўз очмоқ, гап бошламоқ. **Баҳс қилмоқ** 1) мунозара қилмоқ; талашмоқ, тортишмоқ;

2) с. т. бирор масала ҳақида гапирмоқ. *[Ҳасанали] Үнар-унмасдан баҳс қилиб, ниҳоят, бу унар-унмаснинг охирига шу саволни ҳам улаб юборди: -Бу гал Марғилонга кечикдингизми?* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БАҲСДОШ Мунозара (баҳс)да биргаликда қатнашаётган шахс; мунозарачи, баҳчи. *[У] Ўз даъвосини исботлаб бергач, баҳсдоши: «Сеники маъқул» дейшига мажбур бўлди.* Газетадан.

БАҲСЛАШМОҚ 1 Баҳс (мунозара)да қатнашиб, ҳар хил фикрлардан бирини, хусусан ўз фикрини ёқлаб сўзламоқ; тортишмоқ, талашмоқ. *Ботир ёв келганда билинар, чечан – баҳслашгандা.* Р. Жуманиёзов, Сўз кўрки – мақол. *Ёшлиқ, севгисадоқат ҳақида қизғин баҳслашдилар.* Шуҳрат, Шинелли йиллар. *Баъзан тўғри келмай қолса дидимиз. Дўстим, баҳслашамиз, ёнамиз лов-лов.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

2 спрт. Мусобақалашмоқ, ғолиблик учун курашмоқ. *Турнирда дастлабки тўрт ўринни эгаллаган шашкачилар.. биринчи лигада баҳслашиши ҳуқуқига эга бўладилар.* Газетадан.

БАҲСЛАШУВ Бирор масала юзасидан ўзаро тортишув, мунозара қилиш. *Бу таклиф баҳслашувга сабаб бўлди.* — Адабиёт назариясининг кўп масалалари юзасидан ҳали ҳам келишмовчиликлар, баҳслашувлар бор. «Адабиёт назарияси». Кўпинча бундай баҳслашувлар даҳанаки жанг доирасидан чиқаётганди кезларда Шерали.. ҳар иккى томонни тинчлантираси ҳадиси. С. Кароматов, Олтин қум.

БАҲСЛАШУВЧИ Мунозара, баҳсга қатнашувчи, мунозара иштирокчisi; низолашувчи. *Поэмада баҳслашувчи томонлар овози етарли даражада кескин ажралиб турмайди.* Газетадан.

БАҲС-МУНОЗАРА [баҳс + мунозара] Тортишувлар, мунозаралар. Энди, катта мавзулардаги баҳс-мунозаралардан кейин, бу мушкуллик зигирдақкина кўринди. П. Қодиров, Уч илдиз.

БАҲСТАЛАБ [баҳс + талаб] Баҳс, мунозара орқали ҳал қилинадиган, баҳсга сабаб бўладиган, мунозарали. *Хайриддиннинг асарида эса айрим баҳсталаб жиҳатлар бор.* Газетадан.

БАҲСЧИ Баҳс юритувчи шахс, баҳслашишни яхши кўрувчи одам; мунозарачи.

Баҳсечи тӯғри айтса ҳамки, ҳақ гапига ён босмай, Дўсти турган паллага тез тушшиб олар посанги. Т. Ражабий, Нусхалар.

БАҲУЗУР [ба.. + а. حضور – иштирок этиш; келиш, кўриниш] рвш. 1 Хотиржам ҳолда, ўнғайсизлик сезмасдан, ташвишдан ҳоли ҳолда, шошилмасдан, бамайлихотир; бемалол. -Баҳузур ёйилиб ўтираверинглар. Далада ёз палласида ёйилиб ўтириши роҳат,— деди меҳмонларга мурожжат қилиб бой. Ойбек, Танланган асарлар. *Бу одамлар.. дунёни сув босса, тӯпигига чиқмайдиган, баҳузур ёнбошлаб ётиб.. бамайлихотир, хузур қилиб кулишар эди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Ҳеч қандай қийинчиликсиз; бемалол. *Бу иши у баҳузур бажаради.* — Мен ўзига тӯқ одамнинг боласиман, отамнинг топгани, ўзимнинг дехқончиликдан топганим битта қорнимга баҳузур етади. М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Ора узоқ бўлса ҳам, [Мастон кампирнинг] эркакча овози Гуломжонга баҳузур етиб келди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

З кесим взф. Бемалол, рухсат; майли. -Чекишига қаршилик қилмайсизларими? -Баҳузур. Ойдин, Сұхбати жонон.

Ўзига баҳузур Ҳеч нарсадан муҳтожлиги йўқ, ўзига тўқ. У ўзига баҳузур одам.

БЕ (е – чўзик) унд. с. Эътиroz ёки ажабланишни, норозилик маъносини ифодалайди. *Бе-е, менда пўлат нима қиласди, тақсир.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Бе!* Биз нимани тушунамиз. *Тушунсак, сиздан сўраб ўтиармидик.* П. Турсун, Ўқитувчи. *-Бе, шангилаган билан иш битар эканми?* – деди Тожибой қўл силтаб. П. Турсун, Ўқитувчи.

БЕ- [ф. بے – отлардан инкор маъносидаги сифатлар ҳосил қилувчи олд қўшимча, мас.: беақл, безарар, беқарор].

БЕАДАБ [бе.. + адаб] 1 Тарбия кўрмаган; тарбиясиз, адабсиз. *Беадаб бола.* Адабни беадабдан ўрган. Мақол. *Беадабдан хайр кутма.* Мақол.

2 Одоб, ахлоқ доирасига сифмайдиган, адабдан ташқари; қўпол. *Обиджон жуда қўпол ва беадаб бир топишмоқни қичқириб айтган эди, кампир уни қаттиқ қарғади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Болалар қочишар экан, одатда никоҳ куни айтладиган хунук, беадаб сўзларни баланд қичқиришиди.* Ойбек, Танланган асарлар.

З кўчма Хато; адабсизлик. *Беадаб биздан ўтибди, ёр кечирмасми бугун.* «Оқ олма, қизил олма».

БЕАДАБГАРЧИЛИК с. т. айн. **беадаблик.**

Беадабгарчилик бўлмаса айн. **беадаблик** бўлмаса қ. **беадаблик.** *[Рўзимат:] Агар беадабгарчилик бўлмаса, шу сабаблардан биттасини айтиб бермоқчиман.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

БЕАДАБЛИК Одоб-ахлоқ нормаларига сифмайдиган хатти-ҳаракат, адаб доирасидан чиқиши; одобсизлик. Э.. *Турдиохун мулла, кечиргайсиз, беадаблик ўтибди-ку биздан..* «Ёшлик». Агар қорнинг очиб, ичакларинг узиләёзса ҳам, овқат сўрамагин. *Беадаблик бўлади.* П. Турсун, Ўқитувчи. Аҳмокнинг каттақичиги бўлмайди деганларидек, беадаблик ҳам ёшга қарамайди. «Ёшлик».

Беадаблик бўлмаса ёки беадаблик бўлса ҳам кри с. Айтмоқчи бўлган гапи ёки қилмоқчи бўлган ҳаракати учун бошқаларга хурмат юзасидан олдиндан узр сўраш шакли, йўли. Агар беадаблик бўлмаса, мен ҳам бир-икки оғиз сўзламоқчиман.

БЕАДАБОНА рвш. Тарбия кўрмаган кишилардек, одоб-ахлоқ нормаларига риоя қилмаган ҳолда; беадабларча. ..уни шоҳ қизига тама қилишда ва олий зотларга беадабона муносабатда бўлишда айблаб, эртага тошибурон қилиб ўлдирмоқчилар. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

БЕАДАБЧИЛИК с. т. 1 айн. **беадаблик.** *Беадабчилик қилмоқ.* — *Ўртоқ Сафаров, мендан ўтди, сизнинг олдингизда беадабчилик қилдим, – деди [Бўтабой].* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 айн. беадаб 2. Эй қариндошларим, бундай беадабчилик сўзни сўзламангизлар, подшо ҳақиқиёт худонинг ўзи. «Юсуф ва Аҳмад». Юсуфбек йигитларга қараб: *-Бундай беадабчилик сўзни сўзламанглар, – деди.* «Юсуф ва Аҳмад».

БЕАДАД [бе.. + адад] Катта миқдорли, сон-саноқсиз, бениҳоят кўп, беҳисоб. *Шоирларнинг дарди ҳам, қувончи ҳам беадад.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги. *Ўлкамизнинг табиати ўзига хос.* Ҳатто сувда ҳам беадад бойлигимиз бор. Газетадан. *Ўрта Осиё ўрмонларини шимолдаги беадад ўрмонларга қиёслаб бўлмайди.* «Фан ва турмуш».

Жаҳли беадад Жуда кўп, керагидан ортиқ жаҳл. *Мана, тақсир, ҳали каминани гапир-*

дилар, бизга жаҳли беадад қилдилар. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

БЕАЁВ рвш. Раҳм-шафқат қилмай, омон бермай; аямасдан, аёвсиз, шафқатсиз. Қани шерлар, олга томон, ғалаба томон! Душманларни даҳшат билан қувинг беаёв. Ҳ. Олимжон. *Муротали ишёқмасларга беаёв эди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Шабада эсиб турган бўлса ҳам, қўёш беаёв ўт пуркайди.* Ю. Шомансур, Қора марварид.

БЕАЁВЛИК Шафқат нима эканини билмаслик; шафқатсизлик, аёвсизлик. *Табиат ва инсон юзма-юз қолган эди. Ким-сасиз чўл беаёвлигини кўрсатди.* «Ўзбекистон кўриқлари».

БЕАЖАЛ [бе.. + ажал] Ажали, вақт-соати етмасдан; ажалсиз. *Сенга насиҳатим шулдир, қулоқ сол, Асло ҳеч ким ўлмас, болам, беажал.* «Маликаи айёр». *Шоҳнинг газаби келса, қаландар, Беажал ўласан, келган меҳмонлар.* «Маликаи айёр».

БЕАЖИН Ажин тушмаган; ажинсиз. ..ошпазнинг бўтқа саҳраган этигининг учидан тортиб силиқ, беажин, тор пешонасигача разм солиб чиқди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

БЕАЗИЯТ [бе.. + азият] рвш. Ҳеч қандай азият чекмасдан, ҳеч бир қийинчиликсиз, осонлик билан; беозор, бемашаққат. *Беазият топилган нул суд қилмас.* Мақол.

БЕАЗОБ [бе.. + азоб] Азобсиз, қийинчиликсиз; мاشаққатсиз. *Бир кун келадики, бу золим фалак Бир қултум сувни ҳам бермас беазоб.* Умар Хайём, Рубоийлар.

БЕАЙБ [бе.. + айб] 1 Гуноҳи, айби йўқ; айбсиз, бегуноҳ. *Беайб одам.* — *Беайб фуқаро кетди қутулиб.* «Нигор ва Замон».

2 Камчилиги йўқ, нуқсонсиз; беиллат. *Ҳар иш қилсанг, Ҳабибий, пухта қил, беайбу бенуқсон.* Ҳабибий.

Беайб парвардигор Айби, нуқсони бўлмаган ҳеч банда йўқ, деган маънода ишлатиладиган ибора. *-Беайб парвардигор,— деди Тунқотар.* — *Банда ҳамиша маъзур ва хатомлидир, тақсир.* А. Қодирий, Мехробдан чаён.

БЕАМАЛ [бе.. + амал] 1 Амали, лавозими йўқ, лавозимсиз. *Кишиим йўқ, давлатим йўқ, камбагалман, Яроғ йўқ, мансабим йўқ, беамалман.* Ҳабибий.

2 Ҳеч нарса билан шуғулланмайдиган, ишсиз; танбал. *Қизи ўн бешдан ошмай эрга берган ваҳший мардумни — ..бекамал муллани ер ютсун.* «Ўзбек шоиралари».

БЕАМР [бе.. + амр] рвш. Амр-фармон бўлмасдан, ҳали буйруқ олмасдан; рухсатсиз. *Беҳуда сўзлаб турмагин менга, Подшодан беамр очмайман сенга.* «Рустамхон». Ҳақдан беамр иш бўлмас, *Ажал етмай чивин ўлмас.* «Муродхон».

БЕАНДАЗА [бе.. + андаза] 1 рвш. Андазадан фойдаланмасдан; андазасиз. *Кийимни беандаза бичмоқ.* Беандаза кийим.

2 сфт. кўчма с. т. Үхшовсиз, беўхшов. Ё гапим беандазами? А. Қаҳҳор, Сароб.

3 сфт. кўчма с. т. Чекини, меъёрини билмайдиган, қуюшқондан ташқари бўлган; ҳаддан ошириб юборадиган. *Йўқ, таажжубланманг,* чунки беандаза редактор бундан нарига ўтломаса, нима қилсин. «Муштум». Ҳаттоқи балгамим сендан тозадир, *Сенинг ифлослигинг беандазадир!* «Шарқ юлдузи».

БЕАНДИША [бе.. + андиша] Андишани билмайдиган, уялиб-нетиб ўтирамайдиган; андишасиз. *Саидий Мирза Муҳиддинга нисбатан Муҳаммадражабнинг адабсизлигидан хижолат бўлар, ичида «юзсиз, беандиша» дерди.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Исфандиёрнинг беандиша мулоҳазаси боши вазирга оғир ботди.* С. Сиёев, Аваз.

БЕАНДИШАЛИК Андишага риоя қилмаслик, андишасизлик. *Нусратбек хотинидан бу қадар беандишилик, йўқ, шафқатсизликни кутмаган* эди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. *Назар Рўзининг беандишилик билан айтган сўзидан Ёдгорбекнинг гаши келди.* «Ёшлиқ». *Баъзи аёллар баланд ҳуқуқи, оналиги, аёллигини пеш қилиб, беандишилик, беҳаёлик кўчасига кириб оладилар.* М. Алавия, Болаларингизнинг отаси.

БЕАНДУҲ [бе.. + андуҳ] Ранжимасдан, шикоятсиз. *Оналар бизлардан бир зумда кетмас,* йўқ, *Улар узоқлашар оҳиста, беандуҳ.* М. Мирзаев, Оналар кетмоқда.

БЕАРАЗ [бе.. + араз] Араз қилмасдан, хафалашмасдан, ранжимасдан. *Баҳслаша берайлик холис, беараз,* *Токи баҳсимиздан гулласин жаҳон!* Шукрулло, Баҳслашув.

БЕАРМОН [бе.. + армон] 1 Барча орзумидлари рўёбга чиққан; армони қолмаган, армонсиз. *Беармон одам.* *Беармон яшамоқ.* — *Кошики эди сўнг қўлингда эркаланиб берсам жон.* Сўнгги нигоҳ сенда қолса, мен кўз юмсан беармон. Зулфия.

2 рвш. Роса тўйгунча, мириқиб, қониқиб. Чиндан ҳам ҳар бир тўйда тўполон қилиб,

беармон ўйнаб-кулишга ўрганган болалар бу «улуг түй»дан норози эдилар. Ойбек, Танланган асарлар. *Хайр*, эй, беармон кезган құрларим. *Хайр*, эй, ыроққа қочган сұқмоқлар. А. Орипов.

БЕАСО [бе.. + а. تەس - таёқ, ҳасса] Құлида ҳассаси бұлмаган; таянчсыз, сұянчиқсыз. *Борсанғ құйыға, қосидо, айттыл Мұқимиін дуо, Баским зағыу беасо, мен мұбтало қайға борай?* Мұқимиі. *Менға чечан десам, сұзға ҳам чиқдинг расо.* Сүз тополмай лол қолдим, кампирдайын беасо. Э. Охунова, Мен тонгни үйғотдим.

БЕАСОРАТ [бе.. + асорат] Ҳеч қандай таъсири, асорати қолмасдан, асоратсиз. *Комилжон Назирага тиббий ёрдам беріш үйларини излади, унинг беасорат соғайыб кетишини үйлайди.* Д. Нурий, Осмон устуни.

БЕАХЛОҚ [бе.. + ахлоқ] Ахлоқ-оддбға амал құлмайдиган; ахлоқи ёмон; ахлоқсиз.

БЕАХЛОҚЛИК Ахлоқ-оддбдан маҳрумлик.

БЕАҚЛ [бе.. + ақл] 1 Онғи, фахм-фаросати паст; ақлийк; ақлсиз, *Беақлнинг оху йүк, Бөгламоққа шохи йүк.* Мақол. *Ақлни беақлдан ўрган.* Мақол. — *Беақл ўйлдошдан яхшидир таёқ.* «Муродхон».

2 Ақл ишлатмасдан, ўйлаб үтирасдан қилинган; ахмоқона, номаъқул. *Беақл гап. Беақл маслаҳат.*

БЕБАДАЛ [бе.. + бадал] Бадалсиз, ўрнини алмаштириб бұлмайдиган; құлдан кетган, фойдасиз. *Қайлардасан, бебадал имкон, Қайлардасан, бетакрор құдрат.* У. Күчкөров, *Хаяжонга күмилгап дуне.*

БЕБАРАКА [бе.. + барака] Унуми күтилган даражада бұлмаган, баракаси йүк; баракасиз. *Бебарака овқат.* — *Бүйдөк юрaversанғ, шине бебарака, рүзғоринг бефайз бұлади.* С. Ахмад, Қадрдан далалар. *Оила бошлигини ҳамма бебарака дерди.* Балқи онаси шунинг учун күйиб кетгандир. «Ёшлик».

БЕБАРКАШ [бе.. + баркаш] Хоҳлаганча, ўлчамасдан; чексиз. *Эрали, Шерали.. бебаркаш ем бериб, уларға [оттарға] муносиб аззалар тұзатиб, олты ой бокди.* «Эрали ва Шерали». *Жисмимда иситма тобидин оташ-дур, Жонимға балоу ғүсса бебаркашдур.* Бобур.

БЕБАРОР [бе.. + барор] Ҳеч қандай фойда келтирмайдиган; тарбиясиз, ёмон. *Бебарор ўсған ўғылдан қириқли ўсған қиз яхши, дейдилар.* Т. Сулаймон, Интизор.

БЕБАХТ [бе.. + баҳт] айн. **баҳтесиз.** Бебахт қыз. — *Бебахт Зубайдада!* Шу құшиқни яхши құрап әди. К. Яшин, Ҳамза. *Мұтавалли Рұхилло хонадонидаги ўша бебахт күнлари ёдига түшса, юраги орқага тортиб кетарди.* Мирмуҳсин, Чодрали аәл.

БЕБАҚО [бе.. + бақо] Тез үтиб кетадиган, доимий, абадий турмайдиган, сақланмайдиган; үткінчи. *Бебақо дунё.* — *[Хусайн:] Тахт бебақо, дунё бебағо.* Үйгун ва И. Султон, Алишер Навоий. -*Ило, бу бебақо дүнеда фақат ҳақ сұз бөкүй қолур,* — деди *Бобур Мирзо.* Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

БЕБАҲО [бе.. + баҳо] Ҳеч баҳолаб, баҳосыга етиб бұлмайдиган, ўта қимматли; баҳосиз. *[Навоий:] Сенға беш бебаҳо ҳайкал құрурмен. Гаҳи Лайли, гаҳи Ширин бұлғып сен, Яшарсен доимо достонларимда.* Үйгун ва И. Султон, Алишер Навоий. *Бебаҳо дамларнинг тирик жони биз, Ҳар они үтмишининг юз үйлиға тенг.* Ф. Фулом. *Мұхаббат деган нарса жуда оз кишиларга насиб бұлладиган бир дүрри бебаҳодир.* А. Қодирий, Үтган күнлар.

БЕБАҲРА [бе.. + баҳра] 1 Баҳра (фойда, лаззат) олиш ҳуқуқидан ёки имкониятидан маҳрум бұлған; баҳрасиз. *Хұллас, у болалигида отасиз қолиб, ота меҳридан бебаҳра ўсған әди.* Шұхрат, Жаннат қидирғанлар. *Бошқа үйгитлар қатори, Набижен ҳам Нағисан севииш баҳтидан бебаҳра қолмади.* Х. Фулом, Замин юлдузлари.

2 Фойда бермайдиган, фойдаси йүк, фойдасиз. *Бевағо дұстдан таёқ яхши, бебаҳра гулдан япроқ яхши.* Мақол. — *Бебаҳра гиёхдан яхшидир япроқ, Мұхаббатсиз гулдан ортиқ-дир тупроқ.* «Муродхон».

БЕБИЛИСКА с. т. 1 Осонлик билан, меҳнат-машаққатсиз топилған; текин ва ҳисобсиз. *Бебилиска даромад.* — *Отасининг панохыда бебилиска пул билан ҳаёт кечирған Шокир ичи қора бир одам әди.* Ҳ. Нұймон, Фасллар. *[Насимжон] Бебилиска пул топишига одатланыб, хизматини тарқ этади.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Бебилиска пул топишига ўрганиб қолған Истоилов күп вақт дами иичида юрди.* Газетадан.

2 Пала-партиш, бетартыб; режасиз. *Шундай фактлар ҳам борки.. сугориладиган ерлардан бебилиска фойдаланылмоқда.* Газетадан. *Бағзан металл нақадар бебилиска сарғлаб юборылаётғанини айтмайсизми!* Ш.

Рашидов. *Душман пулемёти бебилиска никобланганидан, артиллериямиз овозини ўчиришдан ожиз эди*. Н. Сафаров, Оловли излар.

БЕБИЛЧАК шв. Оёқ юзининг дўнг жойи. *Туфли бебилчагимни сиқяпти*. — Аскар оёғини кўтариб, бебилчагини пешонасига текказди. Т. Мурод, Кўшиқ.

БЕБОЗОР [ф. بېبازار] — бозорсиз, бозор бўлмаган]: **бебозор кун** Бозор кунидан бошқа кун; бегим куни. *Бу ерда бозор кунлари билан бебозор кунларининг фарқи сезилмайди*. Ойбек, Танланган асарлар.

БЕБОК [ф. بېباک] — кўрқмас, жасур; кўпол, дағал! Ҳеч нарсадан кўрқмайдиган, ҳеч қандай ножўя ишдан қайтмайдиган, ҳайиқмайдиган; тап тортмайдиган; шум, баттол. Ярим кечаси «Ўғлон азиз» қабристони ёнида уч бебок, номаълум қароқчи ўйлустида пайдо бўлибди. Мирмуҳсин, Чўри. Ёмон ўйлда адабсиз юрса ким бебоку беҳуда, Топиб бир кун гирибонидан олмоққа бало истар. Ҳабибий.

БЕБОШ 1 Боши (калласи) ўйқ; боши кесилган, бошсиз. *Бир севгини айларканман фош, Истамасман, севгингиз асло Ҳайкал каби бўлишин бебош*. Сайёр.

2 кўчма Ақлсиз, нодон. *Мен бебош қулингизни маъзур тутинг*. «Шарқ юлдузи». Дадажон, бебош ўғлингизни кечиринг, начора, дунёга сизларни ғам-гуссага ботиргани келган эканман. К. Яшин, Ҳамза.

3 кўчма Тўғри маслаҳатга юрмайдиган; ҳеч кимга қулоқ солмайдиган; гапга кирмайдиган; қулоқсиз; тарбиясиз. *Неча кундан бери акангни кириб кўр, дейман, бу бебош уяламан, деб ҳеч кирмайди*. А. Қаҳҳор, Сароб. Азизхон бебош, ерга урса кўкка сапчийдиган, қилиш-қилимишидан элга нафи тегмайдиган бебошвоқ ўигит. У. Норматов, Талант тарбияси. .. ёшлигум ҳам бебош ўтган. Ахир, бебош ўигитга ким ҳам кўнгил қўярди, — деди Усмон. А. Эшонов, Бир оғиз сўз.

4 кўчма Тарбия-интизомга бўйсунмай қўйган; итоатсиз, ўзбошимча. *Подшоҳларини бекор қилган Россия халқи.. жуда бебош бўлиб кетган, ҳозир ҳукумат бошида ўтирганларга ҳеч ким итоат қилмайди*. С. Айний, Куллар. *Гузор фуқароларига маълум бўлсинким, торо тошиларда қочиб юрган бебошлар келиб, Бек жанобларининг оёқларига ўиқилсалар, афв этурлар*. Ш. Тошматов, Эрк қуши. Ҳозирча исён тугини кўтариб келган бу бебошларининг

гапига кўнишдан бошқа илож ўйқ. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

5 кўчма Ёмон ўйлга кирган, ахлоқи бузилган. *Отаси, қандайин нозанин жувон тўғри келса ҳам, кўз қирини ташламасди. Бу бебош бўлиб кетди, тиядиган кишиси бўлмади*. Оидин, Ҳикоялар. Шундай бебош бўлиб кетди қизинанг, *Ота-эна фарзандини тиймайми?* «Гулнорпари».

6 кўчма Тийиб, тўхтатиб, қайтариб бўлмайдиган; жиловсиз. *Бебош шамол. Бебош дарё. Бебош тўлқинлар*. — Амударё дали — телба дарё, бебош дарё дейишади. Раҳим Бекниёз. *Бебош изғирин бу кенг даштда елиб-югурди*. Ҳ. Шамс, Душман. — Сесканиб ўйғониб кетдим. *Ўрнимдан туриб ўтироим, бебош хаёл мени олиб қочди*, — деди Нафиса. Файратий, Узоқдаги ёр.

БЕБОШВОҚ айн. **бебошвоқ**.

БЕБОШВОҚ 1 Бўшатиб, ечиб юборилган, бошвоқсиз. *Бебошвоқ мол*. — Сигир жониворни ўил-үн икки ой бебошвоқ қўйдингми — тамом, ундан қўлингни ювиб, қўлтигинга уравер. Ў. Умарбеков, Юрак сўзлари. *Бизнинг даргоҳга яқин жойда икки яшар чамали бир ола танача бебошвоқ ўтлаб юрар эди*. Ф. Фулом, Шум бола.

2 кўчма айн. **бебош** 3, 4, 5, 6. *Бетончиларимиз орасида бир-иккита бебошвоқ болалар бор, улар кўпинча одамларни ишдан қўйиб, сандироқлаб юради*. Ш. Фуломов, Ёрқин уфқлар. Азизхон.. элга нафи тегмайдиган бебошвоқ ўигит. У. Норматов, Талант тарбияси. *Чақмоқдай бебошвоқ, тошқиндай бераҳм, Лекин қўзларингда бир олам ҳаё*. Миртемир.

БЕБОШЛИК 1 Эркинлик, шўхлик; ақлсизлик; тарбиясизлик. *Ёшлик — бебошлик*. Мақол. — *Нурли чеҳрангизда қолдиргандир из Болалигимизнинг шўх бебошлиги*. А. Мухтор, Асарлар. *Вой ўлай, шотини олиб қўйиш эсимга келмаганини қаранг.. Ҳой қиз, тушинг. Бундай бебошлик қилманг*. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 *Ўзбошимчалик, қонунсизлик*. Амалда сиз айтгандаи қилинса, бебошликка катта ўйл очилади, ҳаммаёқ анархия бўлиб кетади. П. Қодиров, Уч илдиз.

БЕБУРД [бе.. + бурд] 1 Бир гапда турмайдиган, ваъдасининг устидан чиқмайдиган; тайинсиз, субутсиз. *Бебурд одам. Бебурд бўлмоқ*. Нодондан ақл кутма, бебурдан

— номус. Мақол. ■ Олманинг оқидан кўки яхшироқ, Ёрнинг бебурдидан ўғи яхшироқ. «Кўшиқлар».

2 Тутуриқсиз, маъносиз, бемаъни. *Бебурдган. Беҳуда ҳаракат бебурд қилар. Мақол.*

БЕБУРДЛИК Сўзида, ваъдасида турмаслик; тутуриқсизлик. *Жамоамиз бунинг бемаъни иш эканини дарров пайқайди, қурилиш бошқармасининг бебурдлиги.. деб англайди.* А. Мухтор, Туғилиш.

БЕВА [ф. بیو] — эри ўлган ёки талоқ қилинган хотин] Эри ёки хотини ўлган ва бошқа турмуш қилмаган; тул. *Бева чол. Бева хотин. Номарднинг хотини бўлгунча, марднинг беваси бўлган яхши. Мақол.* ■ Домла бундан уч ўил бурун бева қолиб, унга гоҳ синглиси, гоҳ узатган қизи қараб юрар эди. А. Қаҳдор, Тўйда аза. *Балки қаршингизда келгандир мунис, Бева келинчакнинг сўнник руҳори.* А. Орипов.

БЕВА-БЕЧОРА Қаровчиси йўқ, ғамхўрликка мухтоҷ, ноҷор кишилар. *Мардикор, аҳли косиб, бева-бечора ўз қорнини тўйдирса, бас-да!* Ойбек, Танланган асарлар. *Aхир бу кўзлардан оққан жигар қонлари, бева-бечора, етим-есирларнинг оҳу зорлари кўнглингизни юмшатмайдими?* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

БЕВАЖ(X) [бе.. + важ(х)] *рвш.* Бирор сабаб, асос бўлмагани ҳолда; важсиз, сабабсиз. *[Ҳайитжон Тўлахонга]* Кўй, қизим, ўнглама. *Расми, ота-она, ака деган беваж шунақа қилмайди.* Ҳамза, Паранжи сирлари.

БЕВАЛИК Эрсизлик ёки хотинсизлик ҳолати; эрсиз ёки хотинсиз ўтётган умр. Энди, тақсирим, бевалигим ҳам жонимга тегди. Ҳамза. *Беваликда не ҳасратда катта қилганман.* С. Аҳмад, Қадрдан далалар.

БЕВАСИҚА [бе.. + васиқа] 1 *Хужжати йўқ; васиқасиз. Бевасиқа ўй.*

2 *кўчма с.т. Бурдсиз, лафзи йўқ, бетайин. Бевасиқа одам.*

БЕВАТАН [бе.. + ватан] 1 *Уй-жойи, бошпанаси, ватани йўқ; дарбадар. Суҳбатнинг охирига бориб, Полвон ўзини жуда эркин ҳис қилди, «бу яхши одам экан, беватан, бечора экан», деб қўйди ичида.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Рустамов қайси ҳовлида турарди? — Усаёқ, беватан.* Мирмуҳсин, Умид.

2 *Ўз элидан, ватанидан ажралган, муҳожир, ватангадо. Не гуноҳим бор экан, Душманлар қилиди беватан.* «Оқ олма, қизил олма».

3 *тар. Хива хонлигига заминдорлардан ёки давлатдан ижара ер олиб, ўша ерда ишлаган дэҳқон.*

БЕВАФО [бе.. + вафо] 1 *Аҳд-паймонни бузувчи; садоқатсиз, вафосиз. Бевафо ёр. Бевафо дўстдан таёқ яхши, бебаҳра гулдан япроқ яхши.* Мақол. ■ *Асло бевафога берманглар кўнгил, Багрингни қон этиб кетади бир кун.* «Кўшиқлар».

2 *кўчма Ҳеч кимга абадий берилмаган, вафо қилмайдиган, вафосиз; ўткинчи, бебақо. Эй дунёни бевафо!.. Шу йигитдан бир қатра баҳтни аядингми!* Ойбек, Танланган асарлар. *Ки дунё бевафодур, бевафодур, Кўнгул қўймоқ анга айни хатодур.* «Ташшукнома».

БЕВАФОЛИК Ўз аҳдида, ваъдасида турмаслик, вафо қилмаслик; хиёнат, садоқатсизлик. *Ўз навбатида, у ҳам бир қизнинг бевафолигидан шикоят қилиб, пича ёш ҳам тўқди.* А. Қаҳдор, Сароб. *[Жамила Гофирга:] Ҳайр, Гофиржон, бир умр ҳайр!* Сенга бевафолик қилмайман! Ҳамза, Бой ила хизматчи.

БЕВАҚТ [бе.. + вақт] *рвш.* 1 *Одатдаги, белгиланган вақтдан илтари, вақт-соати етмасдан. Бевақт ўлим.* ■ *Курбон ота яна неча ўиллар эшоннинг хизматида бўлиб, бевақт кучдан қолди.* А. Қаҳдор, Тўй. *Қодир оллоҳ, сен билласан ҳолимни, Доно эгам, бевақт берма ўлимни.* «Малиқай айёр».

2 *Ноқулай, номатлуб вақтда; бемаврид. Бевақт келиб, сизларни ўйлдан тўхтатдими?* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Мансур бевақт кирганидан хижолат чекиб, ҳамон эшик орқасида турарди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 *Кеч тунда; бемаҳал. Бевақт ўйл юрма.* ■ *Бевақт бўлиб қолганидан ўша ерда тунаб қоладиган бўлишиди.* С. Аҳмад.

БЕВОСИТА [бе.. + восита] *рвш.* Бирор-бир воситасиз, ёрдамсиз, тўғридан-тўғри. *Муҳокамада бевосита қатнашмоқ.* Ишга бевосита раҳбарлик қилмоқ. ■ *Сўз боилиги боланинг хотираси билан ҳам бевосита боғлиқ.* «Саодат». Ахир, у бевосита энг юқорига бўйсунади. «Шарқ юлдузи».

БЕВОШ *с.т. айн. бебош 3-6.*

БЕВОШЛИК *с.т. айн. бебошлиқ.*

БЕГЕМОТ [қад. яҳ. behemoth — сув оти] Тропик Африка кўл ва дарёларида, шунингдек, уларнинг атрофида яшайдиган,

териси қалин йирик сутэмизувчи ўтхўр ҳайвон; сув айгири.

БЕГИМ: бегим куни шв. Белгиланган бозор кунларидан бошқа кун. Э ўслим, булар бозор куни ҳалқни алдайди, бегим куни бирбирини алдайди. «Муштум».

БЕГИМСУЙДИ Пўстида тарам-тарам белгиси бор қовун тури. ..докторларнинг елкасидаги ҳалталар бегимсуйди қовуннинг пўстига ўшаб ўйл-ўйл эди. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

БЕГОЙИМ айн. бек ойим (қ. бек I) Шошмай турсанг, бегойим.. остимда гижинг-лаган отим ҳам бўлади. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва ўйлар.

БЕГОНА I [ф. بیگانه] – қариндош ёки таниш бўлмаган; ёт] I Қариндошлик ёки бошқа жиҳатдан бир тоифадаги, гуруҳдаги кишилардан четда турувчи, уларга муносабати бўлмаган; ёт. Менга бегона бўлсангиз, ўғлингизга бегона эмассиз-ку. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Йўлчи учун бу қиз энди бегона эмас. Ойбек, Танланган асарлар. Элмурод унинг ёнида ўтирас ва беихтиёр унинг чироили кўзларига дамба-дам қараб қўяр, назариди, Фотима тобора узоқлашиб, тобора ёт ва бегона бўлиб бораётганга ўшвар эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

Бегона қилмоқ 1) ўзидан узоқлаштиromoқ, ёт кишилар қаторига ўтказмоқ; 2) кўчма четга кеткизмоқ, бироннинг кўлига, иҳтиёрига ўтказиб юбормоқ. Агар бундан кейин ҳам насияга гўшт олмоқчи бўлсалар, савдони бегона қилмай, менинг олдимга келаверснилар. «Латифалар». Ақлни бегона қилман! Агар чора кўриш лозим бўлиб қолса, мен бу ерда. Н. Сафаров, Соҳиб чанглар.

2 Тегишли бўлмаган, четдан келган; чет. Тунлари ҳар ҳовли эшигига ўша ерда яшовчилардан нафбатчилар тайинланади – бегона кирмасин. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Бир ерга янги келган бегона одам дарров ҳаммани таний олмайди. П. Турсун, Ўқитувчи.

3 Ўзгаларга тегишли, нотаниш; ўзга. Бегона шаҳар. ■ Мана энди, бегона қўз, бегона қулоқнинг ўйғида учови хоҳолашиб, оғиз-бурун ўтишиб келётир. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Аёл.. бегона тилда гаплашувчиларга тикилиб, ранги ўчиб, ўрнидан турди. Ойбек, Қуёш қораймас. Уларнинг [мехмонларнинг] гаплари, муомалалари, юриш-туршилари Йўлчига таом бегона туялди. Ойбек, Танланган асарлар.

4 кўчма Хабари бўлмаган, кўрмаган, билмаган; ёт. Ҳаётнинг дагал муомаласидан бегона, фақат унинг чучук сўзларинигина тинглаб келган Отабекка бу хўрлик турмушдан биринчи зарба эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Аммо Үнсиннинг кўнгли ўйин-кулгини кўтармас, шодлик унга бегона эди. Ойбек, Танланган асарлар.

Бегона ўт Одамлар экмайдиган, аммо маданий экинлар орасида тасодифий уруфдан кўкариб чиққан ёввойи ўт. Ердан яхши унум олиш учун ернинг бегона ўтлардан тозаланиши, кузда чуқур чотилиши, гўнг солиниши каби масалаларга кўп аҳамият бериб қолади. А. Қодирий, Обид кетмон.

БЕГОНА II Бекларга, беклар наслига хос бўлган, дабдабали, ҳашаматли; бекларча.

БЕГОНАЛАШМОҚ Қариндошлардан, яқин кишилардан узоқлашмоқ, ёт кишидек бўлиб қолмоқ. [Кумуш] Кундан-кунга Зайнабнинг сусайиб, ўзига бегоналашиб борганини яхши англар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Саидий ҳануз Мунисхондан бегоналашиб кетгани ўйқ. А. Қаҳҳор, Сароб.

БЕГОНАЛИК 1 Бегона кишининг ҳолатига тушишлик. У [Элмурод] кун саин акатука, ёр-оғайнига айланаб бораётган кишилар орасида ўзининг бегоналигини унута борди. П. Турсун, Ўқитувчи. Аввалига ётсираш, бегоналик уни қийнади. Кейин эса Мирзони одамларнинг ўша баланд тоғлардек улуғ қалби, покизалиги ўзига ром қилиб олди. «Ёшлик».

2 Ёт, чет кишиларга хос бўлган муносабат. [Гулсумби:] Бегона ҳар вақт бегоналигини қиласди. Қизим баҳтили бўладими, ўтда ёнадими, Мирзакаримбойга бари бир. Ойбек, Танланган асарлар.

БЕГОНАСИРАМОҚ Ҳали ўрганиб ултумраган, нотаниш, ёт кишилар ўртасида ўзини бир қадар нокуладай сезмоқ, ўзини ёт ҳис қилмоқ. Бола Нормат полвонга бегонасираб қаради. «Ёшлик». Иккинчи она ва унинг болалари Очилга ёмон кўз билан қарашмаса ҳам, ҳар ҳолда, у бегонасирап, сал нарсани кўнглига олиб ўксир эди. П. Қодиров, Уч илдиз.

БЕГОР [ф. بیگار] – мажбурий ва бепул хизмат! шв. Мажбурий хизмат, ҳашар (ўтмишда хон-беклар томонидан камбағал фуқарони бепул ишлатиш усули). Хоннинг фармонига кўра, ҳар ким бегорда ўн икки кун текинга ишлаб берши керак эди. Ж. Шарипов, Хоразм.

БЕГУМОН [бе.. + гумон] *рвш.* 1 Гумонсиз, шак-шубҳасиз; бирор фикр, нарса-ҳодисага шубҳаланмай ишонишни англатади. Бегумон билдим, Ҳабибий, бор экан меҳру вафо. Ҳабибий.

2 Ўйлаб, гумонсираб ўтирмасдан. Ҳовлига келди азиз меҳмон, Чопа келинг бегумон. «Нурали».

БЕГУНОҲ [бе.. + гуноҳ] Гуноҳи, айби, жинояти йўқ; гуноҳли иш қилмаган; айбисиз, гуноҳсиз. Бегуноҳ гўдак. — Бегуноҳ мўминларни ўлдиравериб, жаннатни ҳам тўлдириб қўйдингиз. «Латифалар». Бегуноҳ гўдакка ўҳшарди у. Бундан беш йил илгариги каби ҳамон мунис эди. «Ёшлик».

БЕДА Дуккакдошлар оиласига мансуб, бир ва кўп йиллик ўсимлик. Ҳўл беда. Беда сепмоқ. Беда ўрмоқ. — Суна, чорпоя атрофларида янги ўрилган беда ҳиди гутириб анқиди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БЕДАВ [ф. بَدَوْ – югурик, учкур ёқи а. بَدَوْي – сахроий от] 1 Учкур, ўйноқи (от ҳақида). Кун ҳисобин ой олар, бедав ўрнин той олар. Мақол. Бедав бойловда семирар, Кўй-қўзи – яйловда. Мақол.

2 кўчма Қаттиқ эсувчи, шиддатли. Туркман чўлларининг бутун тақдирни Бедав қуюнларнинг измиди қолди. Ф. Фулом.

БЕДАВЛАТ [бе.. + давлат] Бойлиги, давлати йўқ; камбағал, қашшоқ. Бедавлат бозорга борса, шум хабар келтирас. Мақол.

БЕДАВЛАТЛИК Камбағаллик, қашшоқлик, фақирлик. Бедавлатлик бўлган сўнг, Қариндошлар ғаш бўлар, Бадавлатлик бўлган сўнг, Бегоналар дўст бўлар. Мақол.

БЕДАВО [бе.. + даво] 1 Давоси йўқ, тузалмайдиган, тузатиб бўлмайдиган. Тоҳиржон киноя билан жишилмайди: «Менини бедаво дард, укам. Бирон кун енгилланиш йўқ». Ойбек, Танланган асарлар. «Ҳамма дардга бор даво, ошикнинг дарди бедаво», дебди шоир. П. Турсун. Ўқитувчи.

Дарди бедаво 1) давоси йўқ, тузалмас касаллик. Вафосиз ёр, деб тушдим бу дарди бедаволарга, Ўлимнинг ваҳмидан ҳардам юрак тўлганга йиглайман. Ҳамза, Паранжи сирлари; 2) кўчма с. т. тузатиб, эпақага келтириб бўлмайдиган (иш, нарса ёки одам); даҳмаза. Бу жуда дарди бедаво иш бўлди-да!

2 кўчма с. т. Кўриниши хунук, ёқимсиз; чиройлининг акси. Эрим қиморвоз бўлса ҳам, чўтири, бедаво бўлса ҳам, ёмон эмасди. М.

Исмоилий, Фарфона т.о. Чиройлимисан? Ҳа, ҳа, хунуксан, бедавосан! Бўйнингга ол, хунукман де! Ҳамза, Бой ила хизматчи. Туркийда келтирибдурларким: «Қўнса давлатнинг қуши бир бедавонинг бошига, Қўргали келгай Сулаймон ул гадонинг қошига». А. Қодирий, Мехробдан чаён.

БЕДАЗОР Беда экилган, беда ўсиб турган майдон; бедапоя. Улар пича юриб, тўрт-беш таноб жойни ишғол этган бедазорга чиқишиди. Ойбек, Танланган асарлар. Беданаларнинг парвозни унумтиб, семириб кетганлари ўйргалаб, бедазорга ўрмалаб кириб кетишиди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БЕДАКОР Беда экиш билан шугулланувчи, беда етиштирувчи.

БЕДАКОРЛИК айн. бедачилик. Ҳўжаликларда бедакорликни қатъий суратда яхшиламогимиз.. керак. Газетадан.

БЕДАНА 1 Товуқсимонлар туркумининг қирғовулсимонлар оиласига мансуб парранда, кичик сайроқи қуш. Урушқоқ бедана. Тезотар бедана. Салмоқи бедана. Бедананинг «вим» дегани – қочгани. Мақол. Ўтлоқда бедана кўп, дангасада – баҳона. Мақол. Бедананинг ўзи ўйқ, қайга борса – битбидиқ. Матал.

Бедана юриш Майда қадам ташлаб, тез-тез юриш. Бегимхон гузардан тезлаб ўтиб, катта ўйлдан бедана юриш қилиб кетди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Аппончи бедана юриш қилиб, гўрковнинг олдига ўтиб, ўйл бошлади. «Ёшлик».

2 Шу қушнинг гўшти (овқат сифатида). Бедана билан каклик еб, бизга зор қолдира-сиз. «Аския».

БЕДАНАБОЗ Бедана асрарни ва уриштиришни яхши кўрадиган шахс, бедана ўйновчи. Беданабоз одам. — Бир ой ўтар-ўтмас туннга-тузук беданабоз бўлди-қўйди. С. Нуров, Нарвон. Боз-боз, дорбоз, найрангбоз, бачабоз, қиморбоз, беданабоз, кантарбоз каби бозларни манъ қиласангиз, менга иш топиб бер, дейдиган кўпаяди-қолади. «Луқмони Ҳаким».

БЕДАНАМАШАК, беданамашак Балиқчилар туркумининг лойхўреклар оиласига мансуб қуш. Беданамашак тунги қуш бўлиб, кечаси овга чиқади; чувалчанглар, ҳашарот, қисман ўсимликлар билан овқатланади. «ЎзМЭ».

БЕДАПОЯ айн. бедазор. Намозшомда бедапояга ёлғиз бордим. М. Хидир, Қирғоқ-

лар. *Нусратбек ариқдан сакраб, бедапояга ўтди. Энгашиб, бир тутам йўнгичқа юлди.* С. Нуров, Нарвон.

БЕДАРАК [бе.. + дарак] *рвш.* Ҳеч қандай хабар (дарак) йўқ, ном-нишонсиз, хат-хабарсиз; дараксиз. *Бедарак кетмоқ. Бедарак ўйқолмоқ.* — *Индинига эрталаб она-бала ўйла чиқиб, бедарак кетган отани излаб кетдишар.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Уэрта билан шаҳардан келган суратчи йигит билан Кўк-оролга кетганича ҳамон бедарак эди.* Х. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

БЕДАРВОЗА [бе.. + дарвоза] 1 *Дарвозаси йўқ, дарвоза қўйилмаган. Ҳовли бедарвоза эди.*

2 *Қоровулсиз, назоратсиз. Ҳой, иним, шоғёрга айтиб қўйинг, шаҳар бедарвоза бўлиб қолганми?* С. Нуров, Нарвон. *Аввал келишин, кейин бир гап бўлар, ҳар тугул шаҳар бедарвоза эмас.* «Ёшлик».

БЕДАРД [бе.. + дард] *Фам-ташвиши йўқ, бепарво, лоқайд. Бедардинг ёнида гапирсанг, боши оғрир. Мақол.* — *Муҳаббатсиз кўнгил ўлмоги маъқул, Кимки бедард, хазон бўлмоги маъқул.* «Ёшлик». *Сўнг шеър ўқиб ҳайқардик чунон, Бедардларга бўлсак ҳам кулги.* «Ёшлик».

БЕДАРМОН [бе.. + дармон] 1 *Дармони, мадори йўқ; қувватсиз, ҳолсиз, заиф. Бедармон чол.* Оёқларим бедармон. — *Қанча юрди шу таҳлил, суюнмоққа нимадир қидирди чоги, қулочларини ёзди.. бедармон оёқлари чалишди, нимагадир қоқилди-ю, юз тубан ерга ўиқилди.* «Ёшлик».

Бедармон тортмоқ *Куч-қуввати кетиб, мадори қуриб бормоқ. Доим заҳда ўтириб ишлаганимданми ёки ўзимнинг табиатимда заифлик борми, ишқилиб.. кўп вақтдан бери бедармон тортшиб юрибман.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 *Яхши ўсолмаган, нимжон (ўсимлик ҳақида). Бедармон ниҳол.* — *Кўп звеноларнинг гўзаси жуда бедармон. Чопиқ ва сугориши сифати ҳар жойда бир хил эмас, — деди Ўқтам.* Ойбек, О. в. шабадалар.

БЕДАРМОНЛИК *Дармонсизлик ҳолати, дармонсизлик, мажолсизлик.*

БЕДАХМАЗА [бе.. + даҳмаза] *рвш.* Ортиқча даҳмазаси йўқ, ташвиш орттиримайдиган; беташвиш.

БЕДАХОНА *Беда ва умуман ҳашак босиладиган (сақланадиган) уй ёки болохона.*

Бу уй илгари бедаҳона бўлганидан, дарчаси ҳам йўқ, токчаси ҳам йўқ, тоқиси ҳам йўқ эди. Ойбек, Танланган асарлар.

БЕДАЧИЛИК *Беда экиш, беда етиштириш ишлари; бедакорлик. Бедачиликни юксалтириш. Бедачилик ҳўжалиги.*

БЕДИЛ [ф. لَدَّلَ — севиб қолган, севилган] 1 *км.* Матюс, ҳасратли; фамгин. *Бунчалар қаттолсан, о сирли олам, Бунчалар бедилсан, бепоён ҳилқат.* А. Орипов.

2 *кўчма Кўнгилсиз бўлган, кўнгли сувиган. Дардисиз, бедил била ҳаргиз мусоҳиб бўлмагил. Ҳамза.*

3 *км.* Ўта даражада ошиқ, ишқ ўтида куйган. *Чироғпоядаги шам бедиллар юрагидек титраб, межмонхонани аранг ёритар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 *Бедил (эркаклар исми).*

БЕДИЛОНА *Шоир Бедил (Мирзо Абдуқодир — 1644-1721 йиллар) гагина хос бўлган, бедилсифат. Бедилона мисралар. Бедилона шеврият. Бедилона руҳ.*

БЕДИЛХОНЛИК *Бедил шеърларини ўқиши, уларнинг мазмунини ўрганиш билан машғул бўлиш ҳамда шу асосда ташкил этиладиган шеърият кечаси. Бедилхонлик кечаларини уюштириши ва ўтказиши.*

БЕДИН [бе.. + дин] *аин. динсиз.* Бир фабриканинг ёнига етиб эрдим, эшикдан бир хуносаси мушкил соч қўйғон бедин чиқуб келди. А. Қодирий, Кичик асарлар.

БЕДОВ аин. бедав.

БЕДОД [ф. بَدَدَ — адолатсизлик, зулм] *Зулм, қаҳр, шафқатсизлик. Фалак бедодидин, дўстлар, омон йўқ.* «Ёшлик». *Инглиз қуролларин асрий жавару бедодин, Қиссаларда ҳиссасин шарқлик ҳалқлардан сўранг.* F. Фулом.

Бедод бўлмоқ *Ҳеч кимга арз-дод қиломай, ноилож қолмоқ.* [Ҳайитжон Тўлахонга:] *Бир одамга берайликки, дўстлар шод, душманлар бедод бўлиб, ота-она, қавму қариндошларинингниям бундай орзу-армони ушалсин.* Ҳамза, Паранжи сирлари. **Таралла бедод** *Ҳеч нарса парвойига келмай санғиб юрувчи, енгилтак; ишёқмас.* **Таралла бедодда жон ганимат** *Мақол.*

БЕДОДЛИК *Арз-додга ҳеч ким кулоқ солмайдиган, адолатсизлик, қонунсизлик ҳукм сурган ҳолат.* [Ғоғир қозига:] *Бу қандай зулм, бу қандай бедодликки, севган хотинимни золим бой тортшиб олмоқчи бўлса-ю,*

менга ёрдам бериш ўрнига, бойнинг ёнини оласиз. Ҳамза, Бой ила хизматчи. Ахир қандай бедодлик бу, Миянгизга урар қон, Қолмаётшр бу дунёда На инсофу на виждан. А. Орипов.

БЕДОМ-ДАРАК, бедому дарак *рвш.* Ҳеч қандай дараги бўлмай; бутунлай бедарак; хат-хабарсиз. Волидамиз бедом-дарак кетган икки ўғлининг дард-фироқида куйиб, ётиб қолинтилар. А. Қаҳдор, Қўшчинор чироқлари. Оббо сиз-эй, мунча бедому дарак бўлиб кетмасангиз? Тинчликми ўзи? С. Абдуқаҳор, Санамай саккиз дема.

БЕДОНА I [ф. بیدانه – ургисиз, данаксиз] Ургисиз қора кишиши узум ва ундан тайёрланган майиз.. Серсув ва хилма-хил узум кўп. Қоражсанжал, бедона, соҳиби, дили-кафтар, буваки – хуллас буларнинг нави беҳисоб. Ойбек, Болалик.

Бедона тут Тутсимонлар оиласига мансуб, меваси оқ, ширин, ургисиз дарахт.

БЕДОНА II Бир-икки яшар молнинг терисидан ишланган чарм. Енгил бедона маҳсиси билан қала кафши [Раъононинг] кичкина оёғига жуда келишган. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

БЕДОР [ф. بیدار – уйғоқ; хушёр] 1 Уйқуга кетмаган, ухламаган ҳолатда; уйқусиз, уйғоқ. Бедор кўзлар. Тунни бедор ўтказмоқ. Бедор тунлар. — Мактабни тугатётган фарзандининг тунларни бекорга бедор ўтказ-маётганилиги кўриниб турарди. Газетадан.

2 кўчма Хушёр, сергак. Бедор чегара соқчилари. — Мен осоёши тунда бегам, беозор, Бахт берган тупроқни сақлайман бедор. Зулфия. Фарзандлар бошида она чироқдай Оламда танҳо у бедор посбон. Г. Жўраева, Иқбол.

БЕДОРЛИК Уйқусизлик; сергаклик. Ҳаяжондан, бедорликдан мадори қуриган аёлни юпатадиган юмшоқ муомала, илиқ-иссиқ сўз керак эди. Н. Саломова, Хурматга лойиқ. Шу кечак, бутун тун бедорликда ўтди, ухламади. «Ёшлик».

БЕДОФ [бе.. + доф] Ҳеч қандай доф, гард юқмаган; губорсиз. Ҳонқиз чўққилари нақадар бедоф. Ҳар қари чўпонинг – бир улуғ баҳши. Миртемир.

БЕЖАМА 1 от Безак, зеб, ҳашам. Бежамаси кўп, бачканга иморат.

2 сфт. Безатилган, безакли, сернақш, серҳашам. Бежама эшик. Бежама уй.

3 сфт. кўчма салб. Дабдабали, қуруқ, сохта сўзлар, қочиримлардан иборат бўлган. Бежама гаплар. Бежама услугуб.

БЕЖАМАДОР айн. бежама 2, 3. Бежамадор қути. Бежамадор услугуб.

БЕЖАМОҚ 1 айн. безамоқ. Қўғирчоқни бежамоқ. — Бу узатиш мажлисини жонли, руҳли ўтказмоқ учун энг асл, энг нағис кийимларини кийиб, фавқулодда ҳусн оламини яна бир қат, яна бир қайта бежабдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Чиройли қилмоқ, келиштиримоқ. Янгни кўк шоҳи тўн кийған устод янги тақяга саллани бежаб ўрамоқда эди. Ойбек, Навоий.

3 кўчма салб. Дабдабали қилмоқ, сохта ибора ва қочиримлар билан тўлдирмоқ. Гапни хўп бежайсиз-да.

БЕЖАНЖАЛ Жанжалсиз, тортишувсиз. Иш бежанжал битди.

БЕЖИЗ [ф. بیچیز – буюмсиз, камбагал; ҳеч нарса] Бекор, бекорга, бекордан-бекор, асоссиз (фақат бўлишсиз феъллар билан). Ҳар ким ўрганини олади деб, бежиз айтимаган.

— Эртўғон деган отни Отам қўймаган бежиз. Онам тўғон бошида Туққан экан ўша кез. Қ. Муҳаммадий.

БЕЖИРИМ Тузилиши, бичими ихчам, шинам ва чиройли; хушбичим. Бежирим уй. Оёқларида бежирим туфли. — Муҳаррам ширин табассум билан кулди, бежирим лабининг икки бурчагини нозик тўр тутилган дастрўмолчаси билан артиб қўйди. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Ойқиз.. қабулхонада бежиримгина, қадди қомати келишган.. нотаниши қизга назар ташлади. Ш. Рашилов, Бўрондан кучли. Турсуной газетага бежирим қилиб ўралган бир китобни очиб, кўздан кечира бошлади. Н. Сафаров, Узоқни кўзлаган қиз.

БЕЖО [ф. بیجا – уй-жойсиз; беҳуда; ўринсиз] *рвш.* 1 Алланечук, безовта ҳолатда; бесаранжом, безовта. Юрагим бежо бўляти.

— Қудрат уч бурчак қилиб таҳланган қозозни очаркан, ҳайратдан кўзлари чақнар, юраги бежо тиширчиларди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Ҳамроҳи саманинг бежо пиш-қирганини.. эшишиб, чўчиб, орқасига қаради. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Доимо ўйчан ва сокин боқадиган қўй кўзлари бежо, қандайдир изтиробли эди. «Ёшлик».

2 Ножўя, галати; шубҳали. Мулла Қосим-жон! Сизнинг хотинингиз сал бежо юрадиган

юлдузи». Йигит қизнинг қўлларини силай бошлади. Қиз унинг бежо ҳаракат қилишидан хавотирланиб, сатчиб ўрнидан турди. «Ёшлик». Қариганда бежо бир иш қилибсан, Бир шаҳарга ўзинг юриш қилибсан. «Зулфизар билан Авазхон».

ЮРИШИ (ёки қадам олиши) бежо Юриши, қадам олиши бесаранжом, шубҳали. У қўлтиғига бир нарса қистириб олган, юриши ҳам бежо эди. Ҳ. Назир, Яхши исм.

3 Ўз жойида эмас, жойидан кўзгалган. Китоблар бежо бўлиб қолибди.

БЕЖОЙ [бе.. + жой] 1 Жойи йўқ, жойсиз, маконсиз.

2 иш. Нотўри, ноўрин. Подшонинг отига бежои минибиз, жондан кечиб, ажаб ишини қилибсиз. «Рустамхон». Бежои қилдинг, она, ҳолим билмадинг, Илгаридан нега хабар бермадинг. «Рустамхон».

3 Жуда, ўта; жуда ҳам. Болдан ширин ҳангомада сўзлари, Бежои ўткир экан икки кўзлари. «Юсуф ва Аҳмад». Айтай десам, оти эсдан чиқибди, Сўзлаганда бежои тотли сўзлари. «Гулнорпари».

БЕЖОЛАНМОҚ Шубҳали, ғалати ҳолатга тушмоқ; безовталанмоқ. Унинг ранги оқарди, кўзлари бежоланди, узун, ингичка бармоқлари қалтирай бошлади. Ҳ. Фулом, Замин юлдузи. Осоишта кўзлари бежоланиб, аввалигидек газабга тўлади. Ф. Хўжаев, Обид Жалилов.

БЕЖОН [бе.. + жон] Жон таслим қилган; жонсиз, ўлиқ. Жон жонга куяр, Бежон кимга куяр. Мақол. — Сокин, бежон ва тилсиз ҷўлнинг ҳам ўз жони, ўз тили, товуши ва ўз туғёни бўларкан. А. Ҳакимов, Илон изидан.

БЕЖОГЛИҚ 1 Безатилган, бежалган, ясатилган. Тежоғлиқ рўзгор — бежоғлиқ қўйғирчоқ. Мақол. — Бир тўён ёш-яланг одоб-тавозе билан тўйхонага кириб келдида, бежоғлиқ столга ўтириди. Р. Раҳмон, Мехр кўзда.

2 Саранжом, саришта. Тежоғлиқ иш — бежоғлиқ. Мақол. — Режали иш — бежоғлиқ деганларидек, Исмоил Солиев чойхона ҳисобига келтирилаётган ўтин-кўмирларнинг ҳам режасини олиб қўйган. Т. Ортиқов, Пона емаган танобчи.

БЕКНИКИ БЕЖОҒЛИҚ Бекнинг ҳақи, тегиши доим тайёр.

чиқарадиган кўп ҳужайрали аъзо. Қалқонсизмон без. Бодомча безлар. Лимфа безлари. Ошқозон ости бези. Ичиқи секреция безлари. — Маълум ёшдаги болаларда томоқдаги бодомча безлар яллигланиши, қулоқ оғриши мумкин. Газетадан. Ёши катта одамнинг қалқонсизмон безизда 15 миллиграмм ўод бўлади. «Фан ва турмуш».

2 с.т. Шу аъзонинг яллигланиш натижасида шишган, дўмбоқчага айланган ҳолати. Қўлтиғимга без келибди. — Соголмайсизлар ҳам, боқолмайсизлар ҳам, болам, — деди ота ачиниб, — елинига без келибди. А. Мираҳмадов, Кулган чечаклар. Битта эмчагининг ич томонида без пайдо бўлиб, фасод бойлабди. «Ёшлик».

3 кўчма с.т. Гап таъсир қилмайдиган; безбет, сурбет. Без одам.

БЕЗ БЎЛМОҚ Безраймоқ, бақрайиб, назарписанд қилмай туравермоқ. Оёқсиз бўлганингдан кейин ярим одамсан-да. Багритошлар бўлса, без бўлиб ўтирибдилар. Б. Раҳмонов, Олтин одамлар. Асад қори, сўнгги киноя ҳам ўзига таалуқи йўқдай, без бўлиб ўтираверди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Қилғиликни қилиб, нега без бўлиб ўтирибсан. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

4 кўчма Эмчак, сут безлари. Ҳожи хола келинчакнинг безларига кўз югуртириди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Кўкрагида кўринар, Худойим берган безгина. «Нурали».

БЕЗ ТЕРМОҚ Тубан ишга қўл урмоқ; ёмон ниятида бўлмоқ; бекор юрмоқ. [Аъзам] Бир нияти бўлмаса, кунда Ҳожиникида без тера-дими? Шуҳрат, Жаннат қидиргандар. - Қассоб бозорининг иллари-ку, мени без тергани келган, деб қизғаниши мумкин эди. Ҳўш, ку-лолликнинг иллари нимани қизғанади? — деди Шум бола. Ф. Фулом, Шум бола.

БЕЗ II [р. бязъ < а. ёзъ — ип газлама; оқ газлама] Сурғига қараганда қалин ва пишиқ ип газлама. Оқ без. Без тўшак.

БЕЗАБОН [бе.. + забон] 1 Сўзлаш қобилиятидан маҳрум; тилсиз; гапсиз-сўзсиз. У қон-қора юзидаги оппоқ соқолини силкитиб: -Хайвон безабон! — деди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Уменга безабон жонивордек муюмала қиласар, гапирмас.. эди. А. Мухтор, Асарлар. Безабон куйлайди санъатдан Лувр, Зукко ҳалиқ умрига қўшиб қўш умр. Г. Жўраева.

2 кўчма От, ҳайвон. *Баданинг қизлардан нозик, Безабон, келгин юганга. «Гулихирмон», Ўзининг юртига елдай еладир. Безабон, безабон! «Ёшлик».*

БЕЗАВОЛ [бе.. + завол] 1 Ҳеч қандай завол, зарап кўрмайдиган; заволсиз; абадий, сўнмас, барқарор. *Безавол ҳаёт. Безавол қуёш. — Илоё, шу йигитчаниям умри узоқ бўласин. Бахти безавол бўлсин. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. Назарида, нур тўшалган бу ўйл болаларнинг шодмон кулгиси янграган безавол оламга элтадигандек туюлади. Э. Усмонов, Ёлқин.*

2 Ривожи тўхтамайдиган, орқага кетмайдиган, доимо омонда бўладиган. *Сизни кўрсам, эсга тушар тоғ қизи, Безавол ўлканинг бегуноҳ қизи. Ҳ. Салоҳ. Токи мавжуд экан заминда аёл, ҳаёт абадийдир, дунё – безавол. Газетадан.*

БЕЗАК 1 Безатиш, ясатиш воситаси; хусн, кўрк, чирой берувчи нарса; зийнат берувчи буюм ёки нақш. *Архитектура безаклари. Арча безаклари. Безак буюмлари. Бадиий безак. — Эгар жабдуқларидаги олтин безаклари қуёш нурида ялт-ялт қилаётган бўз отни жиловдор етаклаб келди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Нури кийинишини, безакни севар эди. Зирак, билагузук, зарококил, қўлтиқтумор, тиллақош, зебигардон каби.. буюмлардан қути-қути ўиқкан. Ойбек, Таңланган асарлар.*

Дастурхон безаги Дастурхонга кўйилган ёки кўйиладиган ноз-неъматлар. *Ҳар гужуми асалдек татиийдиган узум, ҳар бир тилими тилни ёрадиган қовун, шифобахи тарвуз, олма, нок, қўйинг-чи, қўли гул боғбонлар етиширган мева-чева, дарҳақиқат.. дастурхон безагидир. Газетадан.*

2 кўчма Ҳусн, кўрк. *Сўз – кишининг ўзаги, Одоб – кишининг безаги. Мақол. Тил – ақл безаги. Мақол. — Яҳши фазилатлар инсон камолотининг безаги, ҳусни, жонроҳати ва фарогатидир. Газетадан.*

БЕЗАКДОР айн. **безакли.** *Оғзига, учига мис қопланган безакдор қинини айтмайсизми, тебранганда, кун тушиб, ялт-ялт этади. С. Анорбоев, Гўзаллик излаб. Пичоқчанинг учини консерва банкачасига қадаб, безакдор сопи устидан кафти билан ура бошлади. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.*

БЕЗАКЛИ Безатилган, безалган, нақшдор, зийнатли. *Шу безакли, адил кошона*

Меҳнаткашга чин роҳатхона. Шайхзода. Шеримбек дадил бориб, Бобур минганд бўз отнинг олтин безакли юганидан олди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

БЕЗАКОТ [бе.. + закот] Закот берилмаган; хайр-садақа қилинмайдиган. *Безакот молларни ҳаром билибди. «Алпомиши». Безакот, хайрсиз бойдан, Ўтсиз, сувсиз қолган тилла саройдан Кир, демаган узрли том яхшидир. «Оқ олма, қизил олма».*

БЕЗАКСИЗ 1 Безаги йўқ, зийнатланмаган, жўн. *Шайбонийхон безаксиз, жўн кийинган эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.*

2 кўчма Ўз ҳолича, борича, ҳеч бир кўшимчасиз; табиий. *Ўтган якшанба куни тонгдан тунгача ўз кўзим билан кўрган, билганларимни бўёқсиз, безаксиз, холис айтиб ўтмоқчиман. Газетадан.*

БЕЗАКЧИ 1 Нарсаларга безак, зийнат бериш билан шуғулланувчи шахс. *Унинг каштачи ва безакчи, тўқувчи ва тиқувчи, куол ва мискарлари довруги узоқ-яқинларга маълум. Газетадан. Бир оздан кейин Дўстмат ҳам чиқиб, безакчи қиздан қарз сўрагани рассомлар хонасига ўйл олди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.*

2 кўчма Зийнат, кўрк берувчи; обрў келтирувчи. *Хотин – ўй безакчиси, Эр – ўй кўмакчиси. Мақол.*

БЕЗАМОҚ 1 Зийнат, безак бериб чиройли қилмоқ; хусн киргизмоқ; кўзни кувонтирадиган ҳолга келтирмоқ. *Баҳор келди. Мактаб саҳнидаги ўрикларни оқ, пушти гуллар безади. П. Турсун, Ўқитувчи. Кечаси билан ёққан қалин ҳар ҳар бир томни, деворни, ҳар дараҳт ва гумбазни майин оқ ҳошия билан безаб чиққан. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Ерлар кўк гиламлар билан безалгандар.. биз ҳам тўй қилармиз.. Шундайми, Раъно? А. Қодирий, Мехробдан чаён.*

2 кўчма Ақлий ва маънавий жиҳатдан бойитмоқ; обрў келтирмоқ. *Қарилукни донолик безайди, Ёшликни – камтарлик. «Сўз кўрки – мақол». — Дараҳтни – ширин мева, устозни – оқил шогирд безайди. Р. Усмонов, Одобнома. Инсонни уч нарса зийнат фазилатлари билан безайди: ақлзаковати, меҳнат-машаққати ва одамларга бўлган меҳр-муҳаббати. Газетадан. Инсонни кучли қиладиган, уни безайдиган нарса мақсади, тўғрироғи мақсадлари бирлигидир. X. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.*

БЕЗАНГЛАМОҚ Бирор нарсадан зада бўлиб ёки қўрқиб зириллаб турмоқ, безовта ёки бетоқат бўлмоқ; чўчиб, иргиб тушмоқ. *Дори деса, безанглайди.* — Анор Узоқов.. ҳадеганда ёмғирнинг тинмаётганини кўриб безанглаб қолди. С. Маҳкамов, Катта рулда. *Бу сўздан Офтоб ойим безанглаб тушди ва эрига қарши ризосизлик вазиятини олди.* А. Қодирий, Ўтган қунлар. Булар ўша.. Ёруғликдан безанглашиб, Қоронгидан топишганлар. Т. Йўлдош, Атганг.

БЕЗАНЖИР [бе.. + занжир] Занжирга солинмаган; бандсиз, занжирсиз, эркин. *Миттихон тўрманинг қаландарлари безанжир айиқлардай.. талқин ўқиб, растани бошларига кўтариб келар эдилар.* Ф. Фулом, Шум бола. *Маллаев хирси безанжир эмасми, бир силтаниб, Маматқуловнинг қўлидан чиқиб кетди.* Х. Султонов, Онамнинг юрти.

БЕЗАНМОҚ Безаклар билан ороланмоқ; ўзига оро бермоқ. *Эшиги нафис ўймакорлик билан безанган кўшкда ҳозир Бобурни фақат хона ўзига тортар эди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Ўшандо олам камалак нурлари билан безанган, майсалар шивирлаган, гуллар табассум қўлган, қушлар газалхон-у энг яхши «қўшиқ»ларни Аҳмаджонсанга куйлади.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Кўклам қизи юз очди, мусафро безанибдур, Эгнида яшил жомаси зебо безанибдур. Ҳабибий.

БЕЗАРАР [бе.. + зарар] Зарар, зиён келтирилдиган, зарарсиз, зиёnsиз; зарар етмаган ҳолда; ҳавфсиз. *Ўғлим, ишқилиб, безазар қайтсанг бўлгани.* Газетадан. *Илгариги тўйларнинг, ҳар қалай, шўх ўйинлари, куёв-келин бир умр эслаб юрадиган безазарар ирим-сиримлари бўларди.* Р. Раҳмон, Мехр кўзда.

БЕЗАХА [ф. بىز خم — ярасиз, шикаст емаган] Эзилмаган, урилмаган, лат емаган. *Безаха қовун.* — Болалар олмаларни безаха қилиб тера бошладилар. «Ўзбек тили дарслиги».

БЕЗ-БЕЗ: без-без қилмоқ, без-без оғримоқ Безиллаб, қақшаб оғримоқ. *Турай дейман, оғим без-без қилиб, туролмайман.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё. *Бу бошнинг зирқирави ҳароратнику эмас, тош тегиб захалангандек, аллақандай без-без қилмоқда.* С. Абдулла, Соялар. *Юраги без-без қилмоқ айн. юраги безилламоқ.* қ. безилламоқ. Улфатлари юз ўғирди, қолди ёлғиз, *Ота-она юраклари қилар без-без.* «Муштум».

БЕЗБЕТ Ор-номусни билмайдиган, гап таъсир қилмайдиган; уятсиз-андишиласиз, бети қаттиқ, сурбет. *Безбетга қошиқ берсанг,* Бир ўрнига беш ошар. Мақол. — -Ўлгудай безбет экансан-да, *Набигул!* — деб [шеригининг] берган дашномига одатдагича масхарабозлик билан жавоб берди. А. Қаҳҳор, Асарлар. *Шу йўл билан сирингни ёпмоқчи бўлдингеми? Ёнолмайсан!* Безбет! А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

БЕЗБЕТЛИК 1 Уят-андишишизлик, сурбетлик. *Бойнинг безбетлигини Жўра полвоен кўриб турар эди.* М. Исмоилий, Фаргона т.о. *Олимжон эса безбетлик билан одамларга тик қарайди, кекса мастерни тұхматчиликда айблайди.* «Муштум».

2 Сурбетларча, уятсизларча қилинган иш, хатти-ҳаракат. *Суннат валат безбетлик билан дастлаб терговда ҳеч нарсани бўйнига олмади.* И. Қаландаров, Шохидамас, баргила. *Фақат алдамчилик, безбетлик, номуссизлик жандасини кийған кимсагина ўз вижедон ҳукмидан кўркмайди.* Газетадан.

БЕЗГАК 1 Вақти-вақти билан иситма чиқариб, қалтиратадиган юқумли касаллик. *Саратоннинг айни қизғин кунларида беззак авж олади.* Ҳ. Фулом, Феруза. *Ота беззакдан қалтираб, гоҳ музлаб, гоҳ ўт бўлиб ёниб, алаҳсираб ётарди.* М. Маҳмудов, Мангу куй излаб.

2 Беззак касаллиги билан оғриган одам. *Нури бу воқеанинг учини эшиштган ҳамон, беззакдай қалтираб кетди.* Ойбек, Танланган асарлар.

БЕЗГАКДОРИ Беззакни даволаш учун кўлланадиган, беззакка қарши дори; хинин.

БЕЗГАКНАМО Худди беззак касалига дучор бўлгандек, беззак касалидан турганга ўҳшаш. — Ҳой, *Ойниса бувингни чақир,* — болаларга аралашмай, бир чеккада турган рангпар, беззакнамо қизга буюрди бой. Ойбек, Танланган асарлар.

БЕЗГАКПАШША биол. Одамга беззак плазмодийларини юқтирадиган ва беззак касаллигини кўзғатувчи ҳашарот. — *Беззак-пашшага ўҳшаб ғингиллай берманг!* — деди. А. Қаҳҳор, Асарлар. ..бўри бўлгандан беззак-пашша бўлган яхшироқ, чунки уни қопқон билан тутиб бўлмайди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

БЕЗГАЛДАК зоол. Тувалоқлар туркумига мансуб чўл қуши.

БЕЗДИРМОҚ Безмоқ фл. орт. н. Севидирган ҳам тил, бездирган ҳам тил. Мақол. Яхши сүз ийдирар, Ёмон сүз бездирар. Мақол. — Бундай ҳаёт бир қаричликдан йўқчиликка, меҳнатга кўннишиб ўсган қизни сира бездирмади. Ойбек, Танланган асарлар.

БЕЗИЁН [бе.. + зиён] айн. беззарар. Энг беозор, безиён жонивор ўйлаки-ку! С. Анорбоев, Йўлда йўлдош бўлганлар. Яширмайман, Ҳимматилла шўхроқ эди, лекин безиён.. Шуҳрат, Умр погоналари.

БЕЗИЛЛАМОҚ 1 айн. безангламоқ.

Юраги безилламоқ Юраги ботинмаслик, кўрқмоқ; ҳадик ва қўрқинчга тушмоқ. Хотиним кир юваман деса, менинг юрагим безиллайди. М. Хайруллаев, Рашк. Ундан ҳамма безилларди. Ким асаб, ким юрак, ким қон босимиға чалинса ва ёки ишдан ҳайдалса, барчасига шу — Ҳамида сабабчи бўларди. «Ёшлиқ». Хотинининг ер тагидан хўмрайиб қарашлари юрагини ёмон безиллатиб қўйганди эди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

2 Зириллаб, қақшаб оғримоқ, без-без қилмоқ. Баданидан иситма чиқар, чакка томирлари урар, кўнгли озар ва бутун вужуди безиллар эди. А. Қаҳҳор, Сароб. Жанчилар, оёқларининг безиллаб қолганидан бўлса керак, ўрдакдек лапанглаб юрадилар. Шуҳрат, Шинелли йиллар. ..қабариб, қонталалишиб кетган товонлар бари бир, чўғ теккандай безиллайди. О. Ёкубов, Излайман.

БЕЗМОҚ Зада, безор бўлмоқ; жонига тегмоқ. Доридан бездим. Бекорчиликдан бездим. Эрдан бессанг ҳам, элдан безма. Мақол. Элидан безган эр ўнгмас. Мақол. — Золим подшодан бездик, ўла қолсин у! — деб қичқириши хотинлар. Ойбек, Танланган асарлар. Янглиши туйғу менда бўлмас! Янглиши сезги сезганлар, Йўқлиқ сари бора беринг, эй, ҳаётдан безганлар. Файратий.

БЕЗОВТА 1 Одатдаги ороми, тинчи бузилган, ҳаяжон ва изтиробга тушган; ҳаловати йўқолган, бетинч, фаш. Мададин бу ердан чиқиб, яна безовта жонига малҳам қидирди. П. Турсун, Ўқитувчи. Қишлоқ кўчалари жимжит, фақат ҳовлиларда нимадандир безовта бўлиб итлар хуришади. М. Исмоилий, Фарона т.о. Қизни безовта қилмай, дегандай ўрнини осойишта ўигиб, ҳовлига тушди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

2 Тинчлити бузилган; нотинч. [Жўра.] Кўрбоши ака, неча ўйлдан бери замона

безовта. И. Султон, Бургутнинг парвози. Бу ернинг ўжар табиатига, гилдирак устидаги безовта турмушга у тез кўнинди. Газетадан. Яна Норин суви безовта чайқалди. С. Аҳмад, Уфқ. Безовта шамол бирданнага кучайиб, қора булут пардасини сурин келди. М. Қориев, Қиз узатиб боргандা.

3 Ҳаловати йўқ; бетоқат, беором. Бола туни билан безовта бўлиб чиқди. — ..қишилоқда табиблик қилиб юрган вақтларида бундай безовта бетобларни кўп кўрган. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

БЕЗОВТАЛАНМОҚ Одатдаги тинч ҳолатини йўқотмоқ, ташвишланмоқ; ташвиш тортмоқ, ташвишга тушмоқ. Вақт ўтган сари меҳмонлар безовталана бошлаши. Р. Файзий, Шоҳи дарпарда. Кўнгли аллақандай ноҳушликни сезиб, безовталанди. «Ёшлиқ». Кушлар галаси безовталаниб, дарё томонига тез учиб кетди. Назармат, Жўрлар баланд сайдайди.

БЕЗОВТАЛИК 1 Ташвишланиш, хавотирлик; кўнгли ғашлик, бетоқатлик. Ўйига келганда ҳам, руҳидаги безовталик уни тарк эттади. С. Сиёев, Аваз. Қор кўчкилари мавсумида отарларда безовталик сезилади. Газетадан.

2 кўчма Қўзгалиш, ўзгариш. Ўлкамизда баҳор.. Она-табиат ажаб безовталик, ширин ўйғониш даврида. «Саодат».

БЕЗОВЧИ Безайдиган; гўзал, комил қилиб кўрсатадиган. Умуман, гўзаллик киши учун катта баҳт, аммо кишини безовчи барча сифатлар ичидаги меҳнатсеварлик бебаҳо зиннатидир. Р. Усмонов, Умр сабоқлари.

БЕЗОР [ф. بیز ار — майлсиз] Бирон нарса ёки кимсадан безган, юрак олдириб қўйган; тўйган. Бекорчидан ҳамма безор. Мақол. Дилозордан худо безор. Мақол. — Эрназар дангасага айтинглар: менинг томонимга қарамасин, мен унақа одамдан безорман. С. Айний, Куллар.

Безор бўлмоқ Жонига тегмоқ, кўнглига урмоқ. Пашадан безор бўлдим. — ..Унинг ёлғон-яшиқ гапларидан қўни-қўшиллар ҳам безор бўлиб кетган. «Муштум». Безор қилмоқ Жондан тўйдирмоқ, обдан зериктирмоқ. Жондан безор қилмоқ Жондан тўйдирмоқ, жуда ҳам жонга тегмоқ, зериктириб ўбормоқ. [Оқила:] Ўзингиз қачон борасиз? Болалар дада деб, жонимдан безор қилишияпти. А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

БЕЗОРИ [ф. بیزاري] – нафрат, ёмон кўриш, жонга тегиш] Ножўя хатти-ҳаракатлари билан ижтимоий тартибни, кўпчиликнинг тинчлигини бузувчи, ҳаммани безор қилувчи. *Бетамизда бет бўлмас, безорида уят бўлмас.* Мақол. *Безоридан ҳамма безор.* Мақол. — *Ойим билан дадам мени жуда эркалатиб юборишган эмиш, шу кетишида кетаверсам, мендан қип-қизил безори чиқар* эмиш. Х. Тўхтабоев, Сариқ девни миниб.

Ота безори Ножўя ҳаракатлари билан ҳаммани, ҳатто ўз отасини ҳам безор қилган. — *Ота безори бўлмоқчимисан?* — *Абдураҳмонбой кутимишганда кўзига ёш олди.* Х. Гулом, Машъал.

БЕЗОРИЖОН [ф. بیزارجان] – жондан тўйдириш; жондан тўйдирувчи]: **безорижон қилмоқ** Жондан тўйдирмоқ, жонига тегмоқ, зериктиримоқ. *[Аҳмаджон] ..раъига қарши чиқсан сұхбатдошини безорижон қилиб, айтганига кўнишга мажбур этар* эди. С. Кароматов, Ҳижрон. *Шавкат поездда ҳам тиширчилайвериб, ота-онасини безорижон қилиб юборди.* Қ. Кенж. Тоғ йўлида бир оқшом.

БЕЗОРИЛИК 1 Кўпчиликнинг тинчлигини бузишлик, одамларни бездирувчи хатти-ҳаракат. *Безорилик қилмоқ.* — *Ичкилик, безорилик, бузиши, одобсизлик* – ҳаммаси бекорчиликдан чиқади. А. Мухтор, Чинор. *Отаси башарасига тупургандан кейин ҳам Раҳматуллонинг кўзи очилади, баттар бўлди.* У безориликни авжига чиқараверди. «Муштум».

2 ҳуқ. Шахснинг жамоат тартибини қўпол равишида бузиш ва жамиятга ошкора хурматсизлик кўрсатишдан иборат хатти-ҳаракати. *Майдо безорилик.* — *Ичкилик туфайли безорилик рўй беради, жиноят содир бўлади.* Газетадан.

БЕЗОТ [бе.. + зот] 1 айн. зотсиз. Безот сигирлар.

2 эск. Аслзодалар, зодагонлар наслига мансуб бўлмаган; насли, зоти паст. *Сидикжон безот.* *Сидикжон гадобачча..* — *Тўгри, лекин замон шуларники бўлса, нима дейсан?* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. [Эшон:] *Гапирма, безот.* *Тагин қайтаради-я!* Ҳамза. — *Бирор безот ўғирликка келса-чи?* — *деб ваҳима қиласи кампир.* М.М.Дўст, Галатепа қиссалари.

БЕЗРАЙМОҚ 1 Кўзни лўқ қилиб туррабоши.. «яна нима дейсан?» дегандай, безрайиб тураверди. М. Исмоилий, Фарона т.о. Илгари унча-мунча даккини сиртига юқтиримай, безрайиб тураверадиган Аvezов ҳозир хотини билан онаси олдида мўминтой боладай бўйин эгид турарди. Ҳ. Назир, Ўтлар туашганда.

2 Ҳайратдан, қўрқув ва ш. к. дан донг қотмоқ, серраймоқ. *Ойшабону нима дейшишини билмай, ўтирган ерида безрайиб қолди.* Ҳ. Фулом, Машъал. Йўл бўйидаги янтоқнинг тагидаги калтакесак менга қараб, безрайиб турар эди. М. Хайруллаев, Мехр кўзда.

3 кўчма Бир ҳолатда қотиб турмоқ; ҳеч бир ўзгаришсиз ётмоқ. *Ҳозир биз бир томонни ҳали безрайиб ётган чўл, бир томони эса обод бўлган ернинг ҳудудида турардик.* С. Аҳмад, Чўл бургути. Чўлга қарадим: *сарғайиб, безрайиб сукут* этади. П. Қодиров, Уч илдиз. *Ҳали барг ёзмай, безрайиб турган сада тагидаги чойхона сўриларидан одам кўп.* С. Аҳмад, Ҳукм.

БЕЗУРРИЁТ [бе.. + зурриёт] Фарзанди йўқ; насл-насаби қолмаган. *Бобоёр кессин ёлғиз бошингни..* Дунёдан безурриёт ўтгин, Гўрўғли. Эргаш Жуманбулбул ўғли.

БЕИБО [бе.. + ибо] 1 Ор-номусни билмайдиган, шарм-ҳаёси йўқ; уяти йўқ, уятсиз. Қизини бир умр заҳарлаган беибо кишига яна нима керак? С. Аҳмад, Ойдин кечалар.

2 кўчма Қўпол, дагал, уятли. Зеби овозини барада қўйиб шангиллар, беибо гаплар ёғдирап эди. Ойбек, Улуғ йўл. Бундай беибо, шарманда байтларни ким ижод қилган? Газетадан.

БЕИДРОК [бе.. + идрок] Фаҳмламайлиган, фаҳм-фаросатсиз, идроксиз. *Башарти* билан замондағи саводсиз одамларнинг бехирад ва беидрок бўлғонларини назарда тутиб.. А. Қодирий, Фиронлик Маллавой.

БЕИЖОЗАТ [бе.. + изожат] айн. рухсатсиз. — *Коронги кечада нега бирорнинг ўчигига беижозат кирасан?!* — деди йигит Шум болага. Ф. Фулом, Шум бола. *Расулуллоҳ* беижозат икки кишининг ўртасини ёриб, ораларига кириб ўтириши ман этганлар. «Фан ва турмуш».

БЕИЗ 1 айн. рельсиз. *Беиз транспорт.*

2 рвш. Бирор асар, белги қолдирмай; ном-нишонсиз, бедарак; изсиз. *Куюн ту-*

тундек буралиб кўтарилади-ю, қумга сепилган сувдай беиз йўқолади. М. Назаров, Сирли хат. *Беиз кетмади, йўқ, шаҳидлар қони Кузғундан асради маъсум дунёни.* А. Орипов. *Севинмасинми, ахир ундан зурёд қолади, зурёд!* Уэнди оламдан беиз, ном-нишонсиз кетмайди. Р. Раҳмон, Мехр кўзда.

БЕИЗН [бе.. + изн] айн. *руҳсатсиз.* Биздан беизн иши қўйманг, уқдингизми, қария? Ойбек, Улуг йўл. *Ва беизн қўйган ишидан Пушаймоним ва оҳим йўқдир.* Ҳ. Олимжон.

БЕИЗТИРОБ [бе.. + изтироб] Парво қилмаган ҳолда, изтироб чекмасдан, лоқайд. Аслида-ку.. *Беизтироб ҳўплаб қора қаҳвани, Деразадан оқ тан жаноб Кузатар можарони.* Э. Воҳидов.

БЕИЛЛАТ [бе.. + иллат] айн. *иллатсиз.* Арzon беиллат бўлмас, қиммат беҳикмат эмас. Мақол. — Мендан ўтган бўлса, кечиринг, профессор.. ўзингиздан қолар гап йўқ, беиллат одам борми дунёда? Ж. Абдуллаханов, Тўфон.

БЕИМОН [бе.. + имон] айн. *имонсиз.* *Беимон кетма дейман. Қани қалима келтир!* К. Яшин, Ҳамза.

БЕИНСОФ [бе.. + инсоф] айн. *инсофсиз.* *Фашист беинсоф экан, жуда тириқ экан..* Ойбек, Қуёш қораймас. *Шотўрамдан уялмайин, беинсоф, Калланг чайқаб, билагимдан ушладинг.* «Ойсулув».

БЕИНТИҲО [бе.. + интиҳо] айн. *интиҳосиз.* *Худди ана шу фарзандлар шарофати билан умр боқий, беинтиҳодир.* К. Яшин, Ҳамза.

БЕИСТИСНО [бе.. + истисно] рвш. Бирортасини ҳам четда ёки қатордан қолдирмай, мустасно қилмай; ялписига. *Биз беистисно ҳамма мамлакатлар билан ҳамкорлик қилиш ўйлани танлаб олдик.* Газетадан.

БЕИХТИЁР [бе.. + ихтиёр] рвш. Ўз ихтиёридан ташқари ҳолда, файриихтиёрий равишда; ихтиёrsиз. *Бекнинг вужуди титраб, беихтиёр «ух деб юборганини ўзи ҳам сезмай қолди.* Ҳ. Фулом, Машъал. *Зумрад билан бир қур учрашган, икки оғиз гаплашган киши беихтиёр унга маҳлиё бўлиб қоларди.* С. Сиёев, Отлиқ аёл. *Нафиса беихтиёр ўрнидан дик турди.* Мирмуҳсин, Умид.

БЕИШ Бирор иш билан машғул (банд) бўлмаган, ишламайдиган; ишсиз. *Беватан, беиш, боштанасиз қолган Аззам.. шаҳар четидаги кўримсизгина бир масжид қоровули-*

нинг мол боғласа турмас ҳужрасига бориб тиқилди. Шуҳрат, Шинелли йиллар. — *Беиш ўтириб ўрганмаганман, — деб очигини айтди хола.* «Гулдаста».

БЕИШКАЛ [бе.. + ишқал] Чалкаш (чатоқ) жойи йўқ; силлиқ. *Икки ўртадаги сұхбат беишкал ўтди.* Газетадан.

БЕИШТАҲА [бе.. + иштаҳа] айн. *иштаҳасиз.* — *Сопна-соғ, — деди Ҳумкала беиштаҳа кавшаркан.* — *Овқат егиси келмасмиш.* М.М.Дўст, Лолазор.

БЕИШТИЁҚ [бе.. + иштиёқ] Ҳоҳиши, истаги йўқ; иштиёқсиз. *Аламазон билетга анча маҳал беиштиёқ тикилиб ўтириди.* «Шарқ юлдузи».

БЕИШҚ [бе.. + ишқ] поэт. Ҳеч кимга кўнгил қўймаган; муҳаббати йўқ, ишқсиз. *Беишқ ҳаёт — бегул баҳор.* «Қанотли сўзлар». — *Севгининг дарди фақат беишқ учун бегонадир.* Э. Воҳидов, Муҳаббат. *Ваҳқи, ишқ саҳросида қолдим беишқ танҳо бу кун.* А. Орипов.

БЕИҚБОЛ [бе.. + иқбол] поэт. Келажаги порлоқ бўлмаган; омадсиз; иқболсиз. *Гарчи яшамадим беиқбол, нигун,* Гарчи давраларим нурли, оташи. А. Орипов.

БЕК 11 тар. Туркий халқларнинг баъзиларида хонликлар даврида давлат арбобларига, шаҳар ёки вилоят ҳокимларига, уларнинг болаларига берилган фахрий унвон ҳамда шундай унвонга сазовор бўлган шахс. *Бошлаб ҳудайчи от устидан бир кимхоб тўнни олиб, қўргон бегига кийдирди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Атроф шаҳар ва қишлоқ беклари.. аксар Мусулмонқулнинг ўз одамларидан.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. Аслида бу отни, Улугбек Мирзо Самарқанд таҳтига чиқсанада, *Бухоро беги тұхфа этган эди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

Беклар беги қ. бекларбеги. Бек ойим // бегойим Бекнинг онаси ёки хотини ва уларга мурожаат шакли. Ҳасанали танитди: *-Мана бу киши қайин онангиз — бек ойим бўладилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Эркаклар исменинг таркибий қисми, мас., *Йўлдошбек, Отабек, Юсуфбек.*

3 (1-ш. эгалик шаклида) Ўз беги ёки хўжайинига мурожаатда ёки улар ҳақида гапирганда ишлатилган сўз. *Қайғурма, бегим!* Ҳасанали отанг бу тўғрида ҳам сени ёдидан чиқармайди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Эски вақтда ер-сув эгаларининг хизматкорлари

хонлар замонидаги расм-русларни қилиб, ўз хўжайинларини «бегим», «хоним», «оўим» деб ҳурматлар эдилар. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

Ўзи(га) хон, ўзи(га) бек қ. хон. Ҳар ким ўзига хон, ўзига бек. Мақол.

БЕК II Берк, ёпик.

БЕКА 1 тар. Бекнинг ва умуман ҳукмдорларнинг, боёнларнинг хотини. Чури қиз Бўстон.. бекасининг ҳозиргина саройдан канизак келиб.. зиёфатга олиб кетганлигини билдириди. Ойбек, Навоий. *Лаббай, Бадиа бекам!* [деди Заврак]. Бадиа ўз исмига «бекам» сўзини қўшиб айтганни ёқтирад, чунки подшонинг гўзал кенжা қизи Гулгун Ақонинг номига ҳам «бека» қўшиларди. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 кўчма Оилага, хонадонга ёки хўжаликка бошчилик қўлиувчи аёл. Боғбонсиз боғ мисли чўл-ёбон, Бекасиз ўй — сувсиз тегириモン. «Қанотли сўзлар». — Тўй бекаси — Мирзакаримбойнинг хотини аёлларни уч гуруҳга айирган эди. Ойбек, Танланган асарлар. -Ярим кечада қаёққа борамиз, ўзингиз ўйланг! — деди куёв меҳмонхона бекасига. С. Аноरбоев, Оқсой.

З кўчма поэт. Бошқарувчи, сардор, эга, соҳиб. Нечун, ахир, мард гўзаллар бекаси, Гумбуруламас Асқар тогнинг теграси. А. Шер, Қадимги кўй. Уч ой ўйлингизда ётдим кўз тикиб, Эй, баҳор бекаси — май чечаклари. А. Орипов.

БЕКАМ-ҚЎСТ, бекаму кўст [бе.. + ф. қасат — оз, озлик, камлик] Ҳеч қандай камчилиги, нуқсони йўқ, ҳар жиҳатдан тўлиқ, мукаммал, бенуқсон. Рӯзгоримиз бекаму кўст. Топшириқни бекаму кўст бајармоқ. — Ойнадан табиатнинг бекаму кўст, мукаммал бир фариштаси нозланиб қараб турарди. С. Сиёев, Отлиқ аёл. Тўхтасин Жалилов.. минглаб ҳалқ кўйларини хотиррасида сақлаб қолар, уларни чолғу асбобида бекам-кўст чала биларди. Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман.

БЕКАНОР [ф. қинар — соҳилсиз, қирғоқсиз, чегарасиз] Чегараси йўқ, ҳадсиз, чексиз. Сен қайга ҳовлиқасан, эрта-кеч билмай тиним, Сен қайга ҳовлиқасан, беканору кўр, басир. А. Орипов.

БЕКАРАМ [бе.. + қарам] Ҳеч кимга яхшилик қилмайдиган; мурувват кўрсатмайдиган, ҳимматсиз. Қайди вижедон, қани инсоғ?

Сиз одам бўлмай кетинг, Мунча ҳам номеҳрибону Бекарам бўлмай кетинг. «Муштум».

БЕКАС [ф. қис — кимсасиз, танҳо] Ҳеч кими йўқ, кимсасиз; ёлғиз. *Фози Юнус факир ва бекас.. «Гулистан».* Бир ғариф, бекас тагоини хоккорим бор эди. Муқимий.

БЕКАС-БЕНАВО Кимсасиз ва ғариф, ҳеч кими йўқ. *У Али Мирзони бус-бутун, бекас-бенаво ғариф билib, «теп-текин хизматкор бўладиган экан»*, деб ўйларди. А. Ҳакимов, Илон изидан.

БЕКАСЛИК Кимсасизлик, ёлғизлик, ғариблик. Бу ёлғизлик шоир қалбида бекасликка монанд. «Шарқ юлдузи». Отанг ҳажга кетгандан бери яна бекаслигим ортди. Ю. Султон, Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий.

БЕКАТ 1 тар. Қадимда ўйларда карвонлар ва йўловчилар тўхтаб дам оладиган маҳсус жой, манзил. Отабек бир неча бекатга меҳмонларни кузатиб бориб, сўнгра қайтмоқчи эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. У [Тўргай] ўзига маълум бўлган икки бекатда отни ўзгартирди. Мирмуҳсин, Темир Малик.

2 тар. Почта станцияси. Ҳат ҳам тез келмайди, баъзан бекатларда ўйқолиб кетади. Ж. Шарипов, Хоразм.

3 йўловчиларнинг бирор транспорт тури (мас., автобус, трамвай ёки метро)га чиқиши ва ундан тушишлари учун белгиланган жой. Автобус бекати. — Ер ости бекатлари пардозида кулочлилик санъати намуналаридан кенг фойдаланияти. Газетадан. Эшаклар дикир-дикир ўйрғалаб, Косондан чиқди ва темир ўйл бекатига қараб бурилган ўйл бўйлаб кетди. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

4 кўчма Ҳаётда босиб ўтиладиган ўйлнинг маълум босқичи, марраси. Ҳаётнинг умумий оқими билан бирга ҳамиша олға интилиб, янгидан-янги бекатларни босиб ўтаётганини, улуғ манзил сари ҳормайтмолмай сузаётганини эслаб, қалби севинч ва қувонч билан тўларди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Янги ўйл бўсағаси уларнинг яна бир бекати гўё. «Саодат».

БЕКАТЧА Кичик бекат, оралиқ бекат; разъезд. Поезд бир неча соат ўйл юргандан кейин, ана шундай бекатчалардан бирига келиб тўхтади. А. Қаҳҳор, Асарлар. ..темир ўйларда «дуварак» бекатчалар шундай кўпайғанки, буардан кўпининг отини ўйловчилар эмас, баъзан кондукторлар ҳам билмайди. А. Қаҳҳор, Асарлар.

БЕКАТЧИ Темир йўл бекатининг хизматчиси; бекат назоратчиси. *Бекатчининг бири ўигитларни койигансимон қўлни силтади.* Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота.

БЕКАФАН [бе.. + кафан] Кафанга ўралмасдан кўмилган, кафансиз кўмилган; кафансиз. *Худодан тилаги шуки, ўлиги кўчада қолсин, бекафан бўлсин, халоийқ.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса. - Сиздек бекафанларга ерда ҳам, кўкда ҳам жой топилмайди, - деди Ботиров. Б. Раҳмонов, Олтин одамлар. *Ватансостарлар агар ўлса, бекафан қолар.* Чархий.

БЕКАЧ 1 тар. Бекнинг ва умуман ҳукмдорларнинг, боёнларнинг хотини ёки қизи. *Кеча ўрда бек ойимдан менга арава келган экан.. бормай, аравани бўши қайтардим..* Бо худо, ўрда бекачи бўлса ўзига, дедим. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 эск. Хотин-қизларга ҳурмат билан мурожаат қилишда ишлатилган сўз. ..*Оҳ, кўрсанг эди бир куёвни!* Қандай чиройли, қандай ақли эканини билар эдинг, бекачим. А. Қодирий, Ўтган кунлар. -*Ийглама, бекачим, - деди Тўйбека.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 кўчма Эга, соҳиб; ҳукмрон. *Учовлон бекачадир бу гал даргоҳда, Номлари Мукаррам, Буюша, Ойгул.* А. Орипов.

4 Бекач (хотин-қизлар исми).

БЕКБАЧЧА айн. **беквачча.**

БЕКВАЧЧА тар. Бекдан туғилган бола; бекнинг боласи; бекзода. *Анвар ҳозир бутун шаҳарга донг таратган, шаҳарнинг уламоси.. бек ва бекваччаси Анварни танийди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Бу бекваччани ҳам қўруқ юбормайман.* «Малиқаи айёр».

БЕКЕНГАШ Маслаҳатсиз қилинган; кенгашсиз. *Бекенгаш ишнинг пушаймони кўп.* Мақол. — *Кўявер, ошна, бекенгаш ишнинг пушаймони кўп, дейдилар.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

БЕКЗОД 1 Бекдан туғилган бола; беклар наслига мансуб, бек зоти. *Орадан кўп ўйлар ўтгандан сўнг, икки бекзоднинг айтгани ёдига тушди.* «Эрали ва Шерали». *Биз билмаймиз қай шаҳарнинг бекзоди* От ўйнатиб, кўклам тоғда турибди. «Малиқаи айёр».

2 Бекзод (эркаклар исми).

БЕКЗОДА айн. **бекзод.** Шоҳзодалар, хонзодалар ва бекзодалар умуман тўрт-беш ёшидан бошлаб ўқиши ва ёзиши ўргангандар. Б. Аҳмедов, Улуғбек.

БЕКЗОДИ бот. Шакли дуксимон, сирти оқиши-яшил ва сал тилим-тилим, ўртапишар қовун нави.

БЕКЗОТ с.т. айн. **бекзод.**

БЕКИК 1 Берк, беркитилган, ёпиқ; қулфланган. *Ҳамма меҳмонхоналарнинг ойнабанд нақши, бўёғли эшиклари ва деразалари бекик, қалин пардалар билан қопланган.* Ойбек, Танланган асарлар. Бобур.. бекик ва дим қўргондан кўра, узоқдаги дараҳтзорларни, кенг, очиқ жойларни афзал кўрарди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Тўсилган, тўсик. *Бекик ўйл. Дарё бекик эди.*

БЕКИЛМОҚ 1 Ёпиқ ҳолатга келмоқ; маҳкамланмоқ, қопқоқланмоқ. Сандик бекилди. Эшик яхши бекилмади. *Хумнинг оғзи бекилди.* ■ Люк бекилгач, «лайлаккор» тинди, лекин қуюқ тумандай чанг дастгоҳда муаллақ осилиб қолди. К. Яшин, Ҳамза.

2 Тўсилиб ёки тақиқланиб, ўтиб бўлмайдиган ҳолатга келмоқ; ёпилмоқ. Чегара бекилди. Йўл бекилди. Жўмрак бекилди. ■ *Отмаҳўжа ака унинг [Абдуллоҳнинг] ёнига ўтди.* Энди чиқиб кетадиган ўйл бекилган эди. С. Юнусов, Кутимаган хазина.

3 Паналаниб, тўсилиб, кўринмай қолмоқ. Гуллар ўсиб, деворнинг айби бекилди.

4 кўчма Тақиқланиши, тугатилиши ёки белгиланган вазифа, ишни бажариб бўлганлиги сабабли фаолиятдан тўхтамоқ, ёпилмоқ. Мажлис бекилди. Кўргазма бекилди. Институт бекилди.

5 Йиғилиб ёки букилиб ёпилмоқ. Соябон бекилди.

БЕКИМСА кам қўлл. қ. **кимасиз.**

БЕКИНМАЧОҚ 1 Яширингандарни қидириб топишдан иборат бўлган болалар ўйини. *Кўчадан бекинмачоқ ўйнаётган болаларнинг қўй-чуви эшишилди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Ой сув юзида қалқиб бораётган қовун палласи каби «бекинмачоқ» ўйнаб, гоҳ кўринади, гоҳ яширинади.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

2 кўчма Ишни битирмасдан сарсон қилиш, кўринмай қочиб юриш; алдаш. *Бекинмачоқ ўйниидан энсаси қотган Соболева Ориповга учрашмай чиқиб кетди.* «Муштум».

БЕКИНМОҚ ўзини панага олмоқ; яширинмоқ. Офтобдан бекинмоқ. *Уига бекинмоқ.* ■ Шербек ичкарига сирганиб тушди-да, девор тагига бекина қолди. С.

Анорбоев, Оқсой. *Тушга келиб, офтоб булутлар ортига бекинди*. Газетадан.

БЕКИТИҚЧА рвш. Киши (ўзгалар) билмайдиган қилиб, бошқалардан яшириб; яширин, пинҳона. Қизнинг феъли-авторини, юриш-туришини очиқ ва бекитиқчада. узоқ таъқиб этди. Ойбек, Танланган асарлар. Бу киши энди «художўй» бўлиб қолдилар. *Беш вақт бекитиқча намоз ўқийдилар*. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. Ҳасан чойхоначи ҳинд чойини ҳалиям бекитиқча сотар эканда. Х. Султонов, Онамнинг юрти. Ҳозир эса, бошқалар назарида, ўигит бекитиқча равишда булатни [аёлларни] пойлаб тургандек бўлди. Х. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота.

БЕКИТМОҚ 1 Ёпиқ (берк) ҳолга келтиримоқ; очиқ ёки очилиб-ёпиладиган жойни маҳкамламоқ, ёпмоқ. Сандиқни бекитмоқ. Эшикни бекитмоқ. Ҳумнинг оғзини бекитмоқ. Тешик-ёриқларни бекитмоқ. — Эшикни бекитиб, дон солинадиган эски ҳампа остига энгашди. Н. Аминов, Суварак. У қутуни бекитиб турган силлиқ мис парчасига қарди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Устини, атрофини ўраб (қоплаб, тўсиб) олмоқ; кўринмайдиган қилиб ёпмоқ, паналамоқ. *Юкни брезент билан бекитмоқ. Юзни бекитмоқ. Булатлар ойни бекитиб қўйди*. — Зебо яна қизарив кетди. Чакка сочларини тузатиш баҳонаси билан кўзини бекитди. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Чўпон мени чакмони билан бекитиб: «Суюнчисига нима берасиз? — деб сўрабди. Ш. Ҳолмирзаев, Оғир тош кўчса. Раҳима Камолнинг муштидан юзини бекитиб, мук тушиб олди. С. Юнусов, Кутимаган ҳазина.

3 Кимса билмайдиган қилиб кўздан йўқотмоқ; яширмоқ. *Бола ўйинчоқни бекитди*. — *Ханжарингизни ҳам бекитиб қўйинг!* — деди Зулфиқор. Мирмуҳсин, Меъмор. Бўри югурив келиб, чолга: *-Ота, бир мерган қувив келаётиди, мени бекитиб қўйинг*, — дебди. «Чалпак ёққан куни».

4 Сир тутмоқ; сақламоқ, яширмоқ. Мен сени яхши биламан, укажон.. тўғри сўз, вижданли боласан. Аммо Раимнинг сирини била туриб, бекитганинга ҳайронман. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Наҳотки қайнонасидан бекитиб кийинса, наҳотки кампирнинг гаплари рост бўлса?* «Муштум».

5 Тўсиб ёки тақиқлаб ўтказмай қўймоқ, ёпмоқ; маҳкамлаб тўхтатмоқ. *Йўлни бекит-*

моқ. Чегарани бекитмоқ. Сувни бекитмоқ. Газни бекитмоқ.

6 кўчма Иши, фаолиятини тўхтатмоқ ёки тамом қилмоқ. *Қўргазмани бекитмоқ. Савдони бекитмоқ*. — Эски шаҳар ижроқўми Мозорхон, Оқмачит маҳаллаларидаги эски мактабларни бекитди. Газетадан.

7 Букиб ёки ёпид, йигиқ ҳолатга келтиримоқ (очилиб-ёпиладиган, буқланадиган нарсалар ҳақида). *Соябонни бекитмоқ. Қаламтарошини бекитмоқ. Китобни бекитмоқ*.

БЕКЛАМОҚ с. т. айн. **бекитмоқ 1, 5.** Ўзбек ойим ўйнинг эшигини беклаб келди-да, Ҳасаналининг яқинроғига ўтириди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Эшикни беклаб, кўча дарвозасининг тагида пойлаб турман! Ҳамза. Музаффар орқа ўриндиқча ўрнашиб, эшикни қарслатиб беклагач: *-Ҳайданг!* — деди. Н. Қиличев, Чифириқ.

БЕКЛАРБЕГИ тар. Ҳонликлар даврида юқори маъмурӣ унвон ва лавозим; вилоят ва катта шаҳарларнинг ҳокими. *Бекларбегининг асосий вазифаси солиқ ва бошқа мажбуриятларнинг ўз вақтида тўланишини таъминлаш, ҳукмдор фармонларини амалга ошириш, тегишили масалаларни.. ҳал этишдан иборат* эди. «ЎзМЭ».

БЕКЛИК тар. 1 Бек мавқеи, лавозими ёки вазифаси. Мен Ойим қишлоғининг беклигининг ўддасидан чиқолмайман. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бек Алпомиш беклик қилиб, Қоражон билан бирликда даврон суреб, мамлакатни обод қилиб, Барчин билан ўйнабкулиб юраверди. «Алпомиши».

2 Бек қарамогидаги маъмурӣ ҳудуд. *Маддоҳлар* — ҳудонинг дахлсиз бандалари, уларни ҳонликнинг ҳар бир беклиги, ҳар бир ноиблигига жўнатсан, зарар қилмас. С. Сиёев, Ёруғлик. Бу ўйл Ҳазораси беклигининг ўзида ўн минг таноб гўзага қурт тушиб, ҳосил бўлмабди. С. Сиёев, Ёруғлик.

3 Бекларга хос ҳатти-ҳаракат, юриштуриш. Айнукса сиз ҳамон ўзингизнинг беклигинизга бориб, истигноингизни эскича олиб борасиз. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бой отам сенга беклик қилибди. Н. Сафаров, Уйғониш. Юнус пари беклик қилиб, ёронлар, Сарпой берди жами турган қизига. «Юнус пари».

Ҳам ҳонлиги бор, ҳам беклиги Жуда яхши, арзийдиган нарса (мас., от, кийим) ҳақида.

БЕКОЙИШ [бе.. + ф. қаҳш — камлик; ҳароблик; азоб] Шодон, мамнун. Бутун

юртни осойши топди, Элу юртни бекойши тонди. Ҳ. Олимжон.

БЕКОР [ф. بىكار – ишсиз] 1 Ишдан холи, иши йўқ; бўш, ишсиз, беиш. Бекор тургунча, бекор ишила. Мақол. Бекордан ҳамма безор. Мақол. ■ [Ҳасанали] Уззу кун ўйида бекор зерикканликдан, Ҳожига айтиб, бирмунча дастмоя билан гузардан баққоллик дўкони очган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Бекор бўлмоқ 1) амал-вазифадан тушмоқ; ишдан бўшамоқ; 2) кучини йўқотмоқ. Бу қонун янги ўйдан бекор бўлади; 3) ярамайдиган, арзимайдиган, фойдасиз бўлиб қолмоқ. Бекор бўлди иқтидорим, бекор бўлди юрагим, Бекор бўлди шеъриятим у гўзалинг қошида. А. Орипов. **Бекор қилмоқ** 1) ишдан бўшатмоқ, озод қилмоқ. -Гап яна Бўтабой тўғрисида, – деди Бектемиров, – уни вақтинча раисликдан бекор қилган эдик. С. Аҳмад, Ҳукм; 2) амалдан, кучдан қолдирмоқ. Қарорни бекор қилмоқ; 3) беҳуда овора бўлмоқ.

2 Беҳуда, бефойда; ўринсиз, чакки. Бекор гап! Ўлимдан хабарим бор, бу гапдан хабарим йўқ. А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар. Вали ака.. кейин босиги билан гапирди: -Бекор хафа бўласиз, ўзингиз ўйлаб кўринг ахир. М. Исмоилий, Фаргона т.о. -Бу гапни бекор бошлаб қўйибман, – деб ачинди Қудрат. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

Бекор айтибсиз Чакки айтибсиз, айтиласнгиз ҳам бўларди. Менинг келганимни унга бекор айтибсиз. Бекор кетди Беҳуда кетди, зое бўлди; фойдаси бўлмади. Ҳалол меҳнат бекор кетмайди. ■ Ҳасан сўғи билан Алим бува: Унга тушунтиресан, зора .. «Ҳалқ меҳнати бекор кетмасин, ҳалқ беҳуда жабр кўрмасин», деб ҳалққа ачинар, шафқат қиласар, деб келган эди. М. Исмоилий, Фаргона т.о. Узоқ машқлар бекор кетмаган экан. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

3 кесим взф. Ёлғон, нотўғри; фойдасиз. Бир ўйдан бери ярали қалбиди ардоқлагани, жамоа мени бир кўрсам деб зору интизор бўлгани бекор, бекор! М. Исмоилий, Фаргона т.о. Йигламагин, асло қўрқма, Аҳмаджон, Ҳамма сўз бекордир, Ҳудойдан бўлди. «Юсуф ва Аҳмад».

БЕКОРГА рвш. 1 Ҳеч қандай наф-фойдаси бўлмагани ҳолда; бефойда, беҳуда. Мұхаррир.. бир ярим соат бекорга ўтган вақтга ачиниб, бизга қулоқ берди. А. Қаҳҳор,

Бек. Одамлар бекорга овора бўлмасин дейманда. М. Исмоилий, Фаргона т.о. Танланган асарлар, мұқаддас қурбонлар бекорга кетмади. Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Арзирли сабаб, асос бўлмагани ҳолда; бўлар-бўлмасга, важ-сабабеиз; ўринсиз. Аниқроқ қилиб айтинг, Муса ака, Бўтабой бекорга ёмон отли бўлиб қолмасин. С. Аҳмад, Ҳукм. Бекорга йиғлайсан, Раъно! Йиғидан бир фойда чиққанини эшитганмисан ёки мени ҳам йиғлатмоқчимисан? А. Қодирий, Мехробдан чаён. «Чумчук сўйса ҳам, қассоб сўйисин», деб бекорга айтмаганлар. П. Турсун, Ўқитувчи.

3 Пул ёки ҳақ олмай, тўламай, текинга; бепул. -Юкни бекорга ташиймизми, қобирғамиз синай деди! – қичқиришиди бошқалар. Ойбек, Танланган асарлар. Бекорга ҳам олмайди ҳеч ким бу эшагингизни. «Латифалар».

БЕКОРДАН-БЕКОР(ГА) 1 Мақсадсиз, беҳуда. Бекордан-бекорга ўзини ўтга-чўққа уришдан нима фойда. Ойбек, Қуёш қораймас.

2 Асоссиз, сабабсиз. Бекордан-бекорга ишдан олиб ташлаш қийин. С. Зуннунова, Янги директор. Мўминлар, нега қараб турибсиз, бу шайтонбачча битта авлиё одамни бекордан-бекорга ўлдириб кета берадими? К. Яшин, Ҳамза. Уни бекордан-бекорга қамаб қўйиши қизиқ-ку! Мирмуҳсин, Меъмор.

БЕКОРЛИК 1 Ҳеч нарса билан шуғулланмаслик, ишсизлик, беишлик; бўшлик. 2 айн. **бекорчилик**.

БЕКОРЧИ 1 Ишсиз, бекор юрувчи, қули бўш. Бекорчидан безиб қоч, Ҷақимчидан – кўчиб. Мақол. ■ Қаёққа қарасанг, камбагал, бекорчи, нонга зор одамларни кўрасан. Ойбек, Танланган асарлар. Ошхонада мудир эди – бўшатишиди, ҳозир уйда, бекорчи. С. Анорбоев, Оқсой.

2 қўчма Фойдаланилмай, ишлатилмай ётган; ортиқча; кераксиз. Менда бекорчи пул йўқ. Бекорчи қоғоз.

3 Асос-ҳақиқати йўқ; шунчаки, шунчаки айтилган. Бекорчи ҳазил чинга айланиб кетди, ахир. «Аския».

Бекорчи гап Асос-исботи йўқ гап; таги пуч гап, бўлмагур, ёлғон гап. **Бекорчи гапларни қўйинг**, қасал бўлмасангиз, нега келдингиз? А. Мухтор, Чинор.

БЕКОРЧИЛИК Ишдан холилик, ишдан қули бўшлик; иш бўлмаган пайт. Мамарасул бекорчиликдан пашиша тутиб ўтирибди. А.

Қаҳҳор, Асарлар.. соғ одамга бекорчиликдан ёмон дард ўйқ экан. С. Сиёев, Аваз. Одамни балога дучор қылса қылсын, бекорчиликка маҳкум этмасин. А. Мухтор, Асарлар.

БЕКОРЧИХҮЖА Бекор юрувчи; бемақсад санғұвчи. Қуруқ қайтиб борсанг, анати бекорчихүжалардан құтулиб бұлсан. «Ёшлик». Бир-икки бекорчихүжа унға ҳамрох бұлды. П. Гадоев, Түшини сувга айтсин. Қишлоқ ахолисига яхши бұлиши баробарида бир гурух бекорчихүжа қаланғи-қасанғиларнинг ҳам күни туғди. «Ёшлик».

БЕКУЧ кам құлл. айн. құчсиз. -Тұғри, - деди ағанди, - сиз құдратты подиосиз.. Биз ожиз, бекучмиз. «Латифалар». Қари-қартанг бекучлар, Суяниб юр ҳассанды, Ҳасандайын мардларга, Қани жұра бұсанғди. «Равшан».

БЕЛ 1 1 Орқа сүякнинг (умуртқа поғонасининг) пастки қисми. Одамнинг бели. Отнинг бели. Бели бүкчайған. Бел мускуллари. Бел оғриғи. — Бели синиб ётған сарбоз ҳам ойға тикилар, ундан најжот ўйқ. Мирмухсин, Меймөр.

Бели оғримоқ Мәхнат билан машғул бўлмоқ; мәхнат-машаққат қилмоқ. -Ёш, янги дехқон-да, ҳали бели оғримаган! — дейди Холмирза ақа. А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой. **Бел оғримоқ** (ёки қайиштироқ) Жон койитиб, астойдил мәхнат қилмоқ. Ҳа, бўлмаса, жонингиз аничаними бу? Ерни белингиз қайшишиб чопганингизда, жонингиз ачир эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Бели оғримаганнинг нон ейишига қара** (ёки нон ейишини кўр) Ўзи ишламасдан, бироннинг мәхнати билан топилган нарсани қадрламай, тежамай сарф қилувчи одамга нисбатан айтилади.

2 Гавданинг кўкрак қафаси билан бўкса ўртасидаги энг хипча қисми; биқин. Бели ўғон одам. Бели хипча қиз. — «Тортишмачоқ» бошланди: қиз томондан гүпчакдек юм-юмалоқ хотин белини белбоғ билан маҳкам боғлаб, ўртага тушди. Ойбек, Танланган асарлар. Улар қизнинг бўйи, бели, елкаси ва қўлларини ўлчаб ёзиб олишиди. И. Раҳим, Ихлос. Бувинисо икки қўли билан белини ушлаб, қаддини кўтарди. Ойдин, Ҳикоялар.

З қўчма Ён, чўнтак ёки белбоғ маъносида. Белимда пул, бошимда савағичдан тўқилган катта қафасда күккүлаб турған бир жуфт қўмри. Ф. Ғулом, Шум бола. **Беш-жун қоғозни**

белимга тугиб, уст-бошимни бут қилиб.. юртимга жұнаб кетай дегандим. Ойбек, Танланган асарлар. -Белимдаги зогора нонни сувга ботириб еб, күнни кеч қилдим,— деди қаландар ўигит Авазга. С. Сиёев, Ёруғлик.

4 Бирор нарсанинг ўрта қисми, ўртаси. Шўхсоғ қишлоқнинг қоқ белидан айқириб оқади. Ҳ. Назар, Сўнмас чақмоқлар. Пўлат абзал, найзалар синиб борар белидан. «Нураги». У [Қўқон] Сұх дарёси ва ундан тара-либ чиқадиган кўплаб ариқлардан сугори-ладиган воҳанинг ўрта белида жойлашган. К. Яшин, Ҳамза.

5 қўчма Жисмоний ёки моддий кучнинг рамзи. Ёмонга эл бўлгунча, Яхшига бел бўл. Мақол.

Бел олишмоқ (ёки ушлашмоқ) 1) куч синашмоқ (курашда, жангда). Элмурод саҳн ўртасида тўпланишган ёшлар томонга кетди. Бу ерда кураш бошланган бўлиб, Давлатёр билан Маъмуржон бел олишмоқда эди. П. Турсун, Ўқитувчи; 2) қўчма ким ўзарга ўйнамоқ, мусобақа, рақобат қилмоқ. Бел ушлашгандা, отангни аяма. Мақол. — Сидикжон сизга шогирд тушмоқчи. Маллавой кулди: -Мен билан бел ушлашмоқчи денг. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

6 геогр. Тоф ва тепаликларнинг эгарсимон энг баланд жойи. Бўз ўигитлар бир гайрати тошиб, Неча тогдан, неча беллардан ошиб.. «Ёдгор». Сени мингдан беклар дарёдай тошиби, Неча белу неча тоглардан ошиди. «Маликаи айёр».

Бел боғламоқ Бирор ишга астойдил киришмоқ, жазм қилмоқ. Дўстларим.. Сиз билан биз улуғ ишга бел боғладик. Бу ғоят хатарли иш. Аммо биз қўрқмаймиз. Ҳ. Ғулом, Машъал. Бобур жуда бир қалтис ишга бел боғлаганини сезди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. **Белига тепмоқ** Бирор ишга, айни қизиб турған, долзарб пайтида истамаган, кутилмаганда халал бермоқ, путур етказмоқ. Сенмисан? Аммо ўйқунинг ҳам белига тепдинг-да, Тинчликми ўзи? О. Ёкубов, Пъесалар. Суҳбат авжига чиққанды кириб келган икки ўигит гапнинг белига теди. С. Маҳкамов, Дала тонги. **Белини кўтармоқ** 1) қаддини тик қилмоқ; қоматини ростламоқ; 2) моддий жиҳатдан қучли, қудратли бўлмоқ, қилмоқ.. экин майдонларини кўпайтиши.. колхознинг белини кўтаришга катта куч бўлар эди. С. Зуннунова, Олов. **Белини синдиримоқ** Катта

моддий, жисмоний ёки маънавий зарар етказмоқ. *Беҳуда ҳаракат белни синдиради. Мақол. — Гапнинг белини синдиришганлар, жим туринг, Ҳайдарча гапираверсин. С. Айний, Жаллодлар. ..ҳосил нобуд бўлди, ишишимзинг бели синди. С. Айний, Қуллар. Бели узилмоқ Ҳалок бўлмоқ; енгилмоқ. Биз худонинг суйған бандаларимиз, бизга осил-гандарнинг бели чўрт узилади! К. Яшин, Ҳамза. Белини бўкмоқ Енгилмоқ, майиб қилмоқ, ҳалок қилмоқ. Тўғри, сенинг қароринг жуда тўғри, қуролимиз бўлмаса, Куропаткин белимизни букиб қўяди!* Н. Сафаров.

БЕЛ II Ер қазиш, сочилган нарсаларни олиб солиш, тўплаш учун ишлатида-диган ёғоч сопли темир курол; белкурак. *Бел билан ер кавламоқ. Белни пешлаган билар, ерни ишлаган билар. Мақол. — Кўп гапир-гандан кўра, қўлингга белни ол-да, газага чиқ. «Ёшлик».*

БЕЛАЗЗАТ [бе.. + лаззат] айн. лаззатсиз 1. *Нархи қиммат, ўзи белаззат овқат қайси ошхоналарда топилади. «Муштум».*

БЕЛАК шв. Чақалоқ беланадиган мато; кўттиқ, кетлик.

БЕЛАМОҚ I Чақалоқни бешикка ётқизиб, кўлбоғ, оёқбоғ билан боягламоқ. *Салима ўз боласини бешикка белади. Р. Файзий, Сен етим эмассан. Жубарой қиззасини бешикка белади-да, ошга уннаб кетди. «Ўзбекистон қўриқлари».*

БЕЛАМОҚ II 1 Юқадиган нарсаларга (ун, тупроқ, бўёқ сингари) ботириб, қоришириб ёки булғаб, ҳамма ёғини шу нарса билан қопламоқ; буламоқ, чапимоқ. *Тупроққа беламоқ. Қонга беламоқ. — Бутун Олтинсойга мазах бўлганингни биласанми? Ор-номусимизни лойга беладинг, доги ўлгунча кетмайдиган бўлди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Энди эшикдан бир қадам нари жислсанг, пичоқни тўрт жойингга ураман-у, танингни қонингга белайман. П. Турсун, Ўқитувчи.*

2 кўчма с.т. Бошдан-оёқ ўрамоқ, кийинтироқ; қопламоқ. *Шойига беламоқ. — Вой, овсар, — деди энтикиб. — Мен сени зарга белаб қўяман, билдингми? Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. Ман ношуд болаларни оч, сизни кир-чирга белаб қўйиб, ўзим олтин-зар тақиб юрибман!* С. Нуров, Нарвон. *Қуёш ерни нурга беламай, Эркак кетди жсангоҳга томон.* Х. Даврон, Қақнус.

БЕЛАНГ фольк. айн. беланг. *Бели-бели беланг от, Бели нозик курранг от. «Топишмоқлар».*

БЕЛАНГИ 1 Бели майиб бўлган ёки оғир ишдан белини кўтара олмай қолган. *Беланги от. Оғир тош кўтариб, беланги бўла ёздим. — Йўқ-йўқ, ҳовлиқма! Бердисини айтгунча, кишини беланги қилиб қўйма тагин. А. Қодирий, Кичик асарлар. Беланги бўлиб қолувдим. Пидина [ялтиз] толқонига новвот гулини қўшиб, кап отгандим, шу ёрдам бердими, шифо топдим.* С. Нуров, Нарвон.

2 кўчма Иқтисодий жиҳатдан кучиз, ўтириб қолган; хонавайрон бўлган. *Бир нобоп раис қўлида беланги бўлиб қолган бу колхозга Раҳимахон Исмоилова раис қилиб сайданди. Н. Сафаров, Оловли излар.*

БЕЛАНМОҚ I Беламоқ I фл. мажҳ. н. *Ноилож бола яна бешикка беланди. Ф. Расул, Тўнгич ўғил. Бола онасига кўзи тушиши билан, беланган оёқ-қўйини питиллатганча бўшатишга уринди. «Ёшлик».*

2 Беламоқ II 1 фл. мажҳ. н. *Қонга беламоқ. Лойга беламоқ. Чангга беламоқ. Мойга беламоқ. — Чол қора қонга беланиб, ерга чалпак бўлиб тушди. К. Яшин, Ҳамза. Энди у чангга беланиб, тупроққа ботиб юрган гўдак эмасди. М. Ҳазраткулов, Журъат. Балчиққа беланган қўлларида бир даста бойичечак силкиниб-силкиниб келар эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.*

3 кўчма Қопланмоқ, чулғанмоқ, тўлмоқ. *Катта бинолар пештоқида сон-саноқсиз лампочкалар маржони порлади, арчалар нурга беланди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. Осмон самовий нурларга беланиб, музайян бўлди. «Шарқ юлдузи».*

4 Кийинмоқ; ўранмоқ, кўмилмоқ. .. *муқарриблар кимхобларга, хитойи шоҳиларга беланиб киришди. Ойбек, Навоий. Оқча мунча беланибди у одам? Ҳ. Олимжон.*

БЕЛАНЧАК I Чақалоқларни ётқизиб овутладиган ёки ухлатиладиган, аргимчоқдек ёки бешикдек тебратиладиган мослама. *Ойим эса беланчакка уланган инни ҳар замон-ҳар замон силкиб-силкиб қўяди. М. Хидир, Қирғоқлар. Четан девор ортидаги қўргонча айвонида ёшига жувон беланчак тебратиб, қўшиқ айтарди.* С. Аҳмад, Ҳукм.

2 кўчма Дунёга келиш учун сабаб бўлувчи, вояга, камолга етказувчи; аллаловчи нарса ҳақида. *Бахт беланчаги. Замин белан-*

чаги. — Кетмасин бошимиздан асло баҳт беланчаги. А. Орипов. Сенга ала айтди кекса самовот, Эглиб заминнинг беланчагига. Э. Воҳидов. Ҳалигина ширин уйқунинг беланчагида аллаланилаётган жангчилар дувкӯтарилди, гёё сокин ўрмонда ногаҳон ўқузилди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

БЕЛАНЧАКСИМОН Беланчакка ўхшаб кетадиган. Беланчаксимон замбил ёнига чўнқайди. С. Сиёев, Ёруелик.

БЕЛАНГИЧ Тебранадиган, айланадиган. Биринчи хонада давра стол ва 4–5 та юмишоқ стул, бурчагида белангич кресло.. А. Ҳакимов, Илон изи.

БЕЛАТ [р. билет] с. т. Билет.

БЕЛАТЧИ с. т. Билет сотувчи ёки билет текширувчи. қ. билетчи.

БЕЛАШМОҚ I Беламоқ I фл. бирг. н. Ҷақалоқни бешикка белашди.

БЕЛАШМОҚ II Беламоқ II фл. бирг. н. Улар мени қорга белашди.

2 айн. беламоқ 2. Ярим кечада.. бир оғилнинг охуридан [куёвни] қонга белашиб ётгани ҳолда топганлар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БЕЛБОФ 1 Белга боғланадиган, тўртбурчак рўмол шаклидаги гулли ёки гулсиз, четлари тикилган мато парчаси; қийиқ, қиёқча. Шоҳи белбог. — Нозим Зуҳранинг бошини аста силаб, ўз кўз ёшини белбоги учига артди. «Гулдаста». У дўйпинсининг жиягини қайтариб, шоҳи белбог билан боғлаб олган эди. К. Яшин, Ҳамза.

2 Умуман белга белбог каби боғланадиган нарса. [Шарофат:] Эшигимизга увада тўнун чилвир белбог билан келган эдинг. -Нима билан чиқиб кетдим? [деди Сидиқжон]. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

3 Ҳар нарсанинг ўрта белидан ўтган фаразий чизиқ ёки ҳалқа; экватор. Энди биз Ернинг белбогидан ўтдик, Жанубий яримшарга кирдик. Ҳ. Ҳасанов, Экватордан ўтганда. Бу ердан ўтибди ернинг белбоги, Бекасам тўн демак бу рангин диёр. А. Орипов.

4 кўчма Қувват, мадор, кўмакдош. Ошнам — белбогим. «Қанотли сўзлар». -Нега ташлаб кетаман буни, — деди кампир, келиннинг сўзини рад қилиб, — Белимнинг белбоги энди бу. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Мен бораман элимга, алла, болам, Белбоглар бергин белимга, алла. «Бойчечак».

Белбокқа ёлчимаслик Бойимаслик, бир икки бўлмаслик. Бўзчи белбокқа ёлчимас,

кулол — мўндиға: эшигтганмисан? Ойбек, Танланган асарлар. Водопровод бор-у, бўзчи белбокқа ёлчимас дегандек.. Қоратепа, Панжикент кўчаларидағи кранларда сув ўйқ. «Муштум». Белбог ечишмай Қийинчиликсиз, тезда. Сиз тикилган иш белбог ечишмай битади. Ҳаммага қоронги бўлса ҳам, менга аён. Ҳамза, Танланган асарлар. Беллингда белбогинг борми? Йигитмисан? Йигитлик фуруринг борми? [Хонзода Фофирга:] Беллингда белбогинг борми? Қандай шарманда, худо урган эркаксан? Ҳамза, Бой или хизматчи. Одамларни ҳашарга айтаб қўйдим. Белида белбоги бори келаверади. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

БЕЛБОГЛИ Белида белбоги бўлган, белбог боғлаган. Қизил шоҳи белбогли йигит.

БЕЛБОГЛИК Белбог учун яроқли ёки етарли. Бир белбоглик газлама. Белбоглик шоҳи. — Најкамалак дәққон белида, Белбогликка ярайди арқон. Абдулла Шер, Қадимги куй.

БЕЛБУРМА Бел қисми (бели) бурмалаб тикилган; бели бурмали. Заргаровнинг қабулида белбурма баҳмал камзул кийган дилбаригина бир жувон ўтиради. А. Мухтор, Асарлар.

БЕЛГИ 1 Таниб олиш, кўрсатиш ёки фарқлашга хизмат қилувчи нарса; нишон, аломат; тамға. Йўқолган боланинг белгилари. Фабрика белгиси. Белги қўймоқ. Белги солмоқ. Белги бўлса, ўйдан адашмас, Ақл бўлса, сўздан адашмас. «Ақл ақлдан қувват олади». Яхши хотин белгиси — хиром қилар терини, Ёмон хотин белгиси — ерга букар эрини. Мақол. — Инсонликнинг энг дастлабки белгиси меҳнатсеварликдир. Газетадан.

2 Бирор маъно, мазмун ёки миқдор ифодалайдиган график аломат, ишора. Сўроқ белгиси (тлш.). Тенглик белгиси (мат.). Нота белгилари. Тинши белгилари (тлш.) Товушларнинг график белгиси. Кимёвий элементларнинг белгилари. Стенография белгилари. — Кирди-ю, эшик олдида сўроқ белгиси бўлиб тураверди. «Ёшлик». Олисда оқ қобирғали улкан кемалар кўринади. Үндан берироқда чекловчи белгилар — қизил байроқчалар липшиллаб турибди. С. Сиёев, Отлиқ аёл.

3 Нарса, воқеа-ҳодисаларнинг ўзига хос хусусияти, сифати. Буюмларнинг сифат ва хусусиятлари логикада белгилар деб аталади. «Логика». Гапда отнинг бирор белгисини бил-

дириб, «қандай?», «қанақа?», «кимнинг?», «ниманинг?», «нечанчи?» каби сўроқларга жавоб бўлиб келган иккинчи даражали бўлак аниқловчи деб аталади. «Ўзбек тили дарслити».

4 Ички кечинма, ҳолатдан, касалликдан далолат берувчи ташқи аломат; рамз. Сукут – розиик белгиси. Мақол. Бахт белгиси – билим. Мақол. *Содда муомала яқинлик ва меҳрибонлик белгисидир!* А. Қодирий, Мехробдан чаён. [Гулнорнинг] Думалоқ қора кўзларида яширинган алам-ҳасрат белгисини Адолат дарров пайқаб олди. С. Зуннунова, Гулхан. *Раъно табассум билан жавоб берди ва унда бир оз қизариниши белгиси бор эди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. Эрининг бу жасоратига қарши Офтоб ойимнинг юзига ризосизлик белгиси чиқди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Касалликнинг [тепкининг] асосий белгиларидан бири қулоқ атрофи ва жағ сүякларининг оғришидир.* «Саодат».

БЕЛГИЛАМОҚ 1 Белги қўймоқ; белги, аломат қўйиб, таниқли қўлмоқ, ажратмоқ. *Ислоҳотда ўзимга теккан ерни белгилаб, қозиқ қоққанимда.. кўп нарсаларни мўлжаллаб қўйган эдим.* А. Қаҳдор, Қўшчинор чироқлари.

2 Бирор шартли аломат, ишора билан ифодаламоқ. *Номаълум сонни «х» билан белгилаймиз. Буйруқ мазмунини ундов белгиси билан белгиламоқ.*

3 Бирор хусусияти, кўриниши ва ш. к. га асосан аниқламоқ, фарқламоқ. Қирқ ёшилардаги бир киши кирди. Қодир бу одамнинг афтидан касб-корини белгилай олмади. А. Қаҳдор, Қанотсиз читтак.

4 Олдиндан чизиб, режалаб, тайин қилиб қўймоқ. *Мажлис кунини белгиламоқ.* Тўй кунини белгиламоқ. *Хукуматимиз Наврўз кунини дам олиши куни этиб белгилади.* Газетадан. *Соат олтига белгиланган тўй соат ўндан ошганда бошланибди.* А. Қаҳдор, Асарлар. *Йигилиши жуда қисқа бўлганига қарамай, одамлар белгиланган вақтдан анча эрта тўпландилар.* С. Кароматов, Олтин кум.

5 Бирор мақсад учун мўлжалламоқ, танламоқ, кўзлаб қўймоқ. [Ҳасанали] Миниб кетиши учун Кутидорнинг саман ўйргасини белгилади. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Холида анча айланаб юрди. Ит боғлайдиган жойни ўзи белгилади.* С. Аҳмад, Сайлланма.

6 Ишга, мансабга қўймоқ, тайинламоқ. Директор қилиб белгилади. *Мусулмонқул.. қўй каби ювош Тошкент ҳокими Сарим-соқбекни ўлдириб, ўрнига Азизбекдек золимни белгилади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. [Ҳусайн Бойқаро] *Жилонгорга Валибекни, Мирзойи Кичик ҳам Ислим барлосни сардор белгилади.* Ойбек, Навоий.

БЕЛГИЛАМОҚ Белгиламоқ фл. мажҳ. н. Белгиланган вақтда. Белгиланган тартибда. *Халқимизнинг куч-қудрати чин дўстликни қадрлаш билан белгиланади.* Газетадан. *Кема эскадрасининг тезлиги ундаги энг секин сузадиган кеманинг тезлигига қараб белгиланади.* Газетадан.

БЕЛГИЛАШ Белгиламоқ фл. ҳар. н. Тўй вақтини белгилаш. Раис белгилаш. *Мен хотин-қизлар учун ҳам бир нарса белгилашини сўрайман.* А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой. *Анварнинг тўйларини қўлмоқ ниятимиз бор эди.. деб тўғридан-тўғри фақат тўй вақтини белгилашини сўраши Султонали мирзога яна бошқа сирларни англатган эди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён.

Белгилаш олмоши тлиш. Нарса ёки белги ўрнида қўлланиб, уларни ажратиб, таъкидлаб ва умумлаштириб кўрсатадиган олмош, мас., ҳар, ҳар ким, ҳар нарса, ҳар қандай. *Предметларни белгилаш учун қўлланадиган олмошлар белгилаш олмоши дейилади.* «Ўзбек тили дарслити».

БЕЛГИЛИ 1 Нима экани аниқ кўриниб турган; белги қўйилган, белгиси, нишони бор; таниқли. *Белгили жой.* Белгили қалам. *Отабек китобни белгили қилиб ёпди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Унга бир рўмол ўраб, белгили қилган ерим йўқ эди.* «Ёдгор».

Белгили қаратқич тлиш. -нинг қўшим-часини олган қаратқич, мас., мактабнинг қоровули. *Баҳорда очилган боғнинг гулисан.* «Нурали».

2 Маълум, аниқ; белгиланган, муайян, тайинли. *Белгили тартибда.* Белгили вақтда. *Пайшанбанинг келиши чоршанбадан белгили.* Мақол. *[Сафар чўтирир]* Тушнинг узук-юлуқ гапларини бир-бирига улаб, белгили маъно чиқаршига тиришарди. Ойбек, Күёш қораймас. *Оталар учун бундай гаплар унчалик ёмон таъсир бермаса-да, хотинларга қандай асар қилиши белгиладир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Машхур, таниқли. *Белгили одамлар.*

БЕЛГИЛОВЧИ 1 Бирор белги, хусусиятни аниқлаш билан шуғулланувчи (шахс). **Мол (товар)нинг сифатини белгиловчи бўлиб ишламоқ.**

2 Нималигини, қандайлигини аниқ белгилаб, кўрсатиб берувчи; ҳал қилувчи. **Белгиловчи омиллар.** — *Киши характеристини белгиловчи омиллардан бири — унинг нутқи[дир]. Шухрат, Шинелли йиллар. Достон ва терма жанри баҳшилар репертуарини белгиловчи жанрлар бўлиб, улар ҳаммавақт ўзларининг етакчи хусусиятларини сақлаб келади.* «ЎТА».

БЕЛГИСИЗ 1 Нималиги, қандайлиги аниқ ифодаланмаган; белги қўйилмаган, ишораси йўқ, таникли эмас. *Бу моллар дўконга белгисиз келди.* Сўзлашувдан.

2 Номаълум, тайини йўқ, тайинсиз. *Келин-куёв ўз тўйларидан бенасиб бўлиб, белгисиз ёққа кетиб боришар эди.* С. Сиёев, Аваз. *У бу уйга яна қайтиб келаманни ё шу кетганча белгисиз ўйлда дарбадар кезаманни, деган фикрни бошдан ўтказарди.* С. Аҳмад, Хукм. *Ногоҳ энтиқоди-ю, эшиди камон, йўқ учди белгисиз ёқларга томон.* А. Орипов.

Белгисиз қаратқич тлиш. -нинг қўшим-часини олмаган қаратқич, мас., мактаб директори, қишлоқ оқсоқоли.

БЕЛДАМЧА шв. 1 Белга ичдан боғлаб олинадиган иссиқ (одатда пахтали) белбоғ.

2 Бирор нарсага кўндалантига, белига қўйиладиган, ўрнатиладиган нарса. ..ҳар ўтловнинг белдамчаси кимхобдан.. керагаси кумушдан, остонаси тиллодан, бўсағаси ёқутдан.. Усмон баҳши Мамат ўғли, Бўтакўз.

БЕЛДОВ шв. 1 Тикилган ўтловнинг белидан ўраб боғланган арқон. *Ўйни сулув кўрсатади оқ белдов ҳам бўсағаси.* «Қўшиқлар». *Куйамон алп отдан тушиб, отни ўйнинг белдовига илдириб.. ичкарисига кирди.* С. Раҳимов, Алп.

2 Бешикнинг тепа қисмидаги ёғоч. Чакалоқ бирдан тушган ёргуликдан кўзларини пирпиратиб, аввал бешик белдовидаги кўзмунчоққа, сўнг юзига бармоқ теккизган Муаззамхонга қаради. «Ёшлик».

БЕЛДОР 1 сфт. Бели йўғон, бели бақувват; кучли. *Жўра.. аскарнинг юкини олиб.. белдор эшакка илдам ортиб.. пиёда кетди.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Йўғон Усмон мираб — барваста, белдор, Соқол кўксида, кўзлар катта, ҳушёр. Ҳабибий.*

2 от. тар. Белкурак билан ишловчи; бел билан қуролланганлар. *Қўргон ҳимоячилари дўлдек ёғаётган тошдан ва ўқлардан сақланни учун ўзларини панага олган пайтларида.. белдорлар хандақнинг анчагина қисмини тўлдириб ташладилар.* М. Осим, Ўтрор.

БЕЛИЛА [*< р. белый — оқ, оқ рангли*] Барча турдаги бўёқларга ва эмалларга қўшиладиган оқ бўёқ. *Қўрошинли белила.* Руҳли белила. — *Юқорида айтуб ўтилганлар ичida руҳли ва титанли белилалар кўп ишлатилиди.* «ЎЗМЭ».

БЕЛКАШ Пахсачининг бел билан лой отиб бериб турувчи ёрдамчиси. *Белкаш бақувват бўлса, иш унади.*

БЕЛКУРАК айн. бел II. *Ҳар хонадоннинг томида қум тўлатилган яшик, ёнида белкурак, чангак ва қизилга бўялган челак бор.* Шухрат, Шинелли йиллар. *Иш қанча оғир бўйласин, бари бир кетмон, белкурак асосий иш қуроли бўлиб қолади.* С. Аҳмад, Уфқ.

БЕЛЛАДОННА [*итал. belladonna — гўзал хоним, соҳибжамол*] 1 бот. Томатдошлар (итузумдошлар) оиласига мансуб кўп йиллик заҳарли ўт. *Белладоннанинг ҳамма қисми алкалоидларга бой.* «ЎЗМЭ».

2 Ўша ўтдан тайёрланадиган дори. *Овқатдан олдин ва кейин кодеин, белладонна, валериан томчиси каби дорилар берилади.* Н. Исломов, Касалларни парвариш қилиш.

БЕЛЛАШМОҚ 1 Бел олишмоқ, куч синашмоқ (курашда, жангда). -*Қани, баҳташ таваккал.* Ўртоқ Дўсматов билан бир беллашиб қўяй, — деди Мели полвон. П. Турсун, Ўқитувчи. *Кураш майдонига тушган полвон — эр Беллашиб олмоққа ҳариф чақирап..* М. Шайхзода, Тошкентнома.

2 Мусобақалашмоқ, ким ютар (ўзар) ўйнамоқ. *Шу куни футбол майдонларида ҳам қизиқарли беллашувлар ўтказилди.* Газетадан. *Каналда не-не полвонлар беллашмади, не-не одамлар ўзини кўрсатмади.* «Ўзбекистон қўриқлари». *Куйди-пишидигигит Мўминов ўз устози билан беллашмоқда.* Н. Сафаров, Оловли излар.

БЕЛЛАШУВ Мусобақа, кураш. *Беллашувга чақирмоқ.* Беллашувни бошламоқ. *Бизнинг синф беллашувда ютиб чиқди.* — *Беллашувга келган созандалар ҳаммаси бўлиб 57 киши.* Газетадан.

БЕЛЛЕТРИСТ Беллетристик асар ёзувчи адиб, насрый асарлар муаллифи.

БЕЛЛЕТРИСТИК Беллэтистикага, насрға оид. *Беллэтистик асар.* — Шу нарса аниқи, очеркнинг.. баъзи намуналари ҳикоя ва қисса каби соф беллэтистик жанр намуналарига ўхшайди. «Шарқ юлдузи».

БЕЛЛЕТРИСТИКА [фр. belles lettres — гўзал, нафис адабиёт] Наср билан ёзилган бадиий адабиёт (роман, қисса, ҳикоя ва бошқалар). *Мемуарларда ҳам, беллэтистикада ҳам, афсуски, тарихий ҳақиқатдан айрим чекинишлар рўй бермоқда.* Газетадан. Ҳақиқатан ҳам очерк бадиий-публицистик жанр бўлиб, унда беллэтистик элементлари публицистика элементлари билан узвий бириксан ҳолда учрайди. «ЎТА».

БЕЛЛИ I Дангал, фойдали, мазмунли. Эллик гапдан белли гап яхши. Мақол.

БЕЛЛИ II: марал белли, қиз белли Марал (кийик)нинг, қизнинг белига ўхшаш, нозик. Йилқи ичинда ўзи келган синлидир. Тўбичоқ туёқли, марал беллидир. «Муродхон». Остимга минганим қиз белли тулпор. «Маликаи айёр».

БЕЛЛИК 1 шв. Жазлиқнинг остига кўйиладиган от азвали. Чиргининг устидан қўйди белликни, Белликнинг устидан жаҳалдирини. «Ширин билан Шакар». Омборхонадан от азвалларини — терлик, беллик.. қуюшқон, юган, узангили эгарни қўлтиқлаб келдим. «Ёшлиқ».

2 шв. Белбог. Белига беллик, қўлига қўллик, тўшига чоройна, бошига дубулға кийди. «Нурали».

3 маҳс. Арава гидираги тўғинининг икки учи бирлашган жойни қисиб турадиган иккита параллел кегай.

БЕЛМА-БЕЛ : белма-бел олишмоқ айн. бел олишмоқ қ. бел I 5. Белма-бел олишса, ажрим бўлади. Зур деганинг маълум бўлиб қолади. «Алпомиш». Белма-бел олишиди бу икки шерлар, Шудгор бўлиб кетди олишган ерлар. «Бахром ва Гуландом».

БЕЛОУССИЯ Белоруссия мамлакатига мансуб туб ҳалқнинг (миллатнинг) номи. Концертда рус, украин, белорус, ўзбек, қозоқ, грузин, тожик, марийдан иборат саккиз миллат шитирок этди. А. Қаҳхор, Асарлар.

2 Шу ҳалқа мансуб, тегишли. Белорус аёл. *Белорус адабиёти.*

БЕЛОУСЛАР Белоруссия Республикасининг (туб) аҳолиси, белорус ҳалқи.

БЕЛОУСЧА 1 Белорус санъати ва маданиятига, белорусларга оид. *Белорусча рақс. Белорусча кийим.*

2 Белорус тили. *Белорусчага таржима қилмоқ. Белорусча гапирмоқ.*

БЕЛУГА [р. белый — оқ, оқ рангли] Осётрсимонлар оиласига мансуб, ярим ой шаклидаги катта оғизли оқ балиқ.

БЕЛУЖ этн. Асосан Эрон, Афғонистон ва Покистонда яшовчи, эроний тиллар гурухига мансуб тилда сўзлашувчи ҳалқ ва шу ҳалқ вакили. *Белуж ҳалқи. Белуж тили. Белуж рақси. Белуж аёл.*

БЕЛУХА зоол. Дельфинсимонлар оиласига мансуб сутэмизувчи ҳайвонларнинг ягона вакили; йирик дельфин.

БЕЛЧА 1 Бел II с. кичр. шакли. Сабзавот экинларини ўташ, тагини юмшатиш учун ишлатиладиган ёғоч дастали кураксимон темир асбоб.

2 Пойафзалга мих қоқилганда, ичидан тешиб чиқадиган михларни қайтариш («ўлдириш») учун ишлатиладиган асбоб.

3 Тикилаётган оёқ кийимлар (этик, маҳси, кавуш) тагчарми, пошна дастагининг ортиқча жойини кесиб ташлаш учун ишлатиладиган асбоб. *Унинг отаси — Обидхўжа вофурушни дегрезлик уста Турдиали деган бир маҳсидўз белча билан чавақлаб ўлдирди. А. Қаҳхор, Кўшчинор чироқлари.*

4 Тунукасозлик ва темирчиликда: қўрага кўумир солиб турладиган темир куракча. *Белча билан кўумир ташламоқ.*

БЕЛЧАЛАМОҚ Белча билан юмшатмоқ; чопмоқ. *Кулунпайни белчаламоқ.*

БЕЛЧИ айн. белкаш. *Оқтаниги қишлоғи қабристонининг пахса деворига қўли теккан. Манман деган белчиям бас келолмайдиган пахсачи Аҳмад кўчакка лой олиб берган. «Ёшлиқ». ..девкорга кўнгилдагидек лой узатиб турадиган белчи ягона.. У ҳам бўлса, Эргаш даканг. «Ёшлиқ».*

БЕЛЬВЕДЕР [итал. belvedere — қўркам манзара] Бино усти ёки баланд жойга призма ёки доира шаклида, баъзан гумбазли қилиб қурилган алоҳида хона.

БЕЛЬГИЯЛИК Бельгиянинг туб аҳолиси. Бельгиялик аёл. Бельгиялик киши.

БЕЛЬТИНГ [ингл. belting — ҳаракатлантириш тасмаси] Транспортёр, элеватор ленталари ва резиналанган қайишлар тайёранадиган оғир ва пишиқ газлама.

БЕЛЬЭТАЖ [фр. bel – чиройли, etage – қават, ярус] Томоша залида партер ва амфитеатр устига қурилган, ўриндиқлар қўйилган айлана пешайвон, биринчи ярус.

БЕЛЎРОҚ Ўтни тик туриб ўришга мўлжалланган узун сопли катта ўроқ. [Уста] Ўроқ, поётеша, белўроқ, узанги.. кўпроқ отларга нағај ясади. А. Суюн, Олис тонглар.

БЕМАВРИД [бе.. + маврил] рвши. 1 Но мақбул пайтда; бемаҳал, бевакт. Бемаврид келган меҳмон. Эшик bemavrid тақиллади.

■ Бемаврид бўлса ҳам, келавердим. Мирмуҳсин, Умид. Бемаврид ярасига туз сепганимдан афсусландим. «Ёшлик».

2 Ўринсиз, ноўрин. Кечирасиз, ўртоқжон, bemavrid ҳазил қилибман.. Қаердансиз? А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Козим bemavrid қизишганини, Назар билан хотиржам гаплашии зарурлигини сезди. Э. Усмонов, Ёлкин.

БЕМАДОР [бе.. + мадор] айн. мадорсиз. Уст-боши ўйтилган сонсиз чоракор, Меҳнат, алам дашибда кезар bemadор. Файратий. У [Абдулла Сайд] чўпдек озиб, bemadор бўлиб қолган. Мирмуҳсин, Йўқолган жавоҳир.

БЕМАДОРЛИК Куч-қуввати камлик, дармонсизлик, кучсизлик. Онажон, ҳозир етмиш икки томирингизда ёшлик қони югурди, сиз bemadорликдан, кам қувватликдан.. бари-баридан ҳалос бўласиз. «Ёшлик».

БЕМАЖОЛ [бе.. + мажол] Мажоли, кучи, дармони кам, ҳолдан тойтган; кучсиз. Бемажоқ кампир. ■ Салимхоннинг юраги қўрқинч бир нарсани сезиб, оёқларидан мадор кетди, креслога bemajol ўтириди. Ҳ. Ғулом, Машъъал. Ҳафиза шу кундан бошлаб кўртатмушак қилиб ётиб қолди, у негадир bemajol ва беруҳ эди. Мирмуҳсин, Умид.

БЕМАЖОЛЛИК Дармонсизлик, кучсизлик. Мунисхон бирдан орқага тисарилди. Юраги қаттиқ ўйнаб, bemajollik билан олдинга тикиди. С. Зуннунова, Излар.

БЕМАЗА [бе.. + маза] 1 Оғизга хуш ёқмайдиган, таъми ёмон; таъмсиз, лаззатсиз. Бемаза овқат. Бемаза тарвуз. Бемаза қоюннинг уруги кўп. Мақол. ■ Касалга асал ҳам bemaza бўлиб кўринади. «Қанотли сўзлар». Йўлчининг тақачи ошиаси Қоратой оч қорнини bemaza мошхўрдага тўлдириб.. совуқ ўйда хомуш ўтирап эди. Ойбек, Танланган асарлар.

Оғзи bemaza 1) оғзи овқатнинг мазасини, таъмини сезмайдиган (баъзи касалликлар

сабабли). Сидиқжон, гарчи ҳануз оғзи bemaza ва боши оғирроқ бўлса ҳам.. кампирнинг меҳрибончиликлариданми, кўнгли кўтарилиб, жуда енгил тортиди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари; 2) беадаб гапларни кўп гапирадиган; чакки оғиз. Оғзи bemaza одам.

2 кўчма Бадиий заиф, эстетик завқ берга олмайдиган; бемаъни, сийқа. Bemaza asar.

■ Bemaza китобни-ку жонга теккан жойда шартта ёниб қўйса бўлар, бироқ умр китобини-чи? Х. Султонов, Онамнинг юрти. Бунақа bemaza суратларнинг авторлари институттуда кўп эмас. «Муштум».

3 Ярамас, ёқимсиз, бемаъни, ёмон. Bemaza odam. ■ -Акам bemaza чиқди-да, – деди Ҳамид Мунавварга. С. Анорбоев, Мехр. Bemaza қизнинг бўлмас ҳаёси.. «Гулихиромон». Э, бунақа bemaza телевизорни сотиб юборинг. «Асқия».

4 Одоб-ахлоқҳо хилоф, одобдан ташқари; беҳуда, бекорчи. Bemaza қиликлар. Бекорчидан bemaza гап чиқади. Мақол. ■ |Гулишан:] Bemaza гапларни кўйинглар, ухлайлик! А. Қодирий, Мехробдан чаён.

Бемаза қилмоқ 1) мазасини, туз-намагини меъёрда қилмаслик; 2) таъбини хира қилмоқ, жонига тегмоқ, тинчини бузмок. Аммо шаллақи бир кампирнинг ўйида турман; кўп bemaza қилаётир-да. А. Қаҳҳор, Сароб. Айниқса тўриқ тойча тутқич бермай, Мирвали аканинг bemazасини бешта қиласди. А. Қодирий, Обид кетмон; 3) тобини қочирмоқ; баттар қилмоқ. Иситма жуда bemaza қиласди.

БЕМАЗАГАРЛИК айн. bemazagarчилик.

БЕМАЗАГАРЧИЛИК Бўлмағур иш, ножӯя хатти-ҳаракат; номаъқулчилик. Бу қанақа bemazagarchilik! Ошдан пашиша чиқди. С. Аҳмад, Ойдин кечалар. Ҳалол, пешона тери билан топилган пулга бунақсанги bemazagarchilik қилинмайди, албатта. Газетадан.

БЕМАЗАЛАШМОҚ 1 Одоб-ахлоқ чегарасидан ташқари чиқмоқ; ёмонлашмоқ. Ишлар bemazalaшиб кетди. ■ Ҳури.. асқияда ҳеч қачон бачканалашиб bemazalaшмас, мевёридан ўтиб кетмасди. Ф. Муражонов, Ҳури.

2 Суюқлашиб, сийқалашиб кетмоқ. Саноатнинг bemazalaшуви.

БЕМАЗАЛИК 1 Таъми, мазаси ўйқлик; мазасизлик, таъмсизлик. Bemazaligидан оғизга олиб бўлмайди.

2 Бўлмағур иш, ножўя хатти-ҳаракат. **Бемазалик қилмоқ.** — Яқин бўлиб бемазалик чеккандан, олис бўлиб интизорлик яхшидир. «Қўшиқлар». Тарғилойнинг гапи ҳақ. Сенинг ўзинг бемазалик қилиб юрибсан, абллаҳ! «Муштум».

БЕМАЗАЧИЛИК с.т. айн. **бемазагарчилик.** Бекорчилик — bemazachilik. Мақол.

БЕМАКОН [бе.. + макон] Бошида уйи, ватани йўқ; турар-жойсиз, бошпанасиз. *Бизлар ҳозир юрт устида қаландар, Бемакон, бенаво бўлган дарбадар.* «Ширин билан Шакар». Бир бошимга раҳм қилди Қодир ўзи, бемакон. «Нурали».

БЕМАЛОЛ [бе.. + малол] рвш. 1 Малоллик, ўнгайсизлик сезмай, тортинмай, ёзилиб; эркин, баҳузур. *Майли, хафа бўлманг.* Аям билан бемалол тураверасиз. С. Зуннунова, Гулхан. *Бемалол ёзилишиб ўти-ринглар!* Ёмон кўрганим — ёшларнинг сухбатига қариларнинг суқилиши. А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар. *Клара аёлларга хос чироғли ҳаракат билан сочини орқасига ташлаб юборди.* Кейин ўз эри олдиди тургандай бемалол ечина бошлади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Бемалол бўлса крш. с. Малол келмаса, малоллик қилмаса. [Фотима домлага:] *Келинг, домла почча!* Бемалол бўлса, ана шу турган стулни менинг яқинрогимга қўйиб ўтиринг. Ҳамза, Туҳматчилар жазоси. Қўшини, бемалол бўлса, бизни холи қўйсангиз! Ўйғун, Асарлар.

2 Бамайлихотир, хотиржам; шошилмай. *-Ҳўп, майли, — деди Ўрмонжон, — бўлар иш бўлиб ўтибди.* Энди бемалол, бехавотир ишлай беринг. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Девор тагида катта сигир бошвогини ерга ёйиб, бемалол кави қайтариб ётарди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Тўсқинликка учрамай, бехавотир, осон, хавфсиз. Эрталаб кўпrik бошқатдан қилинди, энди ҳар қандай оғир юқ билан бемалол ўтса бўларди. А. Мухтор, Опасингиллар. Орасидан қўқонарава бемалол юрадиган кенг, узун ишкомлар икки танобдан мўлрок ерни ишғол этган. Ойбек, Танланган асарлар.

4 Аниқ, яққол. Алим бува юқоридаги қийғоч тешиклардан қаради. Ҳамма ёқ бемалол кўринарди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Юнқа капрон кўйлакдан елкасидаги

хуснбузарлари бемалол кўриниб турибди. С. Аҳмад, Сайланма.

5 Тўлиқ равишда, бекам-кўст; етарли. Жой ҳаммага бемалол етади. — [Ернинг] Ярмига сабзи, ярмига картошка экасан. Шу билан қишилигимиз бемалол чиқади. Ойбек, Танланган асарлар.

6 Ўтакеттган бепарво, ғам-ташвишисиз киши ҳақида. Ўзи бемалолнинг сўзи бемалол. Мақол.

БЕМАСЛАК [бе.. + маслак] Бирор аниқ мақсадга, нуқтаи назарга эга эмаслик, гоясиз. Ахир ким кечирар бизни, биродар, *Бемаслак қолдирсак, жон деб дунёни?!?* У. Қўчқор, Ҳаяжонга кўмилган дунё.

БЕМАСЛАҲАТ [бе.. + маслаҳат] Бошқалар билан кенгашмай қилинган; маслаҳатсиз. *Маслаҳатни иш битар, Бемаслаҳатни иш кетар.* «Луқмони Ҳаким». — Иншооло! — деди Загчакўз ва яна уқтириди: -Асло биздан бемаслаҳат иш қилманг, Мадаминбой. -Албатта, албатта, тақсир! П. Турсун, Ўқитувчи.

БЕМАШАҚҚАТ [бе.. + машаққат] Қиинчилексиз қилинган, осон, машаққатсиз. *Бемашаққатни иш. Бемашаққатни топмоқ.*

БЕМАШВАРАТ [бе.. + машварат] кт. кам қўлл. Кенгашмасдан, келишиб олмасдан, маслаҳат қилмасдан. *Улардан бемашваратни иш қилинмагай.* Ойбек, Навоий.

БЕМАҲНИ [бе.. + маъни] 1 Одоб-қоида дойрасидан ташқари; маъноси, мазмуни йўқ; маъносиз. *Бемаҳни жумла.* — *Кишининг бемаҳни гаплардан ўзини тийши унинг мўминлиги нақадар чироғли эканлигидан далолат беради.* «Фан ва турмуш». Унинг бемаҳни жавдираган кўзларида ҳали ҳам қандайдир хусн сақланиб қолган эди. С. Зуннунова, Гулхан. *Талъат биринчи курсданоқ Ҳамида деган қизни суюб қолган, шу қиз бўлмаса, дунё кўзига қоронги, бемаҳни кўриниб кетарди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Қуруқ сафсатадан иборат бўлган; ҳақиқатга мутлақо зид; асоссиз; кераксиз, бехуда. Ҳа, бугун ҳам анча бемаҳни суханбозлиқ қилди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. -Қанчалик бемаҳни, қанчалик бемаҳни ўйлар! — юзини кафти билан бекитиб жисмайди Шербек. С. Анорбоев, Оқсои. Бу айб шунчалик уйдирма ва бемаҳники, прокуратура ходимига батавфсил жавоб бериб ўтиришни лозим топмадим. О. Ёқубов, Излайман.

3 Одоб-ахлоқдан ташқари, ярамас; бемаза, бўлмагур. **Бемаъни қиликлар**. — Асалнинг шунаقا бемаъни ишлари кўплигидан биз ҳам.. куйиб ётибмиз. М. Исмоилий, Фаргона т.о. **Хотинларнинг бемаъни қий-чуви.. ҳамма ёқни тутди**. Ойбек, Танланган асарлар. **Аҳмад ҳам жилмайди**. У бемаъни қаҳқаҳани, мунофиқона ҳиринглашларни ёмон кўрарди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

4 Ножӯя, бемаза ишлар қиладиган, ёмон, ярамас; бўлмагур. —**Фози эшон ҳузурингизда экан!** — деди маҳдум, — ўзи кўп бемаъни одам. Зиёфат-миёфат деб, яқин бир соат вақтимни олди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

БЕМАЪНИГАРЧИЛИК Кишига номуносиб, одобдан ташқари хатти-ҳаракат; бемазагарчилик, номаъқулчилик. **Бошлиқларга ҳам ҳайронсан-да, айрим кишиларнинг шунаقا бемаънигарчилигини кўрабила туриб, индашмайди**. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

БЕМАЪНИЛИК 1 Одоб қоидаларига сифмаслик; номаъқуллик; ножӯялик. **Шу қисқа умрни ҳам дағаллик, бемаънилик, ярамас хулқ-автор билан ўтказиш одамга жуда алам қиласи**. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси. Ядро урушининг бемаънилигини яхши тушунувчи олимларнинг овози бугун бутун планетада баралла янграмоқда. Газетадан.

2 айн. **бемаънигарчилик**.

БЕМАЪНО [бе.. + маъно] юқ. усл. айн. **бемаъни 1-3**. **Бектемир[га].. атрофдаги ҳамма нарса аллақандай бемаъно, ноўрин, робитасиз туюларди**. Ойбек, Танланган асарлар. **Содиқ чўпонни келтиришганида, у доҳ ўзига келар, доҳ яна оғзидан кўпик чиқариб, бемаъно кўзларини шипга тикканча чақайиб қоларди**. «Ёшлик».

БЕМАЪРИФАТ [бе.. + маърифат] Илму саводдан бебаҳра; таълим кўрмаган, чала-савод. Эй, **бемаърифат эшон!** Эшон бўлмай қол, афв қиммоқ — худога, осий бўлмоқ бандага хос. Ҳамза, Заҳарли ҳаёт.. ўзимиз мадраса кўрмаган бўлсак ҳам, **бемаърифат эмасмиз**. Мирмуҳсин, Меъмор.

БЕМАҚСАД [бе.. + мақсад] Бирор орзу ёки ниятга қаратилмаган ёки интилмаган; мақсадсиз. **Бемақсад юриш. Беҳуда, бемақсад ўтган умр**. — [Темиржон] Сершовқин, серқатнов ўйлка бўйлаб бемақсад, беихтиёр борар экан, ҳеч нарса ҳақида ўйламасликка

уринарди. Ж. Абдуллахонов, Орият. **Бемақсад одамдир — асли ўлиқдир**. «Нурали».

БЕМАҲАЛ [бе.. + маҳал] 1 от Кеч тун пайти. **Пирим бойваччаникадалар. Бемаҳал бўлиб қолганидан, ўша ерда тунаб қоладиган бўлдилар**. С. Аҳмад, Ҳукм. Ҳожси унинг қўлини олар экан, ўрнидан турди: — Энди мен кетай, бемаҳалга қолмай, — деди. А. Қаҳҳор, Асарлар.

2 рвш. Номувофиқ, номақбул, ўринсиз пайт. **Бироннинг уйига боқма, бемаҳал эшикни қоқма!** Мақол. — **Деҳқонлар билишадики, бемаҳал [фёқсан] ёмғир гўзага шира тушириб юборади**. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. **Бемаҳал даштилкка кўтардингиз қўл.** «Ёшлик».

3 Жуда эрта, ёшлик пайтда; одатдаги вақтдан олдин. **Бемаҳал бўлмасин ҳеч кимга ўлим, Отим Аваз, Булдур қассоб улиман**. «Гулихиромон». ..инсон боласи ота-онасидан бемаҳал ажралар экан, унга бундан оғир кулфат ўйк. П. Турсун, Ўқитувчи.

ВАҚТИ бемаҳал айн. вақт-бевакт қ. вақт.

БЕМЕРОС [бе.. + мерос] 1 Мероссиз; меросга эга бўлмасдан. **Мероссиз қолмоқ**.

2 Бирор фойда кутмасдан, тамагирликсиз. **Одамлар бор — падарин мозорида ўигнаб бож, Бемерос ўиғламас — тама бор аъмолида**. А. Орипов, Юртим шамоли.

БЕМЕҶЁР [бе.. + меъёр] Одатдаги, белгиланган ўлчовдан ташқари; ортиқ; ўринсиз; бевақт, кутилмаганда. —**Кетишинг бемеъёр бўлди-да, яхши боргин, — деб ўрдага қадаб ўтиб кетди**. «Малиқаи айёр». **Бемеъёр оғир юкни Бўрибойли нор келтирас**. Бошингдаги мушкул ишни Олтин, кумуш, зар келтирас. «Оқ олма, қизил олма».

БЕМЕҲР [бе.. + меҳр] Мехрибонликни билмайдиган; раҳмсиз, шафқатсиз. **Бемеҳр қариндошдан меҳр билган ёт яхши**. Мақол. — **Нафиса ўиглади-ялинди, ялинди-ўиглади.. Лекин Аззамнинг бемеҳр кўнгли юмшамади**. Шуҳрат, Жаннат қидирғанлар.

БЕМЕҲРЛИК Раҳм-шафқатсизлик, меҳри йўқлик. **Бу оғирликни [ҳижронни] Бобур унчалик сезмайтгани** Ойша бегимга худди бемеҳрлик нишонасидек туюлди.. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

БЕМИННАТ [бе.. + миннат] 1 Қилган иш, яхшилиги учун миннатдорлик талаб этмайдиган; миннат, тама қиммай. Эллик-боши унинг ҳуснига маҳлиё бўлибди дейсизми,

унга беминнат хизматкор керак. А. Қаҳхор, Кўшчинор чироқлари. Малоҳат буларнинг ҳаммасига яхши тушунади ва беминнат хизмат қиласи. «Ишчилар».

2 Фақат фойдаси тегадиган, аммо бунинг эвазига ҳеч нарса талаб қилмайдиган; қулай; арzon. Электр энергияси ҳожатбарор, қудратли, беминнат кучдир. Т. Аҳмедов, Ҳотамтойлик. Илм-хунар шундай беминнат мулкки, одамга ҳеч қаҷон уларнинг оғирлиги тушмайди. Р. Усмонов, Одобнома.

Дастёри беминнат Миннатдорлик талаб қилмайдиган дастёр, кўмакдош (одатда дастёрликка яраб қолган ўз фарзандлари ҳақида).

БЕМИСЛ [бе.. + мисл] кт. айн. мислсиз. Атторнинг ўйида кўрганман, рақси бемисл, эсингдами? Ойбек, Улуғ йўл. Буларнинг барчаси – ..қаламининг сеҳрли қудрати туфайли, бемисл жозибаси туфайли .содир бўлади. «Ёшлик».

БЕМИСОЛ [бе.. + мисол] Ўхшави йўқ, тенгсиз; ҳадсиз, ҳаддан ташқари. Гуноҳинг оғирдир, бемисол дардинг, Шоирнинг малаги, гўзал Наталья. Газетадан. Орзулари осмондай тиниқ, Бағри денгиз қадар бемисол. «Саодат». Кўрқиб кетди жискак бемисол: «Э, муштуминг нарироқка ол!» М. Али, Боқий дунё.

БЕМИҚЁС [бе.. + миқёс] Кўлами (чегараси) чексиз; тенгсиз, ўхшави йўқ. Шаҳарларнинг одамларникуга ўхшаш ўз ҳаёт ўйли, тақдиди бўйса-да, уларнинг ҳаёт ва умр ўлчовлари бемиқёсdir. Газетадан.

БЕМОР [ф. بیمار – касал] 1 Организмнинг одатдаги бирор ҳолати бузилган; касал, хаста. Бемор бола. Бемор тузалгиси келса, табиб ўз оёғи билан келар. Мақол. — Бир кечаси бемор жуда азоб тортди. А. Қаҳхор, Асарлар. Бемор она бошини қизчаси силаб кўйса, оғриқлар барҳам топади. «Саодат».

2 кўчма Севги, муҳаббат дардини, ошиқлик ҳолатини ифодалайди. Ҳар ким беेरдир – бемордир. Мақол. — Дарди фироқинг айлади бемор, Қайда борайин эмди давога. Машраб. Муҳаббат дардидан бемор қалблармиз, Ўғай бўлсак, не тонг, соғлар орасида. А. Орипов.

3 кўчма Касалланган, нимжон, ўсишдан қолган. Сувсизликдан бемор гўзалар гулини тўка бошлади.

БЕМОРЛИК 1 Организмнинг одатдаги ҳолатда эмаслиги, касаллик, хасталик. Бе-

морлик асорати. — Заргаров кириб келди.. озғин юзида беморликдан кейинги заҳиллик асорати билиниб турарди. А. Мухтор, Асарлар. Сен менинг жонимни олгин, Мен сенинг дардинг олай, Барча соғлик сенга бўлсин, Барча беморлик менга. Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.

2 кўчма Ишқ, муҳаббат кўйидаги ҳолат; севги азоби, дарди. Кунлар аро беморликни қолдириб кетдинг менга. «Саодат».

БЕМОРОНА Касалларга ўҳшаб, беморларга хос; худди касалдек. -Мен касал эдим-ку! – деди Баширжон афтига беморона тус береб. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

БЕМОРХОНА кам қўлл. айн. касалхона. Сув оқаётган тарафдагилар четланиб, ўйлани очди. Беморхона машинаси кўринди. Т. Мурод, От кишнаган оқшом. Қирқ ўйлиниг нақ ярми ўйларда ўтди, Ярми эса ўтди беморхонада. А. Орипов.

БЕМУДДАТ [бе.. + муддат] Муддати аниқ белгиланмаган, вақти чекланмаган; абадий. Жамоа хўжалиги ихтиёридаги ерлар уларга текин ва бемуддат, яъни абадий фойдаланиши учун мустаҳкамланиб берилади. Газетадан.

БЕМУЛОҲАЗАЛИК Мулоҳаза қилиб, уялиб-тортиниб ўтириласлик; пухта ўйламасдан иш тутишлик. Латифжон ҳақиқатан ҳам бемулоҳазаликка борганилигини сезиб, қип-қизарип кетди-ю, нафасини ичига ютди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

БЕМУРОД [ф. بی مراد – ноумид, муродига етмаган] Бирор-бир мақсадга, режага эга бўлмаган; орзу-умидсиз. У деразадан ташқарига хомуш, бемурод тикилиб тураркан, ҳаётни мазмунсиз романдек зерикарли бўлиб қолганини.. пайқади. Х. Султонов, Онамнинг юрти. Сенсиз қолар эдим зулматда тугал, Сенсиз қолар эдим буткул бемурод. А. Орипов.

БЕМУРУВВАТ [бе.. + мурувват] 1 Ҳеч кимга яхшилик, одамгарчилик қилмайдиган, саҳоватсиз. Бемурувват қариндош. — ..Қалби оғтобдай иссиқ Онаи зорим! Кечир бемурувват дайди фарзандингни! С. Анорбоев, Оқсой.

2 Бераҳм, шафқатсиз. Уни [Салтонбуни] бойлар эшигида хўрланишга, бемурувват турмушнинг қақшатқич азоблари ичидаги қийналишга мажбур қилган куч балки болаларига бўлган ўша меҳру муҳаббатидир. М.

Исмоилий, Фаргона т.о. *Бу ҷарҳи бемурвватдин кӯнгүл дөғ ўлди, дөғ ўлди. Увайсий.*

БЕНАВБАТ [без. + навбат] рвш. Навбатдан ташқари, навбатсиз. -*Кела қолинг, Собиржон ака, бугун сизларга бенавбат, — деди чойнакларга қайнаган сув бураётган Мұхаббат.* В. Фофуров, Вафодор. *Ким манфаат күрсатса, парво қилдим, ҳе аттанғ! Арзасига бенавбат имзо қилдим, ҳе, аттанғ! «Муштум».*

БЕНАВО I [ф. بىنوا — товушсиз] Овозсиз, унсиз; хомуш, сокин.

БЕНАВО II [ф. بىنوا — бечора, фәқир, мискин] Тұрмушнинг ҳузур-халовати, роҳат-фарғатидан бебаҳра қолган, рүшнолик күрмаган; гарип, нотавон, шүрлик. *Авазнинг юраги ачинди. Бенаво, бемажол ҳалқига зигирдек күмак беролмаслигини ўйлаб, қалби вайрон бұлди.* С. Сиёев, Аваз. *Ўзинг күриб турганиндең, мен бир дили пора, гарип, бенаво, ожиза онаман, ўғлым.* К. Яшин, Ҳамза.

БЕНАЖОТ [без. + нажот] Ҳеч бир имканияти, илохи қолмаган, нажотсиз; бечора. *Рангпар өхрасида унинг шоҳ Бобур Бенажот салтанат рамзин күради.* Э. Воҳидов, Кела-жакка мактуб.

БЕНАЗИР [без. + a. نظیر — тенг, бир хил; ұхшаш] 1 Тенги, мисли йўқ; мислсиз. -*Алишербек беназир зот эрди, — деди Бобур китобдан бошини кўтариб.* Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. *Ҳонзода бегим ҳалолу покизаликда беназирлар!* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Хуллас, бу бетакрор ва беназир санъат асарининг маъноси, оламча мазмуни бор.* «Фан ва турмуш».

2 Беназир (эркаклар ва аёллар исми).

БЕНАМОЗ [без. + намоз] Намоз ўқи-майдиган, коғир, динсиз. ..*бенамоз Аваз Ўтар ўғли.. аркони дин ҳұкми ила тошбұрон қилинсун!* С. Сиёев, Аваз.

БЕНАРВОН [без. + нарвон] Нарвон қўй-масдан, нарвонсиз.

Юлдузни бенарвон урадиган йтакетган олгир. *У юлдузни бенарвон уриб, ҳатто ойга өзовут соладиган устаси фаранглардан.* «Муштум». *Мадбархон Раҳмонова ҳам мұмай даромад борасида юлдузни бенарвон урадиганлардан.* «Муштум».

БЕНАСАБ [без. + наасаб] Наслу наасабининг тайини йўқ, паст насл фарзанди; тарбия күрмаган. *Пошишайимлар, Ҳонзодалар қоқ саҳар түриб, хизматимга ҳозир бўлса-ю,*

сен бенасаб, исқурт, атлас кўрпада мени писанд қылмай, хуррак отиб ётсанг! Ҳамза, Бой ила хизматчи.

БЕНАСИБ [без. + наасиб] Тегишли ҳиссадан, насибадан маҳрум бўлган, қуруқ қолган; насибасиз. *Бенасиб бўлмоқ.* **Бенасиб қолмоқ.** ■ *Бу хушнуд нағмалардан бенасиб бўлманг, деб атайин ўйғотдим, бир эшишиб қолинг!* О. Ёқубов, Айтсам тилим қуяди, айтмасам — дилим. *Болалик хаёллари, орзуларидан бенасиб бўлиб улғайғанман.* С. Аҳмад, Чўл бургуги. *Ҳалқим, мозий ўтди, толе кўрмадинг, Пиширдинг, ўзингга бенасиб таом.* А. Орипов.

БЕНАФ [без. + наф] Бирор наф-манфаати, фойдаси йўқ; фойдасиз, самарасиз. *Бенаф ўтган ҳаётинг учун Вақт олдида берурсан жавоб.* Э. Воҳидов, Мұхаббатнома. *Шабнамдек мақтаниб бўлма тутуриқсиз, Ҳавога учади, бенаф қуруқ сўз.* «Муштум».

БЕНГАЛ 1 Жанубий Осиёда, асосан Бангладеш мамлакатида ва Шарқий Ҳиндистонда яшовчи ҳалқ (миллат)нинг номи.

2 Шу ҳалққа мансуб, оид. *Бенгал аёл. Бенгал адабиёти.*

БЕНГАЛЛАР Бангладеш мамлакатининг ва Ҳиндистондаги Фарбий Бенгалия штатининг асосий аҳолиси. *Бангладеш аҳолисининг 98% и бенгаллардир.* «ЎзМЭ».

БЕНГЗАМОҚ шв. *Ўхшатмоқ, қиёс қилмоқ;* бирорнинг тимсолида кимнидир кўрмоқ. *Онама бенгзадим жамолинг сани.* «Қўшиқлар».

БЕНЕФИС [фр. benefice — фойда; имтиёз, афзаллик] Тушуми, фойдаси тўлиқ ёки қисман театр жамоаси ёки айрим актёрга тўлданадиган спектакль ёки концерт.

БЕНЗИН [фр. benzine < лат. benzol < a. لبان جاوي — Ява ҳушбўй шираси] Нефтдан ёки нефть газидан олинадиган рангсиз, учувчан суюқ ёнилғи. *Домладай босиқ одам ҳам, гўё унга ишонмагандай, ялт этиб бензин кўрсаткичга қаради.* М. Мансуров, Ёмби. *Чори бензин узаткични шақиллата-шақиллата қайтиб келди-да, яна рулга ўтиради.* М. Мансуров, Ёмби.

БЕНЗОБАК [*р. бензин баки*] Техника ва транспорт воситаларининг бензин билан тўлдириладиган қисми; бензин қуйладиган бак. *Шиша тўпна-тўғри танк бензобаки устига бориб тушди.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. *Ўтни машина биқинига, бензобак*

устига боғлаб, шийпонга қаради. С. Сиёев, Отлик аёл.

БЕНЗОВОЗ [〈р. воз(ить) – бензин ташувчи] Бензин ташишга мосланган; бензин ташувчи машина. *У бир сакрашда бензозинг устига чиқди-да, тўйпончасини қинидан чиқариб, осмонга устма-уст бешолти ўқ узди.* О. Ёкубов, Иzlайман. Кечашомдан кейин бўйти. Бензовози билан ёниб кетибди.. А. Мухтор, Тонг билан учрашув.

БЕНЗОКОЛОНКА [бензин + лот. column – устун(ча)] Автотранспорт воситаларига бензин куйишга мўлжалланган устунсимон курилма; насосли станция.

БЕНЗОЛ [бензин + лот. ol (eum) – ёф; мой] Тошкўмир смолосидан олиниб, бензинга қўшиладиган, шунингдек, лак, бўёқ, портловчи моддалар, пластик массалар ва ш. к. тайёрлашда ишлатиладиган, рангизиз, тез ёнувчан, учувчан суюқлик. Суюқ бензол терига кучли таъсир қилади. «ЎзМЭ».

БЕНИШОН [б.. + нишон] 1 Ҳеч қандай дараги, хабари бўлмасдан, ҳеч ким билмас бўлиб, нишонсиз. Балиқларга емиш бўлиб кетасан, Дунёдан бенишон бўлиб ўтасан. «Баҳром ва Гуландом». Бенишон кетганди қўлимдан қушим. «Ойсулув».

2 кўчма Бола кўрмасдан, орқасида насл қолмасдан; фарзандсиз. Бобонгиз амир-султон Дунёдан ўтган бенишон. «Нурали».

БЕНИХОЯ(Т) [б.. + ниҳоя(т)] 1 сфт. Юқори даражада, ортиқ даражада; чеки ўйқ, ниҳоясиз, чексиз. Қадрдонингиз Юсуфбек ҳожининг ўғли Отабек бир неча кунлардан бўён бенихоя бир дард билан оғрир эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 рвш. Чегараси ўйқ, ҳаддан ташқари; жуда ҳам. Бенихоя ориқ. Бенихоя узоқ. Бенихоя кўп. Бенихоя қувонмоқ. — У нимадандир бенихоя хурсанд, нимадандир хижолат.. бўлиб, уйга кетди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Кишининг молини сақлаши бенихоят қишин, ука. Ойбек, Танланган асарлар. У [Элмурод] ўз олдига шундай бир одамнинг келиб қолганидан бенихоят хурсанд эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

БЕНОМ [б.. + ном] айн. номсиз. Мен сизга айтсан, шаҳарда беном кўча бўлмайди. Олимнинг номи аввалдан беном бўлган янги кўчага қўйилди.

БЕНОМ-НИШОН, беному нишон Ҳеч қандай дараги (хабари) ўйқ; ному нишон-

сиз, бедарак, дараксиз. Шаҳар уламо, ашрафлари бугунги ҳақиқат олдида ҳар замон ёқа ушлаб: «Бир беномуни нишонга бунча илтифот!» дер эдилар. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Бу таҳти салтанатлар беномуни нишон ўйқолур, фақат мевъому мусаввирлар яратган зўр санъат асарлари тирик қолур. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

БЕНОМУС [б.. + номус] Шарм-ҳаёб билан иш тутмайдиган, шарм-ҳаёсиз, орномусиз, уятсиз. Беномус одам. Беномусга кунда тўй. Мақол. — Нуридай бетайин, беномус эмасман. Ойбек, Танланган асарлар. Шу аёл, шу беномус аёл менинг хасмим эди. С. Аҳмад, Уфқ.

БЕНОМУСЛИК 1 Уятсизлик, номусизлик. Унинг бунчалик беномуслигини билмас эдик. — Рустамбекнинг қайғу-ҳасратини чекиб, дунёдан зор ўиғлаб ўтгунча, ҳар беномусликни ўзимга олиб, севганим билан кун кўрай. Ҳамза, Паранжи сирлари.

2 Уятсизларча, юзсизларча қилинган иш. Бу қандай беномуслик. Бу қандай ҳаёсизлик. Ё шариатда шарм ўйқ дедингларми? П. Турсун, Ўқитувчи.

БЕНТОНИТЛАР [юн. benthos – чуқурлик] геол. Асосан, қадимий вулкан куллари ва туфларнинг дентиз остида нурашидан пайдо бўлган гиллар; тошсовун. Геология фанида гилмоя «бентонит» термини билан юритилади. М. Зокиров, Бебаҳо хазина.

БЕНТОС [юн. benthos – чуқурлик] Денгиз ва чучук сувлар тубидаги балчиқда ва унинг устида яшайдиган ўсимлик ва ҳайвонлар. Бентослар кўччилик балиқ ва б. ҳайвонлар учун озиқ ҳисобланади. «ЎзМЭ».

БЕНУР [б.. + нур] айн. нурсиз. Мен сизсиз

– бир уйман, бенур, бечироқ. Х. Салоҳ, Излар

ва ҳислар. Гар уни кўрмаса, яшолмас бир кун,

Бу ёруғ олам ҳам кўринур бенур. Б. Бойқобилов, Садоқат.

БЕНУҚСОН [б.. + нуқсон] Камчилиги ўйқ, нуқсондан холи, мукаммал, тўла-тўқис. Бенуқсон одам. Бенуқсон иш. Бенуқсон ишламоқ. Ўзгада нуқсон кўрсанг, ўзингни бенуқсон дема. Мақол. — Ниғора ечинмоқда эди. Унинг.. бенуқсон, қуайиб қўйгандай қомати чироқ ўчиши билан қоронғиликка сингишиб кетгандек бўлди. С. Анонбоев, Оқсой. Ожиза хаёлида ўзини бенуқсон қизлар қаторида ҳис қилди, ич-ичидан севиниб кетди. И. Раҳим, Тақдир.

БЕНҮХТА 1 Нўхта солинмаган, нўхтланмаган. *Бенўхта, яйдоқ от.*

2 кўчма Ўзини тия олмайдиган; бебош. *Нега жамоат тартибини бузади, қанақа бенўхта бойвачча у? «Муштум».*

БЕОБРЎ(Й) [бе.. + обрў(й)] Иззат-хурмати, обрўйи йўқ, обрўйсиз. *Беобрў одам. Обрўли обрўйидан қўрқар, Беобрў недан қўрқар. Мақол. — Кўн ўтмаӣ, Абдураҳмон мадраса аҳли орасида ҳам беобрў бўлиб қолди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.*

Беобрў қилмоқ Обрўсини тўқмоқ. *Халоиқ олдида мени беобрў қилишинг оқибатини.. бир кўрсатиб қўяй ҳали. М. Исмоилий, Фарғона т.о.*

БЕОДОБ [бе.. + одоб] айн. **бадаб.** Одобни беодобдан ўрган. *Мақол. — Ота-онасиз қолганингга шундай ўзбошимча, беодоб бўлиб кетдингми ҳали? П. Турсун, Ўқитувчи.*

БЕОДОБЛИК Тарбия кўрмаганлик; одоб меъёри, қоидаларига тўғри келмайдиган ҳаракат, қилиқ; ҳолат. *Ҳар бир саводсиз одам минбарга чиқиб, шундоқ эътиборли одамлар олдида беодоблик қиласа, қандоқ чида буриш мумкин. Газетадан. Қоракўз бегим.. уйқудаги Мирзони ўпши беодоблик саналишидан таҳликага тушган эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.*

БЕОЗОР [бе.. + озор] 1 сифт. Озор бермайдиган, дилни оғритмайдиган, ранжитмайдиган, мулойим. *Беозор танқид. — [Дадавоӣ Ҳадичага:] Мен илгари билмай у кишидан [Комиловдан] ранжисб юрган эканман. Гаплари мулойим, беозор, бамаъни.. одам экан. Уйғун, Навбаҳор. Бу мулойимхуљ тоб ўигитининг ўша куни айтган сўзлари беозор қизнинг юрагида түфён қўзғаган эди. Т. Раисолов, Шонли авлод.*

2 рвш. Озор бермай, қийнамай; астагина; усталик билан. *Эъзозхон пишиллаб ухлаб ётган Учқуннинг юзидан беозоргина ўпид қўйди. Ҳ. Фулом, Машъал. Шерзод елкасига кимди беозор туртганидан уйғониб кетди. Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор. Нозик, эпчил бармоқлар орасида беозоргина ушланган ингичка игна дўппи юзида нафис излар қолдирив борди. М. Исмоилий, Фарғона т.о.*

3 Осойишта, тинч, осуда, ғам-ташвишиз. *У кунлар Назирқул учун энг баҳтиёр кунлар эди. Ўшандай беозор кунларнинг тагига сув кетди. С. Аҳмад, Ҳукм. Туғилиб ўсган, беозор болалик ўйларининг хотирасини ўз*

қўйнида сақлаган ҳовлисига бир қарамасдан кетолмади. С. Зуннунова, Олов.

БЕОЗОРЛИК Зарар, озор келтирмаслик; безараарлик, мулойимлик. *Ҳуббижамоннинг овозидан ширин бир шўхликни, беозорликни уқдим. Ш. Холмирзаев, Бодом қишида гуллади. [Саъди] Отасидаги беозорлик, одамовилик белгиларини ҳам кеч пай-қади. Газетадан.*

БЕОМОН [бе.. + омон] рвш. Омон бермай, шафқат қилмай, аёвсиз, шафқатсиз. *Кечаси аллаким гўё унинг устига бостириб келди-да, қўлини кўкрак қафасига суқиб, юрагини беомон эзғилай бошлади. «Ёшлиқ». Шафтолини бир чумчук беомон ҷўқилаяпти. С. Аҳмад, Таъзим. Бадкирдор одамлар бир кун беомон Ярадор қилдилар қўшиқни. А. Орипов, Йиллар армони.*

БЕОР [бе.. + ор] 1 айн. орсиз. *Ҳар ўлик, ҳар тўй бошида таппа-тايёрдир тўрам, Ўлгудай шилқим, шилимшиқ, роса беордир тўрам. «Муштум». Йўлдан урди қайси бир маккор?. Очигини сўзлагил, беор! Ҳ. Олимжон, Зайнаб ва Омон.*

2 кўчма Ҳар қандай жойда ҳам ўсаверадиган, ер танламайдиган (асосан ўсимлик ҳақида). *Гулхайри ҳар қандай жойни безашга қодир беор ўсимликлардан ҳисобланади. Газетадан. Тут беор эмасми, тез тутуб, ўса бошлади. Т. Ашуроев, Марварид тут.*

БЕОРЛИК 1 Уятсизлик, ҳаёсизлик, безбетлик; орятсизлик. *Бўғоз сичқоннинг кўзларидаги ҳадик ўрнини совуқ беорлик эгаллади. «Шарқ юлдузи».*

2 Беорларга хос ҳатти-ҳаракат, қилиқ. *Абдибилолнинг беорлигидан Нодирнинг шу қадар ғазаби қўзисб кетдики, аввалига нима қилиши билмай қолди. С. Юнусов, Кутилмаган хазина.*

БЕОРОМ [бе.. + ором] 1 Ҳаловат, ором билмайдиган; бетинч, безовта. *Беором тун.*

— *Туни билан ўйғлоқ набирасини овутуб, беором бўлган она, яна ҳаммадан эрта турди. Газетадан. Гулноз айниқса бу оқшом беором. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. Яна бир одам бор, азиздан-азиз, Юраги бедору беором тегган. Ҳөвлининг бир парча кунгай ерида Келар деб, мен учун ўсмалар эккан. «Ёшлиқ».*

2 рвш. Тинимсиз, бетўхтов. *Чайқалади денгиз беором. Файратий. Тун бўйи беором тўқиганим ул — Тивит рўмол эмас, кечир, онажон. Г. Жўраева, Иқбол.*

БЕОҚИБАТ I [бे.. + оқибат] айн. **оқибатсиз** I. У унсиз йиглар, пушаймонидан бошини деворларга урмоқчи бұлар, дүнәнинг бу қадар бевафолигидан, одамларнинг, ўзининг бунчалик беоқибатлигидан күярди. «Ёшлик». Юраги ачишиди, ҳали ҳам одамлар шунақа беоқибат, бевафо, бераҳм эканми.. Мирмұхсин, Илдизлар ва япроқлар.

БЕОҚИБАТ II айн. **оқибатсиз II.** Балки, аризанинг беоқибат қолдиришини сүраб, ариза берарлар. Җұлпоп, Кечә ва күндүз. Авлан қозыкалон Ҳакимхұжага, кейинчалик Тошкент беги Алимқулига берилгандар арзнома ҳам беоқибат қолди. Мирмұхсин, Тунги чақмоқлар.

БЕОҚИБАТЛИК Ўз аҳди, сўзида турмаслик, тутуриқсизлик; меҳр кўрсатмаслик. Полвон.. божасининг беоқибатлигидан нағси койиб, ўз қадрига ачинмоқда.. аламини ичига ютганча, эртаги учрашувни күтмоқда эди. Х. Назир, Ўтлар туташганда.

БЕПАДАР [бе.. + падар] Отаси йўқ, отаси номаълум, отасиз. *Фашистларнинг ўқ, ханжари-ла, Талай ёшлар қолди бепадар. Файратий. Сўрсанг наслимни, асли бепадар, Бепадар ўғлиман, ўзим дарбадар.* «Рустам».

2 Сўкиш, қарғиши вазифасида «отасининг тайини йўқ; ҳароми» маъноларини ифодалайди. Ўз устозини билмаган бу бепадар, олампаноҳнинг ҳам бетларига оёқ қўйишдан тоимай.. бу кун кечаси уни қочириб, менинг ҳовлимига олиб келди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Наслиз, бепадар, бадбахт золимнинг Не билан тугалур охир таг-туғи.* Ф. Фулом.

БЕПАЙРОВ [бе.. + пайров] Пайровга амал қилинмаган; пала-партиш; одоб доирасидан ташқари; пайровсиз. *У [Талмонтоз] бир вақтлар Аллонбойнинг маддоҳлик маврекаларида.. бепайров асқия қилиб ўтирадиган ширинзабон гүйбатчиларидан эди.* А. Мұхтор, Қорақалпоқ қиссалари.

БЕПАНД [бе.. + панд] Унча пухта, мустаҳкам бўлмаган; омонат. *Бепанд стол.* Айвон шунақанги бепанд қурилганки, кўрсангиз, ёш болаларнинг ўйинчоқ ўйи ундан мустаҳкамроқ дейсиз. Газетадан. Янги тұғоннинг.. башқа жойлари ҳам шундай бепанд бўлса-чи? А. Мұхтор, Туғилиш. -Мен жудаям баҳти эдим. Баҳт бепанд нарса бўлар экан,— деди Ўктам. Ў. Умарбеков, Севгим, севгилим.

БЕПАРВО [бе.. + парво] Эътиборсизлик, совуққонлик билан қарайдиган; эътибор

бермайдиган; совуққон, камҳафсала, лоқайд. Бепарво дўстдан ёғоч яши. Мақол. ■ Бойларимиз.. қорни тұқлар, халқ ахволидан бехабар ва бепарво. Ойбек, Нур қидириб. Унинг кайф билан бепарво кулиши Зұхра бегимнинг ғашини келтирди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

БЕПАРВОЛИК Эътиборсизлик, ҳафсаласизлик, бегамлик, лоқайдлик. Нури бундай гапларни бепарволик билан эшишишга уриниб боқарди. Ойбек, Танланган асарлар. Нафратни сир тутиш осон, севгини яширса бўлади, бепарволикни эса сақлаш жуда ҳам мушкул. «Ақл-ақлдан қувват олади».

БЕПАРДА [бе.. + парда] 1 Парда тутилмаган, пардасиз; ниқобсиз, очик. *Бепарда ойна.* ■ Сендаёт қизлар ҳозир кўча-кўйларда Ёр танлайди юриб очик, бепарда. Х. Олимжон.

2 кўчма салб. Очиқдан-очик, қўпол равишда айтилган, беҳаёларча, пардасиз. *Бепарда гап.* ■ Доимо бепарда сўз ҳалқ ичра айтур беибо, Бўлмагай деб қўрқаман ногоҳ сангсор авлиё. Муқимий. Эломоновга ҳали ҳеч бир аёл бундай бепарда гапирмаган эди, ғалати бўлиб кетди, жаҳзланди. М.М.Дўст, Галатепа қиссалари.

3 мус. Парда боғланмаган ёки пардасиз (чолгу асбоби ҳақида).

БЕПАРДОЗ [бе.. + пардоз] 1 Пардозандоз қилмаган, упа-элик, ўсма-сурма қўйиб, ўзига оро бермаган. *Бепардоз хотин.* ■ Онангни отангга бепардоз кўрсатма деганлар-ку. Ойбек, О.в. шабадалар. Қаричириб қолсак ҳам, ўзимизни бегона эркакка бепардоз кўрсатгимиз келмайди. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. Жумлалари пойма-пой, содда, бепардоз лаблари куюниб титради. «Ёшлик».

2 Жило берилмаган, нақшланмаган, оддий, жўн. *Бепардоз этик.*

БЕПАРОВУЗ Паровуз, адип тутилмаган, адипланмаган. *Бепаровуз кўрпа.*

Оғзи бепаровуз Оғзидан бўлмагур, беалаб гаплар чиқадиган, тилини тия олмайдиган; оғзи бузук. *Оғзингни бепаровуз құрма, бу ерда улугимиз турибди.* С. Аҳмад, Қадрдон дала-лар. Айб Манноннинг ўзиди.. *Оғзи бепаровуз.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

БЕПАРХЕЗ [бе.. + парҳез] 1 Парҳез буюрilmагan ёки парҳезни бузган. *Бепархез бемор.*

2 кўчма эск. Ҳеч нарсадан ҳазар қилмайдиган; нопок. *Башарти сиз.. ул бепарҳез золимни мингбошилик вазифасидан четлатишга.. бел боғлаган бўлсаларингиз, биз фақирларнинг ақли қосиримизга бир андиша келадир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БЕПИСАНД [бе.. + писанд] Диққат-эътибор қилмайдиган; менсимайдиган; лоқайдлик билан муносабатда бўладиган. Энди ҳаммаси мен билан шундай беписанд гаплашади, деб хаёл қилиди Эломонов. М.М. Дўст, Галатепа қиссалари. Қундуз йигитнинг беписанд муносабатига энсаси қотар эди. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. Аёл эрига беписанд, таҳқиромуз қаради. Н. Аминов, Суварак.

2 кўчма Ҳеч нарса таъсир эта олмайдиган, парво қилмайдиган, мустаҳкам. *Мен қояман энди беписанд, Кор қилмагай тожотинг ҳарчанд!* А. Шер, Қадимги куй.

БЕПИСАНДЛИК Менсимаслик, лоқайдлик, эътиборга олмаслик ҳолати. ..йигит тўртта йигирма беш сўмликни беписандлик билан пештахтага иргитди. «Муштум». Унинг бу «беписанд»лиги Қора Қоплоннинг баттар жигига тегиб, қутуртириб юборди.. К. Яшин, Ҳамза.

БЕПИЧОҚ Пичоқ ишлатмасдан, пиҷоқиз.

Бепиҷоқ сўймоқ Руҳан эзиш, азоблаш. Сен-ку алавастисан, зарил бўлиб қолса, отангниям судраб чиқасан. *Бепиҷоқ сўясан, лекин.. қон чиқмайди.* «Ёшлик».

БЕПОЁН [бе.. + поён] 1 Охири, чегараси йўқ, ниҳоятда кенг; сарҳадсиз. *Бепоён саҳро. Кўз қулочи сигмайдиган ўироқлар..* К. Яшин, Ҳамза. Мен камалак гўзалигини бепоён самонинг табаррук замин бўйнига таққан марваридига қиёс қиламан. «Ёшлик».

2 Бениҳоя, беҳад, чексиз. Ҳамма илмларга бепоён муҳаббат боғлаган. Ойбек, Навоий. *Мангу ёнар лаҳзалик оташ, Қотиб қолган хаёл бепоён.* «Гулдаста».

БЕПОЁНЛИК Бениҳоялик, чексизлик, ҳадсизлик. Ер юзида инсонга ҳеч қандай нафкелирмай, бўм-бўш ётган бепоёнликлар жуда кўн. Ж. Абдуллахонов, Тўфон. *Хору зорлик бепоёнлиги, бемурувватлиги билан тантана қиласади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

БЕПОСАНГИ [бе.. + посанги] 1 Тарози палласини тенглаштирувчи тошсиз; ўлчов тошиносиз; посангисиз. *Бепосанги тарози.*

2 кўчма Ўлчовсиз, чексиз. *Ёшлигимнинг тарозуси бепосанги, Бир палласи баҳор тоши билан оғир.* У. Носир, Юрак.

БЕПОШНА [бе.. + пошна] 1 Пошнали қилиб тикилмаган, пошнасиз. *Пошнасиз этик.* *Пошнасиз туфли.*

2 кўчма Оғизга олиб бўлмайдиган, одобдан ташқари; беҳаё, кўпол. *Сизга бундай бепошна гаплар эп бўлмайди.* Т. Мурод, Откишнаган оқшом. *Телевидениенинг-ку йўриги осон, ашулачининг оғиздан бепошна сўз чиқиши билан «шақ» этиб ўчириб қўйса бўлади.* «Муштум».

Оғзи бепошна Шалоқ оғиз. ..оғзи бепошна киши хоҳлабми-хоҳламайми катта ёшдаги кишини ҳақорат қилиб қўяди. М. Исмоилий, Отанг боласи бўлма, одам боласи бўл.

БЕПУЛ [бе.. + пул] 1 Пули йўқ, пулсиз. *Бепул бозорга боргунча, кафан олиб мозорга бор.* Мақол. — *Кета бер, йўловчи, йўлдан қолмаган!* *Бепул келиб, бизлардан гап сўрама!* «Равшан».

2 Ҳақ олинмайдиган, пул тўланмайдиган; нархиз, текин. *Бепул билет.* *Бепул йўлланма.* — *Ўқиш Бақақуруллоқда..* чойхонада бўлади. Дафтар, қалам бепул. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Сиз бепул дорбозлик курси борлиги тўғрисида эшишмаган бўлсангиз.. керак.* «Муштум». Давлатнинг шунча ҳаражатлари бор. *Беморларни бепул даволаб, боқиб ётибди.* С. Нуров, Нарвон.

БЕПУЛ-БЕБАДАЛ [бепул + бе.. + бадал] Эвазига ҳеч қандай пул, нарса олмасдан, текинга, пулсиз. *Улар илму урфонни равнақ топтирмоқчилар, шифохоналар барпо этиб, бепул-бебадал муолажа қилмоқдалар.* С. Сиёев, Аваз.

БЕПУШТ [бе.. + пушт] Бола кўрмаган, наслисиз, бефарзанд, боласиз. *Шоди Мударрисовичнинг отаси эскижўвалик Гулпошиша деган.. танноз бир бепушт жувонга ўралашиб юрди.* Д. Нурий, Осмон устуни.

БЕПУШТЛИК тиб. Вояга етган (эркак ёки аёл) организмнинг насл (авлод) қолдиришига ожизлиги; туғдира олмаслик, тугмаслик. *Бепуштликни иложи борича барвақт аниқлаб, сабаблари бартараф қилинса, яхши натижага эришиш мумкин.* «ЎзМЭ».

БЕРАРМОН Бериши лозим бўлган киши. *Берармонга бешов кўп, олармонга олтov оз.* Мақол.

БЕРАСИ Берилиши, қайтарилиши кепрек бўлган нарса; қарз. *Менинг унга берасим ўйқ.* Унинг менга бир оз бераси бор. — *Сатимхон, — деди ўзини тутиб, — эрингиз бирон одамга берасим бор, демаганими мабодо?* Шуҳрат, Умр погоналари.

БЕРАГОН Беришга ўрганган, беришга одатланган; сахий. *Берағон қўлим — олагон. Олагон қўлим — берагон.* Мақол.

БЕРАХМ [б.. + раҳм] Раҳм-шафқатни билмайдиган, раҳми ўйқ, қаҳри қаттиқ; раҳмсиз. [Жамила ўз-ўзига:] *Бераҳм бой, токайғача хунибийрон ўиглатасан, бу тўжилган ёшлар.. бу оҳу зорлар сени ёқангдан тутмай қўймас.* Ҳамза, Бой ила хизматчи. Бир бераҳм сен бечоранинг қанотингни қайнирибди-ку! С. Анорбоев, Суҳбатдошлар. *Бераҳмлар, наҳотки болани шунчалик қўрқитсаларин!* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироклари.

БЕРАХМЛИК Раҳми йўқлик, шафқатсизлик, меҳрсизлик. *Алихонни бундай ҳолатда ташлаб кетиши ўта беражмлик эди.* М. Ҳайруллаев, Кўнгил. *Ота беражмлик қилиб, бизни оналаримиздан айрди, деган мазмунда ариза тушди.* С. Анорбоев, Оқсой.

БЕРБЕРЧИ Ҳадеб бирор нарсани сўрайверадиган; олишга уста; шилқим. *Ололчининг дўсти кўп, Берберчининг дўсти ўйқ.* Мақол.

БЕРДАНКА 19-аср ўрталаридаги америкалик полковник X. Бердан ихтиро қилган биротар милтиқ. *Бердивой берданка билан отадиган овчилардан эмас.* И. Раҳим, Ихлос. *Қўй тери пўстин кийиб, елкасига берданка осиб олган чол эшик олодида Ботирали билан қўй олишиб кўриши.* Ҳ. Ғулом, Машъал.

БЕРЕТ(КА) [итал. beretta — ясси шапка] Гардишсиз, жияксиз енгил ва юмшоқ, ялпоқ бош кийими. *Оқ, қизил, кўк береткалар остидан тошган олтин сочлар майин ҳилтирайди.* Ойбек, Қуёш қораймас. *Береткасини ушлаб қолишга улгуролмади, шамол уни юлқиб учирив кетди.* М. Мансуров, Ёмби.

БЕРИ рвш. 1 Сўзловчига, шунингдек, сўз бораётган пайт ёки ўринга яқин. Ҳечқиси ўйқ, бир кун нари, бир кун бери. — [Қизлар] «Нари ёт, бери ёт» билан бир-бирларини итариб, суриб, кўрпани тўрт томонга тортисишиб жанжаллаша бошладилар. А. Қодирий, Мехробдан чаён. -*Бери кел, қизим!* — қўли билан имлади кулиб. Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўм. (ч.к. билан) Ҳаракатнинг бошланиш пайтидан бошлаб, буён; маълум вақт давомида, мобайнида. Кечадан бери. Яқиндан бери. Анчадан (кўпдан) бери. Алмисоқдан бери. — Асқар аканинг дами ичига тушиб кетди. Шу сабаб, мана кечадан бери қовоги очилмайди. Н. Фозилов, Қиссалар. Элмурод эрталабдан бери нон-чойдан бўлак ҳеч нарса емаганиликдан кўнгли озганини сезди. П. Турсун, Ўқитувчи. *Институтга киргандан бери Козимжон орқасидан соядек эргашиб юриди.* Т. Ашуроев, Оқ от. *Тахминан уч ўйлдан бери шу ишни қиламан.* С. Аҳмад, Юлдуз.

БЕРИ қАРАМОҚ Тузалиш, яхшиланниш томонига ўтмоқ, яхшиланмоқ (беморнинг аҳволи ҳақида). Беморнинг аҳволи сал бери қаради. *Йигламоқдан бери бўлмоқ* Йиглагудек бўлмоқ. Отам тайёrlаган узангиларини бозорда эртадан кечгача саргайиб кўтариб юриб, сота олмасдан, ҳовлига қўллари қуруқ (ҳолда) ўигламоқдан бери бўлиб қайтар өдилар. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. *Нари олиб бориб, бери олиб келмоқ қ. нари.* Бир томонда Зулфиқор, бир томонда Ҳудодбек — бир-бирига мутлақо ўҳшамаган икки ўигит унинг хаёлини нари олиб бориб, бери олиб келарди. Мирмуҳсин, Меъмор.

БЕРИГА с.т. айн. **БЕРИ 2. ҚАМАЛГАН** кунимдан берига ундан хабарим ўйқ, тақсир! А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БЕРИГИ Сўзловчига ёки сўз бораётган ерга яқинроқ бўлган. *Бериги ўй.* Самарқандан бериги станция. — Отабек бериги бурчакдан туриб, уни [Кумушни] қули билан янар ва кулимсираб хўмраяр эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Сирдарёнинг нариги боши, бериги боши, Сойда битган қамишилик қизнинг қоши. «Кўшиқлар».

БЕРИДА кўм. (ч.к. билан) Сўзловчига, шунингдек, сўз бораётган нарса, пайт ёки ўрининг яқинроқда. Рӯпарада Чотқол топлари, ундан берида эса.. бирин-кетин баландлашиб кетган гумбаз-гумбаз қирлар. П. Турсун, Ўқитувчи. *Мастон юқорироққа чиқиб, дашт томонга қаради.* Уфқдан берида ўргимчакдай ўрмалаб арава келар эди. А. Қаҳҳор, Мастон.

БЕРИЁ [б.. + риё] Иккюзламачилик, мунофиқлик қилмасдан; риёсиз. Тарихни яқол, бериё кўрсатишда Завқийнинг сатираси ҳаммасидан устундир. F. Ғулом.

БЕРИЛГАН 1 Берилмоқ фл. сфдш. *Диплом ўрнига берилган маълумотнома. Берилган сон. Берилган вақт.*

2 кўчма Бирор кимса ёки нарсага ихлос, меҳр қўйган; содиқ; фикри-зикри бир нарса билан банд бўлган, чулғанган. *Фанга берилган одам. Мусиқага берилган ёшлар.*

3 салб. Бирор нарсага майл қўйган, ружу қилган, ўрганган, ўч. *Пулга берилган одам.* ■ *Башорат унинг катталарга ўхшаб хаёлларга берилганини кўриб, қадамини секинлатди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

БЕРИЛГАНЛИК 1 Бирор нарсага ихлос, меҳр қўйганлик; фикри-зикри бандлик. *Китобга берилгандик. Мусиқага берилгандик. Хаёлга берилгандик.*

2 Садоқат, содиқлик.

БЕРИЛЛ [юн. *bergyllos* – кўк-яшил рангли қимматбаҳо тош] Ҳалқасимон силикатлар кенжা синфиға мансуб, турли рангдаги шишасимон ялтироқ минерал; қимматбаҳо тош.

БЕРИЛЛИЙ [лот. *Beryllium* < юн. *bergyllos*] ким. Менделеев даврий системасининг II гурӯхига мансуб, эриши қийин бўлган, қаттиқ, енгил, кумушранг металл.

БЕРИЛМОҚ 1 Бермоқ 1, 2, 4-6 фл. мажҳ. н. *Хат эгасининг ўз қўлига берилади. Ёзма шига бир соат вақт берилади. Китоб уйга берилмайди.* ■ *Бу қий-чув орқасидан меҳмонларга қуюқ-суюқ берилди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Бирор кимса ёки нарсага ихлос, меҳр қўймоқ, садоқат боғламоқ; бирор нарсага ружу қилмоқ, ўрганиб кетмоқ. *Мусиқага берилмоқ.* ■ [Хўжасев:] *Қайси кўзим билан кўрай. Ҳалиги нотиқ ўзимизнинг Шукрулло афанди экан. Наҳотки, у киши шу қадар берилиб кетган, деб ўйладим.* З. Сайд, Н. Сафаров, Тарих тилга кирди. *Айта қолинг, Авлиёота – қозоқ юрти, норинхўрликка кўпроқ берилганга ўхшайсиз-а?* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Чўммоқ, ботмоқ, маҳлиё бўлмоқ. [Гулнор] *Ўзининг паришон хаёлига берилиб, кимсасиз ҳовлида кеза бошлиди.* Ойбек, Танланган асарлар.

4 Бўш келмоқ; таслим бўлмоқ. *Отабекнинг бу мактуби Кумушга бўлган муноса-батининг ҳамон боқийлигини.. ўзининг осонлик билан рақибга берилмаслигини сўзлар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БЕРИЛУВЧАН 1 Бирор нарсага тез бериладиган, майл қўядиган; ўзини тия олмайдиган. *Ёмон таъсирга берилувчан бола.*

2 тиб. Юкумли касалликларга мойил; касалликка унча қаршилик кўрсата олмайдиган. *Касалликка берилувчан организм.*

БЕРИЛУВЧАНЛИК Бирор нарсага тез берилишилик; мойиллик. *Организмнинг берилувчанлиги.* ■ *Тана температурасининг пасайиши организмнинг тириклик фаолиятини заифлаширади, касалликларга берилувчанигини оширади.* «Анатомия».

БЕРИШМОҚ Бермоқ 1, 2, 4-6 фл. бирг. н. *Ўйлашга ҳам вақт беришмади. Сизга яхши маслаҳат бершибди.* ■ *Севишгандарига, кўнгил беришгандарига беш ўйл тўлиб, олтинчи ўйл тугай деб қолди.* М. Исмоилий, Фаргона т.о.

БЕРК 1 Бекитиб, ёпилиб ёки тўсиб қўйилган; ёпиқ, зид. *очик. Дарвоза берк. Ўй берк. Йўл берк. Чегара берк.*

2 Ҳамма ёғи ёки бир қисми ўралган, ёпилган. *Усти берк ўйлак. Усти берк арава. Берк машина.*

Боши берк кўча Йўлини, иложини тошиш қийин бўлган, мушкул аҳвол. *Илмисиз тажриба – боши берк кўча.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Отабек боши берк кўчада қолгандек бўлди, жавобига қийнали.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БЕРМОҚ 1 Кўлига тутқизмоқ; кўлига ёки ихтиёрига топширмоқ. *Берганинг бетига қарама.* Мақол. *Олмоқнинг бермоги бор.* Мақол. ■ *Ҳалиги хатни у танаффусга чиққанда Рустамга бермоқчи эди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Виктор ҳам кўришиб, ҳол-аҳвол сўрашгач, қўлига телеграммани берди.* С. Кароматов, Олтин кум.

2 Эҳтиёжини, талабини қондирмоқ; ўйқ нарса билан таъминламоқ. *Экинга сув бермоқ.* Молга ҳашак бермоқ. *Курилишга маблағ бермоқ.* Бола ўигламаса, она сут бермас. Мақол. ■ *Курилиш трести унга ётотхонадан жой берди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Банданинг ризқини олло беради.* К. Яшин, Ҳамза. *Бойнинг қизига раҳми келиб, унга нон бериди.* «Булбулиг ўё». *Қўша қариндошлар, яхши фарзандлар берсин.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Шеригим унга бир стакан сув берди.* А. Қаҳҳор, Асарлар. *Курёз ака шуни кутиб тургандай:* - *Мен қўйларга томоқ берай, – деб қўзғалди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

3 Бахш этмоқ, бағишиламоқ; руҳий ҳолат, қайфият, күриниш пайдо қилмоқ. *Мусиқа дилларга ором беради.* — Саёҳат гашти, тоғлар үркаки, ранго-ранг табиат кўзларни яшнатиб, дилларга ором беради. Газетадан. Мансур ақаларча меҳрибонлик билан Гавҳарнинг елкасидан тутиб, далда берди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. [Нури] Гулнор тўғрисида сўзлаганда, то-вушига сирли оҳанг берди. Ойбек, Танланган асарлар. Унинг [Кумушнинг] нағис қора сочлари орқа-ўнгига тўзғиб, ажис бир манзара бердилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 Бирор муассасага ўрнаштироқ, киритмоқ. Болани боғчага бермоқ. Ўглини ўқишига бермоқ. — Бошқа бирор ҳунарга берсак бўлмайдими? Э. Раимов, Ажаб қишилoқ. Бир ўглини Ҳадрадаги ўрис мактабига бердим. Ойбек, Танланган асарлар. *Мен Марусяга тайинлаб қўйдим, эртадан бошлиб боғчага бер.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

5 Маҳсулот етиштириб, тайёрлаб еткашиб турмоқ; ўз маҳсулни билан таъминламоқ. *Бу ҳалқ ҳўжалигига нима беради?* Қишилoқ ҳўжалиги аҳолига озиқ-овқат, саноатга хом ашё беради. — Этак-этак пахтани икки қўллаб терганман, Гектаридан юз-юзлаб пахта берай деганман. «Кўшиқлар».

6 Нашрга киритмоқ, босмоқ, эълон қилмоқ; эшиттироқ; кўрсатмоқ. *Мақолан-гизни келгуси сонда берамиз.* Концерт бермоқ.

7 Айрим отлар билан қўшма феъл ясади; мас.: *аҳамият бермоқ, бардош бермоқ, жавоб бермоқ, бой бермоқ, жой бермоқ, зарба бермоқ.* — Ўн бир киши қарши овоз берди. «Шарқ юлдизи». У кўпrikдан ўтиб, катта йўлга чиққанидан сўнг отга қамчи берди. А. Қаҳҳор, Асарлар. *Мана, сени деб қандай балоларга бардош беряпман.* К. Яшин, Ҳамза. *Куруқ одамлар кийимга зўр беради, деганлари бежиз эмас экан.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Ҳаё қайси нарсада бўлса, унга зийнат беради.* «Фан ва турмуш». *Қулоқларида уч қалима сўз ўрин талашиб, акс садо берди.* С. Сиёев, Ёрглиқ.

8 Кўмакчи феъл вазифасида -(и)б аф-фиксли равишдош шаклидаги етакчи феъл билан бирикади ва: 1) ҳаракатнинг бирор, ўзга учун бажарилганлигини ифодалайди. Янгандага айт: иликдан ош қилиб берсин. «Гулдаста». Энди ишингга қара, болам, эртага кўйлак тикиб бераман. С. Сиёев, Ёрглиқ.

Мен бўлган воқеани айтуб бердим. Т. Ашуроев, Оқ от. *Тутнинг устига чиқиб қоқиб бердим.* С. Зуннунова, Олов. Бу чолдан ҳар бало кутса бўлади. Уни ҳукуматга тутиб бериш керак. П. Турсун, Ўқитувчи; 2) етакчи феълдан англашилган маънони кучайтириб ифодалайди. У қўлини силтаб бақириб берди. С. Сиёев, Ёрглиқ. Қамбаралидан эшишиб ишонмади ва иккаловини ҳам сўкиб берди. А. Қаҳҳор, Асарлар. Зулайҳо опамлар уришиб берадилар. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

9 Кўмакчи феъл вазифасида -а, -и аффиксли равишдош шаклларидағи етакчи феъллар билан бирикib келганди, кўпинча -вер шаклида талаффуз қилинади ва қўйидаги маъноларни ифодалайди: 1) етакчи феълдаги ҳаракатнинг бажарилиши учун қаршилик, монелик йўқлигини, у бемалол бажарилиши мумкинлигини англатади. Қатиқламасдан косаларга суза бер. А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой. *Баҳузур ўтира бер, чарчагандирсан?* У. Исмоилов, Сайланма; 2) етакчи феълдаги ҳаракатнинг давомлилиги, такрорийлигини билдиради. У сув ташиб, хумларга қуя берди. С. Сиёев, Ёрглиқ. *Ўлимдан бошқа ҳамма яхшиликнинг барвақт келгани маъкул, деб она-бала изгий берди.* Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома. Сенинг муштингни я бериб, жонимда жон қолган эмас. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Ҳадеб катта шаҳарда яшай бериш ҳам одамни дикқинафас қилиб юборади. Т. Ашуроев, Оқ от.

10 Етакчи феъл сифатида қўшма феъллар таркибига киради, мас.: *бериб тур, бера қол, бериб юборди.*

Бердисини айтгунча уриб ўлдиримоқ Гапни охиригача эшиитмасдан ҳукм (хулоса) қилмоқ. *Бердисини айтгунча уриб ўлдирадиган кўринасан, сабр қилгин, болам.* С. Анорбоеев, Оқсой.

БЕРТОЛЛЕ [<> француз кимёгари Клод Луи Бертолле (Berthollet) номидан]: бертолле тузи ким. Тибиётда дезинфекция учун, техникада портловчи моддалар тайёрлаш учун қўлланадиган, садаф каби товланувчи порошок; калий хлорат.

БЕРТОЛЛИДЛАР Француз кимёгари Клод Бертолле номи билан аталган кимёвий бирикмалар.

БЕРУХСАТ [бе.. + рухсат] рвш. айн. рухсатсиз. Беруҳсат кириши мумкин эмас. Мен-

дан берухсат кетманг. — Ундан берухсат қадам ташламайдиган бўлди. Э. Самандаров, Дарёсини йўқотган қирғоқ.

БЕРУХ [бе.. + руҳ] Руҳан эзилган, руҳи паст, руҳсиз. Ҳафиза шу кундан бошлаб кўрпа-тўшак қилиб ётиб қолди, у негадир бемажол ва беруҳ эди. Мирмуҳсин, Умид.

БЕРЧ Дағал, эзилмайдиган; чайнаб бўлмайдиган. Берч лой. Берч нон. Олманинг берч жои. — Мирвали баъзан текисланган ердан бир сиқим тупроқ олиб, кафтида эзиб кўради. Сап-сариқ, олтинга ўшайди: эзги-ласанг, берч бўлиб, қўлингга ёпишмайди. Үқаланиб кетади. С. Аҳмад, Жимжитлик.

БЕСАБАБ [бе.. + сабаб] айн. сабабсиз. Бесабаб оёққа тикан кирмас. Мақол. — Юзингдан олар беадаб, Ишдан қолар бесабаб. «Қўшиқлар». Кулфату роҳат кишига келса, келмас бесабаб. Ҳабибий. Эслайман, болалик чоғимда бир кун Безори тош отди менга бесабаб. А. Орипов.

БЕСАБР [бе.. + сабр] Сабри, тоқати йўқ, чидамсиз, тўзимсиз. Сабр қилисанг, ғўрадан ҳалво битар, бесабрлар ўз оёғидан ўштар. Мақол. — Басавлат, шаддод аёллар бесабр бўладилар. «Шарқ юлдузи».

БЕСАБРЛИК Сабр, чидами етмаслик; чидамсизлик, тоқатсизлик. Бесабрлик билан кутмоқ.

БЕСАВОД [бе.. + савод] 1 Ёзув-чиизувни билмайдиган, саводи йўқ. Бесавод одам. Бесавод бола.

2 Илму маърифатдан бехабар; билимсиз. Бизам жа-а бесаводмас, ҳеч қандай инфекция йўқлигини биламиз. Баччагар, юқади дейдия! Ҳи-ҳи! «Ёшлик».

БЕСАМАР [бе.. + самар] Фойдасиз, натижасиз, бехуда. У миасини ҳоритган бесамар ўйлар, вужудини ҷулгаган ҳардамхаёл кайфиятдан фориғ бўлиш учун боши оққан томонга кетишига рози. С. Нуров, Нарвон. Оқсоқол уларнинг сафари бесамар кетишини қайдан билди — бу ҳол ҳали-ҳали сир эмиши. М. Мансуров, Ёмби.

БЕСАМАРА айн. бесамар. Афсуски, бесамара меҳнат қилибсиз. «Шарқ юлдузи».

БЕСАНОҚ айн. саноқсиз. Даشت этагидаги адир ва қумтепаликлардан парвоз қилиб ётирилган гирдобрлар.. осмон кўксига бесаноқ наизалар отар.. домига нимаики илашса, чирпирак қилар эди. Ж. Абдуллахонов, Ҳонадон.

БЕСАР [ф. بىسىر — бошсиз, боши йўқ]: бесар бўлмоқ Бесаранжом бўлмоқ, тинчлигини, ҳаловатини йўқотмоқ. **Бесар қилмоқ** (ёки этмоқ) Бесаранжом қилмоқ, тинчлигини, ҳаловатини бузмоқ; издан чиқармоқ. Қалб танҳо сени ўйлаб, кулиб гоҳ, гоҳи ўйглардим, Нетай, ҳижрон азоби айламиши беихтиёр, бесар. Н. Муҳаммад, Баҳор тароналари. Қўқда ой кезади бесару сомон, Йириқ замин узра ташлаб ҳорғин из. А. Орипов.

БЕСАРАНЖОМ [бе.. + саранжом] 1 Саранжом-саришта қилинмаган; саранжом топмаган, айқаш-үйқаш. Бесаранжом ўй. Ошхона доим бесаранжом. — Болаларнинг ўйинчоқлари, китоб, газеталар билан бесаранжом бўлган хонада бир аёл ётарди. С. Зунунова, Қанот. Барча ҳовлилар қатори уларники ҳам бесаранжом. «Шарқ юлдузи».

2 Саранжом-саришталикни билмайдиган, пала-партиш иш, рўзгор тутадиган. Бесаранжом хотин.

3 Ҳаяжон, изтиробга тушган; ташвишли, изтиробли, безовта. Мўйлов бесаранжом кўзларини жовдиратиб, дарров гапира олмади. С. Аҳмад, Чўл шамоллари. Чол бесаранжом бўлиб, кўзи бежо, олма-кесак тера бошлади. И. Қаландаров, Шоҳидамас, баргидা.

БЕСАРАНЖОМЛИК Тинчи бузилганлик, безовталик, тартибсизлик. Юсуфбек ҳожи юрт бесаранжомлиги ва ўғи қайғуси билан асабийлашган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Татъяна Ҳайдарнинг авзойида қандайдир бесаранжомлик борлигини сезди. И. Раҳим, Ихлос. Энди қорачиқлари кенгайиб, бесаранжомлик ўрнини мунгли ифода эгаллади. «Ёшлик».

БЕСАРИШТА [бе.. + саришта] айн. бесаранжом. Бу хил одамлар ўта бесаришта, инжик ва ўта сершубҳа бўлади, сизнинг ҳар бир ҳаракатингиздан гумонсирайди. «Ёшлик».

БЕСАС Ҳеч нарса демай, товуш чиқармай, унсиз. Шайх арвоҳдек бесас, бепарво турарди. С. Сиёев, Ават. Лекин асир бесадо, бесас, Боши ёриқ, яраланган, қон, Мурда каби ётарди бежон. Ҳ. Олимжон. Қудуқ тубидаги оқ тошдек бесас Кўксимда ётибди хотирам маним. «Саодат».

БЕСОАТ 1 [бе.. + соат] Соати йўқ, соатсиз.

2 Вақти, соатининг тайини йўқ; бемажал, бемаврид. Кўзидан тўқилган ёшдан Бесоат кун чиққан экан. «Нурали». Уст-

устига гала душман, Бу урушлар бесоати: ё кечаси, ё кундузи. «Гулихиромон».

БЕСОҚОЛ 1 Ҳали соқол-мўйлови чиқмаган, ёш ёки соқол қўймаган; соқолсиз. Куш учса қаноти куядиган чўлларда.. бесоқол болам, ўйл бўлсин? «Кундуз билан Юлдуз».

2 от этн. Бачча вазифасида сақлана-диган, ҳали соқоли чиқмаган чиройли бола. *Муллаларнинг талаши* – вақф, масжид, тўй оши, Бесоқолдир ўйнаши, ўиғла миллат, ўиғ-лайллик. Ҳамза. *[Турсун]* Ёдгорнинг самоварчи ҳам ошпаз исмида юрган бесоқолидир. Ҳамза.

БЕСОҚОЛБОЗ айн. баччабоз. Ана энди бу Ҳасан чопсон қургурни ҳам бесоқолбоз эди, ҳам хотинбоз эди. «Гулнорпари».

БЕСОҲИБ [бе.. + соҳиб] Эгаси йўқ, қаровсиз; ташландик, хароб. *Бефарзанднинг бесоҳибдир қўргони..* «Эрали ва Шерали». Ким эшитар менинг қилган ноламни, Бесоҳиб айлади шаҳру қаламни (қалъамни). «Эрали ва Шерали». Бесоҳиб бўлмасин ҳеч кимнинг жойи.. «Юнус пари».

БЕССЕМЕР Бессемерлаш усули билан пўлат олиш жараёни.

Бессемер пўлати Бессемерлаш йўли билан олинган пўлат.

БЕССЕМЕРЛАШ [инглиз ихтирочиси Генри Бессемер (Bessemer) номидан] *тех. Эриган*, суюқ чўян орқали ҳаво ёки кислород ўтказиб, ундаги ортиқча углерод ва б. кўшимчаларни куйдириш йўли билан пўлат ҳосил қилиш.

БЕСУБУТ [бе.. + субут] Бир гапда, вайда-сида турмайдиган; бурди, тутуриғи йўқ. *Танимасман, кўрмасман, ёт у мен учун, Баски бирор дўзахидир, шилқим, бесубут.* А. Орипов.

БЕСЎНАҚАЙ 1 Кўриниши ҳаддан, мөйердан ташқари, катта; қўпол, келишмаган. *Бесўнақай одам. Бесўнақай гавда.* *[Тиллабой]* Суяги ўғон, семиз, кўзлари қисиқ, бесўнақай кимса эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Каримани кўриб, ёқа ушлайсиз. Девдай, оёқ-қўллари бесўнақай, қўполгина қиз эди. «Ёшлик».

2 Ҳаддан ташқари кўримсиз, хунук; бе-ӯшшов. *Унинг [Полвоннинг] кўзи олдида Умарбекнинг бесўнақай башараси гавдаланди.* С. Аҳмад, Қадрдан далалар. *Унинг [Қобиловнинг] бошида эскироқ кўк кепка, шу рангда узун енгил палъто, оёғида эса катта, бесўнақай кирза этик.* Б. Даминов, Одамдан яхши ном

қолсин. *[Поччамнинг] Бошида бесўнақай уралган қўпол салла.* Ойбек, Болалик.

3 Жуда ҳам бемаъни, келишмаган; ўринсиз, қўпол. *Бесўнақай гап.*

БЕСЎРОВ айн. бесўроқ. Сен бесўров боққа кирдинг, бемаъни, Тўклилади сендаи аҳмоқнинг қони. «Маликаи айёр».

БЕСЎРОҚ рвш. 1 Рухсат олмай, рухсат бўлмагани ҳолда; сўрамай, беруҳсат. *Бу бефаҳм.. Шеров мендан бесўроқ иш қилмайди, деб вақти чоғ.* А. Қаҳҳор, Сароб.

2 с.т. Тергов қилмай-нетмай, терговсиз. *Бесўроқ қамоқда ётмоқ.*

БЕТ 1 Одам бошининг олд қисми, олд томони; юз, афт. *Унинг [қизнинг] бетидаги қуюқ қора қоши, қорачиги, ўирикдан келган ўйноқи кўзлари Элмуродга Муҳаррамни эслатди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар. Гўё бу сеҳргар чол ҳамма сирни бетдан ўқиб олар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ҳон, Авазнинг гапини эшитмагандек, бетини буриб, қаватидаги наққошга нимадир тайинлаган бўлди. С. Сиёев, Аваз.

2 Юзнинг ёноқдан ияккача бўлган икки томонидан ҳар бири; чакка. *Икки бети қипқизил олмадай.* *— Дока рўмолин дол қўйған, ўнг бетига хол қўйған.* «Кўшиқлар». Икки бети ѹилтилаб, Новвой ширмой кулчадай.. «Нурали».

3 Бирор нарсанинг беткай, сирт томони, юзаси. *Ернинг бети сергib, тобига келиши билан чигит экишга киришувимиз керак.* Газетадан. *Ховуз бетига кумушдай ѹилтироқ танга балиқлар чиқиб, нон ушоқларини илиб кета бошлиди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Сол қалқиб турибди сувнинг бетида. «Нурали».

4 айн. саҳифа 1. Газетанинг тўртинчи бети. *— Эртасига ҳалиги шеър газетанинг иккинчи бети бошида босилиб чиқиб, ҳамманинг оғзида қироат қилинди.* А. Қодирий, Кичик асарлар. Ахир неча юз бет келадиган асарни кечакундуз ухламай, кўз нурини тўкиб, қўлда ёзив чиқишининг ўзи ҳам меҳнатга кирмайдими? Шукрулло, Сайланма.

5 кўчма Томон, чет, соҳил. Салорга яқинлашганда, сувнинг нариги бетидан хотинларнинг товуши келди. Ойдин, Ўзидан кўрсинг. Сал юришгандан кейин аёл, етдиқ, деб кўчанинг чап бетидаги эшик олдида тўхтади. С. Аҳмад, Уфқ.

6 кўчма Темирдан ясалган асбоб-қуроларнинг тифи, дами. Ер кетмоннинг бетини

қайирадиган даражада тош-метин бўлиб музлади. С. Анербоев, Оқсой.

Бет бўлмоқ Юзма-юз бўлмоқ, рўпара келмоқ, учрашмоқ, ..бала-чақасининг кўз ўнгига шарманда бўлган одам қайта бошдан уларга бет бўлишига ҳадди бўлмайди. «Ёшлик». **Бет бўламан** деб тагин мелисага тушиб қолма. «Шарқ юлдузи». **Бет олмоқ** Қалинлашмоқ, қаймоқланмоқ. Эрталаб сут бет олади ва бир оз қуюқ тортади. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. **Бет чидамайди** Уяласан, номус қиласан киши. Ҳадеб гап эшиштаверишга бет чидамайди. **Бетга айтмоқ** Аямасдан (яширмасдан) ўзига айтмоқ. **Бетга айтганинг заҳри ўйқ**. «Аския». **Бетга чопмоқ** Юз-хотир қилмай тик гапирмоқ. **Бетига оёқ қўймоқ** қ. оёқ. **Бетига қарамай** 1) ҳисоблашмай, сахийлик билан. Пулнинг бетига қарамай сарф қилмоқ; 2) аямай, аяб ўтирамасдан. Отнинг бетига қарамай, кечикмай номани етказ. «Юсуф ва Аҳмад». Қараманг отнинг бетига, Қамчилар уринг этига. «Гулнорпари». **Бети ўйқ** Ор-номуси ўйқ, юзиз. Элга қўшилганинг кўнгли тўқ, элдан аж-ралганинг бети ўйқ. Мақол. **Бекорчининг бети ўйқ**, Қозон осар эти ўйқ. Мақол. **Бетинг борми?** Уяting, ор-номусинг борми? ..**бетини кўрмаган** Ҳеч кўрмаган, бошдан ке-чирмаган, ўзи нима эканлигини билмайдиган. Эсини танигандан бўён хаста бўлмаган, табиб бетини кўрмаган Ўлчи.. Ойбек, Танланган асарлар. **Бетини кўрмай кетмоқ** Йўқолиб, узоқлашиб кетмоқ; жудо бўлмоқ. Ўн беш йил Шодмонбойнинг пулсиз хизматини қилиб, охирида ўн тўрт йил қишилоқ бетини кўрмай кетсин. А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой. **Бетини сидирмоқ** Уятни йигиштириб қўймоқ, лўлилиқ қилмоқ. Қилиб шармандалик, бетни сидирди, Юлиб кўз, ҳйлаи найранг қидирди. Ҳабибий. **Бетини юлмоқ** Дод-фарёд солиб, бетини тимдаламоқ. **Онам ёнимга келиб, бетини юла бошлади**: -Нима бало қилдинг, жувонмарг? Энди эл-юрт олдидаги қандоқ тирик юрамиз? П. Турсун, Ўқитувчи. **Бетини қайтармоқ** Шаштини тўхтатмоқ, орқага буриб ташламоқ, чекинишга мажбур қилмоқ. **Лаънати фашистнинг бетини бир қайтариб олсан, марра бизнику..** С. Сиёев, Ёруғлик. **Бети қалин** (ёки қаттиқ) Гап таъсир қилмайдиган, ор-номуси ўйқ, сурбет. **Бетимнинг қалини** – жонимнинг ҳузури. Мақол. ■ Умид қилма энди суту

қатиқдан, ўргилдим-ку сенек бети қаттиқдан. А. Пўлат. **Бети қолмаслик** Ботина олмайдиган, уяладиган бўлиб қолмоқ. Ўзим чиқай десам, бетим қолмади. С. Сиёев, Ёруғлик. **Бети қора** Эл олдидаги уятга қолган, юзи шувут. **Бадфөълнинг бети қора**. Мақол. **Бети қотмоқ** Гап таъсир қилмайдиган, уялмайдиган бўлиб қолмоқ. **Болани сўксанс**, бети қотар, **Урсанг** – эти қотар. Мақол. **Бети курсин қарғ**. Юзини кўришга тоқатим ўйқ, кўзга кўринмасин, ўйқолсин, ўлсин, қуриб кетсин. -**Бетларинг курсин, одамхўрлар!** – деб ғижинарди. **Файратий**, Унутилмас кунлар. **Қайси** (ёки не, қандай) бет билан Қандай қилиб, уялмай-нетмай. **Акам** – жигарим. **Суюнаман!** Лекин.. энди унга қайси бетим билан рўпара бўламан! А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Не бет билан Қўнгирот** элга бораман. «Алпомиш». **Қўлини бетга тортмоқ** Фотиҳа қилмоқ, дуо қилмоқ, фотиҳа бермоқ. **Душман битган** – бари жонни сотади, **Мирза Маҳмуд** қўлни бетга тортади. «Юсуф ва Аҳмад».

БЕТА [юн. *beta*] 1 Юнон алифбосининг иккинчи ҳарфи (β) ва шу ҳарфнинг номи.

2 Модданинг муайян ҳолатини ҳамда маълум сўзнинг бета-зарралар ёки бета-нурларга алоқадорлигини билдирувчи сўз бўлаги. **Бета-зарра**.

Бета-емирилиш Атом ядроларининг элементар зарралар – электрон ёки позитрон чиқариб, радиоактив емирилиши, парчаланиши. **Бета-зарралар** Бета-емирилишда радиоактив ядролардан ажralиб чиқадиган элементар зарралар – электронлар ва позитронлар. **Бета-зарралар оқими бета-нурлар дейилади.** «ЎзМЭ». **Бета-терапия** Касаллик туфайли организмнинг ўзгарган тўқималарини бета-нурлар ёрдамида даволаш усули.

БЕТАВФИҚ [б.. + тавфиқ] 1 Дин ўйл-йўриқларига ишонмайдиган, диний эътиқодсиз; имони ўйқ; муртад. **Калима кеалтир, бетавфиқ!** Ойбек, Танланган асарлар. **Кимда-ким худонинг осий бандаси.. бетавфиқ** Аваз Ўтар ўғлиниг дўқонига оёқ босса.. сочсокол олдирса, имони куйга-ай! С. Сиёев, Аваз.

2 кўчма Уяти (номуси, ҳаёси) ўйқ; уятсиз. **Мард ўигитнинг номус-ори бўлади.** Юлдузойни ёрим дема, бетавфиқ. «Қундуз билан Юлдуз». **Бетавфиқ чол, ичиб, ўиқалиб ётибди.** Газетадан.

БЕТАЙИН [бэ.. + тайин] 1 Бор-йүклиги, юз бериши ёки бермаслиги аниң бўлмаган, номаълум, тайинсиз. *Гуломжон ҳушига келди. Уни энди бетайин бир қўрқув ҳушига келтирган эди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Йигитманки, таваккални қиласман, Бетайин юртларга кетиб бораман.* «Муродхон». Қўзибўй чоннинг касби бетайин. Ш. Холмирзав, Оғир тош кўчса.

2 Бир зайлда, бир гапда турмайдиган; тутириғи, бурди йўқ, беқарор. *Бетайин одам.* ■ *Кўрқоқ, бетайин, иродасиз, маслаксиз, ношуд одам бошига оғир бир мушкул тушганда сотқинлик қиласкан-да!* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Болалар одамгарчилиги ўйқ, бетайин кимса экан, дейишмасмикан? С. Сиёев, Ёруғлик.

3 Таги пуч, асосиз, бехуда; мужмал; мақсадсиз. *Бетайин гап. Бетайин жавоб.* ■ Кампир, ийғлаб, бунда савол қиласан, *Бетайин гапирсанг, тайин ўласан.* «Гулшанбоғ». Гаранг қилди бу бетайин юришлар, Соқибулбул, ўйлаб, бергин маслаҳат. «Маликаи айёр».

БЕТАКАЛЛУФ [бэ.. + такаллуп] Ортиқча мулозаматни ёқтиримайдиган ёки ана шундай мулозамат қилишни билмайдиган; камсукум; ортиқча такаллупфдан, мулозаматдан холи. *Бетакаллуп одам.* ■ *Булар орасидаги бетакаллуп муюмала ва муносабатга одамлар ўрганиб қолди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Ҳабиб бу йигитлар билан бетакаллуп кўришиб чиқди. Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ? Чол бетакаллупфигина чордана қуриб ўтиридида, хотини қуйиб узатган аччиқ памил чойни пулфлаб ича бошлади. Ҳ. Гулом, Феруза.

БЕТАКРОР [бэ.. + такрор] 1 Такрорланмайдиган, қайтиб келмайдиган. *Умр бир берилгай, қайтмас, бетакрор.* «Саодат». Биламан, Ҳизр ким ва биддат нима, Биламан, ёшлик ҳам кетди бетакрор. А. Орипов. Болалик.. шодлигу қувончларга, орзу-ўйларга тўла бегубор ва бетакрор ўйинқароқ дамлар.. «Саодат».

2 Тенги йўқ, ноёб, топилмас. Ҳалима Носированинг бекёёс санъати, табиий ва бетакрор овози ҳалқимиз қалбидан чуқур жой олган. «Саодат». Ўлкамиз тарих ва маданиятида.. кўхна Тошкентнинг ўрни бетакрор. Газетадан. Тиббиёт олимларини Косонсойнинг бетакрор табиати қизиқтиради. «Саодат».

БЕТАМИЗ [бэ.. + тамиз] Ўз ақли, фаросати билан бир иш қилолмайдиган; нарса-

ҳодисанинг моҳиятига фаҳми етмайдиган; дид-фаросати йўқ, бефаҳм. *Бетамизда бет бўлмас, безорида уят бўлмас.* Мақол. ■ Аммо дуи келган одамга ўзи ва ўзгалар ҳақида оғизга келганини гапирадиган бунақа бетамизни учратмаган эди. Э. Самандаров, Дарёсини йўқотган қирғоқ.

БЕТАМИЗЛИК Фаҳму фаросатсизлик, идроксизлик. *Мехмоннинг қизарганини пай-қаган кекса бой ўз хотинининг катта оғиз ва бетамизлигига ачигланниб, юзини тескари бурди.* Ойбек, Танланган асарлар. Бу ўринда, гар бир қадар муносабатсиз бўлса ҳам, мулла Муҳсиннинг бир бетамизлигини айтмасдан ўтломаймиз. А. Қодирий, Фиронлик Маллавой.

БЕТАРАФ [бэ.. + тараф] Ҳеч қайси томонга, гуруҳга ён босмайдиган, қўшилмайдиган; холис. *Бетараф мамлакатлар.* ■ Уч киши бетараф қолди. «Шарқ юлдузи».

Бетараф зона Ҳеч кимга қарашли бўлмаган ҳудуд.

БЕТАРАФЛИК Қўшилмаслик, холислик. *Бетарафлик сиёсати.* *Бетарафлик ўйлани тутиши.*

БЕТАРАФОНА рвш. кам қўлл. Ҳеч қайси томонга ён босмай, қўшилмай; холис ҳолда. *Бетарафона иш тутмок.*

БЕТАРТИБ [бэ.. + тартиб] 1 Тартибга солинмаган ёки тушмаган, айқаш-үйқаш; тартибсиз ҳолдаги. *Бетартиб хўжалик.* ■ *Кўра этагидаги девор устига бетартиб шох ёйган қора тол зулмат қўйнида хаёлий шарпаларни эслатади.* Ҳ. Гулом, Машъал. Аёл кийим-кечаклар бетартиб сочилган хона ўртасида гангигандек сўппайиб турарди. «Ёшлик».

2 Тартиб-интизомга риоя қилмайдиган; тартибни бузувчи; қонун-қоидага бўйсунмаган ёки бўйсундирилмаган, тартиби йўқ; пойма-пой. *Бетартиб гап.* *Бетартиб бола.* Жуда ҳам бетартиб бўлиб кетяпсан.

БЕТАСКИН [бэ.. + таскин] Тинчлик, тасалли бермайдиган; бетинч, бесаранжом. *Беадад, бетаскин бир алам вужудини қамраб, бўғзини қаттиқ бўға бошлади.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БЕТАШВИШ [бэ.. + ташвиш] 1 Фам-ташвишдан холи, фам-ташвиши бўлмаган. *Беташвиши бой қайда, Мехнатсиз ош қайда.* Мақол. Гулга, нурга бурканган хиёбонларда бахтиёр, беташвиши одамлар орасида чарча-

гунларича [Набижон билан Муборак] юришиди. С. Зуннунова, Қанот.

2 Фам-ташвишсиз, осоиышта, тинч. **Беташвиш иш.** Тун беташвиш ўтди. — Аввалига секин бошланган, кишининг бегам, беташвиш шўх кунларини эслатадиган куй, бориб-бориб жуда авжига чиқиб кетди. Шуҳрат, Шинеллийиллар.

БЕТАЛЛИМ [бе.. + таълим] Таълим, тарбия кўрмаган; тарбиясиз. *Беталлим бола.*

БЕТАРРИФ [бе.. + таъриф] Бирор-бир таърифга, тавсифга сигмайдиган, таърифи чексиз. *Наврӯзи олам — табиатнинг бетарриф яшаши, демак, умрларнинг бошланини ҳам.* «Ёшлик».

БЕТАСИР [бе.. + таъсир] 1 айн. таъсирсиз. *Бетасир гап.*

2 Гап таъсир қилмайдиган, териси қалин; сурбет. *Бетасир одам.*

БЕТАХЛИКА [бе.. + таҳлика] Хавф-таҳлика солмайдиган; хавф-хатарсиз, тинч. *Бетахлика иш. Кун бетахлика ўтди.* — Гулрӯй унга тегибдик, бирор куни бетахлика ўтганини эслолмайди. «Ёшлик».

БЕТАХОРАТ [бе.. + таҳорат] 1 Таҳорат қилмаган, олмаган ҳолда. *Ана энди кўнглини хотиржам қилгандан кейин, бет-қўлини ювиб, бекларнинг раъиига қараб, кунда бетахорат намоз ўқуғувчи эди.* «Юсуф ва Аҳмад».

2 кўчма Динсиз, имонсиз. *Бетахорат одам.*

БЕТГАЧОПАР Андиша қилиб ўтирамай, тортинаасдан, одамнинг юзига тикка айтиувчи. *-Агар боланинг руҳи синнаса, шунача бетгачопар.. бўлади, — деди [Акбархўжа].* П. Турсун, Ўқитувчи. *-Бетгачопар! — деди тижиниб.* — Шу туришингиз бўлса, косангиз оқармайди, Алиев! «Ёшлик».

БЕТГАЧОПАРЛИК Оғизига келганини қайтармасдан айтиб юборишлиқ, андиша қилиб ўтирамасдан, юзига тикка айтишлиқ. Ҳеч бўлмаганда, «менда нима айб», деб бетгачопарлик қилмадингиз-а?! Э, бали-ей. «Ёшлик». Унақа бўашашаверманг, бийрон бўлганга нима етсинг, деб турган одам беихтиёр тортиноқликини мақтади, бетгачопарликни жини сўйимаслигини билдириди. «Ёшлик».

БЕТЕРГОВ с. т. айн. **терговсиз.** *Бетергов қамоқда ётмоқ.*

БЕТИЗГИН айн. тизгинсиз 2. *Бетизгин хаёл.* — Унинг шоирона руҳи бетизгин. «Ёшлик».

БЕТИЙИҚ Тутиб, тўхтатиб бўлмайдиган, тизгинсиз. *Каримнинг ранги бўзаради, кўзларидаги бетийиқ ифода қаҳрга айланади.* «Ёшлик». Оила бошлиги ҳар жиҳатдан етук бўлса.. фарзандлари ахлоқ-одобли, меҳнатсевар бўлиб етишади. Акс ҳолда, бола эмас — бало. *Бетийиқ бўлади.* Н. Сафаров, Оловли излар.

БЕТИЛСИМ [бе.. + тилсим] Очиқ кўриниб турган, яширинмаган. *Холи ва ёввойи Қоратоғ багри, Бағрингда бетилсим талаӣ кон кўрдим.* Миртемир, Асарлар.

БЕТИМСОЛ [бе.. + тимсол] Тимсоли йўқ; мислсиз, тенгсиз. *Бир ёнда хаёлий Эрам боғидек Буюк ва бетимсол менинг Ватаним.* А. Орипов. *Дунё бир гулзордир, кенг ва бетимсол, Юлдузлар гунчадир унинг ичиди.* А. Орипов, Йиллар армони.

БЕТИНИМ 1 айн. тинимсиз 1. *Бетиним аёл.* — Жуда бетиним одам экансиз. Нега мунча оворагарчилик! Ойбек, О. в. шабадалар. *Бу бақалоқ, оғиргина ўигит бирдан ўзгариб.. лабини ялаб, ҳовлиққанча бетиним гапирап эди.* «Шарқ юлдузи». Соҳилда одам дегани бамисоли чумолидек, тўғрироги, қишидан омон чиққан асаларидек, бетиним гимирлайди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

2 Узлуксиз, давом этадиган, тинмайдиган. *Бетиним ёмғир.* — *Бетиним қор ёғяпти..* «Ёшлик».

БЕТИНЧ Тинчлиги, ҳаловати бузилган, безовта, нотинч. *Бетинч вақт.* *Бетинч тун.* *Бетинч уйқу.* Тун бетинч бўлди. — Эл бетинч, одамларнинг юзлари ғамғин, сухбатлари серташвиш эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Нега кўзинг безовта, бетинч, Боқишиаринг бу қадар мунгли? «Ёшлик».

БЕТКАЙ 1 Нарсанинг кузатувчига ёки бирор нарсага қараган олд қисми, сирт томони. *Кун[га] беткай жойда бўлгани, адир шабадасига кўндаланг тургани учун бу ер доимо қақраб ётади.* И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари. *Ўтov тикилган кенглиқ қуёшга беткай бўлгани учунми, ўт-ўланлар яхши униб, ер бетини қоплаган.* Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. *Шамол теккан гиёҳларнинг астари кумуш ранга кирад, шамол тегмаган беткайи тиниқ яшил тусда қимирламай турарди.* С. Аҳмад, Жимжитлик.

2 шв. айн. бет 3. *Кўча беткайида бўлладиган ҳар кунги очиқ олашовур бозорлар йўқ.* Ф. Гулом. *Ҳовли беткайига қатор-қатор столлар, курсилар қўйилган.* «Шарқ юлдузи».

БЕТЛАМОҚ I Ботиниб бетма-бет келмоқ, рўпара бўлмоқ, юзма-юз келишга журъат қўлмоқ. Унга ҳеч ким бетлай олмайди.

Юраги бетламади Журъат қила олмади, ботина олмади, рўпара кела олмади; кўрқди. Сувонжон дарчаси боққа қараган уйга киришга юраги бетламай, бир дам туриб қолди. С. Анербоев, Оқсой. Қамариiddиннинг онаси билан учрашишга юраги бетламайди. «Ёшлик». Саид ариққа тушшишга юраги бетламади. С. Аҳмад, Жимжитлик.

БЕТЛАМОҚ II Ёзма нарсаларнинг бетларини, саҳифаларини рақамламоқ. Қўллэзмани бетлаб чиқдим.

БЕТЛАШТИРМОҚ Бетлашмоқ фл. орт. н. Бирор нарса, масалани аниқлаш учун икки одамни юзма-юз қўлмоқ. Ҳалимани Олим билан бетлаштирудим.

БЕТМА-БЕТ I айн. юзма-юз. Шундай деб икки ботир, Бир-бирига бўлди бетма-бет. «Нурали». Сен билан турибман бу кун бетма-бет.. А. Орипов.

2 рвши. Бирор бетини қолдирмай. Китобни бетма-бет қараб чиқдим.

БЕТОБ [ф. بَيْتَاب] – бесаранжом; кучкүввати кам; касал! Бирор касаллик билан оғриган; тоби қочган; касал, бемор. Гап десанг – қоп-қоп, Иш десанг – бетоб. Мақол. ■ Бетоб, дармонсиз Гулнор.. оғтобда қуриган бир қучоқ ёзлик кийимларни аллақаётдан ўтишишириб келар эди. Ойбек, Танланган асарлар. Адолат юзига иситма тошиб ёндида, бетоб бўлиб ётиб қолди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

2 кўчма Севги, муҳаббат дардига дучор бўлган. Дарди тушган чоғидан бетоб ва лекин соғман. У. Исмоилов, Сайланма.

3 кўчма Зўрга, ожиз бир ҳолда. Довул етмас жойларда ҳамон У бўроннинг кучсиз ва бетоб Увлашини тингларди шодон. Ҳ. Олимжон.

БЕТОБЛИК Беморлик, касаллик, хасталик. Қўзларимга мунча хомуш, мунча маъюс боқасан, Ёки муртак дилгинанг бетоблигимни сезади. С. Зуннунова, Олов.

БЕТОЛЕ [бе.. + толе] айн. толесиз, баҳтесиз. Бетоле ёр, нега бурунлар Бўлмагандинг кўзга намоён. Ҳ. Олимжон.

БЕТОН [фр. beton < лот. bitumon – тоғ смолоси] Цемент, кум ва шағалга сув қўшиб тайёрланган қоришманинг зичлашиб қотишдан ҳосил бўладиган қурилиш материали.

Бетон қормоқ. Бетон девор. Бетон тўсин. Бетон зовур. Бетон қорадиган машина. ■ Кечакишилар ГЭС пойдеворига бетон қўйиб, станция деворини тиклаб бўлдишар. С. Аҳмад, Қадрдан далаалар. Қишида союқ бетон уни муздек қисар, саратонда нозик танасини оловдек куйдирарди. «Ёшлик».

БЕТОНЛАМОҚ Бетон қўйиб ишламоқ, бетон қўйиб мустаҳкамламоқ. Каналларни бетонламоқ. ■ Шунинг учун қиши киргунча тўғоннинг бир қисмини бетонлаб, қўлдан чиқариши керак экан. С. Сиёев, Ёргулик.

БЕТОНЧИ Бетон қуювчи ёки қорувчи ишчи. Бетончилар бригадаси. ■ У кеззарда ёни бетончи эдим, фабрикани қуришга қуриб бўлдиш-у, энди уни қўриқлаши ўзи бир азоб эди. А. Мухтор, Асарлар.

БЕТОНҚОРГИЧ Бетон қоришмасини тайёрлашда ишлатиладиган, электр двигателли, ағдарма қисми кўзғалмас қоришириш барабанидан иборат бўлган машина.

БЕТОҚАТ [б.. + тоқат] Тоқати йўқ, сабртоқат қилиб, бардош бериб тура олмайдиган; тоқатсиз, чидамсиз. Бетоқат одам. ■ Баъзи бир бетоқатлар кастрюл-қошиқларни тақилятади. П. Турсун, Ўқитувчи. У бетоқат, интизор кўзлари ёлғизоёқ сўқмоқда. «Шарқ юлдузи». Севаргул бору борлиғида бекарор бир ҳадик кезаётганини ҳис этиб, бетоқат ортига буриди. Н. Қиличев, Чигириқ.

Бетоқат бўлмоқ 1) сабр-тоқати тугаб, тоқати тоқ бўлиб ҳаяжонланмоқ. Нигоранинг кўз қорачиқлари кенгайди. ҳаяжондан бетоқат бўла бошлади. С. Анербоев, Оқсой; 2) ортиқ даражада безовта бўлмоқ, ўзини у ёқ-бу ёққа уриб тўлғанмоқ. Оёғим оғриб, кечаси билан бетоқат бўлиб чиқдим. ■

Бобоқул ота ётган жойида узоқ ўтмайди, сўнг ўпкаси қисиб, хириллай бошлади. Бетоқат бўлиб, кўрпани очиб ташлади. С. Анербоев, Оқсой. Баъзи кунлари иситмаси кўтарилиб, [Абу] бетоқат бўларди. Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома.

БЕТОҚАТЛАНМОҚ Тинчи, ҳаловати бузилмоқ, тоқат қила олмай қийналмоқ, безовта бўлмоқ. Оғтоб ҳам энди аллақандай бетоқатланиб, кўчага қараб қўйди. М. Мансуров, Ёмби. Холиса бирдан бетоқатланди, аста ўрнидан туриб, ташқарига чиқди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Машина қанотига суняниб турган Султонов бетоқатланиб, чуқур тин олди. М. Мансуров, Ёмби.

БЕТОҚАТЛИК Тинчи, ҳаловатини йў-
қотганлик, безовталик. *У [Адолат] Усмон-
жонни бетоқатлик билан кутар, лекин унинг
келишидан кўрқар эди. С. Зуннунова, Гулхан.
Коронгилик тушини бетоқатлик билан
кутарди. Мирмуҳсин, Темур Малик. Ота яна
намозгар чоги булутдек бўлиб кириб келди-
ю, супа ўртасида тўхтаб, бетоқатлик билан
Диловарни сўради. Н. Қиличев, Чигириқ.*

БЕТСИЗ айн. юзсиз. *Шу билан нафслар-
инг ором оладими, қандай бетсиз одам-
санлар! Ойбек, Танланган асарлар. -Бетсиз!
- деди Пайгамов. Даллолов бу сўз кимга
тегишили эканини англамай, донг қотиб
қолди. С. Нуров, Нарвон.*

БЕТУТУРИК айн. тутуриқсиз. *Бетутуриқ
одам. Бетутуриқ гап. — Саккиз йилдан бери
суд аппаратида ишлаб, бундай бетутуриқ
айлов фикрини.. кўрганим йўқ. А. Қаҳҳор,
Сароб.*

БЕТЎХТОВ рвш. 1 Тўхтаб қолмасдан,
тўхтамай, тинмай, тўхтосиз. *Ер кетмоннинг
бетини қайирадиган даражада тош-метин
бўлиб музлади. Орасида бир ҳафта бетўхтов
қор ёғди. С. Анорбоев, Оқсой. Қўл кўтарар
бетўхтов Биринчи бўлиб Анвар. А. Орипов.*

2 Сўз бораётган оннинг ўзида дарҳол,
кечиктирмай. *Гапимни тезда, бетўхтов
холангга етказ, хўпми? — Аҳмаджон.. урушига
бетўхтов юборилишини кутар эди. А. Қаҳ-
ҳор, Олтин юлдуз.*

БЕУН поэт. Умуман дамини, товушини
чиқармасдан; ичиди; дилида. *Олимхўжса
юзини ўғирди, у беун ўнглади. «Шарқ юлдузи».
Ўғиллар, келинлар оғир хўрсиниб, Нажотсиз
термулиб бўзлашар беун. «Ёшлиқ». Кечалар
боқаман юлдузли тунга, Гоҳ шеърлар ўқиёнман
согиниб, беун. «Ёш куч».*

БЕУНУМ айн. унумсиз. *Беунум иш. Беунум
харажатларни камайтироқ.*

БЕУСТУХОН [бе.. + устухон] Суяги йўқ;
суяксиз. *Беустухон гўшт.*

БЕФАЙЗ [бе.. + файз] Дилни, кўзни
кувонтирийдиган; кўримсиз, файзсиз,
совуқ. *Бефайз иморат. — Сен ҳам менинг
ўғлим тенгисан, ҳовлинг қаровсиз қолиб, жуда
бефайз бўлиб қопти. С. Аҳмад, Қадрдан
далалар. Чойхона бефайз, уч-тўрт хўрдана
тўрда юнқа шолчага ёнбошлаб, чой ичарди.
С. Сиёев, Ават.*

БЕФАРЗАНД [бе.. + фарзанд] Боласи,
фарзанди йўқ; бола кўрмаган. *Бефарзанд одам*

■ [Ўғилни] Бир бефарзандга болаликка бер-
дим. Қаерда бўлса, эсон бўлсин. Ойбек, Тан-
ланган асарлар. *У олтмиш тўрт ёшига кирган
бўлса ҳам, бефарзанд эди. «Эрали ва Шерали».*

БЕФАРЗАНДЛИК Фарзандсизлик, бо-
ла-чақага эга эмаслик; бепуштлик. *Бефарзанд
сийнаси дөғли, бефарзандликдан азоб торт-
ган неча чоғли. «Нурали». Кўзим тўлди бугун
қонли ёшима, Бефарзандлик ситам қилди
бошима. «Нурали».*

БЕФАРМОН [бе.. + фармон] Буйруқсиз,
кўрсатмасиз, амрсиз. *Иш бўлмас қудратли
ҳақдан бефармон, Ажал тиги бошингдадир,
момажон. «Маликаи айёр».*

БЕФАРОСАТ [бе.. + фаросат] Фаҳму
фаросати йўқ, унча-мунчага фаросати ет-
майдиган, бетамиз. *Бефаросат одам. — Ёмон
йўлларга бошловчи рафиқу ошнодан кеч, Расо-
ларга яқин бўл, бефаросат, норасодан кеч.
Ҳабибий. -Эртага ишга тушаверинг! — деди
у. Буни эшишиб хурсанд бўлганимни кўринг.
Бунча бефаросат бўлмасам-а. «Ёшлиқ».*

БЕФАРОСАТЛИК 1 Фаҳму фаросат би-
лан иш кўра олмаслик, бефаҳмлик, фаро-
сатсизлик. *Бефаросатлик қилибман, кечи-
расиз! — Кўпчилик бу одамни [Мадаминни]
«Ариқ оқсоқол», севмаганлар эса, калласи-
нинг катталиги ва бефаросатлиги учун,
«Мадамингов» дер эди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

БЕФАРҚ [бе.. + фарқ] 1 Ҳар нарсага, ҳар
ишга эътиборсиз қарайдиган; лоқайд,
бепарво. *Бефарқ, беандиша киши экан-да
раис. Ойбек, О.в. шабадалар. Уларга бамай-
лихотир, бефарқ анграйиб туриши ҳам хато.
А. Мухтор, Опа-сингиллар.*

2 Фарқи йўқ; тенг, ўхаш.

Бефарқ қарамоқ 1) эътиборсизлик, бе-
парволик билан қарамоқ, лоқайд бўлмоқ.
«Наҳот эрининг тақдирига шунчалик бефарқ
қарамас!» — кўнглидан ўтди Элмуроддинг.
Шуҳрат, Шинелли йиллар. *Содиқ ака бу бе-
додликка бефарқ қарамади. «Шарқ юлдузи»;
2) баравар қарамоқ, тенг кўрмоқ. *Мен икка-
лангизга ҳам бефарқ, тенг қарамайман.**

БЕФАРҚЛИК Эътиборсизлик, лоқайд-
лик; фарқи йўқлик. *Шу гапларни айтаркан,
кўзларидаги куюнчакликни бирдан бефарқлик
егаллаган эди. «Ёшлиқ».*

БЕФАҲМ [бе.. + фаҳм] Нарса-ҳодисани
тезда фаҳмлай олмайдиган, унча-мунчага
фаросати етмайдиган, калтафаҳм, фаҳмсиз.
Бефаҳм киши. *Бефаҳмнинг дарди ўзига юқ.*

Мақол. — Йўқ, бунга ҳаёт эмас.. бефаҳм, енгилтак Зайнабнинг ўзи айбдор. С. Зуннунова, Кўк чироқлар.

БЕФАҲМЛИК Ўламай иш тутишлик, фаросатсизлик. Бундай жинояткорона бепарволик қилишга.. ўзимнинг гўллигим, бефаҳмлигим сабаб бўлди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. [Абдулмажид] Жуда катта бефаҳмлик қилдим-да, деди. А. Қаҳҳор, Асрор бобо.

БЕФИРИБ [бе.. + фириб] Ҳийла-найрангиз; фириб бермасдан. Савоб керак барчага ҳам ҳалол, бефириб, Мана менинг савобларим учма-уч экан. А. Орипов.

БЕФОЙДА [бе.. + фойда] Манфаати, нафи йўқ; фойда, даромад келтирмайдиган; фойдасиз. Бефойда иши. Бефойда ўтган умр. Бефойда сўзни айтма, Фойдали сўздан қайтма. Мақол. — ..атрофга бир қараб тушунди: ҳаракат қилиши ҳам бефойда. Ш. Холмирзаев, Сўннисиз ўт. Пўлатов ортиқча гап энди бефойда деб билди ва ҳеч нарса демади. «Ёшлиқ».

БЕХАБАР [бе.. + хабар] 1 Хабардор бўлмаган, воқиф бўлмаган, хабари йўқ; хабарсиз. Бехабар қолмоқ. — Ҳаётхон бундан бехабар эди. М. Исмоилий, Фаргона т.о. Учқун ойисининг бошига тушган мусибатдан бехабар. Ҳ. Фулом, Машъал. Гам билан сарғайди гулдайин дийдор, Бу ишлардан мендай жўранг бехабар. «Маликаи айёр».

2 Маълумоти йўқ, билими йўқ. Адабиётдан бехабар киши. — ..баъзан биз ўзижодимиздан тўртта-бешта китоб ўқиган, дунё адабиётидан бехабар, маҳалла савиасидаги оғайниларимизнинг диди билан қувоннамиз. Шукрулло, Сайланма.

3 Дуч келинадиган нарса, воқеа-ходисадан хабари бўлмасдан туриб, хабари бўлмаган ҳолда, билмасдан, бирдан. Чиқиб қолди ўзи бехабар, Ташлаганди қия шол рўмол. Миртемир, Асарлар. Банда бехато бўлмас, бойвачча, бехабар хонадонингизга кириб қолибман! А. Қодирий, Кичик асарлар. Бу ўки ҳам бехато бориб, аждарнинг кўзига тегди. «Булбулигёё».

Худо(дан) бехабар Худо бор деб ўйла-майдиган; худодан қўрқмайдиган, инсофисиз. Қарисанг ҳам, сен шумликни ўйлайсан, Худодан бехабар, қўйин, ётайлик. «Нурали».

БЕХАВОТИР [бе.. + хавотир] Ҳеч хотирланмаса ҳам бўладиган; шубҳаланишга ўрин бўлмаган, хотиржам, тинч. Бехавотир жой. Бехавотир ухламоқ. Тўғри

бўлинг, бехавотир бўласиз. Мақол. — У ер иссиқроқ, бехавотирроқмикан дейман. Ойбек, Танланган асарлар.

БЕХАВОТИРЛИК Осойишталик, хотиржамлик; ўзини тутиб олганлик. Чўлоқ турначанинг қалтираши босилган, унинг вужудига бир бехавотирлик ва ишонч кирган эди. Ш. Холмизаев, Бодом қишида гуллади.

БЕХАВФ [бе.. + хавф] айн. хавфсиз. Бехавф яшамоқ. Бехавф бўлмоқ.

БЕХАЛАЛ [бе.. + халал] Ҳеч бир қийинчиликсиз, осоишиша, тинчгина. Энди унинг масжидига бежанжал Borgan одам яшар эмиши бехалал. Ҳ. Олимжон.

БЕХАРХАША [бе.. + хархаша] Жанжалсиз, бежанжал, хархашасиз, тинч. Турсуной нима қиссин? Машинани ташлаб, бежанжал, бехархаша.. қўл теримига қайтиб келсинми? И. Раҳим, Зангори кема капитани.

БЕХАТАР [бе.. + хатар] Хавф-хатардан холи, зиён-заҳмат етказмайдиган, хатарсиз. Бехатар йўл. Бехатар жой. Сафарингиз бехатар бўлсин. — Довондан ўтиб олишса, у ёги осон. Катта тош ўйлга чиқишиади-ю, шаҳарга бехатар етиб олишиади. М. Исмоилий, Фаргона т.о. Бу бехатар масканда буҳоро буғуси, қундуз, қирғовул каби ҳайвонларни кўпайтириш кўзда тутилган. «Фан ва турмуш».

БЕХАТО [бе.. + хато] 1 Хатолардан холи бўлган, янгилиш ери йўқ, хатосиз. Бехато матн. Бехато гап. Бехато ёзмоқ. — Банда бехато бўлмас, бойвачча, бехабар хонадонингизга кириб қолибман! А. Қодирий, Кичик асарлар. Бу ўки ҳам бехато бориб, аждарнинг кўзига тегди. «Булбулигёё».

2 кўчма. Тўлиқ, бирдек, бир текисда. Анорхоннинг гўзаси.. тамоман бехато униб чиқди. Ойбек, О. в. шабадалар.

БЕХИРАД [бе.. + хирад] эск. кт. Ақли йўқ; ақлсиз. Бехирадлардан жаноби тождорларга ҳар рўз, балки ҳар соат хавф бордир. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бу бехирад бандарларингнинг жазоларини ўзинг бергайсан! А. Қодирий, Кичик асарлар.

БЕХИСЛАТ [бе.. + хислат] Ижобий фазилатларга эга бўлмаган, яхши фазилати йўқ. Бехислат одам. — [Мастура Мирзакаримга] Ҳар бало бўлсаям, шу сафаргиси бошқа жойда бўлсин! Жудаям бехислат тушлар кўрятман. Ҳамза, Паранжи сирлари. Бехислат бўлмайди тоғларнинг тоши. «Эрали ва Шерали».

БЕХОР [бे.. + ф. خار – тикан, тиканак] поэт. Тикансиз. *Ки олам боғида тоғмоқ гули бехор мушкулдур.* Бобур. *Даҳр гулзорида кўп гулларни кўрди эл, vale Кўрмади сендек латиғу, нозиқу бехор гул.* Фурқат.

БЕХОС [ф. بیخواست – ногоҳ, тўсатдан, кутилмагандан] айн. **бехосдан, қўққисдан.** Бозорга ун учун бораётганимда, бехос том бошидан гувала ташлаб юборди. А. Қодирий, Кичик асарлар. *Тўрабек нима хаёлда экан, бехос чўчиб тушиби.* «Ёшлик».

БЕХОСДАН рвш. 1 Кутмаган, хаёлга келмаган вақтда; кутилмаганда, тўсатдан, қўққисдан. *Назокат бехосдан берилган бу сўроққа жавоб беришга ўнғайсизланиб, узоқда сарғайиб турган адирларга тикилди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар. *Бехосдан унинг қўли тегиб кетганидан, тикан кирган ери ловулаб ачишиди.* «Ёшлик».

2 Файрихтиерий равища. *Ичарида гап тугаб, маъюс суқунат бошлангач, Элмурод бехосдан қичқириб юборишдан қўрққандай, қўли билан оғзини босиб, ён-верига аланглади.* П. Турсун, Ўқитувчи.

БЕХОСИЯТ [бे.. + хосият] Яхши, ижобий хосиятларга эга бўлмаган, ёмон; хосиятсиз. *Бехосият одам. Бехосият туш.* — *Хозирдан бехосият ўигитнинг нима кераги бор.* Н. Қиличев, Чигириқ. *Болаларим, асти шамани ютманглар, кўп бехосият нарса бўлар эмиш.* С. Аҳмад, Ҳукм.

БЕХУД [ф. بیخود – сабабсиз, бекорга; бехуш; иродаси бўш] Ўзидан кетган, паришон, бехуш, ҳұшсиз.

Гоҳ худ, гоҳ бехуд қ. худ. Хотинларнинг кўнглига ҳеч тушуниб бўлмайди: гоҳ худ, гоҳ бехуд. С. Нуров, Нарвон. *Бехуд бўлмоқ* Ўзини ёмон ҳис этмоқ, бехузур бўлмоқ. *Ўша ерда мен жуда ҳам бехуд бўлиб, ўзимдан кетдим.* F. Фулом, Шум бола. *Нусратбекнинг юраги бехуд бўлиб, тоза ҳаво олиш учун отаболани дим хонада қолдириб, ташқарига чиқди.* С. Нуров, Нарвон. *Баъдазон факир бангнинг асорати билан бехуд бўлиб қолибдириман.* А. Қодирий, Кичик асарлар.

БЕХУДЛИК Ўзини билмай қолишилик, бехушлик; мастилик. *Масту бехудлик била умрунгни ўткардинг, дариф, Эй кўнгил, мундин бери бўл бир нима ҳушёроқ.* Бобур.

БЕЧИЗ [ф. بیچیز – бирон-бир, алоҳида нарсасиз; камбагал ҳолат] кам қўлл. айн.

бекиз. *Ҳоким тўранинг келиши бечиз эмас!* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

БЕЧИҚИМ айн. чиқимсиз.

БЕЧИҚИТ Хомашёдан юз фоиз, чиқитсиз фойдаланадиган. *Ишлаб чиқаришни бечиқит ишлаш усулига ўтказиш муҳим вазифадир.* Газетадан.

БЕЧОРА [ф. بیچاره – чорасиз; муҳтоҷ; баҳтсиз] 1 Яшаш учун зарур нарсаларга етарли даражада эга бўлмаган; қашшоқ. *Боїми, бечорами, ишқилиб, рӯзгор машаққатини елкасидан узмайдиган бир одам бўлса, тўйни бошлармиз, сабр қил.* Ойбек, Танланган асарлар. *Афус, фақира, бечораман.* Ҳамза. *Ярмини ўзи сарф қилса, қолганини кўчада юрган бева, бечораларга улашиб берур эди.* Ҳамза, Майсарапнинг иши.

2 Мушкул, аянчли аҳволга тушиб қолган, чорасиз, иложсиз. *Бечора Гулбаҳор, каревондан ажралган бўтадаи бўзлайди, шўрлик.* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

3 Ачиниш, аянч ҳиссини ифодалайди ва маъно жиҳатидан «боёқиш», «шўрлик» сўзларига тўғри келади. *Бу фожиадан.. уста Олим, «вой бечора-бечора» дер эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ойим. Бечора ойим.* Неча минг чақирим узоқларда бўлган урушнинг барча машъум изларини унинг юзида кўрдим мен.

А. Мухтор, Асарлар. **БЕЧОРАЛИК** Ноиложлик, чорасизлик; камбағаллик. [Майсара:] Энди, тақсирим, бечоралик-да. Ҳамза, Майсарапнинг иши. *Ёшлигиде хор-зорликни кўп кўрган Пайғамов камбағаллик, бечораликни ҳақорат деб тушунар, яна мутеликдан жуда қўрқар эди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БЕЧОРАПАРВАР [бечора + ф. پرورد – тарбияловчи, ғамхўрлик қилувчи] Муҳтоҷларга ёрдам қўлини чўзувчи; камбағалпарвар. *Баччаталоғингни бечорапарвар деб эшиштаман: кўйлак-иштонга беш-ўн газ мато сўрасанг, берармикан..* А. Қодирий, Кичик асарлар.

БЕЧОРАЧИЛИК Моддий жиҳатдан муҳтоҷлик; камбағалчилик. *Ўзимга муносаб ўигитга тегиб, бечорачилик билан бўлса ҳам, тинч кўнгил билан умр кечиришини истар эдим.* Ойбек, Танланган асарлар.

БЕЧОРАҲОЛ [бечора + ҳол] Моддий имкониятлари етарли бўлмаган; моддий аҳволи ноҷор; камбағал, йўқсил. *Бечораҳол одам.* — *Ёқубжон айтган киши аллақачон*

оламдан ўтган экан. Ёшроқ кетибди. *Бечораҳол экан*. М.М.Дўст, Лолазор.

БЕШ I снқ. сон Беш рақами ва шу рақам билан ифодаланган, тўрт билан олти орасидаги сон, миқдор. *Беш киши*. *Беш килограмм олма*. *Беш карра беш* – ўигирма беш.

■ *Толибжонбойнинг беш ўғли*, уч қизи бор экан. *Ойбек*, Танланган асарлар. *Ўзингиз ўйлаб қаранг, ўқувчилар бундан беш ийл аввалги ўқувчилар эмас*. С. Зуннунова.

2 Беш балли баҳо тизимида энг юқори (аъло) баҳо. *Математикадан беш олдим*. *Унинг аттестатида нуқул бешлар*.

Беш кетмоқ с.т. 1) пиrra (карта) ўйинида беш очко олмоқ; 2) гапни ёки ишни ўринлатиб бажарувчи одамга тан бермоқ, қойил қолмоқ. *Беш кунлик дунё* қ. *кунлик*. *Беш кунлик дунёда ўйнаб қолайлик*. «Эрали ва Шерали». *Беш қўл баравар эмас Ҳамма* бир хил, бирдек эмас, ҳамма бирдек яшай олмайди. -*Беш қўл баравар эмас*, – деди Ҳакимбойвачча, – бирор олим, фозил бўлади, бирор мардикор, ҳаммол бўлади. *Ойбек*, Танланган асарлар. *Беш қўлни (ёки бармоқни, панжани) оғзига урмоқ (ёки тиқмоқ)* Нафсни тия олмай, бирдан ҳаммасини ўзлаштириб олишга ҳаракат қилмоқ. *Иши беш с.т.* Иши жуда яхши, иши жойида, авжиди. *Пухтанинг иши беш*. Мақол.

БЕШ II [ф. بېش – ортиқроқ, кўпроқ] Кўп, ортиқ, зиёда. қ. **бешбаттар**.

БЕШАК I [бе.. + шак] Шаксиз, шубҳасиз. *Мен яхши англайман, мозий не демак, Тарихда ҳар кимнинг бор ўз замони*. *Лекин танимизда кезар-ку бешак Олис боболарнинг мине ишилик қони*. А. Орипов.

БЕШАК II Эртапишар қовун турларидан бири. Ёзга бориб, шунақанги ширин-шакар бешак қовунлар, сергўшт тарвузлар етилиб бердики, баайни тилингни ёрадиган. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

БЕШАМАК қ. х. Ўқариқдан сув олиб, беш-ўн этатта бирдан таратиб сугориш усули ва ана шундай ариқча. *Сугоришни бошлашдан аввал участка пухта тайёrlанади*. *Бунинг учун ўқариқлар.. тузатилади, қулоқлар мустаҳкамланади, бешамаклар очилади*. Р. Аҳмедов, *Ғўзани сугориш тўғрисида*.

БЕШАРМ [бе.. + шарм] 1 Шарм-ҳаёни билмайдиган, шарм-ҳаёси ийқ; уятсиз. *Бешарм одам*. *Бешармга арна уни баҳона*. Мақол.

2 Одоб доирасига сигмайдиган; беадаб. *Бешарм гап*.

БЕШАРМЛИК Шарм-ҳаёсизлик, уятсизлик. *Бу не бешармлики, ўлик чиққан ўйдан нон тама қилсалар?!?* С. Сиёев, Аваз.

БЕШАФҚАТ [бе.. + шафқат] айн. шафқатсиз. *Бешафқат одам*. *Бешафқат уруши*.

■ *Бешафқат касал қизнинг ҳуснинигина эмас, ёшлик гурурини ҳам олиб кетди*. С. Шамсиева, Шифокор. *Надомат нимага ва афсус нечун? Оламда неки бор, ўчар бешафқат*. А. Орипов.

БЕШБАРГ бот. Атиргуллilar оиласига мансуб кўп ўйлилар ўт. *Бешбаргнинг пояси ингичка, узун, ётиқ ўсади*. *Барги беш япроқ, барг банди узун. «ЎзмЭ»*.

БЕШБАРМОҚ Тўртбурчак шаклида кесилган, гўшт, думбаёф солиб пишириладиган хамир; шилпилдоқ. *Баковул дастурхон ёзиг, товоқларда бешбармоқ келтириди*. М. Осим, Карвон йўлларида. *Фақат бешбармоқда гўшт ҳам, хамир ҳам кашта-кашта бўлакларга бўлиб пиширилади*. К. Маҳмудов, *Ўзбек тансиқ таомлари*.

БЕШБАТТАР [ф. بېش – ортиқ, кўп + بىتىر – жуда ёмон] Ниҳоят даражада, ўтакетган даражада, ҳаддан ортиқ; жуда оғир, қийин (салбий маънода). *Қассобнинг эсига дафъатан тунов кунги дилхиралик тушиб, кўнгли бешбаттар гаш тортди*. «Ёшлик». *Бошингга бундан бешбаттар кунлар тушиса, кимларга сигинасан, Кумриой? «Ёшлик»*. Эй бечоралар.. *Бу шаҳарда биздан ҳам бешбаттар камбағаллар борга ўхшайди*. П. Турсун, *Ўқитувчи*.

БЕШБЕЛ Бел қисмининг беш жойига чок солиб тикилган уст кийим. Зебихон тугундан иккита парнаша паранжи, бири миср ишидан, бири духобадан тикилган бешбел тўн, бир жуфт эскироқ амиркон маҳси олди. С. Зуннунова, Гулхан. *Бешбел камзул ихчам бўлиб, гавдага ёпишиб туради. «ЎзмЭ»*.

БЕШИК 1 этн. Чақалоқни белаб ва тебратиб ухлатиш учун тол ёки тут ёғочидан ясалган йўрга оёқли маҳсус мослама; тебратма беланчак. *Бешикдаги Учқун ўйдаги ҳаракатни сезиб, овозларни эшишиб, ҳадеганде ухлай бермади*. Ҳ. Ғулом, Машъал. *Муборакнинг отаси қишида дурадгорлик қилар, эшик, бешик, сумак, сандал, заранг товоқ ясарди*. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

Бешик асбоб Болани бешикка белаш ва бешикни тузаш, безатиш учун зарур нарсалар (тўшакча, кўрпача, ёстиқча, қўлбог, оёқбог, тувак, сумак ва ш. к.) мажмуи. **Бешик кетди айн. бешиккертти.** [Қози Қодирқулга:] Бешик кетди бўлгандан буёқ ҳар йил расмрусларини қилишиб, яқин вақтларда тўйлигини ҳам бериб қўйибди. Ҳамза, Бой ила хизматчи. **Бешик тўйи** Болани (асосан тўнгич фарзандни) бешикка солиш муносабати билан ўтказиладиган тантанали маросим. **Муллажон қози бешик тўйи қиласан.** А. Қаҳҳор, Анор.

2 кўчма Бирор нарсанинг, воқеа-ҳодисанинг туғилган ери, макони, манбаи. **Баҳт бешигин қучоқлаб,** бизни улғайтиргингиз.. F. Фулом. **Бир қатордор** билан шарманда бўлди **Фашизм бешиги бўлган Нюрнберг.** F. Фулом. **Ям-яшил ўтлоқлар миллион-миллионлаб қўзи, тоёйчоқларнинг бешиги бўлур.** F. Фулом.

Бешигини тебратмоқ Янги туғилаётган нарсани ардоқлаб, вояга етказмоқ. **Ўртоқ Орипов** билимдон инженер, мамлакатимизда карбамид ишлаб чиқарини ташкил этиши бўйича янги корхона бешигини тебратамётганлиги бежиз эмас. Газетадан. **Сен менинг бешигимни тебратганимисан?** Бетакаллув муомалада бўлган, ўзидан кичик кишига жавобан ишлатиладиган ибора.

БЕШИКАСТ [бе.. + шикаст] **1** Шикаст емаган, заарланмаган, бутун. **Бешикаст гиштларни ажратмоқ.** Юкларни манзилга бешикаст етказмоқ. — Султонмурод хумонгага идиши қалашда уста эди. **У қалаган идишлар бешикаст, тиник бўларди.** Мирмуҳсин, Тунги чақмоқлар.

2 Лат емаган, соғ-саломат, эсон-омон. **Урушдан бешикаст қайтди.** — Ёлғиз.. ўзи шунча нарсани гумдан қилияти-ю.. ўзи ҳали ҳам бешикаст юрибди. «Муштум».

БЕШИК-БЕЛИК Бешик ва унинг асбоблари, икир-чикирлари.

БЕШИККЕРТТИ этн. Болаларни бешикдалигидаёқ унаштириб қўйиш одати. **Турғун ака Ҳамиданчи чақалоқлигига бир дўстининг ўғлига «бешиккертти» қилиб қўйган.** Ойбек, О.в. шабадалар. **Бешиккертти** — уруғ-қабилачилик даврининг қолдиги. Кўшини, уруғ, қабилалар ўзаро дўстликни мустаҳкамлашда бешиккерттидан фойдаланганлар. «ЎзМЭ».

БЕШИКСЎПОҚ Бешикда бир тарзда, бир вазиятда ётавериб, боши япасқи (сўпок)

бўлиб қолган. **Бешиксўпоқ бошида сочининг Қорасидан кўпроқдир оқи.** Мирмуҳсин.

БЕШИКТЕРВАТАР зоол. Бешик каби тебраниб турадиган, оёқлари узун, яшил рангли, тўғри қанотли кемириувчи ҳашарот. **Бешиктерватар иссиқ иқлимли мамлакатларда кенг тарқалган ўиртқич ҳашарот ҳисобланади.** «Фан ва турмуш». **Бешиктерватар хавф-хатар сезиши билан олдинги оёқларини юқори кўтариб, тебраниб туради.** Номи ҳам шундан келиб чиқкан. «ЎзМЭ».

БЕШИНЧИ 1 тартиб. сон Тартиб ўрни 5 рақами билан белгиланган, тартиб сонлар тизимида тўртинчи ва олтинчи сонлар оралигига турган. **Бешинчи ўрин.** Бешинчи кун. **Бешинчи марта.** — Бешинчи бўлтакдан Алибой Обид ўғлига тўртнинчи ҳовли! А. Қодирий, Фирвонлик Малловой. **Бешинчи куни эрта саҳарда далага эмас.. станцияга қараб жўнади.** С. Зуннунова. Кўк чироқлар.

2 Катта-кичик нарсаларнинг ўлчам рақами. **Бешинчи калиш.** — Дўллар тўғрисидаги бешинчи чироқ титраб-титраб, ун гарди ўтирган кичкина шишиасидан хира, кучсиз нур сочиб туради. А. Қодирий, Обид кетмон.

БЕШКАШТА Палосларга қўлда тўқила-диган панжарагулчин безаклар. **Бешкашта — режали бўртма гуллар солинган кашталарга ўхшайди.** «ЎзМЭ».

БЕШКОКИЛ этн. Сочни бешта-бешта кокил қилиб ўриш усули ва шу усулда ўрилган соч. **Бешкокил(ли) қиз.**

БЕШКУРАШ Спортнинг беш турини ўз ичиға олган мусобақа. **Бешкурашда терма командамиз голиб чиқди.**

БЕШКЎТАРАР Карта ўйинининг карта-ларни бешта-бешта тарқатиб, бештадан кўтариб ўйналадиган тури.

БЕШЛИК 1 ад. Беш мисрадан иборат бўлган қитъа; мухаммас.

2 тар. Беш кишидан иборат бўлган гуруҳ. **Бешлик комиссия.**

3 Бешта холи бўлган карта. **Гиштиннинг бешлиги.**

БЕШМАТ [ф. بېش بند — пешбанд, фартуқ] шв. Бели хипча қавима уст кийими. **Қора бешмат.** — Бирига қавказча бешмат кийдирлиб, бирининг елкасига ёғочдан ясалган бешотарни осиб қўйиб, суратга олади. С. Аҳмад, Жимжитлик. **Қўп-қўп тиллақошлар, бешмат, кашталар** — бувисининг, хуллас, қолган мероси. «Шарқ ўлдузи».

БЕШОВ Беш киши ёки бир турдаги бешта нарса. *Бешовимиз биргаликда.* — Кўкиш ҳаво билан чулғанган жилға этагида бир қора пайдо бўлган эди.. Бир зумда иккое, учов, тўртлов, бешов бўлишиди. П. Турсун, Үқитувчи.

БЕШОВЛОН Беш киши, беш киши бўлиб, беш киши биргаликда. *Бешовлон ола бўлса, оғзидагин олдирап, бешовлон бирга бўлса, битмаганин битирап.* Мақол.

БЕШОТАР Ўқдонига бешта ўқ жойлаштириладиган, беш зарядли. *Бешотар милтиқ.* — *Хар икки қўрбошига бир хилда сарпо кийгизилди: зарбоф тўн, симобий салла.* Елкаларига бешотар милтиқ, ёнларига япон тўйнончаси тақилди. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

БЕШТА Беш дона, беш нафар. *Бешта қалам.* *Бешта нарса.* *Бешта одам.* — *Бу тўғрида ҳам талай тортишиши боргандан сўнг, охири бешта қўлмашина белгиланиб, тақлифи ҳам товушга қўйиладиган бўлади.* А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой.

БЕШУРУФ I Бўйи қалта, тухумсимон, сирти оч яшил, сертўр ва сал тилим-тилим кўринишили жайдари қовун.

БЕШУРУФ II Уруғи кам бир нав тарвуз.

БЕШУУР [бе.. + шуур] айн. *шуурсиз.* Севаргул, бешуур, ётқоқ бўлмадаги тошойна ёнига бориб, қадди-қоматига синчков назар солди. «Ёшлик».

БЕШҚАРСАҚ Қарсак ва қўйқириқ билан ижро этиладиган эркаклар давра ўйин-қўшиғи. Далани тўлдирган минглаб югитлар қурол-аслаҳаларини жаранглатиб, силкитиб, қарсак чалишар, бешқарсакнинг «хуммажумма»си карнай-сурнай, ногора садосига қўшилиб, оламни тутганди. «Ёшлик».

БЕШҚАРТА айн. *бешкўтарар.*

БЕЭГА айн. *эгасиз.* — *Онангинг қарамогида бўлган сигирлар безга.* Биласан, у шигор согувчи эди. Истасанг, унинг ишини ол, — деди. «Ёшлик». Беэга қилибди Булғор элини, Энди кесар икки ўғлон сарини. «Эрали ва Шерали».

БЕЭТЬИБОР [бе.. + эътибор] Совуққонлик билан, эътиборсизлик билан қарайдиган, эътибор қилмайдиган, эътиборсиз. У бойликка, олтин-зарга беэтьибор эди.

БЕЭТЬИҚОД [бе.. + эътиқод] Ҳеч нарсага ишончи, ҳаваси бўлмаган; маслаксиз, эътиқодсиз. Сен зеҳни наст, беэтьиқод одам эксансан. «Луқмони Ҳаким».

БЕЮЗ Юзиз, уятсиз. Э, ўлим берсин, сен беюз шашакка! Ҳамза, Асарлар.

БЕЮЗЛИК Уятсизлик, шармандалик, беобрўлик. Боя хўт деганингда, шунчалик беюзликлар бўлмас эди. Ҳамза, Асарлар.

БЕЎЛЧОВ Ўлчови йўқ, ўлчанмаган; ўлчовсиз. *Беўлчов мол.* — *Бойнинг ҳиммати тутуб кетиб, мошхўрдан беўлчов тогорада олиб чиқиб, ўртага қўйди.* Ф. Фулом, Шум бола.

БЕЎРИН айн. ноўрин *Беўрин гап.* *Беўрин ҳазил.* — *Сарфланди беўрин, қоқланди ҳамён ийғласин.* Ҳабибий.

БЕЎХШОВ 1 Кўриниши ёқимсиз, гавдаси, ташқи бичими келишмаган, бесўнакай; рўдапо. *Беўхшов югит.* *Беўхшов кийим.*

— *Бу кун унинг [Ёрматнинг] бошида янги, лекин беўхшов дўппи.* Ойбек, Танланган асарлар. Бурни бир оз беўхшовроқ эса-да.. унинг умуман юз бичими келишган эди. Ойбек, Танланган асарлар. *Тишлари беўхшов, қишик.* Кулса, қўрқардингиз. «Ёшлик».

2 Файриоддий, хунук. *Беўхшов овоз.*

З кўчма Келишмаган, ёпишмаган. *Беўхшов гап.* *Беўхшов қилиқ.* — *Носир сакраб турди.* У ҳам беўхшов таъзим қилган бўлди. Ш. Холмирзаев, Бодом қишида гуллади. Узун нахтали камзул кийиб, бошларига катта рўмолни беўхшов боғлаб олган аёллар бизни кутуб олиши. «Саодат». У худди ҳазиллашгандай беўхшов бир илжайиб қўйди. «Ёшлик».

БЕҚАДР [бе.. + қадр] айн. *қадрсиз.* [Тут:] *Жами дарахтлар ичидаги менинг мевам беқадр.* «Луқмони Ҳаким». ..қазиб олиниши осон бўлгани учун, у [туз] оқиб турган сувдек беқадр. К. Маҳмудов, Қизиқарли пазандалик.

БЕҚАРОР [бе.. + қарор] 1 Бир зайлда, бир гапда турмайдиган, ҳадеб ўзгараверадиган, бурди, тутуриғи йўқ; қарорсиз. *Бекарор Аму.* — *У [Асрор] бекарор ўйлар, бекарор туйгулар банди.* «Ёшлик». Зарафшон водий-сининг об-ҳавоси жуда бекарор, бир кунда юз марта ўзгарди. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

2 Бир жойда қўним топмайдиган, ҳадеб кўчиб юрадиган. *Дарбадарликдан, ўзимнинг симобдай бекарор, саёклигимдан жуда ўкинар эдим.* Ф. Фулом, Шум бола.

З кўчма Тинчлиги йўқолган, ороми бузилган; бетоқат. — *Фарзанд ўйқлигидан бўлдим бекарор.* «Эрали ва Шерали». Қорахон дер: юйлар эдим зор-зор, Ёдга тушган вақти эдим бекарор. «Эрали ва Шерали». Бўлажак

завжамни ўша ерда кўриб, ошиқи бекарор бўлдим. «Шарқ юлдузи».

БЕҚАРОРЛИК Бир зайдла, бир ҳолатда турмаслик; ўзгарувчанлик. *Баъзи тахминларга қараганда, апрель ҳазиллари апрель ойида об-ҳавонинг тез-тез ўзгариб туриши, бекарорлиги туфайли келиб чиқкан.* Газетадан. Ҳамма гап сенинг тақаббурлигингу бекарорлигингда. «Ёшлик».

БЕҚАСАМ 1 Ўриши ипак, арқоги ипдан тўқиладиган, йўл-йўл гулли пишиқ газлама; шу газламадан тайёрланган кийим. *Бир жўра бекасам. Бекасам тўн.* — *Тоға ҳам эгнида бекасам тўн, узун-узун қўлларини кўксида чирмаштирганча, виқор тўқиб турнибди.* М. Мансуров, Ёмби. *Гулдор тоқишик, баланд ойнали уйнинг тўри ва икки томонига бекасам кўрпачалар ёзилган бўлиб, ҳар бир меҳмон орқасига, суянса-суянмаса, катта парёстиқлар ташланган.* «Ёшлик». Баковул уларнинг белига биттадан тўнлик бекасам боғлади. Т. Мурод, Кўшиқ.

2 кўчма Турли рангда жилоланувчи, бекасамдек тарам-тарам бўлиб товланувчи. *Офтоб тераклар орқасига ўтиб, ҳовлига бекасам соя ташлади.* С. Аҳмад, Уфқ. *Бекасам жилоли шу буюк фазо рангини, тўғриси, Тошкентдан олар.* Ф. Фулом.

БЕҚИЁС [бе.. + қиёс] 1 Қиёс қилиб, солиштириб бўлмайдиган даражада; беҳад, чексиз. *Бекиёс ҳурмат.* — *Алишер Навоий ижоди бекиёс уммон.* «Ёшлик».

2 Ўхшавиши, тенги йўқ; мислсиз. *Бекиёс ўззалик.* — *Енгил оромбахш шамолда елтинаётган гиёхлар бекиёс чироили, сунги йўқ ёқимли эртак айтаётгандек бўлди.* Шуҳрат, Умр погоналари. Ҳалима Носированинг бекиёс санъати, табиии ва бетакрор овози ҳалқимиз қалбидан чуқур жоё олган. «Саодат».

БЕҚУВВАТ [бе.. + кувват] Куввати, дармони оз; ҳолсиз, нимжон, заиф. *Бекувват чол. Оёқларим бекувват.* — *Қизлар бекувват бўлиб, сан-сарик, заъфарондай бўлиб, погонадан ишқила берибди.* «Луқмони Ҳаким».

БЕҚУВВАТЛИК Кувватсизлик, мажолисизлик, нимжонлик. *Бекувватлик хасталик натижасида келиб чиқади.*

БЕҒАЛВА [бе.. + ғалва] Жанжал-сурондан, ғалвадан ҳоли; тинч. *Бегалва иш.* — *Бегалва юра олмайсанми?!* Н. Сафаров, Кимга тўй, кимга аза. *Хайрият, кайфи бегалва тарқаб кетди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

БЕҒАМ [бе.. + ғам] 1 *Фам-ташвиши йўқ, ғам-ташвишдан ҳоли; беташвиш. Бегам одам.* — *Бу кунлар, дунёнинг иши кўпроқ машшат, емоқ-ичмоқ, тўйў-томушадан иборат, деб ўйлайдиган бегам Тожибойга катта ташвиши бўлди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

БОҚИ БЕҒАМ Жуда ҳам бегам, бепарво одам ҳақида. *Шўх Чокар билан боқи бегам Ҳасан ҳам қилт эттамай нафасларини ютиб қолишид.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Бепарво, хотиржам. *Мўгуллар ҳужумни тўхтатиб қўйганларидан кейин, қўргон ҳимоячилари бегам бўлиб қолишган эди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

БЕҒАМЛИК Хотиржамлик, бепарволик. *Баҳорги бегамлик* — кузги пушаймонлик. Мажол. — *Самандаровнинг хотини.. буларнинг кулгисини эшишиб, эрининг бегамлигидан фигони чиқиб, вайсаб юриб чой қўйди, дастурхон ёзи.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

БЕҒАРАЗ [бе.. + ғараз] 1 Ўз манфаатини кўзламасдан, ҳолис иш тутадиган, ёмонликни истамайдиган, ғаразсиз. *Бегараз одам. Бегараз дўст.* — *Халқ ғамида, эл ғамида келган бегараз.. кишиларни мингбоши масхара қилар.. қувар деб ўйламаган эдилар.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Балки биз бегараз, шунчаки дўстларча гаплашиб юргандирмиз.* О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса.

2 Ёмон ниятни кўзда тутмаган, сидқидиллик билан қилинган; ҳолисона. *Бегараз танқид.* *Бегараз гап. Бегараз ёрдам.* — *Кўпчилик ўз тарихи ва маданиятининг бегараз тарқиботчиси сифатида қолди.* Газетадан. *Етук кишиларни яна минг ўшлар Халқ фарзанд атайди, жондан — бегараз.* Ф. Фулом.

БЕҒАРАЗЛИК Ғараз қилмаслик, ўз манфаатини кўзламаслик, ҳолисоналик. *Бегаразлик, мардлик каби хусусиятлар харакатернинг ижобий белгилариидир.*

БЕҒАРАЗОНА айн. *бекараз.* *Бегаразона қилинган танқид фақат фойда келтиради.*

БЕҒУБОР [бе.. + губор] 1 Чанг-губордан, ифлосликдан ҳоли; мусаффо, тоза. *Зангори осмон ҳам шундай тиниқ, шундай бегуборки, кўзни олади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бегубор, майин шабада эсади-ю, одамларни боғи роғларга чорлайди.* Газетадан. *Осмон кўнглим каби кенг, Кўнглим каби бегубор.* Э. Воҳидов, Муҳаббат.

2 кўчма Кўнглида ёмонлиги, кири йўқ; пок, соғдил, сидқидил. *Бегубор ўигит.* —

Юзидан меҳр ёғилиб турган бу ажойиб, содда, бегубор қизга шартта уйланиб, ойимни баҳтиёр қилишга нима халақит беради? А.

Муҳтор, Асарлар. Толибжон бу содда ва лекин бегубор кишиларнинг ўзларидек бегубор сұхбатларига кулиб-кулиб, қулоқ солиб ўтиради. С. Аҳмад, Жимжитлик.

З күчма Доғ тушмаган, покиза. Элмурод.. қаршиисида чугурлашган, кўзлари тиниқ, қалблари бегубор болаларнинг ҳар бирини қуҷоқлаб, юзларидан ўтгиси келди. П. Турсун, Ўқитувчи. Дўппимни ерга олиб, энди ўйлаб қарасам, Ёшлик дегани асли поклик экан, бегубор. А. Орипов.

БЕГУБОРЛИК Софлик, покизалик; губорсизлик. Кўзлар баҳт-саодат ваъда қилар жим. Қалбни талпинтирас бегуборлиги. А. Муҳтор, Асарлар.

БЕХ [ф. қ – яхши; дуруст] эск. кт. Яхши, дуруст; афзал. Уларнинг олдида менинг гўмроҳлигим беҳроқ! С. Сиёев, Ёруғлик.

БЕҲАД [бе.. + ҳад] Чегараси йўқ, ҳаддан ташқари; чексиз, ҳадсиз. Болтабой отанинг қувончидан Ширмонхон ҳам беҳад шод эди. С. Зуннунова, Олов. Соядаги тонг салқини беҳад ёқимли ва алланечук сирли эди. П. Қодиров, Уч илдиз. Абдулла Қаҳҳор аданбийтимизнинг долзарб масалаларига беҳад талабчанлик билан ёндашар эди. К. Қаҳҳорова, Чорак аср ҳамнафас. Алжабр муаллимаси элийдан ошган, беҳад семиз аёл эди. «Ёшлик».

БЕҲАДИК [бе.. + ҳадик] Ҳеч бир ҳадиксирамаган, тортинмаган ҳолда; бемалол, хавфсиз. Кореянинг ерини қонли ёшга гарқ қилиб, Беҳадик уча бермас ўлаксахур лочинлар. Ф. Фулом.

БЕҲАЁ [бе.. + ҳаё] 1 Шарм-ҳаёси йўқ, орномусни билмайдиган, уятсиз, бешарм. Беҳаё одам. — Ўғлим, бунақа беҳаё қиз экан, вақтида билиб, ўзингизни четга олганнингиз яхши бўлибди. Мирмуҳсин, Умид. Эшқобилнинг хотини ўта шаддод, беҳаё эмас, уни ҳурмат қиласди. «Ёшлик».

2 Одоб-ахлоқ доирасига сифмайдиган, беадаб. Беҳаё ҳатти-ҳаракат. Беҳаё ибора. Беҳаё сўз. — Тангри беҳаё сўзларни гапи-ручи кишини ёмон кўради. Газетадан.

БЕҲАЁЛИК Шарму ҳаёсизлик, уятсизлик, андишасизлик. Бузуқчилик, беҳаёлик, бўхтон-туҳматлар унинг [Амирнинг] қасби бўлиб қолган эди. Ж. Шарипов, Хоразм. -Бе-

ҳаёлик қилиб нима қилибман? – деди Салтнамат Мўмин акага. О. Ёқубов, Бир фельетон қиссаси.

БЕҲАЛОВАТ [бе.. + ҳаловат] Ҳузур ҳаловатдан холи, тинчлик бермайдиган; бесаранжом, тинчи йўқ, ҳаловатсиз. Беҳаловат турмуш. — Докторларнинг иши ўзи шунақа беҳаловат бўлар экан, – деди Ҳалима. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда. Беҳаловат кечга унинг назарида анча ўзилди. «Шарқ юлдузи». -Тес! – қизи кўрсаткич бармоғини қонисиз лабига босганча, беҳаловат нигоҳини унга қадади. «Ёшлик».

БЕҲАФСАЛА [бе.. + ҳафсала] Ишга астойдил ёпишмайдиган, қунт қилмайдиган, лоқайд; ҳафсаласиз. Беҳафсала одам. — .. ўғлининг дангаса ва хотинига нисбатан беҳафсала кимсага айланганини унинг башарасидан, келиннинг кўзларидан, ўтириб-туршиларидан сезиб олганди. «Ёшлик».

БЕҲАФСАЛАЛИК Кунтсизлик, лоқайдлик.

БЕҲАШАМ Ҳеч қандай безаги бўлмаган; безаксиз. Чарақлаб кетди роса кўм-кўк беҳашам само, Остимда оппоқ булат, Тенам, ўнг, сўл ҳам само. Газетадан.

БЕҲ-БЕҲ унд. с. Ҳайвон ва паррандаларни чақириш учун қўлланадиган сўз. -Беҳ-беҳ, – деб товуқларни донга чақирад ва унинг олдида бир тўда товуқ кўтқутлашиб, дон талашар эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

БЕҲБЕҲЛАМОҚ «Беҳ-беҳ» деб чақирмоқ. [Ҳайдар:] Шу иккала хўрзонинг баҳридан ўтсакмикан? – [Йўлдош:] Олдин дон сепиб, беҳбеклашиб кўрайлик, қани, чўқийдими, ўйқми? Ўйгун, Ҳуррият.

БЕҲБУД [ф. بەبۇد – яхши бўлиш; саломатлик] эск. кт. Яхшилик томонга ўзгарган; соглом; хушхол. Юбориб ё бориб, беҳбуд топса Бу савдосида, яъни суд топса. Фурқат.

БЕҲБУДЛИК эск. кт. Яхшилик; рўшнолик; хушхоллик. Гамгин бўлмай, доим беҳбудлик бўлсин. «Нигор ва Замон».

БЕҲИ [ф. بەھى – олмасимон хушбўй мева] бот. Исиқ мамлакатларда ўсадиган, атиргуллилар (раънодошлар) оиласига мансуб, хушбўй мевали дарахт. Бонгинг турли жойларида ҳар хил мевали дарахтлар: нок, ўрик, беҳи, жийда ва ҳоказо анчагина. Ойбек, Танланган асарлар. Моҳидил қайтиб ҳовлига тушаётганида, беҳи шохи шитирлаб кетди. С. Зуннунова, Гулхан.

2 Шу дарахтнинг олмага ўхшаш меваси. Сидиқжон уни [онасины] кузатиб қайтиб келганида, ток остидағи эски сўрида сочилиб ётган беҳиларга кўзи тушди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Ҳонани зира, долчин, беҳи, зигир майининг хуштаъм ҳиди қоплади. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БЕҲИГУЛ Райнодошлар (атиргуллilar оиласи)га мансуб, барглари тўғарак ёки узунчоқ бута. Ўзбекистонда беҳигулнинг эрта баҳорда гуллайдиган тури хушманзара ўсимлик сифатида истироҳат боғларига экилади. «ЎзМЭ».

БЕҲИЗОР Фақат беҳи дарахтлари ўсиб ётган ер, жой; беҳи боғи.. беҳизор манзараси ўзгача, ёш-ёш, бўйи пакана беҳи дарахтларининг серҳосиг шоҳлари қиз кокилидек ҳар томонга паришион таралиб, ер ўтиб ётмоқда. Н. Сафаров, Оловли излар.

БЕҲИКМАТ [бe.. + ҳикмат] 1 Теран маънога эга бўлмаган; ҳикматсиз. Ўжарни урмай-сўкмай ўйла сол.. деган гаплар дарҳақиқат беҳикмат эмас экан. В. Рўзиматов, Сув.

2 Ижобий ёки сирли хусусиятларга эга бўлмаган. Арzon бешллат эмас, қиммат беҳикмат эмас. Мақол. — Fамга чулғанмасин ҳеч кимнинг боши, Беҳикмат эмасдир тофларнинг тоши. «Эрали ва Шерали».

БЕҲИС [бe.. + ҳис] 1 Бирор нарсани сезиш, ҳис этиш қобилиятини йўқотган, жонсиз, ҳиссиз. Беҳис бармоқлар.

2 кўчма Ҳис-туйғудан маҳрум, завқшавқсиз. Беҳис одам. — Уста Сирожиддин Тўйчи ҳофизга жўр бўлиб юрган вақтларидан бошлиб то шу маҳалгача: «Қассобдан шоир чиқмаганидек, беҳис чалинган гижжак арра тортишдан фарқ қўлмайди», — деб юради. Мирмуҳсин, Созанди.

БЕҲИСОБ [бe.. + ҳисоб] 1 Сон-саноғига етиб бўлмайдиган, саноғи йўқ; ҳисоби йўқ, ҳисобсиз. Узоқда, тоғ ёнбагирларидан, беҳисоб қорак ўйлари ўтлайди. Мирмуҳсин, Ҳамзаобода. Ёрматнинг қизи унга беҳисоб текин пул манбаи очган эди. Ойбек, Танланган асарлар.

БЕҲИШТ [ф. شهشت – жаннат] Жаннат. Саҳий хор бўлмас, Бахил беҳиштга кирмас. Мақол. — Бай-бай-бай, ҳусну латофатини қаранг, беҳишт қизларидек, ҳуру гулмонларидек. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. Сенинг огушининг офтобнинг ётогига ўхшайди, баданингдан беҳишт ялпизининг бўйи

келади, кўкрагингдан олма ҳиди анқиб турди. «Ёшлиқ».

БЕҲИШТИ бот. Узумнинг сарғишишил бир нави. Ишкомларда ток барглари сарғайиб, тоифи ва беҳишти узумлар каҳрабо туслга кирди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

БЕҲОЛ [бe.. + ҳол] 1 Ҳолдан тойган, тинка-мадори қуриган; бемажол, ҳолсиз. Тўта хола саданинг ғадир-будур пўстлогини беҳол бармоқлари билан силаб, юзига суртди. И. Раҳим, Ихлос. Боши айланиб, кўзи тинди. Тўшакка беҳол чўзилди. С. Сиёев, Аваз. Азларов беҳол инграб ётган беморга нима деярини билмай, қаловланиб қолди. «Ёшлиқ».

2 Касал бўлиб қолган, бемор. У [қизча] жуда беҳол, врачлар ва ота-онасининг сўрқларига аранг жавоб қайтариарди. Газетадан.

3 кўчма Кучсиз, заиф. Меникига нима мақсадда чилвир кўтариб бориб эдингиз? -Ўзим, — деди, беҳол, нимжон товуш билан [Жуман]. М. Исмоилий, Фарғона т. о.. қияликларда беҳол чайқалаётган ёввойи писталар кўнгилларига мунг чўқтириди. «Ёшлиқ». Беҳолгина кўйлайди бир қиз Бир-бир босиб, ишком оралаб. «Ёшлиқ».

БЕҲОЛЛИК Кучсизлик, мадорсизлик, заифлик. Боши айланиб, кўзлари юмилди. Аъзойи баданида ёқимли титроқ, беҳоллик туйди, дард элитди. «Ёшлиқ». Тўтихон эриниб, катдан тушаркан, оёқларида алакандай беҳоллик сезди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

БЕҲТАР I [ф. بەھەر – яхшироқ] эск. кт. Афзал, яхши; яхшироқ. У.. бу кунни беҳтар билар.. эди. А. Қаҳҳор, Сароб.

БЕҲТАР II Қулупнайнинг йирик бир нави.

БЕҲУДА [ф. بەھۇد – фойдасиз, маънисиз, бекор(га)] 1 Ҳеч қандай нафи, фойдаси йўқ; бефойда. Беҳуда жанжал. Беҳуда кучаниш белни синдирап. Мақол. — Баззилар эса умрини беҳуда ўтказади. Т. Ашурев, Оқ от. Камолиддин унинг олдига беҳуда келганини тушунди. «Шарқ ўлдузи».

2 Амалга ошмайдиган, рўёбга чиқмайдиган; пуч, хомхаёл. Беҳуда умид. — Қоратой Йўлчининг тадбирларини маъқул кўрмади, ҳар бир фикрнинг беҳуда эканини тушунтиришига тиришиди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Ўринсиз, ноҳақ. Шокир ота беҳуда тұхматтага қолади. Ойбек, Танланган асарлар. Беҳуда жабр кўрганлардан меҳримизни дариф туттмайлик. Газетадан. Нұсратбек ўғлини

бехуда ургани учун унга қарашга уялиб, ўзини беаёв койиди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БЕХУДАГА *рвш.* Бўлар-бўлмасга, бекорга, ўринсиз. *Бехудага хафа бўлманг.* — «Обид кетмон» лақабини бехудага тақаддиларми? — дейди кулиб *Хатиб* домла. А. Қодирий, Обид кетмон.

БЕХУДАЛИК Бирор-бир иш-ҳарачатнинг фойдасизлиги. *Нусратбекнинг Гулхайрига юргурғиси келди, лекин энди бехудалигини ўйлаб, ҳазин хўрсанди, қалқиб кетди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Кечаги ўхтиросли сўзларни эсларкан, энди уларнинг бехудалигини ҳис қилди. «Ёшлик».

БЕХУДУД [бе.. + ҳудуд] Чексиз, чегарасиз, чеки кўринмайдиган, беҳисоб. *Онахон бехудуд фалак сари учиб бормоқда.* Мирмуҳсин, Илдизлар ва япроқлар. *У туфайли чеккан аламлари шунчалар бехудудки, у дунёбу дунё уннотомаса керак.* Н. Қиличев, Чигириқ. *Севги — бир дунёдир, сирли, бехудуд, унда бор айрилиқ, унда бор висол.* Н. Муҳаммад, Баҳор таронаси.

БЕХУДУДЛИК Чегараси кўринмаслик, чекисзлик, беҳадлик. *Инсон ўз оқибати билан, меҳр-карами, шафқатининг бехудудлиги билан, керак бўлганда, бир-бирининг ёнига кира олиши.. билан улуғ.* Газетадан.

БЕХУЗУР [бе.. + ҳузур] Безовта, ҳаловатсиз. *Туни билан алоқ-чалоқ туш кўриб чиққани учунми, ўзини бехузур сезди.* «Ёшлик».

Бехузур бўлмоқ Ўзини алланечук ёмон ҳис этмоқ. [Элмурод] *Бехузур бўлиб, саратон иссигига чидамаган семиз одамдай тўлғанди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Кўнгли бехузур бўлмоқ* Кўнгли алланечук ёмон бўлмоқ. *Денисов.. кўнгли бехузур бўлиб, қаттиқ ўқиди.* Ойбек, О. в. шабадалар. **Кўнглини бехузур қилмоқ** Кўнглини айнитиб, алланечук ёмон аҳволга солмоқ. *Тўғрисини айтганда, гап тинглаш ҳам кўнгилни бехузур қилади.* А. Қодирий, Обид кетмон. *Нусратбекнинг томоги ачишиди, аччиқ тамаки ҳиди ва тахир таъми кўнглини бехузур қилди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. *Илиққина сув юрагини оздириб, кўнглини бехузур қилди.* «Саодат».

БЕХУНАР [ф. بەھنەر — истеъодсиз, қобилиятсиз] айн. *хунарсиз.*

БЕХУРМАТ [бе.. + ҳурмат] Ҳурмат-эътибор қозона олмаган; ҳурматга сазовор бўлмаган, ҳурмати йўқ; ҳурматсиз. *Бехурмат одам.*

Бехурмат қилмоқ Ҳақорат қилиб ёки бетакаллуф (дагал, қўпол) муомала билан кимсанинг обрўсини тўкмоқ. — *Қариб, миянгизни еб қопсиз, кўздан ҳам қопсиз, — деди [Тешабой] чолни бехурмат қилиб.* М. Исмоилий, Фаргона т.о. *Олим, фозилларни бехурмат қиладиган, одобдан бехабар, тўнг кимса билан худо ҳамтоки гўр қўшни қилинисин.* К. Яшин, Ҳамза.

БЕХУРМАТЛИК Ҳурмат, иззатга сазовор эмаслик; ҳурмати йўқлик.

БЕХУШ [ф. بەھۇش — ҳушини йўқотган, хушсиз; ақлсиз] 1 *Ўзини билмайдиган ҳолда; ҳушидан, ўзидан кетган, хушсиз. Бехуш бўлмоқ.* — *Нормат.. бехуш хотиннинг юзига сув сепди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. Бир кечао бир кундуз бехуш бўлиб ётибман.

А. Қаҳдор, Кўшчинор чироқлари.

Бехуш қилмоқ !) ҳушидан кеткизмок, ухлатиб қўймоқ (мас., дори бериб). *Хлороформ билан бехуш қилмоқ;* 2) кўчма эс-хушини олиб қўймоқ; бошини айлантирмоқ (мас., бирор руҳий таъсир кўрсатиб).

2 Эс-хушини йўқотган, хаёли паришон; руҳсиз. *Мағрифат бошини эгib, бехуш уйга кирди.* С. Аҳмад, Ойдин кечалар.

БИ- [лот. *bi* — икки < *bis* — икки марта] Байналмилал ясама (қўшма) сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, нарса ёки белгининг иккиталигини билдиради, мас: *биметалл*, *бином*.

БИАТЛОН [би.. + юн. *athlon* — мусобақа, тортишув] *спрт.* Қишки спорт ўйинларидан: 20 км ли чанғи пойгасида милтиқдан икки марта (тик турган ва ётган ҳолда) нишонга отишдан иборат мусобақа.

БИББИНОЙИ [ф. بىبىنۇيى — кўриш; узоқни кўришлик] с.т. Туппа-тузук, балодек; кўнгилдагидек. *Үглим ўтқозлари билан биббинойидек юради.* Газетадан. *Ҳозир ҳаммом биббинойи тураржой хизматини ўтаяпти.* Т. Аҳмедов, Таажжуб.

БИБИ 1 *шв.* Онанинг ёки отанинг онаси; буви (набирага нисбатан). *Танглайим кўтарган бибим бечора Ким эди, билмайман, ўлгандир, эсиз.* Ф. Гулом.

2 Ҳурмат юзасидан, одатда кекса аёллар исмига қўшиб ишлатилади, мас. *Мехри биби, Ҳайри биби.* — *Тонг отар-отмас Сидқий ҳовлисига икки ён қўшни — Зайнаб биби билан Ҳамида хоним — ранги оқариб кириб келишиди.* Мирмуҳсин, Чодрали аёл. *Жаҳон*

баби Зубайданинг кўнглини олиб, онасининг аҳволини сўради. К. Яшин, Ҳамза.

3 Хотин-қизлар исмининг олд ёки орқа қисмida келиб, кўшма исмларни ҳосил қилади: *Бибигул, Бибинисо, Бибинор, Бибисанам; Давлатбibi, Кенжабиби, Кимсанбibi.* — [Йўлчи] Синглиси билан бирга, мумкин бўлса, унинг [Гулнорнинг] онаси Гулсумбабини ҳам аравага солиб, қишлоққа олиб боришини истаганини айтди. Ойбек, Танланган асарлар.

Биби Сешанба этн. Ип йигириувчи хотинларнинг муқаддас санаалган афсонавий ҳомийси (пир) бўлиб, тақводор хотинлар унинг шарафига сешанба кунлари маҳсус маросим ўтказади. [Холжон хола] Ҳар икки ҳафтада *Биби Сешанба онанинг дастурхонини ёзив, «мушкулкушод», чилтонларга атаб шавла қилади.* Файратий, Довдираш. «*Биби Сешанба*», «*мушкулкушод*» каби маросим, урф-одатларни билишга Ҳамзанинг ўзи ҳам жуда қизиқар.. эди. К. Яшин, Ҳамза.

БИБИШ 1 эск. Ҳукмронлар, зодагонлар наслига мансуб бўлган аёлларга мурожаат ёки ҳурмат билдириш шакли. — Эй бишиш, мени дессангиз, Чамбига борманг.. — деди Оққиз Зулфизарга. «Зулфизар билан Авазхон». *Кўрсангиз, кўнглингиз тўлар, Рост айтаман-да, бишиш.* «Нурали».

2 Ҳурмат юзасидан хотин-қизлар исмига кўшиб ишлатилади. *Адолат бишиш, Холнисо бишиш.*

БИБИШАК [«биби» ва «шоҳ» сўзларидан] Майда мунчоқлардан териб ясалган, бўйинга ёки бошга тақиладиган заргарлик буюми, тақинчоқ. *Бибишак* икки учи юқорига қайрилган ярим ой шаклида бўлиб, ўртасига ромб ёки ғунча шакли жойлаштирилади.. «ЎзМЭ».

БИБЛИОГРАФ Турли соҳаларга оид адабиётлар рўйхатини, библиографиясини тузувчи мутахассис, библиография олими. У кутубхонада библиограф бўлиб ишлайди.

БИБЛИОГРАФИК Библиографияга, адабиётлар рўйхатига оид. *Библиографик кўрсаткич.* *Библиографик маълумотлар.* — *Ҳиндистон ҳақида библиографик асар ҳам тайёрланмоқда.* «ЎТА». Кутубхона ўқувчилар учун ҳар ойда тўрт марта библиографик обзор ўтказиб туради. Газетадан.

БИБЛИОГРАФИЯ [юн. *biblion* — китоб + *grapho* — ёзаман] 1 Босма асарларнинг

илмий тавсифи ва батартиб кўрсаткичларини тузиш, улар ҳақида ахборотлар тайёрлаш, уларни тарғиб қилиш билан шугулланувчи соҳа. Бир қанча кутубхоналарда библиография билимларини тарғиб қилиши суст ташкил қилинган. Газетадан. Библиография бўлими ташкил топган ўиллардан то ҳозиргача 90 хил адабиётлар кўрсаткичи тузди ва нашрдан чиқарди. Газетадан.

2 Бирор мавзу ёки соҳага оид илмий асарлар, манбалар, китоблар рўйхати. *Терминологияга оид библиография.* Ўзбек тилишуносиги бўйича библиография.

БИБЛИОТЕКА [юн. *biblion* — китоб + *theke* — омбор] 1 Китоблар тўплами. *Олимнинг шахсий библиотекаси.*

2 айн. **кутубхона.**

БИБЛИЯ [юн. *biblia* — китоблар] Яхудийлик ва христианликда муқаддас ҳисобланган диний китоблар мажмуаси. *Библия энг қадимги адабий ёдгорликлардан бири бўлиб, диний панд-насиҳатлар, ақидалар, башоратлар, дуолар, солномалар, масаллар, ишқий ва фалсафий достонлар, ҳикоят, ривоят ва мактублардан иборат.* «ЎзМЭ».

БИГИЗ 1 Пойабзалдўзларнинг кўнни, терини тешиши учун ишлатадиган ёғоч сопли, нина учли металл асбоби. Ҳунари йўқ кишидан *Бигизи бор ямоқчи яхши.* Мақол. Уста пичоққа ёлчимас, этикдўз — бигизга. Мақол. — Чол бигиз билан тасмани тешаркан, муртида кулиб қўйди. «Ёшлик».

2 Найзадек, нинадек учли, ингичка нарса. *Юраги бигиз санчилгандай оғриди.* «Шарқ юлдизи». Оқ қайинга суюниб, маҳорка чекиб турсан.. бигиз мўйлов югигит саҳнадан асло кўз узмади. А. Муҳиддин, Оташ қалбли қиз.

3 Ништардай ўтқир, аччиқ сўз, таъна; койиш. [Йўлчи:] *Андак инсоф керак, уят керак.* Чолнинг меҳнатда чириган кўксига бигизни қадайверманг! Ойбек, Танланган асарлар.

Бармоқни (ёки қўлни) бигиз қилмоқ қ. **бармоқ** I. **Тили бигиз** Аччиқ сўзли; баджаҳл, қаҳрли. *Не-не тили бигиз келин-аймоқ,* эр қилиб, эрга ёлчимаган қизлар борки, эшик қолиб туйнукдан заҳрини сочиб кетади. Шуҳрат, Умр погоналари.

БИГИЗЛАМОҚ 1 Ҳамма ёғига бигиз санчмоқ, бигиз уриб тешик-тешик қилмоқ.

2 кўчма Ништардек ўтқир, аччиқ сўзлар айтмоқ. -Ҳа, энди икковлашиб, мени бигиз-

ланглар! — деди жаҳли чиққандай қошларини чимириб Комила. Ойбек, О.в. шабадалар.

БИГИЗПОШНА Бигизсимон, бигизга ўшаша пошинали оёқ кийими. Қайқсимон бигизпошналар, нейлон қўлқончалар.. Газетадан.

БИГИЗТУМШУҚ зоол. Калта думли, тумшуги узун жуда кичкина сайроқи күшча.

БИДИЛЛАМОҚ айн. бидирламоқ. -*Оначи, она, дадам ҳўн дедилар, — деди бидиллаб Ёдгор. Р. Файзий, Кишиларимиз қиссаси. Бош агроном рангпар, чувак юз, бидиллаб гапирадиган ишигит эди. С. Сиёев, Отлик аёл.*

БИДИР-БИДИР тақл. с. Жуда ҳам тез, лаби лабига тегмай гапирадиган; шундай гапириш. **Бидир-бидир бола.** — Ҳадеб бидир-бидир қиласверма! Бидир-бидир тинмайди. Т. Мурод, От кишинаган оқшом.

БИДИРЛАМОҚ Жуда ҳам тез, лаби лабига тегмай гапирмоқ, атрофдагиларга эътибор бермай гапиравермоқ. У [Ҳафиза] лаби лабига тегмай бидирлаётган Раъононинг самимий гапларига қулоқ соларди-ю, хаёли бошқа ёқда эди. Мирмуҳсин, Умид. -*Ада, адажон, келдингизми!* — Умидга отаси бағрига энтикиб, бидирлаб кетди. Д. Нурий, Осмон устуни.

БИДОН [фр. bidon <юн. ríthon — бочка, ёки сканд. bída — ваза] Суюқлик солина-диган қопқоқли идиш. **Баширжон бидон ва халтани кўтарди.** Н. Аминов, Қаҳқаҳа. **Манави бидонда жувоз ёғи,** бу сатилда памадур, бодринг, мева-чева бор. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

БИДЪАТ [а. بَدْعَة — янгилик, янгилик киритиш; динга қарши хатти-ҳаракат] 1 дин. Диний ақидаларга киритилган ўринисиз ислоҳ, динга хилоф янгилик, динда кейинчалик пайдо бўлган нарса. **Мирараб мадрасасининг катталари бу «бидъатнинг гуноҳини ҳам»** Мулла Туроб бўйнига юкладилар. С. Айниний, Эсдаликлар. -*Ислоҳ, албатта, лозим, — патнуснинг четини бармоқлари билан чертиб, бепарволик билан сўзлади Ҳакимбойвачча, — бизда ҳар хил бидъат ишлар кўп.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Эскидан қолган урф-одат, расм-русл. **Катта эна, катта бувалардан қолган урф-одатларга унамай, бидъат деб қарашар экан, биз ота-оналарда нима гуноҳ?** К. Яшин, Ҳамза. -*Чилим чекиши бидъат, — деди мулла, — буни қилган одам гуноҳкор бўлса ҳам, коғир бўлмайди.* С. Айниний, Куллар.

БИДЪАТКОР дин. Диний ақидаларга, динга уларга нисбатан хилоф бўлган ислоҳлар киритиш тарафдори; бидъатчи. **Зоҳиран қилган ҳурмат ва таъзимларимиз садқа кетсин унга.. кўнгил учун қиё бокмай ўтди-я, бидъаткор.** Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

БИДЪАТЧИ 1 айн. бидъаткор.

2 Эски урф-одатларга, расм-русларга берилган киши.

БИЁ-БИЁ [ф. بِيَءَ — бу ёқса кел]: **кўз(лар)и биё-биё бўлмоқ ёки сузилмоқ** 1) кўзини уйку босмоқ, кўзи қисилмоқ (мастлик ёки чарчоқдан). **Валихоннинг кайфи ошиб, кўзлари биё-биё бўлиб сузиларди.** Ш. Тошматов. Эрк куши. **Толибжон мудраб, аранг уйига етиб келди.** Иккинчи қаватга чиққанида ҳам, кўзи биё-биё бўлиб, тикка турганча ухлаб қолгудек ҳоли бор. С. Аҳмад, Сайланма; 2) ишва билан, хумор билан боқмоқ. ..аввал манави титраб-қақшаётган аёлни.. жой қолса, кўзларини биё-биё сузиб турган анави оғатижон жувонни миндирасан. Н. Қиличев, Чигириқ.

БИЁБОН [ф. بِيَابَان — қақроқ чўл, саҳро] Сувсиз ва гиёҳсиз тақир, чўл, саҳро. **Яхшиликни дарёга қил, биёбондан топ.** Мақол. — **Пашша Сайджалолхонни эргаштириб, бир биёбонга олиб чиқди.** А. Қаҳҳор, Асарлар.

БИЁВ-БИЁВ тақл. с. Кўбиз, чанг, қовуз ёки баъзи қушлар чиқарувчи овоз ҳақида. [Юнус Ражабий] **Карнаю сурнай, қизлар ҳайитларда лабига қўйиб, биёв-биёв қилиб чаладиган чангдан тортиб мусиқа санъатимизнинг меросхўр ҳазиначиси бўлди.** Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги. Зарғалдоқ, нима-нима дегандай, яна «биёв-биёв» қилади. М. Мансуров, Ёмби.

БИЖ-БИЖ тасв. с. Бижирлаб, гимирлаб ётган, гиж-гиж; сон-саноқсиз (курт-кумурса ва ш.к. ҳақида). **Ариқдаги сув биж-биж қурт.**

БИЖНААК Милодий 1-минг йилликнинг иккинчи ярмида Орол денгизи бўйлари ва Каспий денгизининг шарқи ва шимолида яшаган бир қанча туркий қабилаларнинг умумий номи; печенеглар.

БИЖИЛДОҚ с.т. 1 Ҳеч кимга гап бермайдиган, гап билан ҳаммани енгадиган; гапдон. **Бижилдоқ хотин.** — **Айвонида бу хонадоннинг бижилдоқ бекаси.** Ойбек, Навоий. **Исмат ака 30 йиллик педагогик фалолияти давомида бир неча минг олов болалар**

ва бижилдоқ қизалоқларнинг миссига билим, мурғак қалбига.. одоб сингдиргган моҳир тарбиячилардан. Газетадан.

2 Тинимсиз сайрайдиган, шовқин қила-диган (кушлар ҳақида). *Фақат ўнгда, терак бўйи настликда, сой шовуллайди, рўпаратаги қалин боғлар қўйнида бижилдоқ қўшиларнинг чулдираб сайрагани эшитилади. «Ёшлик».*

БИЖИЛДОҚЛИК Ҳеч кимга гап бермаслик, эзмалик. Ўз бижилдоқлиги билан колхозда «Кўмри қақилюдок» деб ном чиқарган аёл. А. Мираҳмедов, Ўтюраклар.

БИЖИЛЛАМОҚ I айн. **бижирламоқ I**. Осон савол тушди, «беш» қўйса ҳам бўларди, деб хурсанд бижиллади. Мирмуҳсин, Үмид. *Бора-боргунча бижиллаб, қулоқни батанг қилаверди. «Ёшлик».*

БИЖИЛЛАМОҚ II айн. **бижирламоқ II**. Қўкариб кетган бу сассиқ сувда бижиллаб ётган ҳар хил қўртлар, тушган ерида бир-икки қўлтандиглаб, дарров ўларди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Баргларда бижиллаб ётган кўм-кўк, хира ширинча юз-кўзинг демай ёпишиб олади. А. Кўчимов, Ҳалқа.*

БИЖИМОҚ айн. **бижғимоқ**. Йўлчи от-хонанинг бир томонида уйшиб, сасиб, бижиб ётган гўнгни катта ерга элтиши учун арава қўшишига киришган эди. Ойбек, Танланган асарлар. *Бу бижиб, сасиб кетган хонани шамоллатинг, тозалане!* А. Мухтор, Асарлар.

Бижиб ётибди с.т. Жуда кўп, тўлиб ётибди. Унда нул бижиб ётибди. — Ҳали ичи қора душман чиёндек бижиб ётипти. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

БИЖИР-БИЖИР I 1: бижир-бижир қилмоқ (ёки гапирмоқ, сўзламоқ, товуш чиқармоқ) айн. **бижирламоқ I**. [Қизлар] Шоқир отанинг томи лабига қатор тизилишиб, бу «маҳсидўз қиз» билан бижир-бижир сўзлашиб кетар эди. Ойбек, Танланган асарлар. Гавҳарнинг бижир-бижир қилиб гапириб ташлагани шунчалик кулгили эдик, у ўзини тўхтатолмай, нафаси етмай, энтикиб қоларди. Ў. Ҳошимов, Қалбингта қулоқ сол.

БИЖИР-БИЖИР II тақл. с. 1 айн. **биж-биж**. Гўшти бижир-бижир қурт босибди.

2 Кўзга гимирләётгандек, жимир-жимир қилаётгандек туйиладиган ва бир-бiri билан чатишиб, туташиб, чаплашиб кетган майда нарсалар ҳақида. *Бижир-бижир ҳат. Бижир-бижир қилиб тикилган гул.* — *Поён-сиз қирларнинг нуҳоятсиз бижир-бижир кўк*

гиламлари. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Атлас кўйлак киймайман, Бижир-бижир гули бор. «Қўшиқлар».

БИЖИРЛАМОҚ I Ҳеч кимга гап бермай тез-тез, лаби лабига тегмай гапирмоқ; гапдонлик, маҳмадоналил қилмоқ. *Сал ҳовлиқмароқ бўлса ҳам, жуда очиқ қиз экан, бижирлайвериб, келган докторларнинг ҳам бошини айлантириб юборди* — дилидан ўтказди Равшан. Ф. Мусажонов, Равшан. *Карима хола қўлларини пахса қилиб бижирлай кетди. «Муштум».*

БИЖИРЛАМОҚ II Бижғиб, гўжон ўйнаб, қайнаб ётмоқ; бижғимоқ (қурт-кумурсقا, майда жониворлар ҳақида).

БИЖҒИМОҚ I Микроорганизмлар ёки улар ажратадиган ферментлар иштирокида парчаланиб ачиб, қайнай бошламоқ (органик моддалар ҳақида). *Ёзда қимизлари бижғиб ётади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Қаердаки бижигиган ахлат мавжуд бўлса, унинг устида бадхўр ҳашаротлар гўжон ўйнайди.* «Муштум».

2 Ҳавоси бузилиб, сасиб кетмоқ; озодаликка риоя қилмай ивирсиб ўтироқ. Ҳудо ҳақи, уйиндан ялти вагоннинг иси келади. *Бижғиб кетибди.* А. Қаҳҳор, Сароб. *-Пайтингиз қурсин, бижғиб кетибди.. ахлатга оптиқиб ташладим, — деди хотини Орифжонга.* С. Аҳмад, Сайланма. *-Мен биламан, — деди домла, — опангиз табиати жуда нозик кўринади.* Бунинг олдида Тўпаннинг бижғиб ётиши яхши эмас. А. Қаҳҳор, Сароб.

3 кўчма Аччиқ гап, фисқу фасод қилмоқ. *Нималар деб бижгияпсиз?*

4 кўчма Тўлиб-тошиб, гуж-гуж бўлиб ётмоқ; авж олмоқ, кўпаймоқ (ифво, фитна ва ш. к. ҳақида). *Бижғиб борур фитнаю фасод, Имонларга, ҳайҳот, тушди дарз.* М. Али, Боқий дунё. *Унинг [Қолғонбекнинг] айёр кўзи ичиди қайнаб, бижғиб ётган алам ва нафратни, баъзан-баъзан юрагини фош қилиб кўяй дер эди.* Шуҳрат, Жаннат қидиргандар.

БИЗ киши. олм. 1-ш. кўпл. 1 Сўзловчи ва унинг атрофидагилар; сўзловчи ва у кўзда тутаётгандар. Кеча станциядан чиқсан автобус бугун бизни тонготарда мўлжалдаги жойга ташлаб кетди. Ў. Усмонов, Сирли соҳил. *Бизлар, бизлар, биз эдик, Бизлар бир талай қиз эдик.* *Бизларни уздишар.* Бир инга тиздилар (Гармдори). З. Ҳусаинова, Ўзбек халқ топишмоқлари.

2 Биринчи шахс «мен» ўрнида ишлатилиб, камтарлик ёки, аксина, мақтаниш, гуурланиш, пинҳона гуур маъноларини ифодалайди. - *Ким талабгор?* - *Мана, биз талабгор.* ■ - *Бизга ҳам ҳат борми?* - *деди* *Мунисхон.* «Гулдаста». *Асал отлиққа йўқ, ҳали биз пиёда-ку!* А. Қаҳҳор, Асарлар. Энди бизни қийнамай, ўзлари қўйиснлар! Кўлларидан ҳеч шароб ичмаганмиз. «Гулдаста».

3 Ўрин-пайт келишиги қўшимчасини олиб, «юртимизда», «элимида», «орамизда» каби маъноларни англатади. Сурнайчининг зўрлари бизда бўлади. С. Сиёев, Ёруфлик. *Нон-насибанг* бизда бўлса, қоларсан. Ойбек, Танланган асарлар. Лекин, ўртоқлар, бизда ялқовлар йўқ. А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой.

БИЗ-БИЗ тақл с. Визиллаган нозик товуш ҳақида. *Бизбизак биз-биз айланади.*

БИЗБИЗАК Тўғарак шаклдаги чарм ёки тугмача тешикларидан ип ўтказиб ясалган ва ипини чиyrатиб, икки учидан тортганда, тез айланиб, «биз-биз» овоз чиқаралиган ўйинчоқ. *Бизбизакни ипга тақиб, гиз-гиз ўйнайман.* Ойбек, Болалик. *Мотор бизбизакдай гувуллаб, жон-жаҳди билан айланади.* «Ёшлик».

БИЗБОП Сўзловчи ва у кўзда тутаётганларга тўғри келадиган, уларнинг дидига мос. *Айланай, болам, бир бизбоп сотадиган нарсаларинг борми?* «Луқмони Ҳаким». Ағуски, улар орасида бизбоп, яъни ҳалқнинг тили учida турган муҳим муаммолар кўтарилиган асарлар кам учрайти. Газетадан.

БИЗИЛДОҚ зоол. Бизиллаган овоз чиқарадиган ҳашарот. *Суна ёнида шўрага қўнгган бизилдоқ бир маромда мунгли бизиллайди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БИЗИЛЛАМОҚ Бизиллаган товуш чиқармоқ. ..атрофда сукунат ҳукмрон.. *На бир қуш сайдайди, на бир бизилдоқ бизиллайди..* С. Нуров, Нарвон.

БИЗНЕС [ингл. business – иш, машгу́лот] Даромад келтирадиган, фойда олиш мақсадлари кўзланган ва қонунларга хилоф бўлмаган ҳар қандай ташкилий, хўжалик фаолияти; тижорат; ишбилармонлик. *Бизнес, хўжалик юритиши кўламига қараб, йирик, ўрта ва кичик турларга бўлинади.* «ЎЗМЭ».

БИЗНЕСМЕН [ингл. businessman – бизнес билан шуғулланувчи шахс] айн. ишбилармон.

БИЗНЕСЧИ айн. ишбилармон. Орамизда пешқадам зиёлилар, номдор бизнесчилар.. бор. «Муштум».

БИЗНИКИ эг. олм. 1-ш. кўпл. 1 Сўзловчига ва у кўзда тутаётганларга тегишли, қарашли. *Бу йилги экинлар, мевалар бизники бўлади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Гапир, ҳа, гапир!* .. Сенинг гапинг гап-у, бизники гап эмасми! А. Қаҳҳор, Жонфигон.

2 от взф. Бизнинг уй, бизнинг ҳовли. *Ўрмонжон Сидикжоннинг қулогига: -Меҳмонларни бизнисига олиб бор, мен орқаларингдан бораман, – деди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Оббо, жиян-е, бизнискини топиб келдингми? Ҳа, сўраб-сўраб, Маккани топадилар.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 от взф. (асосан кўпл. шаклда) Бизга тегишиллар; биз томондагилар. *Бизнишлар ғалаба қозонди.* ■ - *Бизнишларнинг аҳволи қалай?* – сўради Йўлчи. Ойбек, Танланган асарлар.

БИЗОАТ [а. بِضَاعَةٍ – мол, товар] эск. Ортирилган, тўплантган мол-дунё, бойлик; бисот. *Агарда бирон истаб келган нимарса ўз бизоатида бўлмаса, бир бошқа бор одамдан бўлса ҳам олуб бермоққа хизмат қилур.* Ҳамза.

БИЗОН [лот. bison – ёввойи буқа] зоол. Жуфт тўёқиллар туркумининг қувушшохлилар оиласига мансуб ёввойи қорамол. *Бизонлар зурларга қараганда бирмунчча кичикроқ бўлади.* Н. Мавлонов, Қорамолчилик.

БИЗАЛДОҚ зоол. Турнасимонлар туркумининг тувалоқлар оиласига мансуб чўл қуши.

БИЙ 1 тар. Қабиланинг ёки қабилалар иттифоқининг бошлиги, тўраси; кўчманчи ёки ярим кўчманчи туркий халқларнинг уруғ оқсоқоли. *Хон билганни бий билар, Сўзлагудай ҳадди йўқ.* Мақол. ■ *Излаганим бийнинг қизи, Жоним синглим, хуш қол энди.* «Алпомиши». *Яна катта-кичикларни йигиб, номдор бийлардан ўн кишини Бойсарини олиб келгани юборди.* «Алпомиши».

2 Юқори мартабали кишиларни улуғлаш учун ишлатилган сўз ёки уларга берилган унвон. *Сиз улуғ мартабали меҳмондўст* *Ғиждувон беги Норбўтабий* бинни *Шодибекка етиб маълум бўлсинки..* М. Жўрабоев, М. Б. мартабаси.

З Қозоқларда ва қирғизларда: оқсоқол (қ. оқсоқол 2). Мен умримда түрт хон күрдим, Талай бий күрдим. Миртемир.

БИЙ II Танасининг узунлиги 3,5 см гача бўлган, узун сариқ тук билан қопланган заҳарли катта ўргимчак. *Дарвоқе, заҳарли бий ҳам ўз авлодларини худди шу тарзда ташки душмандан ҳимоя қиласди.* «Фан ва турмуш». Пилладан эндиғина чиққан бийчалар дарҳол она бий устига туж-туж бўлиб жойлашиб олади. «Фан ва турмуш».

БИЙ III: бий дала Очик, кенг яланг дала, бийдай дала. Бий далада ўзимизни совуққа олдирмаслик учун белкурак билан оконни чуқурроқ қазирдик. Б. Имомов, Ҳорманг, куролдошлар. Куни кечга ўт қовжирағ ётган бий далада бир неча соат мобайнида азим бино қад кўтармоқда. Газетадан.

БИЙБУВА тар. эск. Эркаклар уюштирадиган зиёфатларда бошчилик қилувчи киши.

БИЙДАЙ, -дек 1 Очик, яланг, кенг. Бийдай дала. Бийдай чўл. Бийдай дашт. Бийдай саҳро. — Атроф бийдай дала, илиқ чўл шамоли эсади. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. Бийдай дашт. Сокинлик. *Отлар олға босади.* Ш. Холмизрзаев, Қил кўприк.

2 Роса, боплаб. *Вої-й, соат түққиз, Сайфиддин ака. Ойим мени бийдай қовурадиган бўлдишлар-да.* Газетадан. Маратни бийдай қовурди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

БИЙИ шв. айн. биби. Она бийим соғимлар, жияним Жумагул бардамми? Ж. Шарипов, Хоразм. — Бийи, сиз ҳам кетинг, — деди Баҳригул. Н. Қиличев, Чифириқ.

БИЙЛАМОҚ 1 Ботиниб рўпара келмоқ, яқинига йўламоқ, бетламоқ. Үнга ҳеч ким бийлай олмайди.

2 шв. Эгалик, хўжайнинлик қилмоқ, бошқармоқ. Яхши ўғил бийлар ота молини, Ёмон ўғил сочар ота молини. Мақол. — Садқайи ота кетинг! Шу муштумдай қизни ҳам бийлай олмайсизми?! Ойбек, Улуг йўл.

БИЙЛАТМОҚ Бийламоқ фл. орт. н. Уҳеч кимни ёнига бийлатмайди. — Ҳар бир иш унинг [кундошнинг] бўйруғи билан бўлади, ҳеч нимага мени бийлатмайди. Ойбек, Танланган асарлар. У [Салим чол] ариқ лабига ўрнатилган каравотини саҳарлардан ҳеч кимга бийлатмай ўтиради. «Гулистан».

БИЙЛИК 1 Уруг ёки қабила бошлиги вазифасини адо этишлик. Бийлик қилмоқ. Бийлик ҳуқуқи.

2 Эгалик, идора қилиш ҳуқуқи; ҳуқмронлик, хўжайнинлик; эрк, ихтиёр. Ўз бийлигинг ўзинеда, *Ишрат, сафолар қурдинг.* Файратий. Рӯзгорга ким бийлик қиласди? Жанжалга мана шу нарса кўпроқ сабаб бўларди. Ойбек, Танланган асарлар. Қиз меники, бийлиги ҳам менда. Уйғун, Асарлар.

3 Ҳоҳиш, ирода, буйруқ. ..даврнинг шундай разъездлари келади, унда тўхтаб-тўхтамаслик амирлар, хонлар, хоқонлар амири билан эмас, балки оддий машинист бийлиги билан бўлажак. Ф. Гулом. Агар ҳар бир ташкилот.. ўз бийлигига қувур ётқизса, бу кўча уч қайта кавланади. П. Қодиров, Эрк. —Ўтир, дам ол! — бийлиги ўтадиган кишилар оҳангиди деди ота. Ойбек, О.в. шабадалар.

БИЙРОН I [ф. بَرْيَان — ўтири, кескир] 1: тили бийрон Бурро-бурро гапирадиган, гапга чечан; сўзамол, гапдон. Қизлик ўйнинг тили бийрон, *Совчиларнинг тили тиёнрон.* Мақол. — Нуқра шаддодгина, тили бийрон қиз эди. С. Кароматов, Сўнгги бархан. Бироқ Ҳабибанинг тили узунроқ, бийронроқ эди. Қ. Кенжя, Тоф ўйлида бир оқшом.

2 кўчма Сайроқи. Дехқон тол тагига қўзилди бирпас, Тинди шохчадаги қушча ҳам бийрон. А. Орипов. *Ўтманган авжлари бир бор титраса, Бийрон бўлбуллардан кабоб муҳайё.* Ф. Гулом.

БИЙРОН II [ф. بَرْيَان — қовурилган; қовурилган гўшт] Тобига етказиб қовурилган, пиширилган. Кўрган киши ҳуснига бўлур ҳайрон, Ҳар ким кўрса, бўлар юраги бийрон. «Эрали ва Шерали».

Жиги бийрон қ. жигибийрон. Кампирнинг жиги бийрони чиқди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

БИЙРОН-БИЙРОН рвш. Бурро-бурро, аниқ-аниқ, пухта-пишиқ. *Унинг [Лаълининг] бийрон-бийрон сўзларини эшишган Мирҳосил буткул маҳлиё бўлиб, термилиб қолди.* Ҳ. Гулом, Машъял. Ўзингиз ёш бўлсангиз ҳам, сўзларингиз бийрон-бийрон экан. С. Зунунова, Гулхан.

БИЙРОНЛАШМОҚ Нутқи тиниқлашиб бормоқ; тобора гапдон, сўзамол бўлмоқ. Гўё зеҳни боягидан ҳам ўтирилашиб, тили бийронлашиб кетгандай, шўх, кулгили гаплар хаёлига ўзидан-ўзи қўйилиб келарди. О. Ёкубов, Мирзатерак. *Бу оҳанг Пўлатжоннинг юзларида табассум пайдо қиласди, кўзлари сузилиб, тили бийронлашибди.* Ойбек, Ҳикоялар.

БИЙРОНЛИК Сўзга чечанлик, гапдонлик; нотиқлик. *Набиранинг бийронлиги, ҳозиржавоблиги бувини лол қолдирди.* «Муштум». -Сиз бошламайсизми, Рўзихон! – деди шогирдининг бийронлигини яхши кўрадиган Шоира. «Ёшлик».

БИЙЧА БИЙ II сўзининг кичр. шакли. Пилладан эндигина чиққан бийчалар дарҳол она бий устига гуж-гуж бўлиб жойлашиб олади. «Фан ва турмуш».

БИКА 1 шв. айн. бека. Тиккан тўни қамчидай, Қайин бикасига бир салом. «Қўшиқлар».

2 шв. Аёллар кўшма исмларининг биринчи ва иккинчи қисми. Бикабуви, Бикажон; Ойбика, Холбика, Суюмбика.

БИКАМЕРАЛИЗМ [фр. bicameralisme] ҳуқ. Парламентнинг икки палатали тизими.

БИКАРБОНАТЛАР [би.. + карбонат] ким. Карбонат кислотанинг нордон тузлари.

БИКАЧ шв. айн. бекач. Бойбўрининг Бодом бикачдан бўлган Ултонтоз деган яна бир ўғли бор эди. «Алпомиш». Ултонтознинг энаси Бодом бикачнинг тилини олаҳакка ҷўқиб, соқов бўлиб қолган эди. «Алпомиш».

БИКВАДРАТ [би.. + квадрат]: мат. биквадрат тенглама Тўртинчи даражали тенгламанинг хусусий ҳолати.

БИКИР Пишиқ, бақувват. Бикир ўигит. — Ҳамроқул ака – бақувват, бикир киши. Газетадан. Дўстмуҳаммад мешкобчи ўрта бўйли сариқ мўйлов, бикир ўигит бўлиб.. бошқа мешкобчилардан кўпроқ меҳнат қилас эди. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

БИКР [а. بکر – соф, тоза; бокира] эск. кт. 1 Янги, очилмаган, кўл тегмаган; тоза.

2 кўчма эск. кт. Иффатли қиз, бокира.

БИЛА эск. поэт. айн. билан. Лаби лаълинг била сарву равонинг Багишлар оби ҳайвону тириклик. Атоий. Олимжон 16 соатлик муддатни газета, журнал каби кўнгул очқичлари бўлган саҳифалар била ўтказуб, Тошкент истансасига етди. Ҳамза, Асарлар.

БИЛАГУЗУК Аёллар билакка тақадиган зийнат буюми, тақинчоқ. Япалоқ билагузук. Бодомча билагузук. Илонбоши билагузук. Бақабош билагузук. Олтин билагузук. — Ҳаммасини этагимга тўқди: билагузук, тилла баргак, тиллақош, марварид-маржон, ҳар хил узуклар. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Узун қўнғир сочлар ўтирганда ер ўпар, билагузук таққан билаклари оппоқ, беғубор эди. С. Зуннунова, Олов.

БИЛАК 1 Қўлнинг тирсақдан кафт бўғимигача бўлган қисми. *Ота – билак, Она – юрак.* Мақол. — Унинг билаклари оппоқ, эр кишининг иштаҳасини қўзғайдиган ажисб эди. С. Аҳмад, Уфқ. Чарос титраб энтикар, аммо қаршилик қўймас, ингичка қўллари ёдгорнинг билагига осилганча, ожизгина силкинарди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 с.т. айн. қўл 1. *Ғайратсиз билак – ўринисиз тилак.* Мақол. *Билаги зўр бирни ўиқар, билими зўр мингни ўиқар.* Мақол. — Ҳозир юрагида ўти, билагида кучи, қалбида вижедони бўлган ҳар бир кишининг ўрни пахтазордадир. Газетадан.

Билак кучи 1) қўл кучи, жисмоний куч. *Ғалла ҳалқимизнинг пешона тери, билак кучи билан бунёдга келганлиги учун ҳам азиз ва муқаддасдор.* Газетадан; 2) меҳнат ва унинг маҳсулни. Ҳонлар, подшоҳлар ҳазинасидаги олтинлар манбаи ҳам фуқаронинг билак кучидир. А. Қодирий, Мехробдан чаён. **Билагида кучи бор** Куч-қуввати бор, меҳнатта лаёқатли, бақувват. *Менга билагида кучи бор эр ўигит керак!* С. Сиёев, Ёруглик. Энди яна бир билагида кучи борга муҳтож экан. П. Турсун, Ўқитувчи. **Билак шимариб айн. енг шимариб қ. шимармоқ.** -Бўрон тўхтагач, ундан ҳам яхшироқ ишляяпмиз, – деди Бекбўта билакларини шимариб. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

БИЛАКС айн. билъакс. Ҳатиб домла ўз фикрини, эмиш-мемишини янгилаб олишга мажбур бўлади, чунки, билакс, унга нон қолмайди. А. Қодирий, Обид кетмон.

БИЛАКМА-БИЛАК Бир-бираининг билакларини тутган ҳолда. ..анҳор ёқасида билакма-билак саир этиб юришлар.. «Ёшлик».

БИЛАКУЗУК Калтакесакларнинг кўпинча танаси тўқ кулранг, икки ёнида қорамтирий йўллари бўладиган тури.

БИЛАН кўм. 1 Бош келишикдаги турли сўзлар билан ишлатилиб: 1) иш-ҳаракатнинг амалга ошишидаги биргалик, ҳамкорликни ифодалайди. *Отам билан келдим.* — Қўчаларни, қишилоқни, айниқса Маҳваш билан бирга дарс тайёрлаган жойларни.. жуда жуда қўмсадим. Т. Ашурев, Оқ от; 2) иш-ҳаракат ёки ҳодисага восита бўлган нарсани билдиради. *Ошнинг таъми туз билан, одам таъми сўз билан.* Мақол. Сут билан кирган – жон билан чиқар. Мақол. — Косада лагмон кўтариб кирган Марғуба бир қўли билан

шишани ушлади. С. Зуннунова, Кўк чироқлар. Инсон хатони кўпроқ ўз тили билан содир қиласди. Газетадан; 3) иш-ҳаракатнинг тарзи, ҳолати ва ш. к. ни билдиради. Бутун кучи билан. Ботирлик билан. Осоонлик билан. Диқ-қат билан. — Хатда Санобар эрининг.. қайтишини сабрсизлик билан кутаётганини ёзар эди. С. Зуннунова, Кўк чироқлар. Акбарали тупроққа ёнбоши билан тушди. С. Аҳмад, Уфқ. Ойша хола бу овозни бутун қалби, борлиги билан тингларди. С. Зуннунова, Кўк чироқлар; 4) иш-ҳаракатнинг қачон содир бўлгани ва қанча вақт давом этганлигини билдиради. *Маҳваш ҳам кундузи билан шу ерда бўлади.* Т. Ашуроев, Оқ от; 5) иш-ҳаракатнинг бирор жой бўйлаб ўйналишини билдиради. *Бу растада икки томонда беш олтита катта дўкон бўлиб, тор, камгак ўйл билан бazzозликка, шоҳифурушилик растасига туташар* эди. Ойбек, Танланган асарлар; 6) иш-ҳаракат ёки ҳолатнинг рўй бериши, юзага чиқишига қайси нарса сабаб (асос) бўлганлигини билдиради. *Командирнинг бўйруғи билан келдим.* — Ҳар бир нарсага олдиндан ҳукм этиш тўғри эмас.. ҳар бир иш Оллоҳнинг бўйруғи билан бўлади. Ойбек, Танланган асарлар.

2 бркт. боғл. взф. 1) гап бўлакларини, асосан, ўюшиқ бўлакларни боғлайди ва вазифасига кўра «ва» боғловчисига тенг келади. *У қалам билан қофозни чўнтағига солиб, ўрнидан турганда, Бўтабой келди.* А. Қаҳҳор, Асарлар. *Булар кўздан гойиб бўлгандан кейин, Канизак билан Сидиқжон бутанинг орқасидан чиқишиди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари; 2) пайт ва тўсиқиз эргаш гапли қўшма гапларда бош гап билан эргаш гапни боғлаш учун хизмат қиласди. *Дераза очилиши билан, Йўлчи бошини кўтариди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бармоқ сараклатиб, сўзга оғиз жуфтлаши билан, бирдан ўтмали тутди.* А. Обиджон, Аканг қарағай Гулмат. *Ҳалво деган билан, оғиз чучимайди.* Мақол. *Ер бўлгани билан, ҳосил бўлмаса қийин.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор.

Шу билан 1) қ. **шу(нинг) билан**; 2) шу ерда, шу ерга келганда. *Шу билан ишини тўхтатамиз.* *Шу билан мажслис тамом;* 3) шундай қилиб; хуллас. *Шу билан, Умри беном-нишон ўйқолди.* А. Қаҳҳор, Хотинлар. **Шу(нинг) билан** Шунинг баробарида, шу билан бир қаторда. *Шунинг билан маълум*

қиласмизки.. *Шунинг билан етиб маълум бўлсинки..*

БИЛАНГ-БИЛАНГ қилмоқ айн. **билингламоқ.** Балиқдай биланг-билинг қилиб, гоҳ униси ўзид кетади, гоҳ буниси. Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

БИЛАНГЛАМОҚ 1 Эгилиб-тўғриланиб ҳаракат қилмоқ, илондек тўлғанмоқ, ҳар томонга чайқалмоқ. *Ўнгирнинг қоқ ўртасида ўйғонлиги билакдай келадиган илон биланглаганча у томон ўрмаламоқда* эди. «Ёшлик». Илон биланглаб қоча бошлаган эди, хода билан урдим. С. Анорбоев, Йўлда йўлдош бўлганлар.

2 кўчма **Қинғир-қийшиқ**, эгри-буғри кўринишда бўлмоқ. *Тогнинг кунгай ёнбаридан биланглаб тушган ёлғизоёқ сўқмоқ ўйл унга ёд бўлиб кетган.* «Ёшлик».

БИЛАР-БИЛМАС рвш. Аниқ билмаган, хабардор бўлмаган ҳолда, аниқ билмасдан туриб. **Билар-бilmас гапирма.** — Зулукни, билар-бilmас, касалликни аниқламай туриб, дуч келган жойга солиши ярамайди. «Саодат». Дунёда олтиндан китобдир қиммат, Билар-бilmас, устоз, жавоб айладим. «Нурали».

БИЛАРМОН 1 Ҳар нарсадан хабардор, билағон, билимдон. **Билармон одам.** — Ўз ишига ақли етадиган, анчагина билармон бўлгани учун.. уни ҳам ёнимга ишга олдим. Шукрулло, Сайланма.. Икки билармонни текширишга юбориб, олган маълумотим шуми? Ҳ. Назир, Қўктерак шабадаси.

Иш билармон қ. ишбилиармон. Сўз умуман Қосимжон бойивачча тўғрисида кетди, унинг иш билармонлиги, тараққиётарварлиги айттилди. А. Қаҳҳор, Асарлар. **Ўз билармон қ. ўзбилиармон.** *Бошқаларнинг ишини камситишини яхши кўрган бу «ўз билармон» одам бу гал жиндай ён беришига мажбур бўлди.* Ойбек, Танланган асарлар.. *Халқнинг айтган сўзини ерга урма, ўзи билармон бўлма.* «Муродхон».

2 кест. Ўзини билимдон деб фаҳмлайдиган; ўзбилиармон. **Ҳар вақт ўз гапини маъқуллашга, билармон бўлиб кўринишга уринади.** Газетадан.

БИЛАРМОНЛИК 1 Бой билимга эгалик; билимдонлик, билимлилик.

2 **Билағонлик, билармонлик** даъвоси.

Билармонлик қилмоқ Ўзини билимдон фаҳмлаб иш тутмоқ, билар-бilmас иш қилмоқ, гапга аралашиб кетмоқ. *Баъзи бир енгилтак одамлар, билармонлик қилиб, ҳадеб*

бидиллайверса, ҳай, сал оғирроқ бўл, дегандек елкасидан босиб қўйилади. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

БИЛАГОН 1 с.т. Кўп нарсадан хабардор бўлган, кўп биладиган, билармон. *У баъзи нарсаларни катта танаффусда билагон ҳамкурсларидан сўраб олмоқчи эди. П. Қодиров, Уч илдиз. Ўзиям чўрткесар, билагон одам эди. «Ёшлик».*

2 «Аслида ҳеч нарсани билмайдиган», аравани қуруқ олиб қочувчи. *Сен жуда билагон, ҳаддан ташқари билагон бўлиб кетибсан. С. Зуннунова, Кўзлар. Доимо ўзингизни билагон, бошқаларни нодон ҳисоблайсиз. Мирмуҳсин, Меъмор.*

БИЛАГОНЛАРЧА рвс. Кўп нарсани билагонларга ўҳшаб, билагонлар каби. Болалардан бири *нимадир демоқчи бўлиб, энди оғиз очган эдиямки, иккинчиси билагонларча жавоб берди. Н. Улуғжонов, Кичик ҳикоялар.*

БИЛАГОНЛИК Кўп нарсани билишлик, кўп нарсадан хабардорлик; билим-донлик. *Билагонлигимни кўрсатиб қўйгим келди. «Шарқ юлдузи». Миробиднинг билагонлиги қўзиб, гап бошлиётуводи, атроф олатасир бўлиб кетди. Газетадан.*

БИЛВОСИТА [а. بالواسطه – ёрдамида, воситасида] Бирор кимса ёки нарса воситасида, бавосита. *Бирор соҳа йўқки, унга ўқитувчининг бевосита ёки билвосита қўшган ҳиссаси бўлмасин. Р. Усмонов, Одабнома. Муаммо янги метод – билвосита ўлчаш билан ҳал этилади. Газетадан.*

БИЛГАНИЧА рвс. Қайси даражада биланига, хабардор бўлганига яраша, баҳоли қудрат, қўлидан келганича; режасиз, пала-партиш. Ҳамма ўз билганича қичқиради, зулмдан, жабрдан шикоят қиласи, зорланади. Ойбек, Танланган асарлар. Ҳар ким билганича насиҳат қила бошлиди. Ойбек, Танланган асарлар. Ҳозир Амударё ва Сирдарё сувларидан ҳар ким ўз билганича ишлатиб, фойдаланмоқда. «Фан ва турмуш».

БИЛГИЛАРИЧА айн. билганича. ..маъмурлар ўз билгиларича халқча янги солиқ соладилар. Ойбек, Навоий.

БИЛГИР айн. билгич. Билгирларни мунда айтиб келинглар, Нима бўлса, ҳисобида бўлинглар. «Юсуф ва Аҳмад». Билгир экан келган Сахмон, ҳамма гапни айта солди. «Ҳасанхон».

БИЛГИЧ Яхши биладиган, билармон, топқир (одам). Бозорга хабар қилинглар, бу-

ларнинг тилини билгич одам чиқиб қолар. «Ёдгор». Ҳалқдан чиққан билгичлар ахир тўғри йўлни топади-да. Ойбек, Болалик. Билгич одамлар, ҳар қандай ҳолда ҳам тажрибага мурожсаат қилган маъқул, дейишади. «Фан ва турмуш».

БИЛГИЧА рвс. айн. билганича. Аматжон ердан ўз билгича фойдаланади. С. Сиёев, Аваз.

БИЛДИРИГИЧ айн. маълумотнома.

БИЛДИРИШ 1 Изҳор қилиш, маълум қилиш, хабар бериш. Миннатдорчилек билдириши. Ишонч билдириши. Эътиroz билдириши.

■ Абдулла ака.. кейинчалик ҳам [қора хатни] билдиришига журъат этолмади. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Бирор келганини билдириши учун секин йўталиб қўйди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Йўлчи қизнинг бундай түйгунлиги ва фидокорлигига ўзининг чукур ташаккурини қандай билдиришини билмай қолди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 расм. Кўпчиликка етказиш, маълум қилиш учун тайёрланган ёзма ёки босма хабар, эълон; билдиришнома.

БИЛДИРИШНОМА Юқори органлар ёки мансабдор шахсга бирор маълумотни етказиш лозим бўлганда тақдим этиладиган муфассал ёзма ахборот. *Кимга йўлланганига қараб, билдиришнома ички ва ташқи турларга бўлинади. «Иш юритиши».*

БИЛДИРМОҚ 1 Билмоқ 1-5 фл. орт. н. Қоровул томоқ қириб, ўзининг уйғоқ эканини билдириди. Мирмуҳсин, Умид. Наврӯз Янги кун, Янги йиғи деган маънони билдиради. «Фан ва турмуш». Бу ҳам сенинг ўз ишингга садоқатингнинг зўрлигини билдиради. С. Аҳмад, Юлдуз.

2 Ошкор қилмоқ, сиздирмоқ; очмоқ. Жўмард йўқлигини билдирирас, тулпор – очлигини. Мақол. ■ Кўрганинг тили билдириар, Куйғанинг – дили. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Бу сирни эрингдан бошқа ҳеч кимга билдирма. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Мехмон борса баҳилларнинг уйига, Атай қопиб, ҳарна феълин билдиради. «Юсуф ва Аҳмад».

3 Изҳор қилмоқ, айтмоқ. Азизхон қўлини кўксига қўйиб, миннатдорчилек билдириди. С. Аҳмад, Уфқ. Улар ачиниб, Муроддан ахвол сўрашиди, ҳамдардлик билдиришиди, кўнглини кўтаришиди. Т. Ашурор, Оқ от. Ҳар қандай инсон ўз фикрини билдириб, қалбини ёзишига ҳақли. О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув.

4 Далолат бермоқ, кўрсатмоқ. *Отларнинг кишиниши, одамларнинг ҳой-ҳуйлаши манзилнинг яқинлигини билдирап эди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Қизил чироқ ёнди бирдан, Тўхташимни билдириб. «Ёш куч».*

БИЛЕТ [фр. billet < лат. bulla – хатча, расмий ёзуви кичик хат] 1 Бирор нарса (транспорт воситалари)дан фойдаланиш, бирор жойга (театр, спорт саройи ва б.) кириш хукуқини берадиган ҳужжат, чигта. *Трамвай билети. Циркка кириш учун билет. — Тўғри вокзалга келиб, Қўнгирот поездига билет олдим. С. Сиёев, Ёргулик. Кондуктор бизнинг рўпарамизга келиб қолди. Мен дарҳол Ҳафизахонга илтифот қилидим: -Билет олдингизми, йўқми, Ҳафизахон? «Гулдаста».*

2 Бирор ташкилот, партия, ижтимоий-сийсий туругча ёки ҳарбий соҳага аъзоликни, алоқадорликни тасдиқловчи расмий ҳужжат. *Партия билети. Аъзолик билети. Студентлик билети. Ҳарбий билет. — Халқ-демократик партиясининг янги аъзоларига партия билетлари топширилди. Газетадан. У ерда [туғунчада] Дадаҳон аканинг ҳарбий билети, аллақандай ташаккурномалар.. бор эди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.*

3 Имтиҳон саволлари ёзib қўйилган варақа. -Билет олинг, — деди. *Имтиҳон пайтида билет нима-ю, чўғ нима! Шафқат тилагандай секин қараб қўйдим. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Имтиҳон қоғозини ташлаб, дуч келган билетни олдим. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

4 Ўйинда пул ёки бошқа хил ютуқлар чиқишини ваъда қилиб сотиладиган ҳужжатлар. *Лотерея билети. — Жўравой билетларни қўлига олгач, мажбурлаб берилган лотереяларга кўпинча ютуқ чиқади, деган миши-мишларни эслаб, кўнглида қандайдир умид учқуни ўйлт этди. «Ёшлик».*

БИЛЕТЧИ Театр, кинотеатр, истироҳат боғи, стадион ва ш. к. жойларда томоша-бинларнинг билетини текширувчи ходим, назоратчи.

БИЛЖИНГ-БИЛЖИНГ: билжинг билжинг қилмоқ Кўп гапирмоқ, эзмалик қилмоқ, ўринсиз гапни қўпайтирмоқ. *Бир бедаво, эзма, чакагига сунянган экан, Зуҳранинг ўйидаги аҳволи, машғулотини суринтириб, билжинг-билжинг қилади. А. Муҳиддин, Айбсиз айбдор.*

БИЛЖИРАМОҚ I Алжирамоқ, жуда эзмалик қилмоқ, кераксиз гапни кўпайтирмоқ. *Вакил.. маориф тўғрисида ҳам «оқваҳма» қилган ва куракда турмайдиган мантиқлар ёзив, билжираған эди. Газетадан.*

БИЛЖИРАМОҚ II айн. **билчилламоқ.** Тўсатдан шамол эсди. Билжирашиб ётган далада ёйлиб юрган қўй-қўзиларнинг түёклари, жунларига ёпишган лой музлади. С. Анорбоев, Оқсой.

БИЛИК эск. Билим, илм; ақл. *Кетурдилар ҳакими нуктадонни, Билик бирла жаҳон ичра жаҳонни. А. Навоий, Фарҳод ва Ширин.*

БИЛИМ 1 Объектив борлиқ ҳақидаги ёки муайян (илмий, маданий, маърифий, маънавий, ҳарбий ва б.) соҳаларга оид илмий, амалий маълумотлар, тушунчалар мажмуи; илм. *Тил билими. Ер билими. Ҳуқуқ билими. Билим баҳт келтирап. Мақол. — Билим — олтиндан қўммат, қиличдан кескир, замбаракдан кучли. Газетадан. Чинакам хаёл гениал билим талаб қилади. С. Кароматов, Олтин қум. Биздан талаб қилинадиган нарса бутун куч ва ҳарбий билимни ишга солиши. Н. Сафаров. Шу [газета ва журнallар ўқиши] билан дунёвий билимларга бўлган ташникларини қондирап, оламдаги гаплардан хабар топар эди. К. Яшин, Ҳамза.*

2 Ўқимишлилик даражаси, маълумот, қобилият (эрудиция). *Унинг билими зўр. Билимим етишмайди. Билаги зўр бирни ишқар, билими зўр мингни ишқар. Мақол. — Бу мансабга у ҳалол меҳнати, билими, эл ишига садоқати туфайли эришиди. Газетадан. Менга қолса, институтга эшик қолиб, тешикдан кирмагани маъқул.. Ўз билими билан кирсан. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Ёдгор унинг отини билолмай қолган бўлса ҳам, билимига тан берган, узоқ вақтгача қизнинг гапларини, чиройли чеҳрасини унутолмай юрган эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

Билим юрти 1) ўқув юрти (мактаб, институт ва ш. к.) *Педагогика билим юрти; 2) тар. 1930 йилгача: ўрта педагогик ўқув юртларининг номи. Тошкент ўзбек билим юрти.*

БИЛИМДОН 1 Билимларни мукаммал эгаллаган; катта илмга, маълумотга эга бўлган; билағон, ўқимишли; билимли. *Билимдон одам. — Нодон зарбоф тўнда ҳам нодон, Билимдон чирек чопонда ҳам билимдон. «Қанотли сўзлар». У — билимдон ва меҳрибон*

устоз, мураббий, сирдош дўст, куюнчак ва меҳнаткаш инсон. «Ёшлиқ». Ақли, билимдон киши суви мўл дарёдек шовқин-суронсиз умр кечиради. Р. Раҳмон, Мехр кўзда.

2 Катта иш тажрибасига эга; ўз ишини, соҳасини яхши биладиган; омилкор, билармон. **Билимдон иши.** — Уни [Хадичани] қишилоқ аёлларининг энг ўқтами, билимдони деб мақташар эди. Х. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

БИЛИМДОНЛИК Билимларни пухта эталлаганлик; билагонлик. *Мударрислар ўз билимдонликларини кўрсатиб обрў орттириши учун бирон масала устида итдек олишар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

БИЛИМДОНЛИК қилмоқ айн. **билармонлик қилмоқ** қ. **билармонлик.**

БИЛИМДОР кам қўлл. айн. **билимли.** -Хўп бўлмаса, — деб темирчини етти ийл ўқитиб, илмдор, билимдор қилган экан. «Луқмони Ҳаким». -Сизни илмдор, билимдор қилишилкка тоқатим камроқ, — дебди. «Луқмони Ҳаким».

БИЛИМЛИ айн. **билимдон** 1. Билимли ўзар, билимсиз тўзар. Мақол. Устоз билимли, шогирд илмли. Мақол. Олтин ерда қолса ҳам, билимли йўлда қолмас Мақол. — Азизанинг назарида, ҳар томонлама мукаммал, одобли, билимли йигит шу эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Ўз қасбининг устаси, моҳири, тажрибакор. Зироат ишмига олим, билимли дехқонсан. Ҳабибий. **Билимли**, кўзли дехқонларни кўрдик. Ҳабибий.

БИЛИМСИЗ 1 Билими, илми йўқ; маълумоти йўқ, ўқимаган; нодон. **Билимсизга иш йўқ**, ишсизга ош йўқ. Мақол. — Навоий билимсиз табибларни жаллод шогирдига ўхшатади. «Фан ва турмуш».

2 Турмуш тажрибасига эга бўлмаган, турмушнинг икир-чикирларини билмайдиган; тажрибасиз. Чўл ўзлаштириш, чўлда ишлаш билимсизга қишин экан. «Ўзбекистон қўриклиари».

БИЛИМСИЗЛИК Билим бойликларидан бехабарлик, жаҳолат. **Жаҳолат** зулматида кўп замон бехуда умр ўтди. *Оғир гафлатда қолганимиз, билимсизлик бало келди.* Ҳабибий. [Латифат] Кўпинча театр санъатидан билимсизлигини ўйлаб, ҳозирги муваффақиятларининг вақтинчалигини тобора яқолроқ ҳис этиб, ич-этини ер эди. С. Кароматов, Ҳижрон.

БИЛИНАР-БИЛИНМАС Деярли сезилмайдиган, билинмайдиган даражада, салпал билинадиган. *Раъно бурни устидаги билинар-билинмас марварид резаларини рўмоли билан артди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. Аланга ёлқинида қизнинг киприклари, лаблари билинар-билинмас нафис ҳаракатлар қилаётганга ўшаб кетди. П. Қодиров, Юлдузи тунлар.

БИЛИНАРЛИ Билинадиган, сезиладиган, сезиларли. *Билинарли ўзгариш. Ер билинарли даражада силкини.*

БИЛИНГВИЗМ [би.. + лот. lingua – тил] Икки тилда сўзлай олишлик; икки тилни билишлик; икки тилдан фойдаланишлик; икки тиллилик. Ўзбек-тожик билингвизми. Ўзбек-рус билингвизми. — Бу диалект.. билингвизмни сақлашига қараб ҳарактерланади. «ЎТА».

БИЛИНИБ-БИЛИНМАЙ рвш. Унчалик сезилмаган ҳолда, билинар-билинмас даражада. Бек бир муддат унинг низолдек бўйбастига, ҳалтиллаган кўйлак тагида билиниб-билинмай турган ингичка белчаси, озғин елкаларига ишк дафъа мўъжизага дуч келган одамдек маҳлиё термиди. «Ёшлиқ».

БИЛИНМОҚ 1 Очиқ-ошкор ҳолатли бўлмоқ; ошкор бўлмоқ. *Мард майдонда билинар.* Мақол. *Дўст юзидан билинар, Душман – изидан.* Мақол. Қингир иш қирқ ийдан кейин ҳам билинади. Мақол.

2 Намоён бўлмоқ, сезилмоқ, акс этмоқ. *Сабрлилик мусибатнинг биринчи дақиқаларида билинади.* «Фан ва турмуш». Унинг энсаси қотгани билиниб турарди. С. Сиёев, Ёруелик.

БИЛИНТИРМОҚ Билинмоқ фл. орт. н. Алимардон ҷолгунинг у ёқ-бу ёғини айлантириб кўраркан, тагин билинтирмай уфтортиб қўйди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Севги юракка билинтирмай кириб олади, деганлари шу бўлса керак. Ў. Ҳошимов, Қалбингта қулоқ сол.

БИЛИТТИФОҚ [a. قاتقاشلىق – ҳамжихатлик билан, келишиб; тасодифан] рвш. эск. Иттифоқлик, аҳиллик билан, маслаҳатлашиб, келишиб. Икки меҳрибон билиттифоқ фақир бошимни икки қилишига қарор беридишилар. А. Қодирий, Кичик асарлар.

БИЛИШ 1 **Билмоқ** фл. ҳар. н. Ҳид билиш. Ҳар ким ўз вазифасини билиши керак. — Пул топиш қишин, — соқолини тараб деди бой, —

аммо пул ҳаражат қилишини билиш ундан ҳам қийин. Ойбек, Танланган асарлар. Агар ҳамма нарсани олдиндан билиш мумкин бўлганида, унинг ҳеч бир қизиги қолмасди. Т. Ашурев, Оқ от. Олдин дарёнинг чуқур, саёз жойларини билиш керак. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Борлик ва унинг объектив қонуниятларини ўрганиш, англаш, ўзлаштириш, әгаллаш. Билиш назарияси. Тилнинг ривожланиши қонуниятларини билиш. — Шарият ақидаларига доир масалалардан яна бирини худони билиш хусусиятидир. «УТА». Китобни ҳақли равишда дунёни билишининг қудратли воситаси деб атайдилар. Газетадан.

3 Бир-бирини яхши билиш. Бир кўрган таниши, икки кўрган билиш. Мақол.

4 Хабар олиш, кириб кўриш. Зумрадни билиш эсингиздан чиқмасин, ай! С. Зуннунова, Олов.

БИЛИШИМЧА криш. с. Менга маълум бўлишича, менинг билишимга қараганда, менинг тахминимча. Бу шига, билишимча, ҳозир жазм қилдинг. Ойбек, Танланган асарлар. [Хожи:] Бурунги замонда битта одам, менинг билишимча, жуда нари борса, уч ярим пуд пахта терар эди, ҳозир ўйигирма беш пудга етказиб терар эмиш. А. Қаҳҳор, Асарлар.

БИЛКУТ этн. Қадимий туркий қабилалардан бирининг номи. Ўша кезларда Улугбекка оталиқ қилиб туркларнинг билкут қабиласидан чиққан ўирик амир Шоҳмалик тайинланади. Б. Аҳмедов, Улугбек.

БИЛЛА с.т. Бирга, биргаликда. Билла бормоқ. Билла бўлмоқ. — Соқибулбул Шодмон мерган, Ҳасанхонман билла кетди. «Гулнорпари». Исфаҳондан билла келган, Қўшинимга сардор бўлган.. «Юсуф ва Аҳмад».

БИЛЛИАРД айн. бильярд. Биллиард столи. — Бирорлар овқатланмоқда, яна бирорлар биллиард ўйнамоқда. И. Раҳим, Ихлос.

БИЛЛИАРДХОНА Биллиард ўйини учун мўлжалланган, биллиард ўйналадиган хона. Ўртада ошхона, китта биллиардхона. Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома. Ёзги мавсумга пухта тайёргарлик кўрилди. Биллиардхона ҳам кенгайтирилди. Газетадан.

БИЛЛО с.т. айн. биллоҳ. Билло, азиз хислатда мандан яхшидур хасчи. Ҳамза.

Биллоий азим айн. биллоҳи азим қ. биллоҳ. Минг биллоий азим, агар шу ерларга араванинг гунчагини кўмсангиз, қайрагоч кўкариб чиқади. “Ўзбекистон қўриқлари”.

Биллоҳил-азим айн. биллоҳи азим қ. биллоҳ. Қичқирма, биллоҳил-азим, бошингни кесаман. Ҳамза, Паранжи сирлари.

БИЛЛОҲ [а. әлә — Аллоҳга қасамки] эск. Худо ҳақи. Биллоҳ, ҳар ракат намозга юкунганимда, Бобо Машрофни ёдга олиб, ҳаллоқи олам раҳматини тилаймен. «Ёшлик». Жаҳондин ким десун биллоҳ керакмас манга жон онисиз. Бобур.

Биллоҳи азим Улуғ худо ҳақи.

БИЛЛУР [ф. بلور — хрусталь; кристалл]

1 Юқори навли тиниқ оқ шиша ва ундан ясалган қимматбаҳо идиш-оёқ; хрусталь. Биллур қадаҳлар. Биллур қандил. Биллур кулдан. — Асл молга ўҳшайди, биллур гулдан. М.М.Дўст, Лолазор. ..уи ёгасига яна китта мартабалар тилаб, биллур қадаҳларни жаранглатишиди. Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома. ..шинда биллур қандил, деворда афғон гилам. С. Сиёев, Эрқаклар эртаги.

2 эск. айн. **кристалл**. Энди кўтарила бошлаган офтобининг нури довсиз-дараҳтисиз чўлни қоплаб, қор биллурларни олмос майдаларида ялтирататётган бўлса ҳам, уларни эртида оладиган таъсирга эга эмас эди. С. Айний, Куллар.

3 кўчма Оппоқ, беғубор, мусаффо. Валижон биллур тошлар орасидан қайнаб чиқаётган тиниқ сувга қадалиб, хиёл жим қолди. О. Ёкубов, Лолазор. Шагал тошлар устида шарқираб оқаётган тоғ суви — биллур. Мирмуҳсин, Меъмор.

БИЛЛУРИЙ айн. **биллурсимон**. Қани у дарёлар — биллурий сувлар, Қани у тўлқинлар, зангори ҳаво! И. Маҳмуд, Эътироф. Табзим сенга, она ер! Биллурий сувларинг эса зилол боғлар, сўлим оромгоҳлар ҳадя этади. Газетадан. Яхмалак отасан шодон қийқириб, Овозинг жаранглар биллурий боғда. А. Орипов.

БИЛЛУРИН кам қўлл. поэт. 1 Биллурдан қилинган; биллур каби тиниқ, шаффоғ. Биллурин қадаҳ. — Шифтда биллурин қандил. С. Аҳмад, Пойқадам. Зумурод бутоққа олтин чаноқда Биллурин май тутар кўрккам пахтазор. Ф. Фулом.

2 эск. Кристаллардан тузилган; кристалик.

БИЛЛУРСИМОН Биллурга ўхшаш, монанд; биллур каби. Ҳаво очиқ, аёз, еркўк оппоқ қор. Тўлин ой шуъласида қор парчаси биллурсимон төвланади. Файратий, Узоқдаги ёр.

БИЛМАК поэт. айн. **білмок** 1. Ҳолингни билмакка келдим, Сўзлашиб турмакка келдим. «Нурали». Билмак бўлсанг унинг севгисин, Қалбинг тингла, шошма, ошиқма! Шукрулло, Сайланма.

БИЛМАМ поэт. Билмадим, билмайман. Билмам, авлоди башарму ё пари фарзандиму? Ҳабибий. Билмам, на таманинодир фикри билашод ўлмас, Ҳар кечака тонг отгунча рухсору чароғ истар. Ҳабибий.

БИЛМАСЛИК Бирор нарса, воқеа ёки ҳодисадан бехабарлик. Тил билмаслик биринчи ҳафталарда уларни қаттиқ қўйнади. Ойбек, Танланган асарлар. Отабек ила қутидорларнинггина эмас, ҳатто поччам ила жиянимнинг ҳам маним бу ишда иштироким борлигини билмасликлари керакдир! А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Билмасликка олмоқ Ўзини бехабардек қилиб кўрсатмоқ, билмагандай бўлмоқ, ўзини бехабардек тутмоқ. Тантибойваччанинг нафаси ичига тушшиб кетди, лекин бу ўнгайсиз, чатоқ аҳволдан қутулиши учун яна ўзини билмасликка олди. Ойбек, Танланган асарлар. Паролга жавоб берса берди, бермаса ўзимни билмасликка олиб, алоқанинг бошқа ўйуни излайман. К. Яшин, Ҳамза.

БИЛМОЛ: таъзирি билмол [а. تعزير بالمال] эск. Мусодара; жарима. -Дарра билан таъзир бердиргандан кейин, - деди бошқа бири, - таъзири билмол ҳам қилдириши керак, токи ҳокимга бир нарса унсин. С. Айний, Куллар. Таъзири билмол қилдириши учун уларнинг ортиқча моллари йўқ. С. Айний, Куллар.

БИЛМОҚ 1 Бирор нарса, ҳодиса ёки фикрнинг моҳиятига етмоқ, бирор соҳада маълумотга эга бўлмоқ. У биладиган одам. Сиз математикани биласизми? — Кошики тил билса-ю, у билан сұхбатлаша қолса! Ойбек, Танланган асарлар. Тирик бўлганда, ўнта ўғилнинг ўрнини босадиган қизи борлигини биларди. С. Аҳмад, Уфқ. Сиз ярамаснинг қилиб юрган ишларингизни биламан. С. Аҳмад, Уфқ.

Хат билмоқ Хат-саводли бўлмоқ. Уста Мўмин, раҳматлик, хат билар эди, китоб кўриб, боланинг отини Ёдгор қўйди. А. Қаҳҳор, Асрор бобо.

2 Бирор соҳа ёки ишда маълум ўқув ёки малакага эга бўлмоқ. Шахмат ўйнашини биласизми? У дўнни тикишини яхши билади.

■ Янги от, янги файтун. Ҳа, қўшиши, ҳайдашни биласизми? Ойбек, Танланган асарлар.

3 Турмуш тажрибаси туфайли хабардор, ошно, таниш бўлмоқ. Кўн яшаган билмас, кўпни кўрган билар. Мақол. Қари билганни пари билмас. Мақол. ■ Ақл ёшда эмас, бошда деган одам, билиб айтган. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

4 Хабардор, воқиф бўлмоқ. Сиз уйда экансиз, билсан, дафтаримни олиб келар эканман.. эсизгина. А. Қаҳҳор, Адабиёт муаллими. Кўн гапларни билиб қайтди. С. Аҳмад, Уфқ.

Биламан, биласан, биласиз ёки биласизки криши с. Таъқид, тасдиқлаш, уқтириш маъносини ифодалайди. Биламиз, Бобомурод полвон, сизнинг кўрангиз марказдан олисда. С. Анорбоев, Тўрткўзнинг бошидан кечирганлари. Биламан, тилларнинг ёмони ўйқидир, Ҳар тилнинг ўз кўрки, улуғлиги бор. Шуҳрат, Ёшлигимнинг давоми. **Биласанми, биласизми** криши с. Хабарингиз борми. -Биласанми, бу ерда фақат «95» дамлайди, — деди у Муродга пиёла тутуб. Т. Ашуроев, Оқ от. Биласанми, мелисадан дадамнинг эшагини ҳайдаб кетаётганимни ҳамма кўрди. С. Аҳмад, Уфқ. Биласизми, Мансур ака, мактабни битириб, институтга кирмоқчиман. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Билмадим** 1) хабарим йўқ. Билмадим, бугун нима важ қилди экан. А. Қаҳҳор, Асрор бобо; 2) эҳтимол, балки. Билмадим, қайси бир ишимиш худога хуш келмаган экан. К. Яшин, Ҳамза. Бу дабдабаю бу ҳурмату эъзозни кўриб, билмадим, қай аҳволга тушар экан. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. Билмадим, бу хаёл чол бўлиб буқчайиб қолганимда ҳам ўзгармаса керак. Ш. Холмирзаев, Йўллар, йўлдошлар. **Билмай ёки билмасдан** 1) хабари бўлмаган ҳолда, тушунмай-нетмай. -Эҳтимол, жуда ҳам китта гуноҳ эмасдир, чунки билмасдан, тушунмасдан қилинганди иш, — деди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари; 2) тасодифан, ногаҳон. Кечирасиз, билмасдан келибман. **Билмасам айн. билмадим** 1. Билсанг, билсангиз криши с. Сенга (сизга) маълумки. Имон, Аваз, билсанг, сувдай гап. С. Сиёев, Ёргулик. **Ким билсин ёки ким билади** Ҳеч кимга маълум эмас, ҳеч ким айта олмайди. Ҳаёт, мен нега уни бевақт уйғотяпман, ким билсин, бу хил уйқу кенжамга яна қачон насиб қиласди, бир

оз ором олсин. И. Раҳим, Чин муҳаббат. **Киши билмас қ. киши. Ҳудо билсин (ёки билади) айн. ким билсин.** Қоронгуда яхши ажратта олмадим, тусини гира-шира анови қора Ҳомидга ўхшатдим. Тағин уми, бошқами, ҳудо билсин. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Ўзинг биласан** крш с. Ўзингга, сенга маълумки. Ўзинг биласан, Раббим ака битта чивин чақса, Африқагача бориб тутуб, эзгилама-гунча қўймайди. С. Аҳмад, Уфқ.

5 Ҳис этмоқ, сезмоқ; идрок этмоқ, англамоқ, фаҳмламоқ, тушуниб етмоқ, уқмоқ, пайқамоқ. Ҳар ким ўз айбини билмас. Мақол. Аҳмоқ ҳориганин билмас. Мақол. — Сен билан бўлсан, вақт қандай ўтганини билмайман. Ойбек, Нур қидириб. Гапни айлантириб ўтиришдан фойда ўйқлигини билиб, кўнглидаги бор гапни айтди. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол. Биз энди ўз ҳақ-хуқуқимизни биламиз. А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой. Мен сенга муносиб эмаслигимни бугун билдим. С. Аҳмад, Уфқ.

6 Тан олмоқ, қадрига етмоқ, тақдирламоқ. Эр ўйгитнинг қадрини оғаси эмас, эл билур. Мақол. — Шошмай тур, ҳали у иззатини билмаган итваччани тутуб, адабини бердирмасам, Мадумар отимни бошқа қўйиб юбораман. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

7 Танимоқ, таниш бўлмоқ. Бу ерда мени ҳеч ким билмайди. — Норматовни сизлар қанча билсаларинг, мен ҳам шунча биламанда. А. Қаҳҳор, Муноғиқ. Мен сиз билган Шоқирбек эмас, тошкентлик Юсуфбек ҳожининг ўғли ва марғилонлик Мирзакарим аканинг куёви — Отабек. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

8 ..деб ҳисобламоқ, ..деб санамоқ, ..деб билмоқ. Ўзингни эр билсанг, ўзгани шер бил. Мақол. — Ҳалиги гапимни сир деб бил! Ойбек, Танланган асарлар. Бола ўз қайғусини бутун бир дунёнинг қайғусидек билар эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Чунки у «оддий ҳақиқат бир минг бўёқдан соз», деб билади. С. Зунуннова, Олов.

9 Уддасидан чиқмоқ, эплай олмоқ. Ҳали сиз ёлғон гапиришни ҳам биласизми? А. Қаҳҳор, Айб кимда? Сиз икки келин ушлашини билмабсиз, Зайнабга жабр қилган кўринасиз. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

10 Ихтиёри, измida бўлмоқ. Сиз тушун-маяпсиз, ойи.. ҳали тагин дадаси биладилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Ўзингиз биласиз 1) ўзингиз хабардорсиз, ўзингизга маълум. **Ўзингиз биласиз, мен гапирмасдан туролмайман.** Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол; 2) ихтиёр ўзингизда. Офтоб ойим.. тилар-тиламас «ўзингиз биласиз» жавобини берди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.. бир кор-ҳол бўлмасин дейман. Тағин ўзингиз биласиз. К. Яшин, Ҳамза.

Билганинг билган Ҳаммасидан ўз ақлиннга келгани, ўз билигинг билан қилганинг дуруст. Қўпчилик бир нафас жим ўтиришиди. Сўнгра ора-орадан: -Сизнинг билганингиз билсан, мула, — деган маъқулловчи товушлар эшишиди. П. Турсун, Ўқитувчи. **Билганингдан қолма** Ўз ақлиннга таяниб иш тут, ўз ақлиннга келганини қилавер. **Билганини қилсан** Ҳоҳлаганини, кўнглига келтанини қилсан; ихтиёр ўзида. -Шунчалиги ҳам бор, — деди Зокир ота кетгани қўзғалиб, — майли, билганини қилсан. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Тилини билмоқ** Бирор нарсанинг сирини, ундан фойдаланиш йўлини билмоқ. **У пахта териши машинасининг тилини яхши билади.** Қуш тилини қуш билади Ҳар тоифа кишилар билан муомала қилишни, сўзлашишини шу тоифа кишиларининг ўзи яхши билади.

БИЛМОҚЛИК Бирор нарса, воқеа ёки ҳодисанинг моҳияти, мазмунини билиш, ундан хабардорлик. Парво қилманг, тил билмоқлик ўзи талант. А. Шер, Қадимги кўй. Бу сафар ҳам қабулига ким келганини билмоқлик учун эшикни зарб билан очди-ю, пешонасини гурра қилди. Ж. Абдуллахонов, Ҳонадон. Яшаган сайдерангни Билмоқлик фарз, дебдилар. А. Орипов.

БИЛОНИҲОЯ [а. بلاتھا ۋە – ниҳоясиз, чексиз] Чегараси йўқ, ҳаддан ортиқ; ниҳоятсиз, чексиз. Қиёмат кунининг сўнги бор ахир, Бўлмагай бу зулмат билониҳоя. Ф. Ғулом. Кўнглинг ғам бўлса ҳам билониҳоя, Онажон, кўзингдан оқизма кўп ёш. Ўйгун, Тонг қўшиғи.

БИЛТАНГЛАМОҚ Ўзини у ёққа-бу ёққа ташлаб ҳаракат қилмоқ. Марди тинимсиз билтанглайдиган балиқни халтага солди. «Ёшлик».

БИЛФЕЪЛ [а. بالفعل – ҳақиқатан, аслида] Ўзича, ўзбошимча; мустақил равишида, бевосита. Мавлумингиз, улардан Азизбек билан Юсуфбек Тошкентда билфеъл исен чиқариб ётадилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БИЛЧ-БИЛЧ тақл.с. Лойни босганда чиқадиган товуш. Билч-билч лой. Билч-билч лой кечмоқ. — Йўллар, ажриқли сўқмоқлар, жўяклар билч-билч лойлигидан отларнинг думини туғиб қўйдик. «Ёшлик».

БИЛЧИЛЛАМОҚ «Билч-билч» овоз чиқармоқ (суюқ лой, лой аралаш сув ёки қотиб улгурмаган қон ҳақида). Шўрхок сув билчиллаб ётган тўжай ичидан югуриб борарканман, чап оғёғим ерга муздек тегаётганини пайқадим. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. Қўрошилар ўйлда калтаклаган бўлса керак, юзлари ёрилган, кўйлакларига оққан қон қотиб улгурмасдан, билчиллаб турнибди. X. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

БИЛЪАКС [а. بالعكس – аксинча] рвш. кт. Аксинча, акс ҳолда. -Янглишасиз, ота. -Янглишмайман, билъакс, билиб.. сўзлайман. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Аваз ғазал бўтиб, бутун нон емади. Билъакс калтакка тўйди. С. Сиёев, Аваз.

БИЛЬЯРД [фр. billard < bill – шар, соққа] 1 Мовут қопланган маҳсус столда шар(соққа)ларни таёқ (кий) билан уриб, столнинг бурчаклари ва ёнидаги чуқурчалар (лузалар)га тушириш ўйини. Шоғёри билан билъярд ўйнаб, ҳовузда роҳат қилиб чўмилди. «Ёшлик». Сиртда рўй берадиган жараёнларни билъярд ўйинидаги шарларнинг ҳаракатига қиёслаш мумкин. «Фан ва турмуш».

2 Бильярд ўйналадиган стол ва кий-шарлари. Бильярд столи. Бильярд шари (соққаси). Дам олиш уйида иккита катта билъярд бор.

БИЛҚ-БИЛҚ тасв. с. Билқилдоқ нарсалар (мас., майин тупроқ, лой, бўтқа ва ш. к.) нинг ҳаракатидан чиқадиган товуш ёки уларнинг ҳолати. Билқ-билқ лой. Шавла билқ-билқ қайнайти. — Йўл жуда оғир. Ҳаво иссиқ, дим ва чанг. Билқ-билқ иссиқ тупроққа ботиб бормоқдамиз. Ойбек, Болалик.

БИЛҚИЛДОҚ Кўпчиб, билқиллаб турдиган; оёқ ботадиган юмшоқ, майин. Билқилдоқ лой. Билқилдоқ тупроқ. — Шерзод билқилдоқ қум устидан кетаётib, тик қирғоқдан шагал тошчаларнинг шитирлаб тўкилганини эшишиб қолди. Ш. Холмирзаев, Оқ отли.

БИЛҚИЛЛАМА айн. билқилдоқ. Баъзан шундай.. жойларда билқиллама шўрхок ҳосил бўлади. П. Гуломов, Зарафшон этакларида.

БИЛҚИЛЛАМОҚ 1 Кўпчиб ёки қайнаб «билқ-билқ» товуш чиқармоқ. -Ривоятда гап кўп, — деди Жамшид билқиллаб қайнайтган булоққа ўйчан тикилиб. «Ёшлик». Йўллардаги тизза бўйи тупроқ билқиллаб қайнайди, оёқ боссангиз, кўйдиради. Ж. Шарипов, Хоразм. Билқиллаб қайнайтган декчадан хушбўй ҳид димогига гуп этиб урди. X. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

2 қўчма Бўлиқ, семиз, тўлишган ҳолатда бўлмоқ. Етим-есир қилинг Ширвон элини, Бўлиб онглар билқиллаган молини. «Юнус пари». Ўзим байтамисан байтал! Сагрилари билқиллайди. «Ёшлик».

БИМЕТАЛЛ I [би.. + металл] қ. биметаллар.

БИМЕТАЛЛ II сфт. Икки хил металлдан иборат бўлган, ясалган (лента, сим, пўлат таҳта, пластинка ва б.). Бир-бираға парчилаб қўйилган икки хил металл, масалан, темир ва жез пластинка биметалл пластинка деб аталади. «Физика курси».

БИМЕТАЛЛАР Икки хил металлдан иборат бўлган сим, пластинка ва ш. к.

БИМЕТАЛЛИЗМ ҳуқ. Қиймат ўлчови вазифасини икки нодир металл – олтин ёки кумуш бажарадиган пул тизими ва шу икки металлдан ясалган тангаларнинг муомалада бўлиши.

БИН [а. ابن – ўғил] айн. ибн. Унинг бошқа томонларини қадимги табиблардан Юсуф бин Мұхаммад Юсуфий ҳам синаб кўрган. К. Маҳмудов, Қизиқарли пазандалик.

БИНАР [лот. binarius – икки; кўшалоқ]: бинар сонлар Иккита рақам (цифр) билан ёзиладиган, икки қисмли сонлар, мас., 10, 15 ва ҳоказо. **Бинар қотишмалар** Икки жинсдаги металл ёки қотишмаларнинг бирикшидан ҳосил бўлган қотишмалар.

БИНАФША, гунафша [ф. بِنَفَشَة – бир нав хушбўй гиёх] 1 бот. Бинафшадошлар оиласига мансуб, кўп йиллик ўсимлик ва унинг баҳорда очиладиган тўқ сафсарранг хушбўй гули. Яхшибоев димогига бинафшаша ҳидини туйди, юраги орзиқди. М.М.Дўст, Лолазор. Забғарон зулфиннга тақиб кетаёнин Олис чўлларимнинг бинафшасини. А. Орипов.

2 сфт. Шу гул рангидаги, сафсарранг. Тўрт бурчагида кўк, бинафшаша, шафтолиранг ишаклар билан гуллар тикилган. Ойбек, Күёш қораймас.

БИНАФШАГУЛ, гунафшагул махс. Кулолчилик, наққошлиқ ва қаштадўзликда ишлатиладиган нақш тури. *Риштон ва Фиж-дувон кулолчилигида бинафшагул ислимий гуллар орасига қалами услубида чизилиб, шу усулда бўялади.* «ЎзМЭ».

БИНАФШАЗОР Нуқул бинафшалар қалин ўсиб ётган майдон; бинафшалар экилган ер. *Навои ўз бинафшазорида айлануб юрган вақтда Жомийнинг ўғли салом бериб кирди-да, қўлидаги китобни узатди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

БИНО [а. بَنَاءٌ – қурилиш; иншоот; иморат] Кишиларнинг яшashi, ишлаши ва бошқа эҳтиёжлар учун қуриладиган иншоот, улкан уй, иморат. *Театр биноси. Туар жой бинолари. Шаҳримизда янги-янги кўркам бинолар қад кўтармоқда.* — Бинонинг ўнг томонидаги икки хонали уйда ўғли билан келини туради. «Саодат». *Дангасага меҳнат ёқмас, ош ёқар, Ёмон одам тик бинони қулатар.* «Қўшиқлар».

Бино бўлмоқ 1) қурилмоқ, барпо бўлмоқ. *Бу қишлоқлар урушдан кейинги ўилларда бино бўлган эди;* 2) юзага қелмоқ; етилмоқ, туғилмоқ. *Бир ўигит қирқ ўилда бино бўлади.* Мақол. — *Одам ўз табиатини ўзи бино қиласди.* «Шарқ юлдузи». *Бино бўлдинг қайси гавҳар донадан, Сендаи ўғлон бино бўлмас энадан.* «Маликаи айёр». **Бино қилмоқ** Курмоқ, барпо этмоқ. *Учинчи ўил шифохона қаторида ёнида омборчаси билан махсус кооператив магазин бино қиласди.* А. Қодирий, Фирвонолик Маллавой. *Канизак бу айтилган нарсаларнинг ҳаммасини ҳозир қиласиб, иккovi шу чўлда шаҳар бино қилишган экан.* «Луқмони Ҳаким». **Бино қўймоқ** 1) ортиқ даражада берилмоқ, эътиқод қилмоқ. *Ҳеч ким мендай сенга бино қўйган ийк.* «Равшан». *Паловни ким ёмон кўради, лекин профессор Обидийчалик унга бино қўйиб, чироили ошайдиган одам кам бўлса керак.* Мирмуҳсин, Умид; 2) зеб бермоқ, оро бермоқ. *Бино қўйиб, олтин сочин таради, Кўклам қизил гул ҳидини сочгандা.* М. Алавия; 3) ўзига ортиқ даражада ишонмоқ, мағрурланмоқ. [Хонзода Гулбахорга:] *Сен нимангга бино қўясан!* Ҳамза, Бой ила хизматчи. *Ҳа, чироингга бино қўйдингми, ўзбошимча?* К. Яшин, Ҳамза. **Умри бино бўлиб**, дунё бино бўлиб ёки дунё бино бўлганидан бери Дунёга келганидан, туғилганидан бери; узоқ муддат

давомида. *Умрим бино бўлиб мен сендан бирон нима тама қўлмаганман.* «Шарқ юлдузи». *Бунақа чироили қизни умрим бино бўлиб кўрмаганман.* Ӯ. Ҳошимов, Икки эшик ораси. *Умри бино бўлиб бундай даҳшатли манзарани кўрмаган.* «Ёшлиқ. *Ўзига бино қўймоқ* 1) ўзига оро, зеб бермоқ. *Ортиқ бино қўйдим ёр деб ўзимга.* Ҳамза. *Энди мўйлабим чиқиб, ойна олдида турганини кўрган уйдагилар: -Ҳадеб ўзига бино қўйши яхши эмас, – дейишарди.* Шукрулло, Сайланма. *Қирқин қизлар созланаб-нозланаб, ўзига бино қўйиб, қўлига хино қўйиб, боққа жўнади.* «Нурали»; 2) ўзига ишониб кетмоқ, мағрурланмоқ. *Гердайиб ўтириши, бошини кўтариб, шошмасдан гапириши [Ҳожибнинг] мағрур ва ўзига бино қўйган одам эканини кўрсатарди.* М. Осим, Ўтрор. *Жонибек ўзига бино қўйган бола.* «Шарқ юлдузи».

БИНОАН [а. بَنَاءٌ – ..га асосан, ..га кўра] кўм. (ж. к. билан) Нимагадир амал қилган, асосланган ҳолда; мувофиқ, кўра. *Ваъдан-гизга биноан.* — *Куллуқ, чақирганингизга биноан хизматингизга келдик, нима дейсиз.* «Луқмони Ҳаким». *Мазаҳуракларнинг буортмасига биноан, официант устрищани ликопга солиб олиб келади.* «Саодат».

БИНОБАРИН [ф. بِنَابَرِين – шунга кўра, шунга қараб] эрг. бояғ. Шунга кўра, шу сабабли, демак. [Зебонинг] Назарида бу муҳаббат ҳеч кимникуга ўҳшамас, бинобарин, ҳеч ким уни тўла.. тасаввур этолмас эди. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Бинобарин, атмосферани покиза тутмоқ учун барча давлатлар ҳамжиҳат иш олиб боришлари керак. «Фан ва турмуш».

БИНОЙИ [ф. بِنَاءٍ – кўриш; кўзи ўтқирилик, сезигирилик] Туппа-тузук, дуппадуруст, яхшигина, созгина; кўрса, кўргудай. *Бинойи ўигит.* Бинойи иш. — *Қойилман, саркор, гапларингиз бинойи.* «Асқия». Юриштуриши бинойи. Тинчгина юради. «Ёшлиқ».

БИНОЙИДАЙ, -дек, -деккина айн. **бинои.** Қишлоқ қизи шаҳарга келин бўлиб тушса, бинойидай рўзгор тутиб кетади. «Ёшлиқ». *Хотинум минг пардоз-андоз қиласаим, таппига ўҳшайди.* Лекин қиз пайтида уям бинойидек эди. «Ёшлиқ». Севаргул сал бурнини жиийириб қўйди: ўзимиз бинойидеккина чақ-чақлашиб ўтирибмиз-ку, дугонажон. «Ёшлиқ».

БИНОКЛЬ [лат. *bini* – икки + *ocularus* – кўз] Узоқни яқин қилиб кўрсатадиган кўш трубали дастаки оптик асбоб, дурбин. *Театр бинокли. Дала бинокли.* ■ У йўлда парашют тушган жойни бинокль билан кузатиб борди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

БИНОКОЛ [бино + ф. *کار* – қиливчи, қурувчи] 1 Бино, иморат қурувчи ишчи, уста. *Моҳир бинокор. Бинокорлар байрами. Бинокор уста.* ■ Чор атрофи бетон деворлар билан ўралган бу қурилиш майдонида бинокорларнинг иш бошлаганига кўп бўлгани йўқ. Газетадан.

2 кўчма Бунёд этувчи; бунёдкор, ижодкор. *Мустақиллигимиз бинокорлари. Маданиятимиз бинокорлари.*

БИНОКОЛРИК 1 Бино қуриш билан шугулланишлик; бинокор қасби. *Бинокорлик – менинг ота қасбим.* ■ Али тажсанг жуда тўғри ўсган, йўғон ва баланд қарагайни сўйиб қулоқлади. Бинокорликдан пича хабардор эди у. Ойбек, Қуёш қораймас.

2 Қурилиш иши; қурилиш соҳаси, қурилиш. *Мен бинокорликда ишлайман. Бинокорлик материаллари.* ■ Тепанинг талай ҳиссаси кўчанинг бу бетидаги янги биноларнинг хом гишти, сувоги каби бинокорлик эҳтиёжларига ишлатилиб, бир нимтаси олинган түядек кўринишга келиб қолган. А. Қодирий, Обид кетмон.

БИНОМ [би.. + юн. *помп – ном*] мат. Икки алгебраик ифоданинг йиғиндиси ёки айрмаси; икки ҳад. *Ньютон биноми.*

БИНТ I [нем. *Binge* – богич, боф] Яраларни боғлашга мўлжалланган дока (бўз, фланель, лента ва б.). ..бинт тайёrlаши ўзидида *Бувинисо Маннонова етакчилик қилаётган бригада аэзолари бошқаларга ўрнак бўлмоқда.* Газетадан. *Тескари амаки бинт билан чандилган қўлларимга қараб қўйиб, тагин пичинг қилди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

БИНТ II [а. بنت – қиз] эк. Хотин-қизлар исмидан кейин «қизи» маъносини билдириб келадиган сўз. *Кумушшиби бинти Мирзакаримбайга.. Отабек Юсуфбек ҳожи ўғидан.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БИНТЛАМОҚ Бинт билан ўраб боғла-моқ, тангимоқ. *Ярани бинтламоқ.* ■ Сони бинтлаб ташланган, қон бинтнинг сиртига сизиб чиққан. *«Ёшлик». Унинг оёғини бинтлаб (кўйилганди).. қушчанинг оёғи тез тузалди.* Й. Шамшаров, Тошқин.

БИО- [юн. *bios* – ҳаёт] Байналмилал ясама (қўшма) сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзнинг ҳаётга, ҳаётий жараёнларга ҳамда биологияга алоқадорлигини билдиради.

БИОАКУСТИКА [био.. + акустика] Биологиянинг ҳайвонлар товушини ва уларнинг товуш орқали бир-бири билан алоқа боғлашини ўрганадиган бўлими. *Биоакустика катта амалий аҳамиятга эга. «ЎзМЭ».*

БИОБИБЛИОГРАФИЯ [био.. + библиография] Босма асарлар ҳақидаги маълумотлар уларнинг муаллифлари тўғрисидаги маълумотлар билан қўшиб талқин қилинадиган библиография, шахсий библиография. *«Ўзбекистон олимлари. Биобиблиография», «Ўзбек тилшунослари. Биобиблиография».*

БИОГЕНЕЗ [био.. + юн. *genesis* – туғилиш, пайдо бўлиш] Тирик мавжудотлар Ерда анорганик материядан пайдо бўлганлигини инкор этувчи қараш, назария.

БИОГЕОГРАФИЯ [био.. + география] Биология фанининг тирик организмларнинг Ер юзида тарқалишининг умумий қонуниятларини ўрганувчи соҳаси.

БИОГРАФИК Биографияга, таржимаи ҳолга оид. *Биографик роман. Биографик маълумот.*

БИОГРАФИЯ [био.. + юн. *grapho* – ёзман] Бирор кишининг ҳаётий йўли ва унинг тавсифи, баёни. *айн. таржимаи ҳол қ. таржима. Ойбек биографияси.* ■ Элмурод биографиясини Борисов кутганидан ҳам қисқа қилганда, ҳамма ҳайрон бўлди. Шуҳрат, Шинелли йиллар. *Бахтиёрлик ҳақида гапиришга барвақтроқ деб ўйлайман.. ҳали биографиям тугалланмаган.* А. Мухтор, Асарлар.

БИОИНДИКАТОРЛАР, биологик индикаторлар, кўрсаткичлар [био.. + лот. *indico* – кўрсатаман, аниқлайман] Миқдори ва ривожланиш хусусиятларининг ўзгариши орқали яшаш муҳитида содир бўлаётган табиий жараёнлар, шароит ёки антропоген ўзгаришлардан дарак берувчи тирик организмлар. *Табиий муҳитнинг ифлосланиши даражасини назорат қилиб бориши биоиндикаторлардан фойдаланишининг энг муҳим томонларидан бири ҳисобланади. «ЎзМЭ».*

БИОИКЛИМШУНОСЛИК Иқлиминг одам фаолияти ва соғлигига, ҳайвон-

лар ва ўсимликлар ривожига таъсирини ўрганувчи фан.

БИОКИМЁ, биологик кимё [био.. + кимё] Тирик организмларнинг кимёвий таркиби ва уларда содир бўладиган кимёвий жараёнлар ҳақидаги фан. *Биокимё физиология билан чамбарчас боғлиқ.* ■ Тиббиёт биокимёси ёки клиник биокимё касал организмдаги биокимёвий ўзгаришларни текширади. «ЎЗМЭ».

БИОКИМЁВИЙ Биокимёга оид, биокимё билан алоқадор. *Биокимёвий жараёнлар.*

БИОКЛИМАТОЛОГИЯ айн. биоклиматшунослик.

БИОЛАБОРАТОРИЯ [био.. + лаборатория] Қишлоқ ҳўжалик экинларини заараркунанда ҳашаротлардан, касаллик, бегона ўтлардан биологик усулда ҳимоя қилишни амалга оширадиган ва назорат қилиб турдиган муассаса.

БИОЛОГ Биология фани, соҳаси мутахассиси. *Антарктидадаги пингвиналар этидан ҳам биологлар дуст моддасини топишди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БИОЛОГИК Тирик организмларнинг ҳаёти ва ўсишига, яъни биологияга оид. *Биологик жараёнлар. Биологик тадқиқотлар.* ■ Ичимликнинг биологик қиммати ундаги минерал модда, витамин, оқсил, фермент ва ҳоказолар миқдорига кўра белгиланади. «Фан ва турмуш». *Онанинг фарзандига бўлган биологик, руҳий ва ижтимоий боғлиқлиги бу бетимсол қўшиқнинг таъсирчанлигини кучайтиради.* «Саодат».

БИОЛОГИЯ [био.. + юн. logos – сўз, тълимот] Тирик организмларнинг ҳаёти ва ривожланиш қонуниятлари ҳақидаги тълимот, фан. *Ўсимликлар биологияси. Биология кабинети. Биология дарси. Биология ўқитувчиси.*

БИОЛОКАЦИЯ [био.. + лот. locus – жой] Ҳайвонларнинг кўриш, эшитиш, ҳид билиш ва б. сезги аъзолари ёрдамида бирор объект ўзига нисбатан қандай ҳолатда турганлигини, жойлашганини аниқ била олиш қобилияти.

БИОЛЮМИНЕСЦЕНЦИЯ [био.. + лот. lumen, luminis – нур, ёруғлик + escent – кучсиз, суст]. Тирик организмларнинг ўз ҳаёти фаолияти жараённада кучсиз, кўзга кўринарли нур чиқариш, йилтираш хусусияти.

БИОМАЙДОН Биологик таъсир ўтказиши доираси, майдони. Ҳаммаси бекор гап. *Биомайдон, экстрасенс деган гапларга ишонмайман. «Ёшлик».*

БИОНИКА [юн. bion – ҳаёт элементи; яшовчи] Тирик организмларнинг тузилиши ва ҳаётий фаолиятини таҳлил қилиш тажрибалари асосида техника муаммоларини ечадиган фан.

БИООПТИКА [био.. + оптика] Биологиянинг нур ҳосил бўлиши ва тарқалиши, унинг турли моддалар билан ўзаро таъсирини текширадиган бўлими.

БИОПОЛИМЕР(ЛАР) [био.. + полимер] Барча тирик организмларнинг ҳаёт фаолиятида муҳим роль ўйнайдиган юқори молекулали табиий бирикмалар.

БИОСИНТЕЗ [био.. + синтез] Тирик организмларда ёки улардан ташқарида ферментлар таъсири билан бирмунча оддий бирикмалардан органик моддалар ҳосил бўлиши ва уларда модда алмашинуви жараёни.

БИОСФЕРА [био.. + юн. sphaira – шар] Ернинг ҳаётта макон бўлган, тирик организмлар тарқалган жойи, қисми. *Инсон фаолияти Ер юзини тубдан ўзгартиришига қодир бўлган ҳозирги даврда биосферанинг ривожланиши янги поғонага кўтарилди. «ЎЗМЭ».*

БИОТЕЛЕМЕТРИЯ [био.. + юн. tele – узоқда + meteo – ўлчайман] Биологик ҳодисаларни ўрганиш ва биологик кўрсаткичларни (ҳарорат, қон босими, юрак уриши, нафас олиш ва ҳ. к. ни) узоқдан туриб ўлчаш, текшириш усуллари мажмуи.

БИОТЕХНОЛОГИЯ [био.. + технология] Қишлоқ ҳўжалиги, саноат ва тиббиётнинг турли соҳаларида тирик организм ва биологик жараёнлардан фойдаланадиган саноат усуллари мажмуи. *Ёши биотехнология соҳасининг илдизи қадимги замонларга бориб тақалади.* «Фан ва турмуш».

БИОТИП [био.. + юн. tyros – қиёфа, нусха] Ташқи кўринишидан бир-бирига ўхшаса ҳам, айрим яшаш хусусиятлари билан фарқ қиласидиган биологик турлар.

БИОФИЗИК от Биофизика олими, мутахассиси.

БИОФИЗИК сфт. Биофизикага оид. *Биофизик тадқиқотлар.*

БИОФИЗИКА, биологик физика. [био.. + юн. physike – табиат] Тирик организмларга

хос физикавий хоссаларни, биологик ҳодисалардаги физикавий қонуниятларни, түқима ва аъзолар фаолиятидаги физикавий жараёнлар ва шунга ўхшаш хусусиятларни ўрганувчи фан.

БИОХИМИК от Биокимё олими, мутахассиси.

БИОХИМИК қ. **биокимёвий**. *Биохимик тадқиқотлар.* — *Биохимик жиҳатдан инсон организми жуда мукаммал ва мураккаб тузилган*. Газетадан.

БИОХИМИЯ қ. **биокимё**. *Медицина биохимияси ёки клиник биохимия касал организмдаги биохимиявий ўзгаришларни биохимиявий усуллар билан текширади.* «ЎзМЭ».

БИОҚУВВАТ Таъсир этиш кучига эга бўлган биологик энергия. *Ахир 10 йиллар давомида табобатимиз биоқувват усулида даволашдан юз ўғириб келди.* Газетадан.

БИОФИЛЬТР [био.. + фильтр] Оқова сувларни биологик йўл билан тозалайдиган иншоот. *Атроф мұхит экологиясини.. яхшилашда биофильтрнинг аҳамияти катта.* «ЎзМЭ».

БИПАТРИД [би.. + юн. patris — ватан] ҳук. Айни бир пайтда икки ёки бир неча давлат фуқароси бўлган шахс.

БИПЛАН [би.. + план] *тех.* Иккита устма-уст жойлашган қанотга эга бўлган самолёт.

БИР снқ. сон 1 1 рақами ва шу рақам билан ифодаланган энг кичик сон, миқдор. *Бир кам қирқ. Ўндан бир. Биру бир — икки. Яхши отга — бир қамчи, ёмон отга — минг қамчи.* Мақол. — *Етти қиз бир онанинг боласидай аҳил туришарди.* С. Зуннунова, Кўк чироқлар.

Бир пул қ. пул. *Мана энди арзимаган кўнгилочар ов деб экспедициянинг бир ойлик тоат-ибодати бир пул бўлди.* М. Мансуров, Ёмби.

2 Ҳисоб, миқдор, ўлчам, чама маъноларини англатувчи сўзлар билан келиб, предметларнинг миқдори, ўлчамини англатади. *Бир жуфт. Бир метр. Бир ҳафта. Бир таноб. Бир йил. Бир минут. Бир ўрам. Бир тўда. Бир соат. Бир аср. Бир бурда. Бир даста.* — *Бир ойдан бери тутолмаймиз.* С. Аҳмад, Юлдуз. *Бир зум иккиланиб турди.* Т. Ашуроев, Оқ от. *Қорабой бир ҳафта ишга чиқмади.* Т. Ашуроев, Оқ от. *Унга бир даста гул узатиб,*

ўтиб кетди. С. Аҳмад, Уфқ. *Бир ҳафта деганда кўзини очди.* Т. Ашуроев, Оқ от. *Тиник осмонда бир жуфт лайлак беозор сузади.* С. Зуннунова, Кўк чироқлар. *Одам дунёга бир марта келади.* Т. Ашуроев, Оқ от.

3 Баъзи отлардан олдин келиб, ноаниқлик тушунчасини ифодалайди ва «қандайдир», «аллақандай», «аллақайси» каби маъноларни билдириб келади. *Сизни бир одам сўраб келган эди.* — *Унинг кўкрагини бир нима чуқур эзди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Шу чоғ бир хотин бир бўлак нон олиб кирди.* Файратий, Унтилмас кунлар. *Ҳидоятхонни бир нарса чақсан экан, шошилиб келдилар-да, эшикни берклаб олдилар.* Ҳамза. *Маҳваши ўшанда ўртоқлари билан бир тўйга борганди.* Т. Ашуроев, Оқ от. *Йўқ, ҳовлиқмангиз, бунда фойдали бир сир бор!* А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой. ..*ўқ теккан ёғини бир хотин оқ дока билан боғламоқда эди.* Файратий, Унтилмас кунлар.

Бир кун 1) қўёш чиққандан қўёш ботгунча (12 соат) ёки қўёш чиққандан эртаси қўёш чиққунча (24 соат) бўлган вақт. *Ўйни озода қилишига роса бир кун кетди.* **Бир кун бир йилни боқади.** Мақол; 2) кунларнинг бирида, аллақайси куни. *Бир кун(и) биз бўққа чиқсан эдик.* — *Бир кун аҳволини билай, деб ўйига телефон қилдим.* Шукрулло, Сайланма. *Бир куни Арслон хотини ишдан қайтгунча ўтинг ёриб қўймокчи бўлди.* С. Зуннунова, Кўк чироқлар. *Кунлардан бир кун ўтган кунларнинг бирида.* *Кунлардан бир кун кўпни кўрган, жаҳон кезган оғайниларимдан бири ўйимга келиб қолди.* Шукрулло, Сайланма.

4 Феъллар олдидан келиб, феълдан англашилувчи иш-ҳаракатнинг бир марта бажарилиши ёки юз беришини ифодалайди. *Одам дунёга бир келади.* *Етти ўлчаб, бир кес.* Мақол. *Бир синалган ёмонни қайта-қайта синама.* Мақол. — *Унга маҳлиё бўлиб тикилиб турган хотиннинг киприклари бир силкинди.* С. Зуннунова, Кўк чироқлар. -*Биз энди сени турли-турли балоларга соламиз, буни бир бил!* — *деб мушт дўлайдилар.* А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой. *Тўмтотқ қошлари, чақнаган кўзлари бир кўрганни дөвдиратиб қўярди.* С. Аҳмад, Юлдуз.

5 Белги-хусусият ифодаловчи сўзлар олдидан келиб, ўша сўз маъносининг кучайишига хизмат қилади. *Ўғли бир яхши ўйигит экан, бир келишган, чиройлики..* — *Боя*

Маҳваши бир ажойиб гап айтди. Т. Ашурев, Оқ от. Шаҳноза деган бир қақажон қиз газетани юлиб олиб ўқиди. С. Сиёев, Ёругли.

6 Ажратиш, таъкидлаб кўрсатиш учун хизмат қиласи. Ҳамма рози бўлди, бир мен рози бўлмадим. Бу ишни бир ўзи бажарди. Ўйда бир ўзим қолдим. Камтарлар ҳам бир хислат. Мақол. — Бу бир ибрат. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Вали ака ўғлига бир отагина бўлиб қолмай, унинг энг яқин ҳамдарди ҳам эди. М. Исмоилий, Фаргона т.о. Шуни бир билиб қўйганик, Ҳонзода тирик экан, сенларга кун ўйқ. Ҳамза, Бой ила хизматчи.

7 Кесим вазифасида келганда, бирдамлик, умумийлик ёки бир хиллик, ўхшашлик маъноларини ифодалайди. Уларнинг ҳаммаси бир. Бизнинг ёшишимиз бир. Бизнинг сўзимиз билан ишишимиз бир. Кемага тушганинг жони бир. Мақол.

Барни бир қ. бари. Барни бир ётиб ётольмади, ўтириб ўтирољмади. С. Аҳмад, Юлдуз. — Барни бир етишишмайди, — дейди Мулла Обид. Бир бўлмоқ 1) бирлашмоқ, бир жон, бир тан бўлмоқ. Қўп оғиз бир бўлса, бир оғиз енгилар. Мақол; 2) бир хил бўлмоқ; ўзаро мувофиқ, мос бўлмоқ. Одамнинг дили билан тили бир бўлсин. Мақол. Бир қилмоқ Бирлаштироқ. Гапни бир қилмоқ 1) бир марта гапирмоқ, бир гапириб, масалани узил-кесил ҳал қилмоқ; 2) гапни бир ерга қўймоқ, келишмоқ, битишмоқ.

8 Баъзи отлар билан қўлланганда, «шундай», «шунақа» сўзларига тенг келиб, бўрттириш маъносини англатади. Бир иморат қўрайки, барчанинг оғзи очилиб қолсин. Бир ўйнаб берайки, ҳамма қойил қолсин. — Бир ўлқаки, тупроғида олтин гуллайди. Ҳ. Олимжон, Ўлка.

9 Кўшма сўзлар таркибида келиб, турили хил маъноларни ифодалайди: мас., бир вақт, бир маҳал, бир мунча, бир оз, бир қанча, баъзи бир, ҳар бир, ҳеч бир, бир асосли, бир жинсли.

— Абдужалил бойникудаги зиёфатни Мулла Обид бир мунча таажжуб ичида ўтказди. А. Қодирий, Обид кетмон. Бир оздан кейин у кийиниб олиб, ўйлга отланди. А. Обиджон, Аканг қарағай Гулмат.

10 Айиравчи боғловчи вазифасида келиб, гапнинг уюшган бўлакларини ёки кўшма гап қисмларини боғлашга хизмат қиласи. Бир ундаи бўлади, бир мундаи бўлади. Бир каттанинг гапига кир, бир — кичикнинг. Мақол.

— Умри бир оқарди, бир қизарди-ю, мени қучоқлаб ўнглади. А. Қаҳҳор, Хотинлар. Бу гапга чиндан ишонган Нилюфар таажжубланиб, бир акасига, бир мушукка қаради. С. Аҳмад, Юлдуз.

Бир бор экан, бир йўқ экан Ўзбек халқ эртакларининг бошланиш ибораси. Бир бўлса кри с. Эҳтимол; ажаб эмас. Ҳожия, бир бўлса, докторга кетди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Бири икки бўлмайди Рўзгорига, топган-тутганига барака кирмайди, муҳтоҷлиқдан чиқмайди. Қудратли қанотинги остида бирим икки бўлишини умид қилиб келдим. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Бирини олиб, бирига урадиган саъб. Иккаласи бир хил, бир-биридан яхши эмас, бир-биридан қолишмайди. Бирини иккига олмоқ Икки баравар қимматга олмоқ. Бир кун эмас бир кун айн. бирда эмас, бирда қ. бирда. Бир сўзни икки қилмоқ Кимсанинг сўзини, гапини ерда қолдирмоқ, бир айтгандаёқ бажармай, тақрор айтишга мажбур қилмоқ. Ўринбой бир сўзни икки қилмай, хаёл суриси чиқиб кетди, раис унинг ортидан илжайиб қолди. Ойдин, Ўзи монанд.

БИРАКАЙ 1 сфт. Биттагина бўлса ҳам жуда яхши, зўр; кўпнинг ўрнини босадиган; арзирли. Ҳа, отахон, қирқи кетиб, бири қолган, лекин биракайи қолган. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 рвш. Бир йўла; бирданига, бараварига. Эрта-индин саф-саф темир туёқлар Далаларга биракай ҳаммаси чиқур. Миртемир, Асарлар. Ҳар ёққа таралсин танбурим товуши, Биракай тўхтасин кўзларнинг ёши. Миртемир, Асарлар.

БИРАКАЙИГА рвш. Ҳеч қолдирмасдан, бир сидра, бир йўла. ..асфальтни биракайига шипиллатиб сунуриб ўтган муздек ел энди Умматалининг этини жунжитди. Шуҳрат, Жаннат қидиргандар. ..оҳирида икки оғиз гапирадилар-у, биракайига гапирадилар. «Ўзбекистон кўриқлари».

БИРАМ [асли бир + ҳам] с.т. Ортиқ даражада, юқори даражада, жуда ҳам. Ери кучли экан, бирам экин бўлдики, ҳавасингиз келади. Ойдин, Мардлик-мангулик. Бирам кули бўлди, Сатторқуя бирам уялди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Бирам хуш ёқдики, севинчидан кўзлари чақнаб қўяверди. Э. Самандар, Дарёсини йўқотган қирғоқ. Жарликда ҳар хил сомсабон ўтлар бирам кўтэдик. Р. Раҳмон, Мехр.

БИРАТҮЛА(СИ) рвш. 1 Узил-кесил ҳолда, бутун борича, ҳеч қолдирмай; бутунлай, тамомила, батамом. *Искандар қолган режаларини ҳам биратүла айтиб қўя қолди. «Ёшлик». Ёмғир ҳамон челаклаб қуяр.. гўё табиат бутун оламнинг губорларини биратўла ювив ташламоқчидек, ҳеч жаҳлидан тушмас.* М. Мансуров, Ёмби. *Хўроздча биратўла кўзларини юмид олгандан кейин, Ёдгор ердан жўхориларни йигиб, дўпписига солди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

2 Бирваракайига, бирдан, бир йўла. -*Аввал қиласиган ишларимни қилиб олай, кейин биратўла ювиниб, овқат ейман, — деди Тўла онасига.* М. Исмоилий, Бизнинг роман. Салом кўнгилдагини биратўла тўкиб солди. Ҳожи Аҳмар, Ким ҳақ? *Гуломжон кўча эшикни биратўла тамбалаб кирди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

БИР-БИР 1 Тартиби, навбати, гали билан, бирма-бир. *Кумуш бошқалар билан бир-бир кўришиб чиқди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Рисолат «гапирайми, ўйқми» дегандай, ҳаммага бир-бир назар ташлади.* А. Қаҳҳор, Хотинлар. Қани, айтингчи бир-бир, ўсган жойингиз отин. *Билармисиз, болалар, ўлканлизинг ҳаётин?* А. Орипов.

2 айн. **битта-битта 3.** *Жононга бордим бу кечга, Бир-бир босиб астагина. «Кўшиқлар». Бир-бир босиб, илгари елди, Сой бўйига яқинлаб келди.* Ҳ. Олимжон.

БИР-БИРИ: бир-бири билан Бири бири билан, бири иккинчиси билан, ўзаро. *Бир-бири билан телефон орқали сўзлашмоқ.* Бир-бири билан кўришмоқ. — Улар бир-бirlари билан ўчакишигандай, хурракни даража-бадаража оширишга тиришади. Ойбек, Танланган асарлар. ..*бир-бири билан шивирлашиб, институтдан ҳайдатиш ҳақидаги гапларни тарқатгандай бўлишарди.* Мирмуҳсин, Умид. **Бир-бирига 1)** бири иккинчисига. *Ҳамма ҳайрон бўлиб, бир-бирига қаради.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Яна кулги бир-бирига илашиди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Дарҳақиат, бир-бирига ўхшамаган нонлар тарашадек қотиб қолган эди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён; 2) бири бирига нисбатан, бири бири билан, ўзаро. *Бир-бирига зид тушунчалар.* — *Ховузнинг нариги четига бир-бирига яқин ўтказилган.. уч туп олма дарахти.* Ойбек, Танланган асарлар. *Лутфиниса оптоқ, юрса сўлқиллайдиган, икки*

қошининг учи бир-бирига туташ, бўйи сал пастроқ тўлагина қиз. С. Аҳмад, Уфқ; 3) (т.к. билан) бирини иккинчисига, бирини иккинчиси билан. *Қўлларни бир-бирига ишқаламоқ.* — У [Йўлчи] жўрттага, лоқайдлик билан икки қолини бир-бирига уриб сўради. Ойбек, Танланган асарлар. *Махдум мулла Абдураҳмон билан Анварни бир-бirlарига таништириди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. **Бир-биридан** (ч.к. билан) 1) бири иккинчисидан. *Бир-биридан ўрнак олмоқ.* — *Одамлар тўпланишиб, бир-бirlаридан сўрашади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Чодирларнинг ранги бир-биридан фарқ қиласи.* «Фан ва турмуш»; 2) бири бирига нисбатан. *Бир-биридан чироили.* *Бир-биридан ширин.* *Бир-биридан узоқ жойлар;* 3) бирини биридан, бирини иккинчисидан. *Боғчаларни бир-биридан айирган деворлар.* — *Мен билан Отабекни қаматиб, дор остига юборувчи, Отабек тилидан соҳта талоқ хати ёзib, бир-бirlариздан жудо этувчи.. баттол Ҳомид экан.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бир-бирини Бири бирини, бири иккинчисини, ўзаро.* *Бир-бирини севмоқ.* — *Хотинлар бир-birlарини сийлаб, бир-бirlарига ўйл кўрсатиб.. меҳмон опа кетидан уйга бирин-кетин киришиди.* **Бир-бири учун** Бири иккинчиси учун, иккинчиси биринчиси учун. *Агар одамлар.. бир-бири учун меҳнат қиласа, ер юзининг ўзи жаннат бўлади.* А. Қаҳҳор, Мирзо.

БИР-БИРОВИГА айн. **бир-бирига қ. бир-бири.** *Ҳол-аҳволларини бир-бировларига айтишган.* «Маликаи айёр».

БИР-БИРОВИДАН айн. **бир-биридан қ. бир-бири.** *Эр ва хотин икки ўртоқ, тўла ҳуқуқли, Бир-бировдан на устиндир, на остин. F. Фулом.*

БИР-БИРОВИНИ айн. **бир-бирини қ. бир-бири.** *Негаки бир-бировларини ўлдиришишиб, бизга зарар бермасдан, қуруққина кетмас эдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БИРВАРАКАЙ(ИГА) рвш. 1 Бир галдаёқ, ҳаммасини бир қилиб, биратўласи. *Кумуш ўн беш кунлардан бери ўигилиб келган аччини бирваракай тўкиб солди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *У [Ўлмас] ҳозир Мирҳожибони қўлга туширса, ҳамма ёмонликлари учун бирваракайига қасос олишига тайёр эди.* Ё. Шукуров, Қасос.

2 Бирдан, бараварига. *Ҳаммаси бирварамайига «йўқ» деган маънода бош чайқашди.*

«Ёшлик». Қатор тұрғылар бирварақайига қаттық ғұмбұргади. П. Қодиров, Уч илдиз. *Бирварақай* ёққан ёмғир ҳаммасини шошириб юборди. Ҳ. Нуғмон, Фасллар.

БИРВАРАКАСИГА с.т. Бирварақай(ига).

БИРГА рвш. 1 Бир бўлиб, қўшилиб, биргаликда, ҳамкорликда. Бирга ишиламоқ. Бирга ўқимоқ. Бирга ўсган ўртоқлар. — *Нишонбой* бирга ишлайдиган ўигитлар билан чорпояда ўтириарди. Т. Ашурор, Оқ от. У билан бирга кечган ширин дамларни, дилрабо сұхбатларни эслайди. Т. Ашурор, Оқ от. Қани, ўзинглар ҳам ўтиринглар, бирга ичамиз. С. Зуннунова, Олов. Келажак баҳт ўйлымни сиз билан бирга босмоқни орзу қиласман. П. Турсун, Ўқитувчи. *Медмор барвакт турраб*, уч шогорди билан бирга ташқари ҳовлида нонушта қилди. Мирмуҳсин, Меймур.

2 Бир вақтда, баравар. *Ўғлым* ерталаб мен билан бирга туради. — *Содиқжон Юлдузхон* билан ёшлиқда бирга ўсган, бир мактабда ўқиган. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

3 Билан кўмакчисидан кейин келиб, «қаторида, бир қаторда; шунингдек» маъноларини англатади. *Бизнинг вазифамиз илмни ҳалқ тажрибаси* билан бойитши ва шу билан бирга ҳалқ тажрибасини илмнинг элағидан ўтказишидир. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Янги мактаблар очиб.. диний дарслар билан бирга жуғрофия, тарих, ҳисоб каби илмларни ҳам таълим берайлик. Ойбек, Танланган асарлар. Менда бир тақлиф бор: бугун *Канизакни янги ўй* билан бирга янги ном билан ҳам мукофотласак — отини Ҳанифа қўйсак. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

4 Кимса ёки нарса билан бирликда; унинг ёнида, бағрида. *Масалаларни* бирга муҳокама қўймоқ. *Хат* билан совғани бирга юбормоқ. — *Домла.. болалардан иккитасини* бирга олиб юра бошлади. П. Турсун, Ўқитувчи. Эри, баҳти, ҳусни, шўхлиги яна у билан бирга. С. Аҳмад, Уфқ. Эри? Эри борми? — *Бор. Шу ерда. Беш ойдан бери бирга!* А. Қаҳҳор, Асарлар.

Тўйда бирга бўлинг Тўйга таклиф этиш шакли. [Ёрмат] *Баъзи* бир «таъби тортган» одамларга «тўйда бирга бўлинг» деб қўяди. Ойбек, Танланган асарлар.

БИРГАЛАШМОҚ Бирга бўлмоқ, бирга қўшилмоқ, қўшилишмоқ; биргаликда, бир бўлиб уюшмоқ. *Биргалашиб овқатланмоқ*. — *Дарвөзе, ҳатни биргалашиб ёзамиз.* К. Яшин, Ҳамза. *Мансурни кўриши биланоқ Гавҳар* ҳеч

қаёққа бормай, унинг ёнида қолгиси, мана шу ёмғир ҳавосида биргалашиб кўча кезгиси келиб кетди. Ҳ. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол. *Отабек билан Қутидорнинг ўйлари* билан бўлғанликдан, биргалашиб кетдишлар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Келин билан биргалашиб келди давлат, ёр-ёр, келди давлат.* «Қўшиқлар».

БИРГАЛИК Бирлик, ҳамжиҳатлик, иттифоқлик. *Биргаликни мустаҳкамламоқ*.

Биргалик нисбат тлиш. Иш-ҳаракатнинг бир неча шахс ёки нарса томонидан бирга, ҳамжиҳат ёки ўзаро бажарилишини ифодалайдиган феъл шакли. *Феълнинг биргалик нисбати*. *Биргалик эргаш гаплар тлиш*. Тўғридан-тўғри бош гапга боғланиб келган эргаш гаплар.

БИРГАЛИКДА рвш. 1 Жам бўлиб, бир бўлиб, қўшилиб. *Иккинчи қайиқ ҳам соҳилга етиб келиб, Сайдусмон жанғчилари билан биргаликда олдинга кетишиди.* Назармат, Жўрлар баланд сайдрайди.

2 Бирга, биргалашиб, уюшиб; бир ёқадан бош чиқариб, ўзаро келишиб. *Биргаликда курашмоқ*. — *Биргаликда ўтган шовқин-суронли болалик, қувноқ ёшлиқ тугади.* П. Турсун, Ўқитувчи.

БИРГИНА юкл. взф. Фақатгина, ёлғиз, танҳо. Қишин-ёзин биргина иштонда юргани учун уни ҳамма Яланғоч Полвон деб атарди. А. Обиджон, Аканг қарағай Гулмат. *Биргина Азизхон унга лоқайд қаради.* С. Аҳмад, Уфқ. У биргина илмнинг эмас, балки санъатнинг ҳам ҳомийиси эди. К. Яшин, Ҳамза.

БИРДА рвш. Қайсиям бир куни, бир пайтда, тунов куни. У Зебихонга кўзи тушиши билан орқасига қараб қичқирди: -*Буви, ҳу бирда келган аям келди!* С. Зуннунова, Олов. Ҳўб бирдаги байтингиз жонимни ўртади. С. Сиёев, Аваз.

Бирда эмас, бирда ёки бирда бўлмаса, бирда Бир кун эмас, бир кун; қачондир бир кун. Тўрахоновга ўшаша кишилар бирда бўлмаса бирда, бари бир, тумшуқларидан ишнадилар. Ш. Рашидов, Қурдатли тўлқин.

БИРДАЙ, -дек 1 сфт. Ҳар жиҳатдан тенг, айнан бир хил. *Менга ҳамма бирдай.* Ҳаммага бирдай қарамоқ. Ой билан кундай бўл, Ҳаммага бирдай бўл. Мақол. — *Сатта бирдай ботирлар, Йўл юрди тун ҳам кундуз.* «Юсуф ва Аҳмад». Баринг бирдай хизмат қилгин, канизлар. «Маликаи айёр».

2 Бир текисда, бир ўлчовда, бир маромда, текис. Ҳамма кўчатлар бирдаи ўсмоқда. *От бирдаи йўртиб бормоқда.* — Йиллар бирин-кетин шундай ўтаверади, турмушишимиз бирдаи ширин.. М. Жўра, Изтироб. Қийғир қушлар бирдаи учар қиёда, лочин қушлар баҳра олар ўёда. «Нурали».

3 Вақт жиҳатдан узлуксиз; ҳамиша, ҳамма вақт, доимо. Бирдаи вақтим ўйқ, дейди. — Гул ҳамиша чаман бўлиб турмаганидай, инсон ҳам ҳаётининг ҳамма дамларида бирдаи баҳтиёр бўлиши қийин. С. Кароматов, Бир томчи қон.

4 Бир хил ҳолатда, бир зайлда, ўзгаришсиз. *Беморнинг аҳволи бирдай. Отинойи бирдаи тақрорлаайди:* -Чаққон-чаққон, тез-тез бўла қол! П. Турсун, Ўқитувчи.

БИРДАМ Ҳамжиҳат, яқдил, ҳамнафас; мақсади, маслаги бир. *Бирдам бўлмоқ.*

БИРДАМЛИК Ҳамжиҳатлик, яқдиллик, ҳамнафаслик. Бутун рўйи заминга ядро фалокати соя ташлаб турган айни пайтда ҳалқаро бирдамлик тантанаси улкан аҳамиятга эгадир. Газетадан. *Мустақил Ўзбекистон ҳалқлари бирдамлиги — улуф, қудратли куч.* Газетадан.

БИРДАН рвш. 1 Кутилмаган, хаёлга келмаган вақтда; тўсатдан, кўққисдан. *Бармоқ сараклатиб, сўзга оғиз жуфтлаши билан, бирдан ўттали тутди.* А. Обиджон, Аканг қарагай Гулмат. *Мамлакат Санжарга қараб туриб, бирдан меҳри товланиб кетди.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил. *Бу унинг қалбida бирдан ўйғониб кетган оталик туйгуси эди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Айни бир вақтда, баравар. *Иккиси /Офтоб ойим ва Кумуш/ ҳам сачраб, Кутидорга қарадилар-да, бирдан сўрадилар:* -Нима, қандай сир? А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ҳали машинанинг қораси кўздан ўчмасдан, бирдан икки самолёт пастланди. Ойбек, Қуёш қораймас.

3 Бир йўла, бирваракайига. -Ҳа, ҳаммасини.. бирдан олма, — секин гапириди Эшвой, — бир бўлгагини ол. Ойбек, Танланган асарлар. *У /Бобур/ чорбоғ четидаги ялангликтан бўз отни чоптириб чиқди-ю, бирдан жиловини қўйиб юборди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

4 Дарров, тезда. *Фозилжоннинг юзидаги илжайши бирдан газабга айланди.* С. Зунунова, Кўк чироқлар. *Бирдан ош ва ошни*

қатиқлаши баҳси ҳамманинг эсидан чиқди. А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой. Қўзлари бирдан жиққа ёшга тўлди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

БИРДАН-БИР Фақат битта; ягона, ёлғиз, биттагина. Бирдан-бир чора. Бирдан-бир сабаб. — .унинг суянгани — эри, бирдан-бир орзуси — анор эди, бирданига ҳар иккиси ҳам ўйққа чиқди. А. Қаҳҳор. Учламчи даврдан ўтиб келаётган бу дарахт табиатда ноёб бирдан-бир мажнун арча нусхасидир. Газетадан.

БИРДАНИГА рвш. айн. бирдан. Бирданига кўз олдида яшин ҷақнагандай бўлди. «Шарқ ўлдузи». Темиржон бирданига маъюс тортиб қолди. Ж. Абдуллахонов, Орият. Безовта шамол бирданига кучайиб, қора булат пардасини сурин келди. М. Кориев, Қиз узатиб боргандা.

БИРЁН [ф. بریان — қовурилган, пиширилган] Тоза куйган, ғам-аламга ботган; ғам-фуссали. Унинг ҳамдарди ва ҳамсуҳбатлари ҳам ўзи каби бағри бирён кишилар эди. «ЎТА». Дилим бирён, кўзим гирён.. «Маликаи айёр». Эртак эмас, бувинг айтган орзу эди, Бувинг бирён бўлиб ютган оғу эди. Т. Тўла, Асарлар.

БИРЁҚЛАМАЛИК Нохолислик, но-объективлик, бир томонга тортишлик, субъектив ёндашишлик. *Маълумки, илгари колхоз раҳбарларини сайлаб қўйишида кўпинча бирёқламалик, расмиятчиликлар содир бўлиб турарди.* «Муштум».

БИР ЁҚЛИ: бир ёқли қилмоқ Ё нари, ё бери қилмоқ, тугатмоқ; ўлдирмоқ. Улар етиб келмай туриб, буни бир ёқли қилмоқ керак. «Ёшлик». Ваҳлонки, Қодирбек билан гапни бир ёқли қилиб олиш ҳам керак. «Шарқ ўлдузи». Ёшуллни бир ёқли қилсак, кейин навбат Тўпарига. М.М.Дўст, Лолазор.

БИРЖА [юн. үтгса — ҳамён, халта] Қимматбаҳо қоғозлар ва ҳар хил моллар билан савдо-сотиқ қиласидиган йирик савдо мусасаси; бозорни уюштиришнинг ташкилий шакли. Бугун.. мәҳмонлар Нью-Йорк биржасини бориб кўрадилар. Газетадан.

Меҳнат биржаси Ишга ёллаш ва ёлланнишда ишчи ва иш берувчи ўргасида восита-чилик қилувчи муассасаси. **Товар биржаси** Ҳар хил оммавий товарлар (дон, пахта) билан савдо-сотиқ қиласидиган биржа. **Фонл биржаси** Қимматбаҳо қоғозлар билан олди-сотди мумомаласини олиб борадиган биржа.

БИРЖАЧИ Биржা ҳаракат (операция)лари билан шугулланувчи шахс, биржা корчалони.

БИРИКИШ 1 Икки ёки ундан ортиқ нарсанинг ўзаро қўшилиб, бир бутун ҳолга келиши.

2 ким. Икки ёки бир неча мoddанинг атомларидан ёки молекулаларидан янги бир мoddанинг ҳосил бўлиши. *Бирикиш реакцияси.*

БИРИКМА 1 ким. Молекуласи бир неча элемент атомларидан таркиб топган модда. *Кимё фанининг ҳозирги даврдаги асосий вазифаси ҳалқ учун муҳим хоссали бирикмалар олишдан иборат.* «Фан ва турмуш». ..органик бирикма сифатида барча тирик организмларда бўлади. «Фан ва турмуш».

2 тли. Маълум грамматик қонуниятлар асосида ўзаро боғланган икки ёки бир неча сўз. *Сўз бирикмаси. Барқарор бирикмалар. Фразеологик бирикма.* — Тугал бир фикр билдирадиган сўз ё сўз бирикмаси гап дейилади. «Ўзбек тили грамматикаси». *Баъзан сифатлар икки ёки бир неча сўздан, яъни сўз бирикмасидан иборат бўлади.* «Ўзбек тили дарслиги».

БИРИКМОҚ 1 Қўшилиб, бир бутунлик ҳосил қўлмоқ, бирга қўшилмоқ. *Бел билан билак бирикса, иш битар. Мақол.* — Жувозхона ичидан тезак, шиптири, мой ва кунжара ҳидларидан бириккан аллақандай қўланса ҳид Йўлчининг димогига дарров урди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Бир-бирига уланмоқ, туашмоқ. *Деталларнинг бириккан жойлари.* — Космик аппаратларнинг бир-бирини қидириб топшиши, яқинлашиши, бирикиши ва туташиши борт автоматикаси ёрдамида бажарилди. Газетадан.

3 Бир маслак, мақсад йўлида бирлашмоқ, уюшмоқ; бир жон, бир тан бўлмоқ. *Бириккан енгар. Мақол. Бириккан куч — куч, Бирикмаган куч — пуч. Мақол. Кўпчилик бирикса, тоғни қулатар. Мақол.*

4 ким. Бирикиш реакциясига киришмоқ. *Водород билан кислород бирикиб, сув ҳосил қиласди.* — Чакмоқ пайтида ҳаво таркибида азот билан кислород бирикиб, нитрат ҳосил қиласди. «Фан ва турмуш».

БИРИКТИРМОҚ 1 Бирикмоқ фл. орт. н. *Деталларни бириктиримоқ. Моддаларни бириктиримоқ.* — *Биз нутқимизда айрим сўзларни ўзаро бириктириб, гап тузамиз ва*

фикримизни баён қиласиз. Ўзбек тили дарслиги. Тирик қолган жангчиларни дарҳол ҳар иккала тўп расчётига бириктириб, тўпларни жанговар ҳолатга келтирди. Газетадан.

2 Ихтиёрига бериб қўймоқ, топширмоқ. *Деҳқон-фермерлар фойдаланиб турган ерлар уларга доимий бириктириб қўйилади.* — Янгидан ташкил қилинган боғлар тажрибали боғбонларга бириктириб қўйилмоқда. Газетадан.

3 Йўл-йўриқ кўрсатиш, ёрдам бериш ёки қараб туриш учун боғлаб, қўшиб қўймоқ. *Бирмунча тажрибали ёзувчилар консультация ишига бириктириб қўйилди.* Н. Сафаров, Оловли излар. Ҳар бир ўқув кабинети ва устахонага комбинат бўлшимларининг раҳбарлари бириктириб қўйилган. Газетадан.

Бошини бириктиримоқ қ. бош. Тил бириктиримоқ қ. тил. *Барно билан тил бириктириб қўйганига қарамай, совчилар қайтгунча, оёғи кўйган товуқдай питирлаб қолди.* О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса.

БИРИКТИРУВЧИ 1 Бириктириш ишини амалга оширувчи шахс.

2 Икки нарсани ўзаро боғловчи.

Бириктирувчи боғловчи тли. Тенг боғланган гапларни ёки уюшиқ бўлакларни бир-бирига боғловчи ёрдамчи сўзлар (мас. ва, ҳам, билан). **Бириктирувчи тўқима** биол. Организм қисмларини бириктирувчи, тутиб турувчи ва озиқлантирувчи тўқима.

БИРИН-БИРИН рвши. 1 Бирининг кетидан бири, бирин-кетин, кетма-кет. *Меҳмонлар, бирин-бирин тарқалишиди.* — *Беклар ҳам созланаб, бирин-бирин салом бериб кела берди.* «Нурали». *Ғўза ичида юрувчилар бирин-бирин уват орқали ўлга чиқа бошладилар.* А. Қодирий, Кичик асарлар.

2 Тартиби, гали билан, бирма-бир. [Отабек] *Ҳасаналига ўтган гапларни бирин-бирин айтиб бергиси.. келар эди.* А. Қодирий, *Ўтган кунлар.* ..Офтоб ойим бирин-бирин кузатувчи хотинлар билан кўришиб чиқди. А. Қодирий, *Ўтган кунлар.* Сўнгра бирин-бирин сўзлаб берди. Чўлпон, Кеча ва кундуз. Азон билан туриб ойга қарадим, *Ўтганлардан бирин-бирин сўрадим.* «Кўшиқлар».

БИРИНЖ 1 [ф. جریان – бронза; сариқ мис] эск. айн. бронза. [Ҳайкални] ..атайин қолин ясатиб, атай биринждан қўйганидан кейин.. изидан бирор илтимоси бўлмоғи ҳам тайинда, ахир. М.М.Дўст, Лолазор.

БИРИНЖ II [ф. بىرىنچى - гуруч] айн. гуруч. Югурб бозорга борса, Гүшт, биринж олиб келса. «Бойчечак».

БИРИН-КЕТИН рвш. Бирининг кетидан бири, кетма-кет, орқама-орқа; навбат билан. Камбагаллар бирин-кетин настга тушиши. К. Яшин, Ҳамза. Мажлис тугаб, одамлар идорадан бирин-кетин чиқа бошладилар. П. Турсун, Үқитувчи. Элмурод орқасига бурилиб, Латифий билан Араббойнинг бирин-кетин келаётганини кўрди-да, газабланди. П. Турсун, Үқитувчи. Артиллерия.. душман окопларини, ўт очиши нуқтадарини бирин-кетин тор-мор қилмоқда эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Олма-ўрик ва шу каби тар мевалар ҳам бирин-кетин пишиб, одамларнинг оғзиларига тегди. К. Яшин, Ҳамза.

БИРИН-СИРИН айн. бирин-бирин. Кизлар бирин-сирин ўринларидан қўзгалишиди. «Ёш куч». Эрталаб одамлар яна бирин-сирин Отахўжча аканинг ташқарисига ишигалиши. С. Юнусов, Кутимаган хазина. Бутун бошидан кечирганлари бирин-сирин кўз олдидан ўтаверди. Ойдин, Ҳикоялар.

БИРИНЧ [ф. بىرىنچى - гуруч] айн. гуруч. Азизим, деб босиб келди Девзира биринч ошини. «Нурали». Мани берган ёғ, биринчим билан ота-онанг ош кўрди-ку! Ҳамза.

БИРИНЧИ 1 тртб. сон Тартиб ўрни 1 рақами билан белгиланган, 1 номерли. Биринчи жилд. Биринчи бет. Биринчи қатор. Навоий кўчасидаги биринчи ўй. ■ У биринчи қўшиқни яхши айтди. Ў. Ҳошимов, Қалбиннга қулоқ сол. Йўлчи биринчи кун бозорни айлана-айлана, кечга қадар уч-тўрт ерга юк орқалади. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Қаторда энг олдинги ўринда турган, энг олдингиси, энг аввалгиси. Биринчи арава тўхтамай ўтиб кетди. О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса. Биринчи масала юзасидан Бўтабоий ақага сўз берилди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Ўша куни биринчи сўроқ шу билан тугади. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

3 Бошқаларига нисбатан энг олдинги, бош; тўнгич. Биринчи фарзанд.

Биринчи хотин 1) энг олдинда (турган, ўтирган) хотин; 2) этн. эск. Кўп хотинли кишининг энг катта хотини, бош хотин. Бу ўйланишдан биринчи хотини ва бошқалар сира хабардор бўлмаслиги ҳам мумкин. Ойбек, Танланган асарлар.

4 Санаб ўтилган, зикр қилинган ёки кўзда тутилган нарсаларнинг олдингиси, аввалгиси. Голиблар учун уч мукофот белгиланди: биринчиси – 10000 сўм, иккинчиси – 5000 сўм, учинчиси – 3000 сўм. ■ Мирзаев.. Латофатхонга иккита хат ёзди. Биринчи хати-ку бошдан-оёқ «раҳмат»дан иборат эди, кейингисида «қулогингизга айтадиган гапим бор» деган мазмунда шама қилди. А. Қаҳҳор, Кўк конверт.

5 Иш-ҳаракатда ҳаммадан олдин қатнашган ёки қатнашадиган, энг аввалги, илк. Уни энг биринчи мен кўриб қолдим. ■ ..жазога лойиқ муштумзўрларни ном-баном айтайлик. Қани, ёзинг, ўртоқ Самандаров! Биринчи ким? А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

Биринчи бўлиб Энг аввал, ҳаммадан олдин. Биринчи бўлиб сўзга чиқмоқ. ■ Бу ишда Қурбон отага биринчи бўлиб қўл бермоқчи бўлган одамларнинг энг биринчиси Абдусамадқори эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Биринчи бўлиб финишга яқинлашиб келаётган спортчини қўллаб-қувватловчи товушлар эшишилди. Газетадан. **Биринчи галда** (ёки навбатда) Энг аввал, аввало, ҳамма(си)дан олдин. Иш жуда соз бошланди, энди охиригача силлиқ кетсин. Бунинг учун биринчи галда дадишилик керак! Ойбек, Танланган асарлар. Гулнорни қочириш тўғрисида таклиф қилганда, биринчи галда шу мақсад ўйланган эди. Ойбек, Танланган асарлар.

6 Энг аввал, илк бор пайдо бўлган, юзага келган; ҳаммадан олдин содир бўлган, юз берган; дастлабки. Биринчи хил муҳаббат – тилда, иккинчи хил муҳаббат дилда бўлади. А. Қаҳҳор, Асарлар. Туригуной биринчи товушни эшишганда, сесканди, сўнггилари эса уни ваҳимага солди. А. Қаҳҳор, Мастон. Атроф жимжит. Узоқдан хўрорзинг биринчи қичқириги эшишиди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

7 Олдин кўрилмаган, энди илк бор юз берган. Ота мажлисда биринчи сўзга чиқиши экан. А. Қаҳҳор, Асрор бобо. Танклар жангини Аҳмаджон биринчи кўриши.. эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Кумушбibi ўзига томон келувчи бу даҳшатли хотинни умрида биринчи марта кўриши эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Нури чидай олмади, биринчи марта аччигланаб гапирди. Ойбек, Танланган асарлар.

8 (-лар қўшимчаси билан) Олдинги ўринни олган, олдинда борувчи; пешқадам, илфор. *Бу ўилги мусобақаларда командамиз биринчи. — У биринчилар қаторида фронтга бориш ҳақида ариза ёзди.* Газетадан. *У Мирзачўлга биринчилар қаторида келган эди.* «Гулдаста».

9 Малакаси, маҳорати жиҳатдан энг юқори, устун; энг моҳир. *Шаҳарда биринчи уста.*

10 Ҳаммасидан зарур, энг муҳим, асосий, бош. *Хукуматга ёрдам бериш бизнинг биринчи вазифамиз бўлиши керак.* Ойбек, Танланган асарлар. *Фан-техника ғоят тараққий этган ҳозирги даврда ҳам нон элнинг энг биринчи ҳаётий негизи бўлиб қолмоқда.* Газетадан.

Биринчи даражали Энг олий, энг юқори; энг аҳамиятли маъноларини ифодалайди. *Биринчи даражали диплом ва пул мукофоти билан қайтди.* С. Аҳмад, Юлдуз. *Фикрнинг ана шу йўсинда ифодаланиши учун.. бадиий деталлар ҳам биринчи даражали ўрин тутиди.* «ЎТА».

БИРИНЧИДАН крш. с. Гапда санаб ўтиладиган нарса, воқеа-ҳодиса ва ш. к. нинг энг асосийини, энг олдингисини кўрсатади ва «биринчи шуки», «аввали шуки», «аввало» каби маъноларни билдиради. *Биринчидан, ҳалқа нуқул фойдали иш, чунки сиз ҳалқни тўғри ўйла бошлайсиз; иккинчидан, юрт тинчиди, учинчидан, номингиз кўтарилади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ман санга икки оғиз гапирай: биринчидан, пулнинг қадрини бил, лўлининг эшагини сугор, пулни ол.* Ойбек, Танланган асарлар.

БИРИНЧИЛИК Бирор масалада (сифат, хусусият, маҳорат, иш-ҳаракат ва ш. к. жиҳатидан) энг устунлик, юқорилик; биринчи ўринда туриш, илфорлик. Ҳолбуки, «Четан» бунда ҳам биринчиликни олади. А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой. *Европа бўйича узун мўйловлилар орасида биринчиликни олган туркиялик Аюб Тўпчи ўз мўйловини беш миллион лирага сугурта қилди.* Газетадан.

БИРИСИ I: бириси куни Эртадан кейин, учинчи куни, индин(ига). *Бириси куни, намози асрда азон айтилган вақтда, сени Қўйдарвоза ёнида кутаман.* С. Сиёев, Ёруглик. *Мирзачўлга араваларимиз бириси кун азонда жўнайди.* Ҳ. Фулом, Феруза.

БИРИСИ II Иккисидан бири ёки кўп нарсадан бирортаси. *Бирисини бердим ҳайло (хув ана) гулима, Бирисини ўзим олдим қўлима.* «Эрали ва Шерали». *Бириси шиму ҳаё гулзори, Бириси меҳру вафо гулзори.* М. Солиҳ, Шайбонийнома.

БИРИЧ шв. айн. бронза. *Узангиси тилла, михи биричдан.* «Интизор». Алломишининг Олтинбий бобосидан қолган, ўн тўрт ботмон биричдан бўлган парли ёйи бор эди. «Алломиш».

БИРИЙЎЛА, бир йўла Бирданига, ҳаммасини бирдан, барчасини, бутунлай.. уруш давридаги қизамиқ Асқар отанинг бирйўла уч қизини тутдай тўқиб кетди. Д. Нурий, Осмон устуни. *У Зулфиқор/хўжрага кирибоқ ҳамма гапни бир йўла айтди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

БИРКА [р. бирка — белгилар қўйилган тахтача] Молларнинг ва, умуман, нарсанинг рақами (номери), нархи ва ш. к. лар ёзib қўйилган тахтача; ёрлиқ. Қарасам, бечора сигирнинг бирка тақилган чап қулоги ярмидан кесиб ташланибди. «Муштум».

БИРКИТИЛМОҚ Биркитмоқ фл. мажҳ. н. Дастлабки фаолиятни Расулжонга биркитилган соҳаларни текширишдан бошладиши. Ж. Абдуллахонов, Хонадон. *Бувиражабга биркитилган ўн беш сигирнинг таги доим тоза, охури ем-емишга тўла.* «Ёшлиқ».

БИРКИТМОҚ айн. бириктиримоқ 3. У [раис] бизни тўртинчи бригадага биркитмоқчи. Мен кўнмадим. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

Тил биркитмоқ Келишиб олмоқ, гапни бир жойга қўймоқ. -Биламан, — деди хотин қошларини чимириб, — ҳамманглар бир одамсизлар. Тил биркитиб қўйгансизлар. С. Аҳмад, Уфқ.

БИРЛА эск. 1 кт. айн. билан. Садоқат бирла ўзбек шуҳратини ёймоқда оламга. «Гулдаста». Қўшинларинг бўлди ер бирла яксон. Ҳ. Олимжон. Феруз бирла бир хонада ўтириб гурунг этмакка, бир қозонда пишган овқатни емакка ор қўлганими бу? С. Сиёев, Ёруглик.

2 кам қўлл. айн. бирга.

БИРЛАМЧИ 1 с.т. Биринчи. Уни севгани билан қовуштирамиз. *Бирламчи шартим шу!* К. Яшин, Ҳамза.

2 Бирон ҳодиса жараёнида биринчи ўрин тутган; асосий, биринчи. *Материя бирлам-*

чидир (флс.). ■ *От туркумига оид сўзларда лексема бирламчи нутқий негиз ҳолатида бўлади. «ЎТА». Бирламчи космик нурлар ер атмосфераси орқали ўтамётганида, ўз энергиясини жуда тез сарфлайди.* Газетадан.

Бирламчи жинсий белгилар Эркак билан аёл кишини, шунингдек, эркак ва урғочи ҳайвонни бир-биридан ажратиб турадиган асосий белгилар, хусусиятлар. **Бирламчи ўрама физ.** Электр машина ёки трансформаторларнинг бошлангич ток ўтадиган ва магнит майдони ҳосил қиласидиган ўрамаси.

БИРЛАН эск. кт. айн. **билин.** *Халқинг бирлан баҳодирсан, яна сен бебаҳодирсан.* С. Абдулла, Тоҳир ва Зухра. *Бу нобакор айтсун, нечун мурдашўйлар бирлан қўл олиб кўришур?* С. Сиёев, Ёруғлик. *Мушк бирлан раъҳон файз бериб уйга, Аламнок кўнгилни солар минг кўйга.* Б. Бойқобилов, Садоқат.

БИРЛАШГАН 1 **Бирлашмоқ** фл. сфдш. Ўзаро жисплашган, ўзаро келишишган, дўстлашган. **Бирлашган** – ўзар, бирлашмаган – тўзар. Мақол.

2 Бир турдаги нарсалар ёки тенг ҳуқуқли кишилардан, ташкилотлардан, давлатлардан ва ш. к. дан ташкил топган; муштарак. **Бирлашган ҳўжалик.** **Бирлашган** касаба уюшмалари қўмитаси. **Бирлашган** Миллатлар Ташкилоти.

БИРЛАШМА Маълум асосда ёки маълум мақсадларни кўзда тутиб уюшиш натижасида вужудга келган ташкилот, уюшма. *Сиёсий бирлашмалар.* ■ **Бирлашма ташаббуси** билан яқинда бир яхши ҳаракат бошланди. Газетадан. **Бирлашма** уч қаватли янги бинода эди. А. Мухтор, Асарлар.

БИРЛАШМОҚ 1 Ўзаро туташмоқ, уланмоқ; қовушмоқ. *Ниҳоят, уларнинг лаблари беихтиёр бирлашиди, қонларида, томирларида баҳор қуёши эригандай бўлди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ақл ва баҳт бирлашса, инсоннинг ҳаётий йўли равон бўлади.* Газетадан. *Тоғ ўнгирларидан оқиб чиқаётган Еттикечув, Ўринлисой, Кўксувлар бирлашиб, Заминсой ҳосил бўлди.* «Ўзбекистон қўриқлари».

2 Маълум асосда ёки маълум мақсадларни кўзлаб, бирга қўшилмоқ, уюшмоқ. *Бўрини кўрса, овлу ити бирлашар.* Мақол. ■ *-Ахир барча темурийлар бирлашиб, иттифоқ тузсалар бўлмасми?* – деди Нигор хоним куюниб. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

БИРЛАШТИРМОҚ **Бирлашмоқ** фл. орт. н. **Камқувват** корхоналарни бирлаштирмоқ. ■ **Бизларни мактаб** бирлаштирди. П. Турсун, Ўқитувчи. *Зулм ҳурланганларни бирлаштиради.* «Қанотли сўзлар».

БИРЛИК 1 Бир ёқадан бош чиқарип бирлашганлик; ҳамжиҳатлик, яқдиллик. *Куч – бирликда. Бирлик бор – тириклик бор.* Мақол. *Ҳикмат – бирликда.* Мақол.

2 Бир бутунлик; умумийлик, муштараклик. *Ойимхон билан уни [Элмуродни] салимият, очиқлик, ният-тилак бирлиги маҳкам боғлар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Инсонни кучли қиласидиган, уни безайдиган нарса – мақсади, тўғрироғи, мақсадлар бирлиги!* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. *Бола тарбиясида мактаб билан оила ўртасида мақсад бирлиги бўлиши лозим.* Газетадан.

3 Санаш, ўлчаш, ҳисоблаш, қиёс қилиш учун мезон сифатида қабул қилинган катталик. *Ўлчов бирликлари.* ■ **Электр сиғимининг бирликлари.** «Физика курси». Биз ёруғлик кучини ёки товуш кучини ўлчаймиз, лекин ҳид кучини ўлчайдиган бирлик ўйқ. Газетадан. *Геокимё текширадиган асосий бирлик – кимёвий элемент ва унинг атомидир.* А. Е. Ферсман, Қизиқарли геохимия.

4 тли. Тил сатҳларининг лисоний категориялари. **Тил бирлиги.** *Луғавий бирлик. Фразеологик бирлик. Нутқий бирликлар.* ■ *Нутқ бирлиги бўлган сўз, негиз, сўзнинг маъноли қисмлари ўзгармайдиган тургун ҳодиса эмас.* «ЎТА». *Фразеологик бирлик шоир томонидан шеърнинг ритм, банд, вазн, қофия каби воситалари талабларига бўйсундирилган ҳолда ишлатилади.* «ЎТА».

Бирлик категорияси Шахс ёки предметнинг биттатигини билдирувчи грамматик шакл.

БИРЛИКДА айн. **биргаликда 2.** **Бирликда** ши олиб бормоқ. ■ **Кўриб ҳар ким деди бирлиқдаги қувватга салламно.** Ҳабибий. *Шу билан бирликда, Ҳасанали ҳам Отабеклар билан.. қўшилиб қамалган бўлар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БИРМА-БИР рвш. 1 Тартиби, гали билан, бирин-бирин, бирин-кетин, кетмакет. *Ғиштларни бирма-бир олишган эди, олтин тўёла хумнинг оғзи кўринди.* С. Юнусов, Кутимаган хазина. *Манзура опа ҳар бир синғга кириб, болаларнинг тозалиги борми, кундалиги борми – бирма-бир текшириб*

чиқдилар. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Сафаров уларни кузатиб қайтди ва аризаларни бирмабир кўздан кечирди. А. Қаҳҳор, Асарлар.

2 Бирор воқеа-ҳодисанинг бутун тафсилоти билан, битта-битта, битталаб. Элмурод.. бўлиб ўтган сұхбатни бирма-бир гапириб бермоқчи бўлиб ўйланиб, қофозга ёзди. П. Турсун, Ўқитувчи.

З Ҳар бирини алоҳида-алоҳида, якка-якка, битта-биттадан, битталаб. Комиссия ёш ўқитувчиларни бирма-бир чақириб сұхбатлашишга ва уларнинг қаерда, қандай вазифада ишлашини белгилаб беришга кириши. П. Турсун, Ўқитувчи. Ахир қўрқ-эллик хонадоннинг молини бирма-бир уйга эттиб бериши осонми? Ойдин, Ҳикоялар.

БИРМУНЧА рвш. 1 Бир қанча, анчагина. Бирмунча вақт. — Элмурод шу кўйи яна бирмунча юргач тұхтади-да, ўйл четидаги бир тошга ўтириди. П. Турсун, Ўқитувчи. Абдужалил бой тегирмонга яна бирмунча вақт айланишади. А. Қодирий, Обид кетмон. Ёз ойлари эди. Ҳаво бирмунча салқин. Х. Ёдгоров, Ҳаёт тұлқынлари.

2 Бир қадар; маълум даражада. Беморнинг ахволи бирмунча яхшиланди. «Шарқ юлдзузи». Элмурод қизга яқинлашар.. ва унинг олдида бирмунча хижолат чекиб, күпинча ғап то-полмай, қизарар эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Публицистикада конфликт бирмунча ўзига хос шаклда акс этади. Газетадан.

БИРНЕЧА (тұғриси бир неча) қ. неча. Яна бирнече дақиқалардан кейин Анвар садаф пардалари ярақлаб турған яп-янги тор күтариб кирди. Ў. Ҳошимов, Қалбининг қулоқ сол.

БИРНИМА (тұғриси бир нима) қ. нима. У ҳақда, ўзим ҳақимда бирнима айтсангиз.. Мирмуҳсин, Меъмор.

Бирнимали бўлиб қолмоқ Бирор нарсага эга бўлмоқ. У шу ҳаракати билан «вақти келгандан бирнимали бўлиб қолмаймизми» демоқчи эди. Газетадан.

БИРОВ I снқ, сон Бир, битта. Иккога бирор ботолмас, Отликқа яёв етолмас. Мақол. Бирорни кўриб фикр қил, Бирорни кўриб шукр қил. Мақол.

БИРОВ II гум. олм. 1 Кимлиги номаълум, қандайдир бир номаълум киши, кимдир, аллаким. Бирни бирор беради, Кўпни — меҳнат. «Қанотли сўзлар». Бирор билганини мақтар, бирор — кўрганини. Мақол. — Қа-

лайсан, ука? — бирор келиб туртди Йўлчини. Ойбек, Танланган асарлар. Бирор борким, бору — бор бўлса ҳам ўйқ. Бирор борким, ўйку — ўйқ бўлса ҳам тўйқ. Ҳабибий.

2 Бошқа бир киши; ўзга, бегона. Бола-хонада иккаламиз турғанимизни тагин бирор кўриб қолмасин. К. Яшин, Ҳамза. Энди уни [Умидни] кўриши ҳам, у ҳақида ўйлаши ҳам мумкин эмас, У энди бирорнинг баҳти. Мирмуҳсин, Умид. Бирорнинг кўнглига зўрлик билан эгалик қилиб бўлмайди. С. Аҳмад, Уфқ.

Баъзи бирорлар Баъзи бир кишилар, ўзгалар. Баъзи бирорлар ушлашиб қўлни, Тополмай овора бўларлар ўйлани. «Қўшиқлар». **Бирорлар** Uriшиб, аразлашиб қолган кимсанинг номини тилга олиш хоҳланмаганида, унинг номи ўрнида ишла-тиладиган сўз. Аммо [Отабекда] «бирорлар» тұғрисида, нима бўлганда ҳам, бир ғап эшилтмак ҳаваси туғилган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БИРОДАР [ф. بِرَادَر — ака, ука] 1 Ака ёки ука; оға ёки ини. Бойсунқур мирзо ўз қобилияти, ўтқир зеҳни, ишбилиармонлиги билан бирорларидан ажралиб туради. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Фаолияти, қарашлари, муносабатига кўра ўзаро яқин шахс; ҳамдам, дўст. Тангри бирорларига қовоғини солиб қаровчи кишиларни ёқтирамайди. «Ҳадис». Мурибдек кишини бирор, оға тутиниб, Аваznинг ёруғ кунлари зиёда бўлди. С. Сиёев, Аваз. Минг ташаккур, минг раҳмат, ёнимизга кириб, дехқончиликка ўргатган ўзбек бирорларимизга. «Ўзбекистон қўриқлари».

3 Ўртоқ, оғайни (мурожаатда). Сиз қутлуғ кунларда етиб келдингиз, азиз бирорлар! А. Муҳтор, Дўстлигимиз барқ урсин. Бирор, Азизхон деган полвон болани қайдан топсан бўлади? С. Аҳмад, Уфқ. — Қаёққа, бирор? — деди шопмўйлов таксичи, машинанинг қия деразасидан мўралаб. Ў. Ҳошимов, Қалбининг қулоқ сол.

Бирордари азиз Азиз дўстим, оғайним. Бирордари азиз, сиз менинг бу сўзларимдан хафа бўла кўрмангиз.. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 Бирордар (эркаклар исми).

БИРОДАРЗОДА [ф. بِرَادَرْ زَادَه — жиян; ака ёки уканинг фарзанди] Ука ёки аканинг ўғли, қизи; амакивачча.

БИРОДАРҚУШЛИК [бирордар + ф. کش — ўлдирувчи] Ака-укаларнинг, ўзаро яқин,

қариндош кишиларнинг бир-бирини қириши; улар ўртасидаги ўзаро қирғин-барот. Сизнингча, бу биродаркушликнинг илдизлари қаерда, уларни қандай қилиб йўқотиш мумкин? «Ёшлиқ». Мен яқин ўтмишида юз берган биродаркушлик васвасаси қачондир бизга сабоқ бўлишига.. умид боғлаб сукут сақлардим. Газетадан.

БИРОДАРЛАРЧА айн. **биродарона**. Биродарларча ёрдам бермоқ. Биродарларча муносабат. Биродарларча гамхўрлик.

БИРОДАРЛАШМОҚ Ака-укалардек, оға-инилардек бўлиб кетмоқ; иноқлашмоқ, дўстлашмоқ. Биродарлашган шаҳарлар. — Тошкент — биродарлашган шаҳарлар жаҳон федерациясининг азосидир. Газетадан.

БИРОДАРЛИК 1 Ака-укалик, оға-инилар.

2 Ака-укалардек, оға-инилардек дўстона муносабат; иноқлик, дўстлик. Биродарлик — баробарлик. Мақол. — Дўстлик, қардошлиқ, биродарлик биз етиб келган порлоқ манзиллар, юксак довонларнинг тамал тоши бўлиб қолади. Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.

БИРОДАРОНА [ф. بِرَادِرَاتْ] — акаларча, укаларча] рвш. Ака-укалардек, оға-инилардек; яқин, қадрдан кишилардек; дўстона. Биродарона ёрдам кўрсатмоқ. Биродарона салом. Биродарона муносабатлар.

БИРОЗ (тўғриси бир оз) қ. оз 2. Қўлидаги қаламни ўйнаб, бироз жим қолди. Т. Ашуроев, Оқ от. Чол қаддини бироз тиклаб, оғзи билан чуқур нафас олди. «Ёшлиқ». Зовур ёқалаб бироз юргач, дала шийлони рӯпарасидан чиқдик. «Ёшлиқ».

БИРОН(ТА) айн. **бирорта**. Қимирлаётган бирон жонзот кўринмайди. К. Яшин, Ҳамза. Аҳмедов унинг сўзини бирон марта ҳам бўлмасдан, тек ўтириб тинглади. А. Каҳор, Кўшчинор чироқлари.

БИРОН-БИР айн. **бирорта**. Кексаларнинг айтишича, бундай пайтларда бирон-бир тепаликнинг устисига чиқиб, жимгина қулоқ солиб ётсангиз, ернинг нафасини эшитармисиз. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Нурсатбек лойқаланган хотиралари гирдо-бига ўралашиб, бирон-бир баҳтли кунини эсломади. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БИРОНФОР тар. ҳарб. Қўшиннинг ўнг қаноти, ўнг фланг. Ҳусайн Бойқаро.. бу ерда қўшин тартибини кузатиб турди. Биронгорга амир Бадриддинни сардор қилди. Ойбек,

Навоий. Узоқда душман қўшини кўзга чалингандо, биронгордан Ислим барлос, Валибек Мирзо Ёдгорнинг жиронгорига зўр сурон билан от солишиди. Ойбек, Навоий.

БИРОР гум. олм. Қандайдир бир; кимдир; бирон-бир; маълум, муайян. Мана энди миразм оталик қилиб, ўрдадан бирор иш топиб берсалар, тақсиримга ҳам офтоб тегса ажаб эмас. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Бирор чақиридан сўнг торгина ўйлак кўринди. «Ёшлиқ». Бирор одамнинг иши юришишига кўмаклаша ол. Шукрулло, Сайланма.

БИРОРТА 1 айн. **бирор**.

2 Битта, битта-яримта; битта ҳам. Ҳали ўйноқи кўзларини юммаган ёруғ юлдузларни ҳисобга олмаса, Қорабулоқ қишилогида бирорта уйғоқ жон қолмаган эди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Саройда бирорта тирик жоннинг қораси кўринмайди. Т. Рустамов, Мангу жасорат. Ахир, бирорта чуқур-пукур ўйқми, дейман. Ҳамза, Паранжи сирлари.

БИРОТАР Милтиқнинг тури. Ағон аскарлари.. кийимлари яхши, қўлларида бирортар инглиз мильтиги. «Шарқ юлдузи».

БИРОҚ зидл. боғл. Тенг маъно ва вазифали гап бўлаклари ёки гапларни зидлов йўли билан боғлайди ҳамда мазмунан аввалгисига зид фикрнинг бошланишини англатади. Ҳаво булат бўлди, бироқ ёмғир ёғмади. — Чавандозлардан бири маррага яқин қолганда ўиқилиб тушди, бироқ унга ҳеч ким парво қилмади. К. Яшин, Ҳамза.

БИРПАС Қисқа вақт, унча кўп бўлмаган фурсат; бир оз, сал, озгина, андак. Нурсатбек машина ортидан бирпас маъюс тикилиб турди. С. Нуров, Нарвон. Мансур тагин бирпас ўйланиб турди-ю, индамай чиқиб кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Бирпасдан кейин Кўп вақт ўтмай, бир оздан кейин. Бирпасдан кейин эшик қоқилди. «Гулдаста». Ўртоғининг гапларидан ҳане-манг бўлиб қолган Нодир бирпасдан кейин ойисини оғоҳлантиргани ўйга югурди. С. Юнусов, Кутимаган хазина.

БИРПАСДА рвш. Қисқа вақт ичиди, тезлик билан, бир нафасда, сал вақт ичиди; дарров, тезда. Одам бўлмоқ секин-аста, Ҳайвон бўлмоқ бирпасда. Мақол. — Йўлчи улар билан.. бирпасда апоқ-чапоқ ўртоқлашиб қолди. Ойбек, Танланган асарлар. -Ўзим сизни бирпасда тузатиб юбораман, — деди у жилмайиб. «Гулдаста».

БИРПАСЛИК Кўп чўзилмаган, унча кўп бўлмаган. *Бирпаслик* ҳузур деб, қадрингни кетказма. — Бирпаслик ёғингарчиликдан сўнг осмоннинг туси тозаланди. «Ёшлик».

БИРРАВ, бирров Қисқа вақт ичида, бир зум; бир бор. *Одамлар* эрталаб ишга кетиш олдидан марҳумнинг қариндошларидан биррав кўнгил сўраб чиқаётлик, деб ишғилишиди. С. Аҳмад, Сайланма. Бир ҳафта олдин кенжатоёйи Үлмас бирров келиб кетганди. «Муштум». ..биррав бориб, болаларни тинчтиб келмасам бўлмайди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

БИРСЎЗЛИ (тўғриси бир сўзли) Гапида, берган ваъдасида қатъий турувчи, қатъиятли. У бирсўзли, зуғумли, жаҳлдор бўлиб кетди. С. Зуннунова, Кўк чироқлар.

БИРТАГИНА шв. айн. битта, биттагина. Энди биртагина ўғиб бўлса, мана ўзини тўй қилганимга ўн-ун беш ишл бўлиб қолди. Ҳамза, Танланган асарлар.

БИРТАЛАЙ (тўғриси бир талай) қ. талай. Менинг ҳам бирталай умрим беваликда ўтди. Б. Раҳмонов, Олтин одамлар. Дарё сувидан тўланган кўлмаклар бирталай жойни қоплаб ётибди. Газетадан.

БИРУ БОР дин. Яккаю ягона, ёлғиз (Аллоҳнинг сифатларидан бири). Қаерга борсанг ҳам, биру бор сени ўз паноҳида арасин. М. Осим, Карвон йўлларида.

БИРХИЛ (тўғриси бир хил) I Алланечук, аллақандай. Тамаранинг кўнгли бирхил бўлиб кетди, беихтиёр аёл томонга қараб юрди. М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан. Бирхил бўлиб кетяпман, ойи... А. Мухтор, Опа-сингиллар.

БИРХИЛ II айн ўхшаш; баравар, тенг. Ҳўжайинлардан ҳеч бирига сир бермай, уларга бирхил сўзла.. Ойбек, Танланган асарлар. Юрагингиз ҳам, томир уришларингиз ҳам, бор вужудингиз ўн саккиз яшар қизники билан бирхил. С. Аҳмад, Юлдуз.

БИРХИЛЛАШТИРИШ Бирор нарсани (алифбо, имло, термин ва ш.к.) бир хил нормага, умумий бир шаклга келтириш, унификация. Терминологияни бирхиллаштириши.

БИРҚАДАР (тўғриси бир қадар) қ. қадар.

БИРҚАНЧА (тўғриси бир қанча) қ. қанча.

БИРҚАТОР (тўғриси бир қатор) қ. қатор.

БИРҚОЗОН зоол. Куракоёқли қушлар туркумига мансуб бир хил йирик қуш; сақоқкуш. Қайиқ «яланглик»ларга чиққанда, бир-

қозонларнинг оқ булатда юнга қатта галаси эринчоқлик билан осмонга кўтарилади. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.

БИРҚУЛОҚ Экин чиқарган биринчи барг. *Бодринг* эккан эдим, бирқулоқ бўлиб қолди.

БИРҚУР, бир қур Бир бор, бир марта, бир карра. ..лойқанинг йўлини бир қур тозалаб чиқдим. П. Қодиров, Эрк. *Теваракка* бирқур синчков назар ташлаб чиқди-да, писта шоҳчаларини синдириб, хуржунга тиқа бошлади. Н. Норқобилов, Тўқнашув.

БИРҲАД мат. Ҳар бири бирор мусбат даражада билан олинган сонлар ёки ҳарфларнинг иккитаси ёки бир нечтасининг кўпайтмасидан иборат бутун алгебраик ифода.

БИСЁР [ф. بسیار – кўп сонли, кўп; жуда, ниҳоятда] рвш. эск. кт. 1 Катта миқдорда; жуда кўп, чексиз, чегараси йўқ. Яхшиликни бисёр қил, зарра ёмонликни ҳам бирорга раво кўрма. Газетадан. Кўн эрур бисёр душман Бўлса у бир дона ҳам. Э. Воҳидов, Муҳаббат. Ҳа, қушиғанам, ҳали заминда макр бисёр, зулумот бисёр.. Х. Даврон, Тўмариснинг кўзлари.

2 Юқори даражада; гоят даражада, жуда; бениҳоя. Тўй бисёр шукуҳлик эрди. А. Қодирий, Кичик асарлар. Аммо маърузангиз бисёр фосиҳ ёзилган эркан, ўқуб ҳузурлар қилдим. А. Қодирий, Кичик асарлар.

БИСКВИТ [фр. biscuit – қотирилган нон] Ун, крахмал, тухум, қанд, ёғ, сут, қаймоқ ва ш.к. кўпиртирилган масаллиқдан тайёфланадиган печенье ёки нон. Бисквит хамирдан пиширилган нонлар ҳамма нонлар орасида энг сўлими, юмиғи ва энг енгили ҳисобланади. Д. Сиддиқов, Лаззатли таомлар.

БИСМИЛЛОҲ [а. اسلامی – Аллоҳ исми билан] 1 Қуръон сураларининг ва умуман эски китоб, ҳужжат, ҳат ва ш.к. нинг «Аллоҳнинг номи билан» маъносидаги бошланиш ибораси («бисмиллоҳи раҳмонир раҳийм») таркибидаги сўз. [Асад қори:] Босидан ўқиётиман, тақсир. – Қози Асад қорига жаҳл билан ўқрайди: -Бисмилоси қани? М. Исмоилий, Фарғона т.о. Уни шайтон, ҳа-ҳа, заводдаги мастеровойлар билан бисмилоси ўқи китоблар айнитди! К. Яшин, Ҳамза. Бисмилло, деб Авазхон Шивирлади Furotgа. «Нурали».

2 с.т. Бирор ишга киришишда, хусусан овқат ейишни бошлашда айтиладиган сўз.

Мирзакаримбойнинг хотини, ҳарсиллаб-гурсиллаб, нарвончанинг ҳар ногонасига қадам қўйганда, «бисмилло»ни тақрорлаб, аравага ўтириди. Ойбек, Танланган асарлар. Оғзидағи носини тупуриб, «бисмилло» деганича, шими-нинг почасини шимариб, кетмон билан ўрага тушди. С. Аҳмад, Сайланма.

З кўчма с.т. Бирор ишнинг аввали, бошланиши, муқаддимаси, дебочаси. [Мирзакарим Мастурага:] Пул ҳали сомон.. бўлиб қолади. Бу ҳали бисмиллоси-да. Ҳамза, Яллачилар иши. Бу гал зиёфатнинг бисмиллоси сарёғ паловдан бошланяпти. «Шарқ юлдизи». Уни [шеберимни] ранжитмаслик учун.. ушибу китобимнинг бисмиллосини ҳам шеър билан бошладим. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

Олишда – бисмилло(ҳ), беришда – астаг-фурулло Қарз олишни яхши кўрадиган, аммо қайтаришни ёмон кўрадиган одамга нисбатан ишлатилади.

БИСОТ [а. ܠܲܲܲ – гилам] 1 Шахснинг, кўпинча хотинларнинг ўзига тегишли бўлган, тўплаб қўйган моли, мол-дунёси. Мастонбibi сандиқдан бисотидаги мовут мурсагини олиб кийди. С. Аҳмад, Қадрдан далалар. Оналар Кумушнинг бу ҳайқуригини уялганга ўйдилар-да, уйга кириб, бисот кавлашга, тўй ҳозирлигини кўришга машғул бўйдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Тайёрланар Баҳри сафарга, Сандигини очиб, бисотин Тита бошлар барин бирма-бир. Ҳ. Олимжон.

2 Кишига, оила хўжалигига қарашли мол-дунё, бойлик. Ўтган замонда бир фақир эру хотин бор экан. Уларнинг бисотида фақатгина битта эчкиси бор экан. «Эртаклар». Ҳосила йиққан бисотини сарфлаб, анча тузук тўй қилиди. Ш. Холмирзаев, Бодом қишида гуллади. Мастура хола бисотидаги зогораларни олиб чиқиб, ўртага қўйди. Ж. Шарипов, Хоразм.

З кўчма с.т. Кимсада бор бўлган ҳар қандай нарса; маданий, маънавий бойлик. Эзгин-эзгин куйласин энди Бисотидаги энг нозик торлар. «Шарқ юлдизи». Мула Кутбиддин бисотида бор энг нодир китобларини бирма-бир олиб, чангларини артиб, Бобурга кўрсата бошлади. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Бугун шоирлар ҳам ўз бисотидан Энг яхши байтларни излаб турибди. Э. Воҳидов, Муҳаббат. Нурбек бисотидаги бор сўз билан уни [Ширинни] авради. «Ёшлик».

4 Бирор хона ёки жойдаги мавжуд нарсалар. Бу шинам, кўркам хона ўзининг бисоти ва безаклари билан кирган одамини дарров қамраб оларди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. У ер [мехмонхона] бой бисотиари, чиройли безаклари, юмшоқ тўшак ва пар ёстиқлари билан кўзларга ором берар эди. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

5 кўчма Табиатнинг борлиги, бойликлари, эҳсони. Баҳор бутун топган-тутганини, бутун безак ва бисотини ёйиб юборган. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Бисотида ҳур эл учун сақлаган не бор бўлса, қилид аён Мирзачўл. Ҳабибий. Ҳар недан гўзалроқдир балки ҷўл кечалари, Уфқлар кафтдек равон, кўк сочган бор бисотин. А. Орипов.

БИСОТ-БАҒАЛ [бисот + ф. بَغْلَى – қўлтиқ; қучоқ, оғуш] Барча бор нарсалар, бор-йўқ бойлик. Эртами-индин Дилдор албатта кетади. Бисот-багални шишириб, уйни шиншийдан қилиб кетади. С. Аҳмад, Уфқ.

БИСОТЛИ Бирор-бир моддий нарсага, бойликка эга бўлган, бисоти бор. Қариндошларнинг Машҳадда нима иши қиласди? Агар улар давлатманд, бисотли кишилар бўлмаса, бу юртларда қаттиқ қўйналасан. А. Ҳакимов, Илон изидан.

БИССЕКТРИСА [би.. + лат. secare – кесиш, кесувчи] мат. Бирор бурчак учидан чиқувчи ва уни тенг иккига бўлувчи тўғри чизик. ..мана бизнинг мактабимиз, биз бу ерда биссектриса ва келишик қўшимчалари ҳақида маълумот оламиз. Газетадан. Учбурчакнинг ички бурчагидан шу бурчак қаршисида ётган томон билан кесишиши нуқтасигача тушган кесма учбурчакнинг биссектрисаси дейилади. «Геометрия» дарслиги.

БИСТАР [ф. بِسْتَر – кўрпа-тўшак, кўрпача] эск. Тўшак, кўрпача; бошпана. Қўйлар бўшатган бу ер тутқунлар учун иссиққина бир макон, тиканлари бўлса ҳам, юмшоққина бир «бистар» эди. С. Айний, Қуллар. Онам бечорани ғам бистарига зор ташлатманг! Ҳамза.

БИТ Одам ёки ҳайвон танасида улар қонини сўриб яшовчи паразит ҳашарот. Билмаганга бит ўлдириш ҳам қийин. Мақол. Боланинг эркаси – битнинг сиркаси. Мақол. ■ Битнинг бир жуфт oddий кўзи бор, кўпчилигига кўз ривожланмаган. «ЎзМЭ».

Бити тўқилди с.т. Роза тўйиб, мириқиб, қилар ишни қилиб олди; маза қилди.

Йигитлар алламаҳалгача бир-бирларига қор отишиб, узук-юлуқ ялла айтаб, тоза битларини тўкишиди. «Ўзбекистон қўриклиари». Иту бит; Ит ҳам, бит ҳам; Ит бўлса ҳам, бит бўлса ҳам Ким бўлишидан қатъи назар, каттами-кичикми, бари бир. Ит бўлса ҳам, бит бўлса ҳам, айтганим бўлсин. — Йўлбарсли тоғларда аниқдир сарҳад, Ит ҳам, бит ҳам мулкин талаб кетишмас. А. Суюн, Олис тонглар.

БИТБИЛДИҚ тақл. с. 1 Бедананинг сайрашига тақлид. -Битбилдиқ, битбилдиқ! — бедана аллақандай эҳтирос билан сайрар эди. С. Анорбоев, Оқсой. Онда-сонда якка беданаларнинг битбилдиги эшишилб қолади. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Лақаб вазифасида келади. У [Мулламамат] бу кавушни Муса битбилдиқ аллақаётқа сафарга кетадиган куни домлага тортиқ қилиб кетганлигини аниқ билар эди. Н. Мақсудий, Лайлутулқадр.

Бедананинг уйи йўқ, қайга борса — битбилдиқ Турар жойининг таіини йўқ, дарбадар, аммо бегам, хушчақчақ одам ҳақида. -Бедананинг уйи йўқ, қайга борса битбилдиқ — деди Мавлон. Б. Раҳмонов, Мардлар қиссаси.

БИТБОЗЛИК фольк. кам қўлл. Битларини боқиши, битларини ўлдириш. [Мастон кампир] Бир куни томининг орқасига чиқиб, офтоб рўйига қараб, битбозлик қилиб ўтираса, Гўрўглибек оҳиста-оҳиста ўтиб кетиб бораётир. Э. Жуманбулбул, Хушкелди.

БИТИК I эск. кт. 1 айн. ёзув. Аҳмад Ҳусайн қингир наст девор қаршисида тўхтади, унда бејховгина иширик ўйма битикларни ўқиди. Ойбек, Нур қидириб. Қўргазмага қўйилган тош битиклар кўринмас эди. М.М.Дўст, Галатепага қайтиш. Шоҳизинда тошларининг битигини Уқолмасдан қайғу чеккан болалигим. Х. Даврон, Болаликнинг овози.

2 Ҳат, мактуб, асар. -«Насойимул-муҳаббат!» — Бобурнинг кўзлари ҷақнаб кетди. — Мир Алишернинг битиклари-ку! Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. -Ҳой чирогим, — деди у [почтальон], — сенга битик бордаӣ эди. Ю. Шомансур, Қора марварид.

БИТИК II шв. Эт битиб, тузалиб кетган ёки бирикиб бекилиб қолган; битов.

Кўзи битик 1) кўзи очилмаган ҳолда туғилган (баъзи ҳайвонларнинг янги туғилган

боласи ҳақида); 2) эт битиб, очилмайдиган бўлиб қолган. Кўзи битик яра.

БИТИКЛИК Ёзилган, ёзиб қўйилган, ёзиғлик. Онам отам исмини балки миллионлаб марта тақоролагандир. Сўнгги сўзларини, битиклик хатини саноқсиз кўзга сургандир. А. Нурмуродов, Уруш бевалари.

БИТИКЧИ тар. Ўрта асрларда хон ва маҳаллий ҳокимларнинг барча ёзув ишларини олиб борувчи; котиб. Сарой битикчиси — белбогига қаламдан қистирган, кўк салла ўраган ўигит Чингизхоннинг форс тилида ёздирган ёрлигини ўқиб эшиштириди. М. Осим, Карвон йўлларида. Битикчи Ҳожа И smoи пастроқда чордана қуриб, чап тиззасидаги жузвондун устига қўйилган қоғозга қооннинг фармойшини ёзар эди. М. Осим, Карвон йўлларида.

БИТИЛМОҚ 1 Битмоқ 1 фл. мажҳ. н. Қайноқ қалб сўзлари битилган мармар лавҳа гаригина қабр тенасида қолди. С. Аҳмад, Сувлар оқиб кетди.

2 кўчма дин. Аллоҳ томонидан ёзилган, буюрилган. Рашиднинг қисматига ота юртига бориб яшаш битилган эди. Э. Усмонов, Ёлқин. ..азалдан тақдиримиз қора битилган эканми, тез кунда бошимизга оғир кунлар тушди. Ойбек, Танланган асарлар. Биридан қочсанг, бошқасига тутиласан. Ундан кўра қочмаймиз! Таваккал. Пешонага битилгани бўлур! П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

БИТИМ 1 Ўзаро келишув, тўхтам, қарор. Тўй тантанасини кечқурун куёвникида ўтказишга битим қилинган бўлса-да, қизникида ҳам қариндош-уруглар, қўни-қўнишлар лиммo-лим эди. Ойбек, О.в. шабадалар. Мулла Муҳсин ўз маслакига, яъни фатвосига тескари бўлган бу битимга қарши чурқ этиб оғиз очмайди. А. Қодирий, Обид кетмон.

2 ҳуқ. Тарафлар томонидан расмий равишда тузилувчи, қабул қилинувчи аҳднома, шартнома, контракт. Битим тузмоқ. Битимга келмоқ. — Жунайд Хива хони билан бўлган битимдан кейин тинч қўймади, кетимииздан одам юборди, қўлига тушсак, ўлдирмоқчи бўлди. Ж. Шарипов, Хоразм. Тузилган битимга кўра, Абдулатиф Самарқандга юборилди. Мирмуҳсин, Меймур.

3 ҳуқ. Фуқаролар ва юридик шахсларнинг фуқаролик ҳукуқ ва бурчларини белгилаш, ўзгартириш ва бекор қилишга қаратилган ҳаракати. Мехнат битими. Бир тарафлама битим.

БИТИРМОҚ Битмоқ I фл. орт. н. Якунига, охирига етказмоқ, тугалламоқ. Зайнаб сўзини битира олмади, четга қараб, кўз ёшини тўкли. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ашулани битириб, дуторни четга сувб қўйди. Ойбек, Танланган асарлар. Ўзимизнинг миззатераклар мўрт чиқиб қолди. Мўйловдор шаҳар қўнғизи уни еб битирди. Газетадан. Биласизми, Мансур ака, мактабни битириб, институтга бормоқчиман. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Тўқизизинчни битирганимда, онам қишилоққа келиб, ўз отамнинг васиятини айтди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Кулоқни битирмоқ 1) қулоқни кар, батанг қилмоқ. Янгроқ арра товуши, болға, босқонларнинг гуп-гупи қулоқни битиради. А. Мухтор, Опа-сингиллар; 2) гапиравериб чарчатмоқ, жонга тегмоқ.

БИТИРУВЧИ Бирор иш-ҳаракат, фаолиятни, мас. ўқишини тугаллаш арафасида турган. Битирувчи курс. Институт битирувчилари. — Мудир докладининг охирида битирувчиларни номма-ном чақириб, «гувоҳнома» тақдим қилди. П. Турсун, Ўқитувчи. Ярим соатдан кейин.. битирувчилар билан ўқитувчилар учун зиёфат бошланди. П. Турсун, Ўқитувчи. Биринчи қор битирувчиларнинг ўйлига пойандоз бўлди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

БИТИШМОҚ I 1 Ўзаро бир фикрга, тўхтамга, қарорга келмоқ; сўзни бир жойга қўймоқ; келишмоқ. Қуда бўлиш тўғрисида Содиқа хола Шахри хола билан аллақачон енг ичиди битишиб қўйган эди. М. Осим, Тилсиз гувоҳ. Шундан сўнг бир-бирлари билан битишидилар, икки ёр бир бутун бўлиб иш кўришига вайдалашдилар. У. Исмоилов, Сайланма.

2 Сулға, муросага келмоқ, ярашмоқ. Тагин ким билади, ўртага нозик одамлар тушса, у кўз ёш қилиб, тавбасига таянса, битишиб кетадими. Шуҳрат, Жаннат қидирганлар.

3 тли. Мослашмай, бошқарилмай боғланмоқ (сўз бирикмалари ҳақида).

БИТИШМОҚ II Битмоқ III фл. бирг. н.

БИТИШУВ 1 Битишишмоқ I фл. ҳар. н. Ўзаро битишишув.

2 тли. Мослашмай, бошқарилмай боғланиш (сўз бирикмалари ҳақида). Бир сўзининг иккинчиси билан мослашмай, бошқарилмай боғланishi битишишув деб аталади. «Ўзбек тили грамматикаси».

БИТКЎЗ, бит кўз 1 Қисиқ, чўзиқ кўз. Милиционернинг бит кўзи сариқ, лаби олдинга бўртиб чиққан эди. «Ёшлик». [Одилнинг] Бит кўзлари тагинам қисилди, пешонасидан ажин ўрмалаб ўтди. «Муштум».

2 Шундай кўзли одам. [Аломат:] Ҳу, биткўз, қани, чиқ бу ердан. «Ёшлик». Бир кун ичиди талаи маълумотлар тўплаган бу биткўз ўзининг аниқ жавоблари билан ҳокими ни қониқтириди. М. Осим, Ўтрор.

БИТЛАМОҚ Бит босиб, битлиқи бўлиб кетмоқ. Боши битлаб кетибди.

БИТЛИҚИ Ҳамма ёғини бит босиб кетган, бити кўп.

БИТМА эск. Қўлда ёзилган, қўлёзма. Битма китоб.

БИТМАС 1 Битмоқ I фл. сфдш. Кетар баҳтингнинг қораси, Битмас кўнглингнинг яраси. «Кунтуғмиш».

2 Ҳеч тугамайдиган, чеки йўқ. Ер-сув — битмас кон. Мақол.

БИТМАС-ТУГАНМАС 1 Охир-поёни йўқ, узундан-узоқ. Битмас-туганмас ўйл. — Бир тутам қиши куни Гулнор учун битмас-туганмас узоқ кўринди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Ҳеч тугамайдиган, тутатиб бўлмайдиган, беҳисоб кўп. Битмас-туганмас бойлик.

— Унинг бу қарашида битмас-туганмас ҳурмат ва эҳтиром, севги ва меҳрибонлик сезилиб турарди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Убитмас-туганмас мұхаббат, севинч, садоқат кони бўлиб кўринади. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

БИТМОҚ I 1 Сўнгига, охирига, ниҳоясига етмоқ, тамом бўлмоқ, тугамоқ; тўхтамоқ. Гап битди. Тилак билан битмаган билим билан битар. Мақол. — Катта Фарғона канали қирқ беш кунда — 15 сентябрда битди. Н. Сафаров, Оловли излар.

Иш битди 1) иш тугади, иш тамом бўлди. Эринчоқнинг иши битмас. Мақол. Ўйчининг уйи битгунча, таваккалчининг иши битади. Мақол; 2) иш, режа, мақсад амалга ошиди, мурод ҳосил бўлди. [Бой ўз-ўзига:] Ҳайрият, бу иш ҳам хамирдан қилил суурганда жўнгина битди. Ҳамза, Бой ила хизматчи. **Иши битди**, эшаги лойдан ўтди кест. Ўз ишини битириб олгандан кейин, ҳайр-маъзурни насия қилиб кетган ёки аввалги муомаласини ўзгартириб юборган одам ҳақида. Иши битиб, эшак лойдан ўтгандан кейин зўравонлар

чиқиб, ерларни талаб оладиган бўлса, бунинг оқибати ёмон бўлади. М. Исмоилий, Фарғона т.о. **Куни (ёки умри) битмоқ** Умри тутамок; ўлмоқ. Мен нима қиласам, иш учун, иш ўйлида қиласман. Куним битиб ўлсам, ўлигимни ҳам иш ўйлига бераман.. А. Қаҳҳор, Асарлар. Яхшибоевнинг куни битган, аниқроги, яна бир кунлик умри қолган. М.М.Дўст, Лолазор. Улар одамларни хонавайрон қилаётган уруш эканни, агар уруш битса, ҳамма ёқ яхши бўлиб кетишини сўзлардилар. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Тайёр бўлмоқ (курилаётган, ясалётган нарса ҳақида). **Курилиши битди.** Кўпrik битди. ■ **Мана, канал ҳам битай деб қолди.** А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. [Тилла узук] Буюрдим, эрта-индин битиб қолар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

З Барҳам топмоқ, йўқ бўлмоқ, йўқолмоқ; бартараф бўлмоқ, тугамоқ. -*Ўҳ!* – тоқатсизланиб куюнди Аҳмад Ҳусайн. – Қачон бу ёвузлар, хоинлар битади?! Ойбек, Нур қидириб. Ҳалқ товуши тинимсиз гувулади: «Битсин золим подио!» Ойбек, Танланган асарлар. Барча ёмонлик ўшанинг [Мусулмонқўлнинг] боши билан бирга кетгандек, қипчоқ оғайнилар ила тотувлашидик, қипчоқнинг эски адоварлари битди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 Кўмакчи феъл вазифасида келиб, -(и)б аффиксли равишдошлар билан биргаликда иш-ҳаракатнинг тўла бажарилиши, тугалланишини билдиради. Кичикроқ водийнинг ҳар ер-ҳар еридан қуюқ тутун кўтарилимоқда – қишлоқ батамом ёниб битган. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Қизим, даданг, энанг ҳасратингда куйиб битди. Ойбек, Танланган асарлар. Бечора қиз отага муҳтож. Отасиз эзилиб битмаса яхши эди. И. Раҳим, Ихлос.

БИТМОҚ II 1 Ўсиб-унмоқ; етишмоқ. **Мана шу юқорига кўтарилиган дарёдан Мирзачўл сув ичади, экин битади.** Ойдин, Ширин келди. Омад келса, дарахтда ҳам нон битар. «Қанотли сўзлар».

2 Эт униб, бирикиб тузалмоқ, тўлишмоқ ёки бекилмоқ. **Жароҳатларим битиб кетиши билан, ўз қисмимга қайтиб бордим.** Назармат, Жўрлар баланд сайрайди. Сал кунда Авзамга эт битиб, рангига қон югурди. Шуҳрат, Жаннат қидиргандилар.

Жир битди қ. жир. Энди жир битди-да! **Битта кўйлак иккита бўлди!** А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Иззати битмоқ**

Хурматини билмаслик, кўрсатилган иззат-хурмат қадрига етмаслик. -*Бас! Иззатинг битди, доя бувингга бориб айт!* Агар озодлик келтирмасанг, янги сабоқса тушмайсан! – деди [домла]. Н. Сафаров, Султон бўзчининг неваралари. **Қулоғи битмоқ 1)** қулоги гаранг бўлмоқ, батангга келмоқ. **Хайр, юмушингиз бўлмаса, мен кетдим, шамолдан қулогим битди.** А. Қодирий, Мехробдан чачён. **Лаъни нима қилишини билмай, болалар шовқинидан қулоги битиб туради.** Ҳ. Фулом, Машъал; 2) эшитавериб чарчамоқ, жонидан тўймоқ. **Қулоғи том битмоқ** Эшитмайдиган, пайқамайдиган бўлиб қолмоқ. **Шу дақиқадан бошлаб, Суярқўлнинг қулоқлари том битди.** Танаффуз бошланишини ҳам ҳаммадан кейин – синфдаға ғовур-ғувур бошлангандада билди. А. Кўчимов, Ҳалқа. **Ҳақи битди** Ҳақи қолмади. **Илгариги сўзингиз билан ўзингизнинг ҳақ(қ)ингиз битганлигини била туриб ҳам, яна уялмай-нетмай, вижедонсизлар амрини бериб қўясиз-да, уятсизлигингизни яна бир қат орттирасиз!** А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БИТМОҚ III эк. 1 айн. ёзмоқ. II. Юртим, сенга шеър битдим бу кун, Қиёсингни топмадим асло. А. Орипов, Юртим шамоли. Ҳўжа Абдулла Марворий.. хатни чиройли битарди. Ойбек, Навоий. Рўёб Маматова Мирзачўлни ўзлаштириб, ўз жасорати солномасига илк сатрарини битганда, ёшгина қизча эди. «Ўзбекистон қўриқлари».

2 (ж.к. билан) Муяссар, эга бўлмоқ; пайдо бўлмоқ. **Мана, худо хоҳласа, бошинга дўппи, оёғингга этик, эгнингга чопон, кўйлак-иштон битади.** П. Турсун, Ўқитувчи.

Ақл битмоқ Ақл кирмоқ. **Бу нимаси тагин.. сенга сира ақл битмади.** Бўйингни қара, менга етай деб қолди. Ойдин, Ўзи монанд. **Бошга битган бало** Қутулиш қийин бўлган ташвиш, қуруқ ташвишдан иборат. **Ҳе, бу уруши бошга битган бало бўлди-да.** Герман ҳам қурсин.. оқ пошио ҳам қурсин. Энасининг маҳрини талашармикан! Ойбек, Танланган асарлар. **Мугуз (ёки шоҳ, қанот ва ш.к.) битди** Мугуз (шоҳ, қанот ва ш.к.) пайдо бўлди. Эшакка мугуз битса, жами жониворларни сузизб ўлдираф экан, мушукка қанот битса, ҳеч бир парранданни қўймас экан. П. Турсун, Ўқитувчи. Қай бола мактабда ўқиса аъло, Ушанга ҳеч толмас зўр қанот битар. К. Муҳаммадий. Ҳожар отанинг гап оҳангидан ён берганини сезиз, Расул акага

қанот битди. «Ўзбекистон қўриқлари». Пешонага битган (ёки битиб қўйилган) эск. Тақдирда бор, тақдирда белгилаб қўйилган. [Юсуф:] Мана, хотиндан ҳам айрилдик! — [Мехри:] Нима қиласу, бу ҳам бўлса, пешонага битган бир кўргиллик, болам. О. Ёқубов, Айтсам тилим куяди, айтмасам — дилим. Пешонага битган ёлғиз от эди. Уни ҳам ўртага қўйами? П. Турсун, Ўқитувчи.

БИТОВ I айн. битик II.

БИТОВ II Аёл жинсий йўлларининг табиий (тумга) ҳолда берк бўлиши ёки битиб қолиши.

БИТТА дона сон 1 Бир (саноқда). Битта, иккита, учта.. Эрнинг сўзи битта. Мақол. — Шаҳарда битта докторхона бор. А. Қаҳҳор, Асарлар. Мелибойга битта авторучка совга олиб келди. С. Аҳмад, Юлдуз.

2 Бир дона; ягона, ёлғиз. Унақа оғайни мингтадан битта! А. Қаҳҳор, Оғайнилар. Мана, сиз битта ўзингиз ўттис иккита машинага қарар эмисиз. А. Қаҳҳор, Йиллар. [Хонзода:] Шаҳарда битта десам ёлғончи бўлмайман. Уни чироий бошига бало бўлди. Ҳамза, Бой ила хизматчи.

Биттаю битта Ягона, ёлғиз. Сораҳоннинг онаси ҳаммага: -Биттаю битта қизимга ичкуёв орзу қилиб юрар эдим, худо ниятимга еткизди, — деб юрди. А. Қаҳҳор, Сароб. Ўзиям гап эшишмаган биттаю битта одам — Гулсум она бўлди. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

3 «Қандайдир бир», «аллақандайд», «қимдир» каби маъноларда ишлатилади. Касалхонага бориб, ўзи кўрган эшикка кириб кетаётганида, битта хотин қайтарди. А. Қаҳҳор, Бошсиз одам. Ахир, биттаси оптоқ сочи билан менга тегишида-да! А. Қаҳҳор, Асарлар. Ердан чиқдими, осмондан тушдими, ўйла биттаси пайдо бўлиб қолсами?! О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув.

4 Бирлик, бирдамлик, яқдиллик ҳамда бир хиллик, ўхашлик маъноларини англатади. Уларнинг иккови битта одам. — Уларнинг башараси, иши бошқа-бошқа бўлса ҳам, юраги битта бўлар экан. Ойбек, Танланган асарлар. -Иккови битта одам-ку! — деди Суяр, нима гап эканини билмай. А. Қаҳҳор, Асарлар.

5 Феъллардан олдин келиб, шу феълдан англашилган иш-ҳаракатнинг бир марта бажарилишини билдиради. Ҳали кеккайиб, бозордан қайтади. Болға билан битта уриб

абжақ қилсанг, томоша қилсанг. Ойбек, Танланган асарлар.

Ер (ёки ҳовли, дала, уй..) билан битта бўлмоқ. Ёйилиб, ҳамма ёқни тутиб ётмоқ. Ҳовли билан битта бўлиб тўқилган до-вуччалар, барглар ва хас-чўпларни дастаси узун супурги билан супуришга тушди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Дўл уриб, синиб кетган гўзалар дала билан битта бўлиб ётари. Л. Тожиева, Тош устидаги гул. [Дадам] Ўй билан битта бўлиб сочилиб ётган нарсаларни яна бир кўздан кечириб чиқдишлар. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. У Дилдорнинг орқаси билан битта бўлиб ерга осилиб тушган, қирқ бир кокил қилиб ўрилган узун қўнгир сочларини ҳам узоқдан кўриб, узоқдан завқланниб турибди! М. Исмоилий, Фарғона т.о. кўчма Ер билан битта қилмоқ Обрўсини тўкиб, қаттиқ изза қилмоқ. Мени ер билан битта қилиб кетяпти. Майли, қулогида бўлсин. Сўнгги пушаймон ўзига душман бўлади. Н. Сафаров, Саодатнинг қиссаси. Кечиккан, ишин чала қолдирганини кўрса, қатагонга олиб, ер билан битта қилиб ташлайди. С. Нуров, Нарвон.

БИТТА-БИТТА рвши. 1 Ҳар бири(ни) алоҳида-алоҳида, якка-якка, бирин-кетин, битталаб, бирма-бир. Битта-битта тарқалишимоқ. Олмани битта-битта термоқ. — У оптоқ кафтини чўзиб, ўйгитлар билан битта-битта хайрлаши. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. Бўрон ўзини бу жойларнинг эгасидай тутиб, битта-битта тушунтириди. Ҳ. Назир, Ёнар дарё. Кейин семиз бармоқларини битта-битта оғзига солиб, сўриб олди. П. Турсун, Ўқитувчи. Мана буни қаранг: қовургасини битта-битта санаса бўлади. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Эшонбоев, ўзига эргашган одамларни битта-битта орқада қолдириб, деканатга қараб борар эди. П. Кодиров, Уч илдиз.

2 Дона-дона қилиб, салмоқлаб. Битта-битта гапирмоқ. Битта-битта ўқимоқ. — Қурбон ота икки қўлини белига қўйиб, битта-битта қадам ташлаб борар, унинг кўз олдидан янги қишлоқ манзараси кетмас эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Шошилмай битта-битта айтиб берди. С. Сиёев, Ёргулик.

БИТТА-БИТТАДАН тақс. сон Бир донадан, ҳар кимга биттадан. Қалам ва дафтарларни битта-биттадан бўлишиб олдик.

БИТТАГИНА Ёлғизгина, биргина. Ахир кўзимнинг оқу қораси биттагина ўғлим бор, садағанг кетай. Ойбек, Танланган асарлар. Мамадали амакининг ҳар йили бешта-олтита туғадиган кучуги бу ўйл биттагина туғибди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

БИТТАДАН тақс. сон 1 Бир донадан. Биттадан бўлиб бермоқ. ■ Балзи қурилиш ташкилотларининг раҳбарлари.. биттадан юқ машинасини эгаллаб олиб, эртадан кечгача уни банд қилишар экан. «Муштум». Ҳар бир бола биттадан қаҳрамон топшишга келишиб олдик. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

2 рвш. взф. Битта-битта бўлиб. Биттадан тарқалишмоқ.

БИТТА-ИККИТА жуфт сон Ноаниқ миқдорни ифодалайди; оз-моз, озгина, салгина. [Эшикни] Сочига битта-иккита оқ оралаган хотин чиқиб очди. А. Қаҳҳор, Асарлар. Уерда битта-иккита ёмон одамлар бор эди. А. Қаҳҳор, Асарлар.

БИТТАЛАБ рвш. Битта-битта, битта-биттадан, бирма-бир. Бир куни ўрикнинг учига чиқиб, гўраларни битталаб териб, липтамга қистирдим. Ойдин, Садағанг бўлай, командир. Элмурод Фотима билан тенглашиб олгач, бир энтиқди-да, гёё қалбини жизиллатиб турган оғриқни битталаб олиб ташлаёт-гандай гапириди.. П. Турсун, Ўқитувчи.

БИТТАНГА (тўғриси бир танга) с.т. Йигирма тийинлик танга, бир танга. [Туробжон:] ..юзта мушак отилса.. биттангадан – юз танга. А. Қаҳҳор, Анор. Самоварчи.. камбагал-қашшоқлар билан биттанга, ярим танга устида гижиллашиб ўтиришини истамас эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

БИТТА-ЯРИМТА гум. олм. Бирорта, бирор. Балки топилиб қолар, битта-яримта шундай бамаъни. Ойбек, Танланган асарлар. Тагин қашқири оралаб, битта-яримта қўйни елкалаб кетса, эгасидан балога қолмай дедим. С. Сиёев, Ёруглик. Чакалакзорни айланар экан, дам-бадам бирорта қушни ҳуркитиб юборарди. Зора битта-яримтасини ушлаб олсан, деган хомхәёлда буталар орасини дикқат билан кузатар.. эди. «Ёшлик».

БИТУМЛAR [лот. bitumen – тоғ смоласи, қатрон] Углерод ва водород бирикмаларидан иборат қаттиқ ёки смоласимон табиий ёки сунъий бириктирувчи моддалар (мас., озокерит, асфальт, нефть, гудрон). Ҳамма чуқур томонга ётирилди, лекин қу-

вурларга ҳамон яқинлашиб бўлмас, битум, изоляция қолдиқлари тутаб ётар эди. А. Мухтор, Чинор. Битум ташийдиган гудронатор машинасига кимдир «губернатор» деб ном қўйиб юборибди. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.

БИФИДОБАКТЕРИЯЛАР [лот. bifidus – иккига бўлинган, айри + юн. bakteria – таёқча] Эмизикли болалар ва ҳайвон болалари ичагида учрайдиган фойдали микролар.

БИФШТЕКС [ингл. beefsteak: beef – мол гўшти, гўшт, steak – қийма, парча] Қовурилган мол гўшти ва қайладан иборат қуюқ овқат. [Умид] Салимхон Обидий бифштексларни хуш кўрмаслигини билib, ўйл-йўлакай бозорга кириб, уч-тўртта ёпилган иссиқ нон олиб борарди. Мирмуҳсин, Умид.

БИХ [ф. بیخ – ўсимлик илдизи] Илдизи кўпикланувчи моддага бой, тўқимачилик саноати, тиббиёт ва қандолатчиликда ишлатиладиган ўсимлик.

БИЧИБ-ТЎҚИМОҚ Билар-билмас гапларни тўқимоқ, ўйлаб топмоқ; ўзича ҳукм қилмоқ, фикр юргизмоқ. Ўзимча неча хил нарсаларни бичиб-тўқииман, аллақандай ваҳималарга шўнгийман. Ойдин, Садағанг бўлай, командир. Йигитлар ўзларича бу бирон қиздан деб бичиб-тўқишимоқда. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

БИЧИЛИШ тиб. Баданнинг табиий бурмаларидағи терининг ишқаланиб қизариши. Кўн терлаш ва кўн ёғ чиқиб туриши.. бичилишга сабаб бўлади. Бичилиши ишнинг иссиқ пайтларида кўпроқ кузатилади. «ЎзМЭ».

БИЧИЛМОҚ I Бичмоқ 3 фл. мажҳ.н. I Бичилган ҳўқиз. ■ Оғушида нарилар гул-гул, Ҳарам ичра ғулом бичилган. У. Кўчкор, Ҳаяжонга кўмилган дунё.

2 Тикишга мўлжаллаб қирқилган, андозага солинган. Кенг бичилган тўн тўзмас. Мақол. ■ Кўн вақт ишхонасидан бўхча-бўхча янги бичилган кийим кўтариб келиб, ёқасини ўрнатар, этагини тикарди. С. Анорбоев, Оқсој.

БИЧИЛМОҚ II Ишқаланиб, яллиғланаб қизармоқ, йиртилмоқ (тери қатлари, лаб бурчаклари ҳақида). Чакалоқнинг қўлтиги бичилибди. ■ Энди, ўртоқ Исмоилов, гап сотиш ҳам эви билан бўлса, лабларингиз бичилиб ҳам кетгандир. «Муштум». Иссиқ кунларда баданнинг айрим жойлари терлайди, бичилади. Газетадан.

БИЧИМ 1 Кийим-кечакнинг таҳлити, фасони, бичиги. Айтишиларича, бутун Японияда бир неча милион кимоно бўлса ҳам, ё рангида, ёки гулларида, ёки бичимида албатта тафовут бўлади. Ҳ. Ҳасанов, Экватордан ўтганда. Қизлар бу кийимнинг материялини, бичимини зўр иштиёқ билан мақтаб кетишиди. Ж. Абдуллахонов, Ҳонадон.

2 Тана (гавда) тузилишининг яхлит кўриниши, қад-қомат, қиёфа. Бичими келишган ўигит. — Саидғози уларнинг [Пўлат ва Шерматнинг] бичимига қараб, дарров таниди. С. Анербоев, Оқсой. Бу ердаги отлар турли тусда ва турли бичимда бўлиб, зотли, нодир отлар эди. Ойбек, Танланган асарлар. Қиз ҳали ёш бўлса-да, бўйчан эди, бичими ингичка ва самбитгул новдасидай адил эди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Шакл, ўлчам. Китоб бичими 84 x 108 бўлган қоғозга босилган.

БИЧИМЛИ Бирор бичимга эга бўлган, ташқи тузилиши, қиёфаси ўҳшовли, хушбичим. Бичимли кийим. — Бораётса, шер бичимли, кўзи кўр, сулув бир киши саройнинг оғзида ҳассасини суяб турибди. «Гўрғли».

БИЧИМСИЗ Бичими келишмаган, беўхшов. Бичимсиз кийим. — Миркомилбойвачча.. оёғини чалиштириб, кичкина, бичимсиз юзини мастрарча буриштириб, папирос тутатади. Ойбек, Танланган асарлар.

БИЧИШ-ТИКИШ Бичувчилик ва тикувчилик иши, бичиш ва тикиш. Баъзи кунлари менга бичиш-тикишини ўргатишдан кўра кўпроқ панд-насиҳат бериш билан ўтади. «Гулдаста». Нозимахон кечқурунлари бичиш-тикиш курсига қатнай бошлади. Ҳ. Султонов, Онамнинг юрти.

БИЧИҚ 1 айн. **бичим 1.** Тиккан костюмингиз шуми, бичиги қавигига тўғри келмайди-ку? «Муштум».

2 кўчма Гавда (тана)нинг яхлит кўриниши, қиёфа. Бир бичиқда яратилган, ўзига хос феъл-атвори бўлмаган одамлар Аҳмадда қизиқиши ўйғотмасди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат..хулас, турли тус ва бичиқдаги кишилар бечора, заҳматкаш санъатчилар мashaққат билан қўлга киритган зафар завқини баҳам кўрадилар. С. Азимов, Оппоқ тонг кўшиғи.

3 кўчма Тузилиш, тарх; манзара. Гулхона бичиги. — Ҳовлиниг бичиги Назаровга ёқинқирамади. Ҳ. Тошхўжаев, Қийиги чиқди.

БИЧИҚЛИК Тикиш учун бичиб тайёр қилиб қўйилган. Бичиқлик материал.

БИЧИҚЧИ Кийим-кечак бичувчи уста, мутахассис. Навбатимиз яқинлашгани учун шу куни бичиқчи ҳам қабул қилиб олди. «Муштум». «Янги мода» салонида ҳадемай мижозларни электрон бичиқчи қабул қила бошлайди. «Фан ва турмуш».

БИЧИҚЧИЛИК Бичиқчи касби, кийим-кечакни бичиш иши. Бичиқчилик — жуда мураккаб, аммо завқли ҳунар.

БИЧМОҚ 1 Кийим-кечак тикиш учун мўлжалланган материални маълум андоза ва ўлчамларда кесмоқ. Бўйига қараб тўн бич. Мақол. Отанинг очган ўёли бор, Онанинг бичган тўни бор. Мақол. Тиккан чевар эмас, бичган чевар. Мақол. — Чол дўқонхонада ўтириб, иш бичиб беради, Үнсин ичкари ўйда тикади. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Белгиламоқ, қўймоқ, кесмоқ (нарх, иш ҳақи ва ш.к. ҳақида). Нарх бичмоқ. — [Даллол:] -Ҳайр бўлмаса, мен бичай.. шу бола юз тиллалик «мол» бўлса ҳам, карвонбоши бобом рози бўлсинлар, сиз олтмиши тилла беринг, — деди. С. Айний, Қуллар. Ўзимга ўзим ҳақ бичиб олганум ўйқ-ку! Ҳаммаси қонун-қоида билан бўлган. «Шарқ юлдузи».

3 Ахта қилмоқ. Улоқни бичиш учун олиб бордим.

Бирорга кафан бичмоқ Бирорга ўлим тиламоқ ёки ўлдиришга аҳд қилмоқ. Душманларга кафан бичган Пиёдалар — марди майдонлар. Ҳ. Олимжон. Оббо, ҳали у ёқда бувим кафан бичиб ўтиргандирлар. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Ажал (кафан) тўнин бичмоқ фольк. Ўлдирмоқ, қирмоқ. Ажал тўнин бичайлик, Душман кўкрагидан санчайлик. «Юсуф ва Аҳмад». Саваш бўлса, ширин жондан кечади, Душманларга кафан тўнин бичади. «Муродхон». Гапга бичган Гапга уста, сўзамол, гапдон. -Ҳожимуқомнинг хотини. Жуда ҳам гапга бичган-да. Қоғияли қилиб гапиради, — деди Нуъмонжон. С. Аҳмад, Чўл бургуги. Абдишукурни худо гапга бичган, енгиг бўлмайди. Ойбек, Танланган асарлар. Ердан бичиб олган Паст бўйли, жуда ҳам пакана. У ердан бичиб олгандек пак-пакана.. хотин эди. А. Қодирий. Унинг [Кумушнинг] тўғри, мавзун қоматига ердан бичиб олинган мудҳиш хотиннинг қўллари зўрга етди-да, «эсонмисиз, омонмисиз, пошиша қиз», деб сўрашди. А. Қодирий,

Ўтган кунлар. Тўн бичмоқ с.т. Баҳо бермоқ. Сояга қараб тўн бичма. Мақол. — Кадрларнинг савлатига, сўзамоллиги га қараб эмас, уларнинг ишига, истебдодига қараб тўн бичингар. «Муштум».

БИЧУВЧИ *аїн.* бичиқчи.

БИЮРГУН 1 Шўрадшлар оиласига мансуб, шохлари жигарранг, майда баргли, паст бўйли, сершох, ярим бута.

2 Тиканак баргли, күп йиллик чүл ўсим-
лиги

БИЯ Вояга етган урғочи от. *Күлүнли* биядан қудук суви ортмас. Мақол. *Куда-андалик* жойынгдан қүлүнли бияни аяма. Мақол. *Алп* – энадан, тулпор – биядан. Мақол. — Ахмад еттига кирганды, шу бия бир қүлүн түгеди. «Ойсулув».

БИҚ-БИҚ 1 тақыл с. Қуюқ ёки суюқ нарсасынг қайнаши, қуолиши ёки шунга ўшасаш бошқа товушлар ҳақида. Бұтқа биқ-биқ қайнаяны. — Хипча бел күзачалардан май «биқ-биқ» құйылиб, қадағларни лимиллатди. Ойбек, Навоий. *Биқ-биқ* ынеглаб ўтирибди. «Муштум».

БИҚ-БИҚ II: биқ-биқ (бўлиб) семирмоқ
Жуда ҳам семирмоқ, ёғ битиб, биққидай семирмоқ.

БИҚИЛЛАМОҚ Узық-узық ва бүғиқ товуш чиқармоқ, биқ-биқ овоз чиқармоқ (асосан қайнаб турған қуюқ нарсалар ҳақида). *Шавла биқиллаб қайнайпти.* — [Валижон] Вагранка ёнига келди-да, күк күзөйнекдан биқиллаб қайнәтгән мемалгат тикилди. Мирмуҳсин, Чиниқиши. Биқиллаб қайнәтгән булоққа, унинг четларидаги... майин ўтларга тикилиб, хаёлга толдим. О. Ѓубров, Аямағуз.

БИҚИН 1 Гавданинг құлтиқдан тоң сүягигача бұлған иккі ён қисми. Үңг биқин. *Чап биқин. Биқин ғұшты. Текин томоқ биқин тешар. Мақол. — Уот үйрғасини, чопишини билмоқчи бұлыб, биқинига никтади. С. Ахмад, УФқ. Яйловдаги құйзычоқларни қийратиб юрган бир оч бүрінинг қоқ биқинидан уриб құлаттаган. Х. Назир, Чүл ҳавоси.*

Оч биқін Биқіннің күкрап қафасидан пастки қисми. Бозорбойдек йигитнің күли-га ўн беш червонни босиб, елкасига қоқиб күйсанғ, күйнідан пичогини сүгуради-ю, оч биқінің биттә уриб, бир кунда саранжомлаб беради. П. Турсун, Үқітүвчи. ..бошидан сув күясанми ёки оч биқінің бир-иккі түши-

расанми, ўзинг биласан. Хуллас, кўзини мошдек очиб кўймасанг бўлмайди. «Муштум».

2 Хар нарсанинг ён қисми, ён томони, ёни. Қашқатовнинг кунботиши биқинидаги жилгада оппоқ қор ётибди С. Анорбоев, Оқсой. Жўракуя келганини билиб, «тигр»нинг биқинини нишонга олади. Назармат, Жўрлар биланд сайдайди. Ҳисор тоги биқинидаги Тўпчоқ қишилогининг чироқлари милиллаб кўрина бошлаганда, ўйл четига чиқиб, тормозни босди. Газетадан.

БИҚИНИДА (3-ш. әгадик ва ў.-п. к. құшымчалари билан), күм. взф. Яқинида, ёнида. Шұндау биқинида ўтирган Шербек ҳам «бундан қандай ғап чиқарқын?» дегендай, күзини ундан узмай, қызықсинаң қараб турибди. С. Анорбоев, Оқсой. Зумрад уч күн қылт эттәй, ўғлиниң биқинида ўтируди. С. Сиёев. Отлик аёл.

БИҚИНМОҚ иш. Яширинмоқ, бекинмоқ. Содиқ төмөр ийлүк күпкүрүс тағида биқиниб ётибди. Н. Сафаров, Уйгониш. Түрсуной опасининг этагидан маҳкам ушлаб, унинг соясига биқинди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Ёмонлик қилиб құйын, ота-онасига күри-нишдан құрқар, уйига биқиниб кириб, биқиниб чиқар эди. М. Исмоилий, Бизнинг роман.

БИҚИР-БИҚИР айн. биқ-биқ I. Шавла биқири-биқири қайнаяпти. — Үчоқда тезак милтүллаб ёнар, қора чөвгүм биқири-биқири қайнарди. С. Анорбоев, Оқсой. Ақл — нүрдир, ақл — сүвдир: ташна қолган үйловчи Жонга олур биқири-биқири қайнаб чиққан булоқни. Ѓ. Мирзо. Үсил меҳри.

БИҚИРЛАМОҚ 1 айн. **биқилламоқ**. Учтүрт қадам наридаги тол тагидан биқирлаб сув қайнаб чиқыпти. Э. Усмонов, Ѓлқин. У озроқ ўттин териб, ҳамроҳлари ёнига келганды, декчада шўрва биқирлаб қайнайтган эди. М. Осим, Ибн Сино қиссаси. Биқирлаб-биқирлаб чучвара қайнар, Завқ билан термулиб ҳавасим ўйнар. Х. Салоҳ, Издар ва хислар.

2 күмә Кучаймоқ, авжига чиқмоқ. Яна қаҳхача самовардай биқирлаб кетди. «Шарқ юлдзузи». Акмални күриб, бувининг зардаси ўша супа устида турған мис самовардай яна биқирлаб кайнай бошилади. Газетадан.

БИҚИҚ шв. 1 Бошқалардан ажыралиб, ўз-
үзи билан бўлиб қолган, якка-ёлғиз ҳолдаги.
У ўзича биқиқ ҳаёт кечиришга одатланиб
колган.

2 Нафасни сиқувчи, оғир; бузилган. *Үй ҳавоси биқиқ, ёқимсиз ҳид билан тўлган эди.*

БИҚИҚЛИК Ўзи билан ўзи бўлишилик, тор доирала ўралашиб қолишлик. *Журналистика касби бир қолинда ишлашни, ижодий биқиқликни ёқтиримайди.* Газетадан.

БИҚМОҚ: биқиб турмоқ ёки ётмоқ 1) биқиниб, бекиниб ётмоқ; 2) пистирма қўйиб, пойлаб ётмоқ. *Мард бўлсанг, ўзингни номард қилмагин, Урушли кун сира биқиб турмагин. Фольклордан. Бурчакда биқиб ётган чолнинг инграши эшишилиб туради. «Ўзбекистон кўриклиари».*

БИҚСИМОҚ 1 Ёниб-ёнмасдан, ўчиб-ўчмасдан тутаб турмоқ. *Аёллар.. болаларини биқсиб ётган гулхан тенасига тўплайдилар. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. Ўртадаги ўзоқда ҳўл тўнка биқсимоқда. П. Турсун, Ўқитувчи. Мана бу қора чироғинг ўлгур биқсиб, кўзимни кўр қиласидиган бўлди. Уйғун, Ҳаёт қўшиғи.*

2 Ачиб-сасиб, яроқсиз ҳолга келмоқ, сасиб кетмоқ. *Қолган-қутгани бўлса, тузлаб қўйинг, биқсиб кетмасин, ўзингизга керак бўлади.* Уйғун, Дўстлар.

3 кўчма Бир жойда қимирламай узоқ ётиб, ноҳуш ҳолга келмоқ, ётавериб зерикиб, диққинафас бўлмоқ. *-Тур болам, ётасанми биқсиб-сасиб, — дейди энаси Шавкатга. К. Кенж, Тоғ йўлида бир оқшом. Димиқкан уйда ҳаво кўрмай, тоза биқсиди болам бөёқши, айланиб, овуниб келсин. Ж. Абдуллахонов, Ҳонадон. Ўчид кул бўлгунча, биқсиб ётавераманми?* А. Мухтор, Тонг билан учрашув.

4 кўчма Аччиқ-тирсиқ гап қилмоқ, бўлмағур гаплар гапирмоқ. *Жамоатчилик улардан ҳисоб сўрайди.. чекка-чеккаларда биқсиб юрмай, гапинаг бўлса, ҳамманинг олдида очиқ гапир, дейди.* Уйғун, Замон талаби.

БИҚТИРМА 1 сфт. Бекитиқча, яширин, маҳфий. *Бандаргоҳ ерларда қушбегидан қоровул қўйилган биқтирма одамлар бор эди.* «Ёдгор».

2 от айн. пистирма. *..Асқар товнинг оёғига ўттис минг қўшинни биқтирма ташлаб келуди.* «Юсуф ва Аҳмад».

БИҚҚА айн. биқки. *Дарвоқе, адирларда ёйлиб юрган қўйлар ҳозирнинг ўзида биққа семиз.* Газетадан.

БИҚҚАДАЙ: биққадай семирмоқ Жуда ҳам семирмоқ, ёф битиб семирмоқ.

БИҚҚИ Жуда ҳам семиз, ёф битиб семирган. *Бир маҳал Тўхта она ҳарсиллаб кириб келди. Үндан қовурдок ҳиди келар, биққи бармоқлари мой эди.* Ш. Холмирзаев, Оқ отли. *Лаълихон ўтирган жойида биққи билакларини елкасигача очиб, эсноқ аралаш керишиди.* Д. Нурий, Осмон устуни. *Биққи семиз саман от.. бир-бир босиб келар эди.* С. Аниорбоев, Гўзаллик излаб. ..совлиқ, кичик бўлишига қарамай, таҳтакачдек, бозорда мунчалик биққи қўй ўйқ, деса бўлади. С. Абдулла, Соялар.

БИФ-БИФ тақл. с. Чақалоқларнинг қаттиқ йигисига тақлид. *Биғ-биғ.. чинқураётган бола кўқариб кетди.* Мирмуҳсин, Жаҳолат панжаси. *Бир кун тонгда ичкари ўйдан боланинг биғ-биғ ўйғлагани эшишилди* Газетадан.

БИҒИЛЛАМОҚ Қаттиқ йигламоқ (асосан чақалоқнинг йигиси ҳақида). *Тинчи бузилган чақалоқ биғиллаб ўйғлай бошлади.* М. Мусажонов, Нозик масала. *Бола биғиллаб ўйғлар, Мунира эса бунга эътибор бермасди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

БИҒИЛЛАБ КУЛМОҚ Роҳатланиб, завқланиб кулмоқ. *Сўйлоқ биғиллаб кулди.* «Шарқ юлдзу».

БИҲИШТ [ф. بەھىشىت – жаннат] кт. айн. беҳишишт, жаннат 1. *Биҳишиштдаги ҳурга ўхаша жасадинг.* «Эрали ва Шерали». *Биҳишиштда икки гул бор, Бириси бўлмагай – сан.* «Оқ олма, қизил олма».

БИҲИШТИ [ф. بەھىشىتى – жаннатта мансуб, жаннатий] Узумнинг ўртапишар винобоп тури ва шу узумдан тайёрланган май. *Бир бош биҳишиши.* — *Ўқтам бир шиша «биҳишиши» очиб, кичкина пиёлаларга қўйди.* Ойбек, О.в.шабадалар.

БЛАНК [фр. blanc – оқ], бланка Графаларининг бўш, очиқ қолган ўринларини керакли вақтда тўлдириш учун мўлжаллаб босмахонада нашр этилган тайёр варақа, босма иш қозози (сўровнома, хат-хужжат ва ш.к.). *Анкета бланкаси.* — *Машинистка тушлик чоғида, сувоги кўчган лабларини ремонт қилиб бўлиб, бланкани тўлгазди.* «Муштум». Зумрад.. бланкага ёзилган хатга тикилди. С. Сиёев, Отлиқ аёл. *Телеграмма бланкасига хунук ҳарфлар билан қўйидаги сўзлар ёзилган эди..* «Шарқ юлдзу».

БЛЕФАРИТ [юн. bλεφαρον – қовоқ] тиб. Қовоқ четлари (қирғони)нинг яллиғланиши.

БЛИНДАЖ [фр. blindage – қалқон, ғов, түсік] ҳарб. Уруш майдонида ерни чукүр қилиб қазиб, йүғон ходалар, бетон ва тупроқ билан мустаҳкамланған ҳарбий истеҳком. *Тепа ёнбағырлари ҳам гүё жаңғышларни бомба ёки снарядлардан сақтайтын блиндажлар учунгина яратылғандек.* И. Раҳим, Чин мұхаббат. *Блиндажлар, окоңларда нағызабозлық жаңғыншыларни шундағы блиндаж устига түшди.* Ү. Умарбеков, Севгим, севгилим.

БЛОК I [ингл. block, фр. bloc – ёғоч, түсін] 1 Гардишида занжир, арқон, тасма ўрнатыладиган нови бүлгап, ғилдирак шаклидаги әнг содда юқ күтариш механизми, мосламаси. *Күзғалмас блок. Күзғалуучы блок.* ■ *Механика фанида эса блок, винт, пресс, парма каби содда механизмлар атрофлича тағылғынан.* «Фан ва турмуш».

2 Бирор нарсанынг яхлит бир қисми. *Бетон блок. Мармар блок. Керамик блок.*

3 Бинолар ва иншоотларда айрим бүлма, хона; бинонинг маълум қисми. *Тунларнинг бирида хотинлар блокининг орқа томонидаги симларни қўрқиб, бир юз етмиш икки кишини тоққа қочиришини мўлжаллашади.* А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда. *Ракета яратишида иштирок этган конструкторлар нима қилишига ақдлари етмай, ўз блоклардан бошларини чиқариб, бўйсунмаётган ракетадан кўзларини узмас эдилар.* Газетадан.

4 *tex.* Механизм, иншоот ва ш. к. нинг бир неча бир хил қисмларини ўзига бириттирган йирик қисми. *Цилиндрлар блоки.*

5 Бирор нарсанынг бир ўрами. *Бир блок сигарет.*

БЛОК II [фр. bloc – бирлашма] 1 Айрим давлатлар, партиялар, ташкилотлар ёки кишилар гурухининг бирор умумий мақсад йўлида биргаликда ҳаракат қилиш учун доимий ёки вақтинчалик тузилган иттифоқи; коалиция. *Ҳарбий блок. Сиёсий блок.* ■ *Бу ерда блокларга кўшилмаган давлатлар координация бюросининг нафбатдан ташқари мажлиси туғади.* Газетадан.

БЛОКАДА [ингл. blockade – қамал; куршамоқ] 1 ҳарб. Душман эгаллаб турган худуднинг айрим қисмини ёки ҳаммасини куршаб олиш, қамал қилиш; муҳосара. .уруши ўшларидағы уч ўшлар блокада *Ленинград ҳимоячиларининг иродасини синдира олмади.* Газетадан.

2 *сиёс.* иқт. Бирор давлатни сиёсий ва иқтисодий жиҳатдан яккалаған қўйишга, унинг бошқа давлатлар билан алоқасини узишга, қўйилган талабларни қабул қилиришга қаратилган сиёсий, иқтисодий ва молиявий тадбирлар тизими. *Иқтисодий блокада.* Сиёсий блокада.

3 *тиб.* Касалликни даволашнинг бирор аъзо ёки система фаолиятини вақтингча тўхтатишидан иборат бир усули. *Юрак касалликларидан бўлган блокадада томирнинг уриш сони жуда камайиб кетади.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

БЛОКНОТ [фр. bloc-notes: bloc – бирлашма; гуруҳ + notes – хатча; қайдлов] Ён дафтарча, қўйин дафтарча. *Шербек ёнидан блокнот, қалам олди.* С. Анорбоев, Оқсой. Зиёда кўк муқовали блокнотини дам у чўнтағига, дам бу чўнтағига солар, дам варақлар. эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

БЛУЗА [лот. pelusia – Мисрнинг Pelusium шаҳри номидан олинган] Кўйлак бичимидағи белбоғсиз кенг устки иш кийими.

БЛУЗКА [р.] Хотин-қизларнинг енгил материаллардан тикилган, юбка ёки шим билан кийиладиган кўйлакчаси.

БЛУМИНГ, блюминг [ингл. blooming – қўйма пўлат хомашё] *tex.* Темир ёдиган юқори қувватли прокат стани.

БО I шв. 1 Яна, тағин. *Еганинг ёғ, ичғанинг кўк чој.* *Бо нимага хафа бўласан?* Ш. Сулеймон, Ота, ўғил. *Бо шикаста шўрман, қайда бораман, ўғилсизга ўғил, қизсизга қиз бўяман.* «Муродхон».

2 *унд.с. взф.* «Э», «бе» тарзида инкор, эътиroz маъноларини ифодалайди. «*Бо худо, ўрда бекачи бўлса ўзига,* дедим. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бо.. ўзи-ку саҳарда ишдан келди.* Ўйқуни бузиб, табриклишга чиққанини қара? А. Обиджон, Аканг қарагай Гулмат. *Бо-о, энди шунинг ҳам ташвишини тортиб, ўйлайсизми?* С. Нуров, Нарвон. *-Бо-о худо!* Амманга ҳам амал тегиб қолган. Ҳ. Назар, Бир туп гўза.

БО II [ф. ↳ – биргаликни, алоқадорликни ифодаловчи олд кўмакчи] кўм. айн. **билин.** -Ота, бу синглим, – табассум билан деди Йўлчи, – қишилоқдан олиб келганимни эшигандингиз. *Бойникида яшашини маъқул кўрмадим.* – [Шокир ота:] Яхши қилибсан: «*Кабутар бо қабутар, жинс бо жинс.*» Ойбек, Танланган асарлар.

БО- [ф. Ҫ – бирор-бир сифатга, белгига эгаликни, унинг борлигини билдирувчи префикс] айн. ба.

БОА [лот. boa – илон] зоол. Бўғма илонлар оиласига мансуб заҳарсиз улкан илон. *Боа териси жуда юқори баҳоланади, ундан кўнтири саноатида фойдаланилади. «ЎзМЭ».*

БОАДАБ [бо.. + адаб] юқ. усл. Хулқ-одоби яхши; тарбия кўрган, одобли. Бундай түйғун, бундай зийрак, бундай боадаб қиз етти иқлимда ҳам топилмайди. Ойбек, Танланган асарлар. *Болаларнинг түйғун, меҳнаткаш, боадаблигидан эр-хотин нихоятда хурсанд эдилар.* С. Зуннуннова, Олов.

БОБ [а. باب – эшик, дарвоза] 1 Китоб, асар ва ш. к. нинг маълум туталликка эга бўлган ҳар бир қисми, фасли. *Романинг боблари. Диссертациянинг боблари.* ■ *Бу жанг варақасини тилга кирита олган ёзувчига ҳар бир сатр улкан жангнома учун бир боб бўлаверади.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Романинг бир неча боби ёзилгандан кейин, ўзим ҳам сизга ўхшаб, қаҳрамонининг қиласаётган ишларига шубҳалана бошладим.* У. Норматов, Талант тарбияси. *Али Мешкобчи хусусида аввалги бобларда сўз айтган эдик.* Мирмуҳсин, Меъмор.

2 кўчма Давр, саҳифа. *Терим машинасида қизларимиз руль олиб, галаба китобида оча олди янги боб.* Зулфия, Юрагимга яқин кишилар.

3 Ҳар хил йўл, усул. *Ўйнашмагин арбоб билан, арбоб урар ҳар боб билан.* Мақол. ■ *Дод деганда, эшийтмаймиз сўзини, Ҳар боб билан ўярмиз икки кўзини.* «Нурали».

4 (3-ш. эгалик ва ў.-п.к. к. қўшимчалари билан) кўм. взф. Соҳасида, борасида, масаласида. *[Муҳаммад] Илму ҳиммат бобида Арастудан сўнгра устоди соний бўлиб, Ал-Форобий номи билан мушарраф эди.* А. Мухтор, Чинор. *Ул (бойнинг) қизи ҳусн бобида якка ягона эди.* Усмон баҳши Мамат ўели, Бўтакўз. *Севги ҳақидаги фикрларим ҳам бутунлай ўзгарган, негаки қизлар бобида анча омадим юришганди.* «Ёшлик».

БОБАРАКОТ [бо.. + а. بركات – роҳат, ҳузур; дуо, самовий инъом] Худо сийлаган, муборак. *Сизнинг ҳузурингизга ўйлланмиш ушбу зоти бобаракотнинг арзини эшишсангиз ва ул кимсанинг атолари қабри тошига тўрт қатор ашъор ёзib берсангиз.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа. *Ул зоти бобаракот бошлилк қи-*

лаётган ҳарбий ташкилот истаган кунда газавот тугини кўтариб чиқа олади, иниш олоҳ. К. Яшин, Ҳамза.

БОБИЙ [ф. بابی – бобийлик асосчиси Сайд Али Муҳаммад Боб номидан] тар. Бобийлик мазҳабидаги киши. Бўлмаса, бобийман денг-чи, китобларим жадид-мажид китоблари денг-чи.. А. Қодирий, Кичик асарлар. ..бобийлар ҳам худога ишонурлар. «Муштум».

БОБИЙЛИК тар. 1848–1852 йилларда Эронда шиачилик ичиди вужудга келган, ислом динини тафтиш қилишга интилган, оммавий антифеодал қўзғолонларга бошлилик қилган диний мазҳаб. *Ер эгалари, шоҳ зулмига қарши қаратилган юрик халқ қўзғолонлари бобийлик байроғи остида кўтарилиган.* «ЎзМЭ».

БОБИЛЛАМОҚ Овози борича бақириб, лаби-лабига тегмай гапирмоқ. *Замира то мақсадини тушунтиргунча бўлмай, кампир бобиллай кетди.* Ҳ. Назир, Бир тупғўза.

Бобиллаб бермоқ Овози борича бақириб уришиб бермоқ, койимоқ. *–Одам ҳам шуна-қа бўладими, қаёкларда юрибсиз? – Назокат бобиллаб берди.* Ҳ. Гулом, Машъал. *Кокила лаби-лабига тегмай бобиллаб берди.* С. Аҳмад, Чўл шамоллари.

БОБИНА [фр. bobine – фалтак] тех. Тўқимачиликда ип, тола, лента ва шу кабиллар ўраладиган фалтак.

БОБМА-БОБ Бирор бобини қолдирмасдан, ҳар бир бобини бирма-бир. Китобни бобма-боб ўқиб чиқмоқ. *Романин бобма-боб ҳикоя қилиб бермоқ.*

БОБО [ф. بابو – ота; бува; оқсоқол] 1 Отанинг ёки онанинг отаси (набирага нисбатан). *Бобонинг тол эккани – ўзига ном эккани.* Мақол. ■ *Бобом бургут боқши билан менга қарадилар.* С. Аҳмад, Юлдуз. *Бола бобосини икки-уч кун кўрмай ичикиб қолган.* С. Аҳмад, Уфқ.

2 (фақат кўпл. шаклида) Ўтмишда яшаб ўтган қариндош кишилар, аждодлар. *Агар Бобур мирзо Самарқандни тезроқ эгаламасалар, боболардан қолган салтанат бегона сулола илкига ўтиб кетгусидур.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Боболардан сўзладим, аммо Бир зот борким, баридан суюк.* А. Орипов, Юртим шамоли.

3 Ҳурмат юзасидан қариялар номига қўшиб ишлатилади. *Мурод дарров туриб,*

Ҳожи билан сўрашди ва назокат билан унга жой кўрсатди: - Келинг, Ҳожи бобо! Кўринмайсиз, келмайсиз? А. Қаҳҳор, Йиллар. Ўтар бобонинг отаси Гадойниёз бобо ҳам хон табиби эди. С. Сиёев, Ёруғлик. Қолаверса, ўзимизнинг шоир бобомиз Бобораҳим Машрабнинг ҳақ, ҳақиқат, адолат ҳақидаги.. газалларини ким билмайди? К. Яшин, Ҳамза. Раис бобо уларнинг ёнгинасига келиб, отдан тушди, тўрик йўргани ўз ҳолига қўйиб, дастурхон ёнига ҳорғин чўқди. Н. Фозилов, Дийдор.

4 Азиз-авлиёлар номига қўшиб ишлатилади. Шайх Зайниддин бобо. Занги бобо. — Хизр бобо қўлингни баланд қўлсин. У. Исмоилов, Сайланма.

5 тар. Ўтмишда Бухоронинг катта даҳаларини назорат қилувчи бош миршаб унвони.

6 фольк. Оқсоқол, отахон. Камбагаллар Тоганини бобо кўтарган эди. У камбагалларга бош бўлиб турган эди. «Рустамхон».

7 Бобо (эркаклар исми).

Қор бобо, қорбобо 1) одамнинг қордан ясалган шакли ва болаларнинг шу билан боғлиқ ўйини. Болалар катта қилиб Қор бобо ясасди; 2) арча байрамида қиш рамзида ясанган (оқ пўстин ва оқ қалпоқ кийтган) ва янги йил байрамларини қиздирувчи киши. Бирдан эшик очилди, Кириб келди Қорбобо. З. Диёр, Асарлар.

БОБОВ бол. Кучук; ит. Болаларни шайтонлардан қўрқитмангиз, Бобов келди, деб қўрнага беркитмангиз. То улғайиб, дуч келганда «бобов»ларга, Ўхшамасин итдан қўрқкан соқовларга. Э. Воҳидов, Муҳаббат.

БОБОДЕҲҚОН 1 Деҳқончилик касбининг устаси, моҳир, тажрибали кекса деҳқон. Далаларда ҳаёт қайнайди, бободеҳқоннинг қўли қўлига тегмайди. Газетадан. Ўзбекистонда боф-роғлар яратган менинг бободеҳқонларим эканлар-да. Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Ўрта Осиё ҳалқлари орасидаги ривоятларга кўра, деҳқончилик ҳомийси, пири. ..экин экиш, ўриш-йигиш вақтида «Бободеҳқон қўлласин» деб айтиласди. «ЎзМЭ».

БОБОЙ с.т. 1 Қари киши, чол. [И ўлчи:] Бобойнинг сўзларига тош ҳам эрийди. Сиз одамсиз-ку! Ойбек, Танланган асарлар. Мана ҳозир бобойнинг чақасини олдим, кетаман. Ойбек, Танланган асарлар. Бобой дуо қилди, дегин. А. Қодирий, Кичик асарлар.

2 Қарияларга бир оз кибр аралаш мурожаат шакли. Бардаммисиз, бобой? Ойбек, Танланган асарлар.

БОБОЙИ бот. Бир хил ўрик нави. [Ўрикнинг] Қандак, исфарак, субхони, хурмойи, мирсанжали, муллагадойи, бобои.. сортлари яхши туршак беради. К. Маҳмудов, Ўзбек таомлари.

БОБОКАЛОН [ф. باباكلان – энг катта бобо] 1 Бобонинг отаси, катта бобо (эварага нисбатан). Манави мадрасада бобоколонимиз мударрис бўлганлар. М.М.Дўст, Лолазор. Қишлоқнинг энг бадавлат, энг мўътабар кишиси бўлган Махсумнинг бобокалони Фойиб отани Ҳазрати сultonнинг муриди бўлган деган нақл бор. С. Анорбоев, Оқсой.

2 (фақат кўпл. шаклида) Ўтмиш отабоболар, аждодлар. Бобокалонларимиз дўстликни тириклик суви деганлар. Газетадан. Бобокалонларимиз етти хазинанинг бирига сиғирни ҳам қўшганлар. Газетадан.

3 қўчма Улкан вакил, улкан сиймо, асосчи. Ёдгор баҳши уста Қулай ўғли Кўргон достончилик мактабининг бобоколонидир. «Гулистан». Садриддин Айний.. тоҷик ва ўзбек адабиётларининг бобокалон арбоби сифатида танилди. Газетадан.

БОБОКЕНТ [бобо + сүғд. кент – қишлоқ] Қадимий қишлоқ, ота-боболардан қолган қишлоқ. Ўша бобокентимсан, девзот бобомсан; Оҳ нечоғлик суюксан, соз, дилоромсан. Миртемир, Асарлар.

БОБОМЕРОС [бобо + мерос] Ўтмиш ота-боболардан, аждодлардан қолган моддий, маънавий бойлик. Ўзининг бобомерос мулки ҳисобланмиши Самарқандни икки марта забт этади ва икки мартасида ҳам қўлдан беради. Газетадан. Чол қишлоққа қайтишидан аввал.. қишлоқдошларим мана шу бобомерос ҳовлимда оёқ узатиб, бандаликни бажо келтиришишмга рози бўлишса, деган қарорга келди. «Ёшлиқ».

БОБОТИЛ, бобо тил Бир қатор тилларнинг илк манбай деб ҳисобланувчи ва қиёсий-тарихий текшириш йўли билан тикланиши мумкин бўлган қадимий тил. ..туркий тилилар, хусусан ўзбек тили, олтой бобо тилидан бошланади. «ЎзМЭ».

БОБОТОФ Қадимий ва улуғ тоф. Гужум маддасидек қўлларинг қадоқ, Бироқ боботоғдек қадди тик, мардсан. Миртемир, Асарлар.

БОБОЧЎПОН Чўпонлик қасбининг устаси, устоз чўпон. *Манман деган бобо-чўпонлар эрталабдан бошлаб топган-тутганини кўтариб, бу ерга кела бошлади. Мирмуҳсин, Меъмор.*

БОБОЧИНОР Қадимий ва кекса чинор. *Бобочинор уйғонар чўчиб, таниб қолар илонларни, оҳ. Ш. Раҳмон, Юрак қирралари.*

БОБР [р. бобр — қундуз] зоол. Кеми-рувчилик туркумининг бобрсимонлар оиласига мансуб, сувда яшашига мослашган ҳайвон, сув қундузи. *Бобрлар кечаси ва шомда фаол ҳаёт кечиради, қишида фаоллиги камаиди. «ЎзМЭ».*

БОБРИК [р. бобр — қундуз] Жуда пишиқ қилиб тўқиладиган, қалин тукли мовут. *Бир пальтолик бобрик. Бобрик пальто. — Бири хушмўйлов, устида янги бобрик пальто, бошида қулоқчин. «Муштум». - Кийим бозорга кириб, қундуз ёқалик бобрик пальтоларга харидор бўлиб кўраман, — деди Шум бола. Ф. Фулом, Шум бола.*

БОБУНА [ф. بابونا — мойчечак, ромашка] айн. мойчечак.

БОБСЛЕЙ [ингл. bob-sleigh — тоғдан сирпаниб тушиладиган бошқарувли чана] спрт. 1 Тоғ (баландлик)дан махсус жихозланган трасса — қия бурилишлари бўлган музлама новдан шиддат билан тушишга мўлжалланган, яхлит металлдан ясалган чана.

2 Шундай чаналарда тоғ (баландлик)дан шиддат билан тушиш.

БОБУРИЙЛАР [Захириддин Муҳаммад Бобур номидан] 1526–1858 йилларда Ҳиндистонда ҳукмронлик қилган, Захириддин Муҳаммад Бобур асос соглган сулола ва унинг вакиллари. *Бобурийлар сулоласи. Бобурийлар империяси.*

БОБУРШУНОСЛИК Фаннинг Захириддин Муҳаммад Бобур меросини илмий тадқиқ қилувчи соҳаси. Ўзбек бобуршунослиги. *Бобуршунослик соҳаси. Жаҳон бобуршунослиги. — «Бобурнома»нинг янги, мукаммал нашри маданий меросимизни ўрганишишига, бобуршуносликка қўшилган муҳим ҳиссадир. Газетадан.*

БОВ с.т. айн. **боғ** I, II. *Мўрча кўйлак кийдим, бовин бойламай, Ёрга ваъда бердим, сўнгин ўйламай. «Қўшиқлар».*

БОВА шв. айн. **бобо** 1. *Бизнинг бир бовамиз бўлардилар. Ҳеч тинчимаган. «Ёшлиқ». Шайх*

бова, мен бекорчиликни ёмон кўраман. С. Сиёев, Ёргулик. Ҳолчучукнинг отаси Юсуф бова ном чиқарган чавандоз. «Саодат».

БОВАР [ф. بوار — ишонч]: **бовар қилмоқ** (ёки этмоқ, айламоқ) Ишонмоқ, ишонч ҳосил қилмоқ. *Илгарироқ мен уларнинг гапига бовар қилмай юрсам ҳам, сўнгдан тўғри сўз айтганларини билдим. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бовар этдинг сўзларимга, она, онажон, Жаннат руҳин тўймоқдаман сухбатингизда. А. Орипов. Дуогўйинг ўзим, Бовар айла менинг сўзимга. «Нурали».*

Ақл бовар қилмайди Ақл ишонмайди, ақлга сиғмайди. *Пўлат дадасини сира-сира эсдан чиқармасди, унинг ёрқин сиймоси кўз олдида гавдаланаарди-ю, ўлганлигига сира ақли бовар қилмасди. Ш. Рашидов, Кудратли тўлқин. Бир одам мунча ишга қодир бўлишига ақлим бовар қилмайди. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.*

БОВЛИК шв. *Ўрилган фалла, пичан ва шунга ўхшашларни боғлаш учун ўсимликлар поясидан эшиб тайёрланган ип. Бовлиқ эшар эдим бир кун пичанда, Ҳамла қилиб қолди чинқироқ илон. А. Орипов. Ўроқчининг қўлида бовлиқ турар, Қўй ичиди иргалиб совлиқ турар.. «Оқ олма, қизил олма».*

БОВУЖУД [ф. بوجود — таниқли, машхур] эск. кт. Шунга қарамасдан, шундай бўлса ҳам. *Фақир неча муддатлар бўлдиким, назм айтурга табиати ланж эрдим. Бовужуд бир ёзув назм пашшаларни шашнига айтуб эрдим. Туйғун, Шоир ҳақида ҳақиқатлар. Бовужуд, Ҳоким тўранинг ўзлари гайридин бўлатуриб, шу зиндиқларнинг чулчитлигини билиб айтган эканлар. Ҳамза.*

БОВУР шв. фольк. 1 Багир, жигар; дил, кўнгил. *Ўнашгин, кулишгин ёшлиқ даврингга, Ҳақ миёссар қилади қордай боврингга. «Гулихиромон». Сени кўриб, болам тушди ёдимга, Бола деб жигарим-боврим куядир. У. Пўлкан, Бир баҳор достони.*

2 кўчма Қариндош, фарзанд. *Шундоқ ажисб юртсан, жон Қозогистон, Қардошим, курдошим, бовурим азал! А. Орипов. Ҳаммамиз кўнгиротнинг бовувларимиз. А. Мухтор, Қоқалпоқ қиссаси.*

БОВУРДОШЛИК Қариндошлик, туғишиганилик. *Бовурдошлик мундоқ бўлибди, Қўнгли эргиларнинг кўзлари куйсин. Миртемир, Асарлар.*

БОВУРЧИ, бавурчи тар. Ўрта асрларда Ўрта Осиё ва Яқин Шарқда подшоҳ (хон)-нинг баковулдан кейин турувчи хусусий ошпази. *Овқат тайёrlаши вактида бовурчилардан бошқа ҳеч ким подшоҳ ошхонасига киритилмаган. «ЎзмЭ». Бовурчи қўлида паринг юлдишар. «Юсуф ва Аҳмад».*

БОД I [ф. باد - ҳаво оқими, шамол] кт. Шамол, ел. Чархим қургай айланади бод билан, Мени ёрим ошна бўлди ёт билан. «Кўшиклар». Эй бод, еткур ёра саломим. Машраб.

Боди сабо Тонгги шамол. Арзимни айтай боди сабоға, Шояд гапиргай ул гул қабоға. Муқимий. Қиз баҳтини кутар боди сабодан. У - заифа, ожиз эмиши, лол эмиши. «Муштум».

БОД II [ф. باد - шиш, яллигланиш] Бўғин ва мушакларнинг яллигланиши (ревматизм, радикулит ва ш. к. касалликлар)..эски дарди қўзиб, белининг боди тутуб қолди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. Сал соvuқ тушди дегунча, жонини эговладиган бод касали туфайли айвонга ҳам чиқолмай қоларди. «Ёшлиқ».

БОД III бот. Дарахтнинг бир хил тури. Богнинг ичиди.. япроқлари ёнғоқникуга ўйашаш, меваси голосни эслатадиган бод дарахти ўсяпти. З. Акрамов, Ҳиндистон лавҳалари.

БОД IV Танда (ўриш) ипларининг бир-бирини кесиб (минганиб) турган жойи.

БОДА [ф. باد - шароб, вино] Май, ич-килик, шароб. Бодани ақлингдан голиб этмагил. Мақол. ■ Алишер Навоий яшаган даврда эса май, бода ва ҳар хил мева шарбатлари истеъмол қилинган. «Фан ва турмуш». Иккови ҳам бир қадаҳдан бода ичгандек, атрофдаги нарсаларни кўрмас эди. М. Осим, Карвон йўлларида.

Аргувон(ий) бода 1) қизил рангли бода. Қўлимда порлайди аргувон бода. «Гулдаста»; 2) кун ботиш пайтидаги самовий қизиллик. Қўйди уғқининг пиёласига Аргувоний бодасини шом. «Ёшлиқ». **Висол бодаси, ишқ бодаси** Муҳаббат, висол завқи, лаззати. Эътибор бўлса агар – илтижосиз бўлмагай, Севадир, ишқ бодасин бир куни тутса сенга. Э. Охунова, Мен тонгни уйғотдим. Майпарат этди Ҳабибийни висолинг бодаси. Ҳабибий, Девон.

БОДАПАРАСТ [ф. بادهپرست - бодани яхши қўрувчи, майхўр] Ичкилик (май) ичишни яхши қўрувчи; майпарат, майхўр. Бугун биз, ошиқлар, ошуфтаю маст, Санам-

лар кўйида хўп бодапарат. У. Ҳайём, Рубоййлар.

БОДАФУРУШ [ф. بادهفروش - бода, май сотувчи] поэт. Май (ичкилик) билан савдо қилувчи, ичкиликлар сотувчи. Жонимга наво етди-ю, кўнглумга хуруши Бир журъа била, мугбачаи бодафуруш. Навоий.

БОДАХЎР [ф. بادهخور - майхўр] Май, шароб ичувчи. Табиҳи риё бирла амомангдин, аё шайх, Чин бодахўринг хум била паймонаси яхши. Ҳамза. Бодахўр эшон.. улфатлари билан май ичишиб ўлтирган экан. Чустий, Кезгувчи бодахўр эшон.

БОДБЕЗАК [ф. بادبزاك - шамолпаррак, еллигич] Кулолчиликда лаганлар ичига кўк, сарик ва қорамтири-қизил бўёқлар билан солинадиган, парраксимон (еллигичга ўйхаш) нақш.

БОДИ [ф. بادى - шамолга оид; димогдор, кеккайган] 1 Ёмон, беадаб сўзлар айтувчи. Боя анови боди қизни бопладим-а? «Ёшлиқ». Қамар раиснинг учирма гаплари жонига тегар, асабини бузар эди. Гоҳо нозиксан дейди, гоҳо бодисан дейди. М. Ҳазратқулов, Журъат.

Оғзидан боди кириб, шоди чиқмоқ Жуда ҳам беадаб гаплар гапирмоқ; одоб доира-сига сифмайдиган сўзлар билан сўкинмоқ. Қачон кўрсанг, тарааллабедод, хурсанд, хушчақчақ, сал айниса, оғзидан боди кириб, шоди чиқиши бор. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Арзимаган нарсага оғизларидан боди кириб, шоди чиқади. Сўкишларига одамзод чидаб туролмайди. «Муштум».

2 кўчма с.т. Мақтандоқ, манман. Аҳмадвой жуда боди-да.

3 Шахснинг лақаби сифатида қўлланади. Холиёр бодидек безорини қонига белаган шу хотин Мамат қассобдан ҳайиқармиди? «Ёшлиқ».

БОДИБИЛДИНГ [ингл. bod-building – тана тузилиши] Мускулларни ривожлантириш мақсадида тренажерларда бажариладиган атлетик машқлар тизими. Бодибилдинг билан шугулланмоқ.

БОДИЁН [ф. بادیان - арпабодиён, аниис] айн. арлабодиён. Қишлоқ аҳолиси укронни кўпинча шивит, бодиён деб аташади. Газетадан. Ижозат берсинглар, камина қўйруқ майи, қўзи эти ва пиёзни қўшиб, мурчи бодиён билга димлаб пиширай, мазаси меҳмонларнинг оғзизда қолсин. М. Осим, Сехрли сўз.

БОДИЛАНМОҚ шв. Магурланиб, бе-адаб бўлиб кетмоқ. Мўминбой укангиз таъ-бимни кўн хира қилди, ука.. Бача шаҳарга бориб, бодиланиб кетибди. Дўйқ уриб, бир хат ёзибди денг.. «Ёшлик».

БОДИЛИК Ўзини юқори олиб мағурланишилик; беадаблик. -Бу оригиналлик эмас, бориб турган бодилик, маҳмадоналик, Фай-баров, -деди Соқол. М.М.Дўст, Галатепага қайтиш. Ўпкангни бос. Кўн бодилик қила-верма. М. Ҳазратқулов, Журъат.

БОДИЯ I [а. بَدِيَّة – саҳро, чўл] эск. кт. Саҳро, чўл, биёбон.

БОДИЯ II [а. بَدِيَّة – катта мис коса] Таги баланд, қирғоз тик, катта сопол идиш (лаган). *Бодия..* Хоразм кулоччилигига қадимдан кенг тарқалган. «ЎЗМЭ».

БОДОМ [ф. بَدَم – бодом] 1 Атиргуллилар оиласига мансуб, сермой мағзи ис-теъмол қилинадиган дарахт. Олмадан бодом бўлмас, таги паст одам бўлмас. Мақол. ■

Бодом минг ўйлардан бери ҳалқ табобатида шифобаҳи бўлган ўсимлик сифатида машҳур. М. Набиев, Бодом.

2 Шу дарахтнинг меваси (данаги). Аччиқ бодом. Бодом ёғи. Одам – одам билан, писта – бодом билан. Мақол. ■ Межмонларга.. писта, бодом, кўруқ мевалар жуда мўл-кўл тортилди. Ойбек, Навоий. Жажжи мушт-чаларига бодомми, ёнғоқми қисиб олган. С. Сиёев, Отлиқ аёл. Абдишукур бодом-писта чақиб, аччиқ чой ичиб, яйраб ўтиреди. Ойбек, Танланган асарлар.

Бодом гулли Гули бодом шаклига ўхшаган.. бодом гулли лас кўйлагани липпасига қистириб, рўмоли бўйнига тушиб ётибди. А. Мухтор, Кумуш тола. **Бодом (гулли)** дўпти Бодом нусха гуллари бор дўпти. Мен беқасам тўн кийиб, бошимда бодом дўпти, Садага бўлиб кетай ғалаба қадамига. Ф. Фулом.

БОДОМЗОР Бодом дарахтлари экилган ер; бодом боғи. *Бодомзорда отим яйраб, ўтлаған дам, Ўша ўғлон куйлар эди шўх шебрлар.* Газетадан.

БОДОМИЙ бот. Меваси бодомга ўхшайдиган серҳосил, жайдари ўрик нави.

БОДОМСИМОН Бодом шаклига ўхшаш (кўз ҳақида). *Табиат Маҳмудадан хотин-қизларга хос латофатларини аямаган: қийғоч қошлар, бодомсимон қийиқ кўзлар, хумор кўзлар..* Ҳ. Зиёхонова, Биринчи мактуб.

Бодомсимон безлар анат. Ташқи кўриниши бодомга ўхшаш безлар. Дифтерия микроблари кўпинча томоқдаги бодомсимон безларда бўлади. «Анатомия».

БОДОМОЙ Хоразмда кент тарқалган, асосида учта бодом шакли ва ой тасвири бўлган мураккаб шаклли яхлит тақинчоқ. Кулоқларида бодомой – арабак сирға, сийнасида зеби гардон, манглайдўзи эса пайваста қошларини парвоздан сақлашга қўйилган соқчидек шай турибди. С. Сиёев, Аваз. Давлатбегим тиллақошни олиб, яна у [Бибигулжинг пешонасига танғиб боғлади. Ундан сўнг икки чаккасига бодомойни осди. Мирмуҳсин, Чўри.

БОДОМЧА I тиб. Организмни ҳимоя қилиш жараёнларида қатнашувчи, ҳалқумда жойлашган, бодом шаклли лимфасимон тўқималар мажмуи. *Маълум ёшдаги болаларда томоқдаги бодомча безлар ялигланши, қулоқ оғриши мумкин.* Газетадан.

БОДОМЧА II бот. Раъндошлар (атиргуллилар оиласи)га мансуб сершоҳ ва сертикан бута.

БОДОМҚОВОҚ Кўз қовоғи бодом шаклида бир оз дўппайган; шундай қовоқли одам.. ёш бир жувон.. белгари хипча, бодомқовоқ.. ўн саккиз ёки ўн тўққиз ёшлардаги гўзал бир малак. Мирмуҳсин, Меъмор. Унинг бодомқовоқлари остидаги кичик қора кўзлари қандайдир ноз ва ёхтирос билан ёнади. Ойбек, Танланган асарлар. Умидим бор, оларман, албатта, бодомқовоғимни. «Нигор ва Замон». Ёр қўлида мис товоқ.. Ўйнасин бодомқовоқ. «Оқ олма, қизил олма». Ўзим айланаман бодомқовоқдан, Миннаторман ёрим берган сабоқдан. «Қўшиқлар».

БОДПАРРАК [ф. بَدَرَرَك – шамол + پَرَّك – пат; учувчи] шв. Варрак, варварак.

БОДПО(Й) [ф. (بَدَرَرَق) – шамолдан тез, югурик, йўрга] фольк. Елиб тез юрадиган, учқур, чопқир (от, тия ҳақида). Шу дарёдан иргир кунинг, Эй қиблагоҳимнинг бодпойи. «Нурали». Остида ўйнайди бодпой. «Нурали». Сўзгинангдан ўйловчини кулдиргинан, Бодпой тия миниб, ўзинг елдирган. «Юсуф ва Аҳмад».

БОДРАМОҚ 1 Бўртиб, қаппайиб чиқмоқ; бўртиб, қаппайиб турмоқ. -Анови ўтирган – эрим, – Маръяна Ефимовна томирлари бодраб чиққан, ғадир-будир, озғин қўлни рамка томонга чўзди. С. Анорбоев, Дўстлар.

2 Дувиллаб, тошиб чиқмоқ. Бир лаҳзада пешонасига бодраб тер чиқди. С. Анорбоев, Мехр.

Бодраб очилмоқ Лўппи-лўппи бўлиб, шифа очилмоқ, текис очилмоқ. Кенг майдонлардаги кўм-кўк кўсаклар ўрнини бодраб очилган оппоқ пахтадар эгалламоқда. Газетадан. Осмон тўла юлдуз пахтаси бодраб очилган пайкалга ўхшайди. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

БОДРЕЗАК [ф. بادرېزك – бодрезак, калина] Шилвидошлар (учқатгуллилар)га мансуб сарғиши гулли бута ва унинг еб бўладиган аччиқ қизил меваси. Күёшнинг шик нурлари.. бодрезак, бойчекакнинг зумрад баргларини олис-олисларга элтувчи даракчи ҳамдир. Ж. Абдуллахонов, Ҳонадон. Бу бодрезакнинг тортқилашидан озурда баргнинг шитирлашими ё зарғалдоқ қанотларидан чиққан сасми, билмадим. «Ёшлик».

БОДРИНГ [ф. بادرېنگ – бодринг] Қоқоғулдошлар оиласига мансуб, бир йиллик полиз ўсимлиги ва унинг ейиши ҳосили. Барра бодринг. Тузланган бодринг. ■ -Ўрмонжон акамга яқин одам экансиз, – деди хотин бодрингни карсилатиб тишлаб, – ёмон одам бўлмасангиз керак. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Олтиарикнинг бодринги, Қуванинг ҳандалаклари Найман томонларга ҳам келди. С. Аҳмад, Уфқ. Бодрингни ёғлиқ, гўшти овқатлар билан ейиш катта аҳамиятга эга. К. Махмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

БОДРОҚ Қиздирилган қумда ёки электр асбобда қовурилган ва оппоқ пахтадек бўлиб бодраб очилган жўхори (овқат ўрнида). Сара бодроқ. ■ Олаговур бозор. Бақириқ-чақириқлар: -Кен қолинг, сара бодроқ. А. Мухтор, Тонг билан учрашув.

Бодроқ-бодроқ гулламоқ Дувиллаб, лўппи-лўппи бўлиб очилмоқ. Суна пастидаги ўриклар бодроқ-бодроқ гуллаган. Ш. Холмизраев, Тўлқинлар. Бодроқ-бодроқ бўлиб гуллаган дарахт олдида турганида, одамнинг юзига ҳеч боққанмисиз? А. Мухтор, Асарлар.

БОДРОҚЧИ Бодроқ қовуриш ва сотиши билан шуғулланувчи шахс.

БОДРОҚҚАНД Сирти шакар билан ундан бодроққа ўхшатиб ясалган, ичига магиз ёки нўхат солинган ширинлик.

БОД-ҲАВО жуфт с. Табиат, шароит, обҳаво. Шарофат Капсанчилар қишлоғининг

бод-ҳавоси, «бираам чиройлик» тўқайлари, дарёси тўғрисида гапириб туриб, Канизакнинг кўзига қаради. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

БОЁВ с.т. Содда, соддадил; гўл. Кундингнинг кўриниши боёвга ўхшаса ҳам, аммо ўзи писмиқ экан.. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Янгангиз боёвлик қилиб, ҳамма гапни айтиб қўйибди. «Муштум».

БОЁВУТ этн. Қадимий ўзбек қабила, уруғларидан бири.

БОЁК [р. боек – ургич; муҳра] 1 ҳарб. Отиш қуролларининг ўқ, снаряд пистонига урилиб, уни чақнатадиган қисми.

2 тех. Буғ болғаларининг ишлов берилётган деталга зарб билан урилиб, уни тегиши шаклга киритадиган қисми.

БОЁН [ф. بایان – бойлар] Бой; бойлар. Боёнларимизнинг бари ҳушёр. Ақли бўлгани учун бой бўлган-да. Ойбек, Танланган асарлар. Ҳовуз теварағидаги аёёну боёнлар нақшинкор устунни қучоқлаб турган султондан кўзларини узолмас, улар гўё илон сеҳрига илинган бақалардай жой-жойларида серрашиб қолишган эди. О. Ёқубов, Кўҳна дунё.

БОЁНА эск. Бойларга хос; бойлардек, бойларча. Боёна тўн.

БОЁҚИШ Ачиниш уйғотувчи ҳолатли, бечора, шўрлик. -Отанг боёқиши чарчаб, бўлганича бўлди, – деди она. П. Турсун, Ўқитувчи. Боёқиши кўп яхши одам эди; инсофли, ҳамиятили эди. Ойбек, Танланган асарлар. Боламга кўз тегдими, билмайман. Болам боёқиши нотинчроқ бўлиб қолди. Мирмуҳсин, Умид.

БОЖ [ф. ځل – ўлпон, бож, солиқ] 1 тар. эск. Ўрта асрларда Шарқ мамлакатларида савдогарлар, хунармандлар ва б. лардан олинадиган солиқ. Шош аҳли, тамомий фуқаро божни ўз вақтида тўлаган. Мирмуҳсин, Темур Малик. Қорахитойлар қувилганидан сўнг, шаҳар маҳкамаси биз ҳунармандларни бож билан қисиб қўйди. М. Осим, Карвон йўлларида. Золимлар оларкан элатдан божсин, Ёзib кундан-кунга нафс қулочин. «Тоҳир ва Зуҳра».

2 Четдан келтирилган мол учун олинадиган, расмий равишида белгиланган ҳақ. Бож тўламоқ. ■ Сарой дарвозаси ёнида божхона бўлиб, чет эл молларидан бож олинарди. Ж. Шарипов, Хоразм. Ажнабий савдогарлардан озмунча бож.. тушади, деб ўйлайсизми? М.

Осим, Карвон йўлларида. *Аваз карвонларнинг молидан бож олганида Авазни таниб олган. «Нурали».*

Бож тарифи Давлат чегараси орқали ўтадиган товарлардан ундириладиган божлар ставкалари мажмуй.

З кўчма Бирор нарса, воқеа, ҳолат учун кетадиган ҳақ, бадал. *Тошга тегар, синар дил, Юрак қони тўлар бож. Миртемир, Асарлар. Орзуларим олтин тожи, Менинг жоним шунинг божи. «Бойчечак». Ҳаёт шундай мўъжизаки, Қанча жабрин тортсанг оз. Ўлим эса унинг учун Арзимас божсdir, холос. А. Мухтор, Асарлар.*

БОЖА Опа-сингилларнинг эрлари (бирбирига нисбатан). *Божа божага бўз бермайди, сўз беради. Мақол. — Гуломжон унинг [Ашур Мирзонинг] божаси уста Баҳромдан парталарнинг қандай ясалишини сўраб олди. М. Исмоилий, Фарғона т.о.*

БОЖАЧИЛИК Ўзаро божалик муносабатлари. *Салом берган эдим, у худди ўртамизда божачилик бордек, менга ўқрайиб туриб: -Мирзақандмисан? — деб сўради. А. Обиджон, Аканг қарагай Гулмат.*

БОЖГИР [ф. بَجْرَى – бож олувчи, солиқ тўпловчи] *тар. Бож олувчи, йигувчи; бож ундириш лавозимига эга шахс; божхона ходими, божмон. Ўн икки қопқадан, ўн икки йўлдан Божгирга пул тўлаб кирган карвонлар. Шайхзода, Тошкентнома. Биз Бухоро ичига қараб бир оз юрган эдикки.. қўлида катта фонуси бор, рўдало тўн кийган бир киши фойтунимизни тўхтатди. У амир Бухоронинг «божгiri» экан. С. Айний, Эсадилклар.*

БОЖДОР [ф. بَجْدَر – бож олувчи] *айн. божгир. Бирор – бождор, Бирор – тождор. Мақол.*

БОЖМОН [ф. بَجْمَن – божхона ходими] *тар. айн божгир. Биотехнологияга, ёввойи ўрдакларнинг ёш жўжсаларини сотиб олиш, шунингдек, божмонларга иш ҳақи тўлашга тўрт минг сўмга яқин маблағ сарфланган. Газетадан. ..буйруққа мувофиқ балиқ овлаш тақиқланганини божмонларнинг ўзлари ҳам инкор этмайдилар. Газетадан.*

БОЖРАЙМОҚ фольк. Бақраймоқ, бақраиб қараб турмоқ. *Божрайған кўзи қурсин, Ёнаштирма асло бунда. «Ҳасанхон».*

БОЖ-ХИРОЖ, божу хирож [бож + хирож] *тар. Турли-туман солиқ ва тўловлар.*

Учирди бошидан Хисравнинг тожин *Ва лекин сўрмади божу хирожин. Ҳабибий, Девон. Девонхонага шаҳар бож-хирожига мутасадди бўлган бир амалдорни топиб келтиридилар. М. Осим, Карвон йўлларида.*

БОЖХОНА [бож + хона] *Бож олинадиган жой, идора, пост. Сарой дарвозаси ёнида божхона бўлиб, чет эл молларидан бож олинарди. Ж. Шарипов, Хоразм. Ҳуллас, ВТЭКни ўзининг божхонасига айлантириди. «Муштум».*

БОЗ I [ф. بَز – яна, тағин] *еск. кт. Яна, тағин; бунинг устига. Оз сўзлаган боз сўзлар, Боз сўзлаган соз сўзлар. Мақол. — [Гули:] Йўқ асло! Бўлмасин қурбон Алишер, Қўйинг, эл булбули боз сайрасин оз! Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. Касал ўғил, хотин, боз худо берган уч набира. Ҳаммаси шу чолга қарам. Ойбек, Танланган асарлар.*

Боз устига Бунинг устига, устига устак. *Боз устига қурувчилар дарёни тўсишига киришидилар. Э. Самандар, Дарёсини йўқотган қирғоқ. Боз устига уфқ ҳам оч бинафаши тусда эди. «Саодат». Отаси қариби, боз устига касалманд. С. Сиёев, Аваз.*

БОЗ II [ф. بَز – қирғий, лочин] *шв. Лочин, қарчигай. Үрдак ўзини гоз санар, Чумчук ўзини боз санар. Мақол. — Сен-ку бор экансан, шунқорим – бозим, Фалакдан иноят менга не лозим. М. Шайхзода, Чорак аср девони.*

БОЗБАНД, бозубанд [ф. بَزْبَنْد – билагузук; тумор; билакка боғланган нарса] *Билакдан юқорига, бўйин ёки қўлтиққа осиб юриладиган заргарлик буюми, аёллар безаги. Мис бозбандга эришолмай ўйлаган кўкрак нишон тақди. У. Носир, Юрак. Ўзинг дуохон эшонга ўтакетган ихлосманд бўлиб, ҳаммадан илгари туморгина эмас, катта бозбанд ҳам олиб тақиб юрганинг ҳолда, шаккоклар қаторида зинданда чириб ётибсан-ку! С. Айний, Дохунда.*

БОЗБАРАК *шв. айн. боднарак.* Чехралари ширин болакай Учиради оптоқ бозбарак. *Ҳаёллари – беҳад самодай, Ҳаёллари – оптоқ бозбарак.* «Гулистон».

БОЗГЎЙ [ф. بَزْگُوي – қайта, яна айтиш] *Шашмақом ва бошқа йирик мусиқа асарларининг такрорланадиган ҳамда ўзгармайдиган нақарот қисми.*

БОЗИ I [ф. بَزْى – ўйин; эрмак, ҳазил] *Ўйин, эрмак. Зўр бозилар қилишали, Ким зўр экан, билишали. «Тоҳир ва Зуҳра». Бача-бача*

бози, Ким қора қози, Ким ўйинга чиқмаса, Бўйинга тош-тарози. «Бойчечак».

БОЗИ II [ф. – باز و – билак, қўл] 1 Эшик, деразаларнинг уст, ост ва ён томонларига қўйиладиган материал, кесаки.

2 Уй деразасининг атрофидаги деворга ганч ёки алебастрдан қавартириб ишланган ва деразага чирой баҳш этувчи ҳошия.

3 Бешикнинг икки ёнига устма-уст ўрнатиладиган иккитадан тўртта ёғоч қисми.

БОЗИГАР [ф. باز بگر – моҳир ўйинчи, артист] айн. **бозингар**. Ҳиндистон азалдан бозигарлар, афсунгарлар макони. «Гулистан».

БОЗИЛЛАМОҚ 1 Боз-боз, виз-виз овоз чиқармоқ, визилламоқ.

2 кўчма Жуда ҳам қизимоқ, исимоқ. **Бозиллаган танча жонига ором берди**. Мирмуҳсин, Умид. **Печкага олов ёқди**. Ҳона ичи бирпасда бозиллаб, исиб кетди. М. Муҳиддинов, Инсон мадҳи. **Саратон чилласининг ҳар бир куни тандирдан янги узилган нондек бозиллайди**. «Саодат».

3 кўчма Қизимоқ, ловулламоқ; ғазабланмоқ. ..кунлар ўтган сари юраги бозиллайди, наҳотки энди улар билан қайтиб кўришмасам, деган гумондан вужуди ларзага тушди. С. Сиёев, Аваз. **Авазнинг салбурун айтган густохона сўзлари шайхнинг юмшоқ дилини бозиллатиб турарди**. С. Сиёев, Аваз.

БОЗИНГАР [ф. باز بگر – моҳир ўйинчи, бозигар] 1 эск. **Ўйинчи, раққос, раққоса**.

2 Кўзбойлоқчи, афсунгар. Уни билсанг, жуда бозингар, айёр, **Кўп айёрлар бўлмайди баробар**. «Гулшанбоя». **Бора-бора айланаб қолдим** Бозингарнинг қўйирчогига. Э. Воҳидов, Шарқий қирғоқ.

3 Айёр, туллак одам ҳақида.

БОЗИРГОН, бозургон [ф. باز رگان – савдогар, тижоратчи] эск. кт. айн **савдогар**. Савдогарлар юрар можи, норли, Бозиргон савдоси кумушли, зарли. «Хушкелди». **Тушибон кўп бозиргоннинг қўлига**, **На ишлар айладинг тогнинг чўлига**. «Эрали ва Шерали».

БОЗОР [ф. بازار – бозор; савдо растаси] 1 Аҳоли савдо-сотиқ қиладиган махсус жой, майдон. **Отанг** – бозор, **онанг** – бозор. Мақол. **Ақл бозорда сотилмас**. Мақол. ■ **Юрт бой бўлса**, унинг бозори ҳам тўкин бўлади. У. Норматов, Талант тарбияси. **Бир айланаб келай**, деб **Кува бозорига чиқдим**. С. Аҳмад, Уфқ.

Бозор қилмоқ 1) бозордан у-бу нарсалар олмоқ, харид қилмоқ, харж қилмоқ. **Сиддиқа бозор қилгани кетди**. С. Зуннунова, Кўзлар. **Нусратбек икки кун эрталаб ўзи билан тўрва олиб кетиб, ишдан кейин бозор қилиб келди**. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди; 2) шовқин-сурон қилмоқ, тўполон кўтармоқ.

2 Шундай жойда савдо-сотиқ қилинадиган кун. **Ойда-йилда бир бозор, униям ёмғир бузар**. Мақол. ■ **Бугун бозор бўлгани учун Ёдгор кеч ўйғонди**. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Қўяверинг**, бугун бозор-ку, бирпас дам олсинглар. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Бозор(и) қасод Талаб бўлмаган, ўтмай қолган нарса, мол ҳақида. -Аммо, – давом этди Гуландом, – бозор қасодлигиданми ё иши яхши унмаганигиданми, дадам тўқувчиликдан ёлчимади. Ойбек, Танланган асарлар. **Бозор куни айн. бозор 2. Бозор куни, одам қалин**. Ойбек, Танланган асарлар. **Бозор кўтармайди** 1) бу нархга бозорда ҳеч ким олмайди; 2) кўчма с.т. бошқаларга ёқмайди, ҳеч ким тингламайди. ..ишихоналарда, айниқса кўпчилик билан муомала қилинадиган жойларда ..дагалик ва майнавозчиликларни бозор кўтармайди. Т. Алимов, Илжайинг, асакангиз кетмайди. **Бозор нон(и)** Сотиш учун тайёрланадиган махсус нон нави. **Ҳаят ўтмай, бир чойнакда қўк чой**, сири кўчган патнисда тўртта бозор нони кўтариб келди Кудрат. М. Исмоилий, Фарона т.о. **Бозор қайти** Бозор вақти тамом бўлиб, бозорчилар қайтадиган вақт. **Бозорга солмоқ** 1) молни сотиш учун бозорга олиб кирмоқ, харидга қўймоқ. Гаждумбек бозорга борса, Ҳамза бир қулини бозорга солиб турибди. «Гўрўғли». Эрта барча хало-иқлар келади, Қули, ҷўрисини бозор солади. «Нурали»; 2) кўчма дикқатни жалб қилиш учун бирор нарсани кўз-кўз қилмоқ, айлантириб, кўрсатиб юрмоқ. **Бозор қизигандан кейин**, отни миниб, у ёқ-бу ёққа чотиб, қамчилаб, сакратиб ўйнатиб, бозорга сола берди. «Ҳасанхон». Ўз ишини битириш учун туйгуларини бозорга солишдан тоймайди. С. Караматов, Олтин кум. **Бозори чаққон** 1) харидори кўп бўлган, тез ўтадиган мол, нарса ҳақида. -Марғилонда газмол билан пойабзалнинг бозори чаққон, – деди Ҳомид. А. Қодирий, Ўтган кунлар. «Туркистонда ўрик бозори чаққон экан, сотиб келай», деб баҳона қилдим. С.

Сиёев, Ёруглик; 2) кўчма эҳтиёж катта, талабгорлари кўп бўлган. Имомликнинг бозори чаққон бўлиб кетганидан бизга ўхшаши ўртacha аҳли илмларга шафқат кўзи билан боқувчи бўлмай.. қолган эди. Файратий, Довдираш. Табибининг бозори чаққон ҳовлисига камдан-кам бўлар экан. Мирмуҳсин, Меъмор. **Бозори ўтмади** 1) бозорда ўтмай, сотилмай қолди; 2) кўчма ўзига ёки гапига тарафдор чиқмади; номери, ҳийла-найранги ўтмади. **Бозор(ини) олмок ёки бозор қилмоқ** Бозорга бориб, савдо-сотиқ ишларини битириб қелмоқ. Бозорингни ўзинг қил, тегирмонингни ўзинг торт! Мақол. — Кеч билан бозорни олиб, сомон сотиб қайтган түячининг тусисига иккита-иккита мингашиб, чопон бозорга қараб ўйл солдик. Ф. Фулом, Шум бола. **Борига бозор айн. борига барака қ. барака. Ўзини бозорга солмоқ** салб. Ўзини элга кўз-кўз қилмоқ. Агар севгининг нималигини билсангиз, юзингиздаги парданни ўиртиб ташлаб, ўзингизни бозорга солиб ўтирас мэденигиз, Жўрхон! М. Исмоилий, Фаргона т.о. **Лофт уриб, ўзини бозор соларми? Лофт билан қўлидан бир гап келарми?** «Алпомиши».

З кўчма Фала-ғовур, чугур-чугур, шовқин-сурон, шўхлик ҳолати. Болали ўй – бозор, боласиз ўй – мозор. Мақол. — Бугун дала шийлонида бозор бўлди. Ҳамма сиздан дарғазаб, раисликдан туширмоқчилар. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Мунира туркуҳонадан чиққан куни ўй бозор бўлиб кетди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Тонг ёришиб, гужумларда қушлар бозори бошланган эди. С. Сиёев, Ёруглик.

4 иқт. Сотувчилар билан харидорлар ўртасидаги товар айирбошлиш муносабатлари. **Жаҳон бозори. Ташиқи бозор. Ички бозор. Бозор ислоҳотлари. Бозор хўжалиги.** — Бозор иштирокчилари товар ва хизматларни пул воситасида айирбошлиш юзасидан муносабатларга киришадилар. «ЎЗМЭ». Дунё бозорида териларимизнинг нархи тушмаса дейман. С. Аҳмад, Юлдуз.

Бозор иқтисодиёти Товар-пул муносабатларига асосланган, турли мулкчиликка ҳамда иқтисодий эркинликка таянган ва рақобат асосида тартибга солиб туриладиган демократик иқтисодиёт. **Бозор мувозанати** Бозордаги талаб ва тақлифнинг миқдоран ва таркиб жиҳатидан бир-бирига мувофиқ келиши.

5 кўчма Тақдир, қисмат. Изинда жўраси кўрмакка зордир, Маъшуқлик деганинг қизиқ бозордир. «Кўшиқлар». Қурилганда ишқ савдонинг бозори, Ўйнаб-кулиб шу кун турса дилдори. «Эрали ва Шерали».

6 кўчма Бирор ҳаракат ёки фаолиятнинг ҳаддан ошиши, авжига чиқиши, қизиши. Ўлим бозори (уруш). Гап бозори. — Феруза билан Норқўзининг тўйи овоза бўлгандан бери «Мехнат – роҳат» қизларининг гап бозори қизиди. Ҳ. Фулом, Сенга интиламан. Ҳурсон мамлакатида ўлимнинг бозори қизиб, ҳароб бўлган бинолар устиди бойқушлар сайрашга киришиди. М. Осим, Аждодларимиз қиссаси. Ажалнинг бозори шундай қизиди, Қизил қонга тултор отлар тўзиди. Эргаш Жуманбулбул ўғли. Базми жамшидларда, кўнглим тиламаган давраларда, сафсата бозорларида кунларим тамаки тутунидай кўкка учди. Ҳ. Султонов, Онамнинг юрти.

7 Бозор, Бозорхон (эркаклар ва аёллар исми).

БОЗОРБОН [ф. – бозор қўриқчиси] 1 Бозор қоровули.

2 Бозорнинг бошлиғи, раҳбари. Ҳар юртнинг матоин қув бозорбонлар Жойлаб қўяр экан, ўтказиб қўлдан. М. Шайхзода, Тошкентнома.

БОЗОРБОП Бозор суюдиган, харидор ёқтирадиган; бозоргир, тезкетар. **Бозорбон мол.** — Улар бебозор кунлари шаҳардаги магазинларни кезиб, бозорбон молларни тўплайдилар. Газетадан. **Камта участканинг тевараги ва саҳни бозорбон экинлар билан банд** эди. Ойбек, О.в. шабадалар.

БОЗОРБОШИ 1 Бозорнинг асосий, бош қисми, майдони. **Бозорбоши тим бўлди, кесак отган ким бўлди.** «Оқ олма, қизил олма».

2 айн. **бозорком.** Оёғида нирч этик Юриши бозорбоши. «Оқ олма, қизил олма».

БОЗОРГИР [ф. – бозорда оли-надиган, харидори бор] айн. **бозорбон.** Бозоргир молимиз бўлмагандан кейин нима билан савдо қиласмиш? Газетадан. **Пахта тер деса, кучи етмасмиш-у, савдоғарчилик қилишга, арzonга сотиб олган бозоргир маҳсулотини кўтаришга бели оғримасмиш..** «Муштум».

БОЗОРГОН [ф. – сотувчи, савдоғар] айн. **бозиргон.** Бизни сотгандилар шум бозоргонлар, Оқ пошишо, кўк пошишо, бек, зода-гонлар. Миртемир, Асарлар.

БОЗОРИ [ф. بازارى – бозорга оид] 1 Бозорда сотиш учун мўлжаллаб тайёрланган; бозорбоп ёки бозордан келтирилган. *Бозори атлас.* — Кигиз устидаги тугунга кўзи тушди, очса, сирли тогорада ош, икки шиша арақ, нон, бозори кулчалар. «Ёшлик». *Водил* – қадимдан бозори қишилек. К. Яшин, Ҳамза.

2 Бозорда ўтирувчилар, сотувчилар. «Ноҳуджўрак» байтини ўқуғонсиз.. у кимларни кулдирмаган.. уйқу босқон бозорилар ўқуса ҳам кулади. А. Қаҳҳор, Ким нимадан завқ олади?

БОЗОРКОМ, бозорқўм Бозор қўмитаси ва унинг раҳбари, бошлиғи; бозор бошқарувчиси. *Шу иши эвазига бозоркомдан маош олади.* Ш. Ҳолмирзаев, Оғир тош кўчса. -Бўнти, эртага эсга солинг, бозоркомга телефон қиласман, – деди. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар. *Бу ўигитни магазин мудиридан тортиб.. бозоркомгача ҳамма танийди.* Газетадан.

БОЗОРЛАМОҚ Бозор қиммоқ, бозорга бориб келмоқ, бозорни айланмоқ. *Ҳамсоямиз Қулмат полвон бозорлаб келди.* Девордан бўйлаб, нарх-навони сўрадим. Т. Мурод, От кишинаган оқшом. *Майизни орқалаб, бозорладим.* Ярим букилиб, «пўшт, пўшт» деб бордик. Т. Мурод, От кишинаган оқшом.

БОЗОРЛАШМОҚ с.т. Бозорга бориб айланиб, томоша ёки савдо-сотиқ қилиб келмоқ. -*Йўл бўлсин?* -Бир бозорлашиб келайлик!

БОЗОРЛИК 1 айн. бозори 1.

2 Бозордан савдо-сотиқ қилиб, қайтишда олиб келинган совға. *Эмликбоши хуржунини кўрсатиб:* -*Мана буларни Мирзо бериб юбордилар, жанобларидан бозорлик экан* [деди Ойша холага]. Ш. Тошматов, Эрк қуши. ..*ўша ердаги [қўкнориҳонадаги] гариф-гураболарга мендан бозорлик бўлсин учун уч пақирга ярим қадоқ пашмак ҳалво олиб, тақяга қараб кета бошладим,* – деди Шум бола. Ф. Фулом, Шум бола.

БОЗОРЧИ 1 Савдо-сотиқ эҳтиёжи билан бозорга келган киши, бозорда кўп юрувчи. *Шаҳарда очлар ва хайр сўровчилар кўпайган* эди. Улар хайр сўраб чўзган қўллари билан дўйкондорларни ҳам, бозорчиларни ҳам, самовардаги чойхўрларни ҳам безор қиласдилар. П. Турсун, Ўқитувчи. *Кундузи бозорчиларнинг ғала-ғовуридан чарчаган Бухоро сукунат*

қўйнида ором олмоқда. М. Осим, Карвон йўлларида.

2 Бозорда савдо-сотиқ билан шуғулланувчи, бозор-ўчарни яхши биладиган одам. Мен билан яшайдиган кампир бозорчи хотин эди. Ойбек, Танланган асарлар. *Бозор куни бу шаҳарга кирайин,* Мен ҳам бозорчининг бири бўлайин. «Интизор».

БОЗОРЧИЛИК 1 Бозорга хос муомалалар, қоидалар, расм-русл ва ш. к.

2 Бозорчи касби. -*Бозорчилигигиздан номус қиласман,* – Дадавой ака унга [Лобарга] эгилиб, аста гапирди. Ҳ. Фулом. Тошкентликлар.

БОЗОРШАБ [ф. بازار شاب – кечки бозор] Тунги бозор, тунда ишлайдиган бозор. Ҳар ўили рамазон ойида бозоршаб, яъни тунги бозор бўлар эди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. *Масҳарабоз ва қизиқчилар, асосан, турли мазмундаги оиласвий тўйларда.. зиёфат, базмларда, бозоршаб ва гап-гаштакларда ўйин кўрсатардилар.* М. Қодиров, Ҳалқ актёрлари.

БОЗОР-ЎЧАР Бозор, савдо-сотиқ ва улар билан боғлиқ бўлган икир-чикирлар. *У [Бек ака] савдо-сотиқ, бозор-ўчарга аёлни аралаштирмас, ирим қиласди.* С. Нуров, Нарвон. *У киши ишлай қолсин, деб бозор-ўчарга югуртиргадим.* С. Нуров, Нарвон. Ахир, сиз ҳам бундай туриб, кўчага чиқсангиз, одамлардай бозор-ўчар қиласангиз-чи!

БОЗУБАНД айн. бозбанд. -*Ўнг елкамда тамғам бор, ўнг билагимда бозубандим бор,* – дедди. «Зумрад ва Қиммат».

БОЗУРГОНИЙ [ф. بازرگانى – бозорчи, савдогар] Мумтоз ашулалардан бири (такминларга кўра «Бозирғон» достони қаҳрамони номи асосида пайдо бўлган).

БОИС [а. سباب – сабаб] 1 Сабаб, асос. *Бунинг боиси нима?* — Рисолат хола бўйини қисиб, ўзининг ҳам бу сирнинг боисидан бехабарлигини билдириди. Ш. Тошматов, Эрк қуши. Зубайдада бунинг боисини суринтиришдан ўзини сақлаб, унга ҳайрон бўлиб қараб қолди. К. Яшин, Ҳамза.

2 Боис (эркаклар исми).

БОЙ 1 Мол-дунёси, давлати, бойлиги кўп; бадавлат, давлатманд. *Бой одам.* Фақир пиёда юрар, *Бой – туюда.* Мақол. Чоракор чораклаб олар, бой акам – ботмонлаб. Мақол. — *Ҳўжайиннинг дадаси катта бой эди, молмulkни беҳад ўиққан* эди. Ойбек, Танланган

асарлар. Ёшлигимда бойлар эшигида қароллик қилганман. Газетадан.

2 Иқтисодий жиҳатдан мустаҳкам, ҳеч нарсадан камчилиги, муҳтоҗлиги йўқ; тўқис, бадавлат. *Юрт бой бўлса, унинг бозори ҳам тўқин бўлади*. У. Норматов, Талант тарбияси. Биз бой эканмиз, деб қазилмаларнинг кулини кўкка совурдик. «Фан ва турмуш».

3 (кўпинча ж.к.даги сўз билан). Таркибида, бағрида керакли ва фойдали нарсалар кўп, мўл. *Темирга бой руда*. Ери бойнинг эли бой. Мақол. — Ўзбекистон замини ҳам маъданларга бой. «Фан ва турмуш». Булар ҳам доривор моддаларга бой, ҳам озуқабоп ўсимликлардир. «Фан ва турмуш». Жийда гулининг атирга бой ҳиди уфуриб турибди. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

4 Бирор нарсаси, жиҳати, хусусияти етарли даражада, тўла-тўқис, бекаму кўст. *Бой тил*. *Бой тажриба*. *Бой кутубхона*. — Отаси ўзининг бой кутубхонаси билан бежиз фахрланмасди. К. Яшин, Ҳамза. Искандаро ҳавас ва таажжуб билан биноларга, бой жиҳозларга, айниқса нозик санъат буюмларига, эшик ва деразаларга назар ташлаб қўярди. Ойбек, Нур қидириб. Ўтган ҳар бир кун серзавқ, сермазмун, турли воқеаларга бой бўлди. Газетадан. Унинг хотираси ҳайратда қоларли даражада бой ва тиниқ эди. Газетадан.

5 (одатда эгалик қўшимчалари билан) с.т. шв. Эр; турмуш ўртоғи. *Бойим уйда йўқ эдилар*. Оч киши мой танламас, қари қиз бой танламас. Мақол. — Айланайин бойимдан, Кийноқи шу тойимдан. «Бойчечак». Ман билдим: амманинг бойи ўлибди, Билсанг, аммам есир бўлиб қолибди. «Интизор».

6 Бойларга мурожаатда ёки улар ҳақида сўз борганда, уларнинг номи ўрнида ёки номига қўшиб ишлатилади. *Бой ота!* Бу гапни бир айтдингиз, яна қайтиб гапирманг! Ҳамза, Бой ила хизматчи. *Хушхабарлар мана энди жсанобингиздан бўлади-да, бой почча*. Ҳамза, Паранжи сирлари. *Ниҳоят, ичкари ҳовли эшиги тарақ этиб очилиб, Миродилбой кўринди*. У. Исмоилов, Сайланма.

7 Киши исмининг таркибий қисми бўлиб келади: *Болтабой, Тешабой, Жўрабой*.

Бой касал Ўзи оғир бўлмаса-да, парвариш талаб қиласидан ёки шундай парвариш учун баҳона бўлган касаллик; шундай касалликка учраган одам. *Дард деган*

нарса анои ғеморни топса, танасидан чиқмай ўтириб олади. Шунинг учун ҳам оғриғининг тайини йўқ ғеморларни «бой касал» дейишади. «Муштум».

БОЙ II: бой бермоқ 1) ютқизмоқ, маҳрум бўлмоқ (ўйинда, ишда, курашда, турмушда). Бой берилган ишга пушаймон бўлишдан фойда йўқ. Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби. Менинг бой берадаган нарсам йўқ, акаси, бой бериб бўлганман. А. Мухтор, Асарлар; 2) бекор ўтказмоқ, зое кетказмоқ, кўлдан бериб қўймоқ. *Кулаи фурсатни бой бермоқ*. — Шу ғанимат пайтни бой берсан, пахта ҳақида ўйлашнинг ҳожати ҳам қолмайди. С. Аҳмад, Ҳукм. Қандай тўғри келса, шундай яшашлик — умрни бой беришилкдир. Газетадан. **Сир(ни) бой бермоқ** Махфий нарсани ёки заиф томонларини билдириб қўймоқ. *Сир бой бердинг — бош бой берма*. Мақол. — *Бўтабой энди қўрқиб кетди, лекин.. сир бой бермади*. А. Қаҳхор, Кўшчинор чироқлари. У сал оғринди, лекин сир бой бермади. М.М.Дўст, Лолазор.

БОЙБАЧЧА айн. бойвачча. ..Ҳотам Тойга ўҳшайди бойбачаси. «Гулнорпари».

БОЙБИЧЧА, бойбича айн. бойвучча. Бойбиччалар тўйда бўлар, Ҳизматинда чўри бўлса. «Оқ олма, қизил олма». Болали, ҳақали бўлгин, Мисқолжон, Чамбил элга бориб бўлгин бойбича. «Гулнорпари».

БОЙ-БОЁНЛАР Давлатмандлар, бойлар, ҳоким кишилар. Ҳалққа ҳақиқатни ким тушунтиради? Ҳамма амалдорлар, бойбёйнлар бу ҳақиқатни ҳалқдан яширадилар. Х. Турсункулов, Ҳаётим қиссаси.

БОЙБУВА Бой, бадавлат кекса; бой бобо. Олдин бир ўзи бўлса, тўйдан кейин бойбуванинг хизматини икки кишилашиб қилди. К. Яшин, Ҳамза. *Тоғда қулон изи бор, Кумда қуён изи бор, Бойбуванинг уйида Нортуюдек қизи бор*. «Оқ олма, қизил олма».

БОЙ-БЎЙ унд. с. Ҳайронлик, ҳайратланиш ҳиссини ифодалайди. *Бой-бўй, одам деган ҳам шу қадар мукаммал бўладими?* А. Муқимов, Донишманд.

БОЙВАЧЧА [бой + ф. ғ. — бола, фарзанд] 1 Бойнинг боласи, фарзанди. *Таниди: Мирзакомилбойнинг ўғли Миробид бойвачча*. Т. Ашурев, Оқ от. *Оғзи қийшиқ бўлса ҳам, бой гапирсин-у, бойвачча гапирсин*. А. Қодирий, Кичик асарлар. *Бой ўғли — бойвачча, Оёғида — нўғайча*. «Бойчечак».

2 Бойларнинг болаларига мурожаатда ёки улар ҳақида гап борганда, уларнинг номи ўрнида ёки номига қўшиб ишлатилади. Янги касб қўллақ бўлсин, бойвачча! А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Сизни танимади чоги, бойваччам, акс ҳолда, саломлашар эди, у жуда дилкаш ўйгит. К. Яшин, Ҳамза. Содиқжон бойваччанинг чангалига тушган қизнинг кимлигини билгиси келди. К. Яшин, Ҳамза. Қосимжон бойваччанинг итлари, мени танийди. Маҳ, Тўрткўз, маҳ! А. Қаҳҳор, Асарлар.

3 кест. Ўзини бой боласидек тутувчи. Ёнда бир пул ўйқ, Қиз саилайди бойвачча. Мақол.

БОЙВАЧЧАЛИК Бойвачча мавзеи; бойваччаларга хос ҳаракат, қилиқ. [Тўлахон ўз-ўзига:] Мен кичкина гўдакми, алданиб? ..Бойваччалигидан менга нима фойда? Ҳамза, Паранжи сирлари. Давлат маблаги ҳисобига бойваччалик қилишга чек қўйши лозим. Газетадан.

БОЙВУЧЧА 1 Бойнинг хотини ёки қизи; бой хотин. [Оқиғажон:] Пулингизни ишлатаман, ер-сув қиласман, сиз бойвучча хотин бўлиб давру даврон сурасиз. Ойбек, Танланган асарлар. Бойвуччанинг қизил лаби қаймоқлансан деб, Илк саҳардан оқшомгача пода боқасан. Ф. Гулом.

2 с.т. эск. Уй бекаси; хотин. Бойвуччам бир ёққа кетган эдилар (эр киши ўз хотини ҳақида).

БОЙДОҚ тар. айн. байдоқ **2.** Шаҳарда мўғул бойдоқлари галаёнчиларга зарба беришга журъат эта олмадилар. «Ёшлик». Бойдоқ-байдоқ бундан лашкар борибди. «Ал-помиш».

БОЙЁНФОҚ Ёнгоқнинг бир хил нави. Ариқнинг нари юзида бойёнғоқ тагида иккита бўйра, бир шолча ёзиғлиқ туривди. И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари.

БОЙЗОДА Бойнинг боласи, фарзанди; бойлар насли, авлодига мансуб. От-бода мардикорлик қилишиди, она эса бой ўйида чўри: кир ювади, ҳовли супуради, бойзодаларни кўтариади. Й. Шамшаров, Тошқин. Давлатингдан шоли-шолтар киярсан, Ўзингдай бойзода бўлса тиярсан. Эргаш Жуманбулбул ўғли.

БОЙИМОҚ 1 Мол-дунёси, бойлиги кўпаймоқ; бойлик ортироқ, давлатманд бўлмоқ. Суқ тўймас, ўгри бойимас. Мақол. Ёлғончи ёлчимас, ўгри бойимас. Мақол. — Мирза бойигандан бойиб кетди. «Ёшлик».

2 Таркибида бирор фойдали нарса миқдори кўпайиб, сифат жиҳатидан яхшиланмоқ. Руда маълум ишловдан кейин анча бойииди.

3 Тўлмоқ, эга бўлмоқ, мукаммаллашмоқ. Кутубхонамиз янги китоблар билан бойиди. — Кунлар севимли ҳунар ўйлидаги интилиш ва машғулотлар билан ўтиб, қиз ҳаётни янги воқеа, янги мазмун билан бойиб борди. С. Абдуқаҳҳор, Галия Измайлова. Ҳар гал бу тафсилот янгидан-янги сўзлар ва ташбиҳлар билан бойиб боради. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

БОЙИТМОҚ Бойимоқ фл. орт. н. Рудани бойитмоқ. Кутубхонани бойитмоқ. — Анвар. ҳар кимнинг ўйида бўлган янги гуллардан кўчат ва уруг олиб, ўйдан-ўзига гулзорни бойитди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Мехнат ҳаёт чирогига ёғ қуяди, тафаккур уни бойитади. Газетадан.

БОЙИТИЛМОҚ Бойитмоқ фл. мажҳ. н. Бойитилган руда. Витаминалар билан бойитилган озуқа. — Республика мизда кўплаб бояча ва яслилар барпо этилди, уларнинг жиҳозлари бойитилди. «Фан ва турмуш».

БОЙКЕН бот. Совуққа чидамли, меваси оч-сариқ, эти оқ, серҳосил олма нави.

БОЙКОТ [ингл. boycott — английлик катта ер эгаси Ч.К.Бойкот (Boycott) номидан] Алоҳида шахс, ташкилот ёки давлатни назар-эътибордан четда қолдириш, яккалақ қўйиш мақсадида у билан муносабатларни тўлиқ ёки қисман тўхтатишдан иборат сиёсий ва иқтисодий кураш шакли. Бойкот эълон қўлимоқ.

БОЙЛАМ I айн. боғлам. Қиз чиқар боғдан: қўлида бир бойлам ранго-ранг чечак. Р. Бобоҷон, Танланма. Чўғдай ёниб турган атлас бойламини кўриб, Пошиш холанинг қувончи ичига сиғмай кетди. Д. Нурий, Осмон устунни.

БОЙЛАМ II тиб. Организмдаги аъзоларни бир-бирига улаб ёки уларни ушлаб турувчи пишиқ, букилувчан, чўзилувчан ҳамда тарантланувчан тўқимадан иборат тузилма.

БОЙЛАМОҚ с.т. Боғламоқ. Ҳамма беклар салом бериб кўришиб, Отларимиз иззат миран бойлади. «Юсуф ва Аҳмад». Ўйда бўлсанг, чиқиб отим бойлагил. «Ойсулов».

БОЙЛАНМОҚ айн. боғланмоқ. Кела қолса менинг ёрим айланниб, Душманларнинг тили қолар бойланниб. «Қўшиқлар». Икки

томоннинг келишувидан сўнг фотиҳа қилиниб, қизнинг боши бойланди. «Муштум».

БОЙЛАШМОҚ Бойламоқ фл. бирг. н. айн.

БОГЛАШМОҚ. Бас бойлашиб, эрта азонда далага чиқсангиз, ҳаммадан аввал Жапаройни кўрасиз. Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома. Биз, фарғоналиклар.. хоразмликлар билан шарт бойлашган эдик, — деди отаҳон Гулчехрага. С. Азимов, Оппоқ тонг қўшиғи.

БОЙЛИК 1 Бой бўлишлик, бой мавқеи; мол-мulkнинг йигиндиси, мажмуи; мўллик. *Ота бойлиги ерга сингар, Мехнат бойлиги — элга.* Мақол. — *Бу йигит яхшигина давлатманд бўлса ҳам.. нима учундир, бойлиги билан бўлмай, «Хомид хотинбоз» деб шуҳратланган.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ховли саҳнига, айвонларга «сеп» ёйилди. Сенинг бойлиги, тури, ранг-баранглиги ҳаммани ҳангманг этди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Йирикроқ тошлар ҳукмронлик ва бойлик ифодаси саналган.* С. Кароматов, Олтин кум.

2 Дунё, давлат, мол-мulk. *Муҳаббат бойлика боқмас.* Мақол. *Рӯзгор ўзлов билан, Бойлик тежов билан.* Мақол. — *Ўн олти минг кўй, икки ярим минг ўшқи ҳазилакам бойлик эмас.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Бойлик бор жойда самимийлик ўрнини сохталик эгалайди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

3 Табиий, моддий ресурслар мажмуи. *Ер ости бойликлари. Моддий бойликлар.* Табиий бойликлар. *Қазилма бойлик.* — Эндиликда Ўзбекистон улкан табиий бойликлар, кўпдан-кўп ноёб саноат маҳсулотлари ватанидир. *«Саодат».* Ўлкамиз табиий бойликларини ўрганиши.. ишига нуфузли олимларимиз салмоқли улуши қўшмоқдалар. Газетадан. Эндиликда инсониятга зарур моддий бойликларнинг учдан икки улуши аёл қўли, аёл ақлзаковоти билан яратилади. Газетадан.

4 Ақлий, руҳий, маънавий фаолият ҳосиласи, мажмуи. *Миллий бойлик.* Маданий бойлик. *Маънавий бойлик.* Ақлдан ортиқ бойлик иўқ. Мақол. — *Тарихий ва маданий ёдгорликлар — бизнинг миллий бойлигимиз, чексиз фахримиздир.* Газетадан. *Халқ ўз тилини энг улкан миллий бойлик сифатида асраши керак.* Газетадан.

БОЙЛОВ шв. фольк. Молни боғлаб боқиш, семиртириш усули. *От бойловда семирар, Кўй ҳайдовда семирар.* Мақол. — «Оқ олтин»имиз бир миллион тонна бўлгандан, Тарлонни бойловга ташладим.

Т. Мурод, От

кишнаган оқшом. *Хабарини топган бандага Бойловда моли суюнчи.* «Оқ олма, қизил олма».

БОЙПАРАСТ Бойларга хушомад, муло-замат қилувчи, бойларнинг содиқ мухлиси. *Бошқа бир хавф унинг [Гулнорнинг] кўз олдидা яна даҳшатлироқ гавдаланар эди: онасининг таъбирича, бойпарамст ота бир кун тўсатдан: -Бой отам фалон одамни маъқул кўрдилар, эрта тўй, фалон кун никоҳ, тайёрлигингни кўравер, хотин!* — деса, у нима қила олади? Ойбек, Танланган асарлар.

БОЙТЕВАТ с.т. 1 Катта, баҳайбат, кўп-пак ит. *Калласи худди гов саватдай, Тиши сўйлок, хўп қонгир бойтеватдай.* «Гулнорпари».

2 кўчма Бойнинг содиқ хизматкори, бойга қуллуқ қилувчи. *Бой ошини бойтеват кўрибди, дегандай, бойтевати кўп.* Бойнинг ўзидан бойтевати ёмон. «Қанотли сўзлар».

3 кўчма Сочлари пахмоқ, уст-боши жулдур одам. *Ўзингга сал қарасанг-чи, бойтеват бўлиб кетибсан.*

Бойникини бойтеват қизғанади Бойнинг мол-дунёсидан ўзига ҳеч қандай наф бўлмаса-да, уни бошқалардан қизғанадиган одам ҳақида айтиладиган ибора. ..*Бойникини бойтеват қизғонур, деб эшиштар эдик.* «Муштум».

БОЙТУЗОҚ Куш тутиш учун қилдан ясалган махсус тузоқ. — *Кушчага бойтузоқ кўйдинг, энди болу парини юласан, муттаҳам!* — деди-да, унинг кўзларига газаб билан узоқ тикилди. К. Яшин, Ҳамза.

БОЙХАЛЧА бот. Зиркдошлар (зиркгуллилар оиласи)га мансуб, ятроби панжасимон қирқилган, тутунак илдизли кўп йиллик ўт.

БОЙЧА Йирик бойлардан бойлик жиҳатдан паст турувчи бой; чакана бой, кичик бой. Эшик олдига, кўчанинг икки юзига қатор қўйилган скамейкаларда Мирзакаримбой, маҳалланинг имоми, бойлари, бойчалари уларни кутуб оладилар. Ойбек, Танланган асарлар.

БОЙЧЕЧАК 1 Пиёзгулдошлар (пиёзгуллилар оиласи)га мансуб, илк баҳорда очиладиган кўп йиллик ўсимлик. *Баҳор келгач, ҳар йили далаларга чиқардик.* Этак-этак чучмома, бойчечаклар йигардик. Ҳ. Салоҳ. *Бойчечак — баҳорнинг биринчи элчиси.* Газетадан. *Қаттиқ ердан таталаб чиқсан бойчечак, Юмшоқ ердан юмалаб чиқсан бойчечак.* «Қўшиқлар».

2 этн. Эрта кўклам, бойчечак чиқсан пайтда, эшикма-эшик юриб айтиладиган махсус ҳалқона қўшиқ. *Бойчечак айтмоқ.*

БОЙЎГЛИ зоол. 1 Япалоққушлар туркумига мансуб, тунда ов қиладиган бир турли йиртқич қуш. *Оқшом тушганда, Тозабогнинг олис бурчагида бойўғли сайрайди.* С. Сиёев, Аваз. *Муяссан қабрис-тандаги бойўглиниң ваҳимали «ҳув-ҳув» лашидан уйғониб кетди-да, қайта ухлай олмади.* О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса. *Аввало, бу бойўғли эмас, ҳаққуш, қўрқма.* А. Қаҳҳор, Асарлар.

2 кўчма Бехосият, машъум одам ҳақида. *Ўртогинг бойўғли бўлса, турмушинг – вайронга.* Мақол. — Бундан бўён богимга қадам қўйманг, сиз бойўглидан ҳам баттар нарсасиз! *Кўнган ерингизни қуритасиз.* Мирмуҳсин, Чиниқиш. *Бутун борлиқ оғир уйқуга чўмгандай.* *Фақат Бегмат бойўглигина ухлаётмасди.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

БОЙҚИЗИ зоол. Гавдаси қизғиш, қора юмалоқ доғлари бор ҳашарот. *Ариқ бўйидаги майсалар орасида очилган жисмидек зангори гуллар устида бойқизи сарғиши қанотини пирпиратиб учади.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

БОЙҚУШ 1 айн. бойўғли. *Бойқушнинг кетидан эргашсанг, вайронага борасан.* «Қанотли сўзлар». *Одам шарпасини сезган бойқуш учиб кетди.* С. Аҳмад, Уфқ.

2 кўчма Салбий ёқимсиз воқеа-ҳодисалар даракчиси, сабабчиси. *Бир у [Темиртош] шубахтга эришган пайтда, юрт устида фалокат бойқуши қанот қоқа бошлади.* М. Осим, Ўтрор. ..жаҳолат, хурофот, бидъат бойқушлари.. К. Яшин, Ҳамза.

БОЙҚУШХОНА Бойқушлар яшайдиган жой, вайронга. *Сунбуланинг оҳирларигача кўп ҳовлилар, бутун-бутун маҳаллалар ҳувиллаб, бойқушхонага айланади.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш урининиши.

БОЙФОЗА шв. Янги буюм харид қилган кишидан олинадиган суюнчи.

БОК [ф. қўл – хавф, қўрқинч]: ҳеч бокиси йўқ Ҳеч зарари йўқ; қўрқинчли эмас, ҳеч нарса қилмайди. -Мен ҳовлига кирганим учун узр сўрадим, – деди Камолиддин. Чол олижсаноблик билан: -Ҳеч бокиси йўқ, болам. Қани, ичкарига киринг, – деб таклиф қилди. Т. Жалолов, Олтин қафас. ..она тилимизда одам «ўзида» эмас, аниқ бир жойда, масалан,

кабинетда бўлади. – Узр, Саидмурод ака. – Ҳеч бокиси йўқ. «Ёшлик».

БОКАЛ [юн. bankalis – идиш] Суюқ ичимликлар ичишга мўлжалланган чўзинчоқ шиша ёки билур идиш, қадаҳ. *Чарос бокал ушлаганча энтикиб қўйди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Мезбон шкафдан бир шиша вино олди.* *Бокални тўлдириб, олдимга қўйди ва шишани яна бекитди.* Ҳ. Аҳмад, Яккама-якка. *Бокалга қўйилган боржомдан битта хўплаб, қофоз салфеткага оғзини артди-да, шошмасдан жавоб берди.* С. Аҳмад, Жимжитлик.

БОКИР [а. қўл – эрта, барвақт; соф, покиза] Покиза, мусаффо; қўркам. *Бокир, соф, яхши табиат юракларга куч багишлайди.* Ойбек, Қуёш қораймас. ..қиз нози ва ғамзасининг нашбу намоларини татимаган бокир ўигит учун.. ҳаёсизликдан бошқа нарса бўлиб туюлиши мумкин эмас эди. М. Исмоилий, Фаргона т.о. *Қиз бола ўзининг малоҳати, бокир латофати, иффати, ширин муоммаласи.. бегубор табассуми, мулоийм кулгиси билан қиз.* М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

БОКИРА [а. қўл – дастлабки мева; иффатли қиз бола] 1 Эр кўрмаган, турмушга чиқмаган; иффатли. *Бокира қиз.* — Ҳеч қаёққа кетмайман, менга осилманг, бўймаса, бир бокира жоннинг уволига қоласиз! К. Яшин, Ҳамза. *Сенга шундай бокира жононларни топиб берайки, хуснини кўриб, ақлинг оғмаса – ҳисоблас.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

2 кўчма Қўл тегмаган, киши оёғи етмаган. *Кудратли тракторлар чўлнинг бокира бағрини илк дафъя ёриб, ағдариб, ҳавони гумбурлатар эшилар.* Ойбек, О. в. шабадалар.

3 айн. **бокир**. ..сирқираб ётибсиз тошлар оралаб, бокира сувларим, гўзал сувларим. Ш. Раҳмон, Гуллаётган тош. *Сен менинг қоримсан, биринчи қорим, Гўё бутун олам сендай бокира.* А. Муҳтор, Асарлар. *Баҳорнинг бокира таровати ҳам Арслоновнинг кўнглини очолмади.* «Шарқ юлдузи». ..шунда қизнинг бутун борлиги изтиробга тушшиб, бокира қалбида нималар кечмайди. Газетадан. *Мен сизни япроқлар рангига уйқаш, Бокира мұхаббат билан севаман.* Ҳ. Даврон, Тунги боғлар.

БОКС I [ингл. box – мушт уриш, зарб] спрт. Икки рақибнинг махсус қўлқоп кийиб, маълум қоидалар асосида яккама-якка муштлашиш мусобақаси. Ҳарбийда бокс спортига қизиқиб, разряд ҳам олибди. Мир-

муҳсин, Асарлар. Бокс спорти ҳақида баъзан узоқ гапириб, Ҳафизани зериктирган вақтлари ҳам бўлган эди. Мирмуҳсин, Умид.

БОКС II [ингл. box – кути, хона] тиб. Касалхоналарда юқумли касаллик билан оғриганликда гумон қилинганди кишиларни бошқалардан алоҳида ётқизиш учун ажратилган маҳсус хона ёки бино.

БОКС III [ингл.] Эркакларнинг соч кўйиш усулларидан бири. Сочини боксга олдиromoқ.

БОКСЁР айн. боксчи. Бу қисқа муддат боксёrlарнинг шиддатли раундлари ўртасида нафас ростлашга бериладиган қисқа танаф-фусга ўхшарди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

БОКСЁРЛИК Бокс тусишилик, бокс билан шуғулланишилик. Мен ёшлигимда боксёrlикни яхши кўрардим. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

БОКСИТ [фр. bauxite – Франциядаги Бо (Beaux) деган жой номидан] Асосий таркибий қисмини алюминий оксид ташкил қилган тоф жинси; алюминийга энг бой руда. Боксит – цемент ва ўтга чидамли материаллар олиш учун ишлатиладиган тоф жинси. А. Ашрапов, Ш. Қосимов, Курилиш терминлари луғати.

БОКСЧА Боксчасига, бокс усули билан. Умид ёқасидан ушламоқчи бўлган Шоқосимни тасирлатиб, боксча ура кетди. Мирмуҳсин, Умид.

БОКСЧИ Бокс билан шуғулланувчи шахс. Катта бўлсан, албатта боксчи бўламан. Мирмуҳсин, Умид. Кубалик боксчилар билан «Тошкент ўйларси» саккиз маротаба учрашиди ва жангларда галаба қозонди. Газетадан.

БОЛ 1 айн. асал 1, 2. Бол сотган бармогини ялар. Мақол. – Бу ернинг узуми, анори, анжири бол билан тенг дейдилар. Газетадан. Ол-ол бўлсин, ол бўлсин, ёринг лаби бол бўлсин. «Кунтуғимш».

2 кўчма Тот, лаззат. Тил бор – бол келтирас, Тил бор – бало келтирас. Мақол. Яхши хотин – умр боли. Мақол. – Улар ҳаёт болини эмас, ҳаёт заҳрини ютиб ўтирирадилар. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

З кўчма Яхши, мулоийим муомала. Тилингда бўлса болинг, Кулиб турар иқболинг. Мақол. Муздан сув томар, Сўзамолдан – бол. Мақол.

Оғзидан (ёки лабидан, сўзидан) бол томади Жуда ҳам ширинсўз одам ҳақида.

Аноргулнинг ҳар сўзидан Боллар томар, ёр-ёр. «Кўшиқлар». Ҳар сўзингдан бол томисин, Кўрган орзулаб қолсин. К. Муҳаммадий. Катта-кичикка оғзидан бол томиб муомала қиласидиган хола негадир мен билан тил учиди сўрашиб қўя қолди. «Муштум». Лабларингиздан бол томади, ёниб турган оловсиз. К. Яшин, Ҳамза.

БОЛА 1 Янги туғилган, ҳали қўкракдан, она бағридан ажратилмаган гўдак; чақалоқ. Бола эмизмоқ. Болани аллалаб ухлатмоқ. Бола ишгламаса, она сут бермайди. Мақол. – Ўзбек ойим бурчакда бола кўтариб ўтирган Зайнабдан чақалоқни олиб, уни жомни тўкиб келишга буюорди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Ҳали ёш, вояга етмаган одам. Болани ёшдан асра, ниҳолни бошдан асра. Мақол. Яхши боладан – раҳмат, Ёмон боладан – лаънат. Мақол. Мен куяман боламга, Болам куяр боласига. Мақол. Алдагани бола яхши. «Қанотли сўзлар». – Ҳали бола экансиз, – деди Кумуш. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Анвар келишган, дўндиқ бола эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Аёл кишининг фазилати бола билан бўлган муносабатида очилади. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

АСКАР бола с.т. Аскарликка янги олинган ёш солдат. Уруш ишлари аскар болаларни ўйқлаб турдик. А. Қаҳҳор, Асарлар. Бўз бола Ҳали турмушнинг аччик-чучугини тотмаган, турмуш тажрибаси йўқ йигит. Йўлчи қачон келар экан, келганда ҳам нима қиласди, бўз бола, камбагал. Ойбек, Танланган асарлар. **Дала** (ёки саҳро) боласи эск. Далада, саҳрода ўстган одам. Қашқарнинг қизи, жувони олмадай бўлади. Сен саҳро боласига сўзни уқтириши ҳам қийин. Ойбек, Танланган асарлар. **Келин** бола Ёш келин, эндиғина тушган келин, келинчак. Ҳожининг «Энди келин болани юбормаймиз-да», деб кулишига: «Менинг болам эмас, сизники, у ер ҳам, бу ер ҳам ўзининг ўйи», – деди [қутидор]. А. Қодирий, Ўтган кунлар. ..келин болани Тошкентга олиб келишларини сўраган эдим. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Куёв** бола Ёш куёв, янги куёв. Сочилар қуда бўлмишларига куёв болани роса мақтасибди. «Муштум». – Куёв бола ёлтиз қолар эканлар-да? – қизнинг ҳаракатлари негадир шоғёрга ёқмади. Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири. **Кўча** бола(си) Кўча-кўйда санқиб юрадиган, тарбиясиз бола. Нариги ўйдан увадаси чиқиб кетган ёстиқни кўтариб Ҳам-

дам чиқди: -Ўтири бу ёқса! Ҳўш, сен нима учун кўча болаларига ўшаб ахлоқсизлик қиласан? А. Қаҳҳор, Айб кимда? Ота(си)нинг боласи Ўз отасига ўшаган; ўз отасининг ишини тута билган фарзанд ҳақида. *Отабек хуфтон намози учун таҳорат олишига меҳмонхонадан чиқкан эди, унинг кетича: -Отанинг боласида, - деб Зиё шоҳини меҳмонларга қараб қўйди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Ўғил бола** 1) эркак жинсидаги бола. Ўғил болани уриш гуноҳ деб биладиган Умматали бу гал ўзини тутолмади. С. Аҳмад, Уфқ; 2) кўчма эркакларга хос хусусиятли шахс; мард одам. -Мен кишининг хизматини унутадиган йигит эмасман, - деди Ҳомид ва давом қилди, - ўғил бола учун - ўғил болалигим, ёмон учун ёмонлигим бор. А. Қодирий, Ўтган кунлар; 3) кўчма тўғриси, бўладигани. Гапнинг ўғил боласини айтсам, биз тарафда беморларга наридан-бери қарашади. «Муштум». **Қиз бола** 1) аёл жинсидаги бола. Шу ёшга кириб қиз бола билан биринчи марта кинога тушиши эди. Х. Тўхтабоев, Сариқ девни миниб. ..қиз боланинг бунчалик шўх бўлишини биринчи кўриши. Мирмуҳсин, Мемор; 2) бўш, заиф ёки қизларга хос қилиқлар қиласиган ўғил болаларни масхаралаб айтиладиган ибора.

З Фарзанд, ўғил-қиз, зурриёт. *Одамнинг меваси - бола.* Мақол. Бол ширин, болдан бола ширин. Мақол. *Бола азиз, одоби ундан азиз.* Мақол. ■ Бир онадан алвон хил бола тугилади, деганларидек, *Анварнинг яратилиши оғаларига нисбатан бошқача* эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

Бола кўрмоқ Фарзандли бўлмоқ. *Орада тўққиз иши ўтди.* Булар тўрт бола кўришиди.. А. Қаҳҳор, Бошсиз одам.

4 кўчма Ёши улуғ, аммо гўдакларча иш тутадиган, болаларча мулоҳаза юргизадиган одам ҳақида. -Нега кўнглигма олмай, мен ёш боламанми! - деди [Кумуш]. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Эй хотин, бола бўлиб қолгансан десам, аччигинг келади. Ахир гапнинг охирига қадар тинглаб турмайсанми. Ойдин, Ширин келди.

5 (кўтингча 1-ш. эгалик аффикси билан) Ёши катталарнинг ёшларга мурожаат шакли. -Узр айт, болам. Золим билан тенглашма! - деди чол. Ойбек, Танланган асарлар. -Менини бедаво дард. Уҳ! - енгил хўрсинди Тоҳиржон. -Ундаи дема, болам. Ноумид шайтон. Ойбек, Танланган асарлар.

6 Янги туғилган, тухумдан чиқкан, ҳали вояга етмаган ёш ҳайвон ёки парранда. Кўнғиз боласини оптогим дер, кирти боласини юмшогим дер. Мақол. *Илоннинг боласи - илон, Чаённинг боласи - чаён.* Мақол.

7 Ҳомила, қориндаги гумона. -Боланг неча ойлик бўлди, ер юткур? - бўғилиб сўради ва қизни бир тепди. Ойбек, Танланган асарлар. *Мехри иккιшат.* Бола иккя ойлик, уч ойлик.. беш ойлик.. Қандай қилиб бўлса ҳам, болани тушириш керак. А. Қаҳҳор, Бошсиз одам.

БОЛАЖРATГИЧ Рамкадаги мумкатақни бузмасдан ундаги асални ажратиб оладиган, марказдан қочма куч таъсирида ишлайдиган цилиндрисимон машина.

БОЛА-БАҚРА Катта-кичик ёшли болалар; бола-чақа. *Майсазор тўла бола-бақра, қий-чув; қаердадир патефон хириллаб айланар* эди. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда. Кенгроқ кўчада бола-бақра чуввос солиб, у ёқдан бу ёқса югуршишарди. Ж. Абдуллахонов, Орият. *Дудумлатинг, Қулмуҳаммадбой,* бизнинг кўчада бола-бақра кўп! «Ёшлик».

БОЛАБОП Болаларга мўлжалланган, болалар учун аталган ёки болалар бажарishi мумкин бўлган. *Ўзим иккя марта бордим.* Болабон иш ўйқ дейишади. «Ёшлик».

БОЛАЖОН 1 **Бола 1, 2 с.** кичр.-эркл. *Ма, е шуни, болажоним, атайнин сенга илениб олиб келдим.* Ш. Сулаймон, Ота ўғил. *Ўша қонхўрлар мени ўлдириб кетиша қолса бўлмас эканми?* Болам, болажоним! Ў. Умарбеков, Ёз ёмири.

• **2 сфт.** Болаларни ниҳоятда яхши кўрадиган, болага ўта меҳрибон, болапарвар. Озод ақлини танигандан бери бу қадар меҳрибон, болажон аёлни учратган эмас. «Ёшлик». Балки менда пайдо бўлган меҳр тоганинг болажон бўлганидандир. Н. Сафаров, Оловли излар.

БОЛАЖОНЛИК Болаларни жондан ортиқ севишилик; болажон бўлиш. *Фотима холадаги болажонлик, фарзандларига бўлган муҳаббат, уларнинг тарбияси ўйлидаги фидокорлик [фильмда] ўз ифодасини топган.* Газетадан. *Унинг сиймосида мушфиқ онадаги болажонликни, жафокашликни, олижанобликни кўрасиз.* Газетадан.

БОЛАКАЙ **Бола 1, 2 с.** кичр.-эркл. Қани, ўша бир пайтлар катталарнинг сувбатига аралашмасдан, меҳр билан кузатадиган тор-минчоқ болакаилар ва қизалоқлар. Газетадан.

-Ҳа, болакайлар, нима гап? — деди Жўранинг дадаси, туядаги болалар етиб келгач. Н. Фозилов, Ирмоқ.

БОЛАЛАМОҚ 1 Ўзидан насл қолдирмоқ; бола туғиб ёки очиб кўпаймоқ; урчимоқ. *Мушук болалади. Каптар болалади.* ■ Уммат сурнайчининг ити болалаган эди, битта кучугини олдим. С. Сиёев, Ёргулик. ..айни баҳор пайтида тоғдаги ноёб қуш ва ҳайвонлар тухум кўйған ва болалаган бўлади. Н. Раҳмонов, Бетайин овчилар.

2 кўчма Кўпаймоқ, урчимоқ. Чипқон болалабди. Бир орзу ўн орзу болалайди. Мақол. ■ *Билишмайдики, пул болалаб туради, индамасдан туғади, чақалоқлари ингилламайди.* Ойбек, Таңланган асарлар. *Кўзидаги тундлиги аримади, қайтага болалади, оғирлигини ташлаб, кўзини чўқтириди.* «Ёшлиқ».

БОЛАЛАРБОП Болаларга мос, болалар учун тўғри келадиган, болаларга мўлжалланган. Ёзувчиларнинг болаларбон энг яхши асарлари танлаб олинади. Газетадан. ..эртакона усул давр нафасини, қайноқ руҳини қизиқарли, болаларбон тарзда тасвирлашнинг бирдан-бир йўлиди. «ЎТА».

БОЛАЛАРЧА рвш. Болаларга хос тарзда, болаларга ўхшаб; гўдакларча. *Болаларча ўйламоқ.* Болаларча муҳокама юргизмоқ. ..бу қизариш айни ҳолда бир нав болаларча рашкни ҳам ифода қиласди. С. Айний, Эсдаликлар. *Ўқтамхон болаларча самимият билан ётироz билдириди.* К. Яшин, Ҳамза.

БОЛАЛАТМОҚ 1 Болаламоқ фл. орт.н. *Қорамолларни болалатмоқ.*

2 кўчма Кўпайтироқ. *Таъбир жоиз бўлса, ҳозир ўйқни ўйнидирса, борни болалатса бўладиган пайт.* Ж. Ҳолқосимов, Қаёққа қараб эснаяпсиз. [Аъзам] Ҳожининг давлатини талон-торож қиласвермайди. Аксинча, ёнига кўшади, болалатади, тишида тишлаб, шу хонадонга олиб келади. Шуҳрат, Жаннат қидиргандар.

БОЛАЛИ Боласи, фарзанди бор, болачақали. *Болалилар бош бўлар, боласизлар ёш бўлар.* Мақол. *Болали уй — бозор, боласиз уй — мозор.* Мақол. *Болали уйда гиёбат бўлмас.* Мақол.

БОЛАЛИК 1 Ёш болаларга хос ҳатти-ҳаракат, қилиқ. *Бола болалигига боради.* ■ *Бола-да, мурти сабза уриб қолган бўлса ҳамки, болалигини кўймайди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Сафарали қаерда туради десак,*

бирор айтуб берадими? *Болалигинг қурсин..* Дунёда Сафаралидан кўпин ўйқ. Ойдин, Мардлик — мангулик.

2 Одамнинг ҳали вояга етмаган даври; ёшлиқ. У болаликданоқ отларни севар, яхши отларни боқиши, томоша қилишдан ҳар вақт завқланар эди. Ойбек, Таңланган асарлар. *Дунёдаги энг мароқчи саир болалик ўйлари ўтган кўчалар бўйлаб саир этиши бўлса керак.* С. Сиёев, Отлиқ аёл.

3 Фарзандлик, фарзанд қилиб олиш, фарзанд қилиб асраш. *[Ўғлини]* Бир бефарзандга болаликка бердим. Қаерда бўлса, эсон бўлсин. Ойбек, Таңланган асарлар.

ЎҒИЛ БОЛАЛИК Мардонавор ҳатти-ҳаракат, мардлик. — Мен кишининг хизматини унутадиган ўигит эмасман, — деди Ҳомид ва давом қиласди, — ўғил бола учун — ўғил болалигим, ёмон учун ёмонлигим бор. А. Қодирий, Ўтган күнлар.

БОЛАЛИ-ЧАҚАЛИ айн. **бала-чақали.**

БОЛАПАРВАР Болаларни ортиқ даражада яхши кўрадиган, болаларга меҳрибон; болажон.

БОЛАПАРВАРЛИК Болаларни ниҳоят даражада яхши кўришилик; болажонлик.

БОЛАПАҚИР Бечора, иложсиз. *Гавдалироқ бир эркак бир мушт туширган эди, боланинг телтаги бошидан учиб, қорга тушди. Болапақирни бирпасда оломон қилиб юборишиди.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. *Болапақир бу гапларни ичига солавериб сиқилиб кетган экан, шекили, сал юрагини бўшатиб олсин.* «Ёшлиқ».

БОЛАРИ айн. **асалари.** Яхши чечакка болари қўнади. Мақол. ■ *Боларилар шошиб зувиллар, Ҳатто қўнғиз ясатар инин.* А. Шер, Бешиктерватар ҳақида баллада.

БОЛАСИЗ Боласи йўқ, бола кўрмаган, бефарзанд. Боласиз хотин. *Хотиниз ўтиши — ҳатто, боласиз ўтиши — жафо.* Мақол. *Болали уй — бозор, боласиз уй — мозор.* Мақол. ■ *Боласизга тангриси ҳам, бандаси ҳам бермас экан.* Йигирма ўйл турмуш қилиб, бола кўрмадим. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

БОЛАСИЗЛИК Фарзандга эга эмаслик; бефарзандлик. *Боласизлик учун хафа бўшиш керак эмас, ҳали ёшсиз, бек ака!* А. Қодирий, Ўтган күнлар.

БОЛАТОЙ Бола 1, 2 с. кичр-эркл.

БОЛАЧА 1 Бола 1, 2 с. кичр.

2 Кичкина қовун; сапча, хомак.

3 Бир турдаги нарсаларнинг энг кичиги, жажжиси.

БОЛА-ЧАҚА жуфт. с. 1 Катта-кичик болалар; бола-бакра. *Йигит ялт этиб, қўшинидалага қаради. Уерда хотин-халажлар, болачақалар чувиллашиб, пахта теришаётган* эди. М. Исмоилий, Фаргона т.о. *Ходимларнинг учовида ҳам бола-чақалари бор экан.* М.М.Дўст, Галатепа қиссалари. *Бола-чақаларининг орзу-ҳавасини кўришсин.* К. Яшин, Ҳамза.

2 Оила аъзолари (хотин ва болалар). *Мусофирик қийин, бола-чақани соғинади киши.* Ойбек, Танланган асарлар.

Бола-чақа қилмоқ (ёки кўрмоқ) Уйланиб бола-чақали бўлмоқ. [Мамат Ҳолисхонга:] *Бола-чақа кўргандан кейин бир умр бориб туришига ҳам ваъда бераман.* Ҳамза, Панжик сирлари.

БОЛА-ЧАҚАЛИ Уйланиб бола-чақа кўрган; оилали, аёлманд. *Биринчидан, болачақали одам хотин устига хотин олса, уйда ҳар кун жанжал-сурон бўлиши шубҳасиз.* Ойбек, Танланган асарлар. *У йигитлигига уйланиш, бола-чақали бўлиши ҳақида ўйлаганида, хотинининг ҳам чироили, ҳам ақли бўлишини орзу қиласди.* С. Зуннунова, Кўк чироқлар.

БОЛБОЛЛАР Қадимда тепаликларга ва қабрлар устига ўрнатилган тош ҳайкалар ёки тош тахталарга бўрттириб ишланган одам тасвири. *Болболлар Қозогистон, Қирғизистон, Олтой, Жанубий Сибирь, Мўғалистон ва Шарқий Европада учрайди.* «ЎзМЭ».

БОЛГАР 1 Болгария мамлакатига мансуб туб ҳалқнинг (миллатнинг) номи.

2 Шу ҳалққа мансуб, тегишли. *Болгар ҳалқи. Болгар тили. Болгар аёл.*

БОЛГАРИ с.т. Болгар қалампири.

БОЛГАРЛАР Болгариянинг асосий (туб) аҳолиси.

БОЛГАРЧА 1 Болгар ҳалқи (тили, адабиёти ва маданийати)га оид. *Болгарча кийим. Болгарча рақс.*

2 Болгар тили. *Болгарча(ни) биласизми?*

БОЛДИЗ шв. Хотиннинг синглиси, қаиниснинг. *Болдиз болдан тотли.* Мақол. — *Езнам мени таниса, болдизиман, ёр-ёр, Болдогига қистирган қундузиман, ёр-ёр.* «Қўшиқлар». *Ёнимда на қайлиқ, на болдиз, На бир ютум қирмизи шароб.* Миртемир, Асарлар.

БОЛДИР 1 анат. Оёқнинг тизза билан тўпик орасидаги қисми. .. *Турсунбой қизил этигининг қўнжини болдирига бурма қилиб тушириб.* олган эди. С. Аҳмад, Уфқ. .. *бўйчангина Муҳаббат, лозимини болдириларигача кўтариб қўйиб, шакароб қилиб сув сепилган ҳовлини супураётган* экан. Н. Қиличев, Чигирик.

2 Оёқнинг шу қисми орқасидаги сўм, мушак гўшти. *Унинг диркиялаган болдирилари, тирсиллаган кўкраклари, оппоқ бағбақалари, қўйингки, гулмисан-гул!* С. Анорбоев, Оқеой. *Унинг [Зумраднинг] тиқмачоқдай оппоқ болдириларига қараб қўйиб, Холқўзи хаёлланди.* С. Сиёев, Отлиқ аёл.

БОЛДИРҚОРА бот. Қирқулоқдошлар оиласига мансуб бир турли доривор ўсимлиқ; сочисунбул. *Болдириқора тоғлардаги горларда, қояларнинг соя ва сернам ёриклирида, булоқ ёқасида ўсади.* «ЎзМЭ».

БОЛДИРФОН бот. Раъндошлар (атиргуллилар оиласи)га мансуб ўсимлиқ, маймунжон.

БОЛДОК 1 Кўзсиз сиљлик узук.

2 айн. **зирак.** Назиранинг елкалари, бошидаги зар рўмоли, қулоқларидағи болдоқлари ялтиради. С. Аҳмад, Уфқ. Зубайдани чиндан ҳам қўғирчоқ қилиб ясатишган эди: қулоқларида олтин болдоқлар, бармоқларида гав-ҳар кўзли тишила узуклар. К. Яшин, Ҳамза.

3 кўчма ўсимлиқ ва дараҳтларнинг болдоқ, каби осилиб турган қисми (кўсак, япроқ ва б.). *У [Мамат]нинг ўтқир кўзлари олдида бепоён пахтазорлар кумуш болдоқлари билан жилмайиб кўринади.* «Шарқ юлдуз».

4 Баъзи нарсаларни маҳкамлаш учун уларга кийдириладиган ҳалқа. Қилич болдоғи.

5 шв. Ҳасса, қўлтиқтаёқ. *Болдоққа суюниб юрмоқ.*

БОЛИД [юн. *bolis, bolidos* — ирғитила-диган найза] астр. Осмонда гоҳо-гоҳо кўринадиган энг равшан, иирик метеорит. *Болид планеталараро фазодан Ер атмосферасига келиб кирган тошидир.* «Астрономия». Агар метеор жисм катта бўлса, учган вақтида осмонда олов учгандай бўлади. *Фанда буни «болид» дейилади.* «Фан ва турмуш».

БОЛИШ 1 [ф. *بالش* – ёстиқ] айн. ёстиқ. Ҳар бир айвоннинг токчасида беҳисоб баҳмал, ишак кўрпачалар, болишлар. Ж. Шарипов, Хоразм. *Мамат қассоб болиши четини маҳкам чангаллаган кўни ўғлига қаттиқ тикилиб*

қолди. «Ёшлик». Ўтган куни Бобур ўзига келди, болишига суюниб, бир оз бошини кўттарди. Ҳ. Ҳасанов, Экватордан ўтганда.

Лўла болиши қ. лўла.

2 Диваннинг суюништа мўлжалланган болиши шаклидаги суюнчиги. Акбаров қаддини ростраб, диваннинг болишига билагини қўйди. П. Қодиров, Уч илдиз. Диваннинг клеёнка қопланган суюнчиқ болишида бир китобнинг бешолти нусхаси турибди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БОЛИШ II тар. Мўгуллар, қисман турклар орасида 13–14-асрларда муомалада бўлган тилла ёки кумуш пул.

БОЛИФ [а. بالغ – вояга, камолга етган] кт. Балогатга, вояга етган; етук. Оқил ва болиғ.. бўлганингиз ҳолда, бу ҳайрли мажлисда ҳозир бўлган сиз, йигит, шу мажлисда ҳозир бўлиб турган шу қизни.. хотинликка қабул қиласизми? С. Айний, Эсадиклар.

БОЛИФА Балогатга етган аёл. Хотундан.. хурсанд бўлдим.. Эр ҳурматини бажо келтирувчи оқила ва болига эрди. «Муштум».

БОЛИГЛИК Балогат ёшига, вояга етганлик.

БОЛО [ф. үл – тела, баланд; баландлик] кам қўлл. Баланд, юқори, баландпарвоз. Жаҳонда сўз тўла, аммо бари баробар эмас, Тафовут айлади қийматда насту боло сўз. Ҳабибий.

БОЛОМЕТР [юн. bole – нур + metron – ўлчаш] Нур энергиясини ўлчайдиган асбоб.

БОЛОН с.т. айн. болонъя. Болон плаш(ч).

БОЛОНИШИН [ф. بولۇشىن – юқори ўрин эгалловчи] Юқорида, тўрда ўтирувчи; барчадан баланд турувчи, ўзини баланд олувчи. Шарақлаб ҳар қаю суҳбатда ҳам беҳуда кулкулар, Раиси суҳбату болонишинман, нуктадонман дер. Ҳабибий. Ҳалқда мундин бўлак болонишин йўқ охир, Қилмагай деб қўрқаман Ҳазратга даъво баччагар. Муқимий.

БОЛОНЬЯ [Шимолий Италиядаги Болонья (Bologna) шаҳри номидан] Бир томони сув ўтказмайдиган қопламали сунъий материал ва шундан тикиладиган усткийим (плаш, куртка ва ш. к.). Одамлар ичida сочини бароқ қилиб орқасига туширган, болонъя плаш кийган Жанна ҳам турарди. Мирмуҳсин, Умид.

БОЛОПЎШ [ф. بالاپوش – устки кўйлак; плаш; ёпинғич] кам қўлл. Устки кийим-бош,

устки кийимлар. Шоистани кечаси болотўш дўкони ёнидан ёпиқ машинада кўзини бойлаб олиб кетишибди. «Саодат».

БОЛОР [ф. یار – тўсин; устун] шв. Иморт томига кўндалангига ташланадиган ёғоч; тўсин. Пойтешада болор чопавериб, белларинг қотиб кетгандир. С. Аҳмад, Жимжитлик. Бу айвоннинг болорлари орасига таҳтачалар қоқиб, кантарлар учун уя тайёрланган. С. Айний, Куллар.

БОЛОРЛИ Томига болор ташлаб курилган, болорли. Назар аканинг уйи оила аззоларига нисбатан кичик, тўққиз болорли экан. Н. Сафаров, Оловли излар. Базмхона тўққиз болорли бўлиб, ичи одам билан тўла эди. С. Айний, Дохунда.

БОЛОХОНА [боло + хона] Маҳаллий типдаги иморатнинг иккинчи қавати ва шу иккинчи қаватдаги хона. Эъзозхон чойхона тенасида, болохона деразасидан кўчага қараб турибди. Ҳ. Фулом, Машъал. Умид болохона, шинам ҳужрасидаги эски сим каравотда чалқанча ётарди. Мирмуҳсин, Умид.

БОЛОХОНАДОР 1 айн. болохонали. Шу он мингебоши чўрт бурилди-да, самовар айвонидан ўтиб, узоқда кўринган болохонадор баланд, баҳайбат дарвоза томонга югурди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Мансур болаликдан қадрдан бўлиб қолган уйнинг болохонадор томини кўзлари билан излаб топди. Ү. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 кўчма салб. Дабдабали, тамтароқли. Болохонадор гаплар. ■ «Ҳосилни нобуд қилмай ўнгигиб-териб оламиз» деган болохонадор вайдалар қани? Газетадан. Раҳим Салимович хушхабарни жуда болохонадор ташаккурлар билан кутуби олди. П. Қодиров, Уч илдиз.

Болохонадор (қилиб) сўкиш Одоб доирасидан жуда ҳам четга чиқиб, ўтакетган беадаб, чўзиқ иборалар, сўзлар билан сўкиш. Шундайям понсад тўнғиздек олишар, ўнгигитларни болохонадор қилиб сўкарди. «Ёшлик». Одил ловулаб ёнаётган қулогини тез-тез силар экан, болохонадор қилиб сўкинди. «Ёшлик».

БОЛОХОНАЛИ Болохонаси бўлган, икки қаватли. Болохонали иморатнинг настки қаватидаги деразалардан ёруғ тушиб турибди. С. Анорбоев, Оқсой. Дарвоза тенаси болохонали бостирма бўлиб, тагидаги ёруғ гаражда зангори «Волга» ялтилаб турарди. Ҳ. Фулом, Феруза.

БОЛОҚ айн. поча қ. балоқ. Келиннинг бологида каштасиз жияк. А. Мухтор, Кумуш тола. Шуни айтадилар ўзи, болоқдаги бит бошга чиқар деб. «Шарқ юлдузи».

БОЛТ [нем. Bolt — маҳкамловчи темир чивиқ] Бир учида каллаги, иккинчи учида резьбаси бўлган, машина ёки иншоотларнинг ажралувчи қисмларини бириттирувчи маҳкамлаш детали. Кўзойнанкнинг ошиқмошиғи кўпинча бўшашиб қолади, шунда унинг болтини маҳкам бураб қўйинг. Газетадан. Бу болтларни, гайка бўлмагач, ҳеч нарсага ишлатиб бўлмас экан. «Муштум».

БОЛТА 1 Бирор нарсани (ёғочни, гўштни ва ш. к.) чопиш, кесиш, ёриш учун ишлатиладиган, тифи дастасига параллел металл асбоб. Болта тушгунча, кунда дам олар. Мақол. Минг дарахтнинг бошини бир болта чопар. Мақол. — Ақли, тўнгакнинг нозик ерини — ёриладиган ерини топиб туриб, болта уради — ақли билан ёради, ўзини қийнамайди. М. Исмоилий, Фарона т.о. Ҳовлида қор устида болта билан ўтинг ёраётган ўиртиқ-ямоқ тўнли бир ўнгит Элмуродни имлаб чақирди. П. Турсун, Үқитувчи.

Оёғига (ёки тагига, илдизига, томирига) болта урмоқ (ёки қўймоқ) Асосини, заминини бўшаштириб, қирқиб, ҳалокатга йўлламоқ, путурдан кеткизмоқ. Ўз оёғингизга ўзингиз болта қўйманг, дейман! А. Қодирий, Ўтган кунлар. Савдо ходими бўлиб ишлаган вақтида Мажид Қурбоновнинг нафс илдизига болта урилган эди. «Муштум». ..менинг оёғимга болта урган шу бўлади. «Муштум». Узулм илдизига болта урди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Болта (эркаклар исми).

БОЛТАЛАМОҚ Болта билан кесмоқ, чопмоқ.

БОЛТАТУМШУҚ зоол. Чумчуксимонлар туркумининг тарғилбошлилар оиласига мансуб данакхўр, сайроқи куш.

БОЛТАЧИ Болта билан иш кўрувчи; болта билан ишловчи. Ўроқчининг минг ургани, Болтачининг бир ургани. Мақол.

БОЛТАЮТАР зоол. Қарчигайсимонлар оиласига мансуб, ўлимтиклар билан овқатланувчи ўиртиқич куш. Болтаютар одамга ва ўирик сутэмизувчиларга ҳужум қилмайди. Баъзан каклик, қуён, сугурларга ҳужум қиласи. «ЎзМЭ».

БОЛТИРИҚ бот. Крестгулдошларга мансуб кўп йиллик бегона ўт. Болтириқ экинлар орасида, боғлар, уватлар ва ўйл ёқасида ўсади. «ЎзМЭ».

БОЛТЛИ Болти бўлган, болти бор; болт билан маҳкамланган ёки маҳкамланадиган. Болтли бирикма.

БОЛ-ПАР, болупар [ф. بولپار — қанот ва пат; ҳаракат эркинлиги]: **болупардан айрилмоқ** Энг яқин кишисидан, таянчигидан айрилмоқ; жудо бўлмоқ; қаноти қайрилмоқ. Гулдай баҳтим бор эди, чанг солиб, унга зомин бўлишиди, қанотимни қайриб, болупаримдан айридилар. К. Яшин, Ҳамза.

БОЛУТ Қорақайингуллилар оиласига мансуб йирик дарахт; айн. эман.. икки жасур жангчи болут тагига дағн қилинди. Т. Рустамов, Мангу жасорат.

БОЛУТЗОР Болут дарахти билан қопланган ер, майдон. айн. эманзор.

БОЛЬШЕВИЗМ [р. большой, больше — катта; кўп] экск. тар. Большевиклар партияси амал қилиб келган назария ва сиёсий-партияйи оқим.

БОЛЬШЕВИК экск. тар. Большевизм тарафдори, большевиклар партияси аъзоси.

Большевиклар партияси экск. тар. Россия социал-демократик ишчилар партиясининг 1903 йилдаги II съездидан партия аъзоларининг кўпчилиги асосида ташкил топган партия.

БОЛҚИМОҚ айн. балқимоқ.

БОЛҚИН бот. Юлғундошлар оиласига мансуб, туксиз, барглари тухумсимон чала бута.

БОЛҚОН Бўлиқ, тўла. - Тирик ҳам гап эканми, болқондек бола, — деб кулганича, яна ичкарига кириб кетмоқчи бўлди. Ойдин, Гулсанам.

БОЛҚОР 1 Россия Федерациясидаги Кабарда-Болқория Республикасида яшовчи, туркий тилда сўзлашувчи туб халқнинг номи.

2 Шу халққа мансуб, тегишли. Болқор ўнгит. Болқор тили.

БОЛҚОРЛАР Кабарда-Болқориянинг асосий (туб) аҳолиси.

БОЛҚУРАЙ бот. Соябонгуллилар оиласига мансуб, пояси ва илдизи сутли, кўп йиллик ўт.

БОЛҒА 1 Мих қоқиши, нарсаларни уриш, текислаш, эгиш ёки букиш каби иш-

ларда қўлланадиган, ёғоч ёки темир дастали асбоб. *Остонада мунқайиб ўтирган чол ёнбошига қўйиб олган пақирдан қийшиқ-қингир михларни олиб, болга билан тўғриларди.* С. Аҳмад, Жимжитлик. *Унинг [Замонининг] бир қўлида мушук калласидай калтасон болга, бир қўлида темир пона.* М. Исмоилий, Фарфона т.о.

2 тех. Металларга, умуман нарсаларга зарб билан ишлов берадиган оғир механизм. *Бир қозикнинг ерга кириши қийин бўлди, моторни бошқараётган ўигит болғани анча юқоридан ташлади.* С. Юнусов, Кутимаган хазина.

БОЛҒАБАЛИҚ зоол. Бошининг икки ёнидаги ўсимтаси болғага ўхшаган, акуладимонлар туркумига мансуб балиқ.

БОЛҒАБОШ зоол. Сувга яқин ўрмонларда яшовчи, узуноёқ күшлар туркумига мансуб қуш, сояқуш. *Болғабош кундузи офтобдан қочиб, ўсимликлар остида юради, шунинг учун «сояқуш» ҳам деб аталади.* «ЎзМЭ».

БОЛҒАЛАМОҚ Болға билан урмоқ, болға билан уриб ишлов бермоқ. ..сандон устига қўйилган мис тунукани терлаб, бир меъёрда болғалаётган қотма арабга кўз ташламай иложимиз ўйқ. Мирмуҳсин, Ҳикоя ва қиссалар. *Корпусда металл болғалаши машиналарининг одатдаги шовқинини эшиштмаймиз.* «Фан ва турмуш».

БОЛҒАЛИ Ўзбек уруғларидан бири.

БОЛҒАЧА 1 Кичкина болға. *Нихоят, докторим болғачасини тап эткизиб столга ташлади-ю, бурчакка бориб, қўл ювди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 анат. Одам ва сутэмизувчи ҳайвонларнинг ўрта қулоғидаги қулоқ пардасига ёпишган эшиштуб сукчаларидан бири.

БОМАЗА [бо.. + маза] айн. **мазали.** *Барин гапи бомаза, Кийган кийими тоза.* «Гулнор-пари».

БОМАСЛАҲАТ [бо.. + маслаҳат] айн. **баслаҳат.**

БОМБА [фр. bombe < лат. bombus – шовқин] Портлатувчи ёки ёндирувчи снаряд. *Атом бомбаси. Водород бомбаси. Бомба ташламоқ.* Мабодо атом бомбасини бир елкамга, водород бомбасини бир елкамга осиб қўйиб, шу *Сотимхўжага тегмасанг, ҳозир портлатвораман деса, портлатвор-е, жоним роҳат олади, дердим.* С. Аҳмад, Сайлланма.

БОМБАПАНА Бомба, ўқ ва ш. к. дан сақланиш учун махсус қурилган жой. *Бомбапана қурмоқ.* Йўл портлади, ўзин урди бомбапанага. Газетадан.

БОМБАРДИМОН [фр. bombardement – бомба ташлаш; ўт очиш] Бомба ташлаш, бомба ташлаб қириш. *Бомбардимон қўлмоқ.*

■ *Бомбардимон кучайландан кучайиб борди.* Шуҳрат, Шинелли Йиллар. *Кичкина станцияда батальон поезддан тушишга улгурмасданоқ, бомбардимонга учради.* Ойбек, Кўёш қораймас.

БОМБАРДИМОНЧИ 1 Бомбардимон қилишга мослашган (самолёт). *Бомбардимончиларнинг ҳужуми 15 минут давом этди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Фронтда бомбардимончи самолёт учса, ҳамма тупроққа кириб кетгудай бўлиб, ерга ёпишарди.* А. Мухтор, Асарлар.

2 с.т. Шундай самолёт учувчиси.

БОМБАОТГИЧ ҳарб. айн. **бомбомёт.**

БОМБОМЁТ ҳарб. Тузилиши миномётга ўхшаши отиш куроли, бомбаотгич.

БОМДОД [ф. بومداد – саҳар, тонготар]

1 дин. Эрта билан кун чиқмасдан ўқиладиган биринчи намоз. *Муздаи куз сувига юз-қўлини ювди-да.. ўчоқ бошида ивирсиб юрган хотинидан сўради: –Онаси, болангиз бомдодга чиқиб кетдими? М. Исмоилий, Фарфона т.о.* У, бомдодни адо этгач, ҳарсангтошлар оралаб шарқираб оқаётган сой бўйига тушиб, табиатнинг мислсиз жамолини томоша қилди. Мирмуҳсин, Меъмор.

Бомдод намози айн. бомдод 1. *Мақсуд қори бомдод намозидан бугун эртароқ қайтди.* Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. *Сешанба куни бомдод намозидан то тушига қадар Вафо аттор интиқ бўлиб Кимёхонни кутди.* Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

2 Эрта тонг пайти; саҳар. *Бомдодда турмоқ.* *Бомдод билан жўнамоқ.* ■ *Осмонда юлдузлар чарақлар, Етти қароқчи магриб уфқида ёнбошлаб ётар, бомдодгача бир неча соатгина қолган эди.* С. Сиёев, Аваз. *Ўтиришма тонгга яқин тугади.* Сайғий бомдод маҳали.. чиқиб кетди-ю, тўйхонага қайтиб келмади. С. Сиёев, Аваз.

БОНГ [фр. بانگ – қаттиқ қичқириқ, фарёд; шовқин] 1 *Баланд овоз, қаттиқ товуш, ҳайқириқ.. замондан, ҳақсизликдан, зулмдан норозилик бонги тобора жаранглай берди.* А. Муҳиддин, Ҳадя.

Бонг урмоқ Баланд овоз билан даъват қилмоқ, ҳайқирмоқ. Йигитлардан бири.. ўғон товуш билан атрофга бонг урди: -Юра-вер! Майдонга чиқиб, рӯйшрост чиқиб, ҳақимизни дов қиласмиш! Ойбек, Танланган асарлар. Нарзи Ражабов сиймоси кўз ўнгимда қад кўтарди, назаримда гўё у қурултой минбарига чиқиб бонг уради. Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Күнгирок, занг; чақириқ. Суюнчини бер, ҳаммамиз орзикб күтган ғалаба бонги ғалиняпты! С. Кароматов, Олтин қум. Шу пайт бригада шийпонидан теримчиларни тушликка чорловчи бонг эшишилди. М. Хайруллаев, Күнгил.

БОНУ [ф. باتو – мұғытабар аёл, хоним] 1 әск. Юқори табақалар, зодагонлар авлодига мансуб аёллар унвони.

2 күчма Мұғтабар, әтыбиорлы аёл. *Озар* бунда, белорус бор, гуржи, латиш, *Қоратегин*, *Олтойдан* не бонулар ҳам. Мирмухсан, Асарлар.

3 Ҳурмат юзасидан аёллар исмиға құшиб ишлатыладын сүз. *Шахрибону, Нигорбону.*

БОНУС [*lom. bonus* – яхши, марҳаматли] ҳуқ. Турил ҳил муносабат билан қўшимча ҳақ (мукофот, қўшимча дивиденд ва б.) тўлаш.

БООБРҮ [бо.+ обрү] айн. обрүли. -Ахир
Күтидор ҳам бообрү одам-да, – деди биринчи
киши. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Сироғж
махсум маҳалланиң бообрү кишиларидан эди.
«Шарқ юлдзузи». Сиз понсад, бекнинг мас-
лаҳатдан, бообрү қўрбошлиаридан бирисиз. К.
Яшин, Пъесалар.

БООДОБ [бо.. + одоб] айн. одобли. *Наҳотки, шундай мулойим, боодоб қиз чакки оёқ бұлса. Л. Тожиева, Мехрим сизга, одамлар. Юришинг боодоб, ширин сұз бола. «Равшан».*

БОП [*ф. باب* – лойиқ, мос, мувофиқ]

1 Түғри келадиган, талаб қилингандек; жуда мос келадиган, муносиб. *Үйлаб күрсам, саркотиб одамга шундан бол сояга ішк* эксан. Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби. *Текин бойлик ахтарғунча Үзинега бол ҳунар топ. «Ақл ақлдан құвват олади».* Қиз ғысигтдан гап күттар, ғысигт эса у бол гап қидирар әди. П. Тұрсын, Үқитувчи.

2 Белги-хусусияти ижобий, талаб дара-
жасида, яхи. *Ким минса, шу билар отнинг
бопини, Сайис олар илдам отнинг тобини.
«Хасанхон».*

З Қўшма сўзларнинг иккинчи қисмida «мос», «муносиб», «тўғри келадиган» маъноларини ифодалайди: *оммабон*, *дeҳқонбон*, *уругбон*, *этикбон* каби.

БОПЛАБ 1 Бопламок фл. рвдш

2 рвш. с.т. Ижросини ўрнига кўйиб, ўринлатиб, ўхшатиб. Ёрмат. қочган болаларнинг орқасидан боллаб сўкишини мўлжаллади-ю, лекин қаерда, кимлар ўртасида турганини дарҳол эсига олиб, товушини ҳалқумида бўғди. Ойбек, Танланган асарлар. Ўшанда ичига ях кўмилган қор билан боллаб туширган эди. Мирмуҳсин, Умид.

БОПЛАМОҚ 1 Ижросини ўрнига кўймоқ, кўнгилдагидек қилиб бажармоқ, ўринлатиб бажо келтирмоқ, қойил қилмоқ. **Аммо** келин мантини яна боплабди. С. Аҳмад, Сайланма. **Хотиржам бўлинг, разрядли устамиз, боплаймиз.** С. Аҳмад, Сайланма. **Чойни ҳам ҳўп боплаб дамлабсиз-да, Рокия опа.** Н. Сафаров, Танланган асарлар.

2 Фириб бермоқ, панд бермоқ. - Боладимми, - деди Набигул кетига қараб, - ишилга олты сүм эмиш, олты тиүин бермасман! А. Қаҳхор, Қанотсиз читтак.

З Адабини, таъзирини бермоқ. *Боплаб* пўстагимни қоқишибди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *-Нишолдан маза қилиб еб ўтирган ҳов ану саллаликни кесак билан боплайми?* – деди Махмуд. Ойбек, Танланган асарлар. *-Э сўраманг,* – деди Исломов, *-Зиём Вазиров мени боплади.* «Муштум».

БОПТА шв. Белги-хусусияти талаб дара-
жасида; түғри келдиган, муносиб, боп, мос.
*Ганивой жуда бопта ши қыпти, бунақа ишин
йүгиттнинг хүрози қилади. С. Аҳмад, Лочин.
..оининг билан магазинга чиқинглар-да, еттам-
ганига қўшиб, битта бопта костюм олинг-
лар.. М. Исмоилий, Бизнинг роман. Ўрнига
тайин қилинган кишинглар ҳам бопта туш-
мабди. С. Аҳмад, Ҳукм.*

БОР I I Құлда, ихтиерда ёки умуман воқеликда мавжуд бұлған; мавжуд. *Бор* имконияттардан фойдаланмок. *Бор* кишилар билан иш бошламоқ. *Бор* маблағларни аниқламоқ. ■ [Отабек] Бир оз күчини ынғиб олғағач, ҳықылдоқнан бор күчи билан сиқа бошлади. А. Кодирий, Ўтган күнлар.

2 кесим взф. Бұлади; мавжуд. Бугун мажис бор. *Отанғиз борымы*? Күнгілдан күнгілга ийліл бор. Мақол. Үз дүстім деб сир айтма, Дүстінгінде хам дүсті бор, Макол. ■ *Хүш*. Содик

полвон, ишлар қанақа, Тошкентда нима гаплар бор? А. Қодирий, Ўтган кунлар. Инсон борки, ҳаммаси орзу-умид, мақсад ва ният билан яшайди. Газетадан. Азизанинг тикилиб турган кӯзларида даҳшат аралаш газаб бор. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Қирқ ўғлигине орасида бир ёғиз қиз бор эди. Усмон баҳши Мамат ўғли, Бўтакўз. Ҳали тонг отишига анча бор. С. Аҳмад, Сайланма.

Бормисиз ёки бор экансиз-ку! Узоқ вақт кўринмай, бедарак бўлиб кетган киши келганда ёки бирор киши кўнгилдагидек иш қилганда, унга хитобан, миннатдор оҳангда ишлатиладиган ибора. *Уста Олим келувининг истиқболи учун ўрнидан турди:* - Э уста Фарғи, келинг, келинг, бормисиз! - деди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Бор бўлинг!** Яшаб юринг, ўлманг (кўпинча «ҳорманг!» сўзига жавобан ишлатилади). [Давлатёр:] - Ҳорманг, ўртоқ муаллим! Элмурод тўхтади: - Ҳа, бор бўлинг, ишлар қалай? П. Турсун, Ўқитувчи. - Э, ҳа, бор бўлинг, ойим қиз, - деди Элмурод, - ишларингиз қалай, ҳеч кўринмайсиз? П. Турсун, Ўқитувчи.

З Бойликка, давлатга эга бўлган; бой, бадавлат. **Бор бўлсанг, кўролмайди, ўйқ бўлсанг, беролмайди.** Мақол. Бор мақтанса, топшур, ўйқ мақтанса, чопшур. Мақол. — [Ёрмат:] Ука, бор-борича, ўйқ ҳолича, ишқилиб, бир кунимиз ўтиб турибди. Ойбек, Танланган асарлар.

4 Қанча бўлса – шунча, ҳаммаси борича. **Бор гапни айтиб бермоқ.** Бор борини ейди, уятсиз орини ейди. «Қанотли сўзлар». — Ёввойи чўл буюк кенглиқда менга борин очиб ташлади. И. Раҳмон, Юрак қирралари.

Айтганича (ёки деганича, мақтанганича) бор Худди айтганидек, шундай деб айтишга (дайишга, мақташга) арзирли. - Тўйбеканинг мақтаганича борми? - Бор, - деди қутидор, - ..худо кишига ўғил берса, шундайини берсин-да. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Қосимжон бойваччанинг ўйларига кўп келаман-да, биламан. Арслон, арслон деганича бор. А. Қаҳхор, Миллатчилар. **Бор бўйича 1)** боршидан-оёқ; бутун борлигича. **Бор бўйича суратга олмоқ;** 2) кўчма тўлиқ равишида, бутунича. **Масалани бор бўйича қўймоқ.** Бўлса бордир Балки шундайдир; эҳтимол; шундай бўлса ажаб эмас. Келган бўлса бордир. **Айтган бўлса бордир.** Жон бор Асос бор, тўғри. Бу гапингизда жон бор. Н. Сафаров, Жасорат-

нинг давоми. **Шуниси (ёки шунчалиги) ҳам борки** Шуни ҳам айтиш керакки.. Шуни ҳам эътиборга олиш керакки.. Аммо шуниси ҳам борки, кейинги вақтларда Азизбек Кўқоннинг ёрлиқ ва фармонларини илтифотсиз қолдира бошлади. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Эс (ёки ақи) борида** Вақтни қўлдан бермай, ўз вақтида. [Юсуфбек ҳожи:] Ҳозир сизларга икки ўйл бор: ўғил-қизингни сотиб бўлса ҳам, ўттиз икки тангани Азизбек хазинасига тўлаш ёки эс борида этакни ёпиб, Азизбекни орадан кўтариши. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Кўли бор** Иштироки бор, иштирок этган, қатнашган. [Мансур:] Зуҳранинг ўйқолишида бу афандининг кўли бор. Иши терговга берилсин. З. Саид, Н. Сафаров, Тарих тилга кирди.

5 З-ш. эгалик кўшимчасини олган отлар билан «бирор нарсага эга» маъносидаги таркибли сифат ҳосил қилади. **Пули бор одам.** Қизи бор ўй доим саришта. Мақол. Ўғли борнинг ўрни бор, Қизи борнинг қадри бор. Мақол. — Ҳар бир ақли бор одам қовунга пиёз қўшиб ейши нотўғри эканини билса керак? А. Қаҳхор, Мунофиқ.

6 Риторик сўроқ гапларда «аслида йўқ, мавжуд эмас, топилмайди» каби инкор маъноларини ифодалайди. Дунёда тўғри яшаб, юрге хизмат қилиб ўтишдан ортиқ баҳт борми инсон боласи учун? Т. Ашурев, Оқ от. Ахир, инсоф, виждан деган нарса борми сизда? С. Аҳмад, Юлдуз.

БОР II [ф. ۲۰ – марта] кт. Марта, дафъя, карра. **Бир терининг ичида қўй** неча бор семириб, неча бор озар. Мақол. — **Равшан унинг чехрасию** чуқур ботган кўзларида шак бор изтироб тантанасини кўрди. «Ёшлик». Бу борада Абдуваҳҳоб билан кўп бор маслаҳатлашганди. Ў. Ҳошимов, Нур борки соя бор. Сирасини айтгандা, минг бор эшишгандан бир бор кўрган афзал. «Ўзбекистон қўриқлари».

БОР III [лот. bogum, bogах < a. بورق – танакор; селитра] Менделеев даврий системаси III гуруҳидаги кимёвий элемент. Минерал сувларининг шифобаҳшилиги сабаби уларнинг таркибида.. юод, бром, бор, литиј, барий, стронций каби моддалар бўлишидир. «Фан ва турмуш».

БОРА I [ф. ۲۱ – марта] кт. 1 Марта, карра. Яраланган Абдулла хумор кўзларини ўз она диёрининг ҳусну жамолига сўнгги бора ташлайди. Б. Бойқобилов, Алангали юраклар. Суна устидаги сўри ҳар замон тўрт

томонга чайқалиб.. теваракка ҳусайнини түжумларини бир-икки бора узуб ташлади. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

2 Ў.-п. к. қўшимчаси ёки 3-ш. эгалик ва ў.-п. к. қўшимчаси билан келиб, кўмакчи вазифасида қўлланади. Ҳудди шу борада ўртоқ Нурмуҳамедов билан жсанжаллашиб ўтирган эдик. «Муштум». -Кўп улуғ иш бўлади, бу борада қўлдан келган ёрдамни дариг тутмаймиз, — деди мулла Ислом. «Муштум». У дехқон кўнглига маъқул тушган янги нав борасида сўзларди. С. Маҳкамов, Дехқон кувончи. Албатта, Турсунбой ташаббускорлик ва тасвирий санъат борасида Асадга бас келолмайди. «Муштум».

БОРА II [юн. bogeas — шимол шамоли] Денгиз бўйи худудларида қишида тоғ бағридан настга қараб эсадиган кучли совуқ шамол. *Бора эсанда, ҳавонинг температураси кескин пасаяди..* «ЎзМЭ».

БОРА-БОРА 1 Бормоқ фл. такр. рвдш. *Бора-бора кўз илғамас кенгликларга чиқдик*. Х. Назир, Ёнар дарё.

2 рвш. Вақт ўтган сари, борган сари, аста-секин, тобора; кейинчалик, пировардида. *Бора-бора сұхбат жилови унинг қўлига ўта бошлади*. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. *Бора-бора фикримга фикр, ақлимга ақл қўшиладигандек бўлаверди*. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. *Бора-бора Гойибжон билан иноқлашиб кетдик*. М. Жўра, Изтироб. *Дунёдаги барча нарсалар унутилгани каби, ўша гўдаклик хотираси ҳам бора-бора тонгги тумандай тарқалди-кетди*. Ж. Абдуллахонов, Орият.

БОРАКАЛЛО с.т. айн. баракалла. — *Боракалло, гўшт тўғрашда сенга етадигани ўйқ*. К. Яшин, Ҳамза. -Муборак, муборак! *Боракалло, мирзо Анвар!* — деди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

БОРАСИДА кўм. взф. қ. бора. I 2.

БОР-БУД Бисотдаги бор нарса, молмулк, буд-шуд. *Шўро давлати бор-будимни тортиб олди*. Ҳ. Фулом, Машъал. *Үйига бирон меҳмон, айниқса азиз меҳмон келса, бор-будига кифояланмай, оёғи куйган товуқдай югуряди, ўзида бўлмаса, қўшнисиникига югуряди*. С. Нуров, Нарвон.

БОРГОҲ [ф. ҳарқаба — подшоҳ саройи, қабулхонаси; подшоҳ чодири] эск. кт. Махсус ижозат билан кириладиган жой, подшоҳ ва хонларнинг қабулхонаси. Рафқон ва Шўр-

сув дашитида душман билан тўқнашувни хаёл қилиб, Рафқон текислигига боргоҳ қурди. Мирмуҳсин, Меъмор. Эрта тонгда боргоҳлар ўтишиб олиниб, саркарда Амир Довуд бар-лос олдинда, қўшин яна ўйлга тушди. Мирмуҳсин, Меъмор.

БОРДИ-КЕЛДИ 1 Бир-бириникига бориб-келиб туриш, бориш-келиш, ўзаро яқин алоқа. *Кейин-кейин оиласи борди-келдига ҳам ўтилар*, эски гиналар унут бўлди. Э. Аъзамов, Жавоб. *Икки томон — ота-оналаримиз орасида борди-келди бошланиб кетди*. П. Турсун, Ўқитувчи. *Ўша вақтларда Зокир Фаридани унумтиш учун Лола билан борди-келди қила бошлаган эди*. Очил буни кўриб, тутаб кетди. П. Қодиров, Уч илдиз.

2 Бирор манзилга бориб, ундан қайтиб келишгача бўлган масофа. *Ҳозир борамиз, борди-келдиси машинада бир ярим соатлик ўйл*. А. Қаҳҳор, Асарлар.

З кўчма Турмушда учраб турадиган майди-чўйда, икир-чикир ташвишлар, машақ-қатлар. *Эргаш ҳали гўдак эди, дунёниң борди-келдисини билмас..* эди. П. Турсун, Ўқитувчи. *Юнусали ота шу кунгача уларнинг борди-келди гапларига аралашмай, чида бекарди*. С. Аҳмад, Уфқ.

БОРДИ-Ю шарт. боғл., с.т. Мабодо, агар, башарти. *Борди-ю, ҳеч нарсага эриша олмасак, режа бузилади*. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. ...кўзига тўсатдан Канизак кўриниб, Сидиқжоннинг юраги ўйнаб кетди: «Борди-ю, шу бўлса-чи?» А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

БОРДОН [ф. باردان — катта хуржун] I Қобиги олинмаган қамишдан бўйрага ўхшатиб тўқилган қалин, дағал тўшама. Қамишдан ўйрўзғор учун бордон ва бўйра тўқишиди: меваларни қўритишда фойдаланилади. М. Тўйчиев, Қамиш. *Низомжон бордонни шитирлатмай, оҳиста кийиниб, чодирдан чиқди*. С. Аҳмад, Уфқ. *Катта кўчани кесиб ўтадиган ариқ бўйида сершоҳ тол тагига сув сениб, бордон тўшаб қўйилган* эди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Шундай тўқимадан тайёрланган махсус қоп, идиш. Бир бордон буғдой. — *Ўч олишининг моҳирисан танқид этган кимсадан, Шахсият дони қўйилган ё чувук бордонмисан?* Ж. Абдулла, Кимсан?

БОРДОНДАЙ, -дек с.т. Бордон (қоп) сингари, семиз, гавдали одам ҳақида. Бордон-

дай хотин. — Рўзгорни қўлингга олиб, бордондай семириб ўтирасанми? Ойбек, Танланган асарлар. Сариқина, чилтондай ориқ-қина қизингни бордондай семиртириб юборади. Ойбек, О. в. шабадалар.

БОРДОНЧИ Бордон тўшама ёки қопни тўқувчи уста. Ҳамма айб бордон тўқийидиган устада. Агар бордончи сийрак тўқимаганда, бундай ахвол бўлмас эди. «Муштум».

БОРЖОМ[И] [груз. Грузиянинг Боржоми шаҳри номидан] Шифобахш минерал сув. Зардаси қайнаган кишиларга бир озгина сув ёки боржом берилса, ошқозон суюқлигининг кучини камайтириб, енгиллик келтириши мумкин. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

БОРИ Ҳаммаси бўлиб; бор-йўги; атиги, бўлгани. Айтадиган гапингнинг бори шуми? Сўзлашувдан.

БОРИБ-БОРИБ 1 Бормоқ фл. такр. рвдш.

2 рвш. Охири, пировардида, пироварднотижада. Саид бориб-бориб ўша уй бекаси Малоҳатга ўланган. А. Мухтор, Чин мұхаббат. Бориб-бориб ўз маҳалламизнинг болалари ҳам мени келгинди, деб ўйнинг қўшмайдиган бўлишган эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

БОРИ-ЙЎФИ қ. бор-йўги. Бори-йўги кафтдек келадиган эски ошхонанинг томини қайта ёпиш учун нари бориб, бери келдим. «Муштум».

БОРИНГКИ кри с. Хуллас, қисқаси. Борда олма, узум .. борингки, ўйқ нарсанинг ўзи ўйқ. — Бегим.. сизда вижедон, инсоф, вазда, вафо, яшиликни билши, борингки, одамгарчиликдан ҳеч гап ўйқ эмиш. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БОРИЧА рвш. Борига қараб; борига яраша; имконияти доирасида, қўлдан келганча, борини ишга солиб. Бор — борича, Йўқ — ҳолича. Мақол. Ҳар ким борича полвон. Мақол. — Кучим борича дарвоза томонга югурдим. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. У ўзини имкони борича бепарво тутишга ҳаракат қилди. Т. Ашурев, Оқ от.

БОРИШ-КЕЛИШ 1 Бир бориб, қайтиш. Қишлоғимизга бориш-келиш — олтмиш километр.

2 Ўзаро яқин муносабат, ўзаро алоқа; борди-келди. Қариндошлар билан бориш-келишиниз борми? — Мулла Туроб.. ҳеч бир киши билан бориш-келиш қилимас экан. С. Ай-

ний, Эсадаликлар. .. ўзбеклар, қозоқлар, қирғизлар, тажиклар нечалаб довоң ошиб, бориш-келиш қилиб турганлар. Газетадан.

БОРИШЛИ-КЕЛИШЛИ фольк. айн. бориш-келиш. Боғбон бўлиб қизил гулин терайик, Бориши-келишили бўлиб юрайик. «Ёдгор».

БОР-ЙЎФИ 1 Бисотида, ихтиёрида бўлган ҳамма нарса; бойлик, буд-шуд. Қумда таланиб, бор-йўғидан ажралган кичик карвон сочилган нарсаларни ўтиб, отларни эгарлаб, араваларга қўшишга ҳозирлик кўрди. Мирмуҳсин, Меъмор. Бечоранинг бор-йўғи, пешонасадаги боласи шу — бизнинг келинимиз. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Дараги, борлиги ёки йўқлиги. Бор-йўгини билмайман, Бол тилайди томогим. Мақол. — Қанча элат Бойсиндан кетди. Шунча вақтдан бери бор-йўғи маълум бўлмай ётган. «Ёдгор».

3 Ҳаммаси бўлиб; атиги, фақат. Ҳа, дарвоқе, чўпон-чўлиқлар қишлоғи бор-йўғи ўн икки хонадонли қишлоқ. «Ўзбекистон қўриқлари». Томонларнинг келишувига мувофиқ, бор-йўғи олти партия ўйналиши керак эди. «Гулдаста». Биз бор-йўғи уч жонмиз, уч коса етади. С. Сиёев, Ёруғлик.

БОРЛАМОҚ I Пўлат ёки бошқа металдан тайёрланган буюллар сиртини борга тўйинтирмоқ. Борлаш натижасида буюм сирти қаттиқлашади, иссиқка ва ёйлишига чидамлилиги ошади. «ЎзМЭ».

БОРЛАМОҚ II шв. Хабар олмоқ, ҳолаҳовол сўрамоқ.

БОРЛИК I Бор бўлишлик, мавжудлик. Пул борликка бор-у, оз-да. — Бир парча ерларинг борлигини эшишар эдим, қўлларингдами? Ойбек, Танланган асарлар. Отабек Зайнабнинг шу қадар юрак дарди борлигини биринчи марта билар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Аскарлар деворни уриб, орқасида ҳавол ер борлигини билди. Ж. Шарипов, Хоразм. Тавба, хўт аломат одам-да. Бу қўтири дунёда шунақа одамоҳунлар борлигига ҳеч ақлим етмайди. Бор экан-да! М. Исмоилий, Фарғона т.о.

2 Бойлик; тўқлик. Борликдан мақтанима. Мақол.

БОРЛИҚ I флс. Инсон онги ва сезги-сидан ташқаридаги объектив дунё, олам, мавжудот. Аҳмад кўчага чиқди. Кун иссиқ, борлиқ лов-лов ёнарди. Ф. Мусажонов, Ҳим-

мат.. чўл ҳам, бутун борлиқ ҳам ноз уйқуда ётгандек. «Ўзбекистон кўриқлари». Интилар борлиқни инсон Баркамол этмоқ учун, Не ажаб, инсонни борлиқ Баркамол этган эмас. Э. Воҳидов, Мұхаббат.

2 Кишининг вужуди, жисми, туриштумуши. *Борлигим мұхаббатингиз алангаси билан туташгани ҳолда завжингиз Отабек. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Оғриқ унинг бутун борлигини چулғарди. «Ёшлик». Дарё ёқасида ўтириб, бутун борлиги билан қўшиқ айтада ётган қизга кўзим тушди. «Шарқ юлдузи». Борлигидан совуқ тер қўйилиб кетди. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.*

3 Барча, ҳамма, бутун. Ўзбек ойим ўғлиниң «ўлганинг устига чиқиб тепши» қабиладан бўлган бу ҳаракатидан тутуни кўкка чиқиб, борлиқ қаҳр-ғазабини эри устига тўқади. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БОРМОҚ 1 Сўзловчининг турган жойидан узоқлашмоқ, нари кетмоқ; бирор жой (манзил)дан иккинчи жой (манзил) томон ҳаракат қилмоқ, йўл олмоқ; наридаги бирор манзилга етмоқ. Ҳозир институтга бораман. — *Нима бўлди сизга, қаёқса борасиз? — Марғионга.. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Боринг, Насибани мактабдан айтаб келинг, иссигида бора қолайлик. А. Қаҳҳор, Асарлар. Сидикжоннинг назаридаги, агар [Шарофат] шу кайфиятида кетса, шу ердан борибоқ, жўрттага бир бўйни ўйғонга тегадиган. А. Қаҳҳор, Асарлар. Шу ердан.. Шайхонтовургача қанчада борасиз? — Кўз очиб юмгунча. Ойбек, Танланган асарлар. Эртасига у мактабга бормади. Ў. Ҳошимов, Қалбиннга қулоқ сол.*

2 Умуман, бирор йўналишда, йўлда нари томон ҳаракат қилмоқ, илгариламоқ, узоқлашмоқ. *Поезд.. бепоён саҳрордан борар эди, эртасига эрталаб бирор соатга яқин тўхтаб қолди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Қизни излаб, узоқ боргач, унинг кўчасида тўхтади. Ойбек, Нур қидириб. Биз олга бораверамиз.. А. Қаҳҳор, Асарлар.*

3 Жўнатилган, тарқатилган жойидан, манбаидан наридаги, мўлжалдаги жойга етмоқ (овоза, гап, хат-хабар ҳақида). *Сиздан бир марта ҳам ҳат бормади. — Бу гаплар амирзода қулогига бориб етганига асло шубҳа қилмаса ҳам бўлади. Мирмуҳсин, Меъмор. Бўтабой ўйлаб туриб: -Бизнинг қишлоқдан ҳам маълумот борган экан-да, а? — деди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.*

4 Бирор транспорт воситаси билан нари томон юрмоқ, силжимоқ, узоқлашмоқ. *Автобусда бормоқ. Самолётда бормоқ. — [Курбон ота:] -Намангангача машинада борсангиз, у ёғи яқин, — деди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.*

5 Бирор жой, обьект ёки шахс томон йўналмоқ, ўша жойда ёки шахс ҳузурида бўлмоқ; ташриф буюрмоқ. *Тўйга борсанг, тўйиб бор. Мақол. — Тагин бир марта Талъатнинг олдига боршиига тўғри келади. Ў. Ҳошимов, Қалбиннга қулоқ сол. Юсуфжон Fuёсов ўрнидан туриб, дераза ёнига борди. Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари. Амаллаб яқин борганида, баҳт деган ўша нур яна бир олам нарига кетиб қолди. Ў. Ҳошимов, Қалбиннга қулоқ сол. Гуломжон ҳокимни кутгани бормади. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Бирдан ўйига, болаларининг олдига боргиси келди. С. Аҳмад, Уфқ.*

6 Доимо бир йўналишда юрмоқ, қатнамоқ. *Ишга бормоқ. — Fижим рўмол тўқийман, Мактаб бориб ўқийман. «Кўшиқлар».*

7 Ўз иши, фаолиятида ёки тараққиёт жараёнида бирор йўлдан кетмоқ, бирор йўналишда ҳаракат қилмоқ. *Ўзбекистон демократик жамият қуриши ўйлидан бормоқда. — Чин инсон, ёмонлар бўхтон қилгандаги ҳам, тўғри ўйлдан адашмай бораверади. Газетадан. Улар ўзларига, ўз ерларига, ўз уйларига ҳаёт, сув келтириш учун.. курашга борадилар. М. Исмоилий, Фарғона т.о.*

8 Қўйилмоқ, кўрсатилмоқ (спектакль, томоша ва ш.к. ҳақида). *Кинотеатрда янги фильм бораётир.*

9 Давом етмоқ, бўлмоқ, кетмоқ, ўтмоқ, кечмоқ (иш, суҳбат, вақт ва ш.к. ҳақида). *Қизгин баҳс бормоқда. Гап ёши мутахассислар ҳақида борди. Кунлар кетидан кунлар борар эди.*

10 с.т. Сифмоқ, бемалол кирмоқ. *Тахта қаттиқ экан, мих бормаяпти. Этик оёғимга бормаяпти.*

11 Сони, миқдори, катталиги жиҳатидан маълум юқори чегарага, даражага етмоқ, эришмоқ. *Қўйлар сони беш юзга борди. Хонанинг узунлиги тўрт метрга ҳам бормайди. — Одамда мия пўстлогининг сатҳи, ўртача олганда, 1250 кв. см. бўлиб, отда 350 кв. см. га ҳам бормайди. «Анатомия».*

12 Давом этиб, ривожланиб, бирор даражага етмоқ, бирор оқибатга келмоқ. *Аҳвол шунгача борди. — Отабек ёрилиш даража-*

сига бориб қайтди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бир ўзингиз кучанганнинг билан узоққа бора олмайсиз. С. Сиёев, Ёрглиқ.

13 Ўтиб, кечиб, муайян паллага, вақтга етмоқ (вақт ҳақида). Тонг отарга бориб, кўзи ёриди. — Кўчаларда наизабозлик жанги бошлиниб кетди.. ярим кечага борганда, икки томон аралашиб кетди. А. Қаҳҳор, Асарлар. Бемор яна кўзини юмди, шу юмганича очмади — саҳарга бориб узилди. А. Қаҳҳор, Асарлар.

14 Майлум ёшга кирмоқ, етмоқ. Солиҳ Махдум ўттизга борганда, мактабдорлиги ҳам яхшигина шуҳрат топади.. А. Қодирий, Мехрбдан чаён. Дўлтифуруши — элликка бориб қолган одам. А. Қаҳҳор, Асарлар. Катта — ўғай қайнона, ёши олтмишларга борган, семиз, забардаст, димогдор кампир эди. Ойбек, Танланган асарлар.

15 Етакчи феъл ифодалаган иш-ҳаракатнинг: а) даражама-даражага ривожланишини, кучайиб ортишини билдиради. Қор ва шамол кучая борди. Ойбек, Танланган асарлар. Ҳозир косиб билан дәжоннинг сабр косаси тўлиб боряпти. С. Сиёев, Ёрглиқ. Ғазал интиҳосига етган сари Авазнинг чехраси ёришиб борарди. С. Сиёев, Ёрглиқ. Серкүёш ўлкамиз ҳалқимизнинг бунёдкорлик меҳнати туфайли тобора гўзаллашиб бормоқда. Газетадан. Душман танг аҳволда қолган, қуршов ҳалқаси тобора торайиб борарди. Газетадан; б) давомийлигини билдиради. Нима бўлса ҳам, теварагидаги кўклам безакларини кўздан кечира борадир. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Мастон уни орқасидан суяб борди. А. Қаҳҳор, Асарлар. Матқовул ака одамлар орасидан аста ўтиб борди. М. Исмоилий, Фарғона т.о.; в) туталланганинги билдиради. Зайнаб жуда ишонган ҳолда ўз ўйига етиб борди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ёнбошдаги хонани тақилатмасдан кириб борди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. Уч кун деганда шаҳарга кириб бордим. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

16 Жўналиш келишиги шаклидаги айрим мавхум отлар билан ишлатилади ва маъносига кўра бош келишик шаклидаги айни шундай отлар билан келган «қўлмоқ» сўзига тўғри келади, мас.: андишага бормоқ — андиша қўлмоқ. — Тоҳиржон болалигига бориб, тиҳирлигини қўймади. Н. Мақсадий, Умидли бола. Жувон бу гапни ҳазил аралаш айтдими, чин айтдими — Сидикжон фарқига борол-

мади. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Бўтабои ҳовлидаги супада чалқанча ётиб, минг хил хаёлларга боради. С. Аҳмад, Ҳукм. Келганим унга ёқмади шекили, деган андишага ҳам борди. Ойбек, Танланган асарлар.

17 Кўшма феъл таркибиға киради, мас.: бориб етмоқ, бора келмоқ. — Ўзбек ойим ўрта эшикка бориб етмаган ҳам эди, нариги ёқдан қўйнининг боласи югуриб кириб қолди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Олиб бормоқ 1) бошлаб, йўл кўрсатиб, бирга бормоқ. Жўнар олдида Үрмонжон Сидикжоннинг қулогига: -Меҳмонларни бизнисига олиб бор, мен орқаларингдан етиб бораман, — деди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари; 2) элтмоқ, элтиб бермоқ. Бу нарсаларни уйга олиб бор. — [Йўлчи] Анча ергача кузатиб, уни [Ёрматни] турмага олиб боришларини англагач, ноилож орқага қайтди. Ойбек, Танланган асарлар; 3) узатмоқ, чўзмоқ. [Отабек] Эшик занжирига қўлини олиб боргани ҳолда, ўйланни тўхтади ва эшикни очмай, орқасига қайтди. А. Қодирий, Ўтган кунлар; 4) бирор даражага, чегарага еткизмоқ. Биринчи квартал режасини 150 фоизга олиб бордик; 5) бошқармоқ.. Эргаш Ҳамроқулов раислик қилиб, мажлисни олиб бормоқда. П. Турсун, Ўқитувчи; 6) мунтазам равишида амалга ошироқ, ўтказмоқ. Иш олиб бормоқ. Тажриба олиб бормоқ. — Одамларнинг ўткечиб, сув кечиб олиб борган курашлари натижасида турмушлари қандай ўзгарганлигини кўрсатмоқчи, холос. А. Қаҳҳор, Йиллар.

Бориб турган Бирор белги-хусусиятнинг ортиқлигини ифодалайдиган ибора. Бориб турган ёлғончи. — Мен бўлсан, отам бориб турган камбағал бўлгани учун, у ўртогимга узил-кесил жавоб қила олмасдим. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Борса келмас фольк. Борган одам қайтиб кела олмайдиган, жуда хатарли афсонавий жой. Энди унинг зўравонлик қиладиган замони борса келмасга кетди. П. Турсун, Ўқитувчи. Уч кун ичидаги уста Юнуснинг авзойи ўзгариб.. табибнинг берган дориси ҳам кор қўлмади шекили, борса келмас сафарга отлангани ростга ўҳшаб қолди. С. Абдулла, Соялар.. алақайси гўрга, «борса келмас»га узатилган экан. Ойбек, О.в. шабадалар. Нари борса қ. нари. Ой бориб, омон кел қ. ой. Пичоқ бориб суякка тақалди қ. суяк. Тил бормайди қ. тил 2. Оғиз бормайди айн. тил бормайди. Кумушнинг

«йўқ» дейишга оғзи бормай, «майлнгиз, оғир бўлмаса», деб жавоб берди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Фози ўзи гапиришга оғзи бормай, «сен гапир» дегандек, Умаралига қаради.* И. Раҳим, Ихлос. **Юрак бормайди** Юрак бетламайди, юрак безиллади. **Қайга борай?** Нима қилай, қаердан ва нимадан нажот топай? Ўзимдан чиққан балога, қайга борай давога? Мақол. **Кўл бормайди қ. қўл.**

БОРОНА [умумславянча: бор — кесиш] Ҳайдалган ернинг юза қисмини текислаши, кесакларни майдалаб, қатқалоқни юмшатиш ва бегона ўтларни йўқотиш учун ишлатиладиган қишлоқ хўжалик қуроли; сихмола. *Дискли борона. Борона борона қиммоқ.* — Плуглар орқасига тиркаглан бороналар.. ханжар тишлари билан кесакларни чайнаб.. борарди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Аввалги ўшлар Кенжабой ака боронани серунум ва сифатни қиласидиган мола ўйлаб чиқарган.* Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

БОРОНАЛАМОҚ Ҳайдалган ерни борона билан юмшатмоқ, текисламоқ, молаламоқ. Эртага бороналаб, енгил мола орқасидан тракторда экавериш керак. И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари. *Бороналаши билан бир вақтда тупроққа маҳаллий ўғит ҳам солиб кетилди.* Газетадан.

БОРТ [нем. Bord ёки Borte — чекка, ён] 1 Кема, космик кема, юқ машинаси, самолёт ва ш.к. нинг ёни, ён девори. *Машина шитоб билан тепаликка тирмасиб, оғир юқдан бортлари бетиним ғичирлаб бормоқда.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил. *Тўрабек бортга суннаб ўтирган еридан алам билан тўлғаниб қўйди.* М. Мансуров, Ёмби. *Бортига «гўшт» деб ёзилган машина ўқдай учиб келди-да, омборхона олдида тўхтади.* Газетадан.

2 Келишик аффикси билан келган шаклларда самолёт, кема ва ш. к. нинг ичи маънносини билдиради. ..«*Восток*» космик кемаси бортидаги одам билан космосга кўтарилид. «Келажакка парвоз». Кема бортига ўрнатилган ҳамма асбоблар ва системалар аниқ ва пухта ишламоқда. Газетадан.

БОРТМЕХАНИК [борт + механик] Учиш аппарати (самолёт, космик кема ва б.)га ўрнатилган асбоб ва ускуналарни ишга солиб, назорат қилиб борувчи шахс. *Бортмеханик шунчалик қистаса ҳам, Жумабой ўзини шамолдан четга олишини истамасди.* «Ишчилар».

БОРТПРОВОДНИК [борт + проводник] Жамоа транспортида (самолёт ва б.) йўловчиларга хизмат қилувчи шахс. *Галина Азизова Тошкент реактив самолётлар бўлинмасида беш йилчадан бери бортпроводник бўлиб хизмат қиласди.* Газетадан.

БОРШЧ [р. борш —доривор ўт; лавлаги солинган ёвғон шўрва] Лавлаги, карам ва бошқа сабзавот ҳамда резаворлар, гўшт солиб пиширилган суюқ овқат; карам шўрва тури. *Жумладан, шу кунларда боршчининг мавсуми, бунинг учун харидор дўйонга келганди, карам, лавлаги, қизил сабзи, томат, пиёз ва турли резаворларни олиши керак.* Газетадан.

БОСА-БОСА тақр. с. I Оёқ билан қайта-қайта эзиб, мажақлаб; оёғости қилиб. *Босабоса талқон қил, майдо-ё, майдо, Босган еринг талқон қил, майдо-ё, майдо.* «Бойчечак». *Туркманлар.. устма-уст ҳамлалар билан олдинги қисмларни боса-боса силжиб келар эдилар.* Ойбек, Навоий.

2 Тинмай, тўхтовсиз. *Боса-боса юринглар, Бод бўлсин жонивор.* «Бойчечак». Пишиқириб машиналар, Боса-боса ҳарсиллар. Қ. Муҳаммадий.

БОСАБОТ [бо.. + сабот] Ўз сўзида, қарорида мустаҳкам турувчи, сабитқадам, саботли. *Бетимсол талатўнда Музаффару босабот, Ўзбек яна дўттисин Қиялаб кўндирибди.* А. Орипов. Эй, менинг давроним, ўзинг босабот, Кўкда ҳам кўкрагинг кериб турибсан. А. Орипов.

БОСАР-ТУСАР: босар-тусарини билмай қолмоқ 1 Ҳаддан ташқари магурланиб, кеккайиб кетмоқ, манманлик қилмоқ; ҳеч нарсани назар-писанд қилмай қўймоқ. *Ҳасанча, анави Соиб танбурчига ўхшагилар «хўжайн-хўжайн» дейишшавергач, босар-тусарини билмай қолди.* С. Маҳкамов, Шогирд. *Икки оғиз ширин гап эшишса ёки учтатўртта янги кўйлаги бўлса, босар-тусарини билмай қоладиган қизлар ҳам бор.* А. Эшонов, Бир оғиз сўз.

2 Ҳовлиқмоқ, шодликдан ўзидан кетмоқ. *Ҳабиба кечадан бери босар-тусарини билмай, зиёфат тараффудини кўрмоқда.* Ҳ. Назир, Очерк ва ҳикоялар. *Умиднинг чехраси очилиб, хурсанд бўлиб кетганидан, босар-тусарини билмай қолди.* Мирмуҳсин, Умид.

БОСАФО айн. **сафоли.** Хурсандлик, шодлик кайфиятини тугдирувчи, хузур ба-

ғишловчи. Сайр этгали боғ босафо, Ёр келур, жононим келур. «Қўшиқлар».

БОСВОЛДИ Шакли тухумсимон, сирти сал тилим-тилим, олапўчоқ, тўрсиз, эти юмшоқ, ширин ўртапишар қовун нави. *Бу босволди, бу чала пишган бегимсуйди.. бу бир ёнига офтоб тегмаган қизилуруғ, деб бехато айтавераман.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. Қўёш ботиб, салқин тушди. Полизнинг тароватли, ҳандалак, босволди бўйини уфурган файзли оқиоми бошланди. Н. Фозилов, Диidor. Салқин ҳавода ҷўғири, босволдиларнинг ёқимли ҳиди анқирди. С. Юнусов, Кутимаган хазина.

БОСДИ-БОСДИ айн. бости-бости. ..бирорта ҳам жавобгарликка тортиласидан шахс топилмади, иш босди-босди бўлиб кетди. Н. Сафаров, Узоқни кўзлаган қиз. Хотиржам бўлинг. Ҳаммасини босди-босди қилиб юбордим, бу ёгининг ҳам эҳтиётини қилиб қўйдим. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. Кўнгилсиз воқеа шундай қилиб босди-босди бўлиб кетгандек эди-ю, бироқ орадаги муносабат борган сари кескинлашиб борди. А. Мухтор, Чинор.

БОСИБ-БОСИБ тақр.с. 1 Кўп-кўп, тўлдириб-тўлдириб. Биттасидан бир қон олма олар эдим, Анорлардан босиб-босиб солар эдим. А. Мухтор, Асарлар. Ичмайман деганимга қарамай, босиб-босиб беравердиларинг, эшикка чиқсан, кўнглум айниди. Файратий, Ёшлигимиз. Бўтани тезроқ бадном қилайлик дессангиз, ҳозир чолга босиб-босиб ичирасиз. С. Аҳмад, Ҳукм. Валихон қайфини тарқатиш учун босиб-босиб кўж чойдан ичди. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

2 Тез-тез, пайдар-пай, қониб-қониб. Рангиз ӣигит эса нима деб жавоб қиларини билмай, қўлидаги аччиқ чойни босиб-босиб ҳўплай бошлади. «Шарқ юлдузи». Поезд жўнаш олдидан босиб-босиб қичқирди. А. Эшонов, Бир оғиз сўз.

БОСИЛДИРИҚ фольк. Тинчлик сакловчи, осойишталик посбони. Шўрим қурсин, тўрмадан айрилиб эдим, отамдан ҳам айрилдим, ёмон бўлса ҳам, элнинг босилдириғи эди. «Ойсулов».

БОСИЛМОҚ 1 Босмоқ 1-7, 10-13, 16-17, 21, 24 фл. мажҳ. н. Тепки босилди. Минг километр йўл босилди. Мақола босилиб чиқди. Оғир босилгунча, енгил кўтаришлар. Мақол. — Қингир-қийшиқ сертупроқ қўчанинг

ҳар ер-ҳар ерида пастак, томига пичан, беда босилган ўйлар. С. Аҳмад, Ҳукм. Э, унгача уруш ҳам босилади. С. Сиёев, Ёргулик. -Ўлтиринг, меҳмон! — деди уста Фарғи, — ошга сабзи босилди-пиши. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Уч ойдан сўнг роман «Ёлқин» журналида босила бошлади. О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув. Исфандиёрнинг муҳри босилган қоғоз таъсир қилдими, оломоннинг шашти пасайди. С. Сиёев, Аваз. Султонмурод қайнаган оломон ичиди турткни еб, босилиб, эзилиб, узоқ юрди. Ойбек, Навоий.

2 Босмоқ 5, 16-17, 23 фл. ўз. н. Оғриқ босилди. Оғимнинг қалтироғи энди босилди.

— Бош оғригиниз босилмаса, бир-икки кун ишга чиқмасангиз ҳам майли. С. Аҳмад, Сайланма. Даҳлизда бир пиёла совуқ сув ичди. Юраги кўйгани босилмади шекили, яна қўймоқчи бўлои. Чўлпон, Кеча ва кундуз. Тўзон босилар-босилмас, бир эшикдан кетмон, чўкич, болта кўтарган кишилар чиқиб қолишиди. «Гулдаста». -Билмадим-билмадим, — деб қўйди доктор ҳамон таажжуби босилмай. К. Яшин, Ҳамза. Ғовур босилди. Бир лаҳза жимликдан сўнг, кулги кўтарили. А. Қаҳҳор, Асарлар. -Кўнглингиз босилдими? — Кумуш жавоб ўрнида ёстиқдан қўзғали. А. Қодирий, Ўтган кунлар. -Йуталим босилди, ойи, — деди Пўлат Ҳайрини юнатиб. Ш. Рашидов, Қурратли тўлқин.

З кўчма Тартибга тушмоқ, сиполашиб қолмоқ, вазминлашмоқ, куйилмоқ, тийилмоқ. -Анча босилиб қолган, ҳаётига қайтган ўйгитимиз шу бўлади, — деди Исмоил. Газетадан.

БОСИМ I физ. Бирор жисм юза бирлигига тик йўналишда таъсир қиладиган бошқа кучни ифодаловчи физик катталик. Қон босими. Атмосфера босими. — Бир милион атмосфера босимидан темир ҳажми, тақрибан, 30 фоизга камаяди. «Фан ва турмуш». Ҳаҳл чиққанда, бош мия мушакларининг танови тортиласди, қон томирлари сиқиласди, ички қон босими ошиб кетади. «Саодат».

БОСИМ II рвши. Тин олмай, тўхтамай, сурункасига. Жамила қизи билан олти кун босим ўтириб тиккан тағдўзи дўлтиларини сотгани кетди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Рихсивой ака ҳосилотлик вазифасидан олингач, уч кун босим қишилоқда кўринмади. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. Уч кундан бери босим чап кўзим учар эди. С. Аҳмад, Қадрдан далалар.

БОСИМ III шв. фольк. Устун, баланд; афзал. **Босим келмоқ.** ■ Бизлардан [парилардан] одамнинг сулуви босим келади. «Балогардон».

БОСИМ IV эск. айн. ургу. Китобни эса, русча тез ва босимларини жойига кўйиб ўқиу билгани учун, Саидий ўқиши керак эди. А. Каҳҳор, Сароб. Бундан ташқари, баъзан сўздаги босимнинг ўрни атайин алмаштирилиб.. «Адабиёт назарияси».

БОСИМЛИ физ. сфт. Бирор босимга эга бўлган. Бизнинг заводимизда баланд босимли, пухта буғ қозони қурилди. Газетадан.

БОСИНҚИ сфт. 1 Сунъий равишида, атайлаб пасайтирилган; паст, бўғиқ. *Идоранинг ҳовлисисида ўн чоғли одам нима тўғридадир босинқи товуши билан сўзлашиб турар* эди. А. Каҳҳор, Кўйчинор чироқлари. Қатор кетганинг аудиториялар ёпиқ, ичкаридан босинқи товури эшишиларди. П. Қодиров, Уч илдиз. *Гавҳар* кўйни хонада ақасининг босинқи овозда ғўнгир-ғўнгир гапирганини, аячасининг кулганини эшишиб, девор томонга ўғирилиб ётди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Оғир, ларзага солувчи. Йўқ, ўйқ, туш, даҳшатли, босинқи туш. Э. Аъзамов, Жавоб.

БОСИНҚИЛИК айн. босиқлик. Жобирнинг бояги ҳолати иўқолди, номуслари келди, энди кулги билан эмас, босинқилик билан енгомокчи бўлди Кўшоқни. Ҳ. Шамс, Душман.

БОСИНҚИРАМОҚ Ёмон туш кўриб безовта бўлмоқ, кўрқмоқ, уйқу аралаш гапирмоқ, алаҳисрамоқ. *Бойвучча ойи босинқираб, уйғониб кетди.* «Шарқ юлдзузи». Ўша кечакида Әлчиев яна ухлаётмай, алаҳлаб, босинқираб чиқди. Э. Аъзамов, Жавоб. Бир бинокор инженер уйқусида босинқираб, сапчиб ўрнидан турди. «Муштум».

БОСИРИҚ I 1 Ёмон туш, даҳшатли туш. Урушда кечиргандари қора босириқдай, баъзан хотирадан ўтажак. Ойбек, О. в. шабадалар.. бирдан паришион хаёллар қуюнидан, оғир босириқдан қутулгандай қичқирди Аҳмад Ҳусайн. Ойбек, Нур қидириб.

2 кўчма Даҳшат, хавф, кўрқинч.. қаёққа кўз юритсанг, учига чиққан қашшоқликнинг, забунликнинг босириги худди чуқур ўпқондан ютаман деб турибди. «Шарқ юлдзузи».

3 шв. Ёпиқ, от ёпиги. *Мироҳур юғанлаб* Гиротни, босириқ жулини шишириб тортди. «Нигор ва Замон».

БОСИРИҚ II шв. айн. босим II.

БОСИРИҚ III Босилган, топталган, эзилган, янчилган. *Нари тур-бери тур қилиб, беш-олти киши отга босириқ бўлганинн ўртадан олиб чиқдилар.* А. Қодирий, Улокда. Күшбеги билан мен гўё тоб остида босириқ бўлган эдик. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БОСИРИҚМОҚ шв. айн. босинқирамоқ. ..шундай қўрқаманки, эсласам босириққандай бўламан. Ойбек, О. в. шабадалар.

БОСИРҚАМОҚ шв. Босинқирамоқ. *Иситмаси баланд, босирқаянти.* ■ Нуқул Миша билан гаплашади, гоҳида босирқаб кулади. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

БОСИШМОҚ Босмоқ 1-7, 9-14, 16, 18-19, 24 фл. бирг. н. Ямоқ ишлари сийраклашгач, ювилган кийимларга дазмол босишиди. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Кўйлакнинг тоза еридан ўртиб олишиди-да, қон оқимини тўхтатадиган дори шимдириб, ярага босишиди. «Ёшлик».

БОСИҚ 1 Босиғлиқ, босилган; эзилган; пачоқ бўлган.

2 Чеккага ёки пешонага туширилган (бош кийими, дўппи ҳақида). *Беқасам тўн, кўшиш шоҳи қийиқ, Тус дўпписи манглайдабо-сиқ.* Ойбек.

3 Ўзини тута биладиган, оғир, вазмин; сипо. *Ўшаларнинг гапи гап.* Сенам, укам, ло-вилаб кетмагин-да. Ҳа, босиқ бўл! С. Анорбоев, Оқсој. Миржалил ўттиз етти ёшларга кирган, анча босиқ, оғир ўигит. Мирмуҳсин, Ҳикоя ва қиссалар. *Тилак поччам босиқ ўигит.* С. Сиёев, Ёруглик. Ойсанам – босиқ табиатли, камган, иффатли жувон. М. Хайруллаев, Тилла маржон.

4 Босинқи, вазмин; салмоқли, салмоқдор. *Босиқ, лекин таъсирчан сўзламоқда эди.* «Шарқ юлдзузи». Аҳмад ўспиринлар томонга ўғириди. Босиқ овоз билан гапирди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Заргаровнинг паришионлигини пайқаган Зиёда шўхликни қўйиб, босиққина хайрлашиди. А. Мухтор, Асарлар.

Босиги билан Вазминлик, босиқлик билан; тушунтириб, ётиғи билан. *Валижон ака.. кейин босиги билан гапирди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. -Матқовула ака, мен нон тонармиканман деб, қорин ғамида мактаб очганим иўқ, – деди у босиги билан. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

5 Япасқи, ялпок; пучуқ. *Бурнини жийирганида қалин лаби босиқ бурнига тегай деб кетади.* «Муштум».

БОСИҚЛИК Вазминлик, осойишталик, ўзини тутиб олганлик. *Маҳкамнинг босиқлиги.. уни Очилга нисбатан бир неча ёш катта кўрсатарди.* П. Қодиров, Уч илдиз. *Ашуруалининг овозидан босиқлик ўйқолди, қалбига газаб тўлди.* Ҳ. Ғулом, Сенга интиламан. *Рашид ота паст, ширали овозда, кексаларга хос босиқлик билан куйларди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

БОСИГЛИК Устма-уст тахлаб, босиб қўйилган. *Тахмонда босиғлиқ кўрпалар турбди. Омборда дони босиғлиқ, камчилиги ўйқ.*

БОСМА 1 Босмахонада босилган, чоп қилинган, нашр этилган. *Қўлёзма ва босма асарлар.* — *Мустақиллик даврида босма маҳсулотлар янада кўпаяди.* Газетадан.

Босма лист қ. босма табоқ *Туроб аканинг ҳамма ёзган асарлари 150 босма листга яқин тўпламни ташкил этади.* Назармат, Жўрлар баланд сайдайди. **Босма машина** Китоб, газета, журнал, рисола, плакат ва б. матбаа маҳсулотлари чоп этиладиган машина; босмахона машинаси. **Босма табоқ** Нашрнинг ҳақиқий (амалдаги) ҳажми ўлчов бирлиги бўлиб, бичими 60 x 90 см бўлган қофоз варагининг бир томонидаги нусхани ташкил этади. **Босма ҳарф 1)** босмахона ҳарфи; 2) босма асарларда қўлланадиган ҳарф.

2 от. экск. айн. нашр. Эҳсон стол устида ётган бир китобчани Саидийнинг олдига сурди: -*Буни кўрдингизми? Иккинчи босмаси.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Адабий ходимнинг асосий вазифаларидан бири – материални таҳрир қилиб, босмага тушариш.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. -*«Истевдод» нима дегани-а?* Ҳеч тушунмадим-да шу гапга, – деди Ҳусниддин. *Муса яқиндагина босмадан чиққан, ҳеч қўлидан туширмайдиган лугатни олди-да, тез варақлаб тонди:* -*«Талант» – деди.* П. Турсан, Ўқитувчи.

Босмага тайёрлаш Қўлёзмани босиши, нашр этиши учун тайёрлаш.

3 айн. босмахона. У Ҳевада босма очиб (1874 йил), кўп китоблар бостирган. Ж. Шарипов, Ҳоразм.

4 Нашриёт, ношири, нашрчи.. Сен Отажон босма билан бир сўллаш. *Тошибосмада Авазнинг шеъларини чоп этиб, нусхасини кўпайтиксин.* С. Сиёев, Аваз.

5 Каштачиликда кенг тарқалган яхлит гул-чоклардан бири. Айвонда босма гулли бўз кўрпа ётилган пастаккина танчада қиз-

лар ўтирарди. Ойбек, Улуғ йўл. *Босма тиккан ботир қиз, Жамалай тиккан чевар қиз.* «Бойчечак».

6 Жундан тайёрланган, тикилган (мато ёки уст кийим ҳақида). *Босма чакмон.* *Босма кигиз.* — *Босма чакмонни ечиб, сандалга оёғини тиқди.* М. Ҳазратқулов, Журъат.

7 Кулолчиликда сопол идишларни бе-зашда қўлланадиган гул нусхалари.

8 Сиёҳни шимиб қуритадиган қофоз ва шундай қофоз ўрнатилган асбоб. *Жалғаш Нуримбетов газаб билан кириб, Пошишон Мадраҳимованинг бошига сиёҳдан ёнидаги сўлоқмондек босма тош билан туширди.* «Муштум».

9 Босқин, босқинчилик. *Ҳамма ўғри, қаллакесар, ялангоеқларнинг бошида Акбарали ўзи туради!* Кечалари йигитлари билан босма қилади! Чўлпон, Кеча ва кундуз.

БОСМАХОНА Босма асарлар чоп қила-диган корхона; матбаа, типография. *Босмахона замонавий асбоб-ускуналар билан жиҳозланган.* Ҳ. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари. *Тошкентдаги Икромов номидаги босмахона адабий тўғараги шининг боришини суроштири-дим.* Н. Сафаров, Оловли излар.

БОСМАЧИ 1 Бирорларнинг мол-мул-кини таловчи шахс, босқинчи, босқинчилик қилувчи; бандит. *Иби, мен ўлай, сен ҳам босмачи бўлдингеми?* С. Айний, Қуллар. *Бир неча марта ийтумаслар ва босмачилар қўлига тушшиига сал қолди.* Ж. Шарипов, Ҳоразм.

2 «Босмачилик» ҳаракатининг ишти-рокчиси, қатнашчиси. *Абдужалилбўй мулла Обидга аниқ босмачи сифати билан баҳо берди.* А. Қодирий, Обид кетмон.

БОСМАЧИЛИК 1 Зўравонлик ва бос-қинчиликка таянувчи ҳаракат; босқинчилик, ўғрилик, бандитлик. ..*ўша ўйлари босмачилик ҳаракати авж олиб, Фарғона водийси ўт-олов ичидаги қолди.* К. Яшин, Ҳамза. ..*Тилмоч босмачиликда ҳалок бўлган, деб эшигтанман.* С. Аҳмад, Уфқ.

2 тар. Туркистонда 1918–1925 йилларда кент халқ оммаси вакилларининг босқинчи қизил армияга қарши олиб борган қуролли ҳаракатига шўро ҳукумати даврида буюк давлат шовинистлари томонидан берилган расмий ном.

БОСМОҚ 1 Устига оёқ қўймоқ. *Бемаҳал юрган гўнг босар.* Мақол. *Қурбақани боссанг, вақирилайди.* Мақол. *От босган ерни той*

босади. Мақол. — Кўрмайин босдим тиканни, Тортадирман жабрини. «Оқ олма, қизил олма». Муҳиддин асфальт юзидағи оқ муз доналарини босиб, телефон станцияси томон юриб кетди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. Зулайҳо яланг оёқлари билан пояни чип-чип босиб, унинг тенасига келди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Устидан юриб, ўтиб эзмоқ, шикастламоқ ёки ўлдирмоқ. Бу қандай майнабозлиқ! Босиб-янчиб ўтабермайсанми? Ойбек, Танланган асарлар. Машина олганига икки ой бўлган бўлса, шу икки ой ичидаги нақ бешта товуқ, еттита мушук босди. С. Аҳмад, Тоғларда. Мансур куз чечакларини босиб бораркан, тагин Гавҳарни ўйлади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 Қўл билан ушлаб турмоқ, эзғиламоқ, бўғмоқ. Чап қўлим билан қаттиқ босиб турдим. С. Сиёев, Ёруғлик. Полвон уни бир тениб, ерга ағанатди-ю, бўғзидан босиб тураверди. С. Сиёев, Аваз. Энгашиброк икки қўллаб Шералининг тўпиклари атрофини босиб турди. С. Кароматов, Олтин кум. Табиб дарров кўзини юмаб, бармоғи билан босди. А. Қаҳҳор, Асарлар.

Елкасидан босмоқ 1) тўхтатмоқ, тинчлантирмоқ. Ҳамма ўрнидан турди. Асқар ота ҳам турмоқчи бўлган эди, оқсоқол етиб келиб, елкасидан босди. А. Қаҳҳор, Асарлар; 2) оғирлик қилмоқ, зўр келмоқ. Бу оғир юк унинг елкасидан босди. У ўй остонасини ҳатлаб ичкари кира олмади. Н. Сафаров, Оловли излар. Мола босмоқ айн. молаламоқ. Унинг ўрнига Мамажон далага борар, мола босар, хирмонда майдачилик қиларди. С. Нуров, Нарвон. Оёғини босмоқ кўчма Халақит бермоқ, қарши чиқмоқ. —Шарт шу: мактабда менинг оғигини босадиган ҳеч ким бўлмаслиги керак. Авж олганини чеканка қилиб, кемтиб турман, —деди ўзича Мирсалим. Шуҳрат, Олтин зангламас.

4 Куч билан итармоқ, сиқмоқ. Тугмани (тугмачани) босмоқ. Кўнгироқни босмоқ. — Сулаймонов трубкани қўйиб, тантанали равишда кнопкани босди. А. Қаҳҳор, Асарлар. Кабир Отакулович икки тавақали кўк эшик чеккасидаги тугмачани босди. Ў. Усмонов, Сирли соҳил. Аҳмад одати бўйича кўнгироқни уч марта кетма-кет босди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Жаҳл билан дуч келган тарафга қараб тенкини босди. С. Аҳмад, Уфқ.

5 Куч билан сиқиб, из туширмоқ, қолдирмоқ. Муҳр босмоқ. Тамға босмоқ. Читга гул босмоқ. — Аввалига почта муҳр босишни унутгандир, дедик. С. Сиёев, Ёруғлик.

Бармоқ босмоқ қ. бармоқ 1.

6 Тирамоқ, сиқиб итармоқ. Зиёдулла томоги қирилиб, қуруқ ўйталди, кўкрагини столга босиб, ўйга толди. Ҳ. Фулом, Машъял. Узоқ қиши кунлари давомида оппоқ сийнасини ерга босиб ётган қор баҳор қуёшининг илиқ тафтига дош бера олмай сингиб кетди. Газетадан.

7 Зарб билан уриб ясамоқ, зарб қилмоқ. Танга, чақа босмоқ.

8 физ. Ўз оғирлиги ёки эластик кучи билан таъсир қилмоқ, сиқмоқ. Суюқликлар ҳар томонга баравар куч билан босади.

9 Маълум бир нарсани бошқа бор нарса устига қўймоқ, тегизмоқ; тўсмоқ. Назиркул унинг елкасини ишқади, латта ҳўллаб, пешонасига босди. С. Аҳмад, Ҳукм. Қизнинг қўлларига аста қўлимни босдим. С. Сиёев, Ёруғлик. Рустамжон Мехриҳоннинг юмшоқ қўлларини, бинафшаларни юзига босди. «Саодат». Кампир дока рўмолининг учини лабига босиб, ерга қаради. А. Қаҳҳор, Асарлар. Ҳалича хола бўлса, бир чеккада гуне бўлиб, рўмолининг учини оғизига босиб турнибди, бир акамнинг афтига, бир оёқларига қарайди. М. Мансуров, Ёмби.

Лаб босмоқ Ўпмоқ, бўса олмоқ. Шахзодани шарт бағрига тортаб, чанқаган лабларини «мана, мени ўп» деб турган гунча лабларига қаттиқ босди. К. Яшин, Ҳамза. Бу кун суратингга сўзсиз босдим лаб, Шу сенми, ёғизим, шу сенми, она.. А. Орипов. **Тишини тишига босмоқ қ. тиши 1.**

10 Чоп қилмоқ, нашр этмоқ. Китоб босмоқ. Матнни машинкада босиб кўпайтирмоқ. Суратини босиб чиқармоқ. —Бу ерда ўтган можарони Кумрихонга айтаб беринг, ҳикоя қилиб ёёсин, албатта, босиб чиқарамиз, —деди. А. Қаҳҳор, Бек. Шундан кейингини газеталарда подшо таҳтидан тушганлиги хабарини босиб чиқаришга «руҳсат тегди». К. Яшин, Ҳамза.

11 Кўп миқдорда устма-уст қўймоқ, тахламоқ, зичлаб йиғиб қўймоқ, зичлаб жойламоқ ёки ортмоқ. Қанорга ун босмоқ. Аравага беда босмоқ. — Бизнинг Қаландарбой кузда камбагалларнинг пахтасини арzon-арzon сотиб олиб, саройига босиб қўяди. М.

Исмоилий, Фарфона т.о. Ҳайдар ота қараса, шу ялангликка янтоқ босиб қўйишибди. А. Қаҳҳор, Асарлар. Ўз эгаси ошга сабзи босиб, Отабек ёнига келди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

12 Тўшамоқ, ётқизмоқ; тўсмоқ, беркитмоқ. Йўлга шоҳ босмоқ. — Сувни уч-тўрт чақирим юкоридан икки ёғига чим босиб, кўтариб келиш лозим бўлади. М. Исмоилий, Фарфона т.о. Шартта фуфайкамни ечдим-у, ўтирилган жойга босдим. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

13 Кўймоқ, суртмоқ, тортмоқ. Бу ким бўлди? ..Юзлари худди олмадай таранг. Бир жуфт қуралий кўзи сурма босгандай қора. Ҳамза, Бой ила хизматчи. Бир вақт қарасам, сурма босган кўзлари ғамгин бўлиб қолди. С. Аҳмад, Ҳукм.

14 Илгари суримоқ, илгарилаб бормоқ, юрмоқ. Йўлчи олдинги қатордаги эркак ва аёллар билан бирга ҳайқириб, яна маҳкамасири босиб борди. Ойбек, Танланган асарлар.

Босиб ўтмоқ 1) маълум масофа йўл юрмоқ. *Мастон* неча километр ўйл босиб ўтганини ва яна неча километр босиши кераклигини билар эди. А. Қаҳҳор, Асарлар; 2) кесиб ўтмоқ, устидан ёки ёнидан ўтиб кетмоқ. *Биз Тошкентни босиб ўтдик*. — Султонали мирзо Солиҳ маҳдум кўчасини босиб, тўғрига ўтди, ўн қадамча юриб тўхтади. А. Қодирий, Мехробдан чаён. ..касалхонани босиб ўтломадим: кириб, таниши ҳамширадан сўрасам, *Мастура* бир соатдан кейин операцияга ётмакан. А. Қаҳҳор, Асарлар; 3) кўчма енгиб ўтмоқ, енгмоқ, орқала қолдирмоқ. *Нафис соддаликка* эришиш учун ёзувчилар мashaқ-қатли ва узоқ йўл босиб ўтадилар. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *У ўйлида учраган ҳар қанақа ювни босиб-яниб ўтишига, доимо голиб чиқишига ўрганган* эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол; 4) бошдан кечирмоқ. *Домланинг босиб ўтган қайнок умр йўли, самарали иш фаолияти университет ҳаёти билан чамбарчас боғланган*. Назармат, Жўрлар баланд сайдрайди. *Йўл босмоқ қ. йўл. Олға* (ёки олдин, илгари) босмоқ 1) йўл юриб, илгари суримоқ, илгариламоқ. Ҳалқ тўлқини.. олга босди. Ойбек, Танланган асарлар.

Аваз беихтиёр бир қадам олга босди. С. Сиёев, Аваз. *Баширжон* ундан ҳам сўраб кўриши учун бир-икки қадам илгари босди. Н. Аминов, Суварак; 2) кўчма равнақ топмоқ, ривож-

ланмоқ; олға силжимоқ. *Соат сайнин шиларинг олдин боссин*. Ойбек, О. в. шабадалар.

15 Қопламоқ, ўраб олмоқ, қамрамоқ; эгалламоқ; элитмоқ. *Тер босмоқ*. Туман босмоқ. *Қоронғилик босмоқ*. Зулмат босмоқ. Ажин босмоқ. *Ўйқу босмоқ*. — *Маҳмуджонни муздек тер босди*. «Муштум». Ранглари оқарди, кўз олдини қуюқ туман босди. Ж. Абулаҳонов, Орият. *Атрофни гира-шира қоронғилик босган, қамишлар ваҳимали шитирлар* эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Зулмат босган атрофлар гўё қирон етган ўлкадай бесас. Ш. Раҳмон, Юрак қирралари. У Насимларнинг эшигига етганда, бир зумда юрагини ҳаяжон босди. Ф. Мусажонов, Ҳукм. *Унинг [Онахоннинг] вужудини кўркув босди*. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Кўллари титради, кўзларини ҳасрат босди. Ойбек, Танланган асарлар. Гулнорнинг юраги кучли тўлқинланди, бутун гавдасини тотли бир титроқ босди. Ойбек, Танланган асарлар. *Шамол турди, қум кўча бошлиди, ер-кўкни қум босди*. К. Яшин, Ҳамза. *Қоп-қора ис босган шипидан қамишлар осилиб турарди*. Ойбек, Танланган асарлар. *Отиқлар қор босган қирғоқ бўйлаб ярим соатча кезишиди*. Ҳ. Фулом, Машъял. *Тўхтабуванинг ажин босган юзида ғурур ва баҳт порлади*. С. Зуннунова, Янги директор. Ҳаммаёғни оғир сукунат босди. Т. Рустамов, Мангу жасорат. *Ёнбош қўйған ҳамон, кўзи юмилиб, ўйқу босарди*. Т. Рустамов, Мангу жасорат. ..қўлимга қоғоз-қалам олдим дегунча, эсноқ босади. «Муштум».

16 Тинчлантироқ, тинчитмоқ, тиймоқ; ҳовуридан туширмоқ, эпга келтироқ. *Жанжални босмоқ*. — *Тўполонни босмоқ*. — *Самандаров.. қаламининг орқаси билан столни қоқиб, говурни босди*. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Орифжон хотинини босиб қўйди*. С. Аҳмад, Сайланма. *Ҳалқни босиши келмайдими қўлингдан?* Ҳ. Олимжон.

Ўзини босмоқ Ўзини тутмоқ, тиймоқ. Бир амаллаб ўзимни босдим. С. Сиёев, Ёргулик. Ҳамдам ака бир қизишиди-ю, ўзини босиб олди. Р. Файзиев, Чўлга баҳор келди. *Ўпкасини босмоқ* 1) айн. *ўзини босмоқ*. -*Ўпканни бос!* — деди Сапоев унга ўшқириб. «Муштум»; 2) ўзини йигидан тутмоқ. —*Йиглама, қизим, йиглама, — деди Онахон, ўпкасини зўрга босиб*. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Во болам, деб ўпкасини босолмай, Сочин ёйиб, бетин суйиб ўиғлайди. «Ойсулув».

17 Камайтирмоқ, пасайтирмоқ ёки тўхтатмоқ; қондирмоқ. —*Оғриқни босадиган япроқ топиб келаман, — деди Мажид. — Шу билан овунаман, Ҳовримни босаман, ака. Н. Сафаров, Оловли излар. Бу уқубатли кунларнинг аламини девор ошиб келган йигитнинг эркалашларигина боса оларди. С. Аҳмад, Ҳукм. Шафтolinинг сершарбат этлари ёзинг иссиқ кунларида.. «чанқоқ босди» бўлади. К. Маҳмудов, Мевалар. Ҳайдарбойнинг кўримсиз чойнакларидаги қуюқ ва суюқ чойлари.. ўтган-кетган ўйловчиларнинг ҳам чанқовини босиб туради. П. Турсун, Ўқитувчи.*

18 Куч (зўрлик) билан бостириб келмоқ, эгалламоқ, ишғол қилмоқ. Йигитнинг сараси ёв босганда билинар. Макол. — Кунлардан бир кун мана шу бойнинг уйини купта-кундуз куни намозгар пайтида ўғри босди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Дод! Вой дод! Қароқчилар босди!!!* М. Исмоилий, Фарғона т.о. Душман босган она юрт учун Ясалгандек қиличу наиза. Х. Даврон, Болаликнинг овози. Бирдан босди жоҳил оломон. «Гулдаста». Душманлар кечувдан ўтиб, шаҳарни босиб олишибди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

19 Тўсатдан келмоқ, кўпчилик бўлиб келиб қолмоқ. Уйни меҳмон босди. —*Ие, Ҳолмат акани меҳмон босган, шекилли. «Ўзбекистон қўриқлари».*

20 Қуламоқ, ағанамоқ. Бу оғил босиб қолмаса, деб қўрқаман. Ойбек, Танланган асрлар. Икки бўлмали кичкина пастқам уй, том босай деб турибди. С. Сиёев, Ёргулик. Йўлкаларни босиб қолган ҳаробалар устидаги болалар иргишиб юрар эди. А. Қаҳҳор, Асрлар.

21 Ушлаб, чегириб қолмоқ. Ишлаган ҳақини қарзига босиб қолибди.

22 Устун келмоқ, устун келиб ошиб тушмоқ. Аста-секин бошланган чапак тобора авж олиб, соз овозини босиб кетди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Ҳалиги гажакдор жувон икки қўлини ҳам, овозини ҳам баланд кўтариб, гала-ғовур, шовқинни босиб тушди. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

23 қ. бостиримоқ. Дастурхоннинг четини босмоқ. —..ким ёнига борса, Зебини мақтаб гапирап, унинг дутор чалиши, чок тикиши, тўппи босишларини ҳикоя қилар эди. Ҷўлпон, Кеча ва кундуз.

24 айн. таҳтакачламоқ 1.

25 Махсус усулда (тўқимасдан) тайёрламоқ (кигиз, жун мато ҳақида). Кигиз босмоқ.

26 Равишдошнинг -иб шаклида келиб, бирон-бир иш- ҳаракатнинг сурункасига, тўхтамай, кетма-кет, пайдар-пай бўлишини, амалга ошишини билдиради. Кечгача босиб ишладик, жуда толиқдим. Ф. Гулом, Тирилган мурда. Мен бари бир ниятимдан қайтмадим. Босиб совчи қўявердим. Т. Мурод, От кишинаган оқшом. ..аччиқ чойни босиб ичиб қониққач, извонши қўшиди. Ойбек, Танланган асрлар. Бир ҳафта босиб ёққан ёмғир қора тупроқни кўпчитиб юборган. «Ўзбекистон қўриқлари».

Багрига (ёки қўксига) босмоқ айн. багрига олмоқ 1. қ. багир. Дадамат ака Асадни маҳкам қўчоқлаб, багрига босди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Муқаддам унинг қўлидан ўғилчасини олди, меҳр билан багрига босди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Бу, Эргашга уни худди кўксига босгандай бўлиб кўринди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Башорат китобчани икки қўли билан олди. Унга узоқ тикилди-да, кўксига босди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Ем босди Отга ем берилгандан кейин уни совитиш, бирмунча вақт салт миниб юриш. -Отимнинг бир одати бор эди: икки хуфтондан кейин ем ерди.. сўнгра майдонда ем босди одати бор эди, — деди Муродхон Гўрўғлига. «Зулфизар билан Авазхон». Авазхон, сен ўигитларга хабар бергин, отларига қарасин, ем босди қилиб, қантариб қўйсин. Эргаш Жуманбулбул ўғли. Ён босмоқ қ. ён. Оёққа босмоқ қ. оёқ. Салобати босди қ. салобат. Тош (ёки палла) босмоқ 1) ҳажми кичкина бўлгани ҳолда оғир, салмоқдор бўлмоқ. Пўкак тош босмайди. — Ҳа, сиз айтганингиздек, — деди Олияхон, — палласи ҳам тош босмайди. Н. Сафаров, Олияхон Султонова; 2) оғир келмоқ, салмоғи жихатидан устун келмоқ. Қўй билан қорамол бошқа гап, тош босади. «Муштум». Тарозининг маҳсулот қўйилган палласи босиб кетди, илан ортиғи билан бажарилди. Газетадан. Тухум босмоқ қ. тухум. Фалокат босди қ. фалокат. Ўрнини босмоқ қ. ўрин. Қадам (ёки оёқ) босмоқ 1) қадам қўймоқ, қадам ташламоқ, қадам ташлаб юрмоқ. Йўл адирнинг энг ётиқ еридан тушган бўйса ҳам, Тургуной тиззасини ушлаб, зўрга қадам босарди. А. Қаҳҳор, Асрлар. Йўлчи атрофига кўз югуртириб,

қизга томон икки-уч қадам босди. Ойбек, Танланган асарлар; 2) бормоқ, келмоқ; ташриф буюрмоқ. У бизнекига қадам босмади. — Бугун саккиз кун бўлди, қадам босмайсиз-а. С. Сиёев, Ёруғлик. Йўқ, амаки, уйга энди бир умр қадам босмайман. С. Аҳмад, Уфқ; 3) кўчма бирор йўлда, йўсунда хатти-ҳаракат қилмоқ, иш тутмоқ. Тиканнинг заҳрини тортган оёғини билиб босади. Мақол. — У баъзан.. Ўрмонжондан бирон қадам олдинда юришга интилар, шунинг орқасида баъзан ножуя қадам ҳам босиб қўяр эди. А. Каҳхор, Кўшчинор чироқлари. Ўғри энди ўйлаб қадам босади. С. Сиёев, Ёруғлик. Қамчи босмоқ. қ. қамчи.

БОСТИ-БОСТИ: бости-бости бўлмоқ Барчага ошкор бўлмасдан тинчимоқ ёки хаспўшланмоқ (бирор жанжалли иш, можаро ва ш. к. ҳақида). Аммо ишлар бояги-бояги, сирлар бости-бости бўлиб кетди. «Муштум». Актағ қўй қўйилиб, бости-бости бўлгач, жанжалкаш илжаяди. «Муштум». **Бости-бости қилмоқ** Улғайтирмасдан, барчага ошкор қилмасдан тинчитмоқ ёки хаспўшламоқ, силлиққина тинчитиб юбормоқ. Тўполонни бости-бости қилган бежирим новча йигитнинг кимлигини сўраб қолди. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. -Бўта ишдан бекор бўлиб юрган пайтларда шу ишни бости-бости қилиб юборган эдим, — деди Низомиддинов. С. Аҳмад, Сайланма.

БОСТИРИЛМОҚ Бостиримоқ фл. мажҳ. н. Бир ўйла етарли силос бостирилди. — Сув устига икки ёғоч ташлаб, шоҳ солингач, тупроқ бостирилган лопиллама ингичка кўприкдан ўтиб, улар Ҳадра томон бурилдилар. Ойбек, Улуг йўл. Исён бостирилди. Сарбозлар ўн чоғли кишини банди қилиб, Хивага ҳайдаб кетдилар. С. Сиёев, Аваз. Канал атрофига бетон бостирилди. «Гулдаста».

БОСТИРИҚ I Овқат, дори ва ш. к. устидан истеъмол қилинадиган бошқа овқат ёки ичимлик. -Бостириққа мана буни ичиб юбор, бўтам, — деди бош ўйлқичи, Соколовга қимиз тутиб. К. Яшин, Ҳамза. Кейин бир ҳўплам чойни бостириқ қилиб ичди-ю, «Болта» деб кимнидир чақирди. К. Яшин, Ҳамза.

БОСТИРИҚ II 1 Яйдоқ от устига ёпиб қўйиладиган қалин мато. Бойнинг ўттиси беш болорли кенг сайд ҳонаси эгарлари олиниб, бостириқ билан ёти, хўракка қўйилган отлар билан тўла эди. С. йаний, Қуллар. Бедов от-

нинг бостириги гуллидир, От устида ўтириши баллидир. «Қўшиқлар».

2 Кийим-кечак чоки устидан яна бир бор бостириб тикиш, бостирма чок. Бостириқ қилиб тикмоқ.

БОСТИРМА I Тўрт томони ёки икки ёни ва олд томони очиқ, усти енгилгина ёпилган курилма, (усти ёпик узун) йўлак. **Бостирма солмоқ.** Ёмондан ҳайвон яхши, **Бостирмадан** — айвон. Мақол. — Йўлакнинг ўнг томонидаги бостирмада қовурғаси саналиб қолган тарғил сигир билан шалтанг қулоқ бузоқ. «Ёшлиқ». Ҳар замонда ҳовлиниң нариги бурчагидаги бостирмадан қўй-молларнинг маъраган овозлари қулоққа чалинади. «Ёшлиқ». Дадам эгардан инқиллаб тушиб, отни бостирма устунига боғлади. Ў. Усмонов, Сирли соҳил. Шойиста бостирмадан ўтиб, кенг-мўл супага чиқди. Н. Қиличев, Ёронгул.

БОСТИРМА II Таомни устидан маҳкам бекитиб, бирор оғир нарса бостириб қўйиб пишириш усули ва шундай усулда пиширилган таом. **Бостирма кабоб.** — **Бостирма кабоб** учун қўй ёки бузоқ гўштининг сон ёки биқин қисмларидан оласиз. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. Фарғона, Марғилон тарафларда гўжга оши, бостирма кабоб ва шу каби таомлар машҳурдир. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

БОСТИРМАНАМО Бостирмага ўхшатиб қурилган, бостирмага ўхшаш. **Бошқарувчи ариқ** ёқасидаги бостирманамо қўлбола шиъйонда ҳисоб-китоб қилиб ўтирган экан.. «Ёшлиқ».

БОСТИРМОҚ 1 Босмоқ 1-5, 7, 9-12, 16-17, 23-25 фл. орт. н. Ҳужжатга мухр бостиримоқ. Қўллэзмани машинкада бостиримоқ. Ариқларнинг четига чим бостиримоқ. — Кўклам келиб, Олтиной ерни бир оз юмшатиб, пол олдирибди, донни сепиб, сув бостирибди. «Ўзбекистон қўриқлари». Ошнинг сабзи-пиеzinи бостириб қўйди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. Махсумов қўй сўйиб, гўштини товоқларга бостириб, шўрвасини каттакон термосга солиб келди. М.М.Дўст, Лолазор. Чопонимга ўраниб, қалпогимни бостириб олдим. Ш. Холмирзаев, Йўллар. **Бостириб келмоқ** 1) куч, зўрлик билан босиб келмоқ. Зарифбой отини ниқтаб, Авазнинг устига бостириб келди. С. Сиёев, Аваз. Убойваччининг устига бостириб келди-да, болтани кўтарди. К. Яшин, Ҳамза; 2) бехосдан келиб қолмоқ.

Нега уйга бостириб келасиз?! Кетинг.. «Ёшлик»; **Бостириб кирмоқ** 1) куч, зўрлик билан босиб кирмоқ, кириб келмоқ. Эй, қандақа хотин бу, бирорнинг уйига бостириб киради? А. Қаҳдор, Майиз емаган хотин. Оломон ёнига қипчоқ синоҳилари келиб қўшилгандан кейин, Ўрдага бостириб кирдиларда, Азизбекни ушлаб ҳам олдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. ..ичкарига мўр-малаҳдек бир неча салали ўигит бостириб кирди. «Ёшлик». 2) кўчма чулғамоқ, эталламоқ. Айқаш-уйқаш қўрқинчли ўйлар миясига бостириб кираверди. А. Кўчимов, Ҳалқа. **Бостириб бормоқ** Зўрлик билан, рухсатсиз кириб бормоқ. Биз ҳеч кимнинг ерига бостириб бормадик. «Ёшлик». -Мен ҳали ғалаба қозониб, душман устига бостириб боришни истайман, — деди Низомиддин. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Зўрлик билан бўйсундирмоқ, тор-мор қилмоқ; тинчлик ўрнатмоқ. Ҳон қуролсиз ҳақининг қонини тўқиб, зўрлик билан исенни бостириди. Ж. Шарипов, Хоразм.

3 Устидан оғир нарса билан босиб қўймоқ. Дўпти елимлангандан кейин, таҳти яҳши чиқсан деб, уни таҳтакачга бостириб қўяди, тўғрими? Шукрулло, Сайланма. Сочларини наридан-бери ўраб, қалтоқ билан бостириди. Мирмуҳсин, Меъмор.

4 Қайириб тикмоқ. *Дастурхоннинг четини бостиримоқ.*

БОСТОН [fr. boston — Бостон шаҳри номидан] Майин қўй жунидан саржали ўрилиш усулида тўқилган, костюмбоп ва пальтобоп газлама. *Бостон костюм.* — Одми қўйлак, тринка нимча қаёқда-ю, янги тўқ бинафшаранг бостон костюм қаёқда. С. Анорбоев, Мехр.

БОСҚИ 1 с.т. Болаларда бўладиган бўғма касаллиги. Қолганларидан икки-учтаси босқи деган бир бедаво касалликни ўзларига юқтириб олишибди. «Муштум».

2 шв. Босқин.

3 мус. Мусиқа унқатори, гаммаси, парда-сининг ҳар бир товуши.

БОСҚИН Қўққисдан қилинадиган ҳужум, босқинчилик; агрессия, тажовуз. Қишилоқда ҳар кеча босқин, отишув, ёнгин. С. Аҳмад, Ҳукм. *У Ватанини сақлар босқинлардан.* Шиҷоати ёв учун даҳшат. Миртепмир. Қўшини қишилоқларга босқинлар уюштириди, ўзга юртларни вайрон қилди. С. Ка-роматов, Олтин кум.

БОСҚИНЧИ 1 Зўрлик билан бостириб келиб таловчи қуролли ўғри, бандит. *Бу ўша — Юсуфбек, хотинини ўғирлаб кетган босқинчи.* Х. Ахророва, Орифнинг давлати. Қадимда *Ургут қишилоқларига босқинчилар тез-тез ҳужум қилар экан.* «Саодат». «Босқинчи» сўзининг маъноси шулки, Нонга тўйгандага ҳам, тўймас маконга. А. Орипов.

2 Ўзга юртни, элни босиб олувчи; тажовузкор, агрессор. *Босқинчилар юртимиздан чиқиб кетмагунча, биз ундан ўч оламиз.* И. Раҳим, Чин мұхаббат. *Босқинчилар шаҳарга кира олмабди, лекин қамални узоқ давом эттирибди.* «Фан ва турмуш». Эркинлик жазмида ҳалқнинг бариси Босқинчи лашкарга қиларди ҳамла. М. Шайхзода. *Юртни босқинчилардан ҳимоя қилиши — ҳамманинг иши.* Мирмуҳсин, Меъмор.

БОСҚИНЧИЛИК 1 ҳуқ. Бирорнинг молмұлкни талаш мақсадида ошкора амалға оширилган ўта оғир ижтимоий жиноят. *Босқинчилек, подачилик, кетмөнчилек — қандай иш бўлса ҳам, майли.* И. Раҳим, Ихлос.

2 Ўзга юртни босиб олиш, истилочилик, тажовузкорлик, агрессорлик. *Минг-минглаб бебаҳо обидаларимиз турли сабаблар билан, айниқса, босқинчилек урушлари натижасида ўйқ қилинган ёки ўзга юртларга олиб кетилган.* «Фан ва турмуш».

3 Бирорнинг номусига тегиш, тажовуз қилиш. *[Тантибойвача]* Гулнорга босқинчилек қилишга Жондорбойни шерик қилмоқчи бўлди-да, пиёладаги аччиқ чойни ҳўплаб, гапирди. Ойбек, Танланган асарлар.

БОСҚИЧ 1 Зинанинг ёки нарвоннинг ҳар бир погонаси. *Мадраса ичига бормай, ўша ерда.. бир тош босқичга отам қадам босди.* С. Айний, Эслаликлар.

2 кўчма Ўзаро боғланган қўйи ва юқори идора, муассаса, ташкилот ва ш. к. нинг ҳар бир погонаси, ҳалқаси.

Биринчи босқич суд Қуйи даражадаги суд. **Биринчи босқич мактаб** Бошлангич мактаб.

3 кўчма Даража, разряд.

4 кўчма Тарихий, маданий-маънавий, иқтисодий тараққиёт, ривожланишининг белгили бир погонаси; давр, палла. *Бирон-бир босқич ўртасида турган ҳалқ орасида аввалги босқич кишилари кўриниб қолса, бунга табиий бир ҳол деб қараш керак, деган фикрни айтдим.* «Гулдаста»; *Одамлар фан-*

техникани инсон кўзи кўрмаган, қулоги эшишмаган босқичларга олиб чиқдилар. Н. Сафаров, Оловли излар. Ҳақиқатан ҳам Навоий форсий девони билан Жомийдан сўнг форс-тожик адабиётини янги бир босқичга кўттарди. «ЎТА». Маънавий камолот босқичлари ичida хушмуомалалик, ширинсу-ханлик асосий ўринни эгаллаайди. «Саодат».

5 Бирор яхлит иш-ҳаракатни амалга оширишнинг айрим-айрим даврлари ҳақида. Бош планга кўра, Қарши даштини ўзлаштириши уч босқичда амалга оширилади. «Ўзбекистон қўриқлари». Республикализ мөхнаткашлари пахта ўнгим-теримида ҳал қилувчи босқичга кирдилар. Газетадан. Реконструкциянинг биринчи босқичи нуҳоясига етганлиги натижасида самолётларнинг учши хавфсизлиги анча ошиди. Газетадан.

6 биол. тиб. Биологик ривожланиш погонаси, даври. Абдураимовдан турли босқичларда шолига қандай ишлов беришини ўрганиши. «Ўзбекистон қўриқлари». Улар йолимлар] медиклар билан бирга одамдаги турли касалликларни эрта босқичларда топишнинг диагностик модели ва программасини ишлаб чиқдилар. Газетадан.

БОСҚИЧЛИ 1 Маълум босқичи, погонаси бўлган; погонали. Кўп босқичли зина.

2 кўчма Ўзаро боғланган бир неча босқичдан, погонадан иборат бўлган. Саноат ва қурилиши вазирликларнинг мавжуд структураси кўп босқичли ва мураккаблашган тузилмадир. Газетадан.

3 кўчма Даражама-даража, босқичма-босқич ривожланадиган, даражали. Кўп босқичли тараққиёт ўли.

БОСҚИЧМА-БОСҚИЧ Маълум босқичлар, даврлар асосида, бирин-кетин, погонали. Иқтисодиётнинг босқичма-босқич ривожи. Янги таълим тизими ва дастури босқичма-босқич амалга оширилади. Участкада ишни босқичма-босқич ташкил этамиз. «Ўзбекистон қўриқлари».

БОСҚОН I Темирчиларнинг катта, оғир болғаси. Бир ўйл ўтгач, олов ёнида турриб, босқон билан қизиган темирни ура бошлади. М. Осим, Ўтрор. -Юрагим темирчининг босқонидек гурсиллаб урарди,— деди Мехри она. А. Эшонов, Дутор. Ҳеч қандай тиг, ҳеч қандай босқон, ҳеч қандай қурол инсон саҳоватининг қудратига менг кела олмайди. Газетадан.

БОСҚОН II Чилангарлар кўрасидағи кўрага ҳаво ҳайдовчи ва кўмирнинг ёнишини кучайтиришга хизмат қилувчи қурилма. Босқон босмоқ. Босқон тортмоқ. — Мискарнинг ёнида ўтириб, терлаганига ҳам қарамай босқон тортатётган жамалак сочи олти яшар қиз — Ал-Маҳдийнинг етим набираси. Мирмуҳсин, Ҳикоя ва қиссалар. Устахонада ўзи билан катта ўғли Болтабой ишлар, босқон босарди. Ж. Шарипов, Хоразм. Саиднинг кўз ўнгидан ёшлигига қишлоғига келган мискарлар, уларнинг босқони ва шу босқоннинг дами билан ялтиллаган бир ҳовуч олов ўтди. Й. Муқимов, Олов ва ниҳоллар.

БОСҚОНЧИ Темирчининг босқон билан ишловчи ёрдамчиси. Болғачининг минг ургани — босқончининг бир ургани. Мақол. — Буларга [халфа-шогирдларга] «босқончи», «халфа», «дамгар».. деб ном берилар эди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

БОСҚОҚ 1 тар. Мўғул хонлари томонидан ўзларига қарам ўлкаларга маҳсус ёрлиқ билан юбориладиган ва назорат ишларини олиб борувчи мансабдор шахс, ноиб. Кўп ўтмай, қўзғолончилар билан сонсаноқсиз мўғул босқоқлари ўртасида қонли жанг рўй берди. «Ёшлиқ». Мўғул босқоқлари, амирлар халқ тўлқинини тинчлантириш чоралари хусусида кенгаша бошладилар. «Ёшлиқ».

2 шв. Ўйидан эшикка чиқмайдиган одам; одамови.

Босқоқ тери шв. Қоракўл терисидан бошқа ҳамма тери. Мамнун Жиззах бойларин шери, Ҳар ўйл сотар юз минглаб тери, Босқоғи ўйқ, бари — қоракўл.. М. Али, Боқий дунё.

БОТ 1 рвш. Орадан кўп вақт ўтмай ёки ўтказмай; тез. Экинлар бот авж олди. Бирорвонинг баҳтига суняган бот қоқилар. «Қанотли сўзлар». — Бир ишга тез киришиб, бот қайтарсан. Ўзингни босиб ол, — деди Нафиса Ҳафизага. Мирмуҳсин, Умид. Ҳаёт ташвиши-ла бўлиб овора, Аждодлар руҳини унумангиз бот. Б. Бойқобилов.

2 Яна, қайта. Эломонов Собиржонга батарфсил хат ёзиб, аҳволини тушунтириди, тезроқ кел, деб бот ўтинди. М.М.Дўст, Галатепа қиссалари. Сен чиндан ҳам гўзалсан, Ҳузурингга келдим бот. А. Орипов. Аввал бек гашини келтирган пайтларини бот ва бот эслайди.. М.М.Дўст, Лолазор.

БОТАНИК Ботаника фани олими, мутахассиси. ..америкалик ботаник *A. Декондаль*, рус табиатшуноси *Н.И. Вавилов*.. ва бошқалар ёзган асарларидаги ёввойи шолининг учта ватани ҳақида фикр юритадилар. К. Маҳмудов, Қизиқарли пазандалик.

БОТАНИК Ботаникага оид. Ботаник география.

БОТАНИКА [юн. *botanikos* – ўсимликка тааллуқли < *botane* – ўт, гиёх, ўсимлик] Ўсимликлар ҳақидаги фан, наботот. Ботаника фани. Ботаника дарслиги. Ботаника олими. — Музейда геология, география ва ботаника бўлмлари мавжуд. Газетадан.

БОТАРТИБ айн. тартибли. Вазифа шундан иборатки, пойтахтимизнинг ҳар муюши, ҳар кўчаси доим озода, доим ботартиб.. бўлиши зарур. Газетадан.

БОТ-БОТ 1 рвш. Дамба-дам, тез-тез; бирин-кетин. Бот-бот келиб турмоқ. — Том бўғотига уя қурган чумчуклар бот-бот полопонларини учирма қилишарди. Н. Қобул, Унутилган соҳиллар. Мен мактабда ўқиб юрган чоғларимда бот-бот колхоз даласига чиқиб, ота-онамга қарашар эдим. М. Жўра, Күёшдан нур эмганлар. Асли қишилоқ боласи эмасми, у бот-бот далани соғинарди. С. Сиёев, Ёруглик.

2 Қайта-қайта, такрор-такрор. Турсунқул газетадаги исми шарифга бот-бот тикилди. «Ёшлик». Тенакал, шилтиқ кўз домласи бўлар эди. Ўша: -Ҳар қандай муносабат замирида шахсий манфаат яширин бўлади, – деб бот-бот такрорлар эди. «Ёшлик».

БОТИЛ I [а. طل - ёлғон, сохта; бефойда] эск. кт. Сохта, ёлғон, асоссиз; фойдасиз. -Аўтиб кел у фикри ботилни?! – деди у шиддат билан Асад қорига. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ботил.. сўзларга қулоқ солма. Мирмуҳсин, Темур Малик. Қил яхшилигу демакни доҳил қилма, Миннат била яхшиликни ботил қилма. А. Навоий, Ҳикматли сўзлар.

БОТИЛ II шв. Яроқсиз ҳолга келиб, ишлатилмай қолган (ариқ, зовур ҳақида). Бу дамба қачонлардир ботил бўлиб қолган Бўзён ариқ дамбаси эди. «Шарқ юлдузи».

БОТИН [а. طلن - ич, ички; яширин, маҳфий] эск. кт. Ич; чуқур; қалб, кўнгил. Аҳмад Қосим унинг [Бобурнинг] титраётган елкаларини кўрди-ю, ботиндан бўзлаб ишғлаётганини англади. Х. Султонов, Бир оқшом

эртаги. Сизни олиб чиқар бу сўзлар Юракларнинг ботин қаъридан. Х. Даврон, Қақнус.

БОТИНАН Ич-ичидан, қалбан. Бонунинг боягина айтган сўзларига зоҳирлан эътибор бермаган бўлса-да, ботинан қалбини тирнаган эди. С. Кароматов, Ҳижрон. Элчиев жавоб бермади, ботинан хўрсинди. Э. Аъзамов, Жавоб. Содиқжон бойвачча Шавкат афандининг гапидан ботинан гижинса ҳам, буни сиртига чиқармади. К. Яшин, Ҳамза. Фарҳод турар: рангида ранг йўқ, Ботинан бир изтироб ичра. М. Али, Бокий дунё.

БОТИНИЙ 1 Яширин, ички, сирли. Унинг кўнглида ботиний бир дард бор. Ш. Холмираев, Қил кўприк. Бу фавқулодда ҳадя туфайли Бобурнинг дилида қўзғалган ўша ботиний ҳаяжон ҳануз сўнмаган эди. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. Хиёл фурсатдан сўнг Севаргул ботиний мамнунлик билан дориҳонадан чиқди. «Ёшлик».

2 кўчма Юмуқ; кўр. Сен аслида шаккок, ботиний кўзларинг очилмаган, яхшиликни билмайдиган, бадбахт одам экансан. К. Яшин, Ҳамза.

БОТИНКА [р. ботинка < фр. boîte – этик] Ип тақиб ёки тугмалаб кийиладиган қисқа кўнжли пойафзал. Оёғида ипсиз, орқаси майишган ботинка. С. Сиёев. Баҳодир отаси олиб келган шим, гимнастёрка, ботинкани кийиб, ўигитчага ўҳшаб кетди. Ж. Шарипов, Хоразм.

БОТИНМОҚ Бирор ишга юрак ютиб киришмоқ, журъат қилмоқ, юраги дов бермоқ. Ўқтам тўй-ҳашам тўғрисида сўз очиб, қизнинг кўнглига қўл солмоқчи бўлди-ю, яна ботинмади. Ойбек, О. в. шабадалар. Дераза тагида одамлар тўпланган, улар мўралашар, лекин ичкарига киришга њеч ким ботинмасди. С. Зуннунова, Олов. Подшонинг аскарлари ботиниб келмас, Тирик қоламиз, деб кўнглига олмас. «Маликаи айёр».

БОТИНҚИ с. т. Ичига ботган, ботиқ. Ботинқи кўзгу. Ботинқи линза.

БОТИР [мўғ. баатар – қўрқмас, жасур, баҳодир] 1 Хавф-хатардан, қийинчиликдан қўрқмайдиган, қўрқмас, довюрак, жасур. Кўз – қўрқоқ, қўл – ботир. Мақол. Мерган овда билинар, ботир ёвда билинар. Мақол. — Муса умрида бойга бунчалик тик, ботир боқмаган. Н. Фозилов, Диidor. Қўрқоқ бўлмай ботир бўлинг, бекларим, Ботир одам ҳар оғатдан қолади. «Нурали».

Оғзи (ёки тили) ботир Ҳеч кимни ва ҳеч нарсани андиша қилмай ва кўрқмай гапи-раверадиган. *Оғзи ботир одам.* — *Оғзи ботир одамлар йўқ дейсизим?* Эл оғзига элак тутиб бўлмайди. «Ўзбекистон қўриқлари». Унинг [Тожининг] жуда оғзи ботир: гап келгандা, ҳеч кимни аямасди. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Ботир (эркаклар исми).

БОТИРИЛМОҚ Ботирмоқ фл. мажҳ. н. Муллажон амаки қайноқ сувга ботирлган сочиқни юзига бир зум босиб турди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Содиқ кесма ёнига келиб энгашди. Энгашини ҳамон қўл ҳиқилдоққа тўғри келган эди ва ҳанжар қорнига ботирлган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БОТИРЛАНМОҚ Ботирлик қилмоқ, ботирлик кўрсатмоқ, журъат қилмоқ. Ҳар бир мўйи ёвга қадалган тикан, Арслон каби ботирланар бус бутун. Ф. Гулом.

БОТИРЛАРЧА рвш. Ботир, жасур кишиларга ўхшаб, ўшаларга хос йўсинда. *Ботирларча иш тутмоқ.* — *Рустамбекнинг ҳавасида ботирларча қадам олганини гира-шира сездим.* Ҳамза, Танланган асарлар.

БОТИРЛАШМОҚ Тобора жасур, довюрак бўлиб бормоқ, ботирлиги ошмоқ.

БОТИРЛИК 1 Жасурлик, довюракликка хос ҳолат, хусусият. Сўз ботирлиги — тилда, Эл ботирлиги — белда. Мақол. — *Тўрақулнинг ботирлиги Раҳматуллаға ҳам куч бағишлади.* А. Кўчимов, Ҳалқа. *Муҳаббат ҳозир Гавҳарга ботирлик талаб қиласидиган бир томони билан кўринар, у бошига вақтларда қилолмайдиган ишларни қилишга интиларди.* П. Қодиров, Уч илдиз.

2 Ботирларга, довюрак кишиларга хос иш, мардонавор хатти-ҳаракат; жасорат. *Ботирлик қилмоқ.* *Ботирлик кўрсатмоқ.* — *Аъзам Юсупович тунги жангларда жуда моҳирлик, ботирлик кўрсатарди.* Т. Рустамов, Мангу жасорат.

БОТИРМОҚ Ботмоқ 1-3, 5 фл. орт. н. Гулнор чеълакни лойқароқ сувга ботирди ва ариқ бўйига олиб қўйди. Ойбек, Танланган асарлар. *Ювоши бир бурда нонни олдин чойга, кейин шакарга ботирди.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. *Рўзимат кетмонни зўғатасигача ботирлиб урди-ю, Сидиқжонга қаради.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Пайғомовни пиёладаги конъякни қолдирмай симирди, кўжкиёзни қатиқка ботирлиб, чайнади.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Ҷўли бобо катта қозиқ

учларини ерга ботириб, қўлини фотиҳага очди. Мирмуҳсин, Меъмор. *Чиройига (ёки ҳуснига) нон ботириб ермидим* Чиройидан нима фойда; фақат чиройига учаманми? Чиройига нон ботириб ермидим, демоқчисанда? О. Ёқубов, Учрашув. *Қонга ботирмоқ* Қонга беламоқ; қирғин қилмоқ. Гитлерчи каллакесарлар панжаларини оқ соқол оталарнинг, оқ сочли оналарнинг, баҳтили болаларнинг.. қонларига ботириб, илгариламоқда. Ойбек, Қуёш қораймас. *Қўлни қонга ботирмоқ* Қотиллик қилмоқ, ўлдирмоқ. [Ёрмат:] ..Нима иш қилдим? Гуноҳми? Савобми? Соқолим оқаргандা, қўлини қонга ботирдим. Ойбек, Танланган асарлар.

БОТИҚ 1 сфт. Ичига ботган, ботинқи. *Ботиқ оптик шиша.* *Ботиқ кўзгу.* — *Мавлоно Бинойнинг ботиқ кўзларида киноя, нашъя ёниб кетди.* Ойбек, Навоий. *Йигитнинг ияги олдинга туртиб чиққан, кўзи чуқур, пешонаси ботиқ эди.* Ш. Холмирзаев, Бодом қишида гуллади. Унинг кўркам, нурли юзида, катта-катта ботиқ кўзларида куйинганликка монанд ифода қалқиди. «Ёшлиқ». *Темирчи совутнинг кўкрак қисмини ичдан ботиқ, сиртдан қабариқ қилиб ясайди.* М. М. Дўст, Галатепага қайтиши.

2 от. геог. Куруқликда ер юзасининг, шунингдек, океан ва денгизлар тубининг атрофга нисбатан анча пастга ботган жойлари. *Кучли шамолда ер сатҳи ўзгарамади, ботиқлар ва турли хил рельеф шакллари пайдо бўлади.* «Фан ва турмуш».

БОТМА-БОТ айн. бот-бот. Ҳаёли қочади ботма-бот жувонмарг Тўхтамишинг ҳолига. Т. Тўла, Асарлар. *Қудратнинг ярасини тезроқ тузатмоқчи бўлиб, медпунктга ботма-бот кириб-чиқиб тургани, Назокат билан салимий сұхбатга берилши.* Ҳолдорнинг назаридан четда қолмаган. Ж. Абдуллахонов, Йўл.

БОТМОН [ф. *باتمان* a. — من 898,5 г га тенг оғирлик ўлчови] тар. 1 Ўрта Осиённинг, шунингдек, Ўзбекистоннинг турли ерларида турли мезонга, салмоққа эга бўлган (икки пуддан ўн бир пудгача) оғирлик ўлчов бирлиги. Чумчук семиргани билан ботмон бўлмас. Мақол. *Бедананинг ҳам ўзига яраша ботмони бор.* Мақол. — *Етмиши ботмон тошни кўтариб отди.* «Интизор». Худо сенга бир ботмон куч берганду, бир мисқол ақлни аяган! Ойбек, Қуёш қораймас.

2 Тахминан бир гектарга тенг сатҳ ўлчов бирлиги. Мавлон аканинг мерос маҳрига тушган икки ботмон ери бор. Ҳ. Ғулом, Машъял. Шу ўттиз чақиримли ариқ қазилиб битганда, Наманган ва Андижон туманларидан икки минг ботмонгача ер суюрилар эди. А. Қодирий, Мехробдан чәен. Раисни касал деб ўйлаб, ҳамманг қутурив кетдинг. Қўшик ҳўқиз овора-ю, бир ботмон ер ҳайдамайсан. М.М.Дўст, Лолазор.

БОТМОН-БОТМОН Қанча-қанча ботмон, неча-неча ботмон. Асқархўжага қарашли ботмон-ботмон ерлардан кўп қисмини қароллар аллақачон бўлишиб олишган эди. Файратий, Ёшлигимсиз. Ботмон-ботмон сувли ерлар кўз илгамас, Бизнинг кучдан яшиналилар, бас, энди бас! Ғ. Ғулом.

БОТМОН-ДАҲСАР [ботмон + ф. سير دا – тахм. 750 г келадиган оғирлик ўлчови] Жуда катта; жуда оғир, жуда кўп. Богни боқсанг, боғ бўлар, ботмон-даҳсар ёғ бўлар. Мақол. — У [Яхъё] оғир-оғир қадам босар, гёё оёғига ботмон-даҳсар тош осилган эди. «Ёшлик».

БОТМОНЛАМОҚ Ботмон билан ўлчамоқ, ботмонлаб сараламоқ. Ботмонлаб суврмоқ. — Ўрда дарвозасининг саҳни ботмонлаб ҳисобланган мевазор бўлиб, бунда олма, ўрик, нок ва тут ёғочлари хийлагина бор эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Акан-ку мисқоллаб топган обрўйимни ботмонлаб совуриб юборибди. Шуҳрат, Жаннат қидирганлар. Ҳавотир олма, болам, худо ҳалиқ. У бандасига дардни ботмонлаб бериб, мисқоллаб олар экан. К. Яшин, Ҳамза.

БОТМОНЛИК Ботмон ўлчовидаги оғирликка ёки майдонга тенг бўлган. Ошхонанинг бир чеккасида ерга қазилган кенг бир ўчоққа ярим ботмонлик бир қозон қуришиб, сув иситилмоқда эди. С. Айний, Куллар. Қани энди, унда Рустам қуввати бўлса-ю, тўқсан ботмонлик гурзи билан золимнинг бошига тушуриб, мих қилиб қоқиб юборса. Мирмуҳсин, Тунг чақмоқлар.

БОТМОҚ 1 Суюқлик, сочилиувчан жисм ва ш. к. ичига ёриб кирмоқ. чўммоқ. Сувга томган ёғ ботмас. Мақол. — [Шокир ота] Олдида ётган керакли асбобларни тез топа олмас, кувани қидирган қўли ширач косага ботар эди. Ойбек, Танланган асарлар. Кечаги чоршанба бозор бир сигир олдим денг, егани қуруқ ҳашаг-у, сутига қошиқ ботмайди – шундоққина қаймоқ. «Асқия».

2 Беланмоқ, кўмилмоқ; қопланмоқ. Терга ботмоқ. Қонга ботмоқ. — Юсуфбек шундай қараса, Амирбек ўзидан кетиб қоляпти, ҳамма ери билчиллаб, қонга ботиб келаяпти. «Юсуф ва Аҳмад». Замбаракнинг ўқи тегди сонима, Оқ кўйлагим ботди қизи қонима. «Қўшиқлар». Отлар оппоқ кўпикка ботган, ҳар жунидан тер кетган.. «Юсуф ва Аҳмад». Мадаминнинг ўғон, семиз қора бармоқлари ёқса ботган гуручлар орасида ўрмалай бошлиди. П. Турсун, Ўқитувчи. У [Рукниддин] тегед ботиб, сув бўлиб кетган эди. Мирмуҳсин, Темур Малик.

3 Фарқ бўлмоқ, чўкмоқ. Душман кемаси сувга ботди. Таваккалчининг кемаси ботмас. Мақол.

4 Босиб, эзид ёки ёриб ичига кирмоқ; кўмилмоқ; сукилмоқ, санчилмоқ. Баданига аччиқ қамчи ботибди. «Юсуф ва Аҳмад». Этак ярим бўлар-бўлмас, боғичи бўйини кесиб юборгудай ботади. С. Нуров, Нарвон. Билагузук билагима ботади. Уста ўигит рўмомлардан тортади. «Қўшиқлар». Уларнинг ўлими бу хоин чолнинг Кўксига ханжардек абадий ботди. Ҳ. Даврон, Қақнус. Қилич, найза синдида, Икковига ботмайди. «Нурали».

5 Тиқилиб ёки кўмилиб, юролмай қолмоқ, зўрга юрмоқ. Этиги тўпигигача лойга ботиб кетди. «Ёшлик». Баъзан Бектемир тиззагача лойга ботади. Калавланади, ўиқилади. Ойбек, Қуёш қораймас. Олдинда бархан тена пайдо бўлиб, машина ундан ўтга олмай, гарилгай-гарилгай қумга ботиб қолди. М. Мансуров, Ёмби. Тиззасигача тупроққа ботиб, бир ёнбошига қийшайиб қолди. С. Аҳмад, Уфқ.

Қарзга ботмоқ Катта миқдорда қарз бўлмоқ. Отамуродни ўйлантирганларида қарзга ботди. «Шарқ юлдузи».

6 қўчма Бирор руҳий ҳолатга тушмок, кўмилмоқ; бирор салбий мұхит, гоя ва ш. к. таъсирига берилиб ёки гирдобига тушиб қолмоқ. Шербек хаёлга ботиб, узоқ жим қолди, сўнг чуқур уҳ тортди. С. Анорбоев, Оқсои. Гулнор бошини эгib, чуқур сукутга ботди, бирлаҳзада юзини изтироб кўланкаси қоплади. Ойбек, Танланган асарлар. Уларга тикилиб гоҳ жисимайди, гоҳ қайғуга ботди. «Ёшлик». Гуноҳга ботасизлар! Бор, юз-қўлингни ювичик, ҳазон бўлгур. Ҳамза. -Дадаси! Гуноҳга ботманг, дадаси! – деди чириллаб. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

7 кўчма Қаттиқ тегмоқ, оғир туюлмоқ. *Бу гап менга анча оғир ботди, лекин чидадим. «Ёшлик». Исфандиёрнинг беандиша мулоҳазаси бош вазирга оғир ботди.* С. Сиёев, Аваз. *Лодон дединг, сенинг сўзинг менга ботибди, Шундай лодон неча девни ютибди. «Маликаи айёр».*

Айил ботмоқ айн. қаттиқ ботмоқ қ. қаттиқ. *Бу гаплар Назокатга айил ботди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Айил ботадиган жойи шундаки, ўз айбларини яшириш, одамлар фикрини чалгитиш ниятида соғдил кишилар устидан тұхматлар уюштиради.* «Муштум».

8 Ичкари томон ээзилиб, ботиқ ҳосил бўлмоқ, ичкари кирмоқ. *Али тажанг бир томони ичига ботган каскасини.. кўзигача бостириб кийди.* Ойбек. Қуёш қораймас. *Унинг қизаринқираган кўзлари ич-ичига ботиб кетган эди.* С. Зуннунова, Олов.

9 Уфқ орқасига яширинмоқ, яшириниб, кўздан гойиб бўлмоқ (асосан Қуёш, Ой ҳақида). *Кун қизарип ботса, қизингни узат, Тонг қизарип отса, томингни тузат.* Мақол. *Ой ботса ҳам, бой ёттас.* Мақол. — *Мана уззукун бутун борлиқни қиздириб, ўз кучини кўрсатган қуёш уфқни оловлантириб ботмоқда.* Газетадан.

10 Сингмоқ, ҳазм бўлмоқ; насиб қилмоқ. *Бирорни норози қилиб олинган нон менга ботмайди.* «Шарқ ўлдузи». *Айронни қандай ичанин, Оч юрагимга ботмайди.* «Нурали».

БОТУЛИЗМ [лат. botulus — колбаса] Одамларда, шунингдек, айрим сутэмизувчи ҳайвонларда учрайдиган ўткир юқумли қасаллик. *Ботулизм микроби фақат анаэроб (ҳавосиз) шароитда ривожланади.* «ЎЗМЭ».

БОТҚАЛДОҚЛАР зоол. Ўрдакларнинг гозсимонлар туркуми кенж оиласига мансуб, орқа бармоқлари даги кенг тери пардалари билан бошқа ўрдаклардан фарқланувчи хили. *Ботқалдоқлар яхши учади, сузади ва шўнгийди, сув тагидан ўлжса тутиб ейди.* «ЎЗМЭ».

БОТҚОҚ 1 Оёқ босиб бўлмайдиган бўш лой ва шундай лой билан қопланган ер, майдон; ботқоқлик, ботқозор. *Бақа ботқогини қумсар, Балиқ — кўлни.* Мақол. *Эшак югурар қатқоқда, ҳоли майли ботқоқда.* «Қанотли сўзлар». — *Ариқни ботқоқдан тозалаб турмасанг, келадиган сув ҳам кейинчалик камайиб, охири бутунлай келмай қолиши мумкин.* Шукрулло, Сайланма.

2 сфт. Бўш лойли, шундай лой билан қопланган. *Ботқоқ ва балчиқ ерларда олиб бориладиган дехқончиликни биз бир қатор халқларда ҳануз учратамиз.* К. Маҳмудов, Қизиқарли пазандалик.

3 кўчма Салбий муҳит, гирдоб. *Улар мени жиноят ботқоғига итармоқчи бўлдилар.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Баландпарвоз мақтаничоқлик билан осмонга қараб, неча ўйлар турғунлик ботқоғидан қандай ўтиб келганимизга ҳайронман.* Газетадан. *Хизмат бурчи нуқтаи назаридан олиб қаралганда майор ҳақ: жиноятчилик ботқоғидан тортиб чиқариб, одам қаторига қўшиши керак.* «Ёшлик».

БОТҚОҚЗОР Ботқоқликдан иборат жой. *Ботқоқзорни қуритмоқ.* Ботқоқзордан ўтмоқ.

БОТҚОҚЛАНМОҚ Ботқоқликка айланмоқ. *Тупроқларни текширишадан асосий мақсад майли ҳудуддаги тупроқнинг тили ва хилларини аниқлаши.. шўрланниш ва ботқоқланни жараёнларини ўрганишадир.* М. Баходиров, Тупроқшуносликдан амалий машгулотлар.

БОТҚОҚЛИ Ботқоқ ерлари кўп бўлган; ботқоқ билан қопланган. *Ботқоқли ерлар.*

БОТҚОҚЛИК Доимо ва узоқ вақт нам ва заҳдан балчиқ ва лой ҳолатда ётишилик. *Ҷўллар ботқоқлигидан юриб бўлмайди.*

2 Ботқоқ ерлардан иборат бўлган жой; ботқоқзор. *Ер ўзасининг 21,3 миллион квадрат километрини музликлар, кўллар, ботқоқликлар эгаллаган.* «Фан ва турмуш». *Белгача совуқ сув ичиди, ботқоқликда пуд-пудлаб лойни жуда юқориликка отиш керак.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Эҳтимол, улар шоликорликда ботқоқлик ва ачима ерлардан фойдаланганлар.* К. Маҳмудов, Қизиқарли пазандалик.

БОУМИД [бо.. + умид] Умид қилувчи, умидли, умидвор. *Боумид бўлмоқ.*

Дунёйи боумид айн. умидли дунё қ. умидли 1. -Дунёйи боумид, жигарпорамни бир кўрсам, деб келган эдим, — деди Сурхонбой қўзига ёш олиб. И. Раҳим, Тақдир. *Дунёйи боумид, тавзияни ташлаб келган эдик.* Ҳамза, Бой ила хизматчи. *Мамадаижен, манам, дунёйи боумид, Аҳмадхўжам билан Ҳамза-хўжамга бисот ўнгуб, тўй анжомини бутлааб қўйғанман.* Н. Сафаров, Оловли излар.

БОФАНДА [ф. ہندو – тикувчи, тўкувчи] Тикувчи, тўкувчи. *Маълумки, бофандалар*

олдига кўпинча хотин-қизлар келиб, янги нусха қидириб юришадилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Боғандада(лик) ҳунарингиз бўлса, бизнинг илгаримиз бор. «Луқмони Ҳаким».*

БОХАБАР [бо.. + хабар] Хабари бўлган, хабари бор, хабардор. Ҳар нарсадан боҳабар одам. — Дудук ҳудонинг берган куни подани барваҳт Тешиктепа атрофидаги пастқамликларга ёяр, шу билан бирга, чолнинг аҳволидан боҳабар бўлиб турар эди. «Ёшлик». Эшикдан боҳабар бўлиб туринг. Ҳамза, Майсаранинг иши. - Нима гап, тинчликми ўзи? — дейди у ҳамма гапдан боҳабардек. «Ёшлик».

БОЦМАН [голл. *bootsman* < *boot* — қа-йик, кема + *man* — одам] Денгиз флотида (кемаларда) ҳамма хўжалик ишлари, тартиб ва тозалик учун масъул шахс ва шундай шахснинг ҳарбий унвони.

БОЧКА [р. бочка — қавариқ шакли идиш] Ёғоч ёки металдан ишланган цилиндрик идиш. Ёғоч бочка. *Темир бочка.* — Сидиқжон бочкани ўчоқ бошига туширгач, қайтиб ишга борди. «Шарқ юлдзу». Ёниги тўла бочкалар, тракторларнинг эҳтиёт қисмлари кўчма қум тагидан чиқарилди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

БОЧКАСИМОН Бочкага ўхшаш, бочка шаклидаги. Сўриб олинган пахта машинадаги бочкасимон бункерга келиб тушяпти. Газетадан.

БОШ 1 Тананинг бўйиндан юқориги, олдинги (одамда, ҳайвонларда) қисми; калла. *Бош косаси (анат.).* *Бош мия.* *Бош кийимлар магазини.* Дўст бошига боқар, Душман — оёққа. Мақол. — Ўзбек ойим боши билан келинига ризолик билдириб, «барақалла!» деб қўйди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. - Баданим ўт бўлиб ёнди, бошим оғриб, кўзларим тинди, — деди Ҳожи хола. М. Исмоилий, Фарфона т. о. *У шошиб, от бошини чап тарафга бурди.* С. Аҳмад, Уфқ.

Бошига тушган (ёки келган) Ҳаётда учраган, дуч келган; пешонасига ёзилган. *Бошига тушганни кўз кўрар.* Мақол. — Ўзбек ойим ҳам бошига тушган бу кулфатни кўришга мажбур эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Уф.. Мұхаббат нима эканини бошиннга тушганда биласан!* А. Қаҳҳор, Асарлар. *Бошимизга тушган неки кулфат бўлса, фалокат, бадбахтлик, зулм, хорлик бўлса, бари шундан — нафсимииздан.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Бошда бор* Тақдирда, қисматда бор; пешонага ёзилган.

Гулсумбебининг ёнига Ҳонимбиби қўшилишиди: -Кўп ўйлашманг, ўртоқлар! Бари бир, бу гап ҳаммамизнинг бошимизда бор. А. Қодирий, Ўтган кунлар. - Тақдирни азал, ўғлим, хафа бўлма, ҳамманинг бошида бор гап, — деб юпатди. С. Кароматов, Олтин қум. **Бошдан кечир(ил)ган (ёки ўтган)** Ҳаётда, тақдирда кўрилган, юз берган, кечир(ил)ган. *Табиб табиб эмас, бошидан ўтган — табиб.* Матал.

— *Саид Жалолхон* бутун бошдан кечирганларини инқиллай-инқиллай ҳикоя қилиб берди. А. Қаҳҳор, Кўр кўзнинг очилиши. *Бекмуродов* бошидан ўтган воқеаларни ўзи айтиб берган эди. С. Аҳмад, Юлдуз. *Киши ҳаёт ўйлида* бошдан кечирган воқеалар орасида баҳтли деб ўйлаган замонларини ёдлашдан ҳар чоқ завқланади. Ойбек, Танланган асарлар. **Бошига ёғилган** айн. бошга тушган. *Ногаҳоний* бошига ёғилган фалокатни ўзинг даф қилгин. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. **Бошига солмоқ** Оғир қийинчиликка, азобга дучор қилмоқ. *Жоним, ман мунча баҳти қора яратилган эканманки, худо шўрлик бошимга шунча кулфатларни солди.* Ойбек, Танланган асарлар. ..бундан кейин кўрган азобимни худо ҳеч банданинг бошига солмасин. Ойбек, Танланган асарлар. **Бошим кал, кўнглим нозик қ. кўнгил 1.**

2 қўчма Ақл-хуш, мия. *Бош билан иши қилмоқ.* *Тоғнинг кўрки тоши билан, одамнинг кўрки боши билан.* Мақол. — Агрономга ўз боши билан иш қилишига руҳсат бериш керак. С. Нуров, Нарвон. *Қоратоў Йўлчининг елкасини дўстона қоқиб деди:* -Роса бошинг бор, иним Йўлчи, олтин бошинг бор. *Гапларинг — бари ҳақ.* Ойбек, Танланган асарлар.

Бош оғримоқ (ёки қотирмоқ) 1) қаттиқ ўйламоқ, фикр юритмоқ; ташвиш қилмоқ. Ҳаётни мукаммал қиласман, деб сиздан олдин ҳам не-не одамлар боши қотирган. С. Сиёев, Ёруғлик. Ҳосил Ёқубов нозикроқ бир нарса устидаги боши қотириб ўтирган экан.. «Муштум». Ҳар нарсага ақлингиз етади.. *Лоақал* бу баҳтсиз синглингиз учун биргина боши оғримсангиз-чи. А. Қодирий, Ўтган кунлар; 2) мияни ачитмоқ, гаранг қилмоқ. Агар бошини оғримоқчи бўлсангиз — катта кўча; тўрт томонингиз қибла. Х. Гулом, Машъал. *Нима учун бошимни оғримтанингизга тушуна олмадим, ўртоқ раис.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Сўз билан дехқоннинг бошини қотириб,

ниҳоят, тўрт ярим сўмга кўнишга мажбур қилди. Ойбек, Танланган асарлар. **Бошига келмоқ** Миясига, эсига келмоқ. *Шу савол бошига келганда, кўзига тўсатдан Канизак кўриниб, Сидиқжоннинг юраги ўйнаб кетди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

3 **Бошлиқ**, раҳбар. Яхши ўйгит – давранинг боши. Мақол. Яхши хотин эрни элга бош қилур. Ёмон хотин эрини гадо қилур. Мақол. Ёмонга бош бўлгунча, яхшига ўйлдош бўл! Мақол. — Кирк ўйгитга бош бўладиган хотин эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Синглингнинг тўйига сен бош бўласан, сенинг тўйиннга Робия бош бўлади. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

4 **сфт.** Лавозим, мансаб жиҳатдан катта, юқори турувчи. **Бош врач.** **Бош агроном.** — Рустам Сурхондарё вилоятидаги колхозда бош агроном бўлиб ишләтибди. «Муштум». Директорнинг бу гапи бош инженерга қаймоқдай ёқиб кетди. «Муштум». Унинг отаси бош чўпон, ўзи эса чўпон ёрдамчиси бўлиб ишлай бошлади. Газетадан. Бундан сўнг ҳам бош мирзолигингизни эмас, мирза Анвар-лигинизни ёхтиром қиласиз. А. Қодирий, Мехрбдан чаён.

5 Улкан, катта, асосий. Озгина юргач, «Боғизоғон»нинг бош арки олдидан чиқдилар. Ойбек, Навоий. **Мана** **Хоразмнинг жанубий бош дарвозаси.** И. Жабборов, Кўхна харобалар сири. **Бош соврин таъсис** этилди.. Газетадан.

Бош ҳарф тлиш. Катта ҳарф. Ёзувда ҳар бир гап боши ҳарф билан бошланади. «Ўзбек тили дарслиги». Кимнинг номига хат ёки бошқа нарса келса, почтальон адресат номининг бош ҳарфиди ёзилган яшикка кўйиб, юбориладиган хат бўлса, олиб кетар эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

6 **сфт.** Энг муҳим, асосий, етакчи. **Бош масала.** **Бош сабаб.** **Пахта** – бош вазифа. — **Кейинчалик мактаб саҳнасида ўйнала-диган спектаклларда ҳамиша бош ролларни ижро этадиган бўлди.** С. Кароматов, Ҳижрон. -Хузурингизга келишимнинг бош сабаби шундайдир! – деди Ҳасанали. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Бош гап тлиш. Мустақил, асосий гап. Ўзича мустақил, бошқа гапга эргашмаган гап боши гап деб аталади. «Ўзбек тили дарслиги». **Бош мақола** Газета ва журнallарда таҳририят томонидан бериладиган, долзарб масалага

багишланган мақола. **Бош мақолада..** илгор колхозчиларнинг иш тажрибалари умумлаштирилган эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Бош тўғон** Гидротехник иншоотнинг энг юқори томонидаги асосий тўғон. 1940 йилнинг май ойида бош тўғон битди. «Ўзбекистон қўриқлари».

7 **сфт.** Энг олдинги, биринчи. **Бош бола.** **Бош келин.** — Кутидор бўлса, кўз очиб кўрган қудамиз, хотининг бўлса, бош келинимиз. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ёши улгайганда ўйланганидан, бош боласи мен эдим. Ойбек, Танланган асарлар.

Бош бармоқ айн. **бошмалдоқ.** Сал нарида қаердандир Шукруллони бош бармоғи билан имлаб чақиради. «Ёшлик». Эшагини тепгандা, чап оёғининг бош бармоғи чиқиб кетган экан. О. Ёқубов. Эр бошига иш тушса. **Бош хотин** 1) энг олдинги хотин; 2) этн. энг катта хотин. **Нажмиддинбойнинг** бош хотинидан Абдуллабой, кичик хотинидан Фазлиддин тугилган. Ойбек, Танланган асарлар. Қилич халифанинг бош хотини Кумрибиби жуда ташвишга тушган эди. С. Айний, Куллар. **Ул** **кишига** куёвча чиқсанг, сен боши хотин, барча хотинлари сенинг чўринг бўладилар. М. Осим, Карвон йўлларида.

8 **кўчма с.т.** Одам, киши. Бир бошга бир ўлим. Мақол. — Бир бошга юзта хўжайин бор. С. Нуров, Нарвон. Бу бош дунёга келиб нималарни кўрмади-а! А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Жон бошига Ҳар бир одамга, ҳар қайси кишига. Бизнинг ферма мудиримиз жон бошига сут истеъмол қилишида Америкадан ала-қачон ўтиб кетган. «Муштум». **Сўққа бош** (тўғриси сўққабош) Якка ўзи, бир ўзи. Ҳидоят қори, сўққабош бўлгани сабабли онасини ишга чиқаради. Мирмуҳсин, Михлар ва пўпанаклар.

9 (саноқ сонлар билан) Чорва ҳисобида ҳар бир адад жонивор. Ўн бош от. Икки боши қўй. Ҳар бош сигирдан икки ярим минг литрдан сут согиб олинди. — Колхоз чорвасига бир юз ўн тўққиз боши мол қўшилди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

10 **Тик** нарсаларнинг тепа қисми, учи, чўққиси. Шамол бўлмаса, дарахтнинг боши қимирламайди. Мақол. Тоқатлига тоғлар эгар бошини, тоқатсизнинг бирорлар ер ошини. Мақол. — **Куёш тик** кўтаралиб.. иссиқдан майсаларнинг боши эгиди. Шуҳрат,

Шинелли йиллар. Гул очилгай қояларнинг бошида, Лолалар бор булоқларнинг тошида. Х. Олимжон.

11 Бирор маросим, тадбир, воқеа-ҳодисанинг рўй бериш, амалга ошиш жараёнидаги дастлабки босқич. *Юсуфбек ҳожининг ўзи ши бошида туриб, Ойбодоққа ташқари ҳовлини тозалатарди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Юринг, холажон, қизни ўзим топаман, тўйининг бошида ўзим бўламан, ёр-ёрни ҳам ўзим айтаман..* О. Ёкубов, Пъесалар. *Билодимки, бу иғволарнинг бошида ўзи бошкош.* К. Яшин, Ҳамза.

12 Ён, олд, томон. *Саидмурод ака ҳашакчилар бошига боргандা, улар тушилкка чиқшишган экан.* Н. Қобул, Беморлар. *Тез-тез бошимга бориб тур.* С. Аҳмад, Юлдуз.

13 Ўрин, каравот ва ш. к. нинг бош қўйиладиган юқори томони; шундай ўринда ётган кишининг белдан юқори томонидаги жой. ..сўри устига ёзилган ўриннинг бош томонидаги учи тепага чўнқайтириб қўйилган ёстиқлар.. озода ҳаётдан хабар берарди. Шуҳрат, Шинелли йиллар. ..ўрнидан дик этиб туриб, каравот бошига ташлаб қўйилган шимнинг камарини сугуриб олди. М.М.Дуст, Лолазор. *Асқар ота бориб, сагананинг бош томонига чўкка тушди ва баланд овоз билан курбон ўқиди.* А. Қаҳҳор, Асарлар. *Ҳожи Кумушнинг бошига келиб ўтириди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. -Бир вақт ҳушимга келсам, отам бошимда ўйғиб ўтирибди, — деди Ҳожи хола. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

14 Баъзи отлар билан бирикиб, шу от орқали ифодаланган нарсанинг ўзини ёки у ўрнашган жойни, ён-атрофини билдиради. *Нигор ойим ўзоқ бошида овқат пишириш билан машғул эди.* А. Қодирий, Мехробдан чён. *Мулланаврўз хирмон бошида қолди.* С. Айний, Куллар. *Отам машҳалани тутиб, охур бошига бордилар.* Ш. Ҳолмирзаев, Оғир тош кўчса. *Ҳайдар ота шу баҳона билан у ёқбу ёқни ҳам кўрай деб, айланнишроқ бўлса ҳам, бозор бошидан юрди.* А. Қаҳҳор, Асарлар.

15 Чўзиқ, давомли, бўйли нарсалар, жой, майдонларнинг бошланиш жойи ёки охир, этаги; шундай нарсаларнинг икки учидан, чеккасидан, томонидан бири. *Дарё бошланган жой дарё боши дейилади.* «География». *Ёрмат Йўлчини судраб, кўчанинг бошига, аравалар тўхтаган жойга юргорди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Хиёбоннинг бу*

бошида нақшдор, ҳаворанг баланд айвоннинг бир чеккаси кўриниб турарди. А. Қаҳҳор, Асарлар. *Аваз дала бошида, омонат бир чайла соясида соч олиб турарди.* С. Сиёев, Аваз. *Хонанинг у бошидан бу бошига юрди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар.

Боши берк кўча 1) бир томондан кириб, иккинчи томондан чиқиб кетиб бўлмайдиган кўча. *Извои боши берк кўчада тўхтади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бу боши берк кўчада у узоқ қамалиб қолмайди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар; 2) кўчма мушкул, қийин аҳвол, чорасизлик, иложисизлик. *Отабек боши берк кўчада қолгандек бўлди, жавобига қийналди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ахир ҳали биз боши берк кўчага кириб қолганимиз ўйқуку.* Улар билан олишиб кўрамиз. С. Аҳмад, Уфқ. **Боши-кети ўйқ (ёки кўринмаслик)** Бошланниши ва охири номаълум, чексиз, тугамас. *Траншея қўргоги бўйлаб ялтироқ ўйғон қувур ҷўзилиб кетган, боши-кети кўринмайди.* Ҳ. Назир, Ўтлар туташгандা. ..боши-кети ўйқ меҳнат давом этмоқда. П. Турсун, Ўқитувчи.

16 Воқеа, ҳодисанинг, бирор муддат ёки фаслнинг, асар, матн ва ш. к. нинг бошланниш жойи, пайти, аввали, муқаддимаси. Ҳикоянинг боши. *Ишимнинг боши ўйқ, Ошимнинг моси ўйқ.* Мақол. *Тўйининг боши — бошлангунча.* Мақол. — **Қиз сўзининг бошини эшишиб илжайди, охирини эшишиб, кўркүвдан бўзарди.** П. Турсун, Ўқитувчи. *Мамлакат урушнинг бошидаётк отадан айрилиб, она қўлида қолди.* Ў. Умарбеков, Сирли соҳил. *Тўти бу хатнинг бошини эшишибок, ўзини ерга кўтариб урган эди.* С. Зуннунова, Олов. -Мен, бўлмаса, гапни бошидан бошлай, — деди Абдурасул. П. Турсун, Ўқитувчи. *Сентябрь бошларида полк гарбга томон ўйл олди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ҳомиднинг совчиси бошқа совчиларнинг муқаддимаси, ёз бошида келадиган қалдирғочларнинг ўйлбошчиси эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Аввал боши Аввало, даставвал. *Бу гапни аввал бошда ўзи ковлаб қўйганилиги учун жим туршига мажбур эди.* К. Яшин, Ҳамза. *Бу саволга аввал боши Бўтабой акам жавоб беришлари керак:* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Аввал боши ўзимизнинг колхозчиларга тушунтириш керак.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Бир бошдан** 1) бошидан, бошланиш жойидан, тартиби билан, бафуржга.

Мен ҳадеб савол бераверганимдан кейин инженер ҳамма воқеани бир бошдан гапириб берди. Ҳ. Назир, Чўл ҳавоси. У ўз бошидан кечирган кулфатлар қанчалик оғир бўлса ҳам, бу жонажон дўстларига бир бошдан сўзлаб бершига тайёр эди. П. Турсун, Ўқитувчи; 2) бир чеккадан, тартиби билан. Проводник кўзйонагини бурун четига тушириб олиб, бир бошдан билетларни текширишига кириши. З. Фатхуллин. Ойимхон унга [Гулсумга]: -Майли, қийналиб ўтирма, сенга бир бошдан ҳамма ҳарфларни ўргатиб қўя қолай, - дебди. П. Турсун, Ўқитувчи. **Хат** (ёки сатр) боши айн. абзац. **Хат** бошидан тақрор ўқимоқ. **Қайта бошдан** Қайтадан, янгидан.

17 **Воқеа**, ҳодиса ва ш. к. нинг бошланиши учун баҳона бўлган нарса, дастлабки сабаб. **Қўшинимнинг оши** – жанжалнинг боши. Мақол. — **Кумринисо Собирахонга** кўз қисиб: -Ўйин-кулгимизнинг боши **Баҳрихоннинг тўйи** бўлади, – деди. А. Қаҳҳор, Хотинлар. **Бахтни бировларнинг остонасидан қидиришининг ўзи баҳтсизликнинг боши!** А. Қаҳҳор, Оғриқтишлар.

18 **Баъзи ўсимликларнинг** калла ёки чоҷоқ шаклидаги ҳосили, меваси. **Бир бош узум**. **Бир бош карам**. **Топган гул келтирас, тоғмаган** – бир бош пиёз. Мақол. — **Пештахта олдига бориб, саватдаги узумдан бир бош танлади-да, тарози палласига қўйди**. К. Яшин, Ҳамза. **Қаёқдан ҳам бир бош кўкнор тоғиб ичирдик, оғзига жийиданинг сувини томизиб кўрдик**. С. Сиёев, Ёруғлик.

19 (саноқ сонлар билан) **Карра**, ҳисоб. **Беш боши қилиб олмоқ**. Ўн боши қилиб тўламоқ.

20 3-ш. эгалик ва ж. к., ў.-п.к., ч.к. аффикслари билан кўмакчи вазифасида қўлланади (қ. **бошига, бошида, бошидан**).

Аёл (ёки хотин) боши билан Хотин киши бўлгани ҳолда, аёл, ожиза бўла туриб. Энди хотин боши билан **Марғилонга мурожаат қўлсинми?** А. Қодирий, Ўтган кунлар. Аёл боши билан мистовоқдек кетмонда ишлганда, биз юрамизми кафтдек кетмон туттиб. Т. Ашуроғ, Оқ от. **Бева** (ёлғиз) боши билан Эрсиз (хотинсиз) ҳолатда қийналиб, ёлғизлик билан, ёлғиз ўзи. **Наники битта шу қизи деб умрини ўтказса, кўзимнинг оқу қораси деб авайласа, бева боши билан шунчалик ўстирса-ю, у юзига тик қараса?** Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Сени севмасам, ярим кечада, қоронги кўчада ёлғиз**

бошим билан орқангдан югуриб юрармидим?!

С. Айний, Қуллар. **Бир ёстиққа бош қўймоқ қ. ёстиқ**. Зайнаб ҳам умид билан бир ёстиққа боши қўйган. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Бир ёқадан бош чиқармоқ** Бир жон, бир тан бўлиб, ҳамжиҳатлик, яқдиллик билан. Кўччилик бир ёқадан боши чиқариб ҳаракат қилса, унинг кучи океан тўлқинидан ҳам зўр бўлади. С. Маҳкамов, Шогирд. Энди гап ўзларингда қолди. **Бир ёқадан боши чиқаринглар**. С. Аҳмад, Уфқ. **Бирор ишнинг бошини ушламоқ** (ёки тутмоқ) Бирор ишни, ҳунарни пухта эгаллаб, шу ишда муқим бўлмоқ ёки умуман ишламоқ; бекор юрмаслик. Бундек далаларга чиқиб, бирор фойдалари оқ ишнинг бошини тутсангиз бўлмайдими? С. Нуров, Карвон. **Вақти-соати келса, ўқиб оларман..** ундан кўра бир ишнинг бошини туттай. М. Ҳазратқулов, Журъат. **Бош бурмоқ** Ваъдасидан чиқмаслик, бўйсунмаслик. **Мен шу қилган яхшилигингга сендан руҳсатсиз боши бурсам, ўттиз пора қаломуло ўрсин!** Ҳамза, Танланган асарлар. **Бошга битган бало қ. битмоқ** III. **Ўртогингиз бошимга битган бир бало бўлди**. А. Қаҳҳор, Асарлар. **Бошга қўймоқ айн. бошига қўтармоқ** 1. **Бошга қўндиримоқ** Киймоқ. Курткани елкамга ташладим, дўнгалақ «грузинча» шапкани бошига қўндиридим. С. Сиёев, Ёруғлик. **Боши билан** 1) бутун вужуди билан, астойдил. Олимжон кўпдан куттилан ишга боши билан кўмилаб кетган эди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли; 2) жони, ҳаёти билан. ..агар бундан бир хиёнат чиқмаса, ҳаммадан бурун мен бунга бошим билан жавоб бераман. С. Айний, Қуллар; 3) боши ёрдамида, боши ҳаракати билан. **Қоратой боши билан «йўқ» деди**. Ойбек, Танланган асарлар. **Ўзбек ойим боши билан келинига ризолик билдириб, «бара-кала!** деб қўйди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Боши боғлиқ** Унаштириб қўйилган. Аччиқланма, бек йигит, ўзи уятчан қиз, яна боши боғлиқ. Ойбек, Навоий. **Боши бузуқ** ёки бузуқ боши Иғвогар, тескаричи, бузуқ фикрли. **Мана сенга, ўйингга боши бузуқларни ўйғаннинг учун!** С. Сиёев, Ёруғлик. Амир қозига буйруқ юбориб, боши бузуқ оёқялангларни ва эски қулларнинг авлодини туттиб қама, деган. С. Айний, Қуллар. **Бошига етмоқ** 1) ўлдиримоқ, ҳалок қилмоқ, нобуд қилмоқ. **Отангнинг бошига етган ўшалар**. А. Кўчимов, Ҳалқа. **Ўпкасида қолган осколка ўн**

йилгача азоб бериб, охири бошига етди. Х. Турсункулов, Ҳаётим қиссаси; 2) охиригача бориб, етиб тугатмоқ; тугатмоқ. Ҳозиргача олтмиш түгүннинг бошига етдингиз. С. Сиёев, Ёруглик. **Бошига күттармоқ** 1) жуда иззатхурмат қилмоқ, ҳурматини бажо келтирмоқ. Шарафларга буркаб ота номини, **Бошига күттарди** онаажонини. Б. Бойқобилов, Садоқат. Қани энди бошқа оталардек бўлса, бошимга күттармасмидим. С. Аҳмад, Уфқ. 2) ҳаммаёқни бузгудек шовқин солмоқ, жанжал қилмоқ. ..төвоқнинг жиндай жойи учган экан. Қайнанам шуни кўриб қолди-ю, бутун ҳовлини бошига кўтарди. «Муштум». Шунча эркакнинг орасида уялмайсанми ҳовлини бошингга кўтариб бақиргани, шарманда!!! К. Яшин, Ҳамза; 3) шодлиқдан, ҳурсандчиликдан бақирмоқ, шовқин солмоқ. Тўйиб-тўйиб шўхлик, бебошилик, «жиннилик» қылсанг, водийни бошингга кўтариб қаҳқаҳа урсанг. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Қизлар уйни бошиларига кўтариб, «ёр-ёр» айтшишаётган пайтда, Санобарга яқин келиб, унинг кифтига қўлини қўйди. К. Яшин, Ҳамза. **Бошига сув қўймоқ** 1) ноўрин сарфламоқ, тугатмоқ, тамомламоқ. Ҳаш-паш дегунча бригадага берилган 14 минг сўмнинг бошига сув қўйди. «Муштум». Сендан нима кўряпман? Қайтанга топганнутганимнинг ҳам бошига сув қуяясан. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ; 2) пачавасини, расвосини чиқармоқ. -Манави-ку, - бувим мени кўрсатдишлар, - ўқишининг ҳам бошига сув қўйди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. **Бошига урадими?** Унга нима кераги бор? Кераги йўқ. Опоқижон, ундаи деманг, бошингизга урасизми ўша бетайин қизларнинг молу дунёсими? Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. Ҳе, иззатини билмаган пасткашлар, икки мингни бошимга ураманми? «Муштум». **Бошига чиқиб** (ёки миниб) олмоқ Бирорга ҳукмрон ёки хўжайин бўлмоқ, бўйсунмай қўймоқ. Бундай йигитнинг эса у бошига миниб олиши турган гап эди. Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири. Сенларда ўзи инсоф деган нарса борми? Пенсионерман деб бошимизга чиқиб оласанлар, шекилли. С. Аҳмад, Юлдуз. Чўри қиз бошимизга чиқиб, бизларни оёқ учи билан кўрсатади. Ойбек, Танланган асарлар. **Бошига ўтқазиб қўймоқ** Ҳаммадан устун кўймоқ, роса эъзозламоқ. Ёш, чиройли хотинга ёқиш, унинг кўнглини кўтариш учун уни ҳаммамизнинг бошимизга ўтқазиб қўйди.

Ойбек, Танланган асарлар. **Бошида ёнғоқ** (ёки тош) чақмоқ Доимий равишда хўрламоқ, азобламоқ, жабрламоқ. Кейин Гулнорга худо беради, у эрка-арзанда хотин бўлиб.. кўнглига нима келса, шуни қилади.. бошимизда ёнғоқ чақади. Ойбек, Танланган асарлар. Уч кун ўтмай [кундошим] бошимда тош чақишига бошлади. Ойбек, Танланган асарлар. **Бошида калтак** (ёки таёқ) синмоқ қ. калтак. ..мудирнинг таёғи кўпроқ унинг бошида сина бошлади. «Гулдаста». **Бошидан зар қўймоқ** қ. зар. **Бошида қолмоқ** Керакмас, зарурмас; куриб кетсин маъноларида ишлатилади. Қараб туринг, тўйига ҳам бормайман, тўйи бошида қолсин. Т. Алимов, Совға. Топиб келган матоҳинге бошингда қолсин. С. Аҳмад, Юлдуз. **Боши ёстиқда тегмоқ** 1) ётмоқ, ухламоқ; 2) касалланмоқ, бетобланмоқ. **Боши кетмоқ** Ўлдирилмоқ, курбон бўлмоқ.. тўғри гапир, бўлмаса бошинг кетади. У. Исмоилов, Сайланма. **Бошимиз кетсаям, қайтмаймиз** бу ўйлдан. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. **Боши кўкка** (ёки осмонга) **етмоқ** Фоят ҳурсанд бўлмоқ, жуда ҳам кўнгли кўтарилимоқ. **Масалани шундай ҳал қилиш** керак эди. Каримкул акадан эшишиб, бошим кўкка етди. Ойбек, О. в шабадалар. Тўсатдан кириб борсам, онам бечоранинг боши кўкка етар.. «Гулдаста». **Бошинг тошдан бўлсин** Умринг узоқ бўлсин, завол кўрма, ўлма. Ҳа, ишқилиб, боши тошдан бўлсин. А. Қаҳҳор, Асарлар. Ҳайр, ўғлим, қаерда бўлсанг ҳам, омон бўл, бошинг тошдан бўлсин. «Гулдаста». **Бошини айлантиримоқ** қ. айлантиримоқ. Оиласи бўла туриб, ёш қизнинг бошини айлантиришга уялмадингизми? Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Бошини боғламоқ** Унаштириб ёки уйлантириб қўймоқ. Биз Отабекни Тошкентдан уйлантириб, бошини боғламасак, кун сайин унинг Марғилон югуришидан қутула олмасмиз. А. Қодирий, Ўтган кунлар. -Иккала томоннинг келишувидан сўнг фотиҳа қилиниб, қизнинг боши боғланди. «Муштум». **Бошини буқмоқ** 1) уялтириб, ерга қаратиб қўймоқ. Секин гапир, секин.. шарманда қилдинг, бошимни ерга буқдинг, сен жувонмар! Ойбек, Танланган асарлар. -Туринг, қизим, - элликбошининг тошвиши бирдан мулойимлашади, - ота-онанинг бошини буқманг. Ойбек, Танланган асарлар; 2) бўйсундирмоқ, тиз чўқтиримоқ, тобе қилмоқ; тушкунликка туширмоқ. Ўла, Қора-

той. Ишқилиб, Йўлчи боламга таянч бўл, ёлғизлатма, ўигитнинг кўнгли бузилмасин, боши букилмасин. Ойбек, Танланган асарлар. Қарз кишининг бошини буқади. Ойбек, Танланган асарлар. **Бошини емоқ айн. бошига етмоқ.** Ҳуснинг бошингни ейди.. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. Ота-онасининг бошини еган шум етим. П. Турсун, Ўқитувчи. **Бошини иккита қилмоқ** (ёки қўшмоқ) Уйлантириб қўймоқ. -Биз ҳам орзу-ҳавас кўрмай ўтмасак: кўзимизнинг очиқлигига бошингни иккита қилиб қўйисак деймиз-да, ўглим, - деди чол. М. Исмоилий, Фарона т. о. Бир амаллаб қишидан чиқсан, Полвонбойнинг бошини ҳам қўшиб қўярмиз. Ж. Шарипов, Хоразм. **Бошини силамоқ** 1) эркаламоқ, юпатмоқ. Йўлчи Гулнорнинг бошини силаб, воқеани қисқача айтиб берди. Ойбек, Танланган асарлар. **Нозим** Зуҳранинг бошини аста силаб, ўз, кўз ёшини белбоги учига артди. «Гулдаста»; 2) ўз паноҳига олиб ардоқламоқ, боқмоқ, тарбия қилмоқ. Элга берсанг ошингни, эрлар силар бошингни. Мақол. ■ **Нодира онаси ўрнида Анварнинг бошини силаб, истиқболи учун қайғурди.** А. Қодирий, Мехробдан чаён. **Бошини тикмоқ** Ўзини қурбон қилишга тайёр бўлмоқ. Нега энди.. меҳнаткаш мусулмон учун бошини тиккан.. ўигитни жаллод болтасига топширап экан? К. Яшин, Ҳамза. ..Ҳа, Ҳомид ака, сиз жонни аямасангиз, мен ҳам ўйлингизга бошимни тикдим.. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Бошини ҳам қилмоқ** Уятга, номусга қолдириб кетмоқ, бошини (юзини) ерга қаратмоқ. Эл-юрт олдидга бошимни ҳам қилиб кетдинг, орқангдан қувмадим. С. Аҳмад, Уфқ. Арзимаган иш деб бошини ҳам қилманг. С. Аҳмад, Уфқ. **Бошини қовуштироқ** (ёки бириктироқ) қ. қовуштироқ. **Бошини қотирмоқ** (ёки оғримоқ) 1) бўлар-бўлмас иш, ҳаракат, гап ва ш. к. билан жонига тегмоқ, безор қилмоқ. **Бемабни саволларинг билан бошимни қотирма;** 2) узоқ ва жиддий ўйламоқ; ташвиш чекмоқ. Бу азалий жумбоқ устида не-не алломалар бош қотирмади дейсиз. «Фан ва турмуш». Буқун ҳам худди шу мақсадда ўигилишиб, декча қайнатишни ғамида бош оғримашарди. Ойбек, Навоий. **Боши очиқ** (ёки бўш) 1) паранжи ташлаган, паранжи ёпинмайдиган; очиқ; 2) унаштирилмаган, уйланмаган ёки ажрапишган. Энди у *[Мунаввар]* боши очиқ қиз бола эмас. Оиласи. С. Анорбоев, Мехр. -Бугун-

дан бошинг очиқ. Уч талоқ қўйдим. «Ёшлик». Ўзбекларнинг яхши қизи бор бўлса, Боши бўшими дейин, аввал сўрайин. «Алпомиши». **Боши чиқмаслик** (ч.к. билан) Сира қутулмаслик, бўшамаслик; доимо ташвиш, галва билан яшамоқ. Унинг боши касалдан чиқмай қолди. ■ Ана шундан бошлаб ташвишдан боши чиқмай қолди. Ж. Абдуллахонов, Ҳона-дон. ..ҳеч яхшилик қилмай дейман-у, кўнгил бўшилик қилиб қўяман, кейин бошим галвадан чиқмайди. Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири. **Боши қоронги** Баъзи ҳомиладор аёлларда ҳомила-дорликнинг дастлабки ойларида бўладиган ҳолат, аҳвол (мас. бирор нарсани тусаш ёки унга тоқат қилолмаслик). Унинг анорга боши қоронги. **Боши қоронгига олам қоронги.** Мақол. ■ **Вика ҳомиладор**, унинг иттифоқо «кока-кола»га боши қоронги бўлиб қолди. Мирмуҳсин, Ҳикоялар ва қиссалар. **Боши қотмоқ** (ёки шишироқ) Нима қиласини билмай қилмоқ, гантиб қилмоқ; доимо ўйлаб, бирор хуносага келолмай юрмоқ. Бу битмайдиган саводдан Элчиевнинг ҳам боши қотиб юрарди. Э. Аъзамов, Жавоб. Ёш журналист топширикни олишга олиб қўйиб, боши қотиб қолди. «Муштум». Эшитдим, лекин нима чора? Шу кунда ҳамманинг боши шишиган. Ойбек, Танланган асарлар. **Бош кўтариб юрмоқ** Юзи ёруғ, пок, ҳалол бўлганлиги учун кишилар ўртасида бемалол, хижолат бўлмай, ерга қарамай юрмоқ. Сиз эсингизни еб қўйибсиз, ўғлингизни марғилонликка топшириб қўйиб, яна эл ичиди бошингизни кўтариб юрмоқчи бўласизми? А. Қодирий, Ўтган кунлар. Қизингизни деб шаҳарда бош кўтариб юролмайдиган бўлдим. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Бош кўтармоқ** 1) оёққа турмоқ, тузалмоқ. **Бемор касалдан бош кўтарди;** 2) машғул бўлган бирор ишдан тўхтамоқ, узилмоқ. **Профессор Шерзоднинг касаллик варақасидан бош кўтарди-да, негадир жи-майди.** Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор. -Яши, - деди Турсунбой ишидан бош кўтармай. С. Аҳмад, Уфқ; 3) униб чиқмоқ, кўқармоқ. Кўклам келиши билан бегона ўт боши кўтармасин деб.. ер молаланди, чизелланди. Ҳ. Нурий, Яшил хирмон. Қишлоқ ёмғирдан ювилиб, яшнаб кетган эди. Деворлар тагида адашиб бош кўтарган мунис майсалар эртага қор остида қолишидан бехабар яшнаб турарди. Ў. Ҳошимов, Калбингга қулоқ сол; 4) уфқдан кўтарилмоқ,

чиқмоқ (асосан Қүёш, Ой ҳақида). Қүёш уфқдан аста бош күтариб, ўзининг заррин нурларини соча бошлади. «Ёшлик». Қишлоқ қизларида лўпни юзли ой Бошини күтарди, кулди саҳро, сой. Файратий; 5) қарши ҳаракат қилмоқ, исён қилмоқ, кўзғалмоқ. Тошкент ҳокими бўлган Азизбек Қўқонга қарши бош кўтартган. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Қамбагай бош кўтарса, бой тош кўтаратди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Бир вақт келиб, дадамнинг куни етса, Гулнорнинг чурвакалари бош кўтаратди. Ойбек, Танланган асарлар. **Бош олиб кетмоқ** Ҳамма нарсадан воз кечиб, бошқа жойларга бутунлай кетиб қилмоқ. Ўз акамга мен сигинди бўлгунча, Бу ўлқадан бошим олиб кетаин. «Алпомиш». Бугун у саройдан мутлақо бош олиб кетди. С. Сиёев, Ёруғлик. Мехри касалхонадан чиққандан кейин, Нисо буви иккала қизи билан номаълум томонга бош олиб кетди. А. Қаҳҳор, Асарлар. **Бош оққан томонга кетмоқ** Дуч келган томонга, тўгри келган ёққа қараб кетмоқ. У кўчага чиқди, қаёққа бораётганини билмай, боши оққан томонга юриб кетди. К. Яшин, Ҳамза. Бечора иш қидириб, боши оққан томонга борар экан. Ойбек, Нур қидириб. **Бош оғриғи** Дардисар нарса, ортиқча ташвиш, даҳмаза. Ростини айтсам, шу замонда гап-сўз қайнаб кетган, лекин бирорининг ҳам маъноси ўйқ, борида ҳам маза-матра ўйқ. Ҳаммаси бош оғриғи гаплар. Ойбек, Танланган асарлар. Бўлса бўлар, бўлмаса ўйқ-да. Бекорга бош оғриғи қилиб, ичингдан ўртаниб юрасанми? П. Турсун, Ўқитувчи. **Бош сўқмоқ** (ёки тиқмоқ) 1) оёқ қўймоқ, кирмоқ, етишмоқ. Кампир энам қиз қидира-қидира тинкаси қуриди, қайси эшикка бош тиқса, сўрашармиш: савдогарми, борги борми, уй-жойи борми? Ойбек, Танланган асарлар. Сен ўлгур бу ўйга бир марта ҳам бошингни тиқмадинг. Ойбек, Танланган асарлар. Ҳонага Эргаш бош сўқади: -Мумкинми? «Гулдаста». Шербек кечки пайт оғилхонадан қайтиб келаётib, идорага бош сўқди. С. Анорбоев, Оқсой; 2) ўрнашмоқ, жойлашмоқ. У айтган толлар қулабди, боши тиқмоқчи бўлган мактаб-маориф соҳасига тамоман янги одамлар, олов нафасли ёшлар келибди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари; 3) аралашмоқ, қотишмоқ. Собиржон бирорларнинг гапига кириб, шунақанги ишларга бош сўқмаса эди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Сиз ҳам мени болам дессангиз,

шу бугун менинг ишинга бош сўқманг. О. Ёқубов, Пъесалар; 4) бошни тиқиб, киритиб қарамоқ, текширмоқ. Улар эшик тирқишиларидан мўралайдилар ва қия очиб, бошларини сўқадирлар. Ойбек, Танланган асарлар. Тоҳир пастки қаватдаги очиқ эшикларга бош тиқиб қаради. П. Қодиров, Юлдузли тунлар; 5) қўймоқ, тирамоқ. Гулнор бошини Йўлчининг кўкрагига сўқиб ўйглади. Ойбек, Танланган асарлар. **Бош тортмоқ** 1) бошоқламоқ, гунчаламоқ. Сизни оғзи қон бўри дедим, чунки.. сиз янги очилган гулларни, энди боши тортган лолаларни вақтсиз сўлдирасиз, очилиб битмай ўлдирасиз. А. Қодирий, Ўтган кунлар; 2) бирор иш, вазифа, бурч ва ш. к. ни бажаришдан юз ўтироқ, қочмоқ. Арманни уста қора мармар лавҳадаги сўзларни ўчириб, қайта ёзишдан кескин боши тортди. Н. Аминов, Суварак. Қўйдек ювоши мусулмонлар бугун мардикорга боришидан бош тортмоқдалар. Н. Сафаров, Танланган асарлар. **Бош тўлғамоқ айн. бош тортмоқ** 2. Бу тақдирда итоатдан бош тўлғаган Тошкент устига, албатта, Мусулмонқул золим қўшин тортар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Бош урмоқ** 1) бормоқ, мурожаат қилмоқ. Йўлчи қаёққа боши уришини, кимнинг ёқасидан тутишини билмай, анча вақтгача кўчаларда тентириб юрди. Ойбек, Танланган асарлар; 2) ёрдам сўрамоқ, бош эгиб келмоқ. Сенинг учун азизларга боши урдим, Боргин, болам, сени ҳаққа топширдим. «Маликаи айёр». Ахир фарзанд учун она нималарга боши урмайди? «Гулдаста». Нега ўйламай-неттмай, эшигига боши уриб келган бир ўигитни қувлаб соладир? А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Бош устига** Бажонидил, жону дил билан. Учрашганингиз тўғрисида менга маълумот ёссангиз, тагин миннатдор қиласдингиз. -Бош устига. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Табибийнинг гапи но-жёя бўлиб, бир чаламулла боланинг сўзлари эътиборга лойиқ дессангиз, миннатдормиз, боши устига, хоним. С. Сиёев, Ёруғлик. **Бош эгмоқ** 1) бошини туширмоқ, ерга томон пасайтироқ. Қўшиқ тамом бўлди-ю, у боягидай табассум билан оҳиста боши эгиб қўйди. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол. Аҳмад Ҳусайн бошини сал эгди, унинг туси ҳам алланечук ўзгарди. Ойбек, Нур қидириб; 2) бўйсунмоқ, итоат қилмоқ, тиз чўқмоқ; сажда қилмоқ. Қачонгача энди биз ётларга боши эгамиз, пора бериб кун кўрамиз. Н. Сафаров,

Танланган асарлар. Амирга бошини эгмаган кекса шоирни отга боғлаб, қуриб ётган ўт устида ёқиб юборишиган. Газетадан. Кимдир тош отса ҳам гоҳо ортимдан, Қошимда бош эгди, келиб сўнгги дам. А. Орипов, Йиллар армони; 3) ёлвормоқ, ялинмоқ. Эркак бошимни эгиг қайтиб бораманни, унақада хотиним бўйнимга чиқиб олади, дерди. С. Аҳмад, Уфқ; 4) мотам тутмоқ, мотамсаро бўлмоқ. Мунгли дўппайган қабрлар устида бағри қон қизгандоқлар боши эгди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Балки у кун бошим узра Дўстлар боши ҳам эгадир. А. Орипов, Йиллар армони. **Бош қашимоқ** Ноиложлиқдан нима қилишини билмай ўйлаб қолмоқ, хаёл сурмоқ, бош қотирмоқ. Ҳовли ўртасида бош қашиб қолди ва кўзини қисиб, хотинига қаради. А. Қодирий, Мехробдан чаён. **Бош қўшмоқ** Аралашмоқ, қотишмоқ; қўшилмоқ. Бой, мен ўйлаган бу ишга сиз ҳам бош қўшсангиз, савоб бўлармиди? Н. Сафаров, Танланган асарлар. Укаларимнинг кир-чирини юваб, бағрига олиб ўтирасин деб, бу ишга мен ўзим бош қўшдим. Ойбек, Танланган асарлар. Менингча, муҳими ишни бошлаб олиш, у ёғига халқнинг ўзи бош қўшади. К. Яшин, Ҳамза. **Бош ҳарф тиш**. Катта ҳарф. **Иши бошидан ошибиб ётиди қ. ошмоқ 1.** Набирали бўладиган Ўзбек ойимнинг иши бошидан ошган.. эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Катта бошини кичик қилиб қ. катта.** Аммо-лекин хатосини тан оляпти, кечирим сўраяпти катта бошини кичик қип. А. Кўчимов, Ҳалқа. **Менинг сенга бошим қоронги эдими?** кест. Сенга кўзим учиб турганмиди? (номатлуб киши келиб қолганда айтилади). **Оёғига бош қўймоқ 1)** айн. **бош урмоқ.** Душман қурсин, эсларимни шоширди, Мирза Маҳмуд оёғига бош урдим. «Юсуф ва Аҳмад»; 2) бош эгиг, ҳурмат, эҳтиром билдиримоқ. Агар кўчада бўлмаса эди, Йўлчи шу онда бу гўзал, тоза юракли, жасур, вафодор қизнинг оёқларига бош қўйнишга тайёр эди. Ойбек, Танланган асарлар. **Эркак боши билан** Эркак киши бўла туриб. Эркак боши билан кўчада оғзига сўргич тиқиб, бола кўтариб юрсинми?! Т. Алимов, Ишқилиб ўқимаган бўлсин-да. Эркак бошлари билан оғизлари гийбатдан бўшамайди. С. Сиёев, Отлиқ аёл. **Ўз бошига** Ҳар ким ўз ҳолича, ўзича, мустақил. - Бу ўтирганларнинг кўпичи.. ер олиб, ўз бошига дечқон бўлиб олди, - деди Абдурасул. П. Турсун, Ўқитувчи.

БОШАРИҚ Асосий, катта ариқ. *Fай-булланинг ўзи бошариқ олдида шланг тортиб, гўза сугормоқда эди.* «Шарқ юлдузи».

БОШАФҚАТ [бо.. + шафқат] Ўта шафқатли, меҳрибон, раҳмдил. ..ул соябони марҳамат ва меҳрибони бошафқатнинг хизматларига камари хизматни берк боғлаган бўлур эдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БОШБОШДОҚ Ҳеч кимга ва ҳеч қандай қонун-қоидага, тартиб-интизомга бўйсунмайдиган; ўзбошимча, тартибсиз, бебош.

БОШБОШДОҚЛИК Ҳеч қандай тартиб-интизом бўлмаган, ҳар ким ўз бошига иш тутадиган бир ҳол; ўзбошимчалик, бебошлик; анархия. *Баъзан қаттиққўллик ҳам керак. Усиз тартиб-интизом издан чиқади.. бошбошдоқлик бошланади.* С. Анонбоев, Оқсой. Қорабулоқда том маъноси билан бошбошдоқлик ҳукм сурар эди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Булар натижасида адабий талаффузда ва имюда турлилик пайдо бўлди, бошбошдоқлик келиб чиқди.* «ЎТА».

БОШВОҚ (асли бош + боғ) Чорва молларининг бошига боғланадиган арқон; нўхта. *Сигир ўғирлаган қутуди, Бошвоқ ушлаган тутилди.* Мақол. — Ойниса энди сигирнинг бошвогига қўл чўзганини билади, нақ боши устида алланарса қаттиқ гумбурлаб кетди. Х. Султонов, Онамнинг юрти.

Бошвоқ солмоқ Бўйсундирмоқ, жиловламоқ. Ҳа, огоҳ бўлинглар, одамлар, огоҳ, Урушга ўйл қўйманг, солингиз бошвоқ! Газетадан. **Бошвоғини ўқотиб қўймоқ** Ўзини тута олмай, босар-тусарини билмай қолмоқ, ҳовлиқиб кетмоқ. *Баъзи нодон қизлар бошвоқларини ўқотиб қўядилар.* М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси. **Бошвоғи маҳкам бўлмоқ** Мустаҳкам, собит, пухта бўлмоқ. *Босадиган қадамингиз, оғиздан чиқадиган сўзингиз бошвоғи маҳкам бўлсин.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. **Бошвоғи ўқитдай** Ўз эркига ташлаб қўйилган, қаровсиз, назоратсиз. Ҳамма айб ота-онангда, бошвоғи ўқитдай қўйиб юборишиади. К. Кенжа, Тоғ йўлида бир оқшом.

БОШВОҚСИЗ 1 Бўйнида боғичи, арқони, югани ўйқ, Гўзал боғларда, экинзорларда энди бошвоқсиз қорамолларнинг диринглаб чопганини.. кўрди. Ойбек, Нур қидириб.

2 кўчма. Ўз эркига қўйиб юборилган, назоратсиз. Эрсиз хотин — бошвоқсиз от. Мақол. — **Бошвоқсиз қолган нортую нима-ю,**

эл назаридан қолган одам нима? С. Кароматов, Бир томчи қон. Үглимнинг феъли ўзимга аён-да: бошвоқсиз қолса, боши оққан томонга оғиб кетаверади. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

З кўчма Эркин, озод. *Бошвоқсиз давронни сурмоқдаман хўп, Маза қилиб қандимни урмоқдаман хўп.* Р. Бекниёз, Тўтиё.

БОШВОҚСИЗЛИК Үйламай-нетмай иш тутаверишлик, назоратсизлик. *Шошимашошарлик, бекарорлик, енгилтаклик.. ганирлик ва бошвоқсизлик энг зарарли одатлардир.* Газетадан.

БОШБАРМОҚ айн. *бошмалдоқ.*

БОШДА рвш. Аввалда, дастлабки вақтда, дастлаб, аввал. *Мен сизга бошда нима деган эдим?* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Офтоб ойимни юпатиш учун ўтган-кетгандан ва бошда ўиглаб эрга теккан қизларнинг чимилдиқда ўигит билан апоқ-чапоқ бўлишиб кетганларидан ҳикоя қилди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бошда дарёнинг чап соҳили устидан жарликка қия тушган торгина сўқмоқ ўйлдан юришга тўғри келди.* Й. Шамшаров, Тошқин.

БОШДАН рвш. Аввалдан, дастлабки вақтдан. *Кийимни – бошдан, болани ёшдан асра.* Мақол. ■ *Кўплар ақл-идроқ билан ҳаёт ўйларини бошданоқ тўғри белгилаб.. кун сайн юксакликка интилаверадилар.* Газетадан.

БОШДАН-ОЁҚ рвш. 1 *Бошидан то оёғигача. Йўлда кета туриб, Ботирави Эъзозхонга бошдан-оёқ разм солди.* Ҳ. Гулом, Машъял. *Дилдорга бошдан-оёқ назар ташлаб олди-да, индамай юриб ўтиб кетди.* С. Аҳмад, Уфқ. 2 *зотининг бошдан-оёғи зарга ўралгани билан, ўзи ёмон бўлса, кимга кераги бор.* Т. Мурод, От кишинаган оқшом.

Бошдан-оёқ кийим (ёки сарпо) қ. бошоёқ. *Марияга дарров бошдан-оёқ кийим кийдирадилар.* Ойбек, Танланган асарлар. *Хуллас, янга зўр келиб, камарни еча билса, куёв тараф енгизган бўлади.* Янгага бошдан-оёқ сарпо кийгизади. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 *Бошидан то охиригача; тугал, батамом; батафсил. Башорат воеанни бошдан-оёқ айтиб берди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Шошманг, бошдан-оёқ гапирмасам, ишонмайсиз.* Ойбек, Танланган асарлар. *Сарой маст ўйқуда, бошдан-оёқ майин ишак гиламлар тўшалган узун ўйлак кимсасиз эди.* О.

Ёқубов, Кўхна дунё. *Ернинг бошдан-оёғига экиб пиёз, Тенасига чайла қуриб, кутибидир ёз.* Ф. Гулом.

БОШИГА кўм. вzf. Ёнига, олдига, қошига. *Битар ишнинг бошига, яхши келар қошига.* Мақол.

Гектар бошига 1) ҳар бир гектарга. Гектар бошига бир машинадан ёнг солинди; 2) ҳар бир гектардан, ҳар бир гектар ердан. *Ҳосилни гектар бошига 40 центнерга етказмоқ.*

БОШИДА 1 кўм. вzf. Ёнида, олдида, қошида. *Аёллар кўприк бошида чапак ҷалиб, тиззаларини уриб чинқиришиди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 айн. **бошда.** [Малика:] *Ажаб қинти!* *Бошида айтдим, Зулфиядек қизни ўифлатманглар, кўз ёшининг уволига қоласизлар, дедим, кўнмадиларинг.* О. Ёқубов, Биринчи муҳаббат. *Томдан тараша тушгандек қилиб сўзланган гапларга бошида уларнинг иккови ҳам тушунмади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БОШИДАН кўм. вzf. Ёнидан, олдидан, қошидан. *Ўчоқ бошидан овқатни олиб келмоқ.* *Қозон бошидан туриб гапирмоқ.*

БОШИЖОАТ [бо.. + шиҷоат] айн. **шиҷоатли.** *Мана, унинг қаршиисида бошижоат отаси гавдаланди.* Ойбек, Қуёш қораймас.

БОШКЕСАРЛАР Каллакесарлар, безорилар, газандалар. *Айтмадимми!* Ҳамма ўғри, бошкесар, ялангоёқларнинг бошида Акбарали ўзи туради! Чўлпон, Кеча ва кундуз. ..*Бу бошкесарлар жонимизга тегдилар.* Ҳ. Олимжон.

БОШЛАБ 1 **Бошламоқ** фл. рвдш. Бир лаҳзадан кейин *Муяссарни бошлаб орқага қайтишиди.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. Аввало, шуни айтиб қўйяки, сенга бошқа муаллим топиб қўйдим, Эртага бошлаб келгайман. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

2 рвш. Энг аввал, ҳаммадан олдин, дастлаб. *Оғриқнинг биринчи куни Кумуш ҳеч кимга сезидирмай юрди.* Аммо иккинчи кун буни бошлаб Отабек, ундан кейин Ўзбек ойим сезди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. [Азизбек] *Бошлаб фуқарога салом берди, сўнгра синиқ ва ожиз қолган бир товуш билан ҳалқка узр айтиди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бошлаб ҳудайчи от устидан бир кимхоб тўнни олиб, кўргонбегига кийдирди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 кўм. (ч. к. от билан) *Бери, буён.* Шу кундан бошлаб у ҳам раиснинг олдида тўнғиллаб

гапирадиган бўлиб қолди. «Муштум». ..Тоши пўлат түғилган кунидан бошлабоқ кулфат, ғам-қайғуга ўргакланди. К. Яшин, Ҳамза.

БОШЛАМА Бирор ишга қўйилган биринчи қадам; ишнинг боши, бошланиши, ибтидоси. Тўй кейинроқ бўлади, бу фақат бошламаси. — **Бошламасига** Саида билан Роҳила бир-бирларининг чилвир сочларини шарт-шарт кесиб ташлашиди. А. Муҳиддин, Оташ қалбли қиз. Ёр-ёр сўнгига анъанавий бошлама бир оз ўзгартирилган шаклда қўшиқнинг тугалланмаси сифатида тақрорланиб келади. «ЎТА».

БОШЛАМОҚ I Бирор ишга киришмоқ, У қўлларини орқасига қовуштириб, ўнг елкасини пича олдинга чиқарип туриб гап бошлади. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Гуландом чойдан бир ҳўлаб, яна ўз ҳикоясини бошлади. Ойбек, Танланган асарлар. Гудсин ўзининг қўнгироқдек товуши билан «Ифларман» кўйидан бошлади. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Йўл кўрсатиб, етаклаб, бош бўлиб бормоқ; тортмоқ, олиб кетмоқ. Яхши билан ошна бўлсанг, яхши йўлга бошлайди. Мақол. **Бошлиқ бўлиш осон, Бошламоқ қийин.** Мақол. — **Норқўзи мухбирларни шийпон ёнидаги толзорга бошлади.** Ҳ. Фулом, Феруза. Ақл ва виждан қайси йўлга бошласа, ўша йўлга кираман. Ойбек, Нур қидириб. Ҳаёл уни яна уруш фронтларига бошлади. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

3 -и(б) аффиксли равишдош шаклида кўшма феъллар таркибига киради, мас. бошлаб бормоқ, бошлаб келмоқ. — **Йигитча уни лоиҳа атала бўлиб ётган бир кўчага бошлаб кирди.** П. Турсун, Ўқитувчи. *Гаввос Меъморни ўша шинам хона сари бошлаб борди. Мирмуҳсин, Меъмор.*

4 -а, -й аффиксли равишдошлар билан ифодаланган иш-ҳаракатнинг бошланганигини ёки унга киришилганлигини билдиради, мас. тўқила бошламоқ, қарий бошламоқ. **Шабада эса бошлади.** — **Тавҳидий дафтарчани очди ва қадамини секинлатиб, ўқий бошлади.** А. Қаҳҳор, Асарлар. *Ойбодоқ кета бошлаган эди, Отабек уни тўхтатди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БОШЛАМОҚ II маҳс. **Бошлиқ солмоқ,** янги бошлиқ солиб тикламоқ (этик, маҳси ва ш. к. ни). **Мен эски этигимни бошлатиб олдим.**

БОШЛАНМА айн. **бошлама.** Бу икки сатр ҳар вақт анъанавий бошланма вазифасини ўтайди. «ЎТА».

БОШЛАНГИЧ 1 Дастрлабки, бошланишдаги; ўлчаш, қиёслаш учун асос қилиб олинган; бош. **Снаряднинг бошлангич тезлиги.** **Бошлангич далиллар.** — **Меридианларнинг бириси, яъни Лондон орқали ўтадиган меридиан, «бошлангич меридиан» деб ҳисобланади.** «География».

2 Қўйи, биринчи босқич. **Бошлангич синф.** — **Бошлангич таълим билимлар пойдевори ҳисобланади.** «Фан ва турмуш». **Бошлангич маълумотни олгач, у ўқитувчилар тайёрлаш курсига ўқишига кирди.** Газетадан. **Башоратни бошлангич мактабга беришининг фойдаси ўйқ.** А. Мухтор, Опа-сингиллар.

3 Энг оддий, элементар. **Бошлангич физика.**

4 Дастрлабки ҳолдаги, ибтидой. **Бошлангич жамият.** — **Бошлангич вақтда одамлар ёввойиликда, тушкунликда ҳаёт кечиришган.** О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув.

5 от, айн. **бошлама.** Эришилган муваффақиятлар катта ишларнинг бошлангичи, холос.

БОШЛАШМОҚ **Бошламоқ I** 1, 2 фл. бирг. н. **Бийдай даштда иш бошлашиди.** «Ўзбекистон қўриқлари». **Анвар Раъно билан бошлашиб, ҳужрадан чиқди.** А. Қодирий, Мехробдан чаён. **Тўртингчи кун кечқурун Назиржон Тўхтақул ака билан бошлашиб кириб келди.** Ойдин, Ўзидан қўрсин. ..сизга ишонаман. **Лекин кечаси иккаламиз бошлашиб юришишимиз уят бўлади.** С. Кароматов.

БОШЛИ 1 **Боши, калласи бор.** *Етти бошли илон* (эртакларда). — **У [Қоратоў] ўттис саккиз-қирқ яшар, юмалоқ, катта бошли, билаклари ўғон киши эди.** Ойбек, Танланган асарлар. **Бунинг орасида илон бошли билагузукдан тортуб ҳар хил тақинчоқларгача чиқди.** М. Мансуров, Ёмби.

2 кўчма с. т. **Ақли, ақли-хушли.** **Бошли йигит.** **Олтин боши отанг билан қолгунча, пахмоқ бошли онанг билан қол.** Мақол. **Бошли бўлсанг, бошли бўл.** Мақол.

Бутун бошли **Бутун,** бир бутун; бутунлигича. **Ҳаммаси менга ёпишади:** -**Бутун бошли отнинг қаёқша ўйғолганини билмасанг, нима қилиб юрибсан қоровулликнинг кафилини олиб, — дейишади.** Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. **Лашкарбошининг қўрумсоқлигини қаранг..** бутун бошли хўмча кўмид, ичида чақа

ҳам қолдирмабди-я. М. Мансуров, Ёмби. Мен сендайлигимда бутун бошли оиласи тебрат-ғанман. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Янги ерлар очишиб, бутун бошли янги хўжаликлар таш-кил тонди. «Ўзбекистон кўриклиари».

БОШЛИҚ I Идора, муассаса, ташкилот ва ш. к. га раҳбарлик қилувчи шахс; раҳбар. **Бошлиқ** бўлиши осон, бошламоқ қийин. Мақол. — **Бошлиқ** ўзини бу қадар яқин олишидан Мансур Обидович сал талтайиб кетди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. **Бошлиқ** бува, минган отинг қон-қора, **Бошлиқ** бўлсанг, ҳаммаларга тенг қара. «Қўшиқлар».

2 Умуман, бошчилик, раҳбарлик қилувчи; раҳнамо. **Оила бошлиғи**. Рўзгор бошлиғи. Қабила бошлиғи. — **Табибий бошлиқ** шоюри замонлар бавзи кунлари тўрт маротабагача Тозабоққа қатнарди. С. Сиёев, Аваз.

БОШЛИҚ II Баъзи Шарқ ҳалқарининг совуқ, қор-ёмғир ва офтобдан сакланиш учун бошга киядиган жун ёпинчиги.

2 Оёқ кийимининг юзи ва ёнини қоплаб турдиган қисми ва шу қисм учун бичилган тери. Этикнинг бошлиғи ўйртишибди. Этикка янги бошлиқ солмоқ.

БОШЛИҚ III 1 Юганнинг юқори (отнинг бошида турдиган) қисми.

2 Мокининг ичилда унинг икки қовурғасини бирлаштириб турган иккита темир қисм.

БОШЛОВЧИ I Бирор нарса, ҳаракатни бошлаб берувчи ёки унга ундовчи. Эркак умрининг қисқаришига оиласаги жанжалсуронлар, шу жанжалларни бошловчи аёллар ҳам сабабчи бўлади. Газетадан. ..ичкилик қасофат эканини, унга бошловчи улфатлар кулифат келтиришини Носиржон тушуниб етса, тўғри ўйла тушиб олади. Газетадан.

2 Бошлаб борувчи, етакчи. Ақл бошловчи, тана ишловчи. Мақол. — **Кумушабиби бошловчи қизлар** билан уйга кирди, ундан таралган атирислари билан уй тўлди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бўлти, яхши.. Сен олдинда борасан, бошловчи бўлиб.. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

3 Телекўрсатувлар ва радиоэшиштиришларни олиб борувчи шахс.

БОШМА-БОШ рвиш. 1 Бошини бошга қилиб, бошини бошга қаратиб. **Бошма-бош** ётмоқ.

2 Бирни бирга (устига пул ёки бошика нарса бермасдан, олмасдан). **Бошма-бош**

қилмоқ. **Бошма-бош алмаштироқ**. — **Бу отингга бошма-бошга кўнайин, Бошма-бош алишсанг, шолни берайин.** «Гулшанбоғ». Отанг олиб келган бойнинг қизини, **Бой қизига сени қилдиқ бошма-бош**. «Бўтакўз».

БОШМАЛДОҚ (асли бош бармоқ) Қўл ёки оёқ панжасидаги биринчи йўғон бармоқ. Бу узукни олиб бошмалдоққа тақибди. «Луқмони Ҳаким». Бир вақтлар Тожибувининг бошмалдогига ҳасмол чиққан эди, тузалиб кетдими? Мирмуҳсин, Умид. **Болалар бармоқларни букиб айтувчи эдилар**: бошмалдоқ, қорамалдоқ, том тешаман, бўхча ўғирлайман, худодан қўрқаман. М. Мансуров, Ёмби.

БОШМОҚ Кигиз этик, пийма; умуман оёқ кийими. Бир бошмоғи сувга тез чўқди, иккинчиси ивиди — бўқди. И. Муслим. ..уҳали бола, кичкина бола, оёқларида эчки тери-сидан тикилган кичкина бошмоқчалар. М.М.Дўст, Лолазор.

БОШ-ОЁҚ: бош-оёқ кийим (ёки сарпо) Бир кишилик бир сидра кийим-бош ва пойабзал. Сунбулхон ая Фотимага жуда катта ҳурмат кўрсатиб.. бош-оёқ сарпо кўйди. Мирмуҳсин, Умид. — Сизга бош-оёқ кийим! — Сўзингдан қайтма. Офтоб! А. Қодирий, Ўтган кунлар. — Сен менга бош-оёқ сарпо, юз тилла пул берсанг, қўлини тегизмасдан олиб бераман, — деган экан. «Луқмони Ҳаким». **Бош-оёқ разм солмоқ** Бонидан то оёғигача қарамоқ, кузатмоқ. Самандар ҳаяжон ичиди қизга бош-оёқ разм солди. С. Кароматов. Бир томчи қон.

БОШОҚ I Буғдой, арпа сингари ўсимликларнинг пояси учидаги дон ҳосил бўладиган чўзинчоқ тўпгули ҳамда дон бўлиб етилган шундай тўпгул, бош. **Бошоқ чиқармоқ (тортмоқ)**. — **Бир гал яримта бошоқни судраб кетаётгандан чумолини кўрганман.** Ў. Ҳонимов, Икки эшик ораси. **Мехнатинг сингани учун ҳар бошоқ Оёғости бўлса, кўринар увол**. F. Ғулом. Норматга бу ерда ҳар бошоқ тагида бир оғадам ётгандаи туколди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 айн. **машоқ**. **Бошоқ термоқ**. — Колхознинг буғдойи ўигиб бўлингач, бошоқ теришига руҳсан бершиади. Ш. Жўраев, Бола дунёни тебратар. Кўрсаки, болалар шамолдай елиб **Бошоқлар териади уйқуларида**. «Шарқ юлдузи».

БОШОҚ II эск. Камон ўқининг боши, уч қисми.

БОШОҚЛАМОҚ 1 Тўпгул, бошоқ чи-
қармоқ, бош олмоқ (ғалла ўсимликлари
ҳақида). Ҳозир шоли ёппасига бошоқлади.
Газетадан.

2 Бошоғини юлиб, териб олмоқ. Сут-
қаймоқ бўлганидан бошлаб аёллар бошоқлаб,
донини болаларга қовуриб егизади. Й. Шам-
шаров, Тошқин.

БОШОҚЛИ Бошоқ чиқарадиган. Бошоқ-
ли дон экинлари. — **Бошоқли ва дўккакли**
екинларнинг баъзи бир турларида оқсидан
ташқари анчагина мой ҳам бўлади. Газетадан.

БОШОҚЧИ айн. **машоқчи**.

БОШОҒРИҚ 1 Бошда оғриқ сезиш ка-
саллиги. **Бошоғригингиз босилмаса, бир-икки**
кун ишга чиқмасангиз ҳам майли. С. Аҳмад,
Латли Бадаҳшон.

Бошоғриқ гаплар Кераксиз, маъносиз,
ноўрин, жигга тегадиган гаплар. **Бошоғриқ**
қўлмоқ Спиртли ичимликларни кўп ичган-
дан кейин эртасига эрталаб яна бир оз ичиб
олмоқ. ..мияси ғовлаб, бир «бошоғриқ» қўлгиси
ҳам келиб кетди-ю, тийиди. А. Муҳтор,
Кумуш тола. **Лекин ўзимда бошоғриқ қилишга**
ҳам нулямади. Шукрулло, Сайланма.

2 кўчма. Ортиқча юқ, бошга бало, таш-
виш, дардисар. **Бу Толибни нима қилсан**
экан? **Роса бошоғриқ бўлди-ку.** С. Аҳмад,
Жимжитлик.

БОШПАНА 1 Туар жой; уй. **Ўша пайт-
ларда, ўйсиз-жойсиз**, бирор раҳнамосиз юр-
ган кезларимда орзу қиласардимки, токи ме-
нинг ҳам бир бошпанам бўлса. М.М.Дўст,
Лолазор. ..одамзод умр бўйи бошимда бир
яшироқ бошпанам бўлсин деб, тинмай елиб-
югуради. Н. Қиличев, Чигириқ. **Ҳар оила**
ўчогин ўз қутлуг тарихи бор, Ҳар бошпана
— кишилар меҳнатин обидаси. Ф. Фулом.

2 Жон сақлаш, яшириниши ёки вақтинча
истиқомат қилиш учун яроқли жой; паноҳ,
маскан. **Онаси қамоқдан қутулиб чиққан**
ўғлини кутиб олмади.. **Унга бошпана керак**
эди. «Ёшлиқ». **Хуялас**, бошпана бўлгалик **ғор**
ҳам, бошка бирор ўнгир ҳам топилмади. «Ёши-
лик». **Қишлоққа етишдан умидимни уздим.**
Бошпана излаб, у ёқ-бу ёққа алангладим. Ў.
Ҳошимов, Кўпrik.

Бошпана бермоқ 1) ўз уйидан жой бер-
моқ, ўз паноҳига олмоқ. Эззоҳон ўзига, бола-
ларига бошпана берган бу меҳрибон кишиларга
кўмаклашиш ўйларини ахтариб кўрди. Ҳ.
Фулом, Машъал. **Шу кеча унга бошпана бе-**

риб.. меҳмон қилдишар. С. Абдулла; 2) ҳуқ ўзга
эллардан келган муҳожирларга доимий ёки
вақтинча яшаш ҳуқуқини бермоқ. **Бошпана**
ҳуқуқи ҳуқ. Бирор мамлакатда ўзга эллардан
қочиб келган сиёсий муҳожирларга доимий
ёки вақтинча яшаш учун бериладиган ҳуқуқ.
БОШПАНАСИЗ Уй-жойи бўлмаган, уй-
жойи ўйқ. **Бошпанасиз қолмоқ.** — Этчибек
узоқ тоғ-тош ораларида бошпанасиз дий-
дираган болаларни кўз олдига келтирди. А.
Муҳтор, Туғилиш. **Оғир кулфатдан минглаб**
одамлар бошпанасиз қолди. Н. Сафаров,
Оловли излар.

БОШПУРТ с.т. айн. **паспорт.** **Бошпур-**
тингда қанақа ёшилган бўлса, ўшандоқ қилиб
айт. С. Аҳмад, Уфқ. **Ишқилиб, бошпуртни**
Нормўмин деб ўзгартирганингиз ўйқми?
М.М.Дўст, Лолазор.

БОШСИЗ 1 Боши, калласи ўйқ. **Ман-**
сур баҳшига никоҳлаб берилган Зуҳра бегим
ёлғиз ўғлининг тобутда бошсиз ётган та-
насини кўргандан.. дод солди. П. Қодиров,
Юлдузли тунлар. **Камолон дарвозаси билан**
Самарқанд дарвозасигача бўлган қўргон
**остлари бошсиз ва шитондан бошқаси тў-
налган инсон гавдалари билан тўлибдир.** А.
Қодирий, Ўтган кунлар.

2 кўчма Ақли, мияси ўйқ, ақлсиз, аҳмоқ.
Ўқитувчиларга.. маҳкам бир куч деб қараб
бўлмайдир. улар орасида ишга ярамаганлари,
бошисизлари.. жуда кўбидир. Газетадан.

БОШЧИ Раҳбарлик қилувчи; бошлиқ,
раҳбар. **Минг қўшчига бир бошчи.** Мақол.
Ёмонларга бошчи бўлгунча, Яхшиларга қўшчи
бўл. Мақол. — **Илгари ҳам чоракорларга**
бошчи эдим. Н. Сафаров, Оловли излар.

БОШЧИЛИК 1 Йўлбошчининг, раҳ-
барнинг, бошлиқнинг иши, мавқеи. **Бош-**
чилик қўлмоқ. — **Бошчиликни энди ўзи қўлга**
олиши керак. М. Мансуров, Ёмби.-Айт, пи-
чан ташишга ўзи бошчилик қилисин! — деди..
С. Анорбоев, Оқсой.

2 Раҳбарлик, бошқарувчилик, йўлбош-
чилик, раҳнамолик. **Шу кишининг бошчи-**
лигига дадамлар отларга тақа қоқиб, сон-
ларига белги қўя бошлиди. С. Сиёев, Ёруғлик.
Аҳмад бошчилигидаги бир гуруҳ болалар бри-
гада даласиди ишилаб, кечаси дала шийлонида
ухлашар эди. «Ёшлиқ».

БОШЯЛАНГ Бош кийим киймаган,
ялангбош. Йигитлар ҳаво анча аёз бўлишига
қарамай, бошяланг, кўйлакчан бўлиб олишган.

Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. [Чол] Оёқ-яланг, бошяланг, эшикка қараб югурди. Н. Киличев, Аббос чол.

БОШҚА 1 Зикр қилингандан, айтилгандан, кўрилгандан ёки кўзда тутилгандан бўлак; ўзга. Жони бошқанинг тани бошқа. Мақол. Бошқанинг тила-гавҳаридан онангнинг сариқ чақаси яхши. «Қанотли сўзлар». ■ Бизга бош бўлиб турган одам шунаقا деб ўтираса, бошқалардан нима ўпкалаймиз. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. -Қиз кўнмайдими, демак, унинг кўнгли бошқа бирорда, - деди Қадамбой оға. С. Сиёев, Ёргулик. ..унинг қалби гоҳ-гоҳ бошқа бир қиз ёди билан тўлиб-тошар эди. Ойбек, Танланган асарлар. Менга бошқа сўзингиз бўлмаса, сизга жавоб. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Мустақил, алоҳида; бирор хусусияти билан фарқ қиласидиган; бошқача, ўзгача. Ўнта бўлса, ўрни бошқа, қирқта бўлса – қилиғи. Мақол. Билак – бир, бармоқ – бошқа. Мақол. ■ [Абдураҳмонбой:] Тақсир, аслида кўтармаликларнинг эли бошқа, суви бошқа бўлган. Н. Сафаров, Ҳуснинамол. Бу ҳақда бошқа фикр бўлмагани учун, маорифдан бошқа муаллим сўрашга қарор қилинди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Сен мени ким билан тенглаштироқчисан? -Гулнор бошқа, мен бошқа демоқчи.. Ойбек, Танланган асарлар. -Э, у вақтлар, - деди хўрсаниб Рухси хола, - бошқа эди. С. Зуннунова, Янги директор.

Бошқа бўлмоқ 1) ажралиб, бўлак бўлиб чиқмоқ. Кичик ўғли ўйланиб, бошқа бўлди; 2) ўзгармоқ, бошқача бўлиб қолмоқ..бу мен билган, синаган Фотима эмас. Энди ўзгариб, тамом бошқа бўлиб қолган. П. Турсун, Ўқитувчи. **Бошқа гап** 1) шундай демайсизми; шундай десангиз дуруст. -Мана бу бошқа гап, - деди миришаббоши тиржайиб.. Газетадан. -Ха, бундай дегин, - Мирзакаримбой.. гапни давом эттириди, - бу энди бошқа гап. Ойбек, Танланган асарлар; 2) бошқача, ўзгача. -Кучер аҳли ҳам.. тирикликда ўйқуға қонадими, ука? Ўлганда – бошқа гап, – деб жавоб берди Жўра. Ойбек, Танланган асарлар. Бу кампирнинг устидан қаёққа дод деб бораман, бирон жойда ишласа бошқа гап эди. «Муштум».

3 Бегона, ўзга, ёт; бирор. **Бошқалар** олдида уялтириб қўймоқ. ■ -Пичоқни ўзингга ур, оғримаса – бошқага, деган бир гап бор, – деди жиоддий вазиятда қутидор. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 рвш. Тағин, яна, қайта, тақроран. **Кейин** ётёқхонага боргунча бу гапга бошқа қайтишимади. Ў. Усмонов, Қисмат. Қодир бошқа ичмаслик шарти билан иккинчи пиёланинг ярмини ичишга рози бўлди. А. Қаҳҳор, Асарлар.

5 (ч. к. сўз билан) кўм. взф. Бўлак, ташқари. Бундан бошқа. ■ -Менга қолса, ўртада шундан бошқа ҳеч гап ўйқ, ўғлим! – деди [ҳожи]. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БОШҚА-БОШҚА 1 Бир-биридан бўлак, алоҳида-алоҳида; мустақил. Шаҳарга кирганда, улар бошқа-бошқа кўчаларга бўрилиб, ажралишидилар. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Жой ажратди чарх бизга **Бошқа-бошқа** хонадан. А. Обиджон, Кетмагил.

2 Бир-биридан фарқ қиласидиган; ҳар хил. Лекин.. тил билан кўнгил бошқа-бошқадир, ўғлим. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Тилимиз**, динимиз, мазҳабларимиз бошқа-бошқа! К. Яшин, Ҳамза. Уларнинг башараси, иши бошқа-бошқа бўлса ҳам, юраги битта бўлар экан. Ойбек, Танланган асарлар.

БОШҚАЛАМОҚ 1 Ўзгартироқ, янгиламоқ. Ўйни бошқалаб олишибди.

2 Бўлак қилиб қўймоқ, ажратиб чиқармоқ (мас., оиладан); ажратмоқ. **Беморнинг идии-оғи** бошқалаб қўйилди.

БОШҚАЛИК Бир-бирига ўхшамаслик; бошқа бўлишлик. Шароитнинг бошқалиги. ■ **Тилим** билан кўнглимнинг бошқалигини исбот қилингиз. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БОШҚАРИЛМОҚ **Бошқармоқ** фл. мажҳ. н. **Бошқариладиган ракета.** **Бошқариладиган бомба.** ■ **Хўжайралар ва умуман организмнинг фоятда хилма-хил вазифалари ҳўжайра мембраналари ёрдамида бошқарилади.** «Фан ва турмуш».

БОШҚАРИШ 1 **Бошқармоқ** фл. ҳар. н. **Хўжаликни бошқарши.** **Оилани бошқарши.**

2 иқт. **Хўжалик** объектининг иқтисодий тизими ҳолатини тартибга солиш ва йўналтириш жараёни. **Бошқаришнинг иқтисодий усули.** **Бошқаришнинг маъмурӣ усули.**

БОШҚАРМА Давлат бошқаруви тизимида бирор йирик тармоқ ёки хўжалик соҳасида юқори (олий) ёки ўрта бўғиндаги идора, ташкилот. **Сув хўжалиги бошқармаси.** **Ободонлаштириш бошқармаси.** **Марказий банкнинг вилоят бошқармаси.** ■ **Искандаров бошқармадан эшитадиганини эшилди.** С. Аҳмад, Лаъли Бадаҳшон. **Университетда ҳам, геология бошқармасида ҳам**

домлани қўллаб-қувватлайдиган одамлар борлигини орқаворатдан эшигтан эди. С. Кароматов, Олтин қум.

БОШҚАРМОҚ 1 Корхона, муассаса, ташкилот ва ш. к. ишини идора қўлмоқ, йўлга солиб турмоқ. Заводни бошқармоқ. — **Йирик-йирик қурилишларни бошқардим**. Э. Самандаров, Дарёсини йўқотган қирғоқ.

Оркестрни бошқармоқ Оркестрга раҳбарлик ёки дирижёрлик қўлмоқ.

2 Юргизмоқ, тебратмоқ, олиб бормоқ (хўжалик, рўзгор; давра ва ш. к. ни). ..үйимни бошқардиган бирдан-бир фарзандим — шу қизим. С. Айний, Эсдаликлар. **Оила бошлиги** — Зуннунхўжса, рўзгорни камтири бошқаради.. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Бу гал ҳам ўтишини Сайҳоний бошқарди**. «Ёшлик».

3 Тегишли мослама ва усууллардан фойдаланиб ҳаракатга келтирмоқ, ишга солмоқ, юргизмоқ, ҳайдамоқ. **Кемани бошқармоқ**. **Машинани бошқармоқ**. — **Пайғамов машинани ўйчан бошқариб борар.. вижирлаб турган тўргайлар нағмасини эшигтмасди**. С. Нуроғ, Майсаларни аёз урмайди.

4 тиш. Синтактик алоқа қонуниятларига мувофиқ маълум келишик шаклини талаб қўлмоқ. **Ўтимли феъйлар тушум келишигини бошқарди**.

5 фольк. Кўрсатмоқ, бошлаб бормоқ, етакчилик қўлмоқ. Йўл бошқарib, яйлов кўриб боради, Эргаштириб кўчган Кўнгирот элатини. «Ёдгор». Ҳаялламай йўл бошқаргига шу замон, Жўнаб кетсин бундан боланг Рустам-жон. «Муродхон».

6 Тўғриламоқ, йўналтиримоқ. Ёзга эгатига сувни бошқариб кўярди-ю, ўзи пайкалнинг этагига тушиб кетарди. «Ёшлик». Мустафо тагин юмшади: -Бор, сувингни бошқариб кел. М. М. Дўст, Галатепа қиссалари.

БОШҚАРУВ 1 айн. **бошқариш 1**. *Иш(ни) бошқарув*. **Бошқарув аппарати**. Ўз-ўзини бошқарув органлари. — **Бошқарув аппарати.. қисқартирилган бўлса ҳам.. ҳамон кашта бўлиб турибди**. Газетадан. **Операторлар бошқарув пульти ёнидан жой ғаллашди**. «Ўзбекистон қўриқлари».

2 Давлатни идора қилиш усули. **Президентлик бошқаруви**.

3 тиши. Синтактик алоқа талабига кўра тобе сўзнинг ҳоким сўзга маълум келишик шакли ёки қўмакчи ёрдамида боғланиши. **Тобе сўзнинг ҳоким сўз талабига кўра маълум**

келишик ёки қўмакчилар орқали боғланиши бошқарув деб аталади. «Ўзбек тили дарслиги».

БОШҚАРУВЧИ 1 Бошқариб, йўналтириб турувчи. **Бошқарувчи аъзоларга бошмия, юрак, икки мояқ ва жигар киради**. Абу Бакр Розий.

2 Бошқарма ва умуман корхона, муассаса, ташкилот ва ш. к. бошлиги, раҳбари. **Охунбобоев стол устидаги қора телефонлардан бирининг трубкасини кўтарди**: - **Мени давлат банкининг бошқарувчиси билан уланг**. Ҳ. Ғулом, Тошкентликлар. **Бошқарувчининг имоси билан Ниёз тоға ташқарига отилди**. Н. Аминов, Тилло табассумлар.

Иш бошқарувчи Иш юритувчи; идорада ёзишма, ёзув-чизув ишларини олиб борувчи ходим, котиб. [Тўғсонов] **Ғишт** заводига иш бошқарувчи бўлиб ўтди. П. Турсун, Ўқитувчи. **Полтавский бойнинг иш бошқарувчиси, суннган тоғи, ишончли одами, маслаҳатгўйи** эди. «Ёшлик».

БОШҚАТДАН рвш. Қайта бошдан, қайтадан, янгидан. **Бошқатдан кўриб чиқмоқ**. **Бузиб, бошқатдан қўрмоқ**. — **Бўта қовоғини солиб, унга тикилиб турди-да, дўпписини олиб, бошқатдан кийди**. С. Аҳмад, Ҳукм. Энди хатни бошқатдан чиройли қилиб кўчириш керак. Ҳ. Назир, Ёнар дарё. **Умиднинг чехраси очилиб, камтири буви билан бошқатдан қизиқиб гаплаша кетди**. Мирмуҳсин, Асарлар.

БОШҚАЧА **Бошқалардан** бирор жиҳатдан ёки бутунлай фарқ қиладиган; ўзгача, бошқа, бўлакча. **Олинг, бу бошқача узум**. — **Агар гап шундай экан, сиз билан бошқача гапиришамиз**. С. Зуннунова, Янги директор. **Бир онадан алвон хил бола туғилади деганларидек, Анварнинг яратилиши оғаларига нисбатан бошқача эди**. А. Қодирий, Мехробдан чаён. **Сафарбойнинг кўриниши отасига ўхшаса ҳам, қилиқлари татомон бошқача** эди. Н. Аминов, Қаҳқча. **Сен билмайсан-да, Асора, Диidor ҷўлга келиб, бошқача бўлиб қолган**. С. Аҳмад, Уфқ. **Бунинг бошқачароқ бир эпини топиб бўлмасмикан**? А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Бошқача (қилиб) айтганда **Бошқа сўз билан, иккинчи турли қилиб айтганда; яъни**. [Отабек] **Ҳамто баъзи кунлар ҳужрасидан ташқарига чиқмас, кишилар билан сўзлашмас, бошқача айтганда, кундан-кунга гўшанишинликка яқинлашиб борар** эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БОШҚАЧАЛИК 1 Ўзгачалик, фарқ қи-
лувчанлик ҳолати.

2 Айрма, фарқ, тафовут. *Улар орасида
бошқачалик сезилмайди.*

БОШҚИРД 1 Бошқирдистон Республикасида яшовчи туб ҳалқ (миллат)нинг номи. *Бошқирд ҳалқи.*

2 Бошқирд миллатига мансуб. *Бошқирд аёл. Бошқирд тили. Бошқирд адабиёти.*

БОШҚИРДЛАР Бошқирдистон Республикасининг туб аҳолиси.

БОШҚИРДЧА 1 Бошқирд тили, ада-
биёти ва маданиятига оид. *Бошқирдча кийим. Бошқирдча қўшиқ.*

2 Бошқирд тили. *Бошқирдчадан таржи-
ма. Бошқирдча сўзлашмоқ.*

БОШҚОРОНГИ Бошқоронгилик ҳолатида бўлган, шу ҳолатни кечираётган; ҳомиладор. *Бу сўз унга [хотинига] қандай таъсир қўлганини фақат бошқоронги хотини-
гина билади.* А. Қаҳҳор, Асарлар. ..кечаси тушига кирибди: хотин олган эмиш, хотини шафтолига бошқоронги бўлган эмиш. А. Қаҳҳор, Асарлар.

БОШҚОРОНГИЛИК Асосан ҳомила-
дорликнинг дастлабки даврида аёл организ-
мида, руҳиятида рўй берадиган турли хил
ўзгаришлар (бирор нарсани кўмсаш ёки ёқтирасмалик) ифодаси. *Кудрат хотинининг
тишаваларига «бошқоронгиликни» деб қўл-
ситтади.* К. Кенжа, Тог йўлида бир оқшом.

БОШ-ҚОШ Бошлиқ, раҳбар, бошқа-
рувчи, ишнинг тепасида турувчи. *Розилик
бердимас, ўзи бош-қош бўляпти.* «Шарқ
юлдузи». Кимёхон бу ишга бош-қош бўлди. Н.
Аминов, Қаҳқаҳа. *Одиг ака тўй ва маъра-
каларга доим бош-қош бўларди.* Газетадан.

БОШҚУРТ шв. Чорва молларида учрай-
диган бир хил касаллик. *Бир ҳафтадан бери
ҳали қўлкурт, ҳали бошқурт.. касалларининг
олдини олиши учун қўтмонма-қўтон, ўтарма-
յтар кезиб, тапта ташлади.* Т. Сулаймон,
Қорасоч.

БОЯ рвш. Сўз бораётган пайтдан бир-
мунча вақт олдин; ҳали; яқинда. *Боя шивалаб
ёга бошлаган ёмғир тинганди.* М. Муҳамедов,
Қаҳрамон изидан. *Мунира ҳам, Аҳмад ҳам
боя ўрталарида бўлиб ўтган тўқнашувни
унутмаган эдилар.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

Боя(т)дан бери Анчадан бери (сўз бо-
раётган пайтга нисбатан). Чокар боядан бери
бир нима демоқчи бўлар, аммо Авазнинг фев-

лини билганидан тилини тишлаб тургандек
эди. С. Сиёев, Аваз. *Жоним билан, боятдан
бери айтсангиз бўймасмиди..* Ойбек, Танлан-
ган асарлар.

БОЯГИ Боя, ҳали содир бўлган, боя юз
берган, кўрилган, эшитилган; ҳалиги. Зокир
ота ҳоланинг бояги шикоятини эслаб, кўнг-
лидаги гапни айтольмади. *«Гулдаста».* Анвар
кулди. Аммо бу кулиш унинг бояги кулги-
ларидан тамоман бошқа, яъни баҳтиёрлик
кулгиси эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.
Ёмғир боягидан анча тезлашган бўлса-да,
осмон ёриша бошлаган эди. С. Кароматов,
Олтин кум.

Бояги-бояги – бойхўжанинг таёғи Ҳеч
ўзгаришсиз, ўзгармаган, қандай бўлса, шун-
дай қолаверган. [Олимнинг] *Бошини иккита
қилиб қўйишиша, очилар деган эдим, бояги-
бояги – бойхўжанинг таёғи.* Ҳ. Назир, Қа-
нотлар. **Бояги-бояги(дай)** Эскича, аввалги-
дек, олдингидек, олдин қандай бўлса шун-
дай. *Бутун оила аёзолари уч кунгача бир-би-
ларига тўрсайшиб юришиди.* Рӯзгорчилик
эмасми, яна бояги-бояги бўлиб кетишиди. С.
Аҳмад, Сайлланма. *Барваста йигит бояги-
бояги сиполик билан илжайди.* «Ёшлик».

БОЯГИДАЙ, -дек 1 Аввал, илгари қандай
бўлса шундай, ҳеч ўзгаришсиз. Тўтиқиз
авзойини ўзгартмай, боягидай жиiddий қи-
либ: *-Бўвимнинг қизиман, – деди.* М. Исмоил-
ий, Фарғона т. о. *Раисса онасининг ҳамон
боягидай соддалигидан қотиб-қотиб кулди.*
М. Хайруллаев, Тилла маржон. Яна боягидек
бўғиқ кулги овози эшитилди. С. Кароматов,
Олтин кум.

2 Белги, хусусияти жиҳатидан олдингига
ўхшаш. *Бунинг катталиги боягидай бор.* ■
Қўшиқ тамом бўлиб-ю, у боягидай табассум
билин оҳиста бош эгиб қўйди. Ў. Ҳошимов,
Қалбингта қулоқ сол. Аскар ота, Баҳри ҳеч
бўлмаса ўзича дўнғилаб қўяр, деб ўйлаган
эди, ундоқ қўимади. У, боягидай очишиб, иши-
ни қиливерди. А. Қаҳҳор, Асарлар.

БОЯГИЧА айн. **боягидай**. Анвар боягича
кулди. А. Қодирий, Мехробдан чаён..дам
олии куни бўлса ҳам, боягича ишиладим, –
деди Ҳамбер Фарҳодга. А. Ҳакимов, Илон
изидан.

БОЯКБОР [ф. بایکبار – бирданига, бир
мартада; тўсатдан] фольъ. Яна, яна бир бор.
Отаси билан бирга Аваздай номдор. Шоду
хуррам ўйл тортади боякбор. «Маликаи айёр».

Ўғил-қизин эсга олиб мерганилар, Бу сўзларни шиглаб айтди боякбор. «Маликаи айёр».

БОЯЛИЧ Чўлларда ўсадиган, шўрадошларга мансуб сершох бута. Шўрхокларда.. саксовул, боялич ва бошқа буталар учрайди. «Ўзбекистоннинг иқтисодий географияси». Кумда ўсимлик учун шароит яхши бўлганлигидан.. жузгун, саксовул, боялич.. кўп. П. Гуломов, Зарафшон этакларида.

БОЯР(ЛАР) [р. боярин – жангчи] тар. 10–17-асрлар Рус давлатида феодал жамиятининг олий табақаси унвони ва шу унвонга эга бўлган киши. Боярнинг бошидаги узун теллари, узун соқоли юзини янада салобатлироқ қилиб кўрсатар эди. М. Осим, Карвон йўлларида.

БОЯҚИШ (тўғриси: боеқиши) Майли, қувонсин бояқиши, у ҳам одам-ку. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Отам бояқиши эртаю кеч маҳси тикади, жўжабирдай жонмиз, топгани етмайди. Ойбек, Улуф йўл.

БОҚИ қ. боқи(й).

БОҚИБЕФАМ [боқи(й) + бегам] с. т. кест. Ортиқ даражада бегам, бепарво, парвойифалак. У [Йўлдош ака] Кенжага дунёни сел олса, тўпигига чиқмайдиган боқибекам бўлиб кўринди. Ҳ. Назир, Васият. – Заб боқибекамлар бор-да дунёда, – ўйлади ичида Қид. Й. Мўминов, Олов ва ниҳоллар.

БОҚИБЕФАМЛИК Бепарволик, парвойифалаклик. Эллик ёшлардаги девқомат шоффер боқибекамлигиданми, машинани жуда секин ҳайдар эди. К. Кенжа, Тоғ йўлида бир оқшом. ..бу ерда гап.. айрим раҳбарларнинг боқибекамлик сирлари ҳақида боради. «Муштум».

БОҚИЗМОҚ с.т. **Боқмоқ** 9 фл. орт. н. Докторга боқизмасам, ўйқилиб қоладиганга ўҳшайман. С. Аҳмад, Ҳукм.

БОҚИ(Й) [а. بوقى – давомли, абадий] 1 Доимий, абадий, мангу, ўлмас. Илдизи мустаҳкам дарахтнинг умри боқиӣ бўлади. «Шарқ юлдузи». Эй яша, порлоқ кун, баҳти келажак, Омон бўл, Ватаним, минг ўйлар боқиӣ. Ф. Гулом. Ҳаёт талвасаси тинмагай, аммо Мангу боқиӣ қолур Инсон ва Ҳаёл. А. Орипов, Йиллар армони.

2 айн. **боқ.** Яхшибоев жилмайди, ҳеч боқиси ўйқ, демоқчи бўлди. М.М.Дўст, Лолазор. Ҳеч боқиси ўйқ, бемалол, бу киши ўзимизнику. А. Ҳакимов, Илон изидан.

3 Боқи (эркаклар исми).

Боқи(й) сўзим тамом эск. Шу билан сўзим тамом (мактуб охирида ишлатиладиган ибора). **Боқи(й) ўн беш сўм** Қолдиқ ўн беш сўм; қолган пул ўн беш сўм. **Боқи(й) қарз** Қолган қарз. **Хизмати боқи** Хизмати учун тегадиган ҳақ. [Қози Майсарага:] Мана, опа, буни олинг.. Хизмати боқи! Ҳамза, Майсаранинг иши. **Боқий дунё** У дунё, нариги дунё. **Во ажабо, онамни ҳам худди шу таҳлил** Сўзлар билан кузатгандим боқий дунёга. А. Орипов, Йиллар армони.

БОҚИЙЛИК 1 Абадийлик, мангулик, доимийлик. Ариқларнинг шилдираф оқиши, тўлқинларнинг мавжси боқиийлик тимсолидир. Газетадан. ..асрлар давомида инсоният бунёд этган маданий ёдгорликлар умрнинг боқиийлиги демакдир. Газетадан.

2 Узоқ умр кўришлик. Барака – иноқлиқда. **Боқиийлик** – қувноқицкда. Мақол.

3 Мустаҳкамлик, событлик. Отабекнинг бу мактуби ортиги билан ўзининг Кумушга бўлган муносабатининг ҳамон эски ҳолида боқиийлигини эълон қиласар ва ўзининг осонлик билан рақибга берилмаслигини сўзлар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БОҚИМ 1 Боқув, қаров, парвариш. **Боқимга қўювдим, сўйиб сотишга кўзим қиймади.** «Ёшлик». Пешқадам сут соғувчилар ўз боқимларидаги сигирлардан мўл-кўл сут согиб олишга эришидилар. Газетадан.

2 шв. Бироннинг қарамогида бўлган, қарам. Жияним менга боқим. Эримникига ҳокимман, Ўғлимникига боқимман. Мақол. ■ -Бирорга боқим бўлиб яшагандан ўлиб кетганим яхши-да, – дейди. И. Раҳим, Мехр кўзда. **Юрагининг касаллигини баҳона қилиб, ишдан ҳам бўшаб олди.** Боқим бўлиб ўтирибди текинхўр! Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

БОҚИМОНДА [боқи(й) + ф. ماده – қолган, аввалдан қолган] 1 Қолдиқ қарз, унлирилмаган, тўланмай қолган солиқ ва ш.к. Валихон бориб, Ғузор беклигидаги солиқларни, ҳатто боқимондаларигача ундириди. Ш. Тошматов, Эрк қуши. Ҳар гал эски ўйларнинг боқимондаси янги ўйлга ўтавериб, жонга тегди. «Муштум». Икки киши ўтган ўши боқимонда қарзи учун банди қилиниб, зиндонга олиб кетилди. С. Кароматов, Бир томчи қон.

2 Эски, аввалдан йигилиб қолган. **Идора ҳөвлисисидан** ўн икки тонна боқимонда ахлатлар чиқариб ташланди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

БОҚИМОНДАЛИК Аввалгидек иш тушишлик, лоқайдлик, бепарволик. **Боқимондалик** кайфияти. — Программа саводсизларча, юзаки түзилган бўлиб.. унга боқимондалик билан ёндашиш асос қилиб олинган. Газетадан.

БОҚИМСИЗ 1 Қаровсиз, ота-онасиз қолган; етим. *Нега менинг қизим ишлар экан?* Сизга ўхшаб боқимсиз қолибдими? Ў. Рашид, Кудалар. ..боқимсиз қолган болаларни ўнгигб, мактаб-интернатларга топшириша фаол қатнашардик. Газетадан.

2 Парваришишиз, қаровсиз. *Боқимсиз боғ тоғ бўлар, Юрак-багринг доғ бўлар.* Мақол. — Қабристон кимсасиз ва боқимсиз бир боғчани эслатарди. Х. Олимжон.

БОҚИНДИ: боқинди бўлмоқ Бирорнинг боқимида юрмоқ, бирорга ортиқча ташвиш, дардисар бўлмоқ. *Мен бу ерда ортиқча бир юқ бўлиб, қорига боқинди бўлиб қолдим.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. -*Бо-бо яхши гап айтди, — дедим унга, — чиндан ҳам бавзи биз тенглар ота-онасининг боқиндиси бўлиб юришади.* А. Эшонов, Сарбон.

БОҚИШ **Боқмоқ** фл. ҳар. н. Шербек бир боқишида унинг нимадандир руҳан қаттиқ азоб чекаётганини пайқади. С. Анорбоев, Оқсой. Унинг бу боқишида чуқур миннатдорлик, гарибнинг гарига бўлган меҳри ёнар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

БОҚИШМОҚ Ёрдамлашмоқ, қарашмоқ. *Ёшлари етмаганлари.. акаларининг ишларига қизиқиб, уларга боқишиадилар.* Х. Шамс, Душман. *Бувимга мен илгари унчамунча боқишиб турардим.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё. *Қизлардан ўргилай, уй ишларига боқишиади.* С. Шамсиева, Кенг кўнгил.

БОҚИЯ айн. **боқимонда.** Уезд молия бўлими.. Бекобод бўлимидан 23-йил учун 1800 сўм боқия талаб қилган. Газетадан.

БОҚЛА [а. باقله] — сабзавот; ошкў] бот. Дуккақдошлар (дуккақгуллилар оиласи)га мансуб, пояси тўрт қиррали, барглари патсимон, гуллари оқ бир йиллик ўсимлик.

БОҚМОҚ 1 Назар ташламоқ, назар солмоқ, қарамоқ. *Қўзгуга боқмоқ.* *Лайлакнинг кетишига боқма, келишига боқ.* Мақол. — *Денгиз сувидек тиник кўзлари мулојим ва меҳр билан боқарди.* С. Кароматов, Олтин кум. *Қора кўзлари жуда шўх боқиб, жаз этиб, багрингга ботади.* И. Раҳим, Ихлюс. *Қизнинг атрофга жоводираб турган кўзлари хомуш ерга боқди.* С. Аҳмад, Мехрибон.

2 кўчма Мўраламоқ; кўринмоқ, намоён бўлмоқ. *Йўлчи Шокир отанинг дўконхонаси эшигини астагина очиб боқди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Қорли тоғлар чўққисидан боқади қуёш.* Файратий. *Зангори денгизнинг тиник қўйнидан Кумуш ой нозланаб, кулиб боқади.* Ўйғун.

3 Фикран назар ташламоқ, кўз олдига келтироқ, кўздан кечирмоқ. *Ўзига боқма, сўзига боқ.* Мақол. — *Тарихга боқинг, минг ўйл илгари Хоразмда Беруний ўтган, у жуда кўп китоблар ёзиб қолдирган.* Ж. Шарипов, Хоразм. Сиз билан замоннинг зайдига боқмасак, қиёмат қўйим бўлажак. С. Сиёев, Аваз. *Ўйлаб боқсан: қалбим муштдек!* Ватан жуда кенг! *Ўйлаб боқсан: Ватан ва дил бирбирига тенг.* Ё. Мирзо, Ўғил меҳри. *Боқсан, ўйлинг ойдин экан, Кел, пойингни ўтпай, ўғлон.* Б. Бойқобилов, Шарора.

4 Илтифот қилмоқ, қўллаб-қувватламоқ, ҳурмат қилмоқ. *Яхши яхшига боқар, Ёмон дарёга оқар.* Р. Жуманиёзов, Сўз кўрки — мақол. Эл боқса, баҳтиң кулар, Эл боқмаса, таҳтиң қулар. Мақол. — *Бой бойга боқар, сув сойга оқар.* Бўлмайди. Сиз билан иттифоқ бўлолмайдиз. Н. Сафаров, Танланган асарлар.

5 Тарбиялаб вояга етказмоқ, парвариши қилмоқ; қараб турмоқ. *Бола боқмоқ.* — *Биттаю битта ўғил Марғилон деган жойда, аллакимларнинг қўлида, асли номаълум кишиларнинг қизига ўйлансан-да.. ўғил боқиб катта қилган она — Ўзбек ойим икки қўлини бурнига тиқиб қараб қола берсин.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Худойқул менинг ўз жигарим, аммадан қолган сағир.* Етти ёшидан боқиб, одам қилдим. П. Турсун, Ўқитувчи. -*Укаларимни боқса, тегаман, — дедим кампирга.* Ойбек, Танланган асарлар.

6 Ўз қарамоғида бўлғанларни моддий жиҳатдан таъминламоқ; тирикчилик эҳтиёжларини ва ш. к. ни қондириб, таъмин этмоқ. *Оила боқмоқ.* — *Етим набираларни оғир меҳнат билан ҳам боқа олмаган бу жафокаш чол.. ҳовлисингенг қолган қисмини сотишга мажбур бўлган эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Баҳорнинг бир куни қишини боқар.* Газетадан. *Отадан қолган шу қўл дастгоҳ чол-кампирни умр бўйи боқди.* А. Муҳтор, Опа-сингиллар. Сизнинг кетмонлариниз ўзингизни ҳам боқади, дехқонни ҳам. С. Сиёев, Ёргулик.

7 Парваришлаб етиштиримоқ, асрамоқ (үй ҳайвонлари ва парранда ҳақида). **Товук боқмоқ.** — Бир хўроз боқиб ўтирибман, тенса, хонни ўлдиради. С. Сиёев, Ёруғлик. **Шароит ёмон, жўжса боқадиган жойимиз ўйқ, катаклар жуда тор.** Газетадан.

Мол (ёки сигир, қўй ва ш. к.) боқмоқ 1) мол асрамоқ. **Мол боқсанг, оғзи-бурнинг мой,** Бўри боқсанг, оғзи-бурнинг лой. Мақол. — **Бегимжон** бу йил кузда эримнинг келишига сўйман, деб қўй боқиб юрган эди, уруши бошланиб қолди. И. Раҳим, Чин муҳаббат; 2) молни етаклаб ёки ҳайдаб юриб ўтлатмоқ. **Мен ёшлиқдан отамга қарашдим, пода боқдим, машоқ тердим.** Ойбек, Танланган асарлар.

8 Қидириб топиб ўлдирмоқ (битни, бургани).

Бош (ёки соч) боқмоқ Бошдаги битларни, сиркаларни топиб ўлдирмоқ. **Ойгул кампирнинг бошини боқишига ўтирибди.** «Олтин олма». Қўшилар савоб учун малакнинг сочини боқиб, ювиб-тараб қўярди. Мирмуҳсин, Йўқолган жавоҳир.

9 с. т. Даволамоқ, шифоламоқ. **Унинг қасалини боқмаган врач қолмади.** Касални боқиб тузатмоқ. — **Ўжар экан** бу солдат, деб ташлаб қўймадилар. **Кўп қатори ярамни боқдилар.** Н. Сафаров, Оловли излар.

10 Кўмакчи феъл вазифасида келиб, етакчи феълдан англашилган иш-ҳаракатни бажаришига уриниш, синаш маъносини билдиради. **Мингбоши Зеби киргунча, дутор олиб чертиб боқди.** Чўлпон, Кечава кундуз. «Камбагал бўлсанг, кўчиб бок, бойвачча бўлсанг, ўлиб бок», деган гапда ҳикмат кўп экан. С. Аҳмад, Сайланма.

Фол боқмоқ қ. фол.

БОҚОН I : боқон солмоқ этн. Туҳфа олиш учун янги келаётган келин йўлига гов солмоқ, келиннинг йўлини тўсмоқ.

БОҚОН II Бошлиқ, раҳбар, вазир. «Туркистон» жамиятининг боқони Аҳад Андижонийнинг сиёсий билимига тан бердим. «Ёшлиқ».

БОҚУВ 1 айн. боқиши.

2 Қаров, парвариши. **Боқиши яхши.** — **Боқиб топиб ўтган ҳар қўйларимиз борки, ўрнидан туролмайдиган бўлиб кетган.** «Муштум». **Ғўзаларнинг бўлиқлиги, ҳосилнинг тўлиқлиги экинга боқув бениҳоят зўр бўлганлигини кўрсатиб туриди.**

БОҚУВЛИ Парваришда, боқувда турган. **Менинг ўн бир минг тиллага олган дўйон отим бор.** Етти ойдан бери таблада боқувли туривди. «Гулихиромон».

БОҚУВЧИ 1 Назар солувчи, қараб турувчи. **Тушига отаси кирибди.** Қора қош, сал қисиқ кўзлари негадир маъюс боқувчи, яғриндор одам эди. М. Ҳазратқулов, Журъат.

2 Оила бошлиғи, оилани моддий жиҳатдан таъминловчи. **Боқувчиси бўлмаган оиласлар.**

3 Чорва, парранда ва ш. к. ни асрорчи, парвариши қилувчи. **Мол боқувчи.** Курт боқувчи. — **Болалар.. ишак қурти боқувчи хона-донларга югуриб кетишиди.** Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. **От боқувчи сайислар** Firotga яқин етибди. «Нурали».

БОҚЧА 1 айн. боғча 1. Суд бўладиган бинонинг боқчасида тикка турив, айбдор билан гаплашиди. Чўлпон, Кечава кундуз. **Боқчаларни бир-биридан айирган деворлар кўринмас; ишкомлар, мевазорлар, экин дала-лари туташ яшил манзара ясайди.** Ойбек, Танланган асарлар.

2 айн. боғча 2. Бир бева қўшнимиз бор, боласини қачондан бери боқчага жойлолмайди. Шукрулло, Сайланма.

БОФ I [ф. ғўл — мевазор, чаманзор, бўстон] I Мевали дараҳт, ток ва гул билан банд ер майдони; мевазор. **Олма боғи.** Бахилнинг боғи кўкармас. Мақол. — **Қиз ҳамон қўнгироқдек кулар, сокин боғ унинг шодон қаҳқаҳаси билан тўлган** эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Бизнинг юртда шу паллада токда узум, полизда қовун, боғда анор.** Ойбек, Кўёш қораймас. Зарқишилк кўчаларида, адир ва сойларида, сердараҳт боғларида кўклам намойиши кезади. С. Аҳмад, Уфқ.

Боғи эрам 1) дин. жаннат боғи; 2) кўчма жуда ҳам кўркам, ажойиб боғ. **Севганим қошимда бўлса, менга ҷўл — боғи эрам.** Ҳамза. **Боғ кўча** Шаҳардан ташқаридаги кўргонлар, боғлар орасидан ўтган кўча. Шербек.. боғ кўчага етганда, тўп-тўп, якка-якка бўлиб, клубга кетаётган таниш ҳамқишилоларига дуч келди. С. Анорбоев, Оқсой. **Боғ қилмоқ**

1) мевали дараҳтлар экиб, боғ юзага келтиримоқ. **Сафар бобо «Яниобод»** хўжалигига жойлашиб олгач, турли кўчатлар экиб, боғ қилди. «Ўзбекистон кўриқлари»; 2) кўчма обод қилмоқ, гўзаллаштиримоқ. **Тўғри, кенг кўчалар солдирамиз, ҳамма ёқни боғ қиламиз.** «Муштум». **Истироҳат боғи ёки томоша боғ**

Дам олиш, ҳордиқ чиқариш учун қурилган махсус бөг, парк. ..қишлоқнинг ўртасида.. маданият ва истироҳат бояғ бұлыб, бугун очылған канал унинг ўртасидан кесиб ўтар әди. А. Қаҳхор, Күшчинор чироқлари. Салим билан Фазлиддин «томуша бөг»да кезгап сингари, секин-секин юриб, бөгнинг ҳар жиҳатини күздан кечира бошлади. Ойбек, Танланган асарлар. **Ором бөги** фольк. айн. истироҳат бөги. Шахри Тилсимнинг қирқ дарвозаси бор. Қирқ ором бояғ бор. «Маликаи айёр». Ҳайвонот бөги Халқа томоша қилдириш ва илмий-текшириш ишлари олиб бориши учун сунъий шароитда турли жони-вортар бөқіладиган махсус муассаса. Ҳайвонот бояғдаги ҳайвонларнинг түри ҳам, сони ҳам күп. «Муштум». Яқинда Термиз ҳайвонот бояғда туғилған шер боласининг ҳаёти ўнгидан көлмади. Газетадан.

2 күчма Гуллаб-яшиаб турган обод жой; гулшан. **Юрган ерларингиз бөг** билан бұстон, Жонимни жонингга айлайин қурбон. «Ой-сулув». Мактаб бөг бұлса, бола нұхол бұлса, бу бөгнинг бөгбони, илм чароғбони ўқитуви-чидир. Газетадан.

3 күчма Суянчиқ, таянч, умид. **Фотиманинг сұяңған тоги**, ишонған бөги шу –Тургунбай. Т. Ашурров, Оқ от. Кейин у, яғона ўғли, «ишонған бөги, сұяңған тоги» Раззоқнинг айрılıк дардина тортади. Х. Фулом, Машъал.

4 күчма Ҳаёт, турмуш; оила. **Тинч элнинг бөгі** гуллар. Мақол. — Бу қыз [Бада] амир-зодалардан бирининг богини обод қылғаси. Мирмухсин, Меъмор. Севдим сени, богим гули Тоза очилған чогида. У. Исмоилов, Сайланма.

5 күчма Оғуш, олам; ўчоқ, маскан. Шунда унинг ҳаёл бояғда яна Адабаттинг чехраси күрінди. И. Раҳим, Чин мұхаббат. Эрка күнгілім эрк бояғда яйрасин. Файратий. ..Хусн богининг бу янги эркаси [Кумуш]. А. Қодирий, Үтган күнлар. Ҳаммамизга маълумки, мактаб билим-фаннынг, одоб-ахлоқнинг асосий масканындар, бояғдир. Газетадан.

6 күчма Нариги дунё; жаннат. Энди қолар тогни эмас, борар бояғи ҳам ўйлаша керак. С. Сиёев. Ёргулик.

Бири бөгдан (келса), бири тоғдан (келади) Гаплари пойма-пой, бири-бирига ёпишмайди, қовушмайди. Салкам бир соатдан бери дала шийтонида дұв-дұв гап бориб, бири бөгдан келса, иккінчиси тоғдан

келиб.. Ҳосият хола ҳақида баҳслашар әдилар. М. Мұхамедов, Ҳикоя ва шеърлар. **Боғдан гапирса, тоғдан келмоқ айн.** бири бөгдан (келса), бири тоғдан (келади). ..ман бөгдан гапирсан, сен тоғдан келасан. Ойбек, Танланган асарлар. **Боғдан гапирсанг, тоғдан келадурлар!** А. Қодирий, Кичик асарлар. Узумини е, **богини сурштирма** Берганни ол, олдингга қўйғанни е, ич, лекин «қаердан олдинг» деб сўрама; берганнинг бетига қарама. Йўли шунақа, узумини енг-у, богини сурштирманг. «Муштум».

БОФ II 1 Бөглап учун хизмат қиласидан нарса ва унинг бөгланган жойи, тугуни; бөгич. Чимидиқнинг бөгидан Сичқон қочди, ёр-ёр. «Кўшиқлар». — Амин нұхта боғининг қозиқда бөглиқ бўлганини кўрди-да, қиличини суғуриб, у билан ишни кесди. С. Айний, Куллар. Атлас кийдим, бөгин бойлайман, Сизга ваъда бердим, сұнгин ўйлайман. «Кўшиқлар». Бу кўринган тоғлар Асқар тоғидир, Оғимда тишила кишин бөгидир. «Оқ олма, қизил олма».

Оёқнинг бөги бўлмоқ Бошига ташвиш, дардисар бўлмоқ; халақит бермоқ. -Акам Қурбон бир оз эслироқ бўлгани учун, кўпинча ўз ўртоқлари билан кўчадан бери келмас, мен бўлсан онам оғининг бөги, юрагининг доги бўлиб, харҳашадан бошим чиқмас әди, – деди Пўлат. Файратий, Ёшлигимиз. **Оғзининг бөги қочмоқ айн.** оғзининг бөгичи қочмоқ қ. бөгич. Оғзининг богини қочирган Мараҳим.. яна күп ёлғон-яшиқларни айтаб чарчади. Ш. Ризо, Қор ёғди, излар босилди.

2 Тўплаб, дасталаб, белидан бөгланган пичан, беда, похол, кўкат ва ш. к. Бир бөг бүгдой. Бир бөг сабзи. — Қиз кимсан – Султоновга катта бир бөг ўтнини орқалатиб, олдига солиб келарди. М. Мансуров, Ёмби. Ёзға ўтогига чиққан Ойшахон кечки пайт бошига бир бөг ўт қўйиб, уйлариға қайтди. П. Қодиров, Эрк. Туғрунай гапга аралашолмай, бедалар ишида бир бүг бедадай силкениб борар әди. А. Қаҳхор, Асарлар.

БОФБОН [ф. باغبان – богни асеровчи, кўриқловчи] 1 Бөгдорчилик мутахассиси.

2 Бөг ва ундағи мевали дарахтларга, ток ва гулларга қаровчи, уларни парваришловчи киши. **Боғбон бўлмай**, билмас гулнинг қадрини, Ари боқмай, билмас болнинг қадрини. Мақол. — Чўлбобонинг пайвандларини ҳавас қилмайдиган бөгбон кам топилади. Х. Фулом, Феруза.

3 айн. боғдор 1.

4 кўчма Кўриқловчи, ғамхўр, посбон. Ўқитувчи бамисоли боғбон, у ёшлик гулшанинг раҳнамоси. «Фан ва турмуш». Бу кўҳна жаҳон боғида боғбон отаҳонлар.. Ҳабибий, Девон. Боғинг аро боғбон бўлиб. Терсам қизил гулларингдан. «Қўшиқлар».

БОҒБОНЛИК Боғни парвариши қилиш билан шуғулланиш, боғбон касби. *Фаррошилик, қоровуллик, боғбонликни хотини ва болалари номига расмийлаштириб, маошини олиб юрган Бақалоқ катта хум чойнак кўтариб кирди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БОҒБОНЧИЛИК айн. боғбонлик. Ижроқўм бува! Аммо боғбончилигингизга мен ҳам ишиқбоз бўлдим. «Асия».

БОҒ-БЎСТОН, боғу бўстон [боғ + бўстон] 1 Яшнаган боғлар ва гулзорлар. Шарафли мақдами ҳар жойга етса, Бўлиб сармева боғу бўстоним. Ҳабибий, Девон. Анингдек жаннатосо боғ-бўстонлар қаён қолди? Газетадан.

2 кўчма Гуллаб-яшнаган, сербог жой; боғистон. *Дўстлар, менинг юртимни Ўзбекистон дейдилар. Донги тутган дунёни Боғу бўстон, дейдилар.* З. Диёр. Муқаддас, ҳурдиёри, Ўзбекистон, пахтага консан, Улуғномингга лойиқ хушҳаво, кенг боғу бўстонсан. Ҳабибий, Девон.

БОҒДОР [ф. باغدار – боғ эгаси, боғбон] 1 от Боғ эгаси; боғбон. Домладан кейин сўз олган бир киши Николайнинг вақтида боғдорларга, дўкондорларга қанча солиқ чиққанлиги.. тўғрисида узоқ сўзлади. А. Қаҳҳор, Сароб.

2 сфт. Боққа, боғларга эга бўлган; боғлардан иборат бўлган. *Боғдор колхоз. Боғдор туманлар.*

БОҒДОРЛИК 1 айн. боғбонлик.

2 айн. боғдорчилик. Сув бўлмагач, боғдорлик ҳам бўлмади. С. Айний, Қуллар.

БОҒДОРЧИЛИК 1 Қишлоқ хўжалигининг мева, узум ва резавор мевалар етишириши билан шуғулланувчи соҳаси. *Боғдорчиликни ривожлантириши. Боғдорчилик бригадаси.* Қишлоқ аҳли асосан тамаки-чилик, қисман боғдорчилик билан шуғулланади. «Ёшлик». Бу йигит ўтган ўш институтни битирган агроном бўлиб, боғдорчилик бригадасига бошчилик қиласади. Ш. Холмирзаев, Бодом қишида гуллади.

2 Мевали дараҳтларнинг тузилиши, ўсиши, ривожланиши, кўпайиши ҳамда ҳосил бериш қонуниятларини ўрганувчи, уларнинг яхши ўсиши ва ҳосил беришини таъминловчи илфор агротехник усулларни ишлаб чиқувчи фан соҳаси.

БОҒИСТОН [ф. باغستان – боғларга бой жой; боғлар] Сербог жой; боғлар ўлкаси, боғ-роғлар билан қопланган майдон. Чирчиқнинг ёқасини, Тошкентнинг воҳасини Мен боғистон дегандим, Боғу бўстон дегандим. Шайхзода. Ҳар қишлоқда ўз боғистонимиз бўлсин. «Ёшлик».

БОҒИЧ Турли нарсаларнинг учма-уч қилиб, сиқиб ёки бекитиб боғлаш учун хизмат қиласидиган қисми, боги. Яктақнинг боғичи. Ёстиқ жилдининг боғичлари. — Бўронбой гилофнинг боғичини ечиб, дуторни созлади. О. Ҳусанов, Қўшиқчининг тақдиди. У эглиб, түфлисининг боғичини ечди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

ОҒЗИННИГ боғичи қочмоқ 1) оғзи катта очилмоқ (хурсандликдан, ҳайратдан). Иқбол деганда, ўша қишлоқ йигитларининг қулоқлари динг бўлиб, оғиз боғичлари бир қарич қочади. С. Абдулла, Иқбол; 2) гапга тушиб кетмоқ, ўзини гапдан тўхтата олмаслик.

БОҒИЧЛИ Богичи, боғланадиган или, боғи бор. Унинг қўлига богичли ёғоч яшикчани тутқазиб, Чорсуга ташлаб ўтишини тайинлади. А. Обиджон, Аканг қарағай Гулмат. Кашта тикилган боғичли кўйлакда эканлар. «Эртаклар».

БОҒИЧСИЗ Боги, или, богичи йўқ. Оёғидаги қора ялтироқ боғичсиз түфлисининг ингичка тумшугига бир оз гаро юқсан эди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БОҒЛАМ 1 Тўплаб, дасталаб боғланган нарсаларнинг ҳар бир боғи, дастаси. Бир боғлам пиёз. Бир боғлам шоҳ. — Елқасидаги икки боғлам саксовул ўтинин останага гурс эткизиб ташлади. А. Мухтор, Асарлар. Бу фикр унга, бошида бир боғлам тут баргини кўтариб, марзадан чиқиб келётганида яна қайтиб келди. А. Мухтор, Кумуш тола.

2 тиб. айн. боғлов. Гипс боғлам.

БОҒЛАМА тиш. Ўз лугавий маъносини қисман ёки батамом йўқотган, феъл бўлмаган сўзни феълга хос маъно ва вазифага мословчи ёрдамчи феъл.

БОҒЛАМОҚ 1 Боғ, тугун солиб уламоқ, пайваста қилмоқ; биринкириб турмоқ. Ин-

ларнинг учини.. боғлаб узайтиromoқ. Ботин-канинг ишни боғламоқ. Қоннинг оғзини боғламоқ. Юз қонни боғлаб бўлар, Юз оғизни боғлаб бўлмас. Мақол. — Кўлидаги ўтни ерга ташлаб, туфлиси боғичини қисиброқ боғлади. «Ёшлик».

2 Арқон, занжир, ип ва ш.к. воситасида бириктириб, чандиб, танғиб, ўз жойидан жилмайдиган, қимирламайдиган, нари кетмайдиган қилиб қўймоқ. Кўйни боғлаб боқмоқ. Каптарнинг қанотларини боғламоқ. — Аневарни кўрсангиз.. ҳеч нарсага қарамай, қўйини боғлангиз. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Молхона олдидаги гулини тўккан голосга боғлаб қўйилган каштакон ола сиғирга кўзим тушди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. Фазлиддин отни илдам чиқариб, дараҳтга боғлади. Ойбек, Танланган асарлар.

З кўчма Бирор ердан ёки кишидан айрилмайдиган қилиб қўймоқ. Тақдир уларни бир-бирига маҳкам боғлади. — Шарофат.. Сидиқжонни бу ерга боғлаган нарсани яхшилаб билмоқчи ва шунга қараб тош қўймоқчи бўлди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

Ипсиз боғламоқ 1) бирор мажбурият билан эркин олиб қўймоқ. [Кудрат Мирзакулга:] Дехқонларни ипсиз боғламоқчилар денг! Уларни ерга боғлаб, қул қиммоқчилар денг! Н. Сафаров, Уйғониш. -Бизни ҳоким Тешабойга ипсиз боғлаб кетди, — деди Кудрат. М. Исмоилий, Фарғона т.о; 2) дудмол гап, ваъда ва ш.к. билан мунтазир қилиб қўймоқ. Шу ерда туриңг, ҳозир келаман, деб бизни ипсиз боғлаб кетди.

4 Боғич ёки бирор бошқа нарса воситаси билан бириктиromoқ ёки тиркамоқ, осмоқ. Аҳмаджоннинг орқасига боғлаб олган сумкасига.. мина парчаси теккан эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Иложи бўлса, мени от думига боғлаб, пойга қилсалар. Ойбек, О. в. шабадалар. Олмос пўллат боғлаб мен ҳам белимдан, Дев излаб чиқсанман ўсган элимдан. «Маликаи айёр».

5 Тўплаб, дасталаб, белидан бое солмоқ, бое солиб тутмоқ, дасталамоқ. Пичан боғламоқ. Пиёз боғламоқ.

Супурги боғламоқ Супурги ясамоқ. [Йўлчи] Саватни анҳор бўйида супурги боғлаб ўтирган бир кишига омонат ташлаб, бозорга гизиллади. Ойбек, Танланган асарлар.

6 Ўраб танғимоқ, ўрамоқ, тақмоқ. Рўмол боғламоқ. Камар боғламоқ. Галстук боғламоқ.

— Бошига оқ дока рўмол боғлаган, ранги заҳил бир аёл кўринди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Жувон эшикдан кириши билан буларни кўриб, бир тўхтади-ю, дуррасини қайта боғлаб, тўғри супа томонга келди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

7 Оғрик ерни эҳтиётлаш, даволаш мақсадида дори-дармон кўйиб ёки шундайлигича ўраб, чандиб, танғиб қўймоқ. Ярани бинт билан боғламоқ. — У бирор ҳафта касалхонада ётиб чиқсандан кейин, бир неча кун лунжини боғлаб юрди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Бошимга сассиқ бир суюқ доридан чаплаб, рўмол билан танғиб боғлаб қўйди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Тик турғанча баромгимга йод сурқаб, бинт билан танғиб боғлади. С. Сиёев, Ёруғлик.

8 кўчма Йўл-йўриқ кўрсатиш, ёрдам бериш учун биркитмоқ, бириктириб қўймоқ. Бошқарма бизга кекса ишчилардан боғлаб қўйсин. А. Мухтор, Туғилиш. Раиснинг кўнглига келмасин, деб машинасига ҳам тегмади, шоғёрни Мирзаяхмад аканинг эшигига боғлаб қўйди. Ўзи шалоқ аравада тогу тош кезиб юриди. С. Сиёев, Отлиқ аёл.

9 Бўғиб, тўсиб, керакли томонга йўналтиromoқ (сувни). Экинларга сув боғламоқ. Сувни боғлагунча, ариқ оч. Мақол. — Сувни ким боғлади, тўғонни ким кўтарди? Н. Сафаров, Танланган асарлар. Султон Санжар Мозий ўйлаб, шу дарёни боғлашга қарор қилибди. «Эртаклар».

10 Ўзида бирор нарса пайдо қилмоқ; йигмоқ, тўпламоқ. Яра фасод боғлади. — Баркашда шарбат боғлаб кетган анжир, олтин сингари ҳусайнини узум ва шафтоли бор эди. Н. Сафаров, Водиллик қаҳрамон. Бое ва полизларда таърифи йўқ минг хил нозу неъматлар шакар боғлайди. С. Азимов, Оппоқ тонг қўшиғи.

Шира боғламоқ қ. шира | 5. Ҳозир Шерозийнинг овози айни шира боғлаган пайт. Донги Хоразмга тарқалган. Ж. Шарипов, Хоразм. **Ёғ боғламоқ** Семирмоқ. **Тўр боғламоқ** Тўрламоқ (қовун, ҳандалак ҳақида).

11 кўчма Узвий равишда бирлаштиromoқ, бирга қўшмоқ, уламоқ. Таълим-тарбия ишларини ҳаёт билан боғламоқ. — Мехнат билан муҳаббатни боғлагин, Сунгра ҳарна тилак бўлса чоғлагин. Ҳабибий, Девон.

12 Узвий боғланиш, муносабат асосида бир-бирига қўшмоқ, даҳлдор қилмоқ, ула-

моқ, бириктироқ. Икки фикрни ўзаро боғламоқ. Сўзларни боғлаб гап тузмоқ. — Чол асл мақсадини унутиб, анча гапларни айтиб юборганини ўзи ҳам сезиб қолди-да, сўзининг охирини яна эчкига боғлади. С. Аҳмад, Ҳукм. Наврӯзни динга боғладик. Ҳолбуки, бу байрамнинг ислом динига мутлақо алоқаси ўйқ эди. Газетадан.

Алоқа боғламоқ Муносабатда, алоқада бўлмоқ, муносабат ўрнатмоқ. **Пахтакор** билан алоқа боғламаган селекциячининг ҳолигавой! У пўнанак босиб ётаверади. Мирмуҳсин, Умид. Шоир ҳарамдаги канизакларнинг бири билан алоқа боғлаган экан. А. Қодирий, Мехробдан чаён. **Бахтини боғламоқ** Бахтсиз қилмоқ, бахтига тўсиқ бўлмоқ. Тақсир, қизнинг бахтини боғлаб қўйманг, куёвга беринг. «Олтин бешик». Бел боғламоқ қ. бел. **Бошини боғламоқ** қ. бош. **Боғлаб олмоқ** Ўзига ром қилмоқ, ўзига қаратмоқ, домига илинтироқ. Нозли нигоҳларинг керакмас сенинг, **Боғлаб оларман** деб энди ўйлама. Миртемир. Азиза азбаройи бола деб кўзи учиб тургандан эмас, бир амаллаб Ёдгорни боғлаб олиш учун болали бўлишини хоҳларди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Бас, сен ҳам нега ўғлингнинг қўнглини Заинабга хиппа қилиб боғлай олмадинг? А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Йўлини боғламоқ** Йўлини тўсмоқ, олдига рўпара бўлмоқ, тўсиқ бўлмоқ. -Вой, ўқисин, отин бўлсин, айланай, унинг ўйлини боғлаб қўйганимиз ўйқ, - деди Ўғил хола Аҳмедовага чимирлиб. Т. Алимов, Совчи. **Билмайман, ўйлингни яна ким боғлар**, Гулингни бегона айлама, булбул. «Қўшиқлар». **Қўсак (ёки довучча) боғламоқ** Ҳосилга кирмоқ; мева тутмоқ. Ғўзалар энди шоналаб, қўсак боғлаб келаётган бир маҳалда.. шаҳар пахта заводларига пахта ташилиши **Гуломжонни ажаблантирмади**. М. Исмоилий, Фарфона т.о. Ўтган ўили апрель ойининг охирлари, ўриклар аллақачон довучча боғлаб бўлган пайт эди. Газетадан. **Муҳаббат боғламоқ** Муҳаббат қўймоқ, севиб қолмоқ. **Муҳаббат боғладинг** [Навоий], Мехнаткаш элга меҳрибон бўлдинг. Ҳабибий, Девон. **Тилини (ёки тил-жагини) боғламоқ** Тилини лол қилмоқ, гапиртиримай қўймоқ. **Латофат шу пайтгача тилини боғлаб турган аллақандай кучни енгиг, тез гапира бошлади**. О. Ёқубов, Мирзатерак. **Хотинининг бу гапи бўтабойининг жон-жонидан ўтиб кетди**, лекин

бундаги кучли мантиқ тилини боғлади-ю, ҳеч нарса дея олмади. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Бироқ қизи тушкүрнинг ҳуснини, ширин сўзларими, ҳар қалай, Fiёсиддиннинг тил-жагини боғлаб, қулогини кар, кўзини кўр қилиб қўйган эди. С. Аҳмад, Ҳукм. **Умид боғламоқ** қ. **умид** 1. Уменга кашта умид боғлаган эди, бари пучга чиқди. Ж. Абдуллахонов, Орият. Янги сайдланган депутатлар фаолиятига, уларнинг ҳалол ва фидокорона меҳнатига ҳамма умид боғлаяпти. Газетадан. **Қанот боғламоқ** Ўзидаги гўё қанот пайдо қилмоқ, бирор жойга учиб боргудай бўлмоқ. Ҳовлидаги.. дастурхон теварагида текин овқат топилган жойга қанот боғлаб учиб борадиган Загчакўз домла, Тожибой, оқсоқол ўтирап эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Саломат бу қишлоққа ёшлигини қўмсаган кезларда гўё қанот боғлаб учиб келишини истамасмиди? С. Аҳмад, Ҳукм. **Қўл боғламоқ** Қўл қовуштироқ (таъзим, салом белгиси). Қўргон устида ясов тортган қаҳрамонлар қўл боғлаб.. таъзим билан Азизбекни илгарига ўтказа бошладилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ҳон таҳтода эди. Ўнг тараф курсида Абдураҳмон офтобачи ва сўлда шоир мулла Ниёз домла қўл боғлаб ўтирап эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. **Қўл-оёғи (ёки оёқ-қўли)ни боғламоқ** Мажбур қилмоқ, зўрламоқ. Агар қўл-оёғимни боғлаб беришганда ҳам, бари бир, тўйни азага айлантираман. С. Зуннунова, Кўк чироқлар. **Насибанинг оёқ-қўлини боғлагани** Ҳузуржоновга сиз арқон эшиб бердингиз! А. Қаҳҳор, Асарлар.

БОҒЛАНИШ 1 айн. **боғлиқлик**. ..ўша нотаниши ўигит билан Ваҳобжон ўртасида қандайдир боғланиш, ҳатто бир қондошлиқ бордай туюлиб кетди. А. Мухтор, Асарлар.

2 Вокеа, ҳодиса ва ш. к. ўртасидаги ўзаро муносабат, алоқа. **Узвий боғланиш**. **Мантиқий боғланиш**. Гапда сўзларнинг ўзаро боғланиши. — У [Мирзакаримбой] Йўлчининг қишлоқдан қайтиб, бирдан гойиб бўлиши билан ўзининг Гулнорга ўйланиши ўртасида бир боғланиши борлигига қаноат ҳосил этган эди. Ойбек, Танланган асарлар. **Лексик элементларнинг синтагматик боғланиши** сўзларнинг валентлилик хусусияти билан ҳам боғлиқ. «ЎТА».

БОҒЛАНМОҚ 1 **Боғламоқ** 1-9, 11, 12 фл. мажҳ. н. **Белига қўш белбоғ боғланган**. — Умид — парвозга отланган лочин, умидсизлик

— оёққа боғланган тош. Шукрулло, Жавохирлар сандиғи. Қиз ва йигит бундан қарийб иккى йил бүрун бир-бирларига самимий мұхаббат билан боғланган әділар. Ойбек, Навоий.

Боғланган құшма ғап тлиш. Тенг ҳуқуқ-ли содда гаплардан тузилған құшма ғап. Үзаро тенг боғловчилар ёрдами билан боғланған содда гаплардан тузилған құшма ғап боғланған құшма ғап дейилади. «Ўзбек тили дарслиги».

2 Боғламоқ 1, 2, 11, 12 фл. ўзл. н. Иттинг учи боғланыб қолибди. Улар бир-бираға боғланыб қолған. Юқори идоралар билан боғланмоқ. — Лайлар вафотидан кейин мен уларнинг ошасыга қаттық боғланыб қолдим. М. Қориев, Ойдин кечалар.

3 Бириктириб қўйилмоқ. Гулноз.. бугунги қабулини тугатиб, ўзига боғланған маҳаллани айланышга боришга отланди. Ҳ. Ғулом, Тошкентликлар.

Илсиз боғланмоқ Иложсиз, ҳаракатсиз бўлиб, бирор жойдан қўмирлай олмаслик. Анвар илсиз боғланыб, иккى оёғи полга михлаб қўйилгандай, на у ёқ, на бу ёққа юрломай, ҳушини ўқотиб қўйған эди. З. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз. **Тили боғланмоқ қ. тил 1.** Тиллари боғланыб, ақлдан шошиди, Алами Тўлабнинг ҳаддидан ошиди. «Гулихиромон». **Қўли боғланыб қолмоқ 1)** қўли банд бўлиб қолмоқ; 2) қўли бекор қолмоқ, иш қилолмай қолмоқ. Косиб чоршанба куни бозор қилмаса, бир ҳафтагача қўли боғланыб қолади. Ойбек, Танланған асарлар; 3) имкони, кучи етмаслик. Орага қалин масаласи тушди-ю, қўли боғланди. «Шарқ юлдузи».

БОГЛАШМОҚ **Боғламоқ 1-9, 11, 12 фл.** бирг. н. Шундан сўнг уларни [отларини] серкўкат ерга боғлашиб, то таом пишгунича, отларнинг ёнида ўтиришиди. Мирмуҳсин, Меъмор. Улар Исломхўжсанинг қўлларини қашириб боғлашиди. С. Сиёев, Аваз.

Бас боғлашмоқ қ. бас II.

БОГЛАФИЧ: кўз боғлагич с. т. эск. Кўз боғловчи, фокусчи.

БОГЛИ I Боги, боғчаси бўлған, бог-роғли. ..беш ҳўқиздан бир қўшини, боғли ерларининг ярмини ўғлига ажратса, унинг юки анча камаяди. П. Турсун, Ўқитувчи. Қирқ кечади, қирқ кундуз ўйл юриб, бир боғли ерга етди. «Баҳром ва Гуландом».

БОГЛИ II 1 **Боғланадиган**, боғичи бўлган. **Боғли тұн.**

2 айн. боғлиқ. [Элмурод] Ўзининг кичкина бир қишилекда олиб бораётган иши.. амала оширилаётган буюк план билан боғлиқ эканини фаҳмлағач, бениҳоя фаҳрланди. П. Турсун, Ўқитувчи.

Қўли (ёки қўлу оёғи) **боғли** Эркисиз, қарам, асир. Токайлар биз юрамиз Қўлу оёғ боғли? Ҳамза. **Қўзи боғли** Ҳат танимайдиган, саводсиз. Буни қарангки, бутун бобокалони билан бу дунёга иккى қўзи боғли келиб, боғли кетган чорвачи қашоқнинг боласи – дўхтир! С. Анорбоев, Оқсой.

БОГЛИҚ I 1 **Боғлаб** қўйилған, боғланған, боғлоғлик. **Боғлиқ от.** Ҳунарсизнинг қўли боғлиқ. Мақол. — **Раззоқ** буқачининг ити ёввойи жийдага оёғидан боғлиқ турарди. С. Аҳмад, Жимжитлик.

Боши боғлиқ Унаштириб қўйилған.. баъзни йигитлар Норбувига одам қўйишиди. Бироқ Норбуви уларнинг ҳаммасига ҳам бир хил – иккى оғиз сўз билан жавоб қайтарарди: Бошим боғлиқ. Ҳ. Шамс, Душман. Гулноз Йўлдошга унашилди, энди боши боғлиқ. Ҳ. Ғулом, Тошкентликлар.

2 Бирор жиҳатдан, мас., тобелик ёки алоқадорлик муносабати билан узвий равишда боғланған; алоқадор. **Тегирмоннинг айланши юкига боғлиқ.** Мақол. — **Ҳар** бир нарсадан катта холосалар чиқариш шоирнинг ақл уфқи кенглигига боғлиқ. Шукрулло, Сайланма. Умрнинг дарозлиги ҳам наслу наасабга боғлиқдир. «Шарқ юлдузи».

БОГЛИҚ II маҳс. Арава фидирагининг тўғин учларини бириктириб тутиб турадиган қўшалоқ кегайи.

БОГЛИҚ III шв. Шоҳ-шабба, беда, буфдой, шоли каби чочиқ нарсаларни йигиб боғлаш учун ўша нарсаларнинг ўзидан ёки новда, похол кабилардан эшилған боғ; белбоғ.

БОГЛИҚЛИК Нарса ва ҳодисаларнинг ўзаро алоқада бўлишилиги; алоқадорлик. Ҳодисаларнинг ўзаро боғлиқлиги. — **Кўриб турисизки**, ҳар иккала ҳат ўртасида мантиқий боғлиқлик бор. Ў. Ҳошимов, Қалбиннга қулоқ сол.

БОГЛОВ тиб. Синган, чиққан, жароҳатланган, лат еган аъзоларни ифлосланиси ва б. таъсиirlардан сақлаш, шунингдек, гавданинг бирор қисмини қимирламайдиган қилиб қўйиш учун қўлланадиган восита. Гипс боғлов. **Боғлов** материаллари. — **Боғ-**

ловлар қаттиқ ва юмшоқ ҳамда оддий ва мураккаб бўлади. «ЎзМЭ».

БОГЛОВЧИ 1 **Боғламоқ 1-9, 11, 12** фл. сфдш. **Беда боғловчи.** **Боғловчи звено.** **Боғловчи модда.** ■ **Бетон таркибидаги цемент боғловчи модда дейилиб, қум, эланган шагал ва чақиртош эса тўлдиргичлар деб аталади.** А. Аскаров, **Бетончилар учун эсадалик.**

2 тлиш. Гап бўлакларини ёки гапларни ўзаро боғлаш учун хизмат қиласидаги ёрдамчи сўз. **Уюшик бўлаклар орасига вергул ёки ва, ҳам, ҳамда сингари боғловчилардан бири қўйилади.** «Ўзбек тили дарслиги».

БОГЛОВЧИСИЗ тлиш. **Боғловчи** сўзлар ёрдамисиз, таркибида боғловчи сўз бўлмаган. **Ўзаро боғловчисиз ёки боғловчи вазифасидаги сўзларсиз боғланган содда гаплардан тузилган қўшма гап боғловчисиз қўшма гап деб аталади.** «Ўзбек тили дарслиги».

БОГЛОГЛИК **Боғлаб қўйилган, боғланган, боғлиқ.** **Боғлоглик от.** ■ **Чайлага боғлоглик турган қора от бизни кўриб кишинади.** Ҳ. Назир, **Ёнар дарё.** **Отамурод операция столида қўл-оғи маҳкам боғлоглик ётибди.** М. Мансуров, **Ёмби..унинг [Жаннатнинг] отаси билан боғлоглик жойим бор, у киши менинг илмий раҳбарим, — деди Умид. Мирмуҳсин, Умид.**

БОФМА-БОФ **Боғларни кезиб, боғдан боққа.** **Кампир из қидириб, боғма-боғ бориб, баланд девор олдида тўхтади.** И. Раҳим, Чин муҳаббат.

БОФОТ [ф. بَوْفَت – «боғ» сўзининг кўплиги; боғлар] **Боғлар, боғлар билан қопланган ерлар.** *Оппоқ тонгдек ҳаётбахши.. бу садо, бу фарёд девор, том, чаман, боғотлар оша тарашиб, тун бағрини тилим-тилим қилар эди.* К. Яшин, Ҳамза.

БОФ-РОФ, боғу роф **Мевазор, токзор, гулзор боғлардан иборат майдон, парк ва ш. к. [Холжон хола:]** *Отангдан қолган боғ-роғларни ташлаб, қаёққа борасан, болам?* О. Ёкубов, **Пъесалар. Ойижон!** *Дадам билан албатта келинг. Бизнинг ўзимиз яратган шаҳарни, боғ-роғларимизни кўринг.* Н. Сафаров, **Саодатнинг қиссаси.**

БОҒЧА 1 **Кичкина боғ.** **Кули шамол кўтарилиб, боғчадаги ҳар нарсани тўрт тарафга бука бошлиди.** А. Қодирий, **Мехробдан чаён. Ҳувиллаб қолди мана гавжум боғлар, боғчалар, Яшил элларга томон учиб кетди қуашалар.** А. Орипов, **Юртим шамоли.**

2 **Мактабгача ёшдаги болалар учун белгиланган таълим-тарбия ўчоги.** *Навбатдаги сўз завод боғчасининг мудириаси Расуловага тегди.* С. Аҳмад, **Сайланма. Ҳадича холам ҳам шу боғчада ишлар экан.** А. Қаҳҳор, **Асарлар.**

Болалар боғчаси айн. боғча 2. **Клуб у ёқда турсин, битта болалар боғчаси қуролмайди.** Шукрулло, **Сайланма. Жувон болалар боғчасининг мудириаси экан.** А. Қаҳҳор, **Асарлар.**

БОҒЧАЧИЛИК **айн. боғдорчилик.** **Озмикўми боғчачилик иши бўлган бошқа одамларни ҳам биламан, боғчачилик уларнинг ишларига халақт бермайди-ку.** А. Қаҳҳор, **Асарлар.**

БОҒЧИЛИК **айн. боғдорчилик.**

БРАДИКАРДИЯ [юн. bradys – секин + kardia – юрак] **Юрак қисқаришларининг секинлашуви, юракнинг секин, кам уриши.** *Томир уриши сонининг ортишига – тахикардия, камайшишига – брадикардия дейилади.* Н. Исмоилов, **Касалларни парвариш қилиш.**

БРАК [нем. Brack – нуқсон, камчилик; яроқсиз мол] **Ишлаб чиқаришда яроқсиз деб топилган, давлат андозаларига тўғри келмайдиган, сифатсиз маҳсулот; умуман яроқсиз иш, чиқит нарса.** *Брак шиша. Брак мол. Брак қилмоқ.* **Бракка чиқармоқ.** ■ **Мастура ўз ишида ҳали бирор марта бракка йўл қўйгани ўйқ.** Газетадан. *Таълимдаги брак эса энг хавфли брак эканини унумаслигимиз керак, ўртоқлар.* Газетадан.

БРАКОВКА [р. – бракка чиқариш] **Ишлаб чиқариш корхоналарида: сифатли ва брак маҳсулотларни бир-биридан ажратиш, саралаш.**

БРАКОНЬЕРЛИК [фр. brakonnier – ит билан ов қиливчи] **Ноқонуний ов – ёввойи ҳайвонларни ман қилинган жойда ва даврларда ёки ман қилинган қуроллар билан, муайян рухсатсиз овлаш ёки йўқ қилиш.**

БРАКЧИ **Ишни сифатсиз бажарган, яроқсиз (брак) маҳсулот ишлаб чиқарган ишчи.** *Корхона бракчилари юборган 80 дона қимматбаҳо камзул ўтган ўйланинг декабрь ойидан бўён ўтмас мато бўлиб ётибди.* Газетадан.

БРАНДСПОЙТ [голл. brandspuit – ўт ўчириш насоси] **Ўт ўчиришда, боғдорчиликда, кема ва паровозларда ишлатиладиган суюқлик пурковчи мослама, асбоб.** Қатор

брандспойтлар оёгум остида сув сочиб, ернисовитади, бошимда соябон бўлиб кузатиб боради.. П. Қодиров, Қадрим. Ўт ўчирувчилар дарҳол насослари билан брандспойтларини шига солиб, оловга ҳужум қилиб кўрдилар. П. Қодиров, Эрк.

БРАСЛЕТ [фр. bracelet < bras – қўл] айн. билагузук. Унинг бир қўлига кичкина қўл соат кумуш браслет билан осиб қўйилган. П. Қодиров, Уч илдиз.

БРАСС [фр. brasse < bras – қўл] спрт. Иккала қўл (сувдан чиқармай) ва оёқни бир маромда симметрик ҳаракатлантириб, қўқрак билан сузиш усули.

БРАУНИНГ [америкалик конструктор Ж. Браунинг (Browning) номидан] Автоматик тўппонча ёки пулемётнинг бир тури. Үддасидан чиқолмасам аҳдимнинг, унда – Браунингни қўлимга бер қон-қора тунда. У. Носир, Юрак.

БРАҲМАН, бараҳман Қадимги ва ҳозирги Ҳиндистонда олий табақа – кастага мансуб киши; қадимда коҳинлик вазифасини бажариб, қурбонлик маросимларига раҳбарлик қилган шахс. *Бараҳманлар* довул қоқиб, *Фатво берди имомлар*. Э. Воҳидов, Шарқий қирғоқ.

БРАҲМАНИЗМ, бараҳманлик [санск. хиндуизмдаги уч олий маъбуд (худо)дан бири – Браҳма номидан] Табиий мавжудотларни илоҳийлаштирувчи қадимги ҳинддини. *Браҳманизмда* илгариги тотемистик масавурларнинг қолдиги сифатида ҳайвонлар (сигирлар, маймуналар)ни, айрим ўсимликларни ва бошқаларни илоҳийлаштириш мавжуд. «ЎзмЭ».

БРАҲМАНЗОДА, бараҳманзода Браҳман фарзанди, браҳманлар авлодига мансуб шахс. *Ул бараҳманзода* ҳар дам барқдек ўнаб кулар, *Инглатиб*, кўз ёшими абри баҳорон айлагач. Фурқат.

БРЕЗЕНТ [голл. presenning < лот. p̄aesin gere – ўрамоқ] 1 от. Зигир толасидан ёки зигир толаси билан пахта ипидан тўқиладиган, сув ўтказмайдиган қалин, кўпол мато. Ўрмон четига брезентдан чодир-палаткалар тикланди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 срт. Брезентдан тайёрланган. *Брезент этик*. *Брезент туфли*. *Брезент носилка*. Кутбиддин брезент этигини тапиллатиб ерга уриб, чангини туширди. С. Кароматов, Олтин қум. ..бошига эски қулоқчин, эгнига

брезент ёмғирпўш кийган жиккаккина чол югуриб чиқди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БРИГАДА [фр. brigade < итал. brigata – отряд, одамлар гурухи, кўшин] 1 Бир неча полк, батальон ёки дивизиондан ва маҳсус қўшиллар бўлинмаларидан, денгиз флотида эса бир неча турдаги ҳарбий кемалардан иборат ҳарбий-тактик қўшилма. *Танкчилар бригадаси*. *Бригада қўмандони*. — *Бригаданинг жангчилари* кўтариинки руҳ билан ҳужумга ўтди. Т. Рустамов, Мангу жасорат.

2 Мехнатнинг муайян бир турини биргаликда бажариш учун тузилган ва иш натижаси учун умумий жавобгар бўлган жамоа, меҳнатчилар гурухи. *Пахтачилик бригадаси*. *Ошавий бригада*. *Бинокорлик бригадаси*. — Тўқайда ишлагани хилланган одамлардан маҳсус бригадалар тузилди ва бу бригадаларнинг ҳар бирига биттадан гусенициали трактор берилди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Раиснинг машинаси.. сабзавотчилик бригадаси* томон бурилиб кетди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

3 с. т. Бригада бошлиғи; бригадир. Кимсаной бўлганда, ҳозир бригада бўлар эди. *Файратли, орияти жувон* эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

БРИГАДАДОШ Бир бригадада ишловчи. ..ерни созлашининг бирдан-бир ўюли – яхоб. Бу фикрни *Мамасоли дастлаб бригададошларига айтди*, фикрлашиб. Газетадан.

БРИГАДИР [фр. brigadier – бригада бошлиғи] Ишлаб чиқариш, далачилик бригадасининг бошлиғи. *Ўрта мактабни тугатгач*, *Холчучук* бир ўйл звено бошлиғи бўлди, иккинчи ўйла ўтиб эса бригадир бўлиб олди. «Саодат».

БРИГАДИРЛИК Бригадир лавозимида ишлашлик, бригадир бўлишлик. *Бригадирлик қилмоқ*. *Бригадирликка сайдамоқ*. — Сенларга ўзим бригадирлик қиламан. С. Аҳмад, Уфқ. *Бутабой.. Болтабойни бригадирликдан бекор қилмоқчи эканини айтди*. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

БРИЗ [фр. brise – шабада] Денгизлар, катта кўллар, баъзан йирик дарёлар соҳилида эсадиган, кеча-кундузда даврий ўзгариб турадиган шамол, шабада. *Денгизлар қирғоғида эсадиган шамол бриз деб аталади*. «География».

БРИКЕТ [фр. brique – гиштча] Фишт шаклида прессланган нарса. *Кунжара бри-*

кети. Күмир брикети. — *Оддий табиий маҳсулот маҳсус идишларда прессланиб, брикетлар ҳолига келтирилди. Газетадан.*

БРИКЕТЛАМОҚ Брикет ҳолига, шаклига келтироқ. *Торфни брикетламоқ. Брикетлаш фабрикаси.* — *Шарғун күмирини брикетлаш технологияси ишлаб чиқилди. Газетадан.*

БРИЛЛИАНТ, брильянт [фр. brilliant — ялтироқ] Тарашланган ва сайқал берилган олмос. *Бриллиант күзли узук.* — *Рисолат-нинг қулогида бриллианти данакдек келадиган зирек ялтирилди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Тўй куни эри совға қилган бриллиант күзли узугини бармоғидан чиқазди. С. Аҳмад, Уфқ.*

БРИНЗА [рум. brinza — пишлөк] Асосан қўй сутидан, шунингдек, сигир, эчки сутидан ёки уларнинг аралашмасидан тайёрланган шўртнанг пишлөк. *Аҳолининг ёғ, қатиқ, бринза, сузма каби озиқ-овқатларга бўлган эҳтиёжини қондиришида анчагина ютуқларга эришаётгизмиз.* Газетадан.

БРИОЛОГ бот. Йўсинларни ўрганувчи мутахассис, йўсиншунос.

БРИОЛОГИЯ бот. [юн. bryon — йўсин, mox + logos — таълимот] Ботаниканинг йўсинлар, моҳларни ўрганувчи бўлими. *Бриология торф ҳосил бўлиши, йўсинлар ўсган ерларда аста-секин тупроқ ҳосил бўлиши каби.. жараёнларни ўрганади.* «ЎзМЭ».

БРИТТ(ЛАР) Милоддан аввали 8-аср бошидан милодий 5-асргача Британиянинг асосий аҳолиси ҳисобланган қадимги кельт қабиласи.

БРИФИНГ [ингл. briefing — ўйл-ўюриқ < brief — қисқа; қисқача хулоса] Расмий шахсларнинг оммавий ахборот воситалари вакиллари билан расмий нуқтаи назар билдириш ёки расмий хулосаларни қисқача баён этиш мақсадидаги учрашуви.

БРИЧКА [укр. бричка < пол. bryczka, bryka < нем. Birutsche — усти очиқ енгил арава] Тўрт фидиракли узун арава. *Ўрмонда тўртма бричка турибди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. ..устига бочка юкланган бричкалар узун ўйлдан кетма-кет ўтиб туради. С. Аҳмад, Чўл бургуги.

БРОЙЛЕР [ингл. broiler — гўштга боқиладиган жўжа < broil — ўтда қовуриш] Тез етиладиган ва вазни 1,4-1,6 кг бўлганда сўйиладиган гўштдор жўжа. *Брийлер фабрикаси.*

— *Товуқ дим-дим тайёрлаш учун семизроқ*

бройлердан танлаб оласиз. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. Брийлер гўшидан парҳез таомлар тайёрланади. «ЎзМЭ».

БРОКЕР [ингл. broker — ўргада туриб воситачилик қилувчи, даллол, маклер] Товар, валюта, савдо биржаларида олди-сотди битимлари тузишида воситачилик (даллоллик) қиладиган айрим шахс ёки фирма.

БРОМ [юн. bromos — қўланса, сассиқ ҳид] 1 Менделеев даврий системасининг VII гурӯхига мансуб, ёқимсиз, қўланса ҳидли, қизғиши-қўнғир, суюқ кимёвий элемент. *Минерал сувларнинг шифобаҳишиги.. уларнинг таркибида киши организми учун зарур бўлган юд, бром, бор, литий, барий, стронций каби моддалар бўлишидир.* «Фан ва турмуш».

2 Таркиби шу элемент бирикмаларидан иборат бўлган дори. *Бром ичмоқ.*

БРОНЕАВТОМОБИЛЬ [р. — зирҳли автомобил] Бронланган, зирҳ билан қопланган ҳарбий автомобиль. *Қуроллар бронеавтомобилнинг айланадиган зирҳи минорасига ўрнатилади.* «ЎзМЭ».

БРОНЕВИК айн. бронеавтомобиль.

БРОНЕМАШИНА [р. — зирҳли машина] Зирҳли ҳарбий машина қ. бронеавтомобиль, бронетранспортёр. *Орадан кўп ўтмайди, бронемашина ҳимоясида фашистлар шиддат билан бостириб кела бошлади.* А. Раҳмат, Фронт йўлларида.

БРОНЕНОСЕЦ [р. — зирҳли кема] 19-аср охири ва 20-аср бошларида пайдо бўлган, зирҳ билан қопланган улкан ҳарбий кема.

БРОНЕПОЕЗД [р. — зирҳли поезд] Паровоз ва платформалари зирҳ билан қопланган ҳарбий поезд. *Фашистлар.. бутун Европа шаҳарларини бронепоездларда, танкларда, машиналарда саёҳатдагидек кезиб ўтди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

БРОНЕТРАНСПОРТЁР Моторлаштирилган ўқчи қисмларни ташиш ва оғир қурол-яроғларни судрашда, разведка ишларидаги қўлланадиган зирҳли ҳарбий машина. *Кундузи соат тўртларда немисларнинг учта бронетранспортёри пайдо бўлди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

БРОНЗА, биринж [фр. bronze < ф. бронж — биринж] 1 Миснинг қалай, алюминий, кремний, бериллий, қўроғошин элементлари билан қотишмаси. *Қалайли бронза. Бронза ишлаб чиқариш.* — *Бронзадан ясалган ҳайкал*

эрталабки қуёш нурларида ярақлаб күзга ташланади. Газетадан.

2 Шу қотишмадан ясалган (мөймөрчилик асари). Ботаётган қуёш нурида узоқдан бир нима олтиндәй чарапләди. Бу ҳайкал эди. Бронза бюст. А. Мухтор, Чинор.

Бронза даври (ёки асри) Милоддан авалғы 3-1-мингийлликда ҳали темир маңым бүлмаган, қурол ва уй-рүзғор буюмлары бронзадан ясалған давр. *Сопол буюмлар тай-ерлаш, хусусан, бронза даврида анча ривожланғанди. «Фан ва турмуш».*

БРОНЗАЛАМОҚ Металл буюмлар сиртини бронза билан қопламоқ, бронза югуртириб безамоқ.

БРОНЛАМОҚ I Бронь, зирх билан қопламоқ, зирхламоқ.

БРОНЛАМОҚ II Бирор кимса ёки нарса учун атаб, банд қилиб қўймоқ. *Вагонда иккита ўринни бронламоқ.*

БРОНЛИ Бронь, зирх билан қопланған, бронланған; зирхли. *Бронли автомобиль.*

БРОНТЕШАР Брон (зирх)ни тешиб ўтадиган қурол тури. *Бронтешар түп.* — Бронтешарлар нишонга олиб, энди ўқ узмоқчи бўлган пайтда, танк остида бирин-кетин учта граната портлади. А. Қаҳхор, Олтин юлдуз. *Қулај бир позиция топиб тўхтаган танк аланга тубига бронтешардан ўқ уза бошлади.* П. Қодиров, Эрк.

БРОНХ, бронхлар [юн. bronchos — томоқ; кекирдак, трахея] Кекирдакнинг ҳаво ўтадиган найсимон тармоқлари, нафас йўллари. *Кекирдак (трахея) 4—5-кўкрак умуртқаси қаршиисида ўнг ва чап бронхларга бўлинади. «ЎзМЭ».*

БРОНХИТ тиб. Бронхлар (асосан, шиллиқ пардалари)нинг яллигланишидан иборат нафас йўллари касаллиги. *Биз тез-тез шамоллаб турамиз. Бу касаллик, айниқса, кузда хуруж қилиб, тумов, бронхит, ангина шаклида юз беради.* Газетадан.

БРОНХОГРАФИЯ [бронх + юн. grapho — ёзаман] тиб. Трахея ва бронхларни рентгенографик текшириш усули.

БРОНХОСКОПИЯ [бронх + юн. skopeo — кўраман, текшираман] тиб. Трахея ва бронхларни маҳсус асбоб [бронхоскоп] ёрдамида кўриб текшириш усули.

БРОНЬ I [р. < нем. Bruna — совут, қоплама] Ҳарбий машиналарнинг ўқ ўтмайдиган қалин пўлат ниқоби, қопламаси; зирх.

У отган ўқ танк бронига тегиб, нұхатдек үқаланиб кетди. Н. Сафаров, Оловли излар.

БРОНЬ II [нем.] Маҳсус ажратилган ёки имтиёз берилган нарсалардан фойдаланиш ҳуқуқини берадиган ҳужжат. *Билетни бронь қилмоқ.* — *Ие, айтганда, суюнчи беринг, хола, бронь топдим, урушга бормайдиган бўлдим!* Уйғун, Асарлар. *Пошаҳоннинг эри заводга керакли одам бўлгани учун икки ишлча бронь билан юрди.* Д. Нурий, Осмон устуни.

БРОШЮРА [фр. brochüre < brocher — тикмоқ] айн. **рисола.** *Мамлакатда ҳар куни 190 номда 3 милион нусха китоб ва брошюра чиқарилмоқда.* Газетадан. *Бу брошюрада.. васиятнома, ваколатномаларни қай тартибда ёзиш лозимлиги кўрсатилган.* Газетадан.

БРУС [р. < қадимги «бреснути» фл. — қириш, ўтқирлаш; қириб артиш] 1 тех. Чор-қирра ёки бошқа бирор шаклдаги узун металл, ёғоч ва ш.к. таёқча, ходача.

2 спрт. Тўрт устунга параллел горизонтал ҳолда маҳкамланган иккита ходача кўринишидаги гимнастика асбоби. *Тошкент тўқимачилик институти гимнастика секциясининг аъзоси бруслада машқ қилаётир.* Газетадан.

БРУТТО [итал. brutto — қўпол; соф эмас] 1 Товарнинг идиши, ўрови билан биргаликдаги оғирлиги. *зид. нетто.*

2 Сарф-харажатлар чегирилмаган умумий, ялпи даромад.

БРУЦЕЛЛЁЗ [брүцелла микробини кашф этган инглиз врачи Д. Брюс (Вгисе) номидан] тиб. Уй ҳайвонларида бўладиган ва уларнинг сути, гўшти, қони орқали одамга ҳам ўтадиган оғир юқумли касаллик, қора оқсоқ. *Бу ўйл тоғдан битта ўйлқичи, учта қўпон бруцеллёз билан оғриб тушди.* С. Анорбоев, Оқсой.

БУ I [ж. к. бунга, ў.-п. к. бунда, ч. к. бундан] кўрс. олм. 1 Сўзловчига яқин, унинг кўз ўнгидаги, олдидағи, ёнидаги ёки қўлидаги нарсани, кимсани билдириб келади ёки ўшанга ишора қиласи. *Бу киши — бизнинг ўқитувчимиз.* — *Мен учун энди бу жаҳонда ёлғиз сиз борсиз, холос!* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. *Бу ният унинг хотини Собиражонга жуда маъқул бўлди.* А. Қаҳхор, Асарлар.

- Сен ўғлимсан, — *Йўлчига меҳр билан тикилди чол, — бу ожиза — қизим.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Қарама-қарши икки нарсадан бирини ёки бирор томонни кўрсатиш учун хизмат қиласди. Кўчанинг бу бетидаги уй. Дарёнинг у бетидан бу бетига сузиб ўтмоқ. — Душман.. ўқ еган тўнгиздай, ўзини у ёқдан бу ёққа урар эди. А. Қаҳҳор, Асарлар. У ёқни қарадик, бу ёқни қарадик — ўйқ. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Чоғиширилайдиган икки нарса, кимса, воқеа, ҳодиса ва ш. к. дан бирини кўрсатиш учун хизмат қиласди. У бошқа, бу бошқа. Үндан бу яхши. — Бирорвга у деди, бирорвга бу деди.. Ҳуллас, ўйнма шебрими бостиришга мұяссар бўлди. «Муштум».

4 Сўз бораётган пайтга ёки унга яқин фурсатга ишора қиласди. Бу кунларда Бўтабои.. бутун рўзгор ўзига қолган ёш ишгичтадай бўлиб қолди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Бу кечада Шоқосим жуда хурсанд эди. Ойбек, Танланган асарлар. Бу ўйл ёғинсонин кўп бўлиб, ер-кўк чамандай яшнаб кетди. С. Сиёев, Ёруғлик.

Бу ўртада 1) яқин атрофда. Бу ўртада магазин ўйқми?; 2) бирор иш ёки вақт давомида. Энди сотишга ҳеч нарса қолмаган эди. Бу ўртада дадам қазо қилди. Ойбек, Танланган асарлар. **Бунинг устига** Устига устак, бори етмагандек. -Раҳматли эрим мардикор эди, — деди кампир, — ёзда топгани қишига етмас эди. Бунинг устига дардга чалиниб, эртароқ ишдан чиқиб қолди. Уни боқдим. Ойбек, Танланган асарлар. **Сиздан угина, биздан бугина** Муомалага яраша муомала қилиш ёки бирор нарса эвазига бошқа нарса бериш керак бўлганда қўлланадиган ибора. У ёқдан кириб, бу ёқдан чиқмоқ Ишни наридан-бери, чалакам-чатти бажармоқ, чала-чулпа қилиб кетмоқ. **Үндан-бундан** 1) ҳар кимдан; ҳар нарсадан. Үндан-бундан сўраб билмоқ; 2) ҳар тўғрида. Үндан-бундан гаплашиб ўтирмоқ. **Уни қўй, буни қўй** Бошқасини қўятур. Уни қўй, буни қўй, қачон ўйла чиқамиз? У эмас, бу эмас кри с. Аввалимбор; иш, гап, масала бутунлай бошқа ёқда. У эмас, бу эмас, айб ўзингда.

БУ II юкл. Гапдаги маънони кучайтириш, таъкидлаш учун хизмат қиласди. Бу дейман, ишлар ишрик экан-да!

БУБЛИК [укр. буба — шиш, бўртиқ; сув кўпиги] Тешик кулча. Кеннойилар бир кўришда қаймоққина, ўзлари ҳам бублик нондек оптоққина. Мирмуҳсин, Сатанг.

БУВА 1 с. т. Бобо. **Буваси иш қиласа, Нигора кўмаклашар,** «Оҳ, оҳ, эрмаккинам, дастёргинам!» — деб хурсанд бўларди буваси. С. Анорбоев, Оқсой. **Бувамнинг сўзлари оҳиста қайнаб турган зилол булоқни эслатарди.** «Саодат».

2 Гап кетаётган, тилга олинаётган шахснинг ёши катта, кекса эканлигини, унга ҳурмат, яқинликни ифодалайди. Раис бува билан турадиган уйларингизни кўриб келди. С. Аҳмад, Уфқ. Боғбон бува билан Зарифа она Муродни багирларига босиб ўтишиди. Т. Ашуроров, Оқ от. Очил бува бугун чинор билан хайрлашмоқда. А. Мухтор, Асарлар.

БУВАДЕХҚОН айн. **бободеҳқон.** Районга маълумотни юборибок ўчоққа олов ёқтирибсиз-да, Фармонқул ака, бувадеҳқонники бехато чиқаверади, деб ўйлагандирсиз-да. С. Маҳкамов, Шогирд.

БУВАК шв. Янги туғилган бола, чақалоқ. Бувак, қорни тўйк бўлса-да, аллани соғинади. С. Сиёев, Аваз. -**Нима бўлди, айтсангиз-чи?** — деди Салтонбу, кўкрагига зулукдек ётишиб олиб эмиб ётган ориқ, заҳил, оёқлари ингичка, қорни катта бувагини тиззасига ўтқазиб. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

БУВАКИ Узумнинг маҳаллий, винобоп нави. Ишкомларда узумлар мушт-мушт бўлиб ётибди.. қирмиска ёки бувакими, тоифи ё бўлмаса ҷаросми. Газетадан.

БУВИ 1 Отанинг ёки онанинг онаси. Мунгли кўзлари меҳрга тўла бу нозик камтири Шукуровга марҳум бувисини эслатди. О. Ёқубов, Диёнат. Бола бувисига талпинди. «Саодат».

2 шв. Она, ойи. -**Ийгламане, буви, худонинг иродаси,** — деди Ғуломжон, бундай гаплар онасининг қалбига малҳам бўлмаслигини билса ҳам. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Тилга олинаётган киши исмидан кейин келиб, шахснинг кексалигини, унга яқинлик, ҳурматни ифодалайди. Гулсум она идорадан чиқиб, тўғри Моҳира бувиникига кетди. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. Нисо бувви, эри ўлиб, иккита ёш қизи билан қолди. А. Қаҳҳор, Асарлар.

БУВИШ с. т. Бабиш. Албатта оламан Нигор бувишини. «Нигор ва Замон». Биз бўламиз Маликанинг канизи, Келсин, деб чорлайди бувишшим сизни. «Маликаи айёр».

БУВРА шв. айн. **буғро.** Икки қирғоқ икки қоя сингари тик, Сой гувшилар маст бувра-

дай сочиб кўпик. Миртемир, Асарлар. *Түя-нинг бувраси яхши, Сўзнинг тўғриси яхши. «Ақл ақлдан кувват олади».*

БУВУЛДУРУҚ шв. айн. булдуруқ I. *Дарахт шохларида қуюқ бувулдуруқ.* Ш. Тошматов, Тонгдаги кўланка.

БУГУН [асли бу + кун] 1 рвш. Сўз бораётган пайтда кечирилаётган ёки кечирилган кун, кеча-кундуз. *Мен сенга муносиб эмаслигимни бугун билдим.* С. Аҳмад, Уфқ. *Азизхоннинг бугунига, эртасига Лутфинисо жуда-жуда зарур эди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Ўтган куни ҳам, кеча ҳам, бугун ҳам шундай қилмоқчи бўлди-ю, бари бир кўнгли чопмади.* А. Обиджон, Аканг қарагай Гулмат.

2 от взф. Ҳозирги пайт, ҳозирги кун. *Бугунимиз жуда яхши, эртамиз бундам ҳам яхши бўлади.* *Бугунни ўйлама, эртани ўйла.* Мақол.

Бугун эмас, эрта ёки бугун бўлмаса, эрта(га) Яқин фурсатда, тез орада, ҳадемай. *Мана шуларни [душман тайёргарлигини] назарга олганда, бугун бўлмаса, эртага жуда даҳшатли жанг бошланиши мўқаррар эди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

БУГУНГИ 1 Сўз бораётган куни содир бўлган, юз берган, юзага келган ёки шу куни бўладиган. *Бугунги газета.* *Бугунги машгулом.* *Бугунги ишни эртага қўйма.* Мақол. — *Бугунги газетада унинг Азизхон тўғрисида каттакон мақоласи босилди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Шу бугунги мажлисда тилини қисиб ўтира қолса бўларди.* С. Аҳмад, Юлдуз.

2 Ҳозирги пайтдаги, ҳозирги кундаги, ҳозирги. *Бугунги вазифалар.* — *Ўтмиши-миздан, тарихдан бугунги авлодни хабардор қила оладиган спектакллар кам.* «Саодат».

БУГУНЧА рвш. Бугун, шу бугун, бир кунга, бир кунчалик. *Заргаров бугунча кулбасида тунашга рози бўлди.* А. Мухтор, Асарлар. *Уста, бугунча ишни қўйинг, уйга боринг.* Р. Файзий, Сен етим эмассан. -*Оғриқ тияга бугунча дам бериб, кейин келадиган карвонларга қўшилиб кетиш учун булоқ бўйида қолдик, — деди Ҳожи хола.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

БУГУН-ЭРТА рвш. Бугун ёки эртага, бугун ёки эрта ичила; яқин фурсатда, тез орада. *Бугун-эрта эшикдан кириб келса-чи???* С. Кароматов, Олтин кум. *Ҳужжатларни бугун-эрта расмийлаштириб, душанбаданоқ ишга киришинг.* А. Обиджон, Аканг қарагай

Гулмат. *Отабек ёш, ёшлар муҳаббати — учар қуши, балки бугун-эрта унутуб ҳам юборар!* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БУД [ф. بود — мавжудлик; бутун молмулк] Бор нарсаси, бутун мол-мулки. *Бор будини тортиб олиб, кўчага ҳайдаб чиқарди.* Н. Қобул, Унтилган соҳиллар. *Шу даврада омадсизлардан, яъни ютқизганлардан бири — Намоз банди деган бор будидан ажраган.* «Муштум».

БУДДА [санск. Буддҳа — хотиржам, нурланган]: будда дини Милоддан аввалги б-аср охирларида Ҳиндистонда юзага келган ва Ҳиндистон, Хитой, Япония ва баъзи бошқа шарқ мамлакатларида кенг тарқалган динлардан бири, буддизм. *Бу ўйлар кўп қадим ўйлардир, Конфуций, шомоний, ислом ва будда..* Ф. Фулом. *Бизнинг эрамиздан икки аср бурун будда роҳиблари қояларни ўйиб, ибодатхона ва монастирлар қурганлар.* Н. Сафаров, Узоқни кўзлаган қиз.

БУДДАПАРАСТЛИК Будда динига эътиқод қилиш, буддага сифиниш. *Бизнинг фикримизча, Навоий бу ўринда буддапарастликни назарда тутади, чунки Будданинг тасвирлари жуда кўп бўлган.* «ЎТА».

БУДДИЗМ, буддавийлик [Будда дининг афсонавий асосчиси Буддҳа номидан] Жаҳонда кенг тарқалган динлардан бири; будда дини. *Жамиятнинг касталарга бўлиниши тўғрисидаги браҳманизм таълимотига қарши буддизм барча кишилар тенг ҳуқуқли, баробар деб эътироф қиласи.* «ЎЗМЭ».

БУДИЛЬНИК [р. «будить» фл.дан. — «уй-готгич»] Белгилаб қўйилган пайтда жиринглаб, вақт билдирадиган махсус соат. *Лаълихон будильникни соат еттига тўғрилаб буради ва чироқни ўчириб, кўрпа ичига бурканди.* Газетадан. *Будильник* Ҳалил акани уйготиб юборди. Газетадан.

БУДКА [қад. р. < буда — қамиш уйча, кулба] 1 Қоровуллар учун мўлжалланган кичик уйча; кичик қоровулхона. *Шлабаум биринчи куниёқ ўйл устига қуриб битказилди, ёнига будка ўрнатилди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Савдо-сотиқ ва б. мақсадларга мўлжалланган уйча; дўконча. *Кимдир газ будкадан сув олиб келиб ичирди, кимдир аттекадан дори олиб чиқди.* Газетадан. *Раҳим унинг жавобини кутмасданоқ мороженое будкаси томон чопиб кетди.* С. Зуннунова, Кўк

чироқлар. Саидий будкадан бу журнални олиб, жуда севинди. А. Қаҳҳор, Сароб. Аҳмад телефон будкасига яқинлашди ва Иродага телефон қилди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

Суфлёр будкаси Саҳнада маҳсус жиҳозланган ва суфлёр ўтирадиган чуқур жой.

БУДКАЧИ с.т. Будкада ишловчи савдо ходими. Будкачи Саидийга шу бугун олинган бир журнални тақдим қилди. А. Қаҳҳор, Сароб.

БУД-ШУД [ф. بود-شود – бори, бўлгани] Кишининг ихтиёридаги, бисотидаги барча нарсалар, бор-йўқ бойлик. Менгилиб ўн битта қўчкорни боқаман деб, бор буд-шудидан айрилди. Газетадан. Сафарнинг нечандидир куни тўғонда қолиб, бор буд-шудларидан айрилибдилар. М. Мансуров, Ёмби.

БҮЁН кўм. (ч. к. билан) Бери; бошлаб. Янги йилдан буён. Кечадан буён. Бундан буён. Кўндан буён. ■ Ўзбек халқи қадим-қадимлардан буён ҳашар усулида жуда кўп иншотлар барто қилган. С. Аҳмад, Уфқ. Неча йиллардан буён хаёнини банд этган фикр уни амалий ишга бошлади. С. Кароматов, Олтин кўм. Лутфинисони дағи қилганидан буён у, бир дақиқа бўлсин, уни хаёлидан нари кетказмади. С. Аҳмад, Уфқ.

БҮЁҚ I кўм. (ч. к. билан) Буён, бери; бошлаб. Учинчиси шулдирким, бешиккетди бўлгандан буёқ ҳар йили расм-руслар қилиниб, яқин вақтларда тўйлигини ҳам бериб қўйипти. Ҳамза, Танланган асарлар. Мени шунчак ҳақорат қилиб келгандари етар. Энди бундан буёқ ҳақимни ҳеч кимга бермайман. П. Турсун, Ўқитувчи. Заифа деган нарса эрининг хасми бўлади. Сиз бундан буёқ менинг измимда бўласиз. К. Яшин, Ҳамза.

БҮЁҚ II (тўғриси бу ёқ.) к. ёқ. Қани, устоз, тутроқни буёққа ташланг. С. Аҳмад, Уфқ. Буёгини бизга қўйиб беринг, аралашманг.. Н. Норқобилов, Тўқнашув.

БҮЖ [фр. bougie – шам; зонд] Одам организмидаги найсимон аъзолар (сийдик чиқариш канали, қизилўнгач ва б.)ни кенгайтириш ва текшириш учун ишлатидиган, каучук, металл, пластмасса ва б.дан ясаладиган жарроҳлик асбоби.

БУЖМАЙМОҚ 1 Совуқдан, безгакдан ёки бирор ёқимсиз нарсадан тиришмоқ, жунжикиб буқчаймоқ, қунишмоқ. Совуққа чидамли Йўлчи ҳам, эгни ютун бўлганидан, оёқларининг жонсизланганини, гавдасининг

бужмайганини сезди. Ойбек, Танланган асарлар. Мирвали, қўли қалтираб, шишини очди. Қуяётгандан, димогига қўланса конъяқ ҳиди урилиб, башараси бужмайиб кетди. С. Аҳмад, Жимжитлик. Тўрда ялтайиб ўтирган совчи хотинларнинг юзи, мени кўриб, бехос лимон тишлагандай бужмайди. «Ёшлик».

2 Ажин босиб бурушмоқ, тиришмоқ; бурушиб-тиришиб қолмоқ. [Ёрматнинг] Кўз ёшлари ҳасратдан бужмайган юзларидан ва соқолларидан мўл-мўл оқаверди. Ойбек, Танланган асарлар. Кампир.. бужмайган қўллари билан унинг сочларини силай бошлади. Газетадан. Қуёв яшарин учун токнинг зангидек бужмайган бўйинларини ҳўл сочиқ билан ишқалайдиган бўлди. С. Аҳмад, Сайланма.

3 Қовжираб, сувсизланиб бурушмоқ, куруқшамоқ. Барглар бужмайиб қолибди. ■ Дўрдоқ лаблари узум пўстлоғидек бужмайган. М. Назаров, Сирли хат. Шамол қаттиқ эсиб, бужмайган ток баргларини унинг устига олиб келиб сочди. Ш. Холмирзяев, Бодом қишида гуллади. Қирғоқдаги бужмайган, қовжироқ ўтлар дарёдан эпкин сўрагандайд.. мўлтирашарди. Э. Самандаров, Дарёсини йўқотган қирғоқ.

БУЖМАЙТИРМОҚ Бужмаймоқ фл. орт. н. Эргаш башарасини бужмайтириб, мазах қилди. А. Мираҳмадов, Кулган чечаклар. Алимат, худди тиши оғриғи хуруж қилгандек, башарасини бужмайтириди. Э. Усмонов, Ёлқин.

БУЖУН айн. бужгун 1. Каттакон бужжун остидаги қизил дарвозадан.. чиқсан бир мўйсафид қоматини ростлаб, буларга бир қаради-да, юргурганича.. кириб кетди. А. Қаҳҳор, Хотинлар. Кампир ғаш билан бужжун таёғини ерга ура бошлади.. Ш. Тошматов, Мазанглар.

БУЖУР 1 Ажин босган, бужмайган, бурушиқ. Темиртош ҳар вақт кўзини юмгандан.. юзлари бужур отасининг чўкич ураётгани кўринарди. М. Осим, Ўтрор.

2 Бужмайган, бурушиқ юзли одам. Бужур, кафтини «фонус» қилиб, ичкарига тушди. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар. - Соли бужур ҳам бир ярим ойлар ўқолиб кетиб, Самад акамдан қаноатланарли бир хабар келтира олмади, – деди Пўлат. Файратий, Ёшлигимсиз.

3 Сирти, кўриниши ғадир-будур, ўйдим-чуқур. Мирвали ухламаётган экан, бужур

тутга тирмалашаб, томга чиқди. С. Аҳмад, Жимжитлик. Вафо аттор ўрнидан енгил турб, бужур, тирналаган маҳси билан шипиллаб, даҳлиза чиқди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

БУЖФУН 1 Қайрағочнинг бир тури, қаттиқ танали дараҳт. Зокир ота белига тешасини қистириб, бужгун ва қуриган ёнғоқ шоҳларидан ўтин тайёрлашга кириши. Файратий, Ёшлігимиз. Тош бўлсанг ҳам, ёраман, Чинор бўл ёки бужгун. К. Муҳаммадий.

2 Писта дараҳтининг мағиз қўлмай бужмайиб қолған меваси (халқ тиббиётида ва бўёқчиликда ишлатилади). Табиб қўй жигарини ҳам кабоб қилиб, бужгун сепиб енг, деган экан, бир-икки қилибди, лекин дарди шифотонмабди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Ўсимликлар танасининг турли қисмларида кўпинча вирус, бактерия, замбуруғ, ҳашаротлар таъсирида ҳосил бўладиган гурралар. Бужгун, асосан, писта, қайрагоч каби дараҳт баргларида ҳосил бўлади. «ЎзМЭ». Баъзан серкўз, бужгун қайрагочларни эшижуда қийин бўларди. Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота.

Бужгун сўйил Бужгун ёғочидан ясалган, уч томони оғир ва юмалоқ шаклли уруш куроли; ўйғон таёқ. ..эртасига ер остида елкасига уч ботмонлик чўян гурзи, қўлида бужгун сўйил ушлаган барзанги мункарнакир пайдо бўлди. Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома. **Бужгун таёқ** Бужгун ёғочидан ясалган таёқ, ҳасса. Қўлга олиб бужгун ҳассасини.. А. Мухтор, Асарлар. Энг олдинда бир нуроний қаландар.. анови ранг-баранг латталар белига боғланган, қўлида боши қайнаб битган бужгун таёқ.. Ф. Фулом, Шум бола.

БУЗАРЧИ фольк. айн. бузгунчи. Йўлни кезган гузарчилар, Тинмай элни кезарчилар, Жўн савдони бузарчилар, Қалтоқ бозори қайси? «Равшан».

БУЗИ [ф. بزى – әчки; әчкига мансуб] Әчки терисидан тайёрланган чарм; шевро. **Бир маҳсиллик бузи.** Бузи маҳси. — Буни сотиб, бузи, чарм, ип, сирач, мум сингари косибилик учун керакли ашёлар олади. Ойбек, Танланган асарлар.

БУЗИЛИШ 1 Бирор нарсанинг табиий, соғ ҳолатини йўқотиши; емирилиш, парчаланиш. Ички сектреция безлари фаолиятининг бузилиши ҳам терида пес пайдо бўлишига олиб келиши мумкин. Газетадан. У, ўйимнинг бузилишини кўрмай, деган хаёлда

орқасини ўғирганча, ивирисиб ўт ёқа бошлади. Ү. Усмонов, Сирли соҳил.

2 кўчма. Нотинчлик, парокандалиқ, издан чиқиши. **Маънавий бузилиши.** Ахлоқи бузилиши. — Оиласда осойишталикнинг бузилишига, турбат бошланишига мана шу сабаб бўлди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

3 Издан чиқиши, барбодлик. **Бу масалага икковимизнинг ҳам жинояткорона совуқ қарашимиз орқасида қатор чиришлар, бузилишлар, қўпоришишлар юз бердими?** А. Қаҳҳор, Нутқ. **Ичкилик, безорилик, бузилиши, одобисзлик – ҳаммаси бекорчиликдан келиб чиқади.** А. Мухтор, Чинор.

4 Меъёрий, қоидавий ҳолатлардан четга чиқиши, уларга амал қиласлик. Йўл қоидаларининг бузилиши. **Инсон ҳуқуқларининг бузилиши.** — Адвокат қонуннинг бузилишига қарши курашиши йўлни кўрсатди. Шукрулло, Сайланма.

БУЗИЛМАС Сира ҳам бузилмайдиган, мустаҳкам. Ўзбекистон ҳалқларининг бирдамлиги, бузилмас дўстлиги қудратли кучdir.

БУЗИЛМОҚ 1 **Бузмоқ 1-3, 6, 8-10, 12** фл. мажҳ. н. Кўприк бузилди. Ўйинчок бузилди. **Бедапоя** бузилди. — Тушдан кейин Мавлуданинг станоги бузилиб қолди. «Саодат». Аҳмадали анҳорга яқинлашашётганида, осмонда ини бузилган арилардек тўзиб учайётган қаргаларга кўзи тушди. «Ёшлик». Қандолат билан Бердиқулнинг асал ойи тугамаёқ оиласда тинчлик бузилди. «Саодат». Кечаси билан минг тўлғаниб, тушлари бузилиб, тонг отидорди. С. Аҳмад, Жимжитлик.

Кўнгли бузилди. қ. **кўнгил.** Того Азизхонга қараб турлиб, кўнгли бузилиб кетди. С. Аҳмад, Уфқ. **Ораси бузилди.** қ. **ора.** Бир муддат Мирвали билан оралари бузилиб кетди. С. Аҳмад, Жимжитлик. **Тахи бузилмаган** Кийилмаган, тутилмаган, яп-янги (кийим, ўрин-бош ва ш.к. ҳақида). **Тахи бузилмаган шим.** — **Она тахи бузилмаган кўрпачаларни ташлаб, айвонга жой қилиди.** О. Ёкубов, Ҳавас.

БУЗИЛУВЧАН Тез бузиладиган, айнийдиган. Бузилувчан озиқ-овқатлар.

БУЗМАКОР кам қўлл. айн. бузгунчи. Аҳмад сардор.. кўп бузмакор, дилозор, кўп ёмон одам эди. «Хушкелди».

БУЗМАКОРЛИК кам қўлл. айн. бузгунчилик. Бузмакорлик – бошга бало. Мақол. — **Мен сўйласам, нега қарши келасан, Бузмакорлик қилиб, бунда ўласан.** «Ойсулув».

БУЗМОҚ 1 Парчалаб ёки қўпориб, ағдариб йўқ қилмоқ; ишдан чиқармоқ, яроқсиз ҳолга келтирмоқ; вайрон қилмоқ, емирмоқ. Деворни бузмоқ. Ўйни бузмоқ. Ўйинчоқни бузмоқ. Ўй бузганинг уйи бузилар. Мақол. **Отнинг ёмони охур бузар.** Мақол. — ..илоннинг ўрдасини бузганингиз чакки бўлти-да, ўғлим. М. Мансуров, Ёмби. [Дадавой Ҳадичага:] Соат меники. Бузадиган ҳам ўзим, тузатадиган ҳам ўзим. Ўйғун, Навбаҳор. Жайноқ, қуловни бузма, яхшилик кўрмайсан. Н. Сафаров, Шарқ тонги.

2 Ўзгаририб, бошқа мақсадда фойдаланиш учун мосламоқ. **Бедани бузиб, пахта экмоқ.** Пальтони бузиб, костюм қилмоқ. — **Мана, канал битди, мана бу тўқайларни бузиб, янги ер очаётимиз.** А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Уйда бир эски гиламча бор эди, уни бузиб, яна бир хуржун қилиб олар эдим. Миртемир.

3 Инсоннинг бирон-бир руҳий ҳолатига, осойишталигига зиён келтирмоқ, зарба бермоқ. **Икромжон хотинининг қувонини бузгиси келмади.** С. Аҳмад, Уфқ. Эски турмуш қузгунлари, бир янги турмуш қурган оиласини турмушини бузмоқ учун қандай ҳийалар қилгансиз. Ҳамза, Тұхматчилар жазоси.

4 Жамоавий қоидаларга, турмуш тарзига хилоф иш қилмоқ, унга риоя (амал) қилмаслик. Қонунни бузмоқ. **Интизомни бузмоқ.** — **Сен, раис, умумий ўигилиш қарорини бузма, ўзбошимчалик қилма, ҳа, ёмон оқибатларга олиб келади.** Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Ўз аҳдингни бузиб, инкор айлама. Ҳабибий, Девон.

5 Заарли таъсир кўрсатиб, ишини, фаолиятини ёмонлаштироқ. **Ёғли овқат меъданни бузади.**

6 Мавжуд вазиятни, ҳолатни ўзгартирмоқ, унга ҳалал бермоқ. **Тинчликни бузмоқ.** Суҳбатни бузмоқ. — **Бу жимликни охри Жаннат бузди.** С. Аҳмад, Уфқ. **Беташвиш дўстлар ширин уйқуда эдилар.** Элмурод уларнинг уйқусини бузмаслик учун аста каравоти ёнига борди. П. Турсун, Ўқитувчи.

7 Ҳақиқатдагидан, аслидагидан бошқача қилиб юбормоқ. **Ҳақиқатни бузиб кўрсатмоқ.** Сўзни бузиб ёзмоқ. **Фикрни бузиб талқин қилмоқ.** — **-Мезбон қани, Тешабай?** — деди у, рус тилини немисларга хос бир талафуз билан бузиб. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

8 Уддасидан чиқа олмай, ёмон ёки яроқсиз қилиб қўймоқ. **Ошни бузиб қўйибсиз.** Суратни бузиб қўйибсиз.

9 Инсон ахлоқи, феъл-авторини ёмон томонга ўзгартирмоқ. **Кишининг зари кишини бузар, зарни кўрган — занжирни узар.** Мақол. — **Ҳали эримниям бузяпман денг?** Ҳамза, Тұхматчилар жазоси.

10 Ўзаро муносабатларни ёмонлаштироқ, чатоқлаштироқ. **Яхши ўғил юрт тузар, ёмон ўғил юрт бузар.** Мақол. — **Жаҳл устида уришиб қолган бўлсангиз, эҳтимол, ярашиб қоларсиз.** Ошлангизни бузманд! Мирмуҳсин, Умид. **Кимки одамлар ўртасини бузиб юрувчи бўлса, у ҳам мўмин эмасдир.** «Фан ва турмуш».

11 Бокиралиқдан жудо қилмоқ, номусига тегмоқ. **Аҳмоқ ўигит нодонлик қилиб, қизни бузиб қўйибди.**

12 Бирор ҳаракатни, маросимни тўхтатмоқ. **Сен буздинг Нодиршоҳнинг тўйини..** «Юсуф ва Аҳмад».

13 Фойдалана бошламоқ (яхлит ёки янги нарсалардан). **Пулни бузмоқ.** Бочкадаги ёғни бузмоқ.

Гўштини бузмоқ Бутун молнинг гўштини бўлакларга бўлмоқ, бурдаламоқ. **Кўнгилни бузмоқ 1)** кўнглини вайрон қилмоқ, дилини оғримоқ. **Дилдор ана шундай кўнгилни бузадиган ўйлар билан банд эди.** С. Аҳмад, Уфқ; 2) бошқа хаёлга келмоқ, умидсизланмоқ. **Умидингни узма, кўнглингни бузма.** Мақол. **Оламни (ёки дунёни) бузмоқ** Атрофни бошга кўтармоқ, ларзага солмоқ. **Ичкарида хотинлар мажлиси: ..бирор ёр-ёр ўқиб, тагин биттасининг қувончи ичига сигмай хохолаб, дунёни бузади..** А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Баъзилар борки, қилар ишининг тайини ўйқ, даъвоси оламни бузади.** Ҳ. Назир, Ўтлар туташгандা. **Тахини бузмоқ** Кийилмаган кийим, тутилмаган ўрин-бош ва ш. к. дан фойдалана бошламоқ. **Хаёлни бузмоқ** Хаёлни бўлмоқ, сочмоқ. **Фақат ошхонадан чиқиб келаётган келиннинг саломигина унинг хаёлни бузди.** Ойдин, Дўндиқдан ҳам ёш экан. **Ҳусн бузмоқ** Ҳуснига мос тушмай, кўзга ёмон қилиб кўрсатмоқ. Энди унинг хаёлини банд қилган нарса қишлоқнинг ҳуснини бузиб турган эски гўристонни кўчириши муаммоси эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Махаллада, шоир Шукрулло тахта иморат қуриб, кўчамизнинг ҳуснини бузди,** унда дид

йўқ экан-ку, деган гап тарқалибди. Шукрулло, Сайланма.

БУЗОҚ Сигирнинг боласи. Яхши бузоқ икки онани эмади. Мақол. *Сигирнинг суттида бузоқнинг ҳақи бор. Мақол. — Подадан адашган бузоққа ўхшаб, дуч келган эшикка бошинги тиқаверасанми?* Ойбек, Танланган асарлар. Тонг отганда, анил-тапил сигирни соғишига борса, сигири ҳам, бузоқ ҳам йўқ. «Муштум».

Аммамнинг бузоги қ. амма. Бузоқнинг юргани сомонхонагача Кўли қисқа, имконияти чекланган одам юргани, ҳовлиқчани билан ҳеч нарса қилолмайди, деган маънода ишлатиладиган мақол. *Кўлингиздан келганини қиласиз, бек, аммо унуманги, бузоқнинг юргани сомонхонагача.* Ҳ. Фулом, Машъял. *Бузоқнинг юргани сомонхонагача, зиршламаликлар инига кириб кетди.* Энди у ковакдан ҳали-вери чиқолмайди. С. Аҳмад, Уфқ. *Номаъқул бузоқнинг гўштини ебсиз Номаъқул айтибсиз, номаъқул (бекор) қилибсиз каби маъноларда ишлатиладиган ибора.* -*Номаъқул бузоқнинг гўштини бир едик-да, — дейди Берди татар.* А. Қодирий, Обид кетмон.

БУЗОҚБОШ(И) 1 Тўғри қанотлилар туркумининг қора чигирткасимонлар оиласига мансуб, устки қаноти калта терисимон, остки қаноти узун пардали зааркунданда ҳашарот. *Боғни қуритадиган бузоқбоши ҳам қурт, ҳавони тилла қилиб берадиган писла қурти ҳам қурт.* А. Мухтор, Кумуш тола. *Ўт-ўлалнлар орасида яшириниб олган бир бузоқбошигина туни билан чур-чурлаб, тонг оттириди.* С. Кароматов, Ҳижрон.

БУЗОҚБОҚАР Бузоқларга қаровчи, уларни парвариш қилувчи. *Зуҳранинг ойиси Муazzам Қўзиева сут-товар фермасида бузоқбоқар бўлиб ишлайди.* Газетадан.

БУЗОҚЛАМОҚ Бузоқ туммоқ, болаламоқ (сигир ҳақида). *Кўйни боқсанг, қўзилар, Молни боқсанг, бузоқлар.* Мақол. — *Болалар қўзилаган қўйларни, бузоқлаган елини катта сигирларни яйловга ҳайдаб, тўода-тўда бўлиб.. лаптак, зувиллоқ ўйнашади.* Ҳ. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

БУЗОҚЛИК Сигирнинг б ойликкача бўлган даври. ..*[молларнинг] кўпини бузоқлигидан катта қилиб олганмиз.* А. Мираҳмедов, Кулган чечаклар. *Ўзимизнинг жайдари моллар бу касалга бузоқлигидеёқ ўйлиқиб, тузалиб кетди.* С. Анорбоев, Оқсой.

БУЗОҚХОНА Бузоқлар турадиган, боқиладиган оғилхона. *Ҳикмат бузоқларни бузоқхонага томон ҳайдаб борарди.* Газетадан.

БУЗОҚЧИРГ бот. Буғдоидошлар оиласига мансуб илдизпояли қўп йиллик ўт.

БУЗРУК [ф. — бузург, катта, улуг] 1 эск. кт. Катта, улуг. *Вазири бузрук Исломхўжса катта шиллар бошлаб юборди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

2 дин. Азиз, авлиё. *-Бузрукдан сўрайдиган тилакларнинг бор экан-да, — деди уста Олим ва кулди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ҳазрати Хизир, қирқ чилтон, жами бузруклар чодирнинг ичида ўтирибди.* «Гулнорпари».

3 ҳазил Туянинг лақаби.

4 (Б — катта) Шашмақом таркибидаги биринчи мақом номи (қ. **шашмақом**).

БУЗРУКВОР [ф. — улуг, олижаноб, ҳурматли] эск. кт. 1 Улуг, буюк. *-Умидомиз фақатгина бир бузруквор инсонда, — деди Абдулвоҳид ёстиқдан бош узиб, ингичка белига қўйларини тираб.* Ойбек, Нур қидириб. *Рұхсат этинг, бузруквор, ўша муборак омнатни муazzам манзилга етказишига биз ҳам уриниб кўрсак.* М. Мансуров, Ёмби.

2 Улкан ҳурматга лойик, муҳтарам.

Падари бузруквор Улуг ҳурматга лойик, муҳтарам ота. *-Шунча ишл таълим берган устозингга қуруқ борасанми?* — дедилар **падари бузрукворимиз.** С. Анорбоев, Ҳаётга йўлланма. Энди ота, падари бузруквор, сўздан қайтиши — номарднинг иши. «Маликаи айёр». Куни кечадар падари бузрукворимиз мени ўз ҳузурларига чақириб, фотиҳа бердилар. «Муштум».

3 дин. Азиз авлиё; мулла. *Эн бувиши, кўнглигизда шундай бўлса, шу ерда бир бузруквор бор.* «Нурали».

БУЗУҚ 1 Бузилиб, яроқсиз ҳолга келган, ишдан чиқсан; синган, вайрон бўлган. *Бузуқ арава. Бузуқ машина. Бузуқ кўпrik.* Ўни бузуқ ўнгалур, ўни бузуқ ўнгалмас. Мақол. — *Турдиев бузуқ девордан ўтаётганда, яра қўйини уриб олди.* Шуҳрат, Шинели йиллар.

2 Айниган, истеъмолга яроқсиз бўлиб қолган, сифатсиз; бемаза. *Бузуқ сирка.* — *Сизга бузуқ ҳавони тозалаб берсак.* Табиатдек покиза бўлсинглар десак. З. Диёр. *Сув сўраган экансиз, аянг айлансин.* Бизнинг сувларимиз жудаям бузуқ бир турли. Ҳамза, Танланган асарлар.

3 Қоидага тўғри келмайдиган, нотўгри. *[Абдишукур] Шоирлик истеъодидан тамом*

маҳрум бўлишига қарамай.. вазни бузук, фикри саёз, рангизиз назмлар ёзи. Ойбек, Танланган асарлар.

4 Ахлоқи ёмон, суюқ; нияти ёмон. Асли қора оқармас, Асли бузук тузалмас. Мақол. Ёлғон, ёлғон, Нури ўзи бузук. Ойбек, Танланган асарлар. Шерназарбой бузук одам чиқди, у кўрнамак. Мени сиздан ажратмоқчи у абллаҳ. Ж. Шарипов, Хоразм.

5 кўчма Ёмон, ўринсиз. Йиглама, ёринг топилур. Кўн айлама бузук гумон. «Тоҳир ва Зуҳра».

6 кўчма Айниган, булутли, ёғин-сочинли. Ҳаво бир кун тузук бўлса, уч кун бузук бўлиб турди. Н. Сафаров, Наврўз. Осмонда на ой ва на юлдуз кўринарди – ҳаво бузук ёзи. М. Исмоилий, Фарфона т. о.

Авзойи бузук қ. авзо 2. Боши бузук айн. бузукбош. Амир қозига буйруқ юбориб, боши бузук оёқялангларни ва эски қулларнинг авлодини тутиб қама, деган эмиш. С. Айний, Қуллар. Аваз ўтар ўғлиниг дўқони боши бузуклар жойи деб эълон қилинур! С. Сиёев, Аваз. Кайфи бузук айн. авзойи бузук. Бир оздан сўнг Қосимбек кирди. Унинг кайфи бузук ёзи. С. Сиёев, Аваз. **Нафси бузук қ. нафс 1. Нияти бузук ёки бузук ният Бирорвга яхшилик тиламайдиган, мақсади ёмонлик қилиш бўлган одам ҳақида айтилади. Бузук ният рақибларни ҳама бахти қаро дерлар. Ҳабибий, Девон. **Ораси бузук** Ўзаро муносабати ёмон, муносабатлари бузилган. Кабирор билан Ҳомидхўжанинг ораси бузук ёзи. С. Аҳмад. Порахўрнинг ўлими. Домла Бурҳон маҳдумнинг бўлса, шоговул домла билан оралари бузук. А. Қодирий, Мехробдан чаён. **Оғзи бузук** Одобсиз сўзлар айтадиган; сўкинаверадиган, беадаб. Ҳой оғзи бузук, мени чукурдан олиб чиққанинг рост! Лекин буни ҳаммага кўрсата берма. Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ. **Суяги бузук** Суяклари йўғон; беўхшов гавдали. Ярим ҳарбийча кийинган, суяги бузук бу ўйигитнинг ўзи армияда артиллерия наводкачиси бўлган экан. Х. Назир, Ўтлар туташганда. Суяги бузук бу одам шу тонда тошдан ўйнилган беўхшов ҳайкалга ўшарди. Э. Усмонов, Ёлқин.**

БУЗУҚБОШ Бузгунчи, орага рахна солувчи; итоатсиз, бебош; исёнчи. Амирнинг силлиқ мийиқлари асаби ўирпиради: -Бузукбошларнинг давоси ёлғиз қилич! Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. Жайноқ деган ким

ўзи? Бир бузукбош, тақсир. Н. Сафаров, Шарқ тонги.

БУЗУҚ-ЁРИҚ Бузилиб-ёрилиб кетган, у ер-бу ери бузилган, ёрилган. Бузук-ёриқ ўй. — Кўчанинг икки томони бузук-ёриқ пахса девор, фақат кўчанинг бошида кичкина бир эшик. Ойбек, Танланган асарлар. Акбар тўхтаб, Қамарга қишлоқ чеккасидаги катта чинорни, унинг ёнидаги бузук-ёриқ девори қолган ўйни, эгасиз ётган боғни кўрсатди. Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ?

БУЗУҚИ 1 Тўғри йўлдан оздирувчи, орани бузувчи, орага рахна солувчи, иғворгар, бузгунчи, ғаламис. Юсуфбек ҳожининг ўғли ва ўзимизнинг Марғилондан ҳам яна бир неча бузуклар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Тўражон, арзимиз шуки, бебош бузуки биргина шариатга эмас, балки подиоҳ ҳазратларининг шаънига ҳам ёмон гаплар айтган. Ҳамза, Бой ила хизматчи.

2 Ахлоқсиз, фоҳиша. Бузуки қариса ҳам, Ғамзаси қаримас. Мақол.

БУЗУҚИЛИК Бузук ишлар билан шугулланиш; бузукларга хос хатти-ҳаракат. Бузуқилигинг бошингга етди. — Жиноятлар одат тусига кириб қолган жойларда ўғрилик, ҳаромхўрлик, бузуқлиқ ҳеч кимни ҳайрон қолдирмайди. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

БУЗУҚЛИК 1 Ишламай қолишилик, ишдан чиққанлик, бузилганлик. Машинанинг бузуқлиги ишга халақит берди.

2 Ахлоқсиз кишиларга хос юриш-туриш, ахлоқсизлик, фаҳш. Ҳаммасига чидаш мумкин ёзи, аммо қизларнинг бузуқлигига ҳеч чидай олмадим. Мирмуҳсин, Умид. Ярим кечагача у ёққа ағанаб, бу ёққа ағанаб ухломай, Ҳанифанинг бузуқлигини ўйлади. Мирмуҳсин, Ҳикоялар ва қиссалар.

Авзойи бузуқлик Кайфиятсизлик, таъби тириқчилик. Бечора энди мени таниган, авзойимнинг бузуқлигини ҳам пайқаган ёзи. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Даشتдаги қизлар Адолатнинг авзойи бузуқлигини кўриб, кечаси билан фолбинлик қилиб чиқдишар. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

БУЗУҚЧИ айн. бузуки. [Абдураҳмонбой Алексеига:] Бузуқчиларга бош ўзим дегин. Н. Сафаров, Шарқ тонги.

БУЗУҚЧИЛИК 1 Бузуқлилик, ғаламислик, орага рахна солишилик; ярамас хатти-ҳаракат. Бутун фисқу фасодларинги, қилиган

бузуқчилек, пораҳўрлик, ноҳақ қон тўйкканликларингни... айтуб дод соламан. Ҳамза, Танланган асарлар.

2 айн. бузуқлик 2. [Нематилга] Ўғирлик пулларни бир неча ишл майшатга, бузуқчилекка сарғлаган. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. ..бузуқчилек, беҳаёлик, бўхтон-туҳмат унинг касби бўлиб қолган эди. Ж. Шарипов, Ҳоразм.

БУЗГУН Оғир аҳволга тушган, нотинч, вайрон. Мен тугилиб кўз очган дунё ҳароб эди, бузгун, бенаво. Ҳ. Олимжон. Ҳукмронлик қилган чоғда истибодд, Ҳўжаликлар бузгун, қишлоқлар барбод. Ф. Гулом.

БУЗГУНЛИК Нотинчлик, парокандалик; вайроналик. Мамлакатда рўзгор бузгунлиги, босмачилек, очлик ва бошқа ҳаробатлар. А. Қодирий, Кичик асарлар. Бу бузгунлик мангит сулоласи ҳукмронлигининг бошларида ҳам давом этди. С. Айний, Эсаликлар.

БУЗГУНЧИ айн. бузуқи. Унча катта бўлмаган қишлоқнинг ўз қайвонисию бузгунчиси, ўғрисиу ҳаками, баҳтлисиу баҳтсизлари бор. «Ёшлик». Бу турбатларнинг барининг оёғингининг тагидан чиққандир, мамлакатни буздинг-ку, бузгунчи, беоқибат. «Эрали ва Шерали».

БУЗГУНЧИЛИК айн. бузуқлилек. Кейин аниқланишича, ўша бузгунчилкларнинг тенасида ҳам Шавкат афанди турганлиги маълум бўлди. К. Яшин, Ҳамза. -Бузгунчилек қўйманг, Темуров! – жаҳли чиқиб ўшқирди раис. Н. Қобул, Беморлар..ҳатарли жиноятчилар ўз қилимишларини одатда арзимайдиган бузгунчилклардан бошлашади. Газетадан.

БУЙДАЛАМОҚ Сиқимлаб юлмоқ, юмдаламоқ. Муҳаббат.. тухматчининг сочидан буйдалаб, бир таъзирини бериб қўймоқчи бўлиб, Оқсойга атайнин тушиб, Ёқум ойимни тополмай қайтибди. С. Анорбоев, Оқсой. Салиманинг оёғига нимадир, юмшоқ нарса теккандек бўлди. Қараса, жунлари буйдаланган Мош оёғига суркаларди. С. Аҳмад, Жимжитлик. Йўловчи отининг қорни ботқоқча тегаётганини, ёлларини ёввойи жишида буйдалаётганини ҳам сезмайди. С. Аҳмад, Одамнинг изи.

БУЙРА Қўнғироқ, жингалак. Шербек энди қайтиб кетмоқчи бўлган эди, бўйра соч ѹигит ўйига тақлиф қилди. С. Анорбоев, Оқсой. ..ёшгина, чувак юзини бўйра-бўйра

малла сочлари босган ѹигит ён дафтарини чиқариб, варақлади. С. Анорбоев, Оқсой.

БҮЙРАК 1 анат. Одам ва умуртқали ҳайвонларда сийдик ҳосил қилувчи ва уни ажратувчи, ловия шаклидаги жуфт аъзо. Ўнг буйрак. Чап буйрак. Буйрак тоши. — Буйрак ловия шаклида бўлиб, ботиқ томони гавданинг ўрта чизигига қараган. «Анатомия». Базан тенки касаллигига сут бези, ошқозон ости бези, қалқонсимон без, буйрак ости безлари ҳам жароҳатланади. «Саодат».

2 Баъзи ҳайвонларнинг шундай аъзосини пишириб тайёрланган таом номи. Қовурилган буйрак. — Тошхол буғланиб турган ўпка, жигар, буйрак, қоринларни пичоқ билан нон устига олиб қўйгач, бармоқларига пуф-пуфлаб, тўғрай бошлади. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БҮЙРАЛАНМОҚ Жингалак бўлиб осилиб тушмоқ. Шу аснода хонадан яшиаб Зумрад чиқиб келди. Сочлари чаккаларига буйраланган, бошида лоладай ёнган товар дурра.. Ойбек, Улуғ ийл.

БҮЙРУҚ 1 Ташкилот, муассаса, корхона, ҳарбий қисм ва ш.к. бошлиги, раҳбарининг ўз тасарруфидаги ташкилот, муассаса, корхона бўйича чиқарадиган расмий фармойиши, амри ва шундай фармойиш матни ёзилган қоғоз; расмий ҳужжат. Директор бўйруғи. Олий Бос Қўмондон бўйруғи. Гарнизон бошлигининг бўйруғи. Ишга тайинлаш ҳақидаги бўйруқ. Бўйруқ билан расмийлаштироқ. Бўйруқни кўринарли жойга осиб қўймоқ. Бўйруққа қўл қўймоқ. — Қўмондоннинг бўйруғи билан учала ўғилдан бир экипаж ташкил этилибди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Нима десам экан, қани.. юринг-чи, бўйруқда нима дейилган экан. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. Нусратбек Пайғомов билан гангур-гунгур сұхбатлашиб турган маҳалда, котиба бўйруқни олиб кирди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

2 Оғзаки ёки ёзма топшириқ, амр, фармон. То эсини таниғандан бошлиб бўйруқларига сўзсиз бўйсуниб келган Гулнор, хеч нима ўйламасдан, ўрнидан турди. Ойбек, Танланган асарлар. Мўминнинг овозидаги қатъият, бўйруқ Лайлини бўшаштироди. С. Зунунова, Қўқ чироқлар. Шу аснода котиба шоғёрга раиснинг бўйругини айтди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

Бўйруқ майли тли. Ҳаракатни бажариш-бажармаслик ҳақида буориш, ундаш, истак

каби маъноларни ифодаловчи феъл шакли. *Бўйруқ майлидаги феъллар тингловчи.. томонидан бажарилиши зарур бўлган иш-ҳаракатни англатади. «Ўзбек тили дарслити».*

БУЙРУҚБОЗ Бўйруқбозликни, бўйруқ беришни яхши кўрадиган одам. *Хўш, ишчан бир ходимнинг манман ва бўйруқбозга айланниб кетишига нима сабаб бўлди?* Газетадан.

БУЙРУҚБОЗЛИК Бўлар-бўлмасга, ўринли-ўринсиз бўйруқ беравериш, ҳамма ишни фақат бўйруқ бериш йўли билан олиб бориш. *Шундай ходимлар борки, улар раҳбарликни.. бўйруқбозлик билан амалга оширишга уринмоқдалар.* Газетадан. -Эз бўйи амалий ёрдам бермай, қуруқ бўйруқбозлик билан шугулланиб, энди бенуқсон бўлинг, деганига дорман, — деди инженер пичирлаб. «Муштум». Ваъдабозлик, бўйруқбозлик бацилласи бу кишининг азъои баданида кучайиб кетяпти. Газетадан.

БУЙРУҚНАМО Бўйруқ оҳангиди, бўйруқ қилганга ўхаша.

БУЙРУҚНОМА Бўйруқ матни ёзилган қоғоз, ҳужжат. *-Фармонов ўз қўли билан, тўйга келинг, деб хат юборибди. Бу таклифномадан кўра ҳам бўйруқномага ўшарди, — деди уста.* Мирмуҳсин, Созанда.

БУЙРУҚОМУЗ Бўйруқ тарзида; бўйруқ оҳангидаги, бўйруқнамо. *Тойлоқовнинг гапи бўйруқомуз бўлиб, у гёё Онахоннинг келишига юз фоиз ишонгандай гапиради.* Мирмуҳсин, Илдизлар ва япроқлар. *Аввалига боланинг бўйруқомуз гаплари эриш кўринса-да, бориб-бориб ҳамма кўнишиб кетди.* С. Зуннунова, Кўк чироқлар. *Мен мезбонлар билан хайрлашиб, хурсанд бўлиб, кўчага чиққанимда, Ўйгурнинг бўйруқомуз овозини эшишдим: -Овонзингизни эҳтиёт қилинг!* Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман.

БУКЕТ [фр. bouquet — дараҳтлар тўпи, кичик ўрмон] 1 Хиллаб дасталанган гул; гулдаста. *Улар оқ атиргуллардан ҳамда оқ ва қизил қаламтиргуллардан қилинган букечларни кўтариб олганлар.* Газетадан.

2 кўчма Хилланган, сараланган нарсалар дастаси, туркуми. *Дўстим, мардлигингга қадаҳ кўтариб, Шеврдан букеч ясад, сенга тутман.* Ю. Ҳамдам, Тинчлик баҳори.

Ғўза букечи қ. х. Букечлаш натижасида ҳосил бўлган бир тўп ғўза. *[Бешинчи босқичига] ..яганалаш, ғўза букечларини ростлаб қўйиш, чопиқ қилиш.. шу кабилар киради.* Газетадан.

БУКЕТЛАМОҚ қ. х. Қаторлаб экилган ғўза тупларини машинада яганалаб, кўндалангига культивациялаб, тўп-тўп қилиб ажратмоқ. *Ғўза тупларини тужслаб қўйиш — букечлаш сингари меҳнатни энг кўп талаб қиласидан ишни батамом ўйқотишга имкон беради.* Газетадан.

БУКИК 1 Буқланган; буқлоғлик; букилган, эгилган. *Прокурор Насридинов чўнтағидан тўрт букик бир қоғозни чиқарип, қўлини стодаги қўнгироққа чўзди.* К. Алиев, Мараз. *Ране-баране кийимдаги болалар қадди букик, сочлари оптоқ, кенг юзли.. кампирнинг атрофини чукурлашиб ўраб олишиди.* С. Нуров, Мехриғиё. *Унинг [Икромнинг] букик елкалари ростланган, кўзлари катта-катта очилиб, олайиб кетган эди.* А. Асилов, Икром индамас. *Кимлар хушбахт, кимлар хоккор, Кимлар қадди букик, мисли ёй!* Миртемир.

2 Кўйи солинган, этилган. *Ҳамманинг боши букик, кўнгли синиқ эди.* Ойбек, Навоий.

БУКИЛМА 1 Бирор нарсанинг букилган ери, букилган жой. *Трубканинг букилмаси.*

2 геол., геог. Ер пўстининг чўккан ёки эгилган жойлари.

БУКИЛМАС Сира ҳам букилмайдиган, мустаҳкам. *Букилмас ироди.* ■ *Сиз мардлар авлоди, сиздаги ғурур Пўлат найза каби ўтириш, букилмас.* Ф. Гулом.

БУКИЛМОҚ Буқмоқ фл. мажҳ. ва ўзл. н. Икки букилган қоғоз. *Букиладиган каравот.* ■ *Ўғлининг қилиқларидан деярли хабардор бўлиб турган читфуруш номусдан қадди букилиб, кўчага чиқолмай қолди.* С. Аҳмад, Жимжитлик. *Юк орқалаган, оғир қоллар остида икки букилган аравакашлар.. кўришиб қолди.* Ойбек, Танланган асарлар.

БУКИЛУВЧАН Осон букиладиган, этиладиган, эластик. *Букилувчан новда.* Букилувчан металл.

БУКЛАМ 1 Буқланган, буқлоғлик, букик. Икки буқлам қоғоз. ■ *Устингга кийганинг буқлам кўйлакди, Ўрганибсан нағма билан юрмакни.* «Қўшиқлар».

2 Қат-қат буқланган нарсаларнинг ҳар бир кати. *Буқламини ёзмоқ.*

БУКЛАМА Буқлаб йигиб қўйиладиган, ёпиладиган. *Буқлама пичоқ.* Буқлама каравот. ■ *Мен шамшод хивичдан тўқилган буқлама курсичани таҳладим.* С. Азимова, О. Лайло. *Восит буқлама каравотни ошхонага олиб чиқиб ётадиган бўлди.* Ш. Холмир-

заев, Бодом қишида гуллади. *Обид ака бувлама пичогини тарвузнинг думига шундай тегизиши билан ёрилиб кетди.* Ў. Умарбеков, Одам бўлиш қиин.

БУКЛАМОҚ 1 Бир учини иккинчи учига етказиб қайирмоқ, букмоқ, шу тарзда букиб тахламоқ. Қоғозни бувламоқ. — Зайнаб бувланган бир қоғозни эрига узатди. Мирмуҳсин, Чодрали аёл. Қалами тўнини ечиб, бир четга бувлаб қўйди. С. Сиёев, Аваз. Газетани бувлаб, чўнтағига солиб қўйди. С. Аҳмад, УФқ.

2 Йиғмоқ, ёпмоқ (бувлама нарсаларни). Қаламтароши бувламоқ. Зонтикни бувламоқ. — *Бу бир, — деди у катта бармогини бувлаб.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

З кўчма Бўйсундирмоқ, тобе қилмоқ, енгмоқ. Одамга эгиладиганга ўшамайди бу бола, сиз бир гап билан икки бувлаб қўйдингиз. И. Раҳим, Ихлос.

БУКЛЕТ [ингл. booklet — китобча] Яхлит бир қоғозга босилиб, икки ва ундан ортиқ саҳифаларга букиладиган, йўлкўрсаткич, маълумотнома хусусиятига эга бўлган нашр тури. Кўргазмадан ноёб фотосуратлар, музей ишига бағишиланган брошюралар, бувлетлар, марка, эсдалик нишонлари кенг ўрин олган. Газетадан. .ранг-баранг рисолалар, бувлетлар, плакатлар кўпроқ чиқарилмоқда. Газетадан.

БУКЛОГЛИК 1 Бувланган, букик, қайрилган, бувланган ҳолатдаги. Ички киссанидан бояги бувлоглик қоғозни олди, стол устига ёзib текислади, яна бир карра ўқиб чиқди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Одамлар энди мингбошининг оғизга эмас, қўлида бувлоглик қамчига тикиди. М. Исмоилий, Фаргона т. о. Дарвоза олдидаги тўхтаб, бувлоглик қалтоги билан пешанасини артиб, нафасини ростлади. А. Мухтор, Чинор.

2 Ёпилган, йигиштирилган. Бувлоглик қаламтароши.

БУКМОҚ 1 айн. **бувламоқ 1.** Салимбойвачча хатни ўқиб, аста буки. Ойбек, Танланган асарлар. Бўтабои хатни букар экан, уф торти. А. Қаҳҳор, Асарлар.

2 Қайирмоқ, эгмоқ. Кучли шамол кўтарилиб, боғчадаги ҳар нарсани тўрт тарафга бука бошлади. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Ҳаёт келинчакларча, бир оёғини йигиштириб, иккинчи оёғини тиззадан букиб ўтириди. М. Исмоилий, Фаргона т.о. Мунир бармоқларини букиб, хотинига кўрсатиб, санай

бошлади. «Ёшлиқ». Гуломжон чироили қаддини букиб, онаси устига энгашди. М. Исмоилий, Фаргона т.о.

З кўчма Синдирмоқ, енгмоқ, тобе қилмоқ. Бироқ фактлар, ҳужжатлар, жуда кўп одамларнинг гувоҳликлари унинг қайсарлигини аста-секин қайсириб, ниҳоят, букиб қўйди. Ҳ. Фулом, Машъял. На баланд қўргонлар, на қалин дарвозалар ва на жалодлар халқнинг иродасини бука олмади. Ж. Шарипов, Хоразм. Об-ҳаво эса қўшимча қиинчилкларни келтириб чиқарилмоқда. Аммо у пахтакорларимизнинг ғалаба йўлидаги иродасини бука олмайди. Газетадан.

Бошини буқмоқ 1) бошини куйи солмоқ. Болалар ҳам, гўё отадан абадиӣ айрилгандек, бошларини етимона буқкан эдилар. Ойбек, Нур қидириб; 2) кўчма эл олдидаги уялтириб, ерга қаратиб қўймоқ. Қарз кишининг бошини буқади. Ойбек, Танланган асарлар. -Туринг, қизим, — элликбошининг товуши бирдан мулойимлаши, — ота-онанинг бошини буқманг. Ойбек, Танланган асарлар. **Ерга буқмоқ** Ерга кириб кетгудай уялтиримоқ ёки таҳқирламоқ. Бир куни одамлар олдидаги Носиримни ерга букиб: «Сиз занглаган кетмонсиз, оловга тоблаб, ўткир эговда чархлаш керак», деса-я, юзис! Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда. **Номусини буқмоқ** Номусга қолдирмоқ. Нодон билан юрма, номусингни буқма. Мақол.

БУКРАЙМОҚ шв. Букчаймоқ. Бели буқрайиб, қулоғи тикрайиб, шу ерга бир кампир келиб қолди. «Муродхон».

БУКРИ 1 айн. **букур.** Букири одам. Таёқ ўғрини тўғрилар, Гўр букири тўғрилар. Мақол. — Кўчадаги шовқинга дарвозадан пакана, букири одам бир қўлида фонус, бошқа қўлида курси кўтариб, чопиб чиқди. Ҳ. Фулом, Феруза. Ҳамма ялат этиб букири ўйгитга қаради. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Эгилган, майишган. Букири кўприк. Букири тол. — Қачон кўрма, бир пой ҳўқиз, букири омоч, Багри шамол кўрмай, қишида қолади оч. Ф. Фулом, Қўкан. Эшагини ўйл четидаги букири тутга боғлади. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

БУКРИЛИК Умуртқа погонасининг лат ейиш ёки турли касалликлар оқибатида дўппайиб чиқиб қолиши. Марям баҳши етмишлардан ўтган кампир.. қаддининг тугма букирилиги бўлмаса, уни ҳеч ким етмишини кўрган демас эди. Ҳ. Шамс, Душман.

БУКСИР [р.< нем. Bugsierer – тортувчи кема, арқон] 1 Бошқа кема, баржа ва ш.к. ни шатакка олиб борувчи маҳсус кема. *Пароходнинг баксирини эслатувчи бу агрегатлар бир йўла уч ишни адо этарди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Шатакка олиш учун қўлланадиган маҳсус пўлат арқон, трос.

БУКУН айн. бугун. *Шеър ёзилган саҳарларга гул ўраб келдим букун.* Э. Воҳидов, Муҳаббат. *Нури, букун Гулнор уйини холи топиб, калиди бурнида унумилган бир қутини тонди.* Ойбек, Танланган асарлар.

БУКУНГИ айн. бугунги. *Мирсоат, сен бу-кунги ишингни хотирлайсанми?* А. Қодирий, Обид кетмон. *Букунги шонли буюк ҳурматнингга минг раҳмат.* Ҳабибий, Девон.

БУКУР 1 Умуртқа ёки кўкрак қафаси-нинг қийшайиб ўсиши натижасида ҳосил бўладиган дўмбок, букири жой. — Ўн беш ёшидан бошлаб.. то шу дамгача эрта-кеч буқчайиб ишилашга тўғри келгани учун унинг елкаси букур каби, ортиқча туртиб чиқсан эди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Шундай иллати, нуқсони бўлган одам. *Букур одам.*

3 Эгилган, майишган, қийшиқ, букири. *Темир иўл ёқалаб кетган дала ўйли букур жий-да тасида тугарди.* С. Маҳкамов, Шогирд.

БУКЧАЙМОҚ 1 Елкаларини чиқариб, кўкрагини ичига олиб энгашмоқ. *Найман она буқчайиб ўтириб қолди.* «Ёшлик». Салимбайвачча буқчайганича қимир этмай қотди. Ойбек, Танланган асарлар. *Нормат полвон аранг ўрнидан турди-да, буқчайганча ўлик-нинг тенасига борди.* «Ёшлик».

2 Белини, кўкрагини кўтара олмай эн-кайиб қолмоқ, қадли эгилмоқ. *Буқчайган чол. Бели буқчайган кампир.* — У ғамдан буқчайиб қолган ҳаким Абдусамадга ачинар эди. М. Осим, Карвон йўлларида. *Ўйда ўтириб, чўкиб, буқчайиб қолди.* «Шарқ юлдузи».

БУЛ эск. кт. айн. бу. *Фақир андак фурсат бошини қўйи солиб туриб дедики, эй хўжа, бул ишда сир бордир, мандин тиламагилки, ул сирнинг пардасини кўтарсан.* А. Қаҳхор, Миллатчилар. *Рост, бул ўғлингиз серғайрат ва зеҳли эканлиги унинг юриши-туриши, ва-жоҳатидан билиниб турибди.* М. Осим, Ибн Сино қиссаси. *Аммо бул иш иккитамизнинг ҳам охиратимиз учун яхши иш эрмас.* А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой.

БУЛАМИҚ 1 Унни сутга булаб (қориб) тайёрланадиган атласимон овқат. *Иш юриши-маса, буламиқ дандон синдирап.* Мақол. — *Биринчи кун сутни овқатлар, буламиқ еб турсинлар.* Мирмуҳсин, Умид. — *Буламиқ, оз-оздан ширгуруч еяпти, – кўёви ўрнига йўқиной жавоб қиласди.* Р. Раҳмон, Мехр. *Икки чақмоқ қанд бўлганида, буламиқ қилиб берардим.* Газетадан.

2 кўчма с. т. Аралаш-Қуралаш, чалкаш нарса. *Ишни буламиқ қилиб юборибсиз.*

БУЛАМОҚ 1 Юқадиган нарсага ботириб ёки белаб, ҳамма ёгини қопламоқ, айлантириб ботирмоқ. *Унга буламоқ.* Қаймоққа буламоқ. — *Қани, нонни синдириб, қаймоққа булаб-булаб уриб олинглар-чи.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. *Ҳалим эшон юмшиқ нонни олма қиёмига булаб еркан..* И. Раҳим, Тақдир. *Сочимдан тортиб, тупроққа буламоқчи мени у хотин.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 кўчма Бўлар-бўлмас айблар билан қораламоқ, асоссиз айбламоқ; фош қилмоқ. *Салима йигилишида Қодирни роса булади.*

БУЛБУЛ I [ф. بُلْبُل – булбул] 1 Чумчуксимонлар туркумининг қораялоқлар оиласига мансуб сайроқи қуш. *Булбул чаманини севар, Одам – Ватанини.* Мақол. *Қуш ўйқ жойда қўрбақа – булбул.* Мақол. — Эй дилрабо, шиқине билан девона бўлдим согиниб, Булбул каби тун кечалар гирёна бўлдим согиниб. Ҳамза. *Ҳаммаёт жимжит.* Фақат онда-сонда булбуллар ноласи эшишилади. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 кўчма Хушовоз хонанда; моҳир нотиқ. *Зўрга-зўрга қайрилиб, ёнига қаради: севимли булбули, сочларини тўзгитиб, ширин уйқуда роҳат қилмоқда эди.* Чўлпон, Кеча ва кундуз. *Эргаш ота ҳақиқатан ҳам халқ кўнглини хониши қулувчи шоир, халқ дардини, тилакорзусини кўйловчи булбул эди.* «ЎТА».

3 кўчма Ошиқ, хуштор. Гул шохига булбул қўнса, бир қўнсин, Икки булбул қўнса, сира қўнмасин. *«Қўшиқлар».* Қайтайнин, сўлганди чаманда гулим, Кўлимдан учди-ку менинг булбулим. *«Нурали».* Қиз қизил гул бўлганда, ўигит – булбул, Гулни излаб булбул боғда тунамасми?! *«Қўшиқлар».*

БУЛБУЛ II Ўзбек халқ амалий санъатининг кўп соҳаларида қўлланадиган, ўйма ва қўйма усулларда бажариладиган нақш.

БУЛБУЛАК [ф. بُلْبُلَق – булбулча] 1 Торли мусиқа асбобларида дастасининг юқори қисмидаги, ёғоч ёки суяқдан ясалган харак.

2 Лойдан қүш шаклида ясалган ва оловда қиздириб пиширилган, болалар пуфлаб чаладиган хуштак. (ўйинчоқ).

БУЛБУЛИГҮЁ [булбул + ф. گوچى - сўзловчи; нотиқ] 1 Булбул каби сўзловчи, кўйловчи. -Илгари оринг келмас эди, булбулигүё эдинг, -деди аста Табибий. С. Сиёев, Ёргулик. Сайрасанг, сен сайра, булбулигүё, Сен сайрасанг, ошиқ ўзин ўлдирур. «Оқ олма, қизил олма».

2 с.т. кўчма Ҳаддан ташқари кўп гапи-рувчи; вайсақи; маддоҳ. Абзамнинг булбулигўлиги сұхбатдошимга кутганидан ортиқ озукә берди, шекилли, у формадаги ҳамроҳига: -Бу лаққаға ўхшайди-ку! - деб, сўл кўзини қисиб қўйди. Шуҳрат, Жаннат қидирғанлар.

БУЛБУЛНАВО [булбул + наво] Булбул каби кўйловчи, булбулдек хушваз. [Қизлар:] Бонда булбуллар баҳор мадҳини куйлар тинмайин, Жўр бўлинг, вақт ўтмасин, булбулнаволар, қайдасиз? Уйғун, Лақма.

БУЛДИРАМОҚ шв. фольк. Эллас-элас, айқаш-уйқаш бўлиб кўринмоқ. Йиғлай-иғлай ёш ёғилди юзимга, Ёргу дунё булдирайди кўзимга. «Юнуспари». Чанг асар қилибди менинг ўзима, Сувсизликдан ер булдирап кўзима. «Гулнорпари».

БУЛДУРГУН Оддий малина. қ. ҳўжагат.

БУЛДУРУҚ I 1 Аёзли, совуқ кунлари ёки туман пайтларида нам ҳаво зарраларининг музлаши натижасида ҳосил бўладиган майда қаттиқ қор; қирор. Тушдан кейин осмон юзини сарғиши туман қоплаб, майда булдуруқ ёға бошлади. Мирмуҳсин, Чиниқиши. Кўпrik устидаги қайрагоч новдаларини булдуруқ ўраб, танасигача оппоқ қилиб қўйган. С. Аҳмад, Уфқ. Эрталабки туман тарқалиб, дарахт шоҳларига ёпишган булдуруқ зарралари гавҳардай ялтирай бошлади. А. Мухтор, Чинор.

Булдуруқ боғламоқ Булдуруқ зарралари билан қопланмоқ. Йўлакда булдуруқ боғлаган оппоқ акация тагида келишгангина бир қиз билан Акбарали турарди. А. Мухтор, Чинор. ..қамишлар булдуруқ боғлаб, оппоқ бўлиб қолган экан. Ш. Холмирзаев, Сўнмас ўт.

2 кўчма Сочнинг оқи; оқарган соч. Бир вақт юрагимни севгига маскан этган қора сочга қўнмиши булдуруқ. С. Зуннунова.

БУЛДУРУҚ II Каптарсимонлар оиласининг булдуруқлар туркумига мансуб бўлган чўл қуши; қорабовур. Азимхон.. ёвшиан

тогларидан учган булдуруқларни кўзи билан узоқларга қадар кузатиб қолар эди. А. Мухтор, Чинор. Юртга куз келганин аста билдириб, Дарахтлар шохидан учар булдуруқ. Х. Салоҳ, Излар ва ҳислар.

БУЛДУРУҚ III Балиқ тухуми, уруғи; увлдириқ, икра. Дастурхон кўнгиги тусаган нарсаларга тўла.. қора, қизил булдуруқлар, қовурилган беданаю ранг-баранг узум, олма.. каржланган қовун-тарвузлар кўзни ўйнатади. «Ёшлиқ». ..бу қалдирғочлар ўзининг насибасини дengиз қирғоқка улоқтирган балиқларнинг лаҳм гўшти ва булдуруғидан кўради. К. Маҳмудов, Қизиқарли пазандалик.

БУЛДУРУҚҮТ Алисмадошлар оиласига ёки булдуруқлошларга мансуб, ботқоқлик ҳамда сувда ўсуви кўп йиллик ўт.

БУЛЖОР қ. бўлжор.

БУЛКА айн. бўлка. Она Жўрабой ота билан Эззозхонни Ботирили олиб келган қора булка ва.. ёнғоқ, нонжийда билан меҳмон қилди. Ҳ. Фулом, Машъял.

БУЛЛИТ [ингл. bullet – ўқ] спрт. Хоккейда: гол бўлиши эҳтимоли бор вазиятда шайбани эгаллаган хоккейчини қўпол равишда тўхтатиб қолиш учун белгиланадиган жарима шайба.

БУЛОН Ёввойи от. Қари ҳам бўлса қулондай, бўйини чўзиб булондай сувга келаётиди. «Равшан». Булон юрмас ерлардан Бўғиб ўтиб боради. «Равшан».

БУЛОҚ 1 Ер остидан отилиб, қайнаб чиқувчи сув ва шундай сув чиқиб турган жой, чашма. Иссик булоқ. Булоқ суви. Сўзнинг онаси – қулоқ, сувнинг онаси – булоқ. Мақол. ■ Булоқ бўйида жой қилишибди. Дастурхон усти ноз-неъматга тўла. «Саодат». Махсум.. чўққининг шундай биқинидан қайнаб чиқаётган булоқда ювинди. С. Анорбоев, Оқсой.

2 кўчма поэт. Бой манба. Ижод булоги. Онанинг қалби – меҳр булоги. Мақол. ■ Ижод, нашъа кундан-кун зиёд, Йўқдир орзу булогига банд! Газетадан. Фольклор ҳалқ даҳосининг туганмас булоги бўлиб, ёзма адабиёт ҳар доим ундан баҳра топиб келади. «ЎТА». Даромаднинг яна бошқа булоги чиқиб қолди. «Муштум». Онанинг кўкраги битмас булоқдир! Дили оқ бўлганидан сути ҳам оқдир! Ё. Мирзо, Ўғил меҳри.

Бурнидан булоқ бўлди Бурнидан чиқди, татимади, зое кетди. Тўйчи дўкончининг ҳам еған-ичгани бурнидан булоқ бўлиб чиқади. А.

Кўчимов, Ҳалқа. **Қўз булоги қайнамоқ** Қаттиқ йиғламоқ, кўз ёши тўкмоқ. Энди она анча тузалиб қолди. *Фақат Ботиралини эсласа, бағри эзилади, дили эриб, кўзларининг кўши булоги қайнайди.* Ойбек, Танланган асарлар.

БУЛОҚИ Бурунни тешиб тақиладиган зирак, зийнат буюми. Ўйинчи йигит четга чиқиши билан киприкларига сурма қўйган, бурнига булоқи таққан, бодомқовоқ ўйғон бир жувон ўртага чиқиб ўйрғалай бошлади. П. Турсун, Ўқитувчи. *Кичкина бурнига каттагина булоқи таққан кенжса қизча нималарнидир гужилаб, қўғирчоқ ўйнароғи.* Ойбек, Нур қидириб.

БУЛОҚЧИЛАР зоол. Булоқ, кўл, ариқ ва дарёларда учрайдиган, қисқа муддат яшовчи, капалакка ўхшаш бир хил ҳашарот.

БУЛОФОЧУН 92 бовли ўзбек уруғлари насабномаларида қайд қилинган қадимги туркӣ (ўзбек) уруғлардан бири.

БУЛТУР с. т. Ўтган йили. *Мен сизни бултур кўрувдим.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Бултур экилиб, кўп қошларни қорайтирган ўсма илдизидан яна бош кўтариб чиқди.* Чўлпон, Кечак ва кундуз.

БУЛТУРГИ с. т. Ўтган йилги; ўтган йили бўлган. *Бултурги қиши.* — *Бултурги майизнинг суви, Учқораники.* С. Сиёев, Отлик аёл. *Усариқ чўпаклари диккайиб турган бултурги бурган қолдиқлари орасидан ялпиз тера бошлади.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

БУЛУТ 11 Осмонни бутунлай қоплаб олган ёки унинг у ер-бу ерида гуж бўлиб тўпланган, қуюқлашган сув буғлари. *Оқ булут. Баҳор булутлари.* Сукутда ҳикмат кўп, *Булутда — ҳиммат.* Мақол. *Ўтган булутдан ёмғир кутма.* Мақол. — *Булутлар шамолга эргашиб, тоғ томон ўйл олди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Кўкни булут қоплаган, милт этган юлдуз ўйқ эди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

Ҳаво (ёки осмон) булут Осмонни булут қоплаган, ҳавонинг авзойи бузук. *Осмон булут. Биронта юлдуз кўринмайди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ҳаво булут. Одамларнинг шошиб югуршишига қарагандо, қорми, ёмғирми ёғса керак.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

2 кўчма Осмонни булут каби қоплаб олган ҳар бир нарса. *Эргаш чанг булутини ёриб, извошга етиб олишга шошилади.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Аввал ҳалиги тикроқ қора бола, кейин бошқалари ғойиб бўлди, улар*

յўнаган жой устида анчагача чанг булути туриб қолди. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

3 кўчма Таҳдид солувчи ёки дилни қоронги қилувчи ҳар бир нарса, ҳолат. *Боя, қиз овозини эшишганда, қалбида чақнаган қўёш юзини мана энди қора булут босди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Ҳар ҳолда, Тошкент устига яна қонли булутлар чиқди, ишининг охри нима билан тинчланар, бу бир худогагина маълумдир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **4 с. т.** Бир турли денгиз жониворининг говак, юмшоқ танаси (чўмилишда баданни совун билан ишқаш учун ишлатилади).

БУЛУТ II Кулолчиликда ишлатиладиган булутсимон бўртма ёки илон изига ўхшаш нақш.

БУЛУТДАЙ, -дек 1 Булутга ўхшаш, булат сингари. *Унинг бутун юрагини қора булутдай қоплаган ғам бир онда ўйқолгандай бўлди.* Ойбек, Нур қидириб. *Ота яна намозгар чорги булутдек бўлиб кириб келди-ю, супа ўртасида тўхтаб, бетоқатлик билан Диловарни сўради.* Н. Қиличев, Чифириқ. *Икки мартадан иргитилган тупроқ тўзиб, шамолсиз дим ҳавода булутдек муаллақ туриб қолди.* С. Аҳмад, Уфқ.

2 кўчма Булутларга етгудек, юксак, баланд. *Ёш ўйегитнинг.. нахтазорга кириб.. шавқ билан тез-тез тергиси, булутдай хирмон қилгиси келди.* Ойбек, О. в. шабадалар.

3 кўчма Катта ва учқур (от ҳақида). *Остингда булутдай от, эгнинг бут.* Ойбек, Навоий.

БУЛУТЛАНМОҚ Булут билан қопланмоқ, булут босмоқ. *Бир неча кун булутланиб турган ҳаво яна очишиб кетди.* А. Ҳайитметов, Пўлат бармоқлар.

БУЛУТЛИ Булут билан қопланган, булат босган. *Булутли қиши кунининг юракка зиқлик берувчи хира тонги эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ҳаво булутли, касалхона ҳовлиси бўм-бўши эди.* Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор.

БУЛЬВАР [фр. boulevard — шаҳар девори] Икки томонлама ҳаракатли кўча ўртасидаги кенг хиёбон. *Бизнинг гулбогларимиз, хиёбону бульварларимиз ёз кезларида айниқса кишини ўзига мафтун этади.* Газетадан. *Шундай кезлари — табиат уйғонаётган паллада тоза ҳаводан тўйиб-тўйиб шимиришнинг, бульварда ўтириб, хаёл сурининг гаштига нима етсин.* Газетадан.

БУЛЬДЕНЕЖ [фр. boule de neige – юмалоқланган қор] Май ойида гуллайдиган декоратив бута ва унинг оқ шар шаклидаги гули. Таманно иккита атиргул, Эркинӣ битта қирқогайни, Турғун битта сиренъ билан бульденеж, бошқалар шойигул, қашқаргул, күйонгул, картошкагул, ҳусниосуф кӯчатлари олиб келишиди. М. Исмоилий, Бизнинг роман.

БУЛЬДОГ [ингл. bulldog – буқасимон ит] Катта япасқи тумшуқли, кўкраги кенг, сёклари қалта ит. *Итлар ҳам ҳар хил бўлади: бульдог, кўпак, исковуч, този, лайча, бўрибосар.. хуллас, санайверсам жуда кўп.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

БУЛЬДОЗЕР [ингл. bulldozer – катта кесакларни майдаловчи] Ер сурин ва текислаш учун маҳсус кескич-сургич билан ускуналанган трактор. *Бульдозерлар бирни олиб, бири қўйиб вагиллаиди.* Орқага тисарилади, олдинга интилади. Ў. Усмонов, Сирли соҳил. *Орадан ўн кун ўтиб, ўнлаб бульдозерлар, тракторлар, скреперлар адир томон ўрмалади.* С. Аҳмад, Жимжитлик.

БУЛЬДОЗЕРЧИ Бульдозер ҳайдовчи. *Бульдозерчи.. тик трассадаги тошларни сурниб, ўйл очиб берди.* И. Раҳим, Тақдир. Зойиржон тўрҳалтасини силкитиб елкасига оларкан, нотаниш бульдозерчини сўкли. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

БУЛЬОН [фр. bouillon – қайнатма] Гўшт, шунингдек, балиқ, сабзавот кабилар қайнатилган сув; қайнатма ўйрва суви. *Бутаомнинг ташқи кўрининши бир оз сарғишроқ, ёғсиз бульон.* К. Маҳмудов, Қизиқарли пазандалик.

БУЛҒАЛАМОҚ 1 айн. булғамоқ. *Шокир кучлироқ бўлгани учун бир чалишида уни [Сатторни] ағдариб ишқитди ва то узоқдан ўқитувчилари кўрингунча тупроқча булғалаб турди.* Ў. Умарбеков, Қисмат.

2 Қўлини кўтариб, ҳавода муаллақ айлантирмоқ. *Бир қўлини кўтариб булғалаб, ҳадеб чақираверди.* «Равшан». Муни қўриб, масти беихтиёр бўлиб, икки қўлини кўтариб, булғалаб.. қизларни чақириб, бир сўз айтди. «Равшан».

БУЛҒАМОҚ 1 Бирор нарсани ифлос, кир нарсага беламоқ, ботирмоқ, ҳамма ёғини ифлос қилмоқ. Эшакни сийласанг, охурини булғар. Мақол. *Оёғи ифлос тўр булғар.* Ўзи ифлос эл булғар. Мақол. ■ *Ифлосланган оқар*

сувлар сизиб ўтиб, ер ости сувларини булғамоқда. «Фан ва турмуш».

2 кўчма Бадном қилмоқ; ҳақоратламоқ. *Мараҳим ҳақида сўз очдишлар, унинг арвоҳини булғадилар.* Ш. Ризо, Қор ёғди, излар босилди. Нега у пашишахурда бўлиб қолди десам.. ўз нафсини кўзлаб, виждонимни ўз шалтогига булғаб, ширин турмушини бузмоқчи экан. С. Юнусов, Осон ишнинг оҳи бор. *Номини булғаманг!* Шербек акам тилла ишгит. С. Анонбоев, Оқсой. *Поданинг ичиди битта тириккиси бўлса, ҳаммасини булғайди.* С. Зуннунова, Олов.

Наслини булғамоқ 1) наслини бузмоқ; 2) кўчма насли-насабини иснодга қолдирмоқ. Сен базнинг наслимизни кўтариши ўрнига ерга уриб булғадинг. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Лойқатмоқ, лойқа қилмоқ. Сувни булғамоқ.

4 шв. Қўл билан имламоқ. *Ўтирибди айвончада азонда, Алин булғаб, қичқиради хирмонда.* «Қўшиқлар».

5 Беламоқ, буламоқ, ботирмоқ. *Раъно айвон лабида қўлини керосинга булғаб, лампа ёқиши ҳаракатида эди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Ҳомид нонни шиннинг булғар экан, сўради: «Ёшингиз нечада, бек?» А. Қодирий, Ўтган кунлар.

6 Бузмоқ, иснод келтирмоқ. Энди улар [болалар] баттар бўлса бўладики, яхши томонга ўзгармайди. *Жамиятни булғаб яшайверади.* «Ёшлиқ». Лекин сиз билан том маънодаги тиланчилар, таъбир жоиз бўлса, жамиятимизнинг кўркам жамолини булғаб турган ўша сўгallар, ҳуснбузарлар ҳақида гаплашмоқчиман.

7 кўчма Зўрламоқ, номусига тегмоқ. *Ўша бувайдалик Саидахор эшон ўн бир яшар қизни булғаган, шарманда бўлишидан қўрқиб, уни бўғиб ўлдирган экан.* А. Қаҳхор, Кўшчинор чироқлари.

БУЛҒАНМОҚ 1 Булғамоқ 1, 2, 5 фл. мажҳ. ва ўзл. н. *Лойга булғанмоқ.* ўз шалтогига булғанмоқ. ■ *Булғаниши бўлса, шаъним бир марта булғанган.* Менга мурувват қилмай қўя қолинг. С. Анонбоев, Мехр. *Ишгитлар қўйларнинг сийдик ва тезакларига булғаниб ётган тутқунларнинг қўл-оёқларини ечиб, қўрадан ҳайдаб чиқармоқчи бўлдилар.* С. Айний, Қуллар.

2 физиол. Ихтилом бўлмоқ.

БУЛГАНЧ Булғанған, ифлос; лойқа. Ҳөвли юзи турлы ахлатлар билан булғанч, гүёй үйлардан бери тозаланмаган, супурғи күрмаган дөк әди. А. Қодирий, Ўтган күнлар.

БУЛГАНЧИҚ айн. булғанч.

БУЛҒАТМОҚ 1 Булғамоқ 1, 3, 6 фл. орт. н. Олти йилдан бери қанча пок ёстиқларни булғатмади Фуод ағандининг бу учирмаси. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 айн. **булғамоқ 1, 2, 3.** Ўзбеклар айтади: «Ифлос бузоқ подани булғатар». Ойбек, Қуёш қораймас. Туз ишиб, тузлиғимни булғатиб кетмоқчимисан?! М. Бобоев, Гўзалик истаб. ..бир куни икки ясовул чашма бошида: «Сен, ярамас келгинди, сувни булғатдинг», деб қамчи билан [мешкобчини] чунонам савалашди. Мирмуҳсин, Меъмор.

БУЛГОВИЧ шв. 1 Ип йигирадиган чархни айлантирувчи чўп, пилтакач. Кампир, қулоқ солгин айтган тилимга, Булғовичинг хўп яратшар қўлингга. «Гулшанбог».

2 Ҳамир ва ш. к.ни қорадиган курак.

БУЛГОР айн. **болгар.** Янги ерларга кўчиб келган гагаузлар ўзларини булғор деб атаганлар. «ЎТА». Бу Аҳмад яхши қўрадиган, лекин харид қилишига доим ҳам қўрби етавермайдиган камёб булғор сигарети әди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Булғор гармдорининг унча пишиб кетмаган, пўстси яшил ва нозик хилларидан танлаб оласиз. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

БУЛГОРИ: **булғори тери** Қорамол тери сисидан ишланган юмшоқ кўн. У қувонганичча югуриб, ўтога кирди-да, қўнжи узун булғори этигини кийиб чиқди. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.

БУЛГОРЛАР 1 тар. 10-15-асрларда Волга ва Кама дарёлари атрофида яшаган туркий қабилалар номи.

2 айн. **болгарлар.**

БУМАЗЕЙ [итал. bambagina — пахта] Тескари томони пахмоқ тукли, қалин ипгизлами. Бир кўйлаклик бумазей. Бумазей халат. Унинг илгаридан дуркун гавдаси яна ҳам тўлишиб, олачипор бумазей халатини тўлдириб турарди. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

БУНАҚА с. т. айн. **бундай.** -Бунақа гаплар кимдан чиқади? — деди Аҳмедов мийигида қулиб. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Умрингизда бунақа ош емагансиз. Ўзим дамладим. О. Ёкубов, Излайман. Бунақа хотин-

ни хотин дейилмайди, бебаҳо хазина дейилади. С. Аҳмад, Юлдуз.

БУНАҚАНГИ с. т. айн. **бундай.** Бунақанги гапларга ишонаверманг. — Бунақанги ишларга суюги йўқ. Ҳамза, Бой ила хизматчи. Ўзи жуда ғалати одам-да устозим, бунақанги ақлли одамини икки дунёда ҳам тополмайсиз. X. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

БУНДАЙ 1 қўрс. олм. Ҳудди айтилганга, кўзда тутилганга ёки кўз ўнгидагига ўхшаш, тент; бунақа, бу каби. **Бундай пайтларда** Лугумбек тарафларда ҳаво ниҳоятда дим бўлади. С. Аҳмад, Уфқ. Бўтабой бундай савонли кутмаган бўлса керак, гангиг қолди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Бундай туйғун, бундай зиёдрак, бундай боадаб қиз етти иқлимда ҳам тополмайди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 рвш. взф. Шу қадар, шунчалик, бунчалик. Бир жойга бориб, сира бундай кеч қолган эмас әди. А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак. Агар сан бир хум олтин топсанг, бундай севинмас эдим. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Қуйидагича. Бир хатида бундай дебди: «Катта поҳоддан кейин ҳозир дам олиб ўтирибмиз. Жуда чарчаганман». А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

4 рвш. Айтилганга, кутилганга, кўзда тутилганга ёки кўз ўнгидагига ўхшаш бир зайлда, тарзда; шундай. Йўқ, бундай бўлмаслиги керак, бундай бўлмаслиги керак, бу инсофдан эмас.. X. Султонов, Онамнинг юрти. Қоратой, сан бундай қил, ҳозир бориб ёт, чарчагансан. Ойбек, Танланган асарлар. Йўқ бундай эмас! Менинг зотимда жиноятчилар йўқ. Мирмуҳсин, Меъмор. -Бундай қиламиз, — капитан ўрнидан турди. Ў. Ўмарбеков, Ёз ёмгири.

5 -лар кўшимчаси олиб отлашганда, бирор гурух вакили бўлган шахсни англатади. Ким билади, унақалар кўп ахир, укам, Ким ҳам ахир бундайларни йўлга солибди. А. Орипов, Йиллар армони. Бундайлардан мингтасининг қоши бир тола сочинга арзимайди. Биламан, қизим.. Ойбек, Танланган асарлар.

Бирор ундай, бирор бундай Ҳамма бирдек ахволда эмас, ҳамма бир хил, баравар эмас. Шунга ўхшаш бирор ундай, бирор бундай. Ўзингизни билинг, ўзга билан нима ишингиз бор? Ойбек, Танланган асарлар.

БУНДАЙИН шв. Бундай, бу каби. Бир мадни бундайин хафа қилибсан. «Муродхон». У билан менда қандай чора бор эдики, бун-

дайин ишларни бўлдирмасак? Ҳамза, Паранжи сирлари.

БУНДАҚА с. т. Бундай.

БУНДАҚАНГИ шв. Бундай.

БУНДОҚ, бундоқ с. т. Бундай. Бундоқ бўйнимни чўзиб қарасам, Муяссар билан.. Гулчехра шафтоли теряпти. О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса. Воқеа бундоқ бўлган эди. С. Аҳмад, Уфқ. Ҳилват қилиб, бундоқ гапирсангиз бўлмайдими? М. Исмоилий, Фарғона т. о. Бундоқ ёзай яхши-яхши достонларинг. Ҳабибий, Девон.

БУНЁД [ф. بُنْياد – асос, негиз, пойдевор; ибтидој 1: бунёд бўлмоқ ёки бунёдга келмоқ; 1) юзага келмоқ, барпо бўлмоқ; пайдо бўлмоқ. Сарбаланд хирмонлар ўз-ўзидан бунёдга келмайди. Газетадан. Галла ҳалқимизнинг пешона тери, билак кучи билан бунёдга келганилиги учун ҳам азиз ва муқаддасдир. Газетадан. Газли посёлкаси асосан 1954 йилда бунёдга келди. «Муштум»; 2) тугилмоқ. Фарзанд бунёд бўлди, ўлим ўйқ демак.. «Ёшлик». Бунёд қилмоқ (ёки этмоқ, айламоқ) Юзага келтироқ; барпо этмоқ, яратмоқ, қурмоқ. Не керагинг бор эса, бунёд қил, Яхшиси, инсон дилин обод қил. «Ақл ақлдан қувват олади». Йўқолган кўлларни қайта бунёд қилиш амри маҳол. «Муштум».

2 Бор, барқарор. Жаҳонда токи бунёдсен Киноми одамизодсен.. Э. Воҳидов, Муҳаббат.

3 Бунёд (эрқаклар исми).

БУНЁДКОР [ф. بُنْيادکار – асос солувчи, яратувчи] Асос солувчи, барпо қилувчи, яратувчи. Бунёдкор ҳалқимиз Қарши ва Жиззах даشتларини яшнаб турган пахтазорларга айлантироқдалар. «Ўзбекистон қўриқлари». Ахир аёл сени, барча одамзодни дунёга келтириб, оқ сут бериб катта қилган бунёдкор-ку! Газетадан. Ҳа, қишлоқларимизнинг тупроғи олтин, кишилари бунёдкор, келажаги яна ҳам порлоқ. Газетадан.

БУНЁДКОРЛИК Бунёд этиш, яратувчилик, ижодкорлик. Бунёдкорлик меҳнати туфаълии серқуёш диёримиз ўил сайин гўзлалашиб бормоқда. Газетадан. Улуғвор бунёдкорлик режаларини амалга ошириш учун ҳалқимизга тинчлик керак. Газетадан. Икки томонлама кураш кетяпти. Бунёдкорлик кураши. «Ўзбекистон қўриқлари».

БУНЁДКОРОНА Яратишга, бунёд қилишга боис бўладиган, асос соладиган. Дилнавоз эса сұхбатдошини мафтун этганига маҳлиё бўлиб, Чотқол этакларидан бунёд-

корона меҳнат таронасини ашула қилиб кўйлаётгандай, завқ билан сўзларди. С. Кароматов, Бир томчи қон.

БУНКЕР [ингл. bunker – кўмир солинадиган қути] 1 Комбайн, пахта териш машинаси ва ш. к. нинг йигилган нарса келиб тушадиган, тўпланадиган қисми. Сўриб олинган пахта машинадаги бочкасимон бункерга келиб тушяпти. Газетадан. Бу ўил Эргашев ўз бункеридан 100 тонна «оқ лотин» териб тўкди. Газетадан.

2 Қум, шагал, цемент, дон, кўмیر ва ш. к. нарсаларни қисқа мулдат сақлаш ёки ташишга мўлжалланган идиш.

3 Мудофаа учун мўлжалланган ер ости иншооти. Улар бункерни қамал қилиб, тобора яқинлашиб борарди. «ЎТА».

БУНТ [нем. Bund – боғлам; алоқа] Пахта фарами. ...пахта тайёрлаш пунктларида эндинга дастлабки бунтлар қад ростлади. Газетадан. Усти ўраб ташланган пахта бунтлари баланд дэворлар оша ёнма-ён қад кўтариб турарди. Й. Шамшаров, Довруг.

БУНЧА 1 рвш. Бу қадар, бунчалик, шунчалик. Бунча кеч қолдингиз. ■ О, бунча дардкашсан, она сайёра. А. Орипов, Йиллар армони. Оққа бунча беланибди у одам. Ҳ. Олимжон.

2 белг. олм. Шу миқдорда; шу миқдордаги. Бунча гапни қаердан топиб ёздингиз? А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Бунча хотин, бунча бола-чақа.. қаерга сигади? Ойбек, Танланган асарлар. Келиш-кетишингдан не эди матлаб, Не учун бошимга солдинг бунча гам. А. Орипов, Йиллар армони.

БУНЧАЛИК рвш. Бу қадар, бунча, шунчалик. Дунёда ҳали бирор товуш Фазлидинга бунчалик ёқимли туюлмаган эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Мансур авваллари, Гавҳарга хат ёзib юрганида, бу шўх шабада қизга бунчалик боғланиб қолганини билмасди. Ў. Ҳошимов, Қалбингта қулоқ сол. Жавоб бериб кўр-чи, номард табиат, Бунчалик гўзлани нечун яратдинг?! Ҳ. Олимжон.

Бунчалигини билсам Иш, аҳвол шундайлигини билсам. Бунчалигини билсам, келмас эдим.

БҮР [ф. بُر – мева, ҳосил] Барг, озуқабоп қисм. Парининг кўзи ногаҳон чуқурчага тушди. Чуқурчада ўтган ўили кўкарган бурган бурлари тўкилиб, ёғиндан ивиган танаси букилиб ётарди. Й. Шамшаров, Баҳт

излаб. Пичан тез ўриб олинмаса, бури түккисиб, шираси кетади. И. Раҳим, Ихлос.

БУРАЛМА айн. бурама 1. Иккинчиси, ёшроғи, буралма мұйловли, қотмагина. Ойбек, Танланган асарлар.

БУРАЛМОҚ 1 Бурамоқ фл. маққ. ва ўзл. н. Винт буралмаяты. Мұридан буралиб чиқа-ётеган тутун. — Норин дарёсінде ораларидан буралиб, күтириб оқиб чиқяпты. С. Ахмад, Уфқ. Чайла олдидаги гувала ўчоқдан буралиб-буралиб тутун күтарили. С. Ахмад, Уфқ. Ичидә алланыма буралиб, ўқтін-ұқтін санчиқ турарди. «Ёшлик».

2 Гавданы бир түрли тұлғантироқ, шу ҳолатда юрмоқ, қылпандылтмоқ. Париздолар ўйнаб турар, Нозик беллари буралиб. «Маликай айёр». Ичи ёниб, каравотда буралиб, тириша бошлади. Мирмұхсин, Умид.

БУРАМА 1 Спирал шаклда буралган, ўралған; буралма.. кичкина бурама мұйловли ыңғит ҳеч қаерда күрінмасди. С. Сиев, Аваз. Айниқса қаттакон бурама карнау овози ажралиб турарди. Х. Назир, Күктерек шабадаси. Улар бурама сұқмоқдан занжирдең олдинма-кетин боришар(ди).. С. Кароматов, Олтін күм. Шаҳзода Мұмин қаттіхонага олиб чиқадыған бурама зинапоядан деворни иккі құли билан сийнаб, секин орқага тисланмоқда. Ф. Жұраев, Обид Жалилов.

2 Бураб очилиб-ёпиладиган; винтсімон; винтли. Дарвозабон отнинг калласидек келадыған бурама құлғға узун калитни солиб, анчагача буради-да, дарвозаны очди. М. Осим, Ўтрор. Ҳасанали хұжранинг узун бурама құлғини очиб, ичкарига шам ёқди ва бекнинг тұшагини ёзіб, унинг кириб ётишини күтиб турди. А. Қодирий, Ўтган күнлар.

Бурама мих с.т. Винт, шуруп. Шербек ичкарига сирғаниб түшди-да, девор тағига бекина қолди. Энди шарманда бұлдым, деган фикр маҳкам ёпишиб, миясина бурама михдай пармалай бошлади. С. Анорбоев, Оқсой.

3 Гирдоб, уюрма. Этакда Сир тұлыб, ўқтін-ұқтін бурамалар ҳосыл қылғы, тұлғаниб оқмоқда. Й. Шамширов, Енгіш.

4 айн. бурма 1, 2. Бурама күйлак кийибсиз, Севикли укам, ёр-ёр. «Күшикілар».

5 күйма Тескари маъноли, киноали; аччиқ. Бурама ғап қылмоқ.

БУРАМ-БУРАМ тақр. с. Буралиб-буралиб кеттган, жингалак, құнғироқ. Бурам-бурам гажагинға құнсинги чанг.. «Муштум».

БУРАМОҚ 1 Доиравий ҳаракатта келтиримоқ, айлантиримоқ. У телефонни қанча бураса ҳам, жавоб бұлмади. Ш. Рашидов, Бүрөндан күчли. Дұторчы дұторининг қулогини жағал билан қаттық бураб, торини узидиборди. А. Қаҳхор, Қанотсиз читтак. Азонда Муроднинг ўйқусы қочди. Бөш томонидаги столда турған муштадайгина радионинг қулогини буради. М. Ҳазратқұлов, Журъат.

2 Ўраб, айлантириб, бурама шаклға киритоқ, әшмоқ. Арқонни бурамоқ. — Сидикжон мұйловини бураб, кулимсиради ва ер остидан Зуннунхұжага қаради. А. Қаҳхор, Күшчинор чироқлари. Қозық лиқишилай бошлиғанда, ердан иқдими, осмондан түшдими, ишқилиб, бирор қулогини бураб тортади. «Шарқ ўлдузи». Бекнинг асабайлығы нұхоясига етди ва у Лабынинг социдан бураб, теракзорға судраб кетди. Х. Гулом, Машъал.

3 Айлантириб жойига тушироқ, маҳкамламоқ әки жойидан чиқармоқ, бұштамоқ. Гайкани бурамоқ. — Дарвозадан ичкарига кириши билан, ғаладонни очиб, шуруптарини бурашгани бурашган. С. Нуров, Нарвон.

4 Пружинали механизмлардың ҳаракатта келтиримоқ. Соатни бурамоқ. Ўйинчиқи бурамоқ. — Шу машинанинг қулогини бурасанғ, лаганча чир-чир айланыб, ашула, дұтор, танбур вангирапайверади. Ойбек, Танланган асарлар. Эрининг құлудағы соатни олиб буради. С. Ахмад, Уфқ. Камтири минди ёғоч отни, Буради пұлат мұрватни. «Муродхон».

Бураб ғапирмоқ с.т. 1) ҳар сұзни алохидатықид, акцент билан ажратып ғапирмоқ. Эмлуродға рота командири ёқмади: тиши қалампирдең аччиқ, ҳар ғапни писанда қылғандай бураб ғапиради. Шұхрат, Шинелли йиллар. Улар [құнғылар].. бизнинг тилимизда сал бураб ғапиришарди. «Ёшлик»; 2) мақсадға мос равищда сұзламоқ. Кейин чапанича бураб ғапиради. М. Қориев, Ойдин кечалар. **Бураб емоқ** Зүрлік билан тортиб олиб емоқ. Бирор сұраб ейди, Бирор бураб ейди. Мақол. Қулогини (әки думини) бураб қүймоқ Тартибга қақыриб, танбек беріб қүймоқ. Думини мұндаиды бураб құй, ортиқ ақилламасин. Ойбек, О. в. шабадалар.

БУРАНГ I Буралған, эгри-бугри. Буранг ёғоч.

БУРАНГ II Қой ва әккіларда учрайдиган бир хил қасаллар. Мирзачұл, Охангарон, Қарши ва Ёзёвон құлларыда бокшладыған құзы

ва улоқлар күпинча буранг деб атaluви
касаллук билан оғрийди. Газетадан.

БУРАНДА [ф. برند - кесувчи, қирқувчи]
Косибчиликда териларни кесиш учун құл-
ланадиган пұлат тиғли, ёғоч дастали асбоб.

БУРБОНЛАР тар. Үрта асрларда баъзи
Европа давлатларыда хукмронлик құлган
қироллар сулоласи.

БУРГА Сакраб юрадиган, қон сүрүвчи,
қанотсиз майда ҳашарот. *Бурга тутишега ҳам
бармоқ жұллаш керак.* Мақол. ■ *Шу пайт
ұкашишгандек елкасида, кураклари остида
чумолими, бургами ўрмалай бошлади.* Х. Тұх-
табоев, Ширин қовунлар мамлакати.

Бурга тепди Енгил, ўтқинчи касалға ду-
чор бұлди. *Бурга тепди, шекилли, врачларни
нича безовта қилиб құйдик.* «Муштум».
Қалай, тузукмисиз, анча-мұнчага сұз бермас
әдингиз, нима бұлди ўзи, ё бу сағар бурганинг
каптаси тепдими, дейман-а? Т. Ашуроров,
Оқ от. **Бурганинг күзини күрган салб.** Күпни
күрган, пиҳини ёрган. *Бурганинг күзини
күрган одам.* ■ *Требенко ўз атрофига Пруг-
ло сингари бурганинг күзини күрган қал-
лобларни тұллай бошлади.* «Муштум». **Бур-
гага аччиқ құлмоқ** Бирор нарсадан (кимса-
дан) аччиқланиб, ноүрин ҳаракат құлмоқ.
Кейин ҳам бургага аччиқ қилиб, олти яшар
қиззасини қайнонасига қолдиріб, турмуш
қуриб кетған. «Муштум». Ахир бургага аччиқ
қилиб, күрна күйдіриши ярамайды. Мирмұх-
син, Умид.

БУРГАН Мураккабгуллilarга мансуб
бир йиллик бегона ўт. *Бурган босған ер.* Бур-
ган супурғи. ■ *Ошқовоқ палаклари чирма-
шын қопқа ортида.. бурган ғовлаб ётибди.* А.
Мұхтор, Давр менинг тақдиримда. *Ғайрат
нахта аралаш гұзанинг ҳидини түйди.* Үнга
уватлардаги ёвшан, бурган иси құшилиб кет-
ди. М. Ҳазратқұлов, Жүръят.

БУРГАНЗОР Бурган босған ер, майдон.
Хиёл этакларини қоқди-да, құл силтаб, бур-
гандорга ўйл олди. И. Раҳим, Тақдир. Бешинчи
күн деганда ариқча янтоқзор, бургандор, ба-
ланд-пастликлардан ўтіб, эски изига түшди.
И. Раҳим, Чин мұхаббат.

БУРГУТ I 1 Қарчигайсимонлар (лочин-
симонлар) оиласига мансуб катта йиртқич
овчи қүш. *Бургут - анча ғирик, чаққон ва
кучли қүш.* «Фан ва турмуш». Ҳалқимизда
бургуттинг күчи - қанотида, одамнинг күчи
- дістегида, деган гап бор. Газетадан.

Бургут боқиши құлмоқ Таъсирчан, ўтқир
қарап құлмоқ, тикилип қарамоқ. *Бобом
бургут боқиши қилиб менга қарадилар.* С.
Ахмад, Юлдуз.

2 күчма Йиртқич, ёвуз (одам ҳақида).
Үзи мулойим күрингани билан, ғанғалидан
чаён ҳам омон чиқолмайдиган бургут бу қори!
И. Раҳим, Чин мұхаббат. *Хотинларнинг әркига
чанг солған бир бургуттодан хайрли бир иш
күтиши мүмкінми?* Газетадан. *Мен қабутар
бұлсам, ул бир бургутдир, Мен муштипар
бұлсам, ул бир ғығитдир.* «Малиқай айёр».

3 күчма Жасур, қайтмас, әпчил. *Мирзо,
сиз саркарда Ёқуббекнинг бургутлари билан
сұл қанотда борсанғыз.* Мирмұхсин, Меъмор.
Иш күрсаттамай ўлыи номард ишидир, *Бур-
гутларим, келиб берғин маслаҳат.* «Нурали».

БУРГУТ II астр. Осмон экватори атро-
фика Дельфин, Қавс, Дағв қолдуз түркүм-
лары оралығыда жойлаштан қолдузлар тур-
куми.

БУРГУТОНА Бургутларга хос, бургут-
ники сингари. Эхтимол, ҳамма вақт олиб,
олдирмай келған бу соҳибчанғалнинг биринчи
бор юмшаб очилишидир. Қандайдир бир күч бу
бургутона чанғални очди. Мирмұхсин, Умид.

БУРГУТСИМОН Бургут каби; бургутта
үхашаш. *Анқақалға харобаларининг бирида
әрамизнинг 3-асрига оид бұлған, бошиға
бургутсимон темир қалтоқ кийған шохнинг
расми солинган Хоразм мис танғаларидан
иккитаси топылған.* И. Жабборов, Күхна
харобалар сири. *Кенг дала ғұлларыда учади
бургутсимон.* Қ. Мұхаммадий.

БУРГУТСИФАТ Бургуттага үхашаш, мисо-
ли бургутдек. Қары чинор тепасида бур-
гутсимат бұлғын турған Аҳмон дөвні күріб,
күзидан ёши тирқираб кетди. «Малиқай
айёр».

БУРД [ф. برد - ютуқ, мұваффақият; фой-
да] Ишончға сазоворлик, тайинлилік, рост-
лик; әзтибор, обрү. *Ғиібатчининг бурди бұл-
мас, Тұхматчининг юзи бұлмас.* Мақол. ■
Нигора тұхмат гапларға ишонағы: *Шербек
унинг учун бевағо, бурди ғұйқ.* С. Анорбоев,
Оқсой.

Бурди ғұйқ Эзтибори ғұйқ, ваъдасида, лаф-
зда турмайдиган, гапига ҳеч ким ишон-
майдиган, бетайин, бурдсиз. *Бурди ғұйқ одам.*
Ҳалқ олдида бурчи ғұйқнинг бурди ғұйқ. Р. Жу-
маннізов, Сұз күркі - мақол. *Бурди кетмоқ*
(ёки қолмаслик) 1) эл олдида ишончни,

эътиборни йўқотмоқ, гапининг тайини қолмаганлик. -Менга қара, — деди Ражаб бобо [Хожиматга], — бир бурдинг кетгандан кейин, ҳеч ким сени одам қаторида кўрмай қўяди. С. Аҳмад, Қадрдан далалар. Сўз бердингми, уни, албатта, бажариш керак. Йўқса, бурдинг қолмайди. С. Кароматов, Бир томчи қон; 2) мазаси, баракаси кетмоқ, яроқсиз бўлиб қолмоқ. Ҳосил мўл, тобида силос қилмасак, шираси камайиб, бурди кетади. Ф. Нуруллаев, Бўй йигит. Қишлоқдаги кўччилик иморатлар эскириб, бурди кетиб қолган, бундай ёмғирларга бардош беролмас эди. Ш. Рашидов, Кудратли тўлқин. Фотима она унинг бурди кетиб қолган йиртиқ ботин-касини эски чўтка билан мойламоқда. Р. Файзий, Сен етим эмассан.

БУРДА [ф. بوردا — кесилган, бўлинган] Кичик парча, бўлак (нон, гўшт ва ш.к. ҳақида). Бир бурда патир. Кўччилик бир муштдан урса, ўлдиради, бир бурдадан берса, тўйдиради. Мақол. — Эрталаб турив, бир бурда нон билан бир пиёла қатиқ ичдим, кейин қайнатамнига жўнадим. Ў. Усмонов, Сирли соҳил. Мана, гўжга ҳам тайёр: унда на ёғ бор ва на бир бурда гўшт. Ж. Шарипов, Хоразм. Мана, кўринг, кўйлакларини бир бурдадан қилиб ташлабди-я! «Шарқ ўлдузи».

Бир бурда бўлиб қолмоқ Озиб-тўзуб, жуссаси кичрайиб, ожиз бўлиб қолмоқ. -Рустам ака, Азизани шу кунда кўрсангиз, бир бурда бўлиб қолди, — деди ачиниб Муҳаббат. В. Фофуров, Вафодор. Саид отасининг елкалари чўкиб, юзлари бир бурда бўлиб қолганини пайқади. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. **Бир бурда ер (тоғ ва б.)** Кичик ер парчаси. ..бир бурда тоғ қуласа, бутун бошли қишлоқ аҳолиси табиатнинг бу бебошлигидан танг қоларди. С. Кароматов, Бир томчи қон. **Бир бурда олам (юз ва б.)** Жуссаси кичик, ожиз, озғин одам. Энди у бутун умидини ҳали кўзларини очмаган бир бурдагина қизалоққа кўйган. Ё. Хаймов ва М. Раҳмон, Ҳаёт-мамот. ..бобо айвон пешига омонатгина чўнқайиб, хотинининг бир бурдагина сўлғин юзига тикилди. Х. Фулом, Тошкентликлар. **Ҳам** хўрдани, ҳам бурдан урмоқ Унисидан ҳам, бунисидан ҳам баравар манфаатдор бўлмоқ, фойдаланмоқ ёки ҳам емоқ, ҳам олиб кетмоқ (олғир одам ҳақида). Айниқса, фартуқли кишиларнинг серсоқоли ҳам хўрдани, ҳам бурдан урадиган кўринади. «Муштум».

БУРДА-БУРДА тақр. с. Парча-парча, бурдаланган, парчаланган. Бурда-бурда нон. — ..чопонларим бурда-бурда бўлиб, ҳушидан кетиб қолдим. Газетадан. **Фалокат** боссин-да, йўлинг тўсисин, Бурда-бурда сенинг гўштинг узилсин. «Ҳасанхон».

Бурда-бурда қилмоқ 1) парча-парча, тилка-пора қилмоқ. Яна не маломатларинг бор, эй яратган эгам, бор бўлса, ташла бошимга. Танамни бурда-бурда қил! «Ёшлик». Жанна.. Ҳафиззанинг кулиб турган суратини бурда-бурда қилиб, корзинкага ташлади. Мирмуҳсин, Умид. Отаси ўлгандан кейин, кўрпа-ёстиқ ва энгилларини бурда-бурда қилиб, титкилаб қарасалар, қирқта қизил тилла йўқ эмиш. «Луқмони Ҳаким»; 2) кўчма вайрон қилмоқ, пора-пора қилмоқ. [Низомжон] Танини зирқиратган, юрагини бурда-бурда қилган кечмишини эслади. С. Аҳмад, Уфқ.

БУРДАЛАМОҚ Бўлак-бўлак қилмоқ, парчаламоқ, тилка-пора қилмоқ. Нонни бурдаламоқ. Қоғозни бурдаламоқ. — У ҳай-ҳайлашимга қарамай, қатламадан иккитасини бурдалаб, олдимга сурин кўйди. С. Аҳмад, Сайланма. Акамни, Ҳубойқулни еган бўри энди бизларни ҳам шу ерда бурдаламоқчими? П. Турсун, Ўқитувчи. Ёнаётган бағрини қандай қилиб совитса экан?! Ҳеч совитиб бўлмайди! Девордан Ҳафиззанинг суратини олиб бурдаласинми? Мирмуҳсин, Умид.

БУРДА-СУРДА Парча-пурча, бўлтак-сўлтак. У чой билан қотган бурда-сурда нон ва баъзан салқит ошлар билан менинг парваришимга бошлади. Ф. Фулом, Тирилган мурда. Хотин сандал устидаги шира томган дастурхондан бурда-сурда нон, мураббо юқи пиёлаларни ўнгшишириб олади. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

БУРДЛИ Ваъдасида, сўзида турадиган, бурдини, эътиборини йўқотмаган, ишонса бўладиган, тайинли. Бурдли одам. — Мана шу ёмон бўлди, чунки Пўлатовнинг унга бундай муносабатда бўлиши Баратнинг бурдисиз гапларини бурдли қиласи эди. А. Қаҳҳор, Сароб. Унинг суратини дарров олардим. Лекин ишчан, бурдли бошлиқ деб эмас, мақтандочоқ, ваъдабоз сифатида. «Муштум».

БУРДСИЗ Ваъдасида, сўзида турмайдиган, ишониб бўлмайдиган; бетайин, бебурд. -Эл орасида [Маҳмуд] бурдсиз экан, ваъдасида турмабди, деган сўз бўлади, — деди

Камол. А. Убайдуллаев, Ҳаёт оқими. ..сурбет, юлгич, текинхўр, бурдсиз.. машшатпаратистарнинг пўстагини қоқишида сатира, юмор жсанрларидан фойдаланиши керак. «Муштум».

БУРЖ [а. چىز] – минора; қалья; юлдузлар туркуми] 1 астр. Қуёшнинг ийллик кўринма ҳаракати доирасидаги ўн иккита юлдузлар туркуми; уларнинг ҳар бири (Хут, Ҳамал, Савр, Жавзо, Саратон, Асад, Сунбула, Мезон, Ақраб, Қавс, Жади, Даљ). Туркий халқларда ойларнинг номи ҳам бурж номидан олинган. «ЎзМЭ». Тақсиримнинг юлдузлари Қавс буржига кирди. Ўйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

2 Қалъа деворига туташтириб, унга тиргак сифатида ташқи томонидан минора шаклида қурилган қўшимча бино. Девор бўйлаб ҳар 60 метрда бурж бино қилинган. «Фан ва турмуш». 19-асрда бунёд қилинган қалъа деворлари кўплаб буржлар билан мустаҳкамланган. «Фан ва турмуш». Шу пайт қалъа буржида пайт пойлаб ўтирган бир курд мерган уни аниқ нишонга олди. Б. Аҳмедов, Улугбек.

3 Бурчак, бурч. Насиба боғнинг.. анор кўчатлари ўсаётган ўнг буржини кўрсатди. «Ёшлиқ». Бугун ҳар буржингдан, ҳар бир тошингдан Фақат дўстлик деган садо келади. А. Орипов, Йиллар армони.

БУРЖУА I [фр. bourgeois – шаҳарлик] Буржуазия синфиға мансуб киши, буржуазия синфининг вакили.

БУРЖУА II с. т. от Буржуазия. Майдо буржуа. Буржуа маданияти. Буржуа матбуоти. — Савдо-сотиқни ривожлантиришини кўзлаган Исломжўжа ёш миълий буржуа вакилиарининг ўйлбошчиси эди. Ж. Шарипов, Хоразм.

БУРЖУАЗИЯ [фр. bourgeoisie – шаҳарликлар] Савдо-сотиқ, саноат, кредит-молия каби тадбиркорлик фаолияти орқали фойда олувчи капитал эгаларининг ижтимоий синфи – асосий ишлаб чиқариш воситаларига эгалик қилувчи ҳоким синф, капиталистлар. Экранда миллий буржуазиянинг турли бўгинларига мансуб бўлган образларни кўрамиз. С. Ҳўжаев, Ўзбек тарихий фильмлари. Мен илк буржуазия реализмининг намояндаси бўлган Чехов ҳақида сўзлаётиман. А. Қаҳҳор, Асарлар.

БУРЖУАЧА Буржуаларга ва буржуазияга оид, буржуаларга ва буржуазияга хос бўлган.

Буржуача ҳаёт. Буржуача тартиб-қоидалар. Буржуача ишлабчиқарши усули.

БУРЖУЙ с. т. айн. буржуа. -Буржуйлар дедингизми? У нима тагин? – деди Шокир ота. -Ўрислар бойларни буржуй дер экан, – деди Йўлчи. Ойбек, Танланган асарлар. Ботирили шу ердан биринчи марта буржуй, капиталист деган гапларни эшилди. С. Аҳмад, Ҳукм.

БУРИЛИШ 1 Бурилмоқ фл. ҳар н. [Сидиқжон] ..чапга буришиши билан пастқамликдаги Бақақурууллоқ яққол кўринди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Йўл, дарё ва ш. к. нинг бурилган жойи, муйилиши. Аневар, буришишига етганда, ўзидан ўн қадам орқадаги ҳамроҳини кутуб турди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Бурилишида автобус кўринди. «Ёшлиқ». Кетмоннепадан бу ётига Норин дарёси минг бурилишлардан ўтиб, минг бир пастликларга бош уриб, кўтарилиб, қутурриб келади. С. Аҳмад, Уфқ.

3 Ўзгариш, янгиланиш, янги босқичга ўтиш. Бола етти ёшга тўлиб, мактабга борган ўили унинг хулқ-авторида бурилиши пайдо бўлади. «Фан ва турмуш». Эндиликда Ер ҳақидағи фанларда ҳам кескин бурилиши рўй бермоқда. «Фан ва турмуш».

БУРИЛМОҚ 1 Бурмоқ фл. ўзл. ва мажҳ. н. Ўнга бурилмоқ. — Жаҳон ўрнидан турди-да, эшикка қараб бурилди. «Ёшлиқ». Извош кўчадан ўтгач, ўнга бурилиб, тўхтади. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Ўгирилмоқ, ўгирилиб қарамоқ. Қизча ётсираб, қовогини солиб, тескари бурилди. Ойбек, Қуёш қораймас. Ҳокимнинг қўзи хотин томонга бурилди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Сигир ўқтинг-ўқтинг ёнига бурилиб, бузоқни ялар, пишиларди. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол.

3 с. т. Араз қилмоқ, араз қилиб тумшайиб олмоқ. Уят эмасми, келин? Кеча келдинг сурниб, бугун кетгин бурилиб. А. Қодирий, Ўтган кунлар. -Кўпинча сув ташийдиган одам топилмай, сувсиз ўтирамиз, – Нури яна бурилди. Ойбек, Танланган асарлар.

Лаби бурилмоқ Йигламсирамоқ. Бола онасига қўзи тушиши ҳамон, беланган оёқ-қўлини питишилатганча, бўшатишга уринди. Бироқ уддасидан чиқолмагач.. лаблари бурилиб, ишлаб юборди. «Ёшлиқ».

БУРИМ Бурилиш жой, бурилма. Тотепасига яқинлашганимиз саин ўйл тобора

қийинлашади, ҳатто буримлар ҳам анча нишаб ва тик эди. М.М.Дўст, Полазор. Катта буримда сув кўпиради, тўлқинлар илондек тўлғаниб, қирғоққа ётишади. «Ёшлик».

БУРИШИҚ қ. бурушиқ. [Шоқир ота] Эти суякка ётишган, чувак юз ва нешонаси чуқур чизиқлар – буришиқлар билан қуюқ қопланган камсоқол кекса эди. Ойбек, Танланган асарлар. Онаси буришиқ бармоқлари билан жигарранг кўйлагининг этагини текислаб ўтиараркан, индамади. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

БУРИШМОҚ I айн. бурушмоқ (юз, қўл ҳақида).

БУРИШМОҚ II Бурмоқ фл. бирг. н. Улар аравани ўнгга буришиди. Йигитлар гапни бошига ёққа буришиди. ■ -Вой, қочмаган анойи-еий! – қизлар лаб буришиди. М. Мансуров, Ёмби.

БУРИҚМОҚ 1 Димиқиб ёки буркалиб терга ботмоқ. Бола бешикда буриқиб кетибди.

2 айн. буруқсамоқ.

БУРКАМОҚ 1 Бирор нарса билан бекитмоқ, ўрамоқ ёки ўраб кўймоқ. Кумушбibi онаси билан бувисининг ўйдан чиқишлиари ила бошини сандалнинг кўрпасига буркаб, ётиб олди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ҳар доим юзини рўмоли билан буркаб юрадиган Адолат ҳозир ҳеч кимдан тортинмай, дадил борар эди. С. Зуннунова, Олов.

2 Бирор очиқ жойини қолдирмай, батамом ўраб, қоплаб олмоқ. Ҳавони булут буркади. Ҳамма ёқни чанг буркаб олди. ■ Кечага бошлаган қор ҳадемай атрофни оптоқ чойшабга буркаган эди. С. Зуннунова, Олов.

3 кўчма Тўлдирмоқ, қопламоқ. Ўлкамизни боғларга, бўстонларга, гулзорларга буркайлий. ■ Тоғ этакларида жилгаларда баҳор суви тошиб, водийни яшил либосига буркади. С. Кароматов, Бир томчи қон. Багишладинг меҳру муҳаббат Ба умримни буркадинг нурга. Р. Бобоҷон, Танланма. Турмушни қувноқ, ҳушчақчақ қилишимиз керак, гулраҳонларга буркашимиз керак. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

Шон-шухратга буркамоқ Донг таратмоқ, машҳур бўлмоқ; шарафламоқ. Зиёев улуғ ғалабага муносаб ҳисса кўшиб, ўзини шон-шухратга буркади. Назармат, Жўрлар баланд сайдайди.

БУРКАНМОҚ Бирор нарса билан бекинмоқ, ёпинмоқ ёки қопланмоқ. Кўрпага

бурканмоқ. Шаҳар байрам либосига бурканди. Осмон булутларга бурканди. ■ Кумушбibi бир неча фурсатгача шу кўни бурканниб ётди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Гузор адирлари бу ўил ҳам ям-яшил либосига бурканди. «Ёшлик».

БУРЛОҚ [р. бурлак – шовқин солувчи, қичқириувчи] Денгиз ва дарё қирғоқларидан туриб, кемаларни арқон ёрдамида судраб юргизувчи ёлланма дехқонлар. Бурлоқларнинг чехраси сарғиши, Арқон судрар, қалби тўла роз.. Ё. Мирзо, Ўғил меҳри. Балки жонланарди қанчалар тилак, Балки бурлоқларнинг оҳи солар из.. Мирмуҳсин.

БУРМА 1 сфт. Буриб-буриб ишланган, бурмалаб тикилган; бурмали. Бурма юбка. Кўйрак бурма кўйлак. ■ Эрта билан суннаман дараҳтга, Бурма кўйлак ярашади билакка. «Кўшиқлар». Сочларинг сумбулдир, попугинг бурма. «Гулшанбог». Отингнинг қамчиси бурмадан бурма. «Кўшиқлар».

2 от Шу хилдаги кийимнинг, нарсанинг бурилган, бурмаланган жойи. Кўйлакнинг бурмаси. ■ Айшқадай кўпол, тепакал директор лоқаид диплом варақлайди-ю, кўйлагининг бурмасидан кўз узмасди. «Ёшлик». Кўйлак бурмаларини туртиб турган кўйраклари қисқа-қисқа нафас олганидан тинмай қалқириди. С. Аҳмад, Уфқ.

3 Бураб ишлатиладиган, бураб очадиган. Осмонга қарасам парча булутлар, Парчанинг ичинда бурма калиллар. «Кўшиқлар».

4 от. геол. Ер қобигининг қатланган жойи. **БУРМАБЕЛ** сфт. Бел қисми бурмалаб тикилган. Қирмизхон аввалгидан ҳам очилиб кетган: эгнидаги келинлар киядиган оптоқ бурмабел парча кўйлакнинг этаклари ерда судралиб келар, кўша-кўша узукли қўллари дуркун кўксидаги қовуштирилган. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

БУРМАБЎЙИН зоол. Қизилиштонлар туркумига мансуб, бўйни пармадек бураладиган куш. Бурмабўйин чумоллар, ўсимлик шираплари ва б. ҳашаротлар билан озиқланади. «ЎзМЭ».

БУРМАЛАМОҚ Бурмалар ҳосил қилмоқ, бурмалар ҳосил қилиб тахламоқ, тикмоқ.

БУРМАЛАНИШ геол. Ер пўстининг узун, чуқур чўқмаларида ёки уларнинг айрим қисмларида қатламларнинг эгилиши ва дарзлик, узилмаларнинг пайдо бўлиши. Бурмаланиш фазаси.

БУРМАЛАНМОҚ Бурмаламоқ фл. мажҳ. ва ўзл. н. *Бу төғ жинслари геологик тарихда ер ости кучлари таъсиринда бир неча бор турли ўйналишида бурмаланган*. Газетадан. Җұл бурмаланған наматдек нотекис. С. Кароматов, Сұнгги бархан.

БУРМАЛАШ 1 Машинасозлик, қурилиш ва б. соҳаларда тахта (лист) материаларнинг мустаҳкамлигини ошириш мақсадида уларни тұлқинсимон ва шокиладор қилиб ясаш.

2 Тиқувчиликда асосан аёллар кийимларидә бурмалар ҳосил қилиб тикиш. *Құйлакни бурмалаш*.

БУРМАЛИ 1 Бурмаси бўлган, бурма қилиб тикилган. *Жўрахоннинг барваста гавдаси, кўкраги бурмали ҳаворанг чит қўйлагини тўллатиб, тошиб кетгудай кўтириб турарди*. А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Қўйлаклари бурмали, Қоши, кўзи сурмали Қайнонасига бир салом. «Қўшиқлар». Бинафшахон бурмали кечки кўйлакда, сочлари паришон, эшик ёндорига суюниб турарди*. М.М.Дўст, Галатепа Қиссалари.

2 Бурма ҳосил қилган, бурмаланган. *Мушукда мия яримшарининг сирти бурмали бўлади, бу билан мия пўстлогининг сирти кенгаяди*. «Зоология».

БУРМА-СУРМА Сербурма, бурмаси кўп. *Кийимни жуда қунт билан бурма-сурма, сертугма қилиб тикадилар*. Ойбек, О. в. шабадалар.

БУРМАҚОРА бот. Кўкноригуллилар оиласига мансуб бир ёки бир неча пояли, туганак илдизли кўп йиллик ўсимлик.

БУРМОҚ 1 Ҳаракат йўналишини ўзгартироқ, бир томонга қайирмоқ. *Чавандоз отини орқага буриб, сув оқимига қараб кетди*. Ҳ. Гулом, Машъал. *Асрор кўп ўйлаб ўтирмаӣ, ўйлни Қамариiddинникуига бурди. «Ёшлиқ». Агар сув шу қиялиқдан оқадиган бўлса, уни тўсиб ҳам, буриб ҳам бўлмайди*. С. Аҳмад, Уфқ.

2 Бирор томонга ўгирмоқ, қаратмоқ. *Салимбоявачча аччиқланиб, юзини тескари бурди*. Ойбек, Танланган асарлар. *Жаҳонгир бу қарашга дош беролмай, юзини бурди. «Шарқ юлдзузи». Домла бўйини шартта буриб, Элмуродга тикилди*. П. Турсун, Ўқитувчи. *Беш-олти қарип сигир тумшугини буриб, ётган ерида думини ликиллатиб қўя қолди. «Муштум»*.

3 кўчма Йўналтироқ, қаратмоқ; оғдиримоқ, мойил қилмоқ. *Ёш кўнгилнинг майлини Ишга бураман*. Файратий. *Нима қилаӣ, узок гапирдим, Тушунчангни ҳар томон бурдим*. Ҳ. Олимжон, Танланган асарлар.

Гапни (ёки сўзни) бурмоқ 1) фикрни чалгитиб, гапни бирор бошқа мавзуга кўчирмоқ. *Мулозамат шу ерга етганда, Рассоқ гапни бошқа ёқса буриб юборди*. Ҳ. Гулом, Машъал. ..қизлар биррас жим бўлиб қолишиди. *Кейин ўррозугул опа гапни буриб кетди. «Ёшлиқ». Отакхўжас ака отанинг сир бериб қўйшидан чўчиб, гапни бурди*. С. Юнусов, Кутимаган хазина; 2) фикрни бутунлай бошқача талқин қилмоқ, бошқача англамоқ. *Сўзимни бурманг, Раҳимжон ака!* Бу номардлик бўлади! О. Ёқубов, Чин муҳаббат.

4 Бурмаланадиган нарсани ёйик ҳолидан бурма ҳолига келтироқ, йиғмоқ. *Халтанинг оғзини бурмоқ*. ■ Зиёдахон.. қопнинг оғзини яна буриб қўйди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

5 Айлантироқ, бошқармоқ. *Машина рулини буриб, Тонна тўкар Қизларой. «Қўшиқлар»*.

6 Сиқмоқ; чимчиламоқ. *Қўлини бураб-бураб олди*. ■ Олтин узук бармогимни буради, *Бир йигит бор йўйларимда туради. «Қўшиқлар»*.

Бўйин бурмаслик Итоаткорлик, бўйин товламаслик, тобелик. *Сиз, устод, бир нима дессангиз, биз бўйин бурган эмасмиз. Мирмуҳсин, Меймор.. буларнинг барчаси бойваччанинг етовига ҳеч бўйин бурмай юришади.. унинг зулм болтасини қайраб беришдан чарчашибади*. К. Яшин, Ҳамза. *Лабини бурмоқ* 1) бирор иш-ҳаракат, гап-сўз, имо-ишора ва б. ни маъкулламаганлик, ёқтиргмаганликка ишора қилмоқ. *Хотини қалин бўялган лабларини асабиӣ бурди*. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. *Ойим ишонмай, лабини бурди*. Ҳ. Назир, Ёнор дарё. *Абдишукур «шу ҳам гапми» дегандай, лабини бурди*. Ойбек, Танланган асарлар; 2) йиғламсирамоқ.

БУРНАКИ қ. бурунаки.

БУРНОГИ 1 Ўтган йил (ой, кун, ҳафта)дан олдинги. *Бурноги кун. Бурноги ой*. ■ *Бурноги ўили тераққа ўн хил атиргул пайванд қилган*. С. Аҳмад, Суд. *Бурноги ўили отаси беззак билан оғриб қазо қилганидан бери рӯзгор Абду Сирожнинг ёш бошига тушшиб қолди*. Р. Раҳмон, Мехр кўзда. *Бурноги қиши*

нинг охирлари эди. Мен қандайдир юмуш билан, эшикни тақиляттасдан, беканинг уйчасига кирдим. «Ёшлик».

2 кам құлл. Бурун яшаб үтгандар, бурун гилар. Бурногилар масалидүрки, бұлар ишнинг бошига, яхши келур қошига. Гулханий, Зар-булмасал.

БУРОВ 1 Бураш, айлантириш.

Бурови кам Етарлича буралмаган (соат, патефон сингари пружинали нарсалар ҳақида).

2 Үй ҳайвонларининг тумшугига солина-диган сиртмок. Ү ҳар ингреганда, Сотиболди, чаккасига буров солинган кишидай, таляласага тушар эди. А. Қаҳжор, Бемор. Исломбай жони жаҳони ўртаб бораркан, иккى чаккасига буров солингандек, бошида оғриқ құзғалғанини сезди. Х. Султонов, Бир оқшом әртаги.

3 күчма Авж, сиқув. Менинг дәхқон бобом, андак ором ол, Қуёш буровига олган палла бу. А. Орипов, Йиллар армони.

4 күчма Қучоқ, қуршов. Шу азоблар буровида ўтирганида, эшик очилиб, аввал даволовчи врач, сұнг.. Нозима кириб келди. «Ёшлик».

Оғзига (ёки тилига) буров солмоқ Гапириш имкониятидан, ҳуққыдан маҳрум қилмоқ, гапирирмай қўймоқ. -Ҳунар-маноларнинг оғзига буров солиб қўймоқ керак экан, — деди у [хон] кўзини чақчайтириб. М. Осим, Элчилар. Муаллим, тилига буров солингандек, қаққайғанича туриб қолди. А. Кўчимов, Ҳалқа.

БУРОМАД [ф. بُرَامَد – чиқиши; ҳаражат, чиқим] Чиқим; сарф-ҳаражат. ғид. **даромад.** Даромадга қараб буромад. Мақол. Буромад бўлмаса, даромад бўлмас. Мақол. — Саврихон узун даромаднинг буромадини эшишиб, гангиг қолди. «Ёшлик».

Гапнинг буромади Гапнинг хуносаси, якуни. Гапнинг буромади шуки, сенинг гапларинг менга ёқмади.

БУРОК [а. بُرَاق – ярқироқ] 1 дин. Мезреж кечаси Мұхаммад пайғамбарнинг Қуддусга бориши ва у ердан осмонга кўтарилиши учун худо томонидан юборилган қанотли от.

2 күчма Учқур от. Қувонибон миндим деб яхши буроқ, Кетаӣ десам, отамнинг юрти ишроқ. «Бўтакўз».

БУРРО [ф. بُرَر – кесувчи, кескир; ўткир] 1 Кескир, ўткир. Дўйпинини олиб кел десангиз, ахир биз жаллод.. қиличи бурро.. кимнинг

ажали етса.. бошини кесиб келтирамиз-да! Ҳамза, Бой ила хизматчи. Қиличим ўткир, тигум бурро, ҳукмнингизни бажо келтираман.. «Луқмони Ҳаким».

2 күчма Аниқ-равшан, бийрон, ўткир. Бурро гап. Тили бурро одам. Үринсиз ҳақорат соқовни бурро қилар. Мақол. — Ҳар қандай шер юрак, ҳар қандай бурро тил ҳам муҳаббат сўзларини изҳор этишига ожизлик қиласи. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. Токи ул фармон қўлга кирмас экан, Исломхўжсанинг тили бурро, мартабаси зиёда. С. Сиёев, Ёргулик.

БУРРО-БУРРО рвиш. Фоят аниқ-равшан; бийрон-бийрон. Севарагул ҳөвлига чиқаркан, чиндан ҳам ҳализамон бурро-бурро гапириб юборадигандек.. аста-секин гўлдираб қўйди. «Ёшлик». Гаплари бурро-бурро. Үндай-бундай даврада оғзидагини олдирмайди. «Ёшлик».

БУРРОН [ф. بُرَان – кесувчи, кескир; ўткир] айн. **бурро 1.** Қасос найзасини қайранг, полвонлар, Нафратингиз бўлсин тиги бурронлар. Миртемир, Асарлар.

БУРСИТ [лот. bursa – халтача] Айрим юқумли касалликлар ёки шикастланишлар туфайли бўғим шиллиқ ҳалтачасининг ўткир ёки сурункали ялигланиши.

БУРТ кам құлл. айн. **мурт.** Ҳеч ким уят қилимайди, буртингни болта кесмайди, бошингеда ёнгоқ ҳам чақилмайди. С. Нуров, Нарвон.

БУРУЛ Холдор, кўкиш (от туси ҳақида); шу туслаги отнинг ўзи. Бурул от. — [Абдужасал бой:] Бўлмаса, бурулни тўқимлаб келтир. А. Қодирий, Обид кетмон. Фозил баҳши от жиловини бир бора бурмаса-да, бурул таниши хонадонни бемалол топиб боради. «Ёшлик».

БУРУН 1 (3-ш. бирл. **бурни**) 1 Ҳидлаш, ҳид билиш аъзоси; шу аъзонинг ташқи қисми. Қирра бурун. Қийғир бурун. Бурун катаги. Ўртада бурун бўлмаса, кўз кўзни ўяр. Мақол.

— Шарофатнинг юпқа лаблари кўкариб пирпиради, бурни оқариб, катаклари керилди. А. Қаҳжор, Қўшчинор чироқлари. Искандар, ёмон ҳид келгандай, бурнини жишириб, ошхона тарафга қаради. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Унинг бурун ва юзлари совуқдан қип-қизариб кетган. С. Зуннунова, Олов.

2 с. т. **Жўмрак.** Чойнакнинг бурни.

3 Қулфнинг калит солинадиган тешиги. Нури бугун Гулнорнинг уйини холи топиб, калити бурнида унтутилган бир қутини очди. Ойбек, Танланган асарлар. Ҳайрият, эшик-

нинг қалити бурнида қолган экан.. С. Аҳмад, Сайлланма.

4 Кеманинг олд қисми, тумшуғи. *Темур Малик* энг олдинда бораётган кемада эди, у икки қават совут ва дубулға кийиб, кема бурнига чиқди. М. Осим, Темур Малик.

Аччиғи бурнининг учида қ. аччиқ 7. Бурни билан гапирмоқ (ёки куйламоқ) Димоғи билан гапирмоқ (куйламоқ). *У [Собирахон] нима тўғридадир ўйлар, ихтиёrsиз бўлса керак, алиақандай ҳазин куйни бурни билан куйлаб борар эди.* А. Қаҳҳор, Хотинлар. **Бурнига сув кирмоқ** Ақли кирмоқ, мақсадидан воз кечмоқ. *Бу қандай гапки, ахир, ҳали ҳам Ҳамзахоннинг бурнига сув кирмабди.* **Мактабни шариат номи билан** неча бор боғладик, у ўзбошимчалик билан қайта очаверди. К. Яшин, Ҳамза. *У топган-тутганини.. қиморга ютқазиб, ўйндан чиқди, унинг бурнига эрта сув кирди.* «Ёшлиқ». **Бурнидан ип ўтказиб олмоқ** Ўз домига тушириб, тамоман қўлга олмоқ, ўз измига солиб олмоқ. *Болагинамга эга чиқиб, бурнидан ип ўтказиб олди бу додгули.* «Муштум». **Бурнидан оша (ёки ортиқ гапирмоқ)** Бирорга керагидан ошиқ, ёқмайдиган гап айтмоқ. *Дунёнинг жабру жафосини бошидан ўтказган.* Ҳеч бир одамга бурнидан оша гапирмайди. «Ёдгор». **Бурнидан тортса (ёки бурнига чertса), йиқилгудай** Ҳолдан тойған, рамақижон бўлиб қўлган. *Гавдасининг шундай катталигига қарамай, қандайдир узоқ касалдан турган одамдек, бурнидан тортса, ўиқилай деб қолди.* Ойдин, Бечора. *Мана бугун ҳам илигидан дармони қуриб қайтди.* *Бурнига чertсанг, ўиқилади!* Шуҳрат, Умр погоналари. **Бурнидан чиқди** Татимади; зое бўлди. *Уриш эшишиб, ўйнагани ҳам бурнидан чиқди.* **Бурни кўтарилимоқ** Магрурланниб, кеккайиб кетмоқ. *Хўжайиннинг лайчаси-ку, бурнини бир қарич кўтартганига ҳайронмиз.* Ойбек, Танланган асарлар. **Бурнини тишлаб қолмоқ** Армонда қолмоқ. [Гулнор:] *Бу ҳужрага бошлаб келдингиз, менга жуда ёқди, энди ўйга қайтиши ўйқ.* Мирзакаримбой бурнини тишлаб қолсин. Ойбек, Танланган асарлар. **Бурни ҳам қонамади қ. қонамоқ.** **Буруннинг тагида (ёки остида)** с.т. Олдигинасида, ёнгинасида. **Бурун сукмоқ (ёки тиқмоқ)** Ўзига алоқаси бўлмаган ишларга аралашмоқ, қотишмоқ. *Олимхоннинг «фазилатлари» саноқсиз: у, эзликбоши бўлгани учун, ҳамма тўй, маъракаларга бурнини тиқади.*

Ойбек, Танланган асарлар. **Икки қўлни бурнига сукбиқ (ёки тиқиб)** 1) қуруқ; ҳеч нарса-сиз. *Эртаси кун ёки шу кун кечасиёқ икки қўлларини бурунларига тиқиб..* хўжайиннинг ҳузурига борадилар. А. Қодирий, Обид кетмон; 2) қуруқ; бенасиба. [Йўлчи:] *Ман кучимни, теримни тўқаӣ, фойдасини сояпарвар бойлар кўрсин, ман икки қўлимни бурнимга тиқиб қолаверай!* Қани инсоф! Ойбек, Танланган асарлар.

БУРУН II [З-и бирл. **бурни**] геогр. Қуруқликнинг сув ҳавзасига кўпроқ туртиб кирган чўзинчоқ қисми. Челюскин бурни. — *Жарнинг нариги томони бир тепадан иборат бўлиб, жануб биқини маълум* Чақар суви билан, гарби Бўзсув ва Кўкча ариғи билан ўралган бурун. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БУРУН III 1 рвш. Илгари, илгариги, ўтган вақтларда. *Аҳвол бурун қандай бўлса, ҳозир ҳам шундай эмас.* — *Мана бу жойлар бурун Абдувақос деган бир кишига тегишили экан.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

Бурунлари Илгарилари, илгариги замонларда. Эл-юрт бошидаги оғир кулафатни.. бурунлари, фақат камбағалчиликдан деб билиб, бундан нарисини кўрмай келган бўлса, энди — о, ўйқ. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 рвш. Олдин, илгари, муқаддам. Яхши хотин кулмасдан бурун кулдирап, Ёмон хотин ўлмасдан бурун ўлдирап. Мақол. Бир кун бурун сочсанг, ҳафта бурун ўрасан. Мақол. — Элмурод Гани Мардоновнинг сўнгги хатини бир ҳафтача бурун олган бўлса ҳам, жавоб ёза олмаган эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

3 кўм. (ч. к. билан) Муайян воқеа, ҳодиса ёки ҳаракатнинг бошқасидан ёки шу ҳақда сўз бораётган пайтдан олдин бўлғанлигини билдиради. Бундан беш ўйл бурун. Бундан сал бурун. Иш мўлжалдан ўн беш кун бурун бошланди. — Эрта билан, офтоб чиқмасдан бурун бойнинг ҳовлисида икки арава тайёр бўлди. С. Айний, Қуллар.

Ҳаммадан бурун 1) энг аввал, дастлаб, биринчи бўлиб. Золотарёвка қишлоғига Аҳмаджон ва унинг бўлинмаси ҳаммадан бурун кириб борди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз; 2) биринчи галда, биринчи навбатда, аввало. Ҳаммадан бурун шу масалани ҳал қилиш керак.

— Ҳаммадан бурун шартига тўғрилаб, байроқни осмонга кўтариб қўйганингни қара. М. Муҳамедов, Қиммат билан Ҳиммат. Элдан бурун қ. эл.

БУРУН IV Дегрезлиқда ишлатиладиган, дўкон тарновларидан кирган шамолни кўмирга йўналтириш учун ясалган қўйма чўян мослама.

БУРУНАКИ 1 Доривор, наркотик ва ш. к. моддаларни кайф қилиш ёки даво мақсадида искаш.

2 Ўша мақсадда бурунга отиладиган, искаладиган моддаларнинг умумий номи. *Шувақтда кимдир бурунаки отгандек, қайтакайта апшурди.* Ойбек, Навоий. Чол.. баромги орасидаги бурунакисини босиб-босиб ҳидлади. «Ёшлик».

БУРУНГИ 1 Аввалги, илгариги, ўтмишдаги. -Тагин нима дейсиз? -Хеч нарса демайман.. Лекин сиз икки йил бурунги Кумуш эмассиз. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Тўхтаев чамаси бир сония бурунги ғашлигини унутиб, савол берди. «Шарқ юлдузи».

Бурунгилар Қадимги, ўтмишдаги одамлар, ота-боболар. *Бурунгилар.. юргурганнини эмас, буорганнини, дейишган.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Қадимий, кўхна, эски. *Бурунги гап.* ■ *Бурунги замонларда Ибн Сино, Лўқмони Ҳаким ўтган. Улар ҳар бир касалга даво топган.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бурунги вақтда эрларга чўри бўлган хотинлар ҳозир эрлар билан тенг.* А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар. *Исмоил аканинг айтишига қарагандা, бурунги замонда бойвачаларнинг жиловдор мулозимлари бўлар экан.* А. Мухтор, Танланган асарлар.

БУРУНГИДАЙ, -дек Аввал қандай бўлса, шундай; ўзгаришсиз, бурунгича. Аҳвол бурунгидай. У бурунгидай хушчақчақ. ■ *Йўлда ўтган саргузашт унтилди. Икки ошна бурунгидай апоқ-чапоқ бўлиб, пивохонага кирди.* А. Қаҳҳор, Миллатчилар.

БУРУНГИЧА айн. бурунгидай. Аҳвол бурунгича. ■ [Зайнаб] Ўн оғизга бир оғиз сўз қайтармас, тинчгина, мулойимгина, яъни шундан бир йил бурунгича эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БУРУНДИҚ I Асов, тишлиғич түянинг ёки қопағон итнинг тумшуғига кийдириб қўйиладиган маҳсус тўр. *Асов нортуядай уриб бурундиқ, Ёввойи буқадай солгаймиз бошвоқ.* Миртемир, Асарлар. Яйдоқ дала келгандা, бурундиқни бўшатар. А. Мухтор, Асарлар.

БУРУНДИҚ II зоол. Кемирувчилар оиласига мансуб бир хил ҳайвон.

БУРУНДОР 1 Бурни катта, катта бурунли. /Ортиқ Ҳолиқов/ *Пакана, гўштдор.. серқош, бурундор, бурнининг остида жиндак мўйлови ҳам бор эди.* А. Муҳиддин, Чап чўнтак.

2 қўчма Бурнини кўтариб гердайиб юрувчи, димоғдор.

БУРУТ (3-ш. бирл. бурти) шв. Мўйлов. *Қора бурти кўкка ўсган, бет қип-қизил.* F. Фулом. *Худо хоҳласа, Қайсари Румда амакигинамнинг бурутини бундан кейин ҳам ёч бир болта чополмайди..* Н. Қиличев, Чифирик.

БУРУШГАН 1 Бурушмоқ фл. сфдиш.

2 Ажин босган, серажин, бурушқоқ. *Лаълиҳон кампирнинг сўлиған олмадек бурушган юзидан ўпди-да, юргурганча ювиниши учун ўйга кириб кетди.* «Саодат». Гугурт қутидай устма-уст жойлашган айвонларда хотинларнинг, кампирларнинг бурушган башарлари кўринди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БУРУШИҚ 1 сфт. Ажин босган, бурушган. *Йигит унинг букилган қаддиди, бурушиқ юзларида оддий қарислик ожизлигини эмас, балки қууллик изтироби ва синдан гуурнинг забунлигини кўрди.* Ойбек, Қуёш қораймас.

2 Суви қочиб қолган, бужмайган. Бурушиқ олма.

3 от Терининг, матонинг ва ш.к. нинг бурушган, тиришган жойи; бурма, қат. *Кийимнинг бурушиғи.* ■ *Шокир отанинг юз бурушиқларида гам мавжланган каби туюлди.* Ойбек, Танланган асарлар.

БУРУШИҚ-ТИРИШИҚ Жуда ҳам ажин босган, бурушиб, тиришиб кетган. *Скелет каби нуқул суяқдан иборат бўлган кичкина хотин, бурушиқ-тиришиқ юзи – олқинди совун.* Ойбек, Танланган асарлар.

БУРУШМОҚ 1 Ажин билан қопланмоқ. *Янганинг бурушган, кесакранг чеҳраси ёшишиб, супага, дастурхон тенасига келди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. У [Анзират хола] олтмишларга бориб қолган, нимжон, юзи жуда бурушган бўлса ҳам, қизил, товуши майин ва ёқимли бир кампир эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Болалардан кейин юзлари шафтоликоқидай бурушган алла-қандай митти кампирлар, мункиллаб қолган кўса чоллар кўринди. О. Ёкубов, Ислайман.

2 Бирор руҳий таъсир натижасида тиришмоқ, чимирилмоқ. *Унинг тишлари гирчиллаб кетди, афт-башараси бурушиди.* Ў.

Усмонов, Сирли соҳил. *Юзлари ташвиши ва қандайдир мажхулият ҳисси билан бурушиди. Ойбек, Қүёш қораймас.*

3 Куришиб ёки тортишиб қат-қат бўлмоқ, бужмаймоқ. Бурушиб қолган олма. — *Ҳаммадан Аҳмаднинг туриши аломат: бошидаги оқ қалпоги эзлиб бурушиб кетгани учунми, афтини ошпазларга ўҳшатиб юборибди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.*

БУРУШТИРМОҚ Бурушмоқ фл. орт. н. *Ойимхон бу гапларни лабларини бурушириб, шундай бир оҳангда айтдики, ҳамма баравар кулиб юборди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

БУРУШҚОҚ 1 Бурушган, бурушиқ. Бурушқоқ олма. — *Кампир аллақандай бўлиб кетди.. тишисиз оғзи очилиб қолди, бурушқоқ лаблари титрай бошлади. У. Назаров, Одамлар.*

2 Бекорга, салга бурушиб, тиришиб қолаверадиган. Бурушқоқ газлама.

БУРУҚ: юрак (ёки ич) буруғи (*тўғриси: ичбуруғ, юракбуруғ*) 1) айн. *дизентерия*. Келса хотиннинг уруғи, Топилади ўӯриғи, Келса эрнинг уруғи, Бўлар юрак буруғи. Мақол; 2) кўчма дағел. мумжал одам.

БУРУҚСАМОҚ 1 Паға-паға бўлиб чиқмоқ, кўтарилимоқ (тутун, чанг ва ш. к. ҳақида). *Муридан буруқсаб тутун чиқаётир. — Баъзи уйларнинг мўриларидан буруқсаб чиққан кулранг тутун эринчоқлик билан осмонга ўрмаларди. С. Зуннунова, Олов.*

2 Тутаб ёнмоқ, тутамоқ; қуюқ тутун чиқармоқ. *Самовар буруқсаб кетди. Ҳазон буруқсаб ёнмоқда. — Олов, қора тутун буруқсаб турибди. Шуҳрат, Умр погоналари.*

3 Анқимоқ, гуркираб тарқалмоқ (ҳид ҳақида). *Сочингдан буруқсар эди сунбулнинг иси. Ф. Фулом.*

4 кўчма Ичдан чиримоқ, сасимоқ, инқирозга юз тутмоқ. *Мақсумжоннинг сўзидан қандайдир тутуриқсизликнинг ҳиди буруқсаб турибди. Файратий, Довдиш.*

5 кўчма с. т. Ножёя, бўлмагур гаплар гапирмоқ, алжимоқ.

БУРЧ 1 Адо этилиши, бажарилиши мажбурий бўлган вазифа; мажбурият. *Ватаннварлик бурчи. Вижедон бурчи. Ҳизмат бурчи. Ҳарбий бурч. — Оналик — хотин-қизларнинг энг муқаддас бурчи деб қаралади. «Саодат». Ерли халқ тилини билиш ўша яшаш жойини инъом этган маҳаллий халқقا нисбатан инсоний бурч ва ҳурмат ҳамдир. «Саодат».*

БУРЧ 1 айн. бурчак 2, 3. Казарма қоронги, унинг бир бурчида кичкина чироғ мильтиллар эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Шийлоннинг нариги бурчида эса Қобул Комилович соқолини қуртишилаш билан овора. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.*

2 Чекка, чет. *Ошиқ-маъшуқларга дунёнинг нариги бурчи ҳам бир, оғайни. П. Турсун, Ўқитувчи. Олдинги тишлари тушганидан, лабининг икки бурчи кириб, юзининг бурушиқлари билан туташиб кетган. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Бу Шарқ кичик эмас, буридан бурчига Аранг ярим кунда етади қуёш. Ф. Фулом. Биз тўқиган рўмолнинг Гуллари бор бурчида. «Қўшиқлар».*

БУРЧАК 1 мат. Бир нуқтада кесишган иккни чизик (ёки нур) ҳосил қиласидиган оралиқ, текислик; шундай текислик турли ҳодисалар ўлчови сифатида. *Бурчак даражалар билан ўлчанади. Тўғри бурчак. Ўтмас бурчак. Ўтқир бурчак. Бурчак боши. Мўлжалга олиш бурчаги. Кеманинг курсдан оғиш бурчаги. Нурнинг тушши бурчаги қайтиш бурчагига тенг.*

2 Нарсаларнинг томонлари, қирралари кесишган жой; бурч. *Дафтарнинг бурчаги. Столнинг бурчаги. — Тўрт бурчагига кўк, бинафша, шафтолирсанг шаклар билан гуллар тикилган. Ойбек, Қүёш қораймас.*

3 Хона, бино, ҳовли ва ш. к. нинг ички деворлари туташган жойи ва унинг атрофи. *Ҳовлиниг бурчаги. Айвоннинг бурчаги. Кўргоннинг бурчаги. — Укўзларини бурчакка тиқканича, қўмирламай ўтиради. С. Зуннунова, Олов. Мен ҳужранинг бурчагида турган қанордаги сомон устига чиқиб, донг қотиб ухлаб қолибман. Гайратий, Унутилмас кунлар. Кампирнинг амру фармони билан уйнинг етти бурчагига етти шам ёқилди. Ҳ. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.*

4 Кўчалар, ўйларнинг кесишган жойи; муюлиш, муюш. *Бизники мана шу бурчадаги эшик. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

5 кўчма Чекка, чекка ер, тараф, томон; овлоқ, панажой. *Дунёнинг у бурчагига боришига розиман. С. Аҳмад, Уфқ. Тогнинг ҳар бурчаги ва ёнбагридан акс садо келиб, дарани ларзага келтирди. С. Айний, Дохунда. Ҳар зумда дунёнинг бурчакларига Ҳабарлар жўнайди қатор ва қатор. А. Орипов, Йиллар армони. Ҳасанин Сафарқул бир бурчакка олиб бориб, нима хусусидаидир у билан гаплаша бошла-*

ганида, Кутбия учун тинч нафас олишга, озод гапиришга фурсат топилди. С. Айний, Куллар. Шу чоққача қайси бурчакда мөгор босиб ётган эдингиз? А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

6 Саноқ сонларга қўшилиб, қўшма сўзлар ясади, мас., учбурчак, тўртбўрчак, бешбурчак.

БУРЧАКЛИ Бурчаги мавжуд. *Тўғри бурчакли учбурчак (мат.).* — Кампир Эргашнинг қўлидан уч бурчакли кўк конверт билан телеграммани олиб, бағрига босди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Чол вафотидан уч кун ўтгач, у ётган жойдан, тупроқ ичидан уч бурчакли тумор топилди. Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома.

БУРЧАКТИШЛАР зоол. Танглай тишлари бурчак шаклида қайрилган думли амфибијаларнинг бир тури.

БУРЧЛИ Бирор бурчи, мажбурияти бўлган; қарздор. Мен сизнинг олдингизда бурчлиман. — Муҳаррир ҳар куни газетага бир мақола ёзишга бурчли. А. Қаҳҳор, Сароб.

БУРЧОҚ Дони қора-қўнғир рангли, озуқабоп бир йиллик дукқакли ўсимлик ва унинг дони.

БУРЯТ(ЛАР) Бурятиянинг туб аҳолиси бўлган халқ, бурят халқи. Бурят аёл. Бурят тили. Бурят санъати.

БУРҚИМОҚ айн. **бурқирамоқ.** *Машҳадий кимдан ранжиса, ўша соатда бир ҳажсв ила ўз «душмани»ни сўз балчигига шундай булгайдики, ўқиркансан, энг чиркин ҳид бурқиб туради. Ойбек, Навоий. Узоқда, кўзга хира ҷалинган тепаликнинг орқасида қора, қуюқ тутун бурқиб, ҳавода оғир кезарди. Ойбек, Күёш қораймас. Ертўланинг мўрисидан бурқиб, Тупроқ уюмларин оралар тутун. А. Мухтор, Асарлар.*

БУРҚИРАМОҚ 1 Пага-пага кўтарилимоқ, буруқсамоқ, бурқимоқ. *Мўридан бурқираб тутун чиқаётир. Бурқираб чанг кўтарилиди.* — Теллаги тагидан қозон қайнаётгандай буғ бурқирайди. С. Анорбоев, Оқсой. Кўёш уфқ қонқасида бурқираб ётган губор ичига кирди. «Ёшлиқ».

2 Анқимоқ, гуркираб таралмоқ (ҳид ҳақида). Ошхона томондан бурқираб сомса ҳиди келди. Ойбек, Улуғ йўл.

БУРҚСИМОҚ айн. **бурқимоқ.** *Хиёл нарида оптоқ тўзон бурқиб кўтарилиди.* «Ёшлиқ».

БУРҚУТ(ЛАР) этн. Мўгулларнинг туркайлашган уруғларидан бири.

БУРГИ тех. Кончиликда, геологик қидириш ва ш. к. ишларда ерни тешиш, пармалаш учун ишлатиладиган асбоб, парма. *Ерости сувларидан турли мақсадларда фойдаланиши учун жумхурият ҳудудида 40825 та бурги қудуғи қазилган.* «Фан ва турмуш».

БУРГИЛАМОҚ Бурги билан ковламоқ, пармаламоқ. *Бургилаш техникаси.* — Қазиш усусларига кўра бургилаш зарбli, айланма, колонкали бўлади. «ЎзМЭ».

БУРГУ Карнай ёки сурнай шаклидаги қадимий чолғу асбоби. *Суғлар ногора ва бургулар овози остида боғ-бўстонларига бостириб кирган ёвни аямай қиравердилар.* М. Осим, Искандар ва Спитамен. Чамбильбенинг энг баҳтиёр кунида Бургу чалиб, зар камарни сираман. А. Шер, Қадимий куй.

БУС-БУТУН 1 Тўлиқ, бекаму кўст, бутун. *Бахтини бус-бутун топгунича то, Нене балоларни кўрган ўзбекман.* А. Орипов, Йиллар армони. *Фақат савоб борки, жаҳон бус-бутун, Фақат савоб борки, азиздир Иносон!* А. Орипов, Йиллар армони.

2 рвш. Бутунлай, тамомила. *Ҳозирги Мирзачўлнинг руҳори бус-бутун бўлакча.* М. Жўра, Қуёшда нур эмганлар. *Шундан сўнг Обиджон билан алоқам бус-бутун узилиб қолди.* М. Жўра, Ноширнома.

БУТ 1 1 Тўлиқ, ҳеч қандай камчилиги йўқ; бекаму кўст; етарли; таъмин этилган. *Уст-бошим бут, қорним тўқ, қайғум ўйқ.* Ф. Фулом, Шум бола. *Бердибойнинг ўз ҳунарларига тегишили бўлган ҳамма асблори бут.* А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой. *Қорнинг тўқ, устинг бут, ношукурчилигинг бошингни ейди.* «Ёшлиқ». *Қуш қанотсиз учолмаганидек, машина ҳам ёқилгисиз ёки бирор қисми бут бўлмаса, бир қадам ҳам силжий олмайди.* «Муштум».

Имони бут 1) Оллоҳга, динга ишончи мустаҳкам; 2) виждонли, эътиқодли. *Тилағим: ёшлар асло завол топмасинлар, имонлари доимо бут бўлсин.* М.М.Дўст, Лолазор. **Кўнгли (ёки бағри)** бут Камчилиги йўқ, баҳтили. *Назар акам етим ўсмаган, бағри бут одам, лекин шундай бўлса-да, негадир унга раҳмим келади.* М.М.Дўст, Лолазор. *Токи унинг [Муҳсиннинг] кўнгли бут бўлсин, умр дафтарига доғ тушмасин..* М.М.Дўст, Лолазор. **Нони** бут Тирикчилиги тўлиқ таъ-

минланган, рўзғордан камчилиги йўқ. *Нони бут кишининг сўзи ҳам бурро*. F. Ғулом.

2 Синмаган, бутун, шикастланмаган, соғ. Сўнг қўл-оёқларини ҳаракатлантириб кўрди. *Шукур, аъзои бадани зирқираб оғриб турса ҳам, суяклари бутга ўхшайди*. «Ёшлиқ». *Бут қилмоқ* Ўз ҳолига келтирмоқ, бутун қилмоқ. *Коса синди*. Энди уни бут қилиб бўлмайди. X. Тўхтабоев, *Йиллар ва йўллар*. [Саидхон] *Икки парчани бир-бира-га улаб, бут қилиб кўрди*. Ш. Тошматов, *Тондаги кўланка*. **Тўрт (ёки чор) ишқали бут қ. чор**.

БУТ II 1 с. т. Икки оёқ ораси; чот. *Олақарғага етаман деб, чумчукнинг бути ўирилибди*. Мақол. ■ -Тезроқ юраверинг, Исомов, бутинеиз ўирилмайди, — деди Зумрад. Аёллар гуруллаб кулди. С. Сиёев, Отлик аёл. *Ойим челакни бутига қистирганча, зириллаб турган елинга яна қўл чўзди*. Ў. Хошимов, Икки эшик ораси.

2 шв. Оёқ, пут. *Наби Фарҳоднинг қўл-оёғига боғлаган oddий кишанни ечди ва бўғовли кишанлардан бирини олиб, унинг бути ва бўйнига урди*. С. Айний, Куллар. Зўр деган девлар ишқилиб қолди, Икки бути товдай бўлиб. «Маликаи айёр».

БУТ III [ф. ټ – санам; гўзал] дин. 1 айн. санам. Бу ўллар кўп қадим ўллардир, Конфуций, шомоний, ислом ва будда, Бут ва масбеч юкланган карvon. F. Ғулом. Балки у *Буддани бутга алишмас, Космос мўъжизасин англамас балки..* А. Мухтор, Асарлар.

2. с. т. Хоч (крест) шаклидаги нарса; хоч, салиб. *Отряднинг ўликларини тўплаб, қаинизордаги қабристонни ёғоч бутлар билан тўлдириб кетишдан бошқа иложи ўйқ эди*. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

БУТА [ф. ټ – бута, бутазор; нақш, расм] 1 Тагидан шохлаб ўсадиган майда пастак дараҳт. *Пича юришгач, уларнинг кўзларига қалин ўт ва сийрак буталар ўсган катта сайдонлик очилди*. Ойбек, Кўёш қораймас. *Канизак Сидикжонни пастга, буталар орқасига тортиди*. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Тўнгак орқасидан қулоқлари диккайған қуён пайдо бўлди-да, коптодек сакраб, буталар орасига яширинди*. Ойбек, Кўёш қораймас.

2 кўчма Ўзбек халқ амалий санъатида кўпинча бир тутам ўсимлик гулини ифода этувчи нақш.

БУТАДОР Миллий зардўзликда кийимга гулдасталар ёки буталар шаклида тикиладиган гул шакллар.

БУТАЗОР Фақат бута ўсган, бута ишғол этган ер. *Бақақуруллоқдан чиқилгандан кеийин ўйл бутазор, қумлоқ, қўриқ ер ва экин майдонларини оралаб кетар эди*. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Улар [болалар] пахтазор, бутазор оралаб, дарё соҳилига чиқдилар*. М. Ҳазратқулов, Журъат.

БУТАМОҚ 1 Дараҳтнинг кераксиз шоҳшаббаларини кесмоқ. *Бутамасанг – мева оз, Бутасанг – ейсан қишу ёз*. Мақол. ■ Сидикжон.. шитоб билан дараҳт бутар экан, *Канизакни излаб, атрофга кўз ташлади*. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Нурхон нарвонга миниб, тут бутамоқда*. О. Ёқубов, Ларза.

2 кўчма Кесмоқ, ўлдирмоқ. *Бой катта бошини кичик қилиб чиққанда, ўйлаб ўтириласдан, қўлидаги даскалла билан шартта ўша бошни бутаб ташлабди*. М.М.Дўст. Полазор. *Тоғай унинг башарасига тикилиб тураркан, кўнглида шу истакни туйди: қани энди бу сурбетни бутаб ташласа.. «Ёшлиқ».*

3 Кийинтирмоқ, устини бут қилмоқ. Икки-уч кун ичиди усти-бошини айтганингиздек бутаб қўяман. П. Турсун, Ўқитувчи.. *сон-саноқда ўйқ кишиларга ўйл ўн икки ой овқат едириб, уст-бошини бутаб, кийим-кечак берамиз..* М. Ўринхўжаев, Унутилмас кунлар.

БУТАФОРИЯ [итал. buttafuori – ташқарига чиқариб ташла, улоқтири] Театр саҳнасида ҳақиқий буюмлар, жиҳозлар (масалан, ҳайкал, мебель, идиш, тақинчоқ каби) ўрнида кўлланадиган ясама нарсалар, воситалар.

БУТ-БУТУН Бутун 1 с. куч. Бут-бутун этиқ. Бут-бутун қон. ■ Республикамизда қишиларнинг меҳнат севинчи, оила тўйинчи, довруғ-шони, бут-бутун нони – ҳаммаси пахтадан. Газетадан.

БУТЕРБРОД [нем. Butter – ёғ + Brot – нон] Устига сариёғ суртилган ёки пишлок, колбаса япроғи қўйилган бир кесим нон. *Бутербродни паққос туширляпман-у, у киши бўлсалар, ҳеч нарсага қарамасдан, яна тайёрлаб келяптилар*. Газетадан. ..буфетга қора ва қизил икра суртилган бутерброд.. келди. С. Аҳмад, Юлдуз.

БУТИЛКА [лот. butticula < buttis – боч-кача] Бўғзи тор шиша идиш. Ярим литрли бутилка. Бир бутилка лимонад. ■ Суҳбат

қизиб борарди. Чойнак-ниёлалар ўрнига бутилка, рюмкалар келтирилди. «Муштум». 1804 йили Париж күчаларидан бирида турли озиқ-овқат бутилка ва қутиларда сотиладиган дўйон очиди. «Фан ва турмуш».

БУТИЛКАДОШ Спиртли ичимликларни биргаликда ичувчи. Бу зўравоннинг турқи бутилкадошиникига сира ўхшамайди. Газетадан.

БУТИРОМЕТР [юн. *бутуго* – ёғ, мой + *metron* – ўлчов] Сут таркибидаги ёғ миқдорини аниқлайдиган асбоб.

БУТИФОС ким. Ёзга баргини тўкишда (туширишда) ишлатиладиган қўланса ҳидли, оч сариқ рангли суюқлик, дефолиант. *Илдизни кемирган бузоқбошисимон, ўйқолсин бутифос!* Ҳаёт давом этсин! Газетадан.

БУТКУЛ рвш. Бутунлай, тамомила, батамом, фақат. *Дадам буткул бошқа бир дунё.* Н. Сафаров, Саодатнинг қиссаси. Асқияга жуда уста экан, оламда дард нима, ўлим нима эканини буткул унутиб, роса кулишдик. А. Қаҳҳор, Минг бир жон. *Хотинимдан ҳам, буткул рӯзгоримдан, умуман дунёдан, яшаб ўтган умримдан розиман.* М.М.Дўст, Лолазор. *Атроф буткул тош, сувдан асло нишон йўқ.* «Шарқ юлдузи».

БУТЛАМОҚ Чаласини, камини, етмаганини тўлдирмок, расоламоқ, бекаму кўст қилмоқ. *Агар бошқа одам бўлганда, Маҳмудага тўғри йўл кўрсатар, рӯзгорини бутлаб олишини ўргатарди.* Газетадан. .. *Мамадалижон, манам дунёни боумид, Аҳмадхўжам билан Ҳамзахўжамга бисот ўйигиб, тўй анжомини бутлаб қўйганман.* Н. Сафаров, Оловли излар.

2 кўчма Кийинтирмоқ, ясантирмоқ. *Хотинга ҳуррият – қорнини тўйғизиш ва эгнини бутлашдир.* «Муштум». *Оламнинг эгнин бутлаши – Ўзбекда шудир матлаб..* А. Орипов, Йиллар армони.

З Бутунламоқ; бирлаштирмоқ. *Кеч бўлсада, икки синиқ кўнгил бутланди.* «Саодат».

БУТЛИК Бутунлик, бекаму кўстлик; расолик, мукаммаллик. *Саранжом-саришта ясатилган уй.* Бир қарашдаёқ рӯзгор бутлиги сезилиб турибди. «Шарқ юлдузи». *Нима, менинг мағфурам бутлигига ишонмайсанми, ука?* М.М.Дўст, Лолазор.

БУТОҚ 1 Дарахтнинг танасидан ёки йўғон шохларидан тармоқланиб чиқсан ён шох. *Куш бутоққа сигинар, Одам – Ватанга.*

Мақол. ■ *Дарахтларнинг бутоқларида қушлар чуғур-чуғур сайдай бошладилар.* «Ёшлиқ». Юлгуннинг қовжисроқ бутоқларини териб, гулхан ёқди. С. Сиёев, Аваз.

2 кўчма Тармоқ, шоҳобча; погона; авлод. Сомонийлар шажарасининг сўнгги бутоғи бўлган подио Нуҳ бин Мансур касалманд одам эди. М. Осим, Аждодларимиз қиссаси.

БУТОҚ отмоқ 1) айн. **бутоқламоқ**; 2) кўчма ажralиб чиқмоқ, тармоқламоқ. *Қишлоқ ўртасидан ўтган қатта йўл бутоқ отиб, далаларга туташган.* Й. Шамшаров, Богбон.

БУТОҚЛАМОҚ Бутоқ чиқармоқ, шоҳламоқ.

БУТПАРАСТ [ф. *boots* – бутга сифи-нучви, мажусий] Бутга, санамларга топини-нучви. *Маликшоҳ бутпаратст эди.* «Баҳром ва Гуландом». *Малик Хоқон бутпаратстнинг за-котчилари келди.* «Баҳром ва Гуландом».

БУТПАРАСТЛИК Бутга, санамга чўкиниш, топиниш, сигиниш.

БУТСИ [ингл. *boots* – ботинка] Футбол ўйинида кийиладиган қаттиқ тумшукли ботинка. *У [Жамол] спорт майдонидан яқинда қайтганга ўхшайди: оёғидаги бутсиси, эгни-даги қизил тўр кўйлагини алмаштирамабди ҳам.* С. Анорбоев, Мехр.

БУТУН 1 Синмаган; синдирилмаган; шикастланмаган; синиқ-мертиқ жойи йўқ. Бутун нон. Бутун коса. Бутун гишт. ■ *Мураббия ҳалиги қўли синган қўйирчоқни олиб, ўрнига бутун қўйирчоқни ётқизиб қўяётган экан.* Оидин, Болалик уйда гийбат йўқ. Улар синиқ жомашовни ҳамон бутун жомашов демоқдалар. «Муштум». Кўптиқ бутунми ёки мажақлаб ташландими – бу унга қоронги. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Сиртим бутун бўлса ҳам, ичим тутун. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.

2 Йиртилмаган, тешилмаган, йиртиқ жойи, тешиги йўқ. Бутун қалиш. Бутун қон. ■ *Арслоннинг ўша тўни ҳали бутун, эскирмаган.* С. Зуннунова, Кўк чироқлар. *Қудаандани ўйлаган ойим сенга бутунгина маҳси ҳам кийғизиб юбормабди.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Бузилмаган, очилмаган; яхлит. Бутун консерва. ■ *Бой айтади: -Бутун бергин пулимни, Кўп сўйлатиб қичитмагин тилимни..* Эргаш Жуманбулбул ўғли.

4 Расо, тўлиқ. Эси бутун одам. *Хайр қиласанг, бутун қил.* Мақол. ■ *Орзиқул опамнинг*

онаси: «Насибанг бутун бўлсин, болам» деб, дадамга нон тишлатди. С. Сиёев, Ёруглик.

5 мат. Каср қисми бўлмаган. Бутун сонлар. Икки бутун ўндан беш. Беш бутун бир тақсум икки.

6 Бор(и), борлиқ, барча, ҳамма. Бутун имкониятлардан фойдаланмоқ. Воқеани бутун тафсилоти билан айтиб бермоқ. Бутун куч, бутун ғайрат улуғ вазифаларни бажаришга қаратиган. — Унинг бутун вужудидан ёшлиқ, навқиронлик, балоғат тантанаси акс этиб турарди. С. Аҳмад, Уфқ. Бутун борлигидан гупилаб хушбўй атирнинг ҳиди ҳам келиб турибди. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

7 Ўрин, жой, макон билдирувчи сўзлар билан келганда, уларни таъкидлаб ёки бутунисича, яхлит кўрсатиш учун хизмат қиласди. Бутун бир институтда ундан чироили қиз иўк эди. О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса. Ошнинг ҳиди бутун уйни тўлдирди. П. Турсун, Ўқитувчи. Тош фонуслар партираб ёниб, бутун боғни чароғон қилиб турибди. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. Собир бутун дунёни унутганди, унинг атрофида қозоз, қалам ва айтмоқчи бўлган сўзлардан булақ ҳеч нарса иўк эди. О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув. Бу кўзлар учун бутун оламни ҳадя эта арзирди. Ж. Абдуллахонов, Орият. Бутун Фарғона водийсида Чортеракдан олдин ўрик пишмайди. С. Аҳмад, Уфқ.

8 Ўрин, жой, макон ёки кишилар жамоасидаги барча кишиларни билдиради. Аzon паллада бутун Қорабулоқ тоққа жўнади. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Бутун Яккатур, балки бутун олам уйқуга чўмганди. Н. Фозилов, Дийдор. Бугун Чимён қишилогини бутун мамлакатимиз билади. Газетадан. Ердан қор кетиши билан кўчиб келиб, бутун оила чумолидай ишлар эдик. Ойбек, Танланган асарлар.

9 Вақт, муддат билдирувчи сўзлар билан келиб, шу сўз орқали ифодаланган вақт, муддатнинг бошидан охиригача бўлган чегарасини, оралигини ифодалайди. Бутун ўил. — Кутидор эса бутун кун меҳмонхонасига келиб-кетиб турган кўнгил сўровчи ошна, ёрдўстлари билан овора бўлди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Эрталаб далага жўнайди. Бутун кун ер ҳайдайди. Ойбек, Танланган асарлар. Бутун умр елкаларидан обкаш тушмаган. С. Аҳмад, Уфқ.

Бағри бутун 1) армонсиз, баҳтли, камчиликсиз, тўқис. Дунёда бир бағри бутун киши иўк экан-да, Ҳар кимнинг юрагида бир андуҳ. Мирмуҳсин, Меъмор; 2) бола-чақаси, яқин кишилари ўз олдида бўлган. -Болаларингизнинг дийдорига тўйдингизми? — деб сўради. Эътибор опа. - Раҳмат, айланай Эътиборхон, бағрим бутун бўлиб қолди, — деди Роҳатбаби. Ҳ. Фулом, Машъал. Бечора дадаси, тўй қилсан, ичкуёв бўлса, бағрим бутун, уйим обод бўлиб қоларди, деб ният қиларди. С. Аҳмад, Уфқ. Бир бутун Яхлит ёки бўлинмайдиган. Бир бутун қилиб ясалган деталь. — Тиктепа ерларини бириктириш, орадаги чегараларни бузиб, бир бутун қилиш қўйин гап эмас. А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой. Бутун бошли Катта, бутунлай; катта бир. Бўри увлаб, тикан чатнаб ётган ташландиқ жар-жилғалар ўрнида бутун бошли янги шаҳар барто этилди. Ж. Холқосимов, Янги уйлар муборак. Янги ерлар очилиб, бутун бошли янги хўжаликлар ташкил топди. «Ўзбекистон қўриқлари». Мен сендалигимда бутун бошли оиласи тебратганман. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. **Нони** бутун Ризқ-насибали, тўқ, фаровон яшовчи, ҳеч нарсадан камчилиги иўқ. -Худонинг ўзи азалдан шайдларнинг нонини бутун қилган, — деди Фозил ака. Н. Сафаров, Оловли излар. Сартарош у дунё, бу дунё хор бўлмайди. Ҳамма вақт нони бутун. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. **Эси** (ёки ақли) бутун Эс-хуши жойида, ақли. Ҳар ҳолда, эсинг бутун-да, қўргур. Ҳ. Назир, Ёнар дарё. Ўқимаган бўлсанг ҳам, ақлинг бутун ўигит экансан. П. Турсун, Ўқитувчи. **Тегирмондан** (ёки тегирмонга тушса) бутун чиқади Жуда эпчил, улдабурон; ҳар қандай мушкул аҳволда ҳам ўзини ўқотмайдиган одам ҳақида. Йигитмисан ўигит! Кучли, тегирмондан бутун чиқади. А. Мухтор, Туғилиш. Ҳакимовни Сариосиёда «тегирмонга тушса, бутун чиқади», дейишади. «Муштум».

БУТУНИЧА рвш. 1 Бутунлигича, бутун ҳолда, бор бўйича; тўлиқ, батамом. У ўлжасини бутунчича ютади. К. Яшин, Ҳамза. Камерон шикастланган меъда ости безини бутунчича кесиб олди. «Фан ва турмуш». Очикиб турган эдим, паловни бутунчича ютгим келди. И. Раҳим, Ҳилола.

БУТУНЛАЙ рвш. 1 Тамомила, тамоман, батамом. Бу бутунлай бошқа гап. Сизни бу-

тунлай унутубман. — *Уишига бутунлай шүнгіб кетди.* Т. Ашурор, Оқ от. *Дүстматов довдира*, бутунлай ўзини жүкотиб қойыды. С. Ахмад, Уфқ. *Унинг овозидаги бу яқынлик Нодирани бутунлай эритиб юборди.* С. Зунуннова, Янги директор.

2 *Қатыяян, узил-кесил.* Чекиши бутунлай ман этилган. — *Курбон ота МТСдан жавоб олиб, Капсанчиларга бутунлай күчіб келди.* А. Қаҳхор, Күшчинор чироқлари.

3 (бўлишиз феъллар билан) Сира, асло, ҳеч. Бутунлай қўрқмайман. — *Оқила билан Баҳодир бир-бирлари билан бутунлай гаплашмай қўйиллар.* М. Жалолиддинова, Кейинроқ.

БУТУНЛАЙИН рвш. 1 Бутунлигича, бутун ҳолда. *Фозни бутунлайин пиширма.*

2 Бутунлай, тамоман. *Бутунлайин кетмоқ.*

БУТУНЛАМОҚ 1 Бутун қилмоқ, бутун ҳолга келтирмоқ. *Шаҳарда Шокир ота деган маҳсүдўзининг дўконхонасида ўз этигини бутунлаб олибди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Камини тўлдириб бут қилмоқ, расоламоқ, бутламоқ.

БУТУНЛИГИЧА рвш. Бутун ҳолда. *Дорини бутунлигича ютмоқ.* Балиқни бутунлигича қовурмоқ. *Бутунлигича сақланган ёдгорлик.*

БУТУНЛИК 1 Бирон-бир шикаст еманлиқ, синмаганлик. *Бутунлигини ҳам, синиқлигини ҳам билиб бўлмайди.*

2 Яхлитлик, тўлиқлик. ..бу ўринда шоир учун энг муҳими фикр бутунлиги ва аниқлигидир. «ЎТА». Шоҳруҳ мамлакат бутунлигини сақлаш ва ўзига содиқ фарзандларни ўрни-ўрнига қўйши мақсадида.. Мирмуҳсин, Меъмор.

3 Муқаммаллик, тўла-тўқислик. *Пахта деганда юртимизнинг бойлиги, тўқин-сочинлигини, баҳтимизнинг бутунлигини тушундамиз.* Газетадан.

Бир бутунлик Яхлит ҳолда бўлишлик, бўлинмаслик, яхлитлик. *Бош ва орқа мия бир бутунликни ташкил этади.* «Анатомия». **Фразеологик бутунлик** тлиш. Маъносини таркибидаги сўзларнинг маънолари асосида изоҳлаш мумкин бўлган лугавий бирлик. Айрим фразеологик бутунликлар ўзининг эркин уюшмасига жуда яқин туради. «ЎТА».

БУТХОНА [ф. بٰتْخَانَةٌ — бутпарастлар ибодатхонаси] 1 с. т. Бутга сигинувчилар

ибодатхонаси, черков. *Бутхона қўнгироғи кечки ибодатга чақириб, оғир ва узун жарнглади.* А. Қаҳхор, Томошабоб. *Бутхонадан топган экан бир санам, Олтин билан ропоса қўрқ минг дирҳам.* Ҳ. Олимжон.

БУФЕР [ингл. buffer, buff — зарбани юмшатиш] Транспорт воситалари (локомотив, вагон, автомобиль)да пайдо бўладиган зарбаларни юмшатиш учун ўрнатиладиган, одатда пишиқ пўлат, резина ёки пластмассадан тайёрланадиган мослама. *Паровоз узоқ гудок бериб, жойидан қўзғалди.. Вагонларнинг буферлари гижирлаб, поезд яна ел қувиб учди.* М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан. *Бетон тўсин қийшайиб, буфер теккан жойининг симлари чиқиб қолган эди.* Н. Алимов, Ёлғончи фаришталар. *Буферларнинг бир-бираига урилишидан ҳосил бўлган овозлар бирданнага тиниб қолди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

Буфер давлат сиёс. Ўзаро зиддиятда ёки уруш ҳолатида бўлган йирик давлатлар ўртасидаги ҳарбий жиҳатдан заиф, худудий жиҳатдан кичик давлат.

БУФЕТ [фр. buffet — стол] 1 Идиштовоқ, мева-чева, ичимлик ва ш. к. сақланадиган маҳсус жавон (шкаф). *Латофат буфетдан гулдор тарелка олиб, ҳужрага кириб кетди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар. Зевархон буфетдаги «Чайка» деган шоколаддан олиб, Ашурга тутқазди. Н. Аминов, Қаҳқчаҳа.

2 Катта ошхона ва ресторонлар, муайян корхоналар қошида ташкил этиладиган, енгил-елпи овқатланиш учун мўлжалланган дўкон; тамаддихона. *Станция буфетида кунини кеч қилиб, қоқ ярим тунда қайтарди.* С. Ахмад, Уфқ. *Тўраҳўжа синфдошларини буфетга тақлиф этиб, музқаймоқ, сув, ширинликлар билан меҳмон қилди.* Д. Нурий, Осмон устуни.

БУФЕТЧИ Буфетда ишловчи савдо ходими. *Буфетчи Розиқвой руҳсат сўраб, кабинет эшигини очди-ю, бедана юриш қилиб келиб, кўл чўзди.* А. Муҳиддин, Чап чўнтақ. *Савлатидан от ҳуркадиган йигит кафега кириб келганида, буфетчи аёл кўз қирини ташлаб қўйди.* «Муштум».

БУФЕТЧИЛИК Буфетчи касби; буфетда ишлаш. *Ўзи [Мусахон] шу яқин ўртадаги разъездлардан бирида буфетчилик қиласди.* С. Ахмад, Сайланма.

БУФФОНАДА [итал. buffonata – ҳазил саҳна томошаси; қизиқчилик] Комик актёрнинг қаҳрамоннинг ўзига хос ташки белгиларини ўта бўрттириб кўрсатишига йўналтирилган ўйин услуби.

БУХАНКА [ўрта нем. Vochenze – оқ нон ёки лот. focasius – печда пишган нон] Бир бутун булка нон. Полвон ҳар ёққа югурниб, бир буханка нон топа олди. Ойбек, Күёш қораймас. Нусратбек магазиндан ярим буханка нон, шакар, сариёф олиб, кулбасига қайтиди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БУХГАЛТЕР [нем. Buch – китоб + halter – олиб юрувчи, тутиб турувчи] айн. ҳисобчи. Идора, муассаса, корхона ва ш. к. нинг ҳисоб-китоб ишларини олиб борувчи мутахассис; ҳисобчи. Умаржон Матқулов тутган ўйл колхоз бухгалтери Ҳасанбой Раҳимовга ҳам маъқұл тушди. «Муштум». Ҷўтини булбул этгани, Идорани гул этгани Бухгалтерга бир салом. «Кўшиқлар».

Бош бухгалтер Барча ҳисоб-китоб ишларини бошқарувчи; бухгалтерлар раҳбари.

БУХГАЛТЕРИЯ 1 Ҳисоб-китоб назарияси ва амалиёти. Бухгалтериядан дарс бермоқ.

2 Идора, муассаса, корхона ва ш. к. нинг барча молиявий, ҳисоб-китоб ишларини олиб борувчи бўлими ва у жойлашган хона; ҳисобхона. Бухгалтерия ходимлари. Колхоз бухгалтерияси. ■ Гулсум опа Барнони бир кўрай, деб бухгалтерияга кирди. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

БУХГАЛТЕРЛИК Бухгалтер, ҳисобчи касби. Унинг бухгалтерлик ишини молия бўлимидағи ёрдамчи бухгалтер, кассирлик ишини бюджетчилар бажаришади. «Муштум».

БУХОР: Бухор сақиҷ тар. эск. Бухорода тайёрланадиган оқ сақиҷ. **Бухор танга тар.** Бухоро хонлигига зарб қилинган 15 тийинлик танга.

БУХОРИ(Й) Бухорода тайёрланган, Бухорага хос; бухороча. Токчалар ўртасидаги бухорий сўзанча орқасида ноёб газламалар жойланган сандиқ. Н. Қиличев, Чифириқ.

БУХОР(О)ЧА с.т. Бухоро шаҳрига, бухороликларга хос. ..у этик кийиб, бошидаги бухорча дўптишини салла билан ўраб олди. Мирмуҳсин, Меъмор. Билмадим, нима учундир у кишига икки-уч кунга битта бухороча беқасам тўн, мисқоли дока салла, дўппи керак бўлибди. А. Ҳакимов, Илон изидан.

БУХОРХУДОТ Бухорода 7-8-асрларда мавжуд бўлган Бухорхудотлар ҳокимлигини бошқарган ҳукмдорлар унвони.

БУХТА [нем. Bucht – қўлтиқ; хавфсиз жой] айн. қўлтиқ.

БУШЛАТ [нем. Buschurunk – матрос нимчаси] Матрослар курткаси. Бу қишини ҳам солдат бушлатида ўтказадиганга ўшайман. С. Анорбоев, Оқсој. У индамай эшик олдида тўхтади-да, негадир, эгнидаги паҳтали бушлатидан чиқиб турган узун қора юбкасига тикилди. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

БЮОК 1 Ҳажм-ўлчови одатдагидан ортиқ, катта; улкан. Буюк тоғ. Буюк давлат. Буюк бино. ■ Заргаров атрофидаги буюк саҳрони, шу саҳрорек чексиз сукунатни сезар, ўзининг беҳаловат руҳи шу бўшлиқларни бус-бутун тўлдириб тургандек туюларди. А. Муҳтор, Асарлар. Фарғона канали ўз кўлами билан.. буюк аталашиб ўша каналлардан ўн баравар буюкдир. С. Аҳмад, Уфқ. Фалакка бўй ҷўзган аллақандай буюк қаср рўпарадан намоён бўлиб, Меъморнинг хаёлини олиб қочди. Мирмуҳсин, Меъмор. Аҳмад ўзини буюк коинот қаршисида зарранинг миллиарддан бир заррачасидек ҳис этди. Ф. Му-сажонов, Ҳиммат.

2 Улуғвор, юксак, тенгсиз, мислсиз. Буюк, етук одамлар ниҳоятда камтар, камсухан, дилбару меҳрибон бўлишини.. бу доно қиз яхши биларди. Мирмуҳсин, Меъмор. Буюк воқеалар олдида вақт ўз ҳукмини ўтказа олмайди. «Саодат». Инсоният ўз камолоти жараёнида қўлга киритган буюк қашфиёти – тилдир. Ф. Саломов, Таржима назарияси. Баҳор бўйи, ёз бўйи заррама-зарра ѹйқан бунёдини буюк саҳоват билан дехқон этагига тўқаётган мана шу олтин кузда унинг юраги қафасдан чиққан қуши юрагидай яйрай бошлиди. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

3 Азиз, мўътабар, муқаддас. Дунёда ҳеч сўз борми Она сўзидан буюк. Ҳ. Олимжон. Биз биринчи навбатда авлодларнинг буюк хоти-раси олдида қарздормиз. Газетадан.

4 Буюк (эркаклар исми).

БУЮКЛИК Одатдагидан катталик; улуғворлик, табарруклиқ. Инсоннинг буюклиги ақл-идроқи билан. ■ Муқимийларнинг буюклиги ҳам мана шунда эмасми? Шукрулло, Сайланма. Унинг [она тупроқнинг] сокингина тин олишида Бордир оналарга хос бир буюклик. Э. Воҳидов, Муҳаббат.

БҮЮМ 1 Тирикчилик ва рўзгорда ишлатиладиган, керак бўладиган ҳар бир нарса. Рўзгор буюмлари. Заргарлик буюмлари. Чинни буюмлар. Зеб-зийнат буюмлари. Шахсий буюмлар. — Нури кийиниши, безакни севар эди. Зирак, билагузук, заркокил, қўлтиқтумор, тиллақош, зебигардон каби буюмлардан қути-қути йиққан эди. Ойбек, Танланган асарлар. -Граммофон деган буюмни кўрганмисан ё эшитганмисан? — кулиб сўради Ёрмат. Ойбек, Танланган асарлар. Энди эса ўша тарафга боргиси келиб, бирнас бўлса ҳам туғилиб ўсган ўйини, онасининг қўли теккан буюмларни кўргиси келди. С. Аҳмад, Уфқ.

2 Ишлаб чиқарилган нарса, маҳсулот. Максимнинг буюми оғир экан, савил. С. Аҳмад, Хукм.

БҮЮР шв. Оч биқин. Шу куни.. жонивор Firkўк сузилиб, буюри-буюрига қапишиб.. Ширвонга кириб борди. «Равшан». Ўйқулар қовоққа қотди, Отлар буюрин тортди. «Нигор ва Замон».

БҮЮРМОҚ I Истак-талабни бажаришга кўрсатма бермоқ; буйруқ бермоқ, амр, фармон қилмоқ. Иш буюрмоқ. Болани ишга буюр, кетидан ўзинг югур. Мақол. Ишёқмасга иш буюрсанг, Сенга ақл ўргатар. Мақол. — Унинг нозиклиги, кўхликлиги хурмати аяб, енгил-елти ишларни буюради. С. Аҳмад, Уфқ. Мен ҳазрати олийлари буюрган мадраса тарҳини чизиш билан бандмен. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Ҳоким ясовулни чақириб, ўйлга ҳозирланишини буюрди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ўлимга буюрдингиз, бизнинг нима гуноҳимиз бор экан? «Луқмони Ҳаким».

Буюринг ёки буюрсинлар 1) буйруғингизни бераверинг, буйруғингизни бажаришга тайёрман (тайёргиз). Сизга оғир келмаса, бир хизмат топширмоқчиман, уста! -Буюрингиз! А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бу ишларни менга буюринг, бекам! Мирмуҳсин, Меъмор. ..Жуман писмиққа мурожсаат қилди: -Буюрингиз, афандим! М. Исмоилий, Фарғона т.о.; 2) марҳамат қилинг, марҳамат. /Волков:/ Афандилар, столга буюрсинлар! Н. Сафаров, Танланган асарлар.

2 Бирор нарсани тайёрлаб бериш учун мурожаат қилмоқ; буюртма бермоқ, буюртироқ. Пальто буюрмоқ. — Мұхиддин тоғеига официант ҳам тез кела қолди. Чой ва овқат буюрди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

Келин пошиага тилга узук буюрдингизми? А. Қодирий, Ўтган кунлар. Туфлини дарҳол гиламга қўйиб, кийиб кўрди: -Ўзимга буюртирилганда! Х. Ғулом, Тошкентликлар.

3 Топширмоқ, бермоқ (қонун йўли билан). Нафақа керак бўлса, даромадимнинг ярмини олинг, лекин болани тинч қўйинг. Бермайман, овора бўлман! -Нега? Болани онага буюради-ку! А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

4 тиб. Тавсия қилмоқ, ёзиб бермоқ, (дори-дармон, парҳез ва ш. к. ҳақида). Парҳез буюрмоқ. — Фақир бу сабилга оғуштабиз, баважҳа дафъи савдои табиб буюрган. Ҳамза, Танланган асарлар. Менми? Менга нима ром келишини ўзим ҳам билмайман. Лекин докторлар конъяқ буюрадилар, майли, конъяқ бўлсин. Ойбек, Танланган асарлар.

5 Бирор иш, топшириқ билан бирор жойга юбормоқ, жўнатмоқ. Ҳушрӯй хизматчиши ўзоқ боши юмушларига буюриб, чойни ўзи қўйди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ўзбек ойим бурчакда бола кўтариб ўтирган Зайнабдан чақалоқни олиб, уни жомни тўкиб келишга буюрди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Хизмат деса жуда абжир бўламан, Нима буюрсангиз, ишлаб келаман. «Муродхон».

6 Тақдир қилмоқ; хоҳламоқ, истамоқ. Тангрининг буюргани шу экан. Лекин, Меъмор, сиз яхши одамсиз, дилимга ёқасиз. Мирмуҳсин, Меъмор. -Ўғлим, кўнгил буюрган ишдан зарури бўлмайди, — деди раис Тошпўлатовга. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

Айбга буюрмоқ қ. айб 2. Айбга буюрмайсиз, ўғлим меъморликни ўргансин, отасидек сангтарош бўлиб қолмасин, дедим. Мирмуҳсин, Меъмор. Ташириф буюрмоқ қ. ташириф. Бир ҳафтадан кейин қиз Жамолзоданинг устахонасига ташириф буюрди. «Ёшлик».

БҮЮРМОҚ II Насиб бўлмоқ, насиб қилмоқ. Уялган буюргандан қуруқ қолар. Мақол. Юргурганини эмас, буюрганини. Мақол. — Қўша қаринглар. Ўғиларинга ҳам шунақа сартолар буюрсин. Т. Малик, Ажаб дунё. Ўша куни Матпанога ўз тўйи буюрмади. С. Сиёев, Аваз. Ҳўтам ярашдики, қуллуг бўлсин, буюрсин. «Гулдаста».

БҮЮРТИРМА айн. буюртма. Буюртирма палтто.

БҮЮРТМА 1 от Бир нарса ясаб, тайёрлаб, ишлаб бериш ҳақидағи топшириқ, талаб. Буюртма бермоқ. Буюртмалар қабул

қылмоқ. — Тошкентта катта концерт залиниң фойесини безашдек катта буюртма ҳам унга топширилди. «Ёшлик». Құзойнакка буюртма берар экансиз, мөс келәдиган гардыш танлаша керак. Газетадан. *Официантка буюртма олгани келди.* П. Қодиров, Уч илдиз.

2 сұф. Топшириқ асосида тайёрланадиган; буюртирилған. *Буюртма этик.* — Қундузнинг онаси азондан туриб, нари-бери ҳөвліларини супуриб, буюртма түпніларни тиқишига ўтиради. Ойдин, Бечора. *Асадов ҳафтада уч күн тиқуучылық артелида ишласа, тұрт күн үйіда буюртма туфли тикади.* Газетадан.

БҮЮРТМАНОМА Бирор нарсани ясаб, тайёрлаб ёки ишлаб бериш ҳақидаги талаб (таклиф, илтимос) ёзилған расмий ҳужжат, хат.

БҮЮРТМАЧИ Буюртма берган шахс ёки ташкилот. *Бүютмачилар* күл бұлған куни *[уста]* жуда ҳам дилқашлашиб кетадылар. Н. Аминов, Устоз. *Султон тандирчи қотирманы яхши күради.. Буюртмачининг аёли если бұлса, әрта туриб, қотирма писириб құяды.* «Ёшлик». *Аслида буюртмачи ҳам, ишингни баҳоловчи ҳам, қабул құлувчи ҳам ўшанинг ўзи* эди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

БҮЮҚ Қаттиқ совуқ, аёз. Кечга яқин *Чирчиқ томондан изгирип турды*, бұғоттарни ялаб, қорини учирди. *Буюқ күчайды.* Ҳ. Ғулом, Машъал. *Очиқ эшикдан кирған буюқданни ёюраклари чиққанидан, болалар дир-дир титрашар* эди. М. Исмоилий, Фаргона т.о.

Буюқ урдими ёки буюқда қолдингми кест. Үнча совуқ бұлмаса-да, иссиқ кииниб олган одамға айтиладын ибора. *У, узоқ* Фаргона қишлоғининг серқилиқ иқлимини болалигидан билгани учунми, буюқда қолғандай, әннің брезент چакмон, бошига намат қалтоқ кийган. Ҳ. Назир, Сұнмас қақмоқлар.

БҮҚА Бичилмаган әркак қорамол. *Буқа шохидан илинар, Одам — тишидан.* Мақол. — Ҳар куни бир нағма күрсатадын буқамиздан хавотирланиб, пода олдига илгарыроқ чиқиб турмөкчі бўлдим. «Ёшлик». *Буқа, худди уятчан келинчакдек, ювош тортиб, хонасига кириб кетса бўладими.* «Муштум».

Буқа бўйин Бўйни буқанинг бўйнидек ўйғон. *Буқа бўйин одам.* — *Мөхмөннинг бири афтини буриштириб олган, буқа бўйин одам* эди. Э. Усмонов, Ёлқин. *Буқа бўйин,*

хўқиз қорин ҳумсалар! Чучварани хом санийсиз. «Муштум».

БҮҚАЛАМУН [а. بوقلمون — товланувчан; хамелеон] 1 от зоол. Жанубий Осиёда тарқалған, дараҳтда яшовчи, судралиб юрувчи, шароитта қараб рангини ўзгартиб турувчи калтакесаксимон жонивор; хамелеон. *Назирбай тұғыры айтади:* ..бүқаламун шароитта қараб тусини ўзгартади. Ж. Шарипов, Хоразм. *Вой, дийдорингни ел есін-э, бүқаламуннинг ўзисан.* Т. Тұла, Асарлар. *Жағоннинг иши худди бүқаламунга ўхшайды.* Ойбек, Улуг йўл. *Савдоғарчылық касби одамни бүқаламун қилиб құяды өғи.* «Ёшлик».

2 сұф. күчма Ўзгарувчан, бирдек турмайдиган; ранг-баранг. *-Бу бүқаламун фалакнинг гардиишига боқ, чирогим!* — деди Шокир ота. Ойбек, Танланған асарлар.

БҮҚАЛАМУНЛИК Ўзгарувчанлик, мослашувчанлик; тайини йүқлиқ, бирдек турмаслиқ. *Мирзонинг баҳти учун ҳозирдан бошлаб табдирлар күрмөк зарур.* Нечунким, тақдирнинг бүқаламунликлари бенихоятдир. Ойбек, Навоий. *Алоиддин Машҳадий.. дүнёнинг бүқаламулигиге ҳақида шикоятланди.* Ойбек, Навоий.

БҮҚИНМОҚ Пастта әгилиб яширинмоқ, ўзини панага олмоқ, кўринмаслиқка ҳаракат қилмоқ. *Буқиниб, нафасларимизни ютиб туриб, ҳаяжон билан биттадан тош отамиз.* Ойбек, Болалик. *Кетидан автомат ўқи узилди.* *Турдиеининг барини ялаб ўтди, у пастроқ буқинди.* Шуҳрат, Шинелий. ийллар.

БҮҚОҚ 1 тиб. Қалқонсимон без фалиятининг бузилиши натижасида ушбу безнинг катталашуви билан боғлиқ касаллик; шу касаллик натижасида катталашган қалқонсимон без. *Мен жуда-а ҷарчаганман, биласиз.* Олдин шу сабил буқогимни даволатиб олсайдим. С. Нуров, Нарвон. *Малоҳатнинг кўк пиёладан кўра кичикроқ буқоги бўллиб, шуни ўтган ўз кузда кестирган* экан. А. Қаҳдор, Жонғифон. *Нусратбек унинг томогидаги буқогига қараб қолди.* С. Нуров, Нарвон.

2 Шу касалликка йўлиққан, қалқонсимон бези катталашган одам. *Салим буқоқ. Ҳеъ, буқоқ, бу ёққа қара!*

3 Дараҳт танасининг заарланиши натижасида унда ҳосил бўлған шиш, гурра. *Ёнгоқ буқоги.*

БҮКТИРМА айн. **биқтирма**. ..булар [саводогарлар] молларни ўз фойдалари учун бүктирма қилаётгандирлар. Газетадан.

БҮКЪА [а. بَعْـهـ – бир бўлак ер; жой] эск. кт. 1 Мадрасаларда фақир ёки қаландарлар учун белгиланган хужра.

2 Фақирона уй, кулба. *Алқисса, арақ-арақ тер босиб, буқъага етдим.* «Муштум».

БҮФ Суюқлик ёки қаттиқ жисмларнинг газсимон ҳолати. *Сув буги. Симоб буги. Күруқ бүф (физ.). Бүф кучи (физ.). Бүф қозони (тех.). Бүфдвигатели (тех.).* ■ Самовардан чиққан бүф ўйни тутди. Ойбек, Танланган асарлар. Айвон меҳмонхонадан гупилаб уринган тутун ва қуюқ бүфга тўлди. Ш. Тошматов, Эрк куши.

БУГИ ЧИҚИБ ТУРГАН Эндинга қозондан олинган, тандирдан узилган, иссиқ. *Буги чиқиб турган сомса.* ■ Ҳаммамиз бир пиёла- бир пиёла буги чиқиб турган сутдан ичдик. Ў. Умарбеков, Чўлда бир кун. *Халил ота катта лагандаги буги чиқиб турган паловни кўтариб, ҳовлига кирди.* Ш. Рашидов, Кудратли тўлқин.

БҮГДОЙ Фалладошлар оиласига мансуб ўтсимон ўсимлик ва унинг дони, галласи. *Жайдари бүгдой. Оқ бүгдой. Бүгдой уни. Бүгдой сепмоқ. Бүгдой ўрмоқ. Бүгдой нонинг бўлмасин, бўгдой сўзинг бўлсин.* Мақол. ■ *Одам Атонинг ўзлари биринчи марта ер ҳайдаб, бўгдой сочганлар.* Ойбек, Танланган асарлар. - *Бу ерда бизнинг қайроқи бўгдойларимиз бор, – деди Анорхон.* Ойбек, О. в. шабадалар.

БҮГДОЙЗОР Бүгдой экилган ер, бўгдойпоя. *Бўгдойзора чиққанимдан кейин отни чоптиргим келди.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил. *Узоқда олтинланган бўгдойзорлар, пахта далаларини шартта кесиб, уфққа санчилган ўйлар ялтирас.* эди. А. Мухтор, Асарлар.

БҮГДОЙИҚ Фаллагулилар (бўгдойдошлар) оиласига мансуб, ем-хашак учун экиладиган ёки ёввойи ҳолда ўсадиган кўп йиллик галласимон ўт. *Адир ва тогларда бўгдойиқ ва ҳар хил ўтлар ўсадиган яловлар бор.* «Ўзбекистон географияси». Ётганда бўгдойиқнинг изи тушиб қолган ўнг бети ачишарди. Н. Қобул, Унутилган соҳиллар.

БҮГДОЙКОР 1 Бўгдой экувчи, бўгдой етиштирувчи. *Халқ нонини бут қилган Бўгдойкорга шараф-шон.* «Ғунча».

2 Бўгдой экишга, бўгдой етиштиришга хосланган, мосланган. *Бўгдойкор хўжалик.*

■ -Баъзида хўжайинга пул зарур бўлиб қолса, хом-хатала олмаларни аравага ортиб.. бўгдойкор қишлоқларга олиб бориб сотиб келаман, – деди Шум бола. Ф. Фулом, Шум бола. ..республика бўйлаб бўгдойкор майдонлар кенгайтирилди. Х. Носирова, Мен ўзбек қизиман.

БҮГДОЙКОРЛИК 1 Бўгдойкорлар касби.

2 Бўгдой экиш, бўгдой етиштириш. *Бўгдойкорлик билан шугулланувчи туманлар. Бўгдойкорлик хўжаликлари.*

3 айн. **бўгдойзор.** Бўгдойкорликлар энди пахтага айлантирилса керак. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

БҮГДОЙМАФИЗ айн. **бўгдойранг.**

БҮГДОЙПОЯ 1 Бўгдой ўсиб ётган майдон, ер. *Аҳмаджон ўттиз-қирқ метр наридаги бўгдойпоя орасида бир немиснинг бошини.. кўриб қолди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз..ракетачиларнинг бўгдойпоя билан ҳеч қандай иши бўлмайди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Бўгдой пояси. ..офтобли кўчалар, шудор қилинмаган ерлар, ўйнгичқапоя ва бўгдойпоялар бир даражада қуриган эдилар. С. Айний, Куллар.

БҮГДОЙРАНГ Юзи бўгдой рангига ўхашаш, қорачадан келган, қорачага мойил. *Бу одамнинг туси бўгдойранг бўлиб, юзи тўла ва силлиқ эди.* С. Айний, Эсдаликлар. *Нусратбек эшикка яқинлашганда, машинадан қора атлас кўйлак кийган, бўгдойранг юзли аёл тушди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. *Раҳимнинг бўгдойранг бети жиiddийлашган, ақлли, тијрак кўзлари бир нуқтага қадалган.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Новчадан келган, бўгдойранг, сочлари тим қора, кўзлари чақнаб турган Зарина ўзининг саҳроий гўзалиги билан бошига аёллардан ажралиб турарди.* М. Осим, Аждодларимиз қиссаси.

БҮГЛАГИЧ Буг сочувчи, пурковчи асбоб. Ем-хашак иссиқ сув буги билан бўглагичда буғланади. «Зоология».

БҮГЛАМА 1 Бўгда пиширилган, димланган. *Бўглама кабоб ҳар иккала кастрюлкалар орасига қўйилган сувнинг бугида пишиди.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

2 Шундай усулда пиширилган таом. *Манти, хунон, бўглама, чўп кабоб каби тансиқ таомлар борки, булар қасқонда пиширилади.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

БҮГЛАМОҚ I Бүг билан ишлов бермоқ. *Пиллани бугламоқ.* — Шивитни биласан-ку, шуни зира қўшиб буглайди. Қайнагандан кейин, зиранинг ҳиди ўтга уннаб қолади. А. Кўчимов, Ҳалқа.

2 Ўраб, буркаб терлатмоқ (даволаш мақсадида).

БҮГЛАНМОҚ I Бугламоқ фл. мажҳ. н. Сигирларга овқат беришдан илгари ем-хашик майдаланади ва бугланади. «Зоология».

БҮГЛАНМОҚ II 1 Бүг чиқармоқ. Талабалар бугланаб турган нонни бирпасда еб битиришиди. Ойбек, Навоий. Баҳор ҳидидан бесаранжом бўлган қарғалар бугланаб турган далалар устида у ёқдан-бу ёққа учарди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Қатл этилганларнинг иссиқ қони майдоннинг тошларига сачраб, совуқда ҳовур чиқарип бугланар эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Бугга айланмоқ. Орол денгизи сатҳидан ҳар ўили 60 куб километрга яқин сув бугланади. «Фан ва турмуш».

3 Бүг билан қопланмоқ, бугга тўлмоқ, бүг босмоқ. Ойна бугланаб қолди. Ўй бугланаб кетди. — Бугланаб кетган дераза ортида қамиш томдан сизиб тушаётган томчилар кўриниб қоларди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

БҮГЛАНУВЧАНЛИК Мавжуд атмосфера шароитида мумкин бўлган энг юқори бугланишни ифодалайдиган шартли каталик. Бошқа жойларга нисбатан Ўрта Осиё шароитида бугланувчанлик юқори. «ЎзМЭ».

БҮГЛАТКИЧ физ. Суюқликни бугга айлантириб берувчи асбоб (аппарат).

БҮГЛИ Буғи бурқираб турган; иссиқ. Мунгли ишинг бўлмаса, Буғли ошинг ташлама. Мақол.

БҮГРИҚМОҚ Иссиқдан ёки буғдан, тердан шишинқирамоқ, қизариб кўринмоқ. Носиржон буғриқиб кетган, нақ ёнар эди. Ш. Холмирзаев, Бодом қишида гуллади. Унинг [Маликахоннинг] юзлари буғриқкан, оптоқ тирсиллаган билаклари тирналиб, гўза баргига тушган ширадан қорайган. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Иссиқдан буғриқиб кетган старшина ювиниб чиққан жанғичларнинг эски кийимларини қабул қилиб, иссиқ уст-бошларни улашарди. В. Фофуров, Вафодор.

БҮГРО айн. **бўғра**. Фақат бугролар, яъни тяжларгина баҳорнинг бошида хафли бўлади. М. Осим, Карвон йўлларида.

БҮГРОЛАР тар. Қораҳонийлар хоқонлиги (Х-ХI асрлар)нинг гарбий қисмини хоқон номидан идора қилган сулола хонларининг унвони.

БҮГСИМОН Бугга ўхшаш, буғ тарзидаги, буғга айланган. Тупроқ қатламлари орасидаги ҳаво билан биргаликда ҳаракат этаётган бугсимон сув сернам жойдан нами оз томонга.. қўзгалади. М. Баҳодиров, Тупроқшунослиқдан амалий машгулотлар.

БҮГУ Жуфт туёқли, думи калта, боши узунчоқ, оёқлари ингичка сутэмизувчи ҳайвон (кийикнинг бир тури). Шимол буғуси. Буғу мўйнаси. — Бу бехатар масканда бухоро буғуси, қундуз, қирғовул каби ҳайвонларни кўпайтириш кўзда туштаган. «Фан ва турмуш». Менга тинчлик бермай қўйнар Мана энди тушларимда Энасойнинг бугулари. М. Юсуф, Ўйқудаги қиз.

БҮГУЧИЛИК 1 Бугу бокувчи касби.

2 Буғуларни асраш, боқиши, кўпайтириш билан шуғулланиш. Шимолда буғучилик жуда ҳам ривожланган.

БҮГХОНА маҳс. Бүг ҳосил қилиш жойи; хомашёга ёки маҳсулотга бүг билан ишлов бериш, буғлаш бўлими. Йўловчи уч сўм тўлаб, кийим-кечакларини буғхонада битдан тозалатиб чиқсандан кейингина вагонга қўйиларди. С. Нуров, Нарвон. ..буғхонани кенгайтириш мутлақо қониқарсиз суръатлар билан олиб борилмоқда. Газетадан.

БҮХРОН [а. بحران — танглик, оғир ҳолат; алаҳаш] эск. айн. **кризис, танглик**.

БЮДЖЕТ [ингл. budget — ҳамён, маблағ] 1 икм. Муайян вақт (йил, йилчорак) учун ишлаб чиқилган, меъёрлаштирилган ва қонуний тарзда тасдиқланган даромадлар ва ҳаражатлар йиғиндиси. **Бюджет ўили. Бюджет тизими.** Давлат бюджети. Ҳарбий бюджет.

2 Шахсий кирим-чиқим мажмуи. Ўқиши даврида менинг ойлик бюджетим уч минг сўмдан ошмас эди. — Тўғри, оиласда оиласвий бюджетни бошқарадиган бир киши бўлиши керак. Газетадан.

БЮЛЛЕТЕНЬ [фр. bulletin < итал. bulletino — кичик хат, варага] 1 Бирор муассасанинг вақт-вақти билан чиқариб туриладиган босма нашри номи; ахборотнома. Олий аттестация комиссиясининг бюллетени. — Академиянинг ахборот ва бюллетеңларида ўзбек диалектологиясига оид 15

дан ортиқ илмий мақола эълон қилинди. «ЎТА». Токча-токча эски-янги уставлар, луғатлар, бюллетеңлар, газета ва ажнабий журнallар ҳам бор. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

2 Ижтимоий аҳамиятга эга бўлган бирор муҳим воқеанинг бориши ҳақида эълон қилиб туриладиган аҳборот. *Балюталар курси ҳақидаги бюллетенъ*.

3 Маълум шаклдаги сайлов (овоз бериш) варақаси. *Сайлов бюллетени. Бюллетенини сайлов қутисига ташламоқ*.

4 с. т. Касаллик туфайли ишчи ёки хизматчининг меҳнатга вақтингча яроқсизлиги ҳақида тиббиёт муассасалари томонидан бериладиган хужжат; касаллик варақаси. *Бюллетенъ олмоқ. Бюллетенъ бўйича пул тўламоқ*. — *Махсус комиссия Н. Шодиеванинг шикоятини текширганда, у ҳақ бўлиб чиқди ва декрет бюллетенига ҳақ тўла- надиган бўлди*. «Муштум». — *Орадан икки ҳафта ўтказиб, хабар олгани борсам, Ҳўжа- хоновнинг қўлига игна кириб, бюллетенга чиқиб кетган экан, — деди Ўтбосар. Фай- ратий*, Эпчил кўёв.

БЮРО [фр. bureau — девонхона, идора; ёзув столи] **1** эск. Баъзи муассаса, ташкилот ва ш. к. да раҳбарлик ишини олиб бориш мақсадида сайланадиган ёки таъсис этиладиган коллегиал орган; шу орган ўтказадиган мажлис. *Бюро аъзолари*. — *Омонов хона- дан чиқиб кетгач, Муродов бюро аъзоларига мурожаат қилди*. «Муштум». *Қодиржон, батоғсил сўзлаб, бюрова жуда баҳодирлик кўрсатибсиз*. Уйғун, Асарлар. *Бюрова унга жуда кўп саволлар беришиди* Г. Нуруллаева, Юрак ёнмоги керак.

2 Баъзи бир муассаса, ташкилот ёки улардаги бўлимлар номи. *Маълумотномалар бюроси. Машина бюроси. Конструкторлик бюроси*. — *Нормативлар бюросига машина-созликда техник нормалашига доир инженерлар ва техниклар керак*. Газетадан. *Рахим ака машина бюросига кирди, кўп ўтмай, қўлида бир даста қоғоз билан қайтиб чиқди*. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Убир неча йилдан бери Тошкент саёҳат ва экскурсиялар бюросида меҳнат қўлмоқда*. Газетадан.

БЮРОКРАТ [бюро + юн. kratos — қудрат, ҳокимият] Ўз вазифасига расмиятчилик билан қаровчи, расмиятпаст, тўра. ..инсоннинг ҳимматли вақтини ўғирловчи,

сансалорчи, бюрократларга, оловни ўзгалар қўли билан ушловчиларга нега чора кўрилмайди? «Муштум». ..бюрократ ваъдан бе- ради-ю, ўша одамни тамоман унутиб юбо- ради. Ю. Шомансур, Қора марварид.

БЮРОКРАТИЗМ Ишга, ўз вазифасига расмиятчилик ва совуққонлик билан қа- рап, қуруқ расмиятилик билан иш тутиш; қоғозбозлик, тўрачилик. *Талаблар вақтида бажариб борилганда, бюрократизм ва сан- салорлик алломатларига қатъиӣ барҳам бери- лади*. Газетадан.

БЮРОКРАТИК Бюрократларга ва улар- нинг иш услубига оид, расмиятчиларга хос бўлган.

БЮРОКРАТИЯ 1 айн. **бюрократизм**.

2 Расмиятчилар, тўралар.

БЮРОКРАТЛАРЧА рвш. Бюрократларга хос услубда, расмиятчилик билан, тўралар- ча. Ишга бюрократларча қарашиб.

БЮРОКРАТЛАШМОҚ Расмиятчилик, тўрачилик руҳи билан сугорилмоқ, тўра- лашмоқ, тўрачилик услубида иш юритмоқ. *Бюрократлашган идора*. *Бюрократлашган раҳбар*.

БЮРОКРАТЛИК 1 Эски ва қотиб қолган услубда иш тутиш; тўрачилик, расмиятчи- лик. *Бюрократлик биз учун ёт ва зарарлидир*.

2 Бюрократларга хос хатти-ҳаракат, иш; тўрачилик. *Бюрократлик қилмоқ*. Ишга бюро- кратлик билан қарамоқ.

БЮРОКРАТЧА айн. **бюрократларча**. Иш- га бюрократча ёндашиши.

БЮСТ [фр. buste — кўкрак, кўкс < итал. busto — кўкрак < лот. bustum — мархумнинг қабрига ўрнатилган, унинг белдан юқори қисми тасвирланган ҳайкал] Одам гавда- сининг кўкрагидан ёки белидан юқори қисми тасвирланган ҳайкал. *Қаҳрамоннинг бронза бюсти*. — *Хона ўртасига шоирнинг бюсти қўйилган*. Ф. Ҳусаинова, Кўқон адабиёт музейида. *Кумри институт боғидаги профессор бюсти ёнига қўйилган скамейкада китоб ўқиб ўтиришини яхши кўради*. Мир- муҳсин, Ҳикоялар ва қиссалар.

БЎ унд. с. Моллар (сигир, бузоқ ва б.) чиқарувчи чўзиқ товушни ифодалайди. *Атрофи сим билан уралган ёзги молхонадаги бузоқ, сигирнинг овозини эшишиб, «бў-бў» деди*. М. Ҳазратқулов, Журъат.

БЎДАНА шв. айн. **бедана**. Эшикка чиқса, унинг ҳуснига маст бўлиб, сўфитўргай, как-

лик, бўдана – жами қушлар беадад саўрашар эди. «Ойсулув».

БЎЁВ 1 Бўяш, ранг бериш.

2 шв. Бўёқ. Бўлар иш бўлди, бўёви синди. А. Қаҳҳор, Асарлар.

БЎЁВЧИ шв. айн. бўёқчи.

БЎЁҚ 1 Бўяш, ранг бериш учун ишлатиладиган модда; нарсаларга суртилган шундай модда қатлами. Акварель бўёқ. Мой бўёқ. Кўк бўёқ. Бўёғи кўчган идиши. Бўёқнинг яхиси – бўзчининг бойлиги. Мақол. – Тўрт қадам юриб, сутранг бўёққа бўялган эшик олдига борди. Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор. Ҳозиргача ишлатилиб келинган органик бўёқлар ўрнига табиий бўёқлардан фойдаланиши мумкин. «Фан ва турмуш». Очиқ платформаларда зангор бўёқлари ярқираб танклар турарди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 кўчма Нутқни безовчи бадиий тасвир воситалари. Гапга бўёқ бермоқ. – Бу шеърларда табиат ёрқин бўёқларда моҳирлик билан чизиб берилган. Газетадан. Навои ўйл фасларининг жонли манзараларини яратади, уларни чизиш давомида алоҳида бўёқлар қидирарди. Газетадан.

3 Лаб бўёғи, помада. Қиз қошлиарига оро беришни тугатиб, энди лабларига бўёқ суртаётган экан. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

Бўлар иш бўлди, бўёғи синди Кимсанинг розилигисиз бўлиб ўтган иш-ҳаракат ҳақида, «энди на чора», «энди пушаймоннинг фойдаси йўқ» маъноларида ишлатилади. -Ке, қўй, Қаршивой! Ўтган гапга саловат. Бўлар иш бўлди, бўёғи синди, – деди Ҳаққул ота қўл силтаб. Ҳ. Назир, Сув гадоси – оқпадар..

БЎЁҚДОР 1 Бўёқ берилган, бўялган, бўёқлар билан безатилган; рангдор. Бўёқли уй. – Ҳамма меҳмонхоналарнинг ойнавон нақши, бўёқдор эшиклари, деразалари бекик. Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма Бадиий тасвир воситаларига бой; жозибадор. Бўёқдор тасвир. – Асқад Мухторнинг «Пўлат қуювчи» поэмасининг тили ҳам етарли равон, бўёқдор эмас. «Ўзбек адабиёти тарихи».

БЎЁҚДОРЛИК кўчма, поэт. Услубий бўёққа эгалик, ранг-баранглик. Ана шунинг учун бу жанр сўзда, образда, шаклда ортиқча мумтозликни, бўёқдорликни талаб қилмаган. «ЎТА». Ифодалиликка интилиш.. бўёқдорлик сўзлашув нутқи учун характерлидир. «ЎТА».

БЎЁҚЛИ айн. бўёқдор. Бўёқли эшик. Бўёқли тасвир. – Мисралар узунлиги оригиналницидан ошмайди, сўзлар эса қисқа, бўртма ва бўёқли. «ЎТА».

БЎЁҚ-СҮЁҚ Бўёқ ва шунга ўхшаш пародоз ашёлари.. бўёқ-сүёқ, майдо-чўйда резавор сотиб.. шаҳарма-шаҳар кезиб.. «Тоҳир ва Зуҳра». Қизларга ачинаман. Ҳали она сутни оғизларидан кетмай турар, бўёқ-сүёққа мунчча ружу қўйишган-а? «Ёшлик».

БЎЁҚХОНА Бўёқчи усталар ишладиган ёки бўяш учун лозим бўёқлар, бошқа хил нарсалар сақланадиган маҳсус хона; дўкон.

БЎЁҚЧИ 1 Ип, ипак ва ш. к. ни бўёвчи, уларга ранг берувчи уста, рангворчи. Бўёқчининг бўёқчилиги қўлидан маълум. Мақол. – Синглиси Ойжамол пластмасса цехида меҳнат қиласди. Умр йўлдоши Садрия ҳам шу ерда бўёқчи. Газетадан.

2 Сиркор уста, уй сирловчи, бўёвчи муҳахассис. Саодатнинг назарида бу чўққиларни гўё бўёқчилар атайлаб пушти рангга бўяб кўйганга ўхшайди. И. Раҳим, Ихлос. Бунда [институтда] қоровулу ҳовлида ишлайтган бўёқчилардан бўлак ҳеч кимса йўқ эди. Мирмуҳсин, Умид.

БЎЁҚЧИННИГ НИЛИМИ Қийин ишни осон фаҳмлаб, тез битириб беришни талаб қилганди кишига «бу сиз ўйлагандай осон иш эмас», деган маънода айтиладиган ибора. **БЎЁҚЧИННИГ ХУМИ АЙНИДИ** Эл орасида тагитути йўқ «миш-миш» тарқалганди айтиладиган ибора (илгари бўёқчи усталарнинг хуми, нили айниса, ирим учун халқ орасида бирор ёлгон гап, хабарни тарқатар эдилар. Гўё шундай қилинса, бўёқ айнимайди, деб тушунардилар).

БЎЁҚЧИЛИК 1 Бўёқчи касби; бўёқ ишлари билан шуғулланишлик. Бўёқчилик унга ота касб. Бўёқчилик ишлари. Бўёқчининг бўёқчилиги қўлидан маълум. Мақол. – Биз бўёқчилик ва дурадгорлик ишларини бажармоқдамиз. Газетадан.

2 тар. Бўёқчилар дўкони жойлашган раста ёки бўёқчилар ўрнашган маҳалла. Бўёқчилик маҳалласи. Бўёқчилик растаси.

БЎЖАМА Киши вояга етганда, баданига (кўпинча бет ва кўкрагига) тошадиган қизил бўртмачалар; хуснбузар. Саттор.. бўйсунмаган сочларини сув билан тараф ялтиратиб, пешонасига тошган бўжамасини силайди. А. Мухтор, Кумуш. Лимон шарбати юзни тоза

қилади, бўжамаларни даволайди. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

БЎЖИ бол. Болаларни кўрқитиши ёки алдаш учун «жин», «ажина» каби маъноларда ишлатиладиган сўз. Қўғирчоқни бўжи олиб кетди. Бўжи келди, бўжи келди, Чингиз билан Жўжи келди. Матал. — Ҳа дегани ҳожиси ўйқ, кўрқитгани — бўжиси. Ж. Абдуллахонов, Тўфон. Чолдеворда ётган кўтар бўжини. «Баҳром ва Гуландом».

БЎЗ I [а. بَزْ — газлама, ип газлама, бўз] 1 Ҳом пишистилган пахта ипидан кўл дастгоҳида тўқилган мато. Малла бўз. Сўз эмгак бўлар, бўз — кўйлак. Мақол. Арқонини кўриб, бўзини ол, Онасини кўриб, қизини ол. Мақол. — Бўзчилик бу ердагиларнинг қарийб ҳамасига ота касб. Аёли ҷарх ўигирса, эркаги бўз тўқирди. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

2 сифт. Бўздан тайёрланган, тикилган. Бўз яктақ қичитар, яхши хотин тинчитар. Мақол. — Ноз-неъматнинг кўплигидан бўз дастурхоннинг ямоғи кўринмай кетди. С. Сиёев, Аваз. Нигор ойим бўз тўнни текшириб кўрди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

БЎЗ II Кўкка мойил оқ ранг (асосан оттуси ҳақида). Бўз от. Бўз тўргай. Бўз қарчигай. Бўз эшак. Бўз тую. — Ўқтам ёш бўз отда илжайиб турар эди. Ойбек, О.в. шабадалар. У чорбог четидан бўз отни чоптириб чиқди-ю, бирдан жиловини қўйиб юборди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Сафидан адашсан бўз турна бўзлар. А. Суюн, Олис тонглар. Катта, кучли бўз эшакни болаларга тутқизиб, дастаси ўғон қамчини катта, жуда кир салласига қистирди. Ойбек, О. в. шабадалар. Кўлдан бир киши чиқиб кела берди, қўлида бўз қарчигай. «Интизор».

Ранги бўз бўлиб кетмоқ ёки бўздай оқармоқ Ранги оптоқ бўлиб кетмоқ, ранги кув ўчмоқ. Назокатнинг юзи бўздек оқарди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Унинг ранги бўздай оқариб кетган, аъзойи бадани қалт-қалт титрар эди. К. Яшин, Ҳамза. Ажабо, бу одам нега кулади, деб афтига қарасам.. ранги бўз бўлиб кетибди! А. Қаҳҳор, Асарлар.

БЎЗ III: бўз ер Экин экишга яроқли, лекин узоқ вақт ишланмай, экилмай ётган ер. Бўз ерга қадалган чигит бағрига баҳор нафаси тегеди. Р. Файзий, Чўлга баҳор кефлари. Бўз ерларга сув чиқади, қишлоқ атрофлари, қақирип — бўз ерлар кўкаламзор, экинзор бўлади. М. Исмоилий, Фаргона т.о. Бўз тупроқ

Субтропик ҳудудлар ва яримчўл ерларга хос тупроқ. Пойлаб дехқон ўйлани, бўрсиллаиди бўз тупроқ. А. Суюн, Олис тонглар. Гул боғим, боғим-богим, Бог бўлган бўз тупроғим. Миртемир, Асарлар.

БЎЗ IV: бўз бола (ёки йигит) Эндиғина кучга тўлиб келаётган, турмуш аччиқ-чучугини тотмаган, турмуш тажрибасига эга бўлмаган, хом бола, ўсмир. Кўпчилигимиз жсанг кўрмаган бўз ўигит эдик. Б. Имомов, Ҳорманг, қуролдошлар. Бўз ўигит эмасманми, қон гуп этиб мияга урди. «Муштум». Сулуғ қизинг бор бўлса, Бўз болага ёқарсан. «Шарқ юлдузи». Шу кичкинагина бўз ўигит дилида сўнгиз умидлар бор экан. Ҳ. Фулом, Машъял.

БЎЗ V Ўтсимон чўл ўсимлиги; чалов.

БЎЗ VI Қаттиқ, уввос ўиги. Унумтоқ ҳам шунчами, Дунё тўлди бўзимга. М. Юсуф, Ўйқудаги қиз.

БЎЗА I [ф. بُزْ — тариқдан қилинган ичимлик] Оқшоқ, тариқ, арпа ва ш. к. донлардан тайёрланадиган, кайф берадиган ичимлик. Бўза солмоқ. Бўза ичмоқ. — /Отам/ Бўза ва мусаллас сингари нарсаларни сира оғзиларига олмас эдилар. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Бўза, айрон, қимиз-қумронлар идишиларда дастурхонга тортилди. Мирмуҳсин, Меъмор.

БЎЗА II бнк. Фишт териш ёки пойдевор қўйиш учун тайёрланган қоришиш.

БЎЗАГАР [ф. بُزْهَگْ — бўза тайёрловчи, бўзачи] Бўза тайёрлаш ва сотиш билан шугулланувчи киши, бўзачи. Бўзагар Отабекни.. бўзанинг гули билан меҳмон қилас эди. А. Қодирий Ўтган кунлар. Шоди бўзагарнинг работида бўза ҳамиша қайнаб ётади. «Ёшлик».

БЎЗАГАРЛИК 1 Бўза тайёрлаш ва сотиш билан шугулланиш.

2 Бўза ичувчилар даврасини бошқариш, даврабошилик. Бўзагарликка бир оғиздан Болибек сўзамол сайданди. А. Суюн, Олис тонглар.

БЎЗАРМОҚ 1 Ранги кув ўчиб, оқариб кетмоқ. Остонада турган аёлнинг сўлғин юзи докадек бўзарди, кўзлариди ёш томчилари мицтиллади. Ҳ. Шайхов, Рене жумбоги. Тешабойнинг лавлагидай қизариб кетган юзи бирдан бўзарди. М. Исмоилий, Фаргона т.о. Сидиқжоннинг ранги бўзариб кетди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 **Фира-шира ёришмоқ**, хира тортиб оқармоқ. *Тонг бўзарди. Оламга ёруғлик ёйла бошлади.* X. Фулом, Сенга интиламан. *Осмон бўзарид борарди. Тенада фақат бир юлдуз, у ҳам сўнай-сўнай деб миттиллаб турибди.* М. Мансуров, Ёмби. *Онтоқ қор босган далаалар устида бўзарид тонг отди.* X. Фулом, Машъял.

Бўзарид турмоқ Серрайиб, қаққайиб турмоқ; қимирламай турмоқ. *Пича бўзарид тургандан кейин Қоражон секин жилди.* «Ёшлиқ». *Ибодулла Ботирашнинг ёнида индамай, бўзарид турган Бўронбекка хўмрайиб қаради.* X. Фулом, Машъял. *Бўзарид турмоқдан бошқани билмайди.* Энди бу бир Мажнун-да, дейшиди. «Баҳром ва Гуландом».

БЎЗАФУРУШ [бўза + ф. *فروش* – сотувчи] айн. **бўзагар**. –*Йўғ-э!* – деди Самадов. – Ахир, Қўшишабой бўзафуруш қирқ олтинчи ўйлда ўлган-ку! «Ёшлиқ».

БЎЗАХОНА [бўза + хона] эск. Бўза сотилидиган ёки ичиладиган жой; хона; майхона. *Мула Наби чапани бир ўигит бўлиб, кечаси билан бўзахоналарда, чойхоналарда санқиб юради.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. *Бу ўтиришдан сўнг у [Отабек] бир ойлаб бўзахонага келмай кетди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БЎЗАХЎР [бўза + ф. *خور* – ичувчи] Бўза ичувчи; бўза ичишни яхши кўрадиган, бўзани кўп ичадиган. *Бўзагар Отабекни.. оддий бўзахўрлар ёнига ўтқизмай, ўзининг маҳсус ҳужрасига олиб кирап..* эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Мен бўзахўр, эски бўзахўр, Қўзаларни синдириган ўғлон.* С. Акбарий, Аму билан дардлашув.

БЎЗАХЎРЛИК 1 Бўза ичишга одатланганлик.

2 Бўза ичиш, бўза ичиб кайф-сафо қилиш. *Бўзахўрлик қилмоқ.* — *Ўша давралар.. бўзахўрлик, қиморбозлик..* «Шарқ юлдузи».

3 Эркакларнинг бўза ичиб отамлашиш учун маҳсус уюштириладиган йиғини.

БЎЗАЧИ айн. **бўзагар**. *Ўзиям қишиғумизда Тиркаш бўзачи зап бўза қиласди-да!* А. Суюн, Олис тонглар.

БЎЗБОЛА қ. бўз IV. *Унинг изидан беш олти ёшилардаги бўзбала шодон юргалаб бормоқда.* С. Сиёев, Аваз. *У [Омон] – мактабни эндиғина тутгатган бўзбала, олис тоглар орасидаги кичкина қишиғидан улкан шаҳарга тушиб келди.* X. Султонов, Бир оқшом эртаги. *Бир куни сизларга ўхшаган бўзболалар*

иифилиб, қандай қилиб бўлсаям, олмадан олишига қарор қилдик. А. Кўчимов, Ҳалқа.

БЎЗДОҚ Кўкқарғалар туркумига мансуб кўчманчи куш; курқунак.

БЎЗЛАМОҚ 1 Ўкириб, уввос тортиб, нола қилиб йигламоқ, зор-зор йигламоқ. *Сунага чиқиб, чинакамига: -Ота, отажон!* – деб бўзлади. «Ёшлиқ». *Уларнинг орасида энг кўп бўзлагани кенжа ўғил эди.* «Ёшлиқ». *Ҳар водийни бир-бир изладим, Етим қўзи янглиғ бўзладим.* X. Олимжон.

БЎТАДАЙ бўзламоқ Зор-зор йигламоқ. У озмунча кўз ёш тўқдими, гоҳ бўтадаӣ бўзлади, гоҳ ун чиқармай, ичида нола тортди. Й. Шамшаров, Доворуғ. *Ишқингда йигладим, бўтадаӣ бўзлаб..* «Баҳром ва Гуландом». Ҳолинг кўрса, отанг бўтадаӣ бўзлар. «Баҳром ва Гуландом».

2 кўчма Мунгли, дардли товуш чиқармоқ; нола қилмоқ. *Бир шўх бўзтўргай Гуломжон бошидан кетмай ҳадеб бўзлар, нималардир сўзлар эди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Тўргай бошлари узра чарх уриб бўзлади.* «Ёшлиқ». *Багримда бўзлайди алдансан умид, Бетиним тўлғанар ўзини уриб.* М. Эгамбердиева, Гулбарг. *Ҳаёллар қошимда Сиз бўлиб бўзлар.* Э. Охунова, Мен тонгни ўйғотдим. *Козимнинг назарида танбур ҳамон ўксисбўксиб бўзларди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

БЎЗЛАШМОҚ Бўзламоқ фл. бирг. н. *Она бола узоқ йиглашиблар, кўз ёшлари битгунча бўзлашиблар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БЎЗЛИК I Бўз ер. *Умумий мажлисда «Ҳақ ўйл» деб ном берилган колхоз худди шу куни Қамишкапанинг.. шарқидаги бўзликка ва лалмикор адирга қўши чиқарди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

БЎЗЛИК II 1 Бўз болаларга хос ҳомлик, гўрлик. *Таваккал билан бўлган шининг таги яхши чиқмайди, болалар бўзлик қиляптилар.* X. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота.

2 Юздаги оқ, бўз ранг. *Кечаси гул япроқ-чаларига кўнгган оптоқ қирор қиёш чиққандо аста-секин кўтарилигани сингари, унинг чехрасидаги ваҳм бўзлиги ҳам тарқалиб борди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

БЎЗНОЧ Мураккабгуллилар (қоқидошлар) оиласига мансуб, пояси қалин тук билан қопланган, сарик гулли кўп йиллик ўт. *Бўзноч гулларидан тайёрланган қайнатма жигар касалликларини даволашда ишлатилиди.* «ЎзМЭ».

БҮЗРАЙМОҚ 1 айн. **безраймоқ.** Нега хўрракка териб ташланган бездек бўзрайиб турибсан? Б. Раҳимов, Мардлар қиссаси. У менга бўзрайиб қараб турди-да, саломимга алик ҳам олмай, бепарволик билан юзини ўгириб олди. Ҳ. Турсунқулов, Ҳаётим қиссаси.

2 Ҳайрон бўлмоқ, анграймоқ. *Мирзолар бир-бираига қарабиб олдилар. Шаҳодат муфти бўзрайиб, ҳамроҳига қаради.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. Зайнаб ишини тўхтатиб, бўзрайганча Кўмушга қараб қолди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БЎЗРАНГ Кўкка мойилроқ бўлган оқ ранг. *Дарахтзорлар адоги бўзранг адирларга туташиб кетган.* Н. Қиричев, Чигирик, Энди кўзи ҳеч нарсани кўрмас, мияси фикрлашдан тўхтаган, ўзи таг-туғи ийӯк бўзранг бўшилк аро оҳиста сузид кетар эди. «Ёшлик».

БЎЗТИКАН Мураккабгуллилар оиласига мансуб кўп ва бир йиллик бегона ўт.. ўзбек тилида мавжуд қорагат ўрнида смородина, қорақайин ўрнида буқ, бўзтикан ўрнида будяк.. деб ишлатишнинг нима ҳожати бор? «ЎТА».

БЎЗТУПРОҚ Ўзлаштирилмаган бўз ер, экин экилмаган тупроқ ёки кулранг тупроқ. *Ўрта Осиё бўзтупроқларида карбонатлик даражаси бошқаларга нисбатан кучлироқдир.* М. Баҳодиров, Тупроқшуносликдан амалий машғулотлар.

БЎЗТУРҒАЙ Чумчуксимонлар туркумининг тўрғайлар оиласига мансуб, бўз рангли, асосан кумлоқ ва шўр жойларда яшовчи қуш. *Бунда қушлар учмас гур-гур, Бўзтўргай ҳам бўзламас.* А. Шер, Қадимий кўй. Осмондаги бўзтўргай, Бўзламасанг на бўлғай? Муштаккина жонингга Куйламасанг на бўлғай? «Қўшиқлар».

БЎЗЧИ 1 Бўз тўқувчи косиб. *Бўзчи билганин тўқир, мулла билганин ўқир.* Мақол. *Бўзчи белбоққа ёлчимас.* Мақол. — Сафар бўзчи кўзида ёши билан Анварни табрик қилди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Ғалаён кўтарғанлар олдиди қилич ялан-очиб Ҳорун бўзчи борарди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

Бўзчининг мокисидай югурмоқ (ёки қатнамоқ) Тўхтовис бориб-келиб турмоқ, кўп қатнамоқ; сарсон бўлмоқ. *Онажон биринчи ва иккинчи қаватнинг ноқулай зиналаридан бўзчининг мокисидай югурди.* Мирмуҳсин, Илдизлар ва япроқлар. Йигитни

қалтироқ босди, кўзлари бўзчининг мокисидай югурда бошлади. Ҳ. Шамс, Душман.

БЎЗЧИ II Зубтурумдошлар оиласига мансуб катта япроқли, майда бошоқсимон гулли, кўп йиллик ёввойи ўт. *Бўзчининг баргидан тайёрланган дорилар ичак ва меъда яраларини даволашда ишлатилади..* «ЎзМЭ».

БЎЗЧИЛИК Бўз тўқиши касби; бўз тўқиши билан шуғулланиш. *Бобом ҳам бўзчиликни яхши билар эди.* Ойбек, Болалик. *Бўзчилик — бу ердагиларнинг ота касби.* А. Мухтор, Оға-сингиллар.

БЎЙ I 1 Киши қоматининг баландлиги; гавданинг бошдан-оёқ кўриниши; бўй-баст, қомат. *Бўйи баланд одам.* Бўйи наст одам. *Бўйингга қараб тўн бич.* Мақол. *Ўзига енг бўлмаган ўзгага бўй бўймас,* Мақол. *Туядай бўй бергунча, Нинадай ақл берсин.* Мақол. — Гулнорнинг бўйи ўсиб, кўкраги тўлишиб, бутун гавдаси қиззик латофати билан яшидан чоқда, бойвачча.. уни кўз тагига олиб кўйган эди. Ойбек, Танланган асарлар. *Ўйингнинг ортидан ўтлар тераман,* Бўйингни бўйимга тенглаб кўраман. «Қўшиқлар». Кампир кўчага чиққанида, кўча эшигидан баланд бўйли, қош-кўзлари қон-қора ўғли Қодир кўринди. «Саодат».

2 Юқорига чўзилган кўйл баландлиги. Токчага бўйим етмаянти. — Девор ўлгуладай баланд-да, бўйи етмади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Бўй бермоқ 1) сувнинг чуқурлигини ўз бўйига ўлчамоқ. ..саёзликнинг нариги томонидаги дарё тармогига тушиб кўрган эди, чуқур экан, бўй бермади. Ж. Шарипов, Хоразм; 2) кўчма бўйсунмоқ, сўзга, гапга кирмоқ. [Роҳат Шарифға:] Кечирасиз, жазманингизни шу маҳалдан жиловлаб олмасак, кейин бўй бермайдиган бўлиб кетади. Уйгун, Ҳуррият. Бир фалокатни сезган нортуя эгасига бўй бермай, шаталоқ отиб, уни ўиқитибди.. М. Мансуров, Ёмби. **Бўйи(га) етмоқ** Бўйи ўсиб, балоғатга етмоқ. *Қизинг бўйи етса, қизи яхши билан қўшини бўл,* Ўғинг эр етса, ўғли яхши билан қўшини бўл. Мақол. — Бўйига етган қиз билан ўигит бир-бирлари билан топишсалар, бунга ҳеч ким қарши келмайди. С. Айний, Эсдаликлар. **Бўй эгмоқ** айн. **бўйсунмоқ.** Тўрахоновнинг кўзи олдиди.. бўй эгмаган Баҳорнинг, магрур турган Хайрининг юзлари яққол гавдаланди! Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин. Бир кезлар бўй эгмай

келган Сирдарё суви энди жиловланганича пишқириб, пастга отиляпти. «Ўзбекистон қўриқлари».

3 Тик турган нарсаларнинг баландлиги. Миноранинг бўйи. Бўйи узун терак. — Райондаги мактаб бинолари билан бўй ўлчашадиган мактаб биноси солдик. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

Бор бўйича қ. бор I. Бўй чўзмоқ 1) бўйи ўсиб баландлашмоқ, ўсмоқ; баланд бўлмоқ. Айни гўзалар бўй чўзиб қолганда, қора қурт унинг илдизини қирқа бошлийди. Г. Нуруллаева, Сўнгги довон эмас; 2) балогатга етмоқ. Қиз бола бўй чўзиб қолгандан кейин, йигит кишининг унинг уйига ҳадеб келавериши одобга ҳам, ахлоққа ҳам тўғри келмайди: қизнинг боши маломатга қолади. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар; 3) юқорига қўл чўзмоқ, узатмоқ. Қуёшли баҳор эртаси жуда ҳам ёқимлики, юрган сари юргинг келади, гуллаган олма шохларига бўй чўзиб, барра майсаларни босиб юргинг келади. А. Мухтор, Опа-сингиллар. **Кўкка (ёки фалакка)** бўй чўзган Жуда баланд, юксак; улугвор. Кўкка бўй чўзган бинолар. — Ерда ёпишиб ётган ниҳоллар, сув берилгач, қаддими ростлаб, кўйка бўй чўзди. Газетадан. Кўп қаватли гўзал уйлар кўкка бўй чўзиб туради. Газетадан. Янги мадрасанинг пештоқлари ҳам фалакка бўй чўзиб турарди. Мирмуҳсин, Меъмор. **Одам бўйи** Одам бўйи бараварида, одам бўйича. ..одам бўйи баланд кўтарилиб солинган каттагина шийтон, атрофи гулзор. Ойбек, Танланган асарлар. Жўрахон етиб боргандা, юздан ортиқ хотин-қиз одам бўйи бўлиб говлаб ўсган, кўм-кўк ёввойи ўтга ётирилган эди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Қамишлар икки одам бўйи ўсган, поёни кўринмас, шабадада бир оҳангда мунгли шовуллайди. Ҳ. Фулом, Феруза. **Терак бўйи** 1) бўйи терак билан баравар; баландлиги терак бўйига тенг. Мана, кун ҳам терак бўйи кўтарилиб қолди. С. Юнусов, Кутимаган хазина. Зиёбек бой уйидан чиқиб, ийнгичқазорга келганда, кун аллақачон ботиб, ой терак бўйи кўтарилиб қолган эди. Н. Фозилов, Дийдор; 2) терак баландлигида. Самолёт терак бўйи пасайди. Варрак терак бўйи чиқди. **Тизза бўйи** Тиззадан келадиган, баландлиги тиззага етадиган. Ўша иили қиши эрта тушиди. Устма-уст ёққан қор икки кунда тизза бўйи бўлди. М. Ҳазратқулов, Журъат. **Том (ёки наиза, одам)** бўйи

Ушбу нарсалар бўйига тенг. **Шу пайт рўпарамдан том бўйи бетон уюмлари ортидан лип этиб қулоқчин кийган**, узун бўйли йигит чиқди. С. Сиёев, Ёруғлик. **Нарх-наво ҳар кун том бўйи сакраб турибди**. Ойбек, Танланган асарлар. Жимжит кечқурун Самарқанддан чиқиб, кун наиза бўйи кўтарилганда, Темур дарвозасидан ўтди Н. Сафаров, Оловли излар.

4 Баъзи нарсаларнинг (уй, ер, майдон ва б.) узун томони. Бўйи олти метр, эни тўрт метр уй. — Унгур энига бир қулоч, бўйига бир ярим қулоч қилиб қазилаётган бўлса ҳам.. айтишга осон, қазишга қийин катта унгур эди. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

5 Куруқликнинг ариқ, дарё, денгиз кабиларга туташ жойи; қирғоқ, соҳил. **Дарё бўйи.** Сув бўйи. Ҳовуз бўйи. — Элмурод билан Абдурасул ийл бўйидаги тепаликка чиқдишар. П. Турсун, Ўқитувчи. **Саломатлигини совураётган одам** ариқ бўйида сув қадрини билмай ўтирган кишига ўхшайди. Газетадан. Рихси хола нафасини ростлаш учун ариқ бўйига чўнқайди. С. Зуннунова, Олов. Ҳовузнинг бўйида томингиз борми, Ҳастадай турибсиз, ҳолингиз борми? «Қўшиқлар».

6 (3-ш. эгалик аффикси билан) кўм. Да-вомида; мобайнида. Кун бўйи. Йил бўйи. — Аёл тун бўйи азоб чекиб, тонготарга яқин кўзи ёриди. П. Турсун, Ўқитувчи. Кечакўйлакчан чиқиб, кун бўйи совуқ едим. Газетадан. Бирам ширин, асрлар бўйи ҳаёт сувини ва дехқон қўлини кутуб ётган даштдагина шундай қовун битади. Й. Шамшаров, Тошқин.

Бўйида бўлмоқ Ҳомиладор бўлмоқ. - Саҳро воқеасидан уч ой ўтганда, бўйимда бўлиб қолганига ортиқ гумоним қолмади, — деди Ҳожи хола. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Шушу, қайтиб бўйида бўлмади. Бормаган доктори қолмади. С. Сиёев, Отлик аёл. Қизининг бўйида бўлмаётгани Қундуз опани ташвшига солар, кечалари уйқуларини олиб қочарди. Газетадан. **Бўйи(нгиз) етмайди** Уддасидан чиқа олмайсан, қўлинг қисқалик қиласи, қаршилик қила олмайсан. Биламан, сиз қўрқмайсиз! Суянган тогингиз баланд! Ўртоқ Носировга ҳеч кимнинг бўйи етмайди. А. Қаҳҳор, Синчалак. **Шу бўйи** 1) шу кўйда, шу ҳолда. Шу бўйи туни билан ийғлаб чиқибди. П. Турсун, Ўқитувчи; 2) шундан бўён, шу-шу. Шу бўйи мен Анварни қайтиб кўрмадим. Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ? Шу бўйи бир ҳафта Меъмор уйдан чиқмади. Мирмуҳсин, Меъмор.

БҮЙ II [ф. (بوي) – ҳид] Ҳид, ис. *Анвар.. қизнинг юзидан ўпди ва унинг түзигиган сочларини түгрилаб, ҳаётбахши кокилларининг муаттар бўйини ҳидлади. А. Қодирий, Мехробдан чайён. Лолалар яшил майсазор узра бўй таратиб, бош эгади. Й. Шамшаров, Тошқин. Сув сепилган кўчалардарайхон бўйлари билан қоришиб, тупроқ ҳиди анқиди. «Саодат».*

БҮЙ-БАСТ жуфт. с. Киши гавдасининг тўлиқ, яхлит кўриниши; қадду қомат, гавда, жусса. *Бўй-басти келишган ўигит. — Бўйи-бастингга онагинанг қоқиндиқ бўлсин, Мамадалижон. Н. Сафаров, Оловли излар. Кўз ўнгига бутун бўй-басти, гўзаллиги ва тароввати билан Қирмизхон гулдек яшнаб турарди. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар. Акрамнинг дид билан кийиниши, келишган бўй-басти унга ёқар эди. «Ёшлик». Зумрадни эслади. Унинг расо бўй-басти, қуралай кўзлари, лўпни юзи, ўнг бетидаги кулгичи.. кўз ўнгидан ўтди. С. Сиёев, Отлиқ аёл.*

БҮЙДОР I 1 Бўйи баланд; бўйчан, дароз, новча. *Бўйдор ўигит. — Бекнинг онаси ўрта ёшлардан ўтган, бўйдор, сочларига сал оқ оралаган нуроний хотин эди. А. Мухтор, Туғилиш. Қиз бўйдоргина, озғин экан. Н. Фозилов, Диidor.*

2 Баланд, ўсик. У наикал четида гуллаб ётган бўйдор ўсимликларга ишора қилиб, гапни бошқа ўзанга бурди. С. Нуров, Нарвон. Электростанциянинг иккита бўйдор мўрисидан буралиб-буралиб чиқаётган тутун кулранг осмонда ғойиб бўлади. Й. Шамшаров, Қаҳрамонлик йўли.

БҮЙДОР II [ф. (بودار, بودار) – муаттар ҳидли; сассиқ ҳидли] Үткир, муаттар ҳидли, хушбўй. *Бўйдор гуллар.*

БҮЙДОШ Бўйлари тенг; бўйи-бўйига мос тушувчи. Ҳабиба Ҳатибнинг Қутбия номли қизи билан бўйдош бўлиб, ҳар иккилари бу мактабдаги қизларнинг барчасидан катта эдишлар. С. Айний, Эсадаликлар.

БҮЙДОҚ Уйланмаган, хотин олмаган; сўққабош. *Бўйдоқ ўигит. Бўйдоқнинг ақли икки кўзида. Мақол. Ёмон отда юргунча, яёв юрган яхшироқ, Ёмон хотин олгунча, бўйдоқ ўтган яхшироқ. Мақол. — Ўигитнинг қўлида гулдай ҳунари бор экан, бўйдоқ экан, ўй-жойи тайин экан. Ойбек, Танланган асарлар. Бу чиройли.. жонон қиз, қурмагур, шаҳардаги ҳамма бўйдоқларни михлаб, арқонлаб, эгарлаб ташлади. С. Аҳмад, Сайланма.*

2 кўчма Дайди, бемаҳал эсган. *Нур тўкилган саъхонда бўйдоқ шамол билан ўйнап гиёхлар. Ш. Раҳмон, Юрак қирралари.*

БҮЙДОҚЛИК Уйланмаганлик, оиласизлик ҳолати, уйланмаган давр. *Подшонинг бўйдоқлигини Оқтош элининг ҳамма қизи ҳам билар эди. «Муродхон».*

БҮЙИМОДАРОН [ф. (بوي مادران) – оналар иси] Мураккабгулларга мансуб патсимон баргли, майда тўп гулли, кўп йиллик доривор ўт. *Оддий бўйимодарон адир ва қирлар, ўз ёқалари ва ўрмон чеккаларида ўсади. «ЎзМЭ». Бўйимодарон патсимон баргли кўп ўйлик ўт бўлиб, ер ости поясидан бўғиз барглари ва поялар чиқарди. «Фан ва турмуш».*

БҮЙИН I (3-ш. бирл. бўйни) 1 Одам ва умуртқали ҳайвонлар гавдасининг бош билан танани бириктирувчи қисми. *Ўтрини солсанг қўйнингга, Сиртмоқ тушар бўйнингга. Мақол. Хотин – бўйин, эр – бош. Мақол. — Тонгнинг майин шабадаси Нусратбекнинг бўйинларини ёқимли силаб-сийталади. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Тўрткўз бўрининг бўйнидан қаттиқ тишлаб, у ёққа-бу ёққа юлқилаб кўрди. С. Анорбоев, Ҳамсухатлар. Қора кўзлари учқун сочиб порлайди. Кўкраклар баланд. Бўйни оқ марвариддай силлиқ, лаблари эҳтиросли. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.*

Бўйин буқмоқ айн. бўйин эгмоқ 4. Бу даҳшатни, оғатни, у, эҳтимол, бир тақдир, бир зарурият.. деб тушунгандা, балки камтарлиқ билан бўйнини буқкан бўлар эди. Ойбек, Танланган асарлар. *Бўйин эгмоқ (ёки солмоқ) 1) бошни қуёйи солмоқ. Иккала от узоқ ўйл босиб ҳориганидан, оғир бошларини кўтаришга мажоли келмагандай, бўйинларини эгиб турарди. С. Анорбоев, Оқсой; 2) кўчма айбини бўйнига олмоқ, айбига иқрор бўлмоқ. Эгилган бўйинни қилич кесмайди. Мақол. — Шунда ҳам ўзидан паст деб юрган кишисига бўйин эггиси келмади. Ў. Ҳошимов, Қалбининг кулоқ сол; 3) таъзим қилмоқ. Кумуш уялиб, зўргагина салом берди ва Юсуфбек ҳожининг яқинига келиб, бўйин эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бўйин эгиб ҳаммаси, Таъзим қилиб туради. «Ойсулов»; 4) бўйсунмоқ. Душманга бўйин эгма. Мақол. — Эски раислар бўйин эгармикан бу ёш жувонга. И. Раҳим, Ихлос. Эшбоев бу тақаббур, безбет болани бўйин эшишга мажбур қилолмаган эди. «Ёшлик». **Бўйин қисмоқ айн. бўйин***

эзмоқ 2. [Отам] Бир кун эримнинг узоқ сашилга кетганини эшишиб, уйимга етим боладек бўйини қисиб кириб келди. М. И smoилий, Фарғона т.о.

2 Баъзи асбобларнинг ингичка узунчоқ қисми; бўғиз. Дуторнинг бўйни. **Шишанинг бўйни.** — Деворига толгул ва бўйни узун офтобанинг сурати солинган баланд айвон. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Нўш этиб, уйга келурман, ерда турмайдур оёқ, Шишалар бўйни узилсин, бош эгиб қон юиғласин. Ҳабибий, Девон.

3 *тех.* Ўқ, вал ва ш. к. нинг подшипникка ўрнатиладиган қисми. **Вал бўйни.**

Бўйин бермоқ Бўйсунмоқ, гапга кирмоқ, кўнмоқ. Убировга бўйин берини ёмон кўради. С. Аҳмад, Уфқ. Икки югигит чопа келиб, унинг жисловидан тутишди. Қора Баҳмал бўйин бермай, силтаб ташларди. С. Аҳмад, Жимжитлик. **Бўйин бурмоқ** айн. **бўйин товламоқ.** Сал норозилек қилиб, ишдан бўйин бурганинг боши балога қолар, бундайларга сургун, бадарга доим таҳдид салиб турарди. К. Яшин, Ҳамза. - Сиз, устод, бир нима дессангиз, биз бўйин бурган эмасмиз, — деди Меъморнинг чехраси очилиб. Мирмуҳсин, Меъмор. **Бўйин сунмоқ** айн. **бўйсунмоқ.** Номардларга асло сунма бўйинингни, пуч ёнгокқа тўлдиради қўйинингни. Мақол. **Бўйин товламоқ** (ёки тортмоқ) Бирор ишни бажаришдан, унга қатнашишдан бош тортмоқ. Дарвеш Али қўзголонини бостиришга Алишернинг ўзини юборинг. Ё Алишер бу ишдан бўйин товлайди, ё. бориб, фитнани бартараф қиласди. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. **Бу подшоҳимизнинг олий фармони, ундан бўйин товладиганларга у шафқат қилиб ўтирамайди.** К. Яшин, Ҳамза. **Бўйин тўлғамоқ** айн. **бўйин товламоқ.** Бизлар бамаслаҳат нима десак, у бўйин тўлғамас. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Бўйин қўймок** 1) кўникуб, бирор ишга кириша бошламоқ. Ғуломжон сўнгги кунларда меҳнатга бўйин қўйган бўлса ҳам, энди бундан ўзи қониқа олмади. Ҳ. Нуъмон, Фасллар; 2) кўнмоқ, бўйнига олмоқ, рози бўлмоқ. Аширбек ноилож жиянларининг гапига бўйин қўйди. «Юсуф ва Аҳмад». **Бу ишлар худонинг иши, кўн энди, Бўйин қўйгин Олонинг қудратига.** «Юсуф ва Аҳмад». **Бўйни боғлиқ** Тутқун, асир; эргаштириб, судраб юрилган. **Бўйни боғлиқ им овга ярамас.** Мақол. — **Бўйним боғлиқ ҳам эмас,**

ечиқ ҳам эмас. Қамоқ бўлмаса ҳам, қамоққа ўҳшайди. Ойбек, Танланган асарлар. **Бўйнига** 1) гарданига, зиммасига, устига. **Катта рўзгорнинг ҳамма гуноҳи раиснинг бўйнига..** Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. **Буларнинг барчаси унинг бўйнига қарз бўлиб ётарди.** М. И smoилий, Фарғона т. о.; 2) виждонига; виждонига ҳавола. **Нима уволи бўлса — ҳақ бўлсин, ноҳақ бўлсин — гувоҳнинг бўйнига, деб ҳукм қиламан.** «Луқмони Ҳаким». Мен қўллимдан келганини қилдим, энди [боланинг] уволи сизнинг бўйнингизга — ерсиз қоладими, етим бўладими.. А. Қаҳҳор, Асарлар. **Бўйнига арқон солмоқ** Мажбур қилмоқ. **Албатта, менинг бўйнимга бирор арқон солаётгани ўйқ.** Тушунган одам [колхозга] киради. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Бўйнига миниб олмоқ** 1) бўйсундириб, измига тушириб олмоқ. Эркак бошимни эгиб, қайтиб бораманми, унақада хотиним бўйнимга миниб олади. С. Аҳмад, Уфқ; 2) ишламай-нетмай бутунлай бирорнинг қарамоғига ўтиб олмоқ. **Кампир кўзига ёш олди:** -**Ўғилгинамнинг бўйнига миниб олган бу жувонсўхта.** «Муштум». **Бўйнига олмоқ** 1) ўз устига, зиммасига олмоқ. [Хомид:] **Башарти шу хизматни бажариб беришини бўйинингга олсанг, онт билан айтаманки, давлатимнинг ярмиси сенини бўлсин!** А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Марғуба оғирликни яна ўз бўйнига олмоқчи бўлиб турган эди.** С. Зуннунова, Кўк чироқлар. **Воҳидовга шишитиб қўйинши мен бўйнимга оламан.** С. Зуннунова, Янги директор; 2) рози бўлмоқ, кўнмоқ, кўникоқ. **Бир гап билан бойлаб бердим қўлмни, Бойлогоҳиман, бўйнимга олдим ўлимни.** «Рустам». **Биз жалод даррасига, оқ пошиш сургунига, хон болтасига, тўралар, бойлар калтагига чидашни бўйнимизга олганмиз.** С. Сиёев, Аваз; 3) иқрор бўлмоқ. **Самад, ўзинг гуноҳингни бўйинингга ол, шундай қиласанг, жазонг ҳам енгил бўлади.** «Ёшлик». **Бўлди энди, айбни бўйнимга олдим-ку ахир.** К. Яшин, Ҳамза. **Ҳамон айбни ўз бўйнингизга олмайсиз, астагфирулло.** А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Бўйнига осилмоқ** Бирорга хирадлик қилиб ёпишиб олмоқ. **Бунча менинг бўйнимга осилиб олдинг?** **Бўйнига тушмоқ** 1) гарданига, зиммасига, устига тушмоқ. **Башарти мажлисдан ўтказишса, бўйнимга катта қарз тушади.** А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Шундай қилиб, мовут менинг бўйнимга тушшиб турибди, денг?!** С. Зуннунова, Янги директор;

2) далил-исбот билан бўйнига қўйилмоқ. Айб кимнинг бўйнига тушди? Бўйнига қўймоқ 1) гарданига, зиммасига, устига юкламоқ, топ-ширмоқ. Мен ҳозир бой билан гаплашаман, ҳовлингни ўзингга қайтартираман, тўй харражатларини бойнинг бўйнига қўйман. Н. Сафаров, Танланган асарлар. ..келган совчиларнинг ўзларига ёқмаганига гуноҳнинг барини Кумушнинг бўйнига ағдариб жавоб берар, аммо иккинчи ёқдан тузукроқ жойни кўзлар эдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. 2) далиллар билан ўз айбига икрор қилмоқ. Салимбойвачча қоғозни қўлда маҳкам сиқиб, турур билан давом этди: -Бу нарса қўлмидами, ҳеч ким бирон айбни бўйнимга қўя олмайди. Ойбек, Танланган асарлар. Ёлғон айтмаган бўлса, юзлаштир, бўйнимга қўйиб берсинг! А. Қаҳҳор, Асарлар. **Бўйнида(ги)** Гарданида(ги), зиммасида(ги), устида(ги). Ўй-рўзгор, мол-ҳол, бола-чақа – ҳаммаси Холисанинг бўйнида эди. С. Нуров, Нарвон. Катта синглим Ойшахон тўртингчи синфда ўқиши. Ҳовлини супуриш, идиш-товоқларни ювиш ўшанинг бўйнида. Х. Тўхтабоев, Сариқ девни миниб. Аввало бўйнингдаги қарзингни уз, ундан кейин кигиз билан бигиз сўра-да. К. Яшин, Ҳамза. **Бўйнидан бойлагандай** Бирор ишамални бажаришга мажбурлик ҳолати; мажбуран, эрксиз равишида; истаб-истамай. **Бўйнидан соқит қилмоқ** Қутулмоқ, озод бўлмоқ. Улар эшакларни бўйниларидан соқит қилиш тўғрисида маслаҳат қилишибди. «Луқмони Ҳаким». **Бўйни ёр бермаслик** Бўйсунмаслик, ўзига эп кўрмаслик, истамаслик. Үқишига бўйни ёр бермаган Абдусаттор ёшлигига кўчак-кўнда сурдабиб юрди. «Гулдаста». Пўлатжон Абдураҳмонов ўз ота-онасига ёрдам бершидан бош тортуб, колхозда ишлашига бўйни ёр бермай, текин томоқ излаб, шаҳарма-шаҳар, қишиюқма-қишиюқ дайдиб юрибди. М. Абдуллаев, Текин томоқ. **Бўйни йўғон** кўчма Зўравон, муштумзўр; чапани одам. |Ўғлинигизнинг| Бошига бир мушт уриб, бир бурда қаттиқ нон берадиган бир бўйни ўйғонга тегмасам, мен ҳам юрган эканман. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Бўйни синмоқ** Мағлуб бўлмоқ, енгилмоқ. Канизлар эса: -Осимжон сўзида туролмади, бўйни синди-ку, – деб таъна қилдилар. Ж. Шарипов, Хоразм.

Бўйин II геог. Сув билан ажралиб қолган куруклик қисмларини, ҳатто материкларни бир-бирига қўшадиган тор, узунчоқ

ер бўлаги. Осиё билан Африка орасидаги Сувайш бўйнининг кенглиги 164 км га тенг. «Табиий география».

Бўйин III қ. х. Ҳайдалаётган ер майдонининг у бошидан бу бошигача бўлган масофа (тахминан 120–150 қадам).

Бўйинбог 1 Уй ҳайвонларининг бўйнига боғланадиган арқон ёки қайиш.

2 с. т. Галстук. У ўтар ўз сафида, кийинган содда, Бўйинбог кўкрагига қандай ярашган. Миртемир, Асарлар. Оқ кўйлаги ёқасига каштали бўйинбогини тақди. С. Нуров, Нарвон.

Бўйинтумор 1 Аёллар бўйнига тақадиган зийнат буюми.

2 этн. Ичига диний мазмундаги дуо ёзиб солинган тумор. Бўйинтумор ўрнига галстук Бойланади қизлар бўйнига. Уйғун.

Бўйинтуруқ 1 қ. х. Омочнинг иш ҳайвони бўйнига тақиладиган қисми. Қаёқдандир Қўшоқ пайдо бўлди. Қўлида бир тұп каноп ва битта бўйинтуруқ бор эди. Ҳ. Шамс, Жуволдиз. Ҳўқизнинг гарданига қўзи тушди: қорамтир жунлар тагида тери қўриниб турарди – бўйинтуруқнинг ўрни бу. Ш. Холмираев, Оғир тош кўчса.

2 кўчма Жабр-зулм, асорат, оғир меҳнат. Мустамлакачилек бўйинтуруғи. ■ У иккя ярим ўил бойнинг бўйинтуруғини сұради. Нима олди! Ойбек, Танланган асарлар. Умрбод омоч-бўйинтуруқни ўз гарданида тортишининг азобини кечирган дәхқонлар кўп. С. Аҳмад, Сайланма.

Бўйинтуруқламоқ Ҳўқизга бўйинтуруқ кийгизмоқ. Шундай қилиб, қўклам бўлди, хўжайин менга ҳўқизларни бўйинтуруқлаб: -Энди қўши ҳайдашга чиқасиз! – деди. «Эртаклар».

Бўйинча Иш ҳайвони бўйнига хомут остидан кийдириладиган, усти тери, ичига похол солинган ҳалқа шаклидаги от-улов аbzали. Ҳуснибийнинг дадаси Омонбий бўйинча тикар эди. Ф. Фулом, Шум бола. Тешабой отни дарвоза оғзида тўхтатди-да, бўйинчишини ҳам чиқармай, миниб, шаҳар томон босди. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

Ич бўйинча Катта бўйинча остидан кийдириладиган юмшоқ бўйинча.

Бўйинчадўз Бўйинча тикувчи уста, сарож. ..бозорда ўз маҳаллам, ўртогим, бўйинчадўз Омонбийнинг ўғли Ҳуснибийни учратиб қолдим. Ф. Фулом, Шум бола.

БҮЙИЧА кўм. (б. к. сўз билан) 1 Муво-
фиқ, биноан, кўра. Бўйруқ бўйича. Қонун
бўйича. ■ У. шарт бўйича Шоқосимга ов-
қат, ётиш учун жувозхона олдидан бир ҳуж-
ра берди. Ойбек, Танланган асарлар. Бир кун
кечаси у *[Отабек]* янги одати бўйича алла-
қаёққа кетган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.
Бу Ўроз ҳар кунги одати бўйича, жийдага
суялиб, ўзи ясаган кичкина дўмбирасини чала
кетди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Оид, тегишли, доир. *Классик* кураш
бўйича мамлакат чемпионати бошланди. Га-
зетадан. *Рота* бўйича навбатчи, кичик сер-
жант Назаров эшигади. Газетадан. Чиннига
гул солиш бўйича ишларни ишичи-рассом ба-
жаради. Газетадан. *Саводсизликни тугатиши*
бўйича ўқиши бир қадар йўлга тушиб қолди.
К. Яшин, Ҳамза.

3 Соҳасида, масаласида. Ҳотам ака бри-
гадаси мева етишириши бўйича биринчи
ўринга чиқиб олди. Назармат, Жўрлар баланд
сайрайди. *Станциянинг директори мен эмас,*
Сизсиз, қолаверса, министрликнинг асалари-
чилик бўйича инспектори ҳам сизсиз. «Муш-
тум».

4 Ҳолатида, шаклида. *Атроф тинч, сахро*
яратилган бўйича гўё қотиб қолгандай. К.
Яшин, Ҳамза.

5 Ҳудуд-жой номлари билан бирга ке-
либ, ҳаракат, ҳодиса ёки воқеанинг шу жой-
га таалуқли эканлигини билиради. *Туман*
бўйича. Вилоят бўйича. ■ Бултур бутун
Ўзбекистон бўйича нахтадан рекорд ҳосил
олинди. Газетадан. 1985 йили Европа бўйича
узун мўйловлилар орасида биринчиликни олган
туркиялик Люб Тўпчи ўз мўйловини беш мил-
лион лирага сугурта қилди. Газетадан.

Шу бўйича айн. шу бўйи қ. бўй I.

БЎЙЛАБ рвш. 1 Ёқалаб, ёқасидан. *Дарё*
бўйлаб. *Темир* йўл бўйлаб. ■ Ака-сингил —
Олияхон билан Абдураҳмон — Бўзсув бўйлаб
техникум томон йўл олдилар. Н. Сафаров,
Олияхон Султонова. Оёққа елимдай ётиша-
ётган сўқмоқ бўйлаб кетишди. Ў. Ҳошимов,
Қалбингга қулоқ сол. Улар Беруний майдо-
нидан ўтиб, кенг ва катта кўча бўйлаб
кетдилар. Ф. Мусажонов, Ҳури.

2 Иш-ҳаракатнинг йўналиш, амалга
ошиш доирасини, ўрнини билдиради. *Жаҳон*
бўйлаб саёҳат қилмоқ. Дала бўйлаб кезмоқ.
■ Шу куни Юсуфжон аканинг севикли шо-
гириларидан бири Тамарахоним Крим бўйлаб

гастролда эди. Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ.
Она биладики, энди ҳар наҳор Бутун Ватан
бўйлаб тўлишар баҳор. Ҳ. Олимжон. Эрта-
лабки шамол бу қоғозларни чўл бўйлаб учира
бошлади. С. Ахмад, Уфқ.

БЎЙЛАМОҚ 1 Ўз бўйи билан ўлчамоқ.
Сувни бўйламоқ. ■ Ўлан эсга келмайди,
ўйласам; *Корасув* бўй бермайди, бўйласам.
«Оқ олма, қизил олма». Ёр вадаси қийин
экан, дўстларим, *Дарёга ташлаом*, бўйим
бўйламай. «Кўшиқлар».

2 Бўйинни чўзиб қарамоқ; интилмоқ.
Ҳамсоямиз Қулмат половон бозорлаб келди.
Девордан бўйлаб, нарх-навони сўрадим. Т. Му-
род, От кишинаган оқшом. Қизчадан негадир
дарак йўқ. Саабархон айвондан ўша томонга
бўйлаб қўярди. С. Зуннунова, Гўдак ҳиди.
Нигора дадасининг ёнига бориб, секин газета-
га бўйлади. С. Зуннунова, Гўдак ҳиди. Ўзинг
яшаётган чаманзордан туриб, олисдаги, энди
сенга бегона бўйстонга бўйлайсан. «Ёшлик».

3 Сув, йўл ва ш. к. ни ёқалаб бормоқ. Йўл
бўйлаб бормоқ. Ариқ бўйлаб юрмоқ. ■ Юринг,
ўртоқ, ўйналиқ, дарёларни бўйлайлик. «Кў-
шиқлар». Дунёдаги энг мароқли саир бола-
лик ўиларини ўтказган кўчалар бўйлаб саир
ётиши бўлса керак. С. Сиёев, Отлиқ аёл. Йўл-
чи саватни кафтида тутуб, *Калковуз* сувини
бўйлаб, *Тахтапул* гузарига чиқди. Ойбек,
Танланган асарлар.

БЎЙЛАНМОҚ Ҳидланиб қолмоқ, саси-
моқ. Гўшт бўйланиб қолибди.

БЎЙЛАШМОҚ I Бирга айланиб юрмоқ,
саир қилмоқ. ..даражатларга отларини бой-
лашиб, иккиси ҳам кўл атофида бўйлашди.
«Эрали ва Шерали». У подшо саккизта ва-
зизи билан сўйлашиб, йўқ ердаги гапларни
ўйлашиб, дарёларни бўйлашди. «Луқмони
Ҳаким».

БЎЙЛАШМОҚ II Бўй ўлчашмоқ; тор-
тишмоқ, мусобақалашмоқ. Дўстлар билан ўз
касбимиз тўйлашдик биз, Баланд-баланд чўқ-
қиларни бўйлашдик биз. С. Абдулла, Қозо-
ғистон дафтари. *Тоғми* у дегинг келар ёки
хирмон, Кўк билан бўйлашувни қилар армон.
Газетадан.

БЎЙЛИ I Муайян бўйи бўлган, бўйга
эга. Баланд бўйли йигит. ■ Шу пайт кўча
бошида ўрта бўйли, қотмадан келган бир аёл
кўринди. Газетадан. *Кабинетга* баланд бўйли,
нозиккина, чиройли бир қиз кирди. С. Зуннун-
нова, Янги директор.

БҮЙЛИ II Исли, ҳидли, ҳиди бор. *Муттар бўйли гуллар.*

БЎЙРА [ф. بُورا – бўйра, бордон; қамиш] Тозаланган қамиш чўпидан тўқилган тўшама. Эсларингиздами.. Зокирхўжа қассоблар гилам устида ўтирганда, биз ўтиришга бўйра ҳам тополмас эдик. П. Турсун, Ўқитувчи. Гадойбой бўйрага чордона қуриб ўтириди-да, фотиҳа қилди. Ҳ. Ғулом, Феруз. Толзордаги тенаси бўйра билан ётилган ёзлик чойхонада одам унча кўп эмасди. С. Аҳмад, Сайланма.

Бир бўйра 1) эни-бўйи бўйра ҳажмича келадиган. *Бир бўйра ер.* .. ўйнинг орқа девори бир бўйра эни кесиб туширилган бўлиб, қорайиб кўринарди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бир бўйра ернинг пичани ўриб олинса, бир машина чиқаверади.* М. Аҳмаджонов, Балли, зарбдорлар! Рихсихон бир бўйрағина ерга экилган пиёзни ўтоқ қиласётган эди. С. Зуннунова, Гўдак ҳиди; 2) бир бўйранинг устига жой бўладиган. *Бир бўйра шоли. Бўйра пули тар.* Эски мактабларда талабалар ўтирадиган бўйраларни янгилаш учун вақти-вақти билан ота-оналардан олинган пул. -Чоғимда, пайшанба пули ҳам, сутурги пули ҳам, бўйра пули ҳам олмаса керак. Ё олармикан-а? - Йўғ-е, ўлибдими! М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ҳозирги эски мактабларимизда болалар ҳар пайшанба нон ёки ноннинг пулини олиб борадилар. Бундан бошқа бўйра пули, кўмур пули.. ҳам бор. Ойбек, Танланган асарлар.

БЎЙРАЧЎП эск. Бўйра тўқиши учун ишлатиладиган қамиш чўпи ёки бўйрадан синдириб олинган чўп. Домлани кўз қирлари билан кузатган ҳолда, бўйрачўпнинг бир ёнидан жиндек кертик қилиб, қўчқор ясадилар, сўнг иккови «қўчқор» уриштира бошладилар. П. Турсун, Ўқитувчи.

БЎЙРАФУРУШ [бўйра + ф. فروش – со-тuvchi] эск. Бўйра сотувчи, бўйра тўқиб, у билан савдо қилувчи. Бўйрафурушни ҳам арвоҳ ўриб кетди. «Гулихиромон».

БЎЙСАРА айн. бўйсира. Қандолатнинг қовоги ҳам очилиб, суратга тушаётган дугоналардай, Баронинг елкасига елкасини қўйиб, бўйсара туриди. И. Раҳим, Зангори кема капитани.

БЎЙСИРА Бўйларнинг паст-баландига амал қилган ҳолда саф тортиш; саф. Бўйсиранинг энг олдидаги турган қизча.. олдинга чиқди-да, қабрни айланиб ўтиб, қўлидаги

гулдастани ҳайкал тагига, мармар устига аваъилаб қўйди. А. Мухтор, Чинор.

БЎЙСИРА бўлмоқ (ёки турмоқ) Бўйига қараб сафланмоқ, сафда турмоқ. *Бу мактабнинг талабалари – ўстирип йигитлар бўйсира (саф) бўлиб, шарқий мақомга гурс-гурс қадам ташлаб ўтиганда, кўчанинг икки юзини одам тутуб кетар эди.* А. Қаҳхор, Ўтмишдан эртаклар.

БЎЙСУНДИРМОҚ Бўйсунмоқ фл. орт. н. Душманни бўйсундирмоқ. Ўз манфаатларини ҳалқ манфаатларига бўйсундирмоқ.

■ У орзуларини, туйгуларини иродага бўйсундириб, ўйлани ўзгартириш эди. Ойбек, О. в. шабадалар. Кўзингни ақлинга бўйсундир, бу ҳаммаси ишқ телбалиги. У. Исмоилов, Сайланма. Нарзи ҳақидаги ҳикояни қовушириши, мантиққа бўйсундирши осон бўлмайди. Н. Сафаров, Оловли излар.

БЎЙСУНМОҚ 1 Бирорнинг бўйругига, топширигига итоат қилмоқ; йўл-йўригига юрмоқ. Кўччиликка бўйсунмоқ. ■ Начора, отанинг ҳукми вожиб, унинг иродасига бўйсунмай иложинг ўйқ. С. Сиёев, Отлиқ аёл. Табиатнинг ҳеч кимга бўйсунмайдиган, бирордан сўраб ҳам ўтирайдиган ўз қонунлари бор. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Тан бермоқ, рози бўлмоқ, кўнмоқ. Тақдирга бўйсунмоқ. ■ -Raис ўз сўзларида шундай ноўрин, ноҳақ гапларни айтдишларки, бунга индамай қўя бериш ноҳақликка бўйсунни бўлар эди, – деди Элмурод. П. Турсун, Ўқитувчи. Зотан, «фотиҳа» ўқилгандан сўнг, тақдирга бўйсунишдан бошқа чора қоладими – суршиширишнинг бирон фойдаси бўладими? Ойбек, Танланган асарлар.

З қўчма Тобе, қаратилган, йўналтирилган бўлмоқ, хизмат қилмоқ. Бутун иш пахтани ўз вақтида ўнишиб-териб олиш вазифаларига бўйсунниши керак. ■ Гапнинг бошқа бўлакларга бўйсунмай, эргашмай, ўзаро мослашиб келган бўлаклари бош бўлак дейилади. «Ўзбек тили дарслиги».

4 Қарамоғида, раҳбарлиги остида бўлмоқ; итоат қилмоқ. Қўйи давлат идоралари юқори идораларга бўйсунади. ■ У ўзига бўйсунган командирларга вазифани содда, равшан тушунтириди. Ойбек, Қуёш қораймас. Ахир, у бевосита юқорига бўйсунади. Э. Самандаров, Дарёсини ўйқотган қирғоқ.

БЎЙСУНУВЧАНИК Итоаткорлик, тобелик; розилик. Васила Назаровна бу қиз-

нинг руҳида бўйсунувчанлик эмас, исёнкорлик борлигини кўриб, тутақиб кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбинингга қулоқ сол.

БЎЙЧАН Бўйи, қадди баланд; бўйдор, новча. *Бўйчан йигит.* — Қиз ҳали ёш бўлсада, бўйчан эди. Ойбек, Танланган асарлар. Жавҳар эса нозик қоматли, оқиши юз, кўзлари чақнаб турган, сочлари жингалак, бўйчан йигит. Ж. Абдуллахонов, Ҳонадон. Ногаҳон фалакка урган каби дўқ, Сўзсиз қотиб турар бўйчан тераклар. А. Орипов, Ииллар армони.

БЎЙЎСАР с. т. Қўлтиқ остида ёки чов орасида бўладиган без, бўйўсар без (эътиқодга кўра, гўё шу безлар шишган пайтда бўй ўсар эмиш).

БЎЙҚИЗ Бўйига етган, балоғат ёшидаги қиз. Бўйқизларнинг ўсмаю сурма, баргагу тиллақош қутиси ҳам ишга тушиб, неча кун, неча ойлар тўйга тўй, қўшиққа қўшиқ уланиб ётди. Т. Сураймон, Қорасоч.

БЎКА I Баъзи ҳашаротларнинг тухумидан чиқадиган, қўшқанотлилар туркумига мансуб курт (ўқалоқ); ҳайвонларнинг териси остида, ошқозонида, бурнида паразитларча яшаб етиладиган, қўшқанотлилар туркумига мансуб ҳашаротларнинг умумий номи. Қўй бўқаси. Қорамол бўқаси. — [Сигир] Мен етиб боргунимча, ўт чимдиди турари, етиб борганимдан кейин, менга бир қараб қўяди-да, худди сағрисига бўка тушгандай, яна ўйноқлаб қочади, — деди Шум бола. F. Ғулом, Шум бола.

БЎКА II шв. Сайғоқ.

БЎКАЛАК айн. бўка I.

Бўкалак (ёки бўкалаги бор) бузоқ Териси остида ўқалоги бор бузоқ. Ям-яшил қирларда бўкалак бузоқдай шаталоқ отиб юрган бир бола келиб-келиб хумга қамалган юрмондай бўлиб қолса. F. Ғулом, Шум бола.

БЎКАЛАМОҚ Бўкадан зарарланиб, касал бўлмоқ ёки иргишламоқ (от, мол ҳақида). Faflatда қолган, эсанқираган фашистлар ёмғирдек ёғилаётган ажали ўқидан қутулиши учун бўкалаган молдек қоча бошлиди. А. Муҳиддин, Ҳ. Тожибоев, Оташ қалбли қиз.

БЎКИРМОҚ 1 Овози борича бақирмоқ, ҳайқирмоқ. Бойиб кетсанг, бўкирма, Йўл юрганда сўқинма. Мақол. — Эгамбердиев маст туюдай бўкирди. А. Муҳиддин, Ҳадиа. Оллоберган тагин бир марта даҳшат билан:

«Айт, айт, манжалақи!» деб бўкирди-да, хотинининг сочини бўйнига ўраб бўғмоқчи бўлди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

2 Ўкирмоқ (асосан, ҳайвонлар ҳақида). Жума куни, қўйлар маъраган, туюлар бўкирган, отлар кишинаган. F. Ғулом, Шум бола. ..ҳўқиз икки марта устма-уст бўкирса, «ўлиб қолса, нима қиламан» деб, кечаси билан жинчироқ кўтариб чиқаман. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

3 Овози борича, бор овоз билан бақириб йигламоқ, уввос тортмоқ. Баҳромбек марҳумнинг жонсиз гавдасини қучоқлаб, бўкириб йиглар, на хотинига, на болаларининг фарёдига қулоқ соларди. «Ёшлиқ». Туролмади Ҳолиёр, Йиглаб берди бўкириб. «Ойсулув».

4 кўчма поэт. Қаттиқ, шовқинли товуш чиқармоқ (техника ва жонсиз нарсалар ҳақида). Ишонмасанг, ўқ отиб кўргил — бўкирворар саноқсиз қоя. Ш. Раҳмон, Юрак қирралари. ..ел кетма-кет бўкирар, бунга чидай олмаган шоҳ-шаббалар қарс-қарс синар, кекса ёғочлар «ғийқ-ғийқ» этиб, ёлбориши товуши чиқарар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Газ ҳамон бўкириб ёнар, куйған темирларни чиқариш давом этарди. П. Қодиров, Уч илдиз. Танклар ўкириб, автоматлар бўкириб, гиз-гиз ўтиб туришарди. Н. Сафаров, Оловли излар.

БЎКМОҚ 1 Нам тортиб, намиқиб кўпчимоқ, шишишмоқ. Сувда бўккан нон. Бўки қолган тахта. — Кеча ёмғир ёққан, ер бўкиб ётган бўлишига қарамай, ғўзапоя сугуришига тушшиди. Ойдин, Юрагида ўти бор. Гугурт қути ҳам қозонсочиқ остида бўкиб ётган экан, сув юзига қалқиб чиқди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

2 Сув шимиб, шилта, шалаббо ҳолатда бўлмоқ, ивимоқ. Ёмғирда бўккан Сафар ўзини торгина, олди очиқ ўллакка олиб, эшикни занжирлади. А. Қодирий, Мехробдан чәён. ..опанинг бўкиб кетган уст-бошига қараб, Юнусалининг юраги ачишиди. Ў. Ҳошимов, Камалак.

3 Керагидан ортиқ овқат еб, қорни шишиб, ўзини кўтара олмай қолмоқ. Олдимда тог-тог ишлар турсин-у, мен, бўкиб қолган сигирдек, оёғимни узатиб ётами? Ў. Умарбеков, Юрак сўзлари. Ҳалғанинг ҳовли кезиб, у ёқдан-бу ёққа юраётганини кўрган Мелиқул ота ҳайрон бўлди. «Бу баднафс бўкиб қолди, шекилли», деб ўйлади. Ё. Шукуров,

Қасос. Бўкиб қолдингми, очофат, тур ўрнингдан, терт тайёрла. Р. Файзий, Ҳазрати иенсон.

БЎКСА Гавданинг бел билан сон ораглиғидаги қисми; ёнбош суюги қиррасининг атрофи. **Бўксам оғрияни.** — Мана ўигирма кундирки, Аваз қалтак зарбидан бўксасини кўтариолмай, тор ҳужрасда шифтга беҳол термилиб ётибди. С. Сиёев, Аваз. *Саодат* кампир қўлуни бўксасига тираганча, паст, қийшиқ эшикдан ҳовлига кирди. «Саодат».

БЎКТАРГИ I Қарчигайсимонлар оиласига мансуб кўчманчи йиртқич қуш. Даشت бўктаргиси. — Бўктарги ҳар хил ҳашаротлар, майда кемирувчилар, қушлар, қалтакесаклар, қурбақалар ва б. жониворлар билан озиқланади. «ЎзМЭ».

БЎКТАРГИ II Эгарнинг орқасига боғлаб кўйиладиган лўла ёстиқча. Бўктарги оддий газламадан эски пахта солиб тикилади ва у сағриси камгўшт от устида эгарнинг текис, мустаҳкам туриши учун хизмат қиласди. «ЎзМЭ».

БЎКТАРМОҚ I Эгар орқасига бўктарги боғламоқ. Отларнинг чирғи, жаҳалдириқ, эгарини босиб, айшини тортди, кўрпачани солиб, бўктариб, зартанг-зебартанг қилиб, айш-пуштанини тортди. «Юсуф ва Аҳмад». Савутини бўктариб, Қалқонини тўнтариб, Йўлга тушди мард Ҳасан. «Равшан».

2 Юмалоқлаб ўрамоқ (мас., шинелни).

БЎКТИРМОҚ Бўкмоқ фл. орт. н. Шўрвага нон бўктироқ. — У [Эшқоби] ариқ бўйига чўзилиб оларди-да, қотган нонни сувга бўктириб ер эди. М. Ҳазратқулов, Журъат. [Жўра] Ярим пиёла сутга бир қисм сўкни солиб, бўктириб қўйди. Н. Назаров, Замон.

БЎЛА I Бўлиқ, етилган; меъёрига етган. Туйнугидан кўринмоқда қоплар тўла, Олтин каби тўқ ғонлари тоза, бўла. Ф. Гулом. Ҳар битта бўла кўсак қалбдан бемалол уриб, Кўмкўк томирларида жони билиниб турсин. «Ёшлиқ». Ҳусни тўлган, кўркам, бўла, Қарашимни асир айлади. Уйғун, Тонг қўшиғи.

БЎЛА II Опа-сингилларнинг болалари (бир-бирига нисбатан); холавачча. *Шу пайт* эшикдан холамнинг шаҳарда ишлайдиган ўғли — Рашид бўлам кириб келди. А. Кўчимов, Ҳалқа. Гўрдами, айланай, Асқад бўланг мен шўрликни қон қақшатиб кетиб қолгани рост. «Ёшлиқ». Ҳанифа унинг қўлига осилди: -Мени ўлдир, ўлдир, бўлажон! «Ёшлиқ».

БЎЛАЖАК кт. 1 **Бўлмоқ** I фл. кел. зам. шакли. Бу совға бўлажак ўлкамизга зеб, «Фарҳод ва Ширин»да ёзилганидек. Ф. Гулом. Шундагина аблажлар тезда яксон бўлажак. З. Диёр.

2 Бўлиши маълум бўлган, кейинчалик бўладиган, бўлгуси. Бўлажак куёв. — Ўрмонжон бу нарсаларнинг ҳаммасига бўлажак лаборатория, бўлажак клуб, кутубхона, дам олиш ўйи, радиотелефон, умуман янги қишлоқнинг куртаги деб қарап.. эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Бўлажак завжамни ўша ерда қўриб, ошиқи бекарор бўлдим. «Шарқ юлдузи». Майли, бугун бўлажак келинингиз билан танишайлик бўлмаса. «Гулдаста».

БЎЛАК I Бутуннинг бир қисми; қисм, парча, кесим. Энганиб, яшикдан икки бўлак кўмир олиб солди. С. Кароматов, Олтин қум. Қози пиёлани олдига қўйди-да, сўйилган анордан бир бўлагини олиб, ўрик қизил доналарни кафтига уқалай бошлади. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Нижоят, у жонлироқ кесилган гўшт бўлаклари қолиб, бундайроқларини олиб, узата бошлади. М. Мансуров, Ёмби.

Бўлак-бўлак қилмоқ Пора-пора қилмоқ, ўлдирмоқ. Душманларни бўлак-бўлак қилмадим, Қайтайнин, дод қолди юрак ичиди. «Юсуф ва Аҳмад». Гап бўлаги тлш. Гапни ташкил этган ҳар бир мустақил сўз ёки сўз бирикмаси.

2 Нарсаларнинг тортиб, ўлчаб ажратилган ҳар бир қисми, донаси, ўрами. Бир бўлак совун. — Мирзакаримбойнинг хотини бир катта бўлак чойни Йўлчиға бериб, Гулнорни имлади. Ойбек, Танланган асарлар. Тўйимизнинг эртасига совгага икки бўлак кирсовун олиб келган. С. Аҳмад, Уфқ.

3 сфт. Бошқалардан фарқ қиласиган; бошқа, ўзга, бошқача. Бу бўлак гап. У бутунлай бўлак одам. — Бундай пайтларда у ҳеч нарсани эшитмайди, ҳеч кимга қулоқ солмайди: ўзига хос бир бўлак дунёда — хаёл дунёсида яшайди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Ундоқ эмас, янга, энди замон бўлак, энди давлат ҳисоб-китоб билан барака топади. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

4 Ўзига мустақил, алоҳида, ажратилган; бошқа-бошқа. Уларнинг рӯзгорлари бўлак. — Ҳар кимнинг гўри бўлак! Н. Норқобилов, Тўқнашув.

Бўлак қилмоқ I) қисмларга бўлмоқ. Кўрсат ўйни, не кунларни соларман, Аждар-

ҳони неча бұлак құларман. Фозил шоири; 2) оила-рұзғорни ажратмоқ, бошқа қилиб қўймоқ. Рұзғоримизни бұлак құлдик.

5 күм. взф. (ч.к. сүз билан) Бошқа, ташқари. Бундан бұлак ғаптам ийқ. — Элмурод, әрталабдан бери нон-чойдан бұлак ҳеч нараса емаганликдан, күнгли озғанлигини сезди. П. Турсун, Ўқитувчи. Карим аканинг ота-онаси эрта ўлиб кетген. Фазилат опадан бұлак ҳеч кими ийқ, камбағалгина ыигит эди. М. Ҳазратқұлов, Журъат. Укасидан бұлак Ҳамидан-нинг якыни қолмади. «Ёш күч».

БҰЛАКДАН шв. рвш. Қайтадан, қайтадан, бошқатдан. Аризанғиз бұлмайды, бұлакдан ёзинг. — Шомирот Арасхонга гапирган ғапнин тилемчилик құлған одамларға бұлакдан мақұллаб чиқды. «Ўзбек халқ дostonлари». Нурали Ғиротнинг айл-пуштанини бұшатыб, қашлаб, супуриб, бұлакдан әгарлади. «Нурали».

БҰЛАКЛАМОҚ 1 Бұлакларға, қисмларға ажратмоқ, бұлмоқ, парчаламоқ. Бутунни бұлакламоқ. — Дарвозасин бир тениб, Бұлаклаб синдириб кетди. «Гүлнорпари». Қыз тогорачадан битта сабзи олди-ю, сочиққа артди, сұнг шошилмай бұлаклади. С. Сиёев, Ерғелик.

2 Бошқалардан ажратмоқ, алохидә қилмоқ. Отни бұлакладим.

БҰЛАКЧА 1 Кичкина бұлак, парча; бұлакнинг бұлаги. Тош бұлакчалари. — Бир неча ҳафтами, ойми, сен яшаган ана шу жойда алланарсанг қолғандай бұлади. Аллақаеринг жис жетиб кетади! Шунда қалбининг кичик бир бұлакчасини қолдирғандай ҳис қиласан. Р. Файзий, Ҷұлға баҳор келди.

2 Бошқаларидан, аввалгиларидан бирор жиҳати билан ёки тамомила фарқланадиган; бошқача, үзгача. Бұлакча штрафтот. Бұлакча қараши. — Төг-яйловенинг гашти бұлакча. «Ёшлик». Обиджоннинг бу қараши аввалғи бефарқ қараашлардан мұтлақо бұлакча эди. И. Раҳим, Зангори кема капитани. Ҳатто қилибман, сен олов экансан, бұлакча ыигит экансан. Ойбек, Танланған асарлар.

БҰЛАЛИ Яхши, меъерда ўғсан, дуркун, бўлиқ. Бўлали бола. Бўлали қўзилар. — Бўлали бола Нуралиниң кўзига бирор билан қучоқлашиб турғандай бўлиб кўринди. «Нурали». Ёшлигидә ҳам бўлали бола эди, кўзимга таниш кўриниб турпти. Ойбек, Танланған асарлар.

БҰЛАЛИК 1 Етилганлик, тўлиқлик, барвасталик. Гавданғиз, бўлалигингизга қараганда.. тоғни урса толқон қиладиган азамат ыигит кўринасиз. Ф. Ғулом, Тирилган мурда.

2 Меъёр даражасида бўлган; бўлали. Бир қиз кўрдим бўлаликкина. Газетадан. «Каримахон, бўлалик туғибсиз» дейши биланоқ хола «ҳай-ҳай, туғ денг, опогойи, туғ-туғ» деганини эслатди. Мирмуҳсин, Ҳикоялар ва қиссалар.

БҰЛАР 1 Бўлмоқ | 1 фл. сфш. Бўлар иш бўлди. Бўлса бўлар, бўлмаса говлаб кетар. Мақол. — Уғапга туттмаганида, чол бошини кўтариб, сағни кўрган бўларди. Н. Норқобилов, Тўқнашув.

2 кесим взф. Етар, бас, кифоя. Шу ҳам бўлар. — Отабекнинг бу сўзларидан кейин понсадбоши: «Энди бўлар», дегандек қилиб, қушбегига қаради. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БҰЛАР-БҰЛМАС 1 рвш. Бўлмасданоқ, бўлай деб қолганды. Бечора турмуш қилганига бир ишл бўлар-бўлмас шу дардга ийлиқ-қан экан. А. Қаҳҳор, Минг бир жон. Бўлар ётганига ярим соат бўлар-бўлмас, тахминан юз эллик метр наридаги якка бута хиёл қимрлади. А. Қаҳҳор, Асарлар.

2 Бирор иш, хатти-ҳаракатга асос, баҳона бўла олмайдиган; бўлмағур; арзимас. Бўлар-бўлмас ғап. Бўлар-бўлмас ғапларни гапираверма. — Аҳмад бригадир бўлар-бўлмас ғапларни айттиб, Нусратбекнинг фикрини чалғитишни истамади. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

Бўлар-бўлмасга Арзимаган нарсага, ғапга. Анзират хола ҳам юраги торгина бир кампир, бўлар-бўлмасга ҳархаша қиласди. А. Қаҳҳор, Қўшинишидан жуда ёқимтой, қаттиқ ғапирамайди, бўлар-бўлмасга тутақиб ҳам кетмайди, сабр-тоқатли бир киши. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

БҰЛАШМОҚ 1 Бўлиб олмоқ; бўлишиб олмок, ўзаро тақсиламоқ. Бир загорани бўлашиб едик. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. Бир қоп ёнғоқни болаларга бўлашиб берадётсам, Иброҳимжон ёнимда турган экан. «Асия».

2 Тарафини олмоқ. Энди салом берганда ҳам сўрашмайман, Бирорлар ғап отганида бўлашиб майман. М. Юсуф, Уйқудаги қиз.

БҰЛЖОР [мұғ. бўлзўўр / бўлзўў – келишганлик, шарт, ваъда] тар. 12–19-асрларда

Мовароуннаҳр ва Ҳурсондаги туркй салтанатлар ҳарбий қисмларининг келишув асосида тўпланадиган жойи; ваъдагоҳ; ҳарбий позиция.

БЎЛИБ I 1 Бўлмоқ I фл. рвдш. *Жами (ҳаммаси)* бўлиб ўн киши. Нима бўлиб ўиқилганимни билмайман. — Ўрмонжон қўшни колхозлардан келган меҳмонларни кузатиш билан бўлиб, ўйига хийла кеч келди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 От туркумидаги сўзлар билан бирикиб, «вазифасида», «сифатида», «ўхшаб» маъносида ишлатилади, мас. тракторчи бўлиб ишламоқ, ўрнак бўлиб хизмат қилмоқ. — Самарқандлик бир бойга қарол бўлиб ёлланди. Ойбек, Танланган асарлар. Чорладим булбул бўлиб: *Шоҳиста, кел, Шоҳиста, кел!* А. Шер, Қадимги куй. Ҳар тонгда қуёш унга ўигит бўлиб боқади. «Гулдаста».

БЎЛИБ II Бўлмоқ II фл. рвдш. Иккига бўлиб, ярмини менга берди. — Ботир акам тўғри айтяптилар, — деди Махсум унинг сўзини бўлиб. С. Аҳмад, Ҳукм.

БЎЛИБ-БЎЛИБ тақр. с. рвш. 1 Бўлакларга бўлиб, бўлак-бўлак қилиб; бўлаклаб. Овқатга гўштни бўлиб-бўлиб солмоқ. Конфетни болаларга бўлиб-бўлиб бермоқ. Қарзни бўлиб-бўлиб тўламоқ.

2 Ҳар бирини ёки ҳар бир қисмни алоҳида, айрим-айрим ҳолатда. *Юкни бўлиб-бўлиб ташимоқ.* Дорини бўлиб-бўлиб ичмоқ. — Тўхта-чи, бу сўз бўлиб-бўлиб ёзилган, демак, биттамас, у учта бўлса керак. К. Яшин, Ҳамза.

БЎЛИМ 1 Қисм, хона ва ш. к. га ажратилган нарсаларнинг ҳар бир қисми, хонаси; бўлмаси. Бинонинг бўлимлари. Кеманинг бўлимлари.

2 Идора ва турли ишхоналарнинг маълум иш билан шуғулланадиган ҳар бир қисми; муйян идорага қаравши куйи идора, шўъба. *Вазирликнинг кадрлар бўлими.* Институтнинг бўлимлари. *Шаҳар молия бўлими.* — Вакилларнинг унча катта бўлмаган аппаратида озиқ-овқат, молия ва маъмурий бўлимлар бор. Ш. Холмирзаев, Сўнмас ўт. *Маориф бўлимида иш қизгин эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Маҳвашнинг отаси — район молия бўлимининг мудири.* Т. Ашурор, Оқ от. *Нусратбек алоқа бўлимига икки-уч марта бориб, ўйи билан гаплаша олмади.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

3 Магазин, музей, омбор ва ш. к. нинг бир турдаги нарсалар тўпланган (кўйилган) ҳар бир қисми. *Магазиннинг пойабзал бўлими.* Музейнинг қадимги дунё бўлими. —

Магазинда ҳозир ўн бешта бўлум ишлаб турриди. Газетадан. *Вақт ўтказмай, [магазиндан] ўзингизга керакли бўлимда бир зумда ишингизни битириб чиқасиз.* Газетадан.

4 Илмий иш ёки бадиий асарнинг, даврий нашрлар ва тўпламларнинг ҳар бир мустақил қисми. *Диссертация беш бўлимдан иборат.* Романинг учинчи бўлими. Журналнинг библиография бўлими. Газетанинг эълонлар бўлими. — Бирор абзацга келиб, сўнгра қараса керак, деб ўйладим. Йўқ, бир неча бет ва ҳатто катта бир бўлимдан ҳам ўтиб кетди, қарамади. Ойдин, Уялди шекилли, ерга қаради. Студентлик чоғларимда редакциялардан бирига шеър олиб бордим. Бўлимдагиларга маъқул бўлиб, олиб қолиши. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

5 Ўлчов асбобларининг кўрсаткичлари оралиги. *Термометр бўлимлари.*

БЎЛИМЛИ кам. қўлл. 1 Бўлали, бўлиқ, дуркун, етилган. Беклар, қадимнинг бўлимли ўигити деб, унинг [Тўғонбекнинг] елкасини қоқдилар. Ойбек, Навоий.

2 Ишнинг кўзини биладиган, ишбила-мон. Ёш бўлса ҳам, ўзи бўлимлигина, қизларга бошроқ. «Юсуф ва Аҳмад».

БЎЛИМСИЗ кам қўлл. айн. ландавур. — Аканг жуда тентак, жуда бўлимсиз ўигит, — деди ниҳоят тўнғиллаб бой. Ойбек, Танланган асарлар.

БЎЛИМЧА Бўлим ичидаги, таркибидаги кичик бўлим; шуъбача. *Идоранинг бўлим ва бўлимчалари.* Диссертациянинг бўлим ва бўлимчалари.

БЎЛИНИШ 1 Бўлакларга, қисмларга, шохобчаларга ажралиш. *Маъмурий бўлинши. Сонларнинг касрсиз бўлинниши.*

2 биол. Энг содда организмларнинг иккига ажралиб урчиши. *Ҳужайранинг бўлинниши.*

БЎЛИНМА 1 мат. Бир соннинг иккичи сонга бўлиниши натижасида келиб чиқкан учинчи сон, бўлиш амалининг натижаси. *Mac., 18 : 6 = 3.* Бу ерда 3 сони бўлинмадир. «ЎзМЭ».

2 ҳарб. Йирикроқ ҳарбий қисм таркибидаги кичикроқ ҳарбий бирлик (мас., полкда — батальон, дивизион; батальонда — рота). *Миномётчилар бўлинмаси.* Ўқчилар

бўлинмаси. — Бўлинма кечагина душман батареяси турган тепаликни айланиб ўтди ва жансиз илгарига қараб юрди. А. Қаҳдор, Асарлар.

БЎЛИНМАС Бўлиб, ажратиб, тақсимлаб бўлмайдиган. «Атом» юонча сўз бўлиб, «бўлинмас» деган маънони билдиради.

БЎЛИНМАС ФОНД Жамоа хўжаликлари, ширкат хўжаликларининг аъзолари ўртасида тақсимланмайдиган жамғармалар. Бу ўйл кўпгина хўжаликлар жамоа даромадининг деярии 30 фоизини бўлинмас фондларга ажратмоқдалар. Газетадан.

БЎЛИНМОҚ I (фақат кўм. фи. взф.) **БЎЛМОҚ I** фл. мажҳ. н. У [Отабек] эгарлаб бўлинган отини ҳовлига қараб етаклай бошлаганда, ҳалиги қараб турган бош ҳам дөврдан қўйига тушиб ўйқолди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БЎЛИНМОҚ II **БЎЛМОҚ II** фл. мажҳ. ва ўзл. н. Ёнгоқ иккига бўлинди. Сўз бўғинларга бўлинади. Айрилганни айиқ ер, бўлинганни бўри ер. Мақол. — Бир парча гўшт ўн парракка бўлинди. М. Мансуров, Ёмби. Жангчилар, кичик гурухларга бўлинниб, қишлоқ оралаб кетдилар. Ойбек, Қуёш қораймас. Болам, оиласининг иккига бўлинниб туриши қийин. Мирмуҳсин, Умид.

БЎЛИНУВЧИ 1 Бўлакларга, қисмларга ажралувчи, ажраладиган.

2 мат. Бирор сонга бўлиниши керак бўлган иккинчи сон.

БЎЛИС [р. волость – эгалик қилмоқ] с. т. тар. 1 Ўтмишда Россия ва унга тобе ҳудудларда уезд таркибидаги бир қанча қишлоқни ўз ичига олган маъмурий бўлинма. -Мингбоши, – деди у [жоким].. – Бўлисингда ишга чиқмайдиган битта ҳам одам бўлмаслиги керак! М. Исмоилий, Фарғона т. о. Андижон атрофидаги Кўқончишлар бўлисида рўй берган воқеа маъмурларни гоят таҳликага солиб қўйди. «Фан ва турмуш». Бўлис маҳкамасининг кенг ойна равонли ёргу хонасида гоҳ турриб, гоҳ ўтириб, тинмай ўй суряпти. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

2 Шундай маъмурий-ҳудудий бўлинма ҳокими. Бўлисимиз Рассоқвойининг қоғози билан кечга шаҳарга тушиб, китоб, дафтар, қоғоз, қалам, яна аллақанча дов-даскак олдим. Х. Фулом, Машъял.

БЎЛИШ I **БЎЛМОҚ I** фл. ҳар. н. [Эшвой] Камбағал бўлишига қарамай, Йўлчининг ои-

ласига қўлдан келганча ёрдам кўрсатар эди. Ойбек, Таңланган асарлар. Ким эдик?.. Бу саволга бериладиган жавоб ҳам қизиқарли бўлиши керак. Н. Сафаров, Оловли излар. Овчи бўлиш учун қизиқишининг ўзи кифоя қўлмайди, нишонга тўғри ура билиш зарур. Шукрулло, Сайланма.

МАҶЛУМ БЎЛИШИЧА крш. с. Шу (нарса) маълум бўлдики, аниқланишича. **МАҶЛУМ БЎЛИШИЧА**, булар бу ерга ўтиргани эмас, бир одамини қидириб киришган экан. А. Қаҳдор, Оғайнилар.

БЎЛИШ II 1 Муайян қисм, бўлакларга ажратиш; тақсимлаш. **Даромадни колхозчиликар ўртасида бўлиш.** Пулни тенг бўлиши.

2 мат. Бир сонни иккинчи сонга тақсимилаш амали.

БЎЛИШЛИИ: бўлишили феъл тлиш. Тасдиқни ифодаловчи феъл шакли. зид. **бўлишез феъл.**

БЎЛИШМОҚ I **БЎЛМОҚ I** фл. бирг. н. Дўстлар ўйланниб турриб, кейин баҳтларини синамоқчи бўлишибди. «Эртаклар». Илгари «синглим» деб турган ўигитлар, сал ўтмай, «она» дейдиган бўлишибди. А. Қаҳдор, Мастон.

БЎЛИШМОҚ II Кўмаклашмоқ; ён босмоқ, тарафини олмоқ. Бўлмаганга бўлишма. Мақол. Ёмон ёвга бўлишар. Мақол. — Сизга Шукуржон айтган экан-ку унинг қанақа ишлар қилганини, нима қилардингиз унга бўлишиб. О. Ёқубов, Ота изидан. Ўн тўрт кунда осмонда ой тўлишаркан, Мехнаткашлар бирбира га бўлишаркан. «Кўшиқлар».

2 этн. шв. Битишмоқ, унашмоқ, келишмоқ. Асрорқулнинг ўғли Ёдгорбой аскарликни битириб келганда, Ҳайдар отанинг жиянига бўлишамиз, деб туришган эди, мана бу уруш чиқди-ю, тўй кейинга қолди. А. Қаҳдор, Асрор бобо.

БЎЛИШМОҚ III 1 **БЎЛМОҚ II** фл. бирг. н. Тенг бўлишмоқ. — Ўрмонжон Абдусаматқори билан тил биринтириб, икки юз ўигрма беш саржин ўтинг сотган ва пулни иккovi бўлишиб олган. А. Қаҳдор, Қўшчинор чироқлари. Ифтордан сўнг чуғурашиб, рамазон айттиб, ўигилган нарсаларимизни бўлишиб бўлгач, каттаталар олдига секин бўйларимизни кучимиз етгунча чўзишиб борардик. «Ёшлик».

2 кўчма Ўргада баҳам кўрмоқ. Топганини бўлишмоқ. — У [Фотима] мақтаниш учун эмас, балки ўз қувончини бирдан-бир яқин

қариндошлари билан бўлишмоқчи, улардан.. яхши сўзлар эшишмоқчи эди. П. Турсун, ўқитувчи.

БЎЛИШСИЗ: бўлишсиз феъл тли. Инкор ифодаловчи феъл шакли. зид. **бўлишили феъл.**

БЎЛИҚ 1 Яхши ўсган, дуркун; тўлишган; тўла, семиз. *Лаълининг бўлиқ гавдаси унга икки-уч ёш улугворлик қўшиб турар, яқинда мактабни битирган қизга ўҳшамасди.* Д. Нурий, Осмон устуни. *Тез-тез нафас олганида, бўлиқ кўкраклари кўтарилиб-кўтарилиб тушади.* Т. Ашурев, Оқ от. *Бу париваши.. жиякли қизил атлас лозими ял-ял ёниб, бўлиқ болдирини қучоқлаб турган, ўзи алвон турли гулларни сугориб юрган Шаҳзодаҳон эди.* К. Яшин, Ҳамза. Шарофат хола қуртхонага кириб, сўкчакдаги вишиллаб барг еб ётган бўлиқ қуртларни кўриб, ҳанг-манг бўлиб қолди. Файратий, Довдираш.

2 Бўрсилдоқ, кўпчиб турган, бўз. Бирор бўлиқ ерга омоч соляпти, бирори ыш-ыш ўғилларини ёнига олиб, ариқ ковлаб, юқорига тупроқ отади. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва ўйллар. Бўлиқ тупроқ бағрини ёриб, нозикяшил майса ўйғонди. «Саодат». ..аллақаёқда бўғиқкан момакалдироқ гулдураб, беозоргина ёмғир савалаб ўтди, бўлиқ тупроқ ҳиди анқиди. А. Мухтор, Чинор.

3 Яхши ривожланган, баравж; тиқмачоқ. Буғдои шундай ўсиқ ва бўлиқ эдики, бу ма-софадаги *пастқам тепаликлар, сойликлар билинмасди.* О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса. Қовуналар бўлиқ палак орасидан мўралаб, мени уз деяётгандек. Газетадан. *Пахтакорларимиз асосий эътиборни.. бўлиқ кўсак тўплашга қаратдилар.* Газетадан. *Ғўзанинг шохларида маржондек тизилган бўлиқ, семиз кўсаклар гўё чимматларини очиб, жамолини кўз-кўз қилаётган гўзал қизларга ўҳшайди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

4 Мўл, баракали (ҳосил ҳақида). Бўлиқ ҳосил билан саҳи куз келди. Э. Раҳим, Янги қадам. *Ўз вақтида, хатонинг олдини олиб берилган ишлов ғўзаларнинг бўлиқ ҳосилга киришига ёрдам берди.* Ж. Абдуллахонов, Тўйга келинглар.

БЎЛИҚМОҚ Тўлишмоқ, чирой очмоқ. *Тўла унинг [Самаддинг] санаторийдан анча бўлиқиб, тарам-тарам қизил югурни келган иссиқ юзига ҳавас билан тикилиб: -Тузуксанку, - деди.* М. Исмоилий, Бизнинг роман.

БЎЛКА [пол. bulka – кичикроқ юмалоқ нон] с. т. Буғдои унидан тайёрланган, кўпинча гишт шаклидаги узунроқ нон. Оқ бўлка. *Ширин бўлка.* ..кейинги ҳафтада, ўртоқлар, меҳнат интизоми заводимизда худди сувга тушган бўлқадек бўшашиб кетди, – деди Мирҳайдаров. С. Абдуқаҳор, Санамай саккиз дема.

БЎЛМА 1 айн. хона. Икки бўлмали кичкина, пастқам уй, томи босай деб турнибди. С. Сиёев, Аваз. *Келин-куёв хонага киришиди.* Уй эгаси нариги бўлмага ўтиб, нимадир деб гўнгиллади. С. Сиёев, Аваз. *Низом хушлар-хушламас овқатланганидан сўнг, ётоқ бўлмага кирди.* «Ёшлиқ». Дўкон икки бўлмадан иборат эди: кичкина айвончадан ўтиб кириладиган даҳлиз ва соч-соқол олинадиган ичкари хона. С. Сиёев, Ёргулик.

2 айн. бўлим 2. *Фабрикаларнинг ишга қаҳириувчи гудоклари чалинди: бўлмаларда, цехларда, станоклар ёнида яна қизгин ҳаёт бошлианди.* Туйгун, Станоклар ёнида.

БЎЛМАГАН 1 Бўлмоқ 1 фл. сфдш. *Уйимизда меҳмон бўлмаган кун ўйқ.* У ҳеч вақт бу ерда бўлмаган. — *Поэзиянинг менга маълум бўлмаган сирларини айтиб берди.* Шукрулло, Сайланма. *Меҳмондўст бўлмаган одамдан яхшилик кутилмайди.* «Фан ва турмуш».

2 Асоси ўйқ, бўлмагур, пуч. Бўлмаган гап. Бўлмаган хаёллар.

БЎЛМАСА 1 Бўлмоқ 1 1 фл. 3-ш. бўлишсиз шакли. Бўлмаса, бўлмас! *Униси бўлмаса, буниси бўлар.* Бир балоси бўлмаса, шудорда қўйруқ на қилур. Мақол. — *Зарур иш бўлмаса, ҷақиритиармиди.* «Гулдаста».

2 зидл. боғл. Акс ҳолда, ўйқса. Ҳар куни хонадонимизда янги гап чиқиб туради. Бўлмаса, қайнонамнинг ўйқуси келмайди. Газетадан. *Уйлансан, Маҳбубага ўйланаман, бўлмаса, фронтга ариза бериб кетаман, деб икки оёгини бир этикка тиқиб турив олди.* С. Аҳмад, Уфқ.

3 кри. с. Шундай бўлса, шундай бўлган тақдирда, у ҳолда. Бўлмаса, нима қили дейсиз, яна икки ўйл кут, дейсизми? М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Майли, бўлмаса, бориб жиндек мизгиб олай.* С. Аҳмад, Ҳукм. Қизингни Тошкент жўннатишга кўн, бўлмаса. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бўлмаса, ҳозир борайллик-да, кейинги мажлисда ёзармиз. Ҳамза, Танланган асарлар.

Ё бўлмаса Ё, ёки, ёхуд. *Кампирнинг аҳмоқлиги, ё бўлмаса, душманингизнинг иғвоси учун мени шундай дейишга қандай тилингиз борди?* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. ..ё бўлмаса машу *[мана шу] қилитириқ бўйнингдан жонингни суғуриб оламан!* М. Исмоилий, Фарона т.о.

4 Демак, маълум бўлдики. *Бўлмаса, илгаридан эрингизнинг ўша ҳаракатларини ҳам билар экансиз-да?* А. Қодирий, Утган кунлар. *-Бўлмаса, мени хушламабди-да!* – деди йигит чолнинг сўзини бўлиб. М. Исмоилий, Фарона т.о.

Бўлмасам-чи Тасдиқ жавоб сифатида ишлатиладиган ибора. — *Бўлмасам-чи, — деди Элмурод, — ўзим курашга тушимаймандада. Тушсан, бу полвон писанд эмас, кўтариб ура бераман!* П. Турсун, Ўқитувчи. *Бўлмасам-чи!* Теварак-атрофда мен кўрмаган жой иўқ. М. Осим, Ибн Сино қисаси. *Оз бўлмаса қ. оз.* Ҳеч бўлмаса Лоақал, ақалли; жуда бўлмаганда. *Мирза Муҳиддин ўрин кўрсатиб, ҳеч бўлмаса, пойгакдаги кўрпачага ўтиришини сўради.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Сатторқул баҳорда қари-қартангларни ўигиб: -Бекордан ҳамма безор, ҳеч бўлмаса, бир қутигина қурт тутмайсизларми?* – деди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

Бўлмағур 1 Асоси иўқ, асоссиз, таги пуч. *Бўлмағур хаёллар.* — *Бе, бўлмағур гапни қўйсангиз-чи.* Эшитмасангиз, кўрмасангиз, қаёқдан биласиз! П. Турсун, Ўқитувчи. *Бўлмағур гапни бу ерда бозор кўтармайди, Холжон.* Файратий, Довдираш.

2 Одоб-ахлоқ доирасига сифмайдиган, одобдан ташқари, қўпол, ножӯя. *Бўлмағур гапларни оғизга олманг.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Ярамас, разил; ахлоқсиз. *Мен албатта кўзингизнинг оқу қораси бўлган ёлғиз қизингизни ярамас, бўлмағур кишига тутиб берасиз, деб билмайман.* А. Қодирий, Утган кунлар.

Бўлмиш эск. **Бўлмоқ** 1 фл. сфдш. *Келин бўлмиш қиз.* *Куёв бўлмиш ўигит.* *Отамиз бўлмиш киши.* — *Қуда бўлмишимиш ҳолжонимга қўймаяпти, узатиб, ўйнингароқ қизи тушмагурдан тинчиб қўя қолсаммикин деган ўйим бор,* – деди Тошхоннинг онаси. А. Мираҳмадов, Ўт юраклар. *Шу кундан бошлаб Муҳаммад ибн Аҳмад ҳам, унинг она бўлмиши ҳам муҳтоҷлик балосидан қутулади.* М. Осим, Карвон йўлларида.

Бўлмоқ 1 1 Юз бермоқ, воқе бўлмоқ. *Кеча мажлис бўлди.* *Бугун бир қизиқ воқеа бўлди.* — *Бир ойдан кейин худди мана шу катта боғда данғилама тўй бўлди.* Ў. Ҳошимов, Қалбинингга қулоқ сол. *Бўлди кулги!* Айниқса, *Мирраҳимов* завқ қилиб кулади.. А. Қаҳҳор, Асарлар.

2 Келмоқ, бошланмоқ; ўтмоқ, кечмоқ (фасл, давр, пайт ва ш. к. ҳақида). *Баҳор бўлди.* *Кеч бўлди.* *Вақт бўлди.* — *Бувайдадан чиқиб кетганимга ўигирма ўйдан ошгандир, кўп ҳам бўлгандир.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

3 *Баҳоланмоқ*, бирор нархга олинмоқ ёки сотилмоқ. *Сигир қанча бўлди?* – *Арzon бўлди.* *Бўлиши қанча?* – *Олаверинг, от билан тутя бўлармиди!*

4 Амалга ошмоқ, битмоқ. *Бўладиган иш.* *Бўлмайдиган иш.* Ҳамма иш бир ҳафтада бўлади. *Ўқиши қаноат билан бўлади.* — *Шунақасиз-да, бўлмайдиган гапга ишониб, бўладиганига ишонмайсиз.* С. Аҳмад, Ҳукм. Энди бўлар иш бўлди, *Асрорқул отага айтманг.* А. Қаҳҳор, Асарлар.

5 Тахт ҳолга келмоқ, тайёр бўлмоқ, битмоқ. *Қишилигимизни ҳозирдан ғамлаб олдик.* *Кийим-кечагимиз бўлди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

6 Етарли бўлди деб ҳисобламоқ; тўймоқ. *Онни олинг!* – *Раҳмат,* мен бўлдим.

7 (ч. к. сўз билан) кўчма Тўймоқ; кўриб-билиб ҳафсаласи қайтмоқ; жонига тегмоқ. *Мен доридан бўлдим.* *Мен ҳаммаларингдан ҳам бўлдим.*

8 Тугатмоқ, охирига етказмоқ. *Ишим кўп эмас, бир-икки соатда бўлиб қоламан.* — *-Мана, бўлди,* – *Муқаддам игна ўрнини спиртли пахта билан артиб жилмайди.* Ў. Ҳошимов, Қалбинингга қулоқ сол.

9 Ярамоқ; тўғри, мувоғиқ келмоқ. *Бу иш менга бўлмайди* *Бу пальто сенга бўлади.* *Ўзиға бўй бўлмаган,* ўзгага енг бўлмас. Мақол.

10 Эга бўлмоқ; бор, мавжуд бўлмоқ. *Бўлгани шу, бошқа иўқ.* *Бундай ёрдамчининг бўлганидан бўлмагани яхши.* — *Бунинг ўрнига ҳидлар таркибида бўлган зарраярдан фойдаланса бўлмасмикин?* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. *Деҳқоннинг оти бўлади-ю, ишга солинмайдими?* М. Исмоилий, Фарона т. о.

11 Бирор жойга бориб, ташриф буюриб, маълум вақт турмоқ, қўнмоқ, яшамоқ.

Хоразмда кўп бўлганман. Ҳайвонот боғида бўлмаганман. — Сиз бизнинг ҳовлида бўлганмисиз? А. Қодирий, Ўтган кунлар. — Кўп мартараб мөхмон бўлгандим, — деди қўтидор, — ул вақтда бобонгиз ҳам ҳаёт эдилар, А. Қодирий, Ўтган кунлар. Даданг бу ерда ҳам, шаҳар ҳовлимида ҳам бўлган. Ойбек, Танланган асарлар.

12 Бирор-бир тадбирда иштирок этмоқ, қатнашмоқ, ҳозир бўлмоқ. Тўйда бўлдингизми? — Яхши, сен бу тўртловининг ўтиришларида бўлганмидинг? А. Қодирий, Ўтган кунлар.

13 Ўсмоқ, битмоқ (ўсимлиқ, ҳосил ҳақида). Бизнинг ерларда хурмо бўлмайди. Ўзбекистонда пахта яхши бўлади. — Бу ерга анжир эк, лагандай бўлмаса, калламни ол. Ойбек, О. в. шабадалар.

14 Бирор даражага етмоқ, ўз наслига тортмоқ. Одам бўлмоқ. Ўқиб инженер бўлмоқ. Отанг боласи бўлма, одам боласи бўл. Мақол. — Университетни битирман, кандидат, доктор бўламан. А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

15 (ч. к. сўз билан) Дунёта келмоқ, туғилмоқ. Ўртидан бўлган бола.. унинг устига — қиз, бийнинг шаънига иснод эди. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. — Ҳой, мингбошининг ҳаромидан бўлган қизи, қанисан, бу ёққа кел! — ўшқирди бойвачча. К. Яшин, Ҳамза.

16 (ч. к. сўз билан) Келиб чиқмоқ, туғилмоқ. Саломат Наманғанинг Чорток қишилогидан бўлади. С. Аҳмад, Ҳукм.

17 Бирор ҳаракат ёки нарсанинг етарли бўлганини, меъёрдан ошганини, қониқданликни, мамнунликни ифодалайди. Бўлди, кетмонарни бир ерга тўпланглар, кетдик. С. Кароматов, Олтин кум. — Бўлди, — қиз кула-кула кафти билан юзини тўсди. — Бўлди, Марат ака, тавба қилдим.. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Э, бўлди-бўлди. Шодибекнинг ўғлиман, дене? Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Мана, Эрмат ота, мана бу иши бўлтида. П. Турсун, Ўқитувчи.

18 Бирор ҳаракат, тадбирни маъқулламоқ, унга қўшилмоқ. Бўлти, боради! Бироқ Ҳўжабекова қўнармикан? С. Анорбоев, Оқсой. Бўлти. Сизнинг ташаббусингизни қувватлаймиз. П. Турсун, Ўқитувчи. — Ҳўн бўлади, — дедим-у, ўрнимдан турдим. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

19 Сифат туркумидаги сўзлар билан бирикиб, қўшма феъл ҳосил қиласди, мас.,

ҳайрон бўлмоқ, хурсанд бўлмоқ, кир бўлмоқ. Оз бўлсан, оз бўлса ҳам, соз бўлсан. Мақол.

— Жоним билан, Рустамжон ака. Бундан кўнглигиз тўйқ бўлсан. К. Яшин, Ҳамза. Шовшув кўтарма! Даданг хабардор бўлиб қолса, яхши бўлмайди. Ойбек, Танланган асарлар.

20 -(а)р, -(а)диган, -(й)диган, -моқчи аффиксли феъллар билан қўшилиб, истак, майл маъноларини билдиради. У [Отабек] кўз ёшиларини тўхтатмоқчи бўлар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Шундан кейин четдан келган одамларга ҳушёр кўзим билан қарайдиган бўлдим. «Муштум». Ўй қиласидиган бўлсангиз, менинг кўнглигма ҳам қаранг-да. А. Қаҳҳор, Асарлар. Гулсумбibi қизи дам олгандан кейин, кечаси ёки эртага астагина билдиromoқчи бўлди. Ойбек, Танланган асарлар.

21 -дай, -дек аффиксли феъллар билан қўшилиб, иш-ҳаракатнинг жараёни, ҳолатини билдиради. Ҳамроқул сувни ишиб, бир оз ўзига келгандай бўлди. А. Қаҳҳор, Асарлар. Ногоҳ Бектемир даҳшатли тушдан ўйгонгандек бўлди. Ойбек, Қуёш қораймас. Туритурниб, гоҳо уни тушимда кўргандай бўламан. С. Сиёев, Ёруғлик.

22 -(и)б аффиксли равишдошдан кейин кўмакчи феъл вазифасида келиб, иш-ҳаракатнинг тугалланганигини билдиради. Самандаров ҳатни ўқиб бўлди, унинг устига кафтини қўйиб, Тўлаган акага қаради. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Аёл пахтасини тўкиб бўлгунча, Гуломжон унга ер остидан разм солиб турди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

23 Бўлишсиз шаклларда келиб, иш-ҳаракатнинг амалга оширилиши қийинлигини ёки мумкин эмаслигини билдиради. Ит оғиздан суяқ олиб бўлмас. Мақол. Сўз чумчук эмас, Оғиздан чиқса, тутуб бўлмас. Мақол. Ёз ёмгири лой бўлмас, Ўғри асло бой бўлмас. Мақол. — Уйнеглаб юбормасликка ҳар қанча ҳаракат қиласа ҳам, бўлмади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

24 От кесим таркибида боғлама вазифасида келади. Ўқтам Абдуллаев мактабга директор бўлди. Бу киши бизнинг тогамиз бўладилар. — Эркак одам бир сўзли бўлади. С. Аҳмад, Үфқ. Бола вужуди нозик бўлади. Газетадан. Хотин кишининг кўз ёши ширин бўлади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. [Қушибеги:] Қутидор билан Отабекнинг кими бўласиз, синглим? А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Бор бўлинг қ. бор. Бўлган экан Иш, ахвол яхши эмас экан. Ия-ия, улуғ, сиз ҳам шу гапни айтдингизми? Сизки шундек дессангиз, роса бўлган экан-да. С. Аҳмад, Ҳукм. Йўл бўлсин қ. йўл. Муборак бўлсин қ. муборак. Ош бўлсин қ. ош. Шу-шу бўлди-ю қ. шу. Қутлуг бўлсин қ. қутлуг. ..билин бўлмоқ 1) бирор томон билан бирга қолмоқ. Ё мен билан бўл, ё у билан бўл; 2) бирор нарса ёки кимса билан банд ёки овора бўлмоқ. Тўпанисо Сидиқжоннинг сўзини эшишмаган ва ўз ўйи ӯзилан бўлиб, бошқа ёққа қараб ўтирган эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. -са бўлгани -са яхши бўлур эди. У келса, бўлгани. Ёмғир ёғмаса, бўлгани. -са бўладимн Ногаҳон юз берган воқеа-ҳодиса ҳақида ҳикоя қиласаётганда ишлатилади. Саҳарга яқин Аччида кетаётган эдим, рӯпарамдан ўйларес чиқиб қолса бўладими. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Роҳилябуви ўлгур, тикиб кийиб олса бўладими! А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

БЎЛМОҚ I Бутунни (синдириб, қирқиб, ёриб ёки бирор бошқа йўл билан) бўлакларга ажратмоқ, бўлак-бўлак қилмоқ. Патирни тўрт бўлмоқ. Қоғозни иккига бўлмоқ. — Шерзод қиличи билан шерни иккига бўлиб ташлади. «Эртаклар». Юк машинаси чангни қоқ иккига бўлиб, ўйла тушди. Н. Қобул, Беморлар.

2 Маълум қисмларга, гуруҳларга ажратмоқ, тақсимламоқ. Асарни бобларга бўлмоқ. Балаларни гуруҳларга бўлмоқ.

3 мат. Бўлув амалини бажармоқ, ечмоқ. Катта сонни каррали кичик сонга бўлмоқ.

4 Ўртада тақсим қилмоқ, улашмоқ. Даромадни бўлмоқ. Меросни бўлмоқ. — Хотинлар дастурхондаги.. туз, майиз ва чойни бўлиб олиши. С. Аҳмад, Ҳукм. Йигитлар истеҳкомга боришиб, ўқ-дориларини бўлиб олиши. Назармат, Жўрлар баланд сайдайди.

5 Ташкилот, муассаса, корхона ва ш. к. ни кичикроқ мустақил қисмларга, бўлимларга ажратмоқ. Институтни иккига бўлмоқ.

6 кўима Гап, сўз, сұхбат ва ш. к. ни тўхтатиб ёки кесиб қўймоқ. Эшикдан кириб келган маҳдум уларнинг сўзини бўлди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Бектемиров гапини тугатмаган ҳам эдики, Турсунбўй ота келиб, сұхбатни бўлди. С. Аҳмад, Ҳукм.

7 Шахснинг хаёли, фикри, ўйи ва б. га халақит бермоқ, уни чалғитмоқ. Ёқимсиз, жирканч кулги Аҳмаднинг хаёлини бўлди. Ф.

Мусажонов, Ҳиммат. Ҳамиша иш чоғида келиб, фикримни бўласан. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Гайрат унинг фикрини бўлмаслик учун, миқ эттамай бормоқда. М. Ҳазратқулов, Журъат.

БЎЛСА I Бўлмоқ I фл. шарт шакли. Олим бўлсанг, олам сенини. Мақол. Тўғри бўлсанг, бехавотир бўласан. Мақол. — Кимнинг хули ёмон бўлса, у ўзини азобга гирифтор қиласи. «Фан ва турмуш».

2 зидл. болг. Эса. Мен келавердим, у бўлса қолди. — Күшибеги бўлса негадир узоқ ўйлаб ўтирап, тезда гап очмас эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ҳаққуш бўлса тўхтоворсиз сайрар, ёз шабадасида унинг овози гоҳ секин, гоҳ баралла эшишиларди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

БЎЛТАК ив. I Майда қисмларга бўлинган, парчаланган; бўлак-бўлак. Бу ерларнинг тарихи деганда, отанинг кўз олдида.. ялангоч дашиш, кўргонлар, пастак деворлар, бўлтак ерлар.. гавдаланади. Й. Шамшаров, Доврур.

2 эск. Гуруҳ, бригада. Ҳар бир бўлтакка тарозу бериши бирмунча оғир кўчади. А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой.

БЎЛТАК-СЎЛТАК Ҳар хил бўлакларга бўлинган; бўлак-бўлак, парча-пурча. Бўлтак-сўлтак ерлар.

БЎЛУВ I Бўлмоқ I фл. ҳар. н. Чет эл делегацияларининг Ўзбекистонда бўлуви. — Менимча, бу мироб — ҳосилотишкка муносаб бўлуви мумкин. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

БЎЛУВ II Бўлмоқ II фл. ҳар. н. Ахир Иброҳимбек билан айри тушув — кучни бўлув демакадир. «Шарқ юлдузи».

2 мат. Бир сонни бошқа бир сонга тақсим қилиш амали. Касрларни бўлув. Бўлув ишораси.

БЎЛУВЧИ I Бўлмоқ I фл. сфдш. Уларнинг ҳар бир ўйинига, ҳар бир ҳангомасига «она боши» бўлувчи Тўхтасин ўртоқларини ўйғди, уларга ивир-шавир билан бир нимани тушунтириди. Ойбек, Танланган асарлар. Умид, дарҳақиқат, безори, қолоқ фикрли, хотин-қизларга бой-феодалиарча муносабатда бўлувчи шахс қилиб кўрсатилибди. Мирмуҳсин, Умид.

БЎЛУВЧИ II Бўлмоқ II фл. сфдш. Бўлувчига оз, Оз бўлса ҳам соз. Мақол. — Ганирганни бўлувчи, ўйқилганни теневучи бўлма. Газетадан.

2 мат. Бирор сонни бўлиши керак бўлган бошқа сон. Бўлувчи билан бўлинманинг кўпайтмаси бўлинувчига тенг.

БЎЛУК тар. 1 Мўгуллар истилоси давридан 19-асрдагача Мовароуннахр ва Ҳурсонда шаҳар атрофидаги шаҳарга тобе ҳудудлардан иборат маъмурӣ-ҳудудий бирлик.

2 Ҳарбий қисм, бўлинма. *Минъобиши Кулназарҳожи ўз бўлуги билан дарвозадан чиқиб, шарқ томон ўйл олди.* М. Осим, Карвон йўлларида. *Сиз бу йигитни ўз бўлугингизга олиб, от минмоқ, қилич урмоқни ўргатинг.* М. Осим, Карвон йўлларида.

БЎЛҒУСИ 1 Бўлмоқ I фл. кел. зам. шакли. *Ҳар ким таъма ўйлин тутса агар пеш, Оқибат бир куни бўлғуси дарвеш.* Газетадан.

2 сфт. Келажакда бўлиши муқаррар ёки эҳтимолга яқин; бўлажак. *Ҳурмат момо кечқурун урчугини қўлтиғига қистириб, гурунг баҳона, бўлғуси қудасиникига ўтди.* «Саодат». *Моҳира оғзи қулогида, бўлғуси келинини мақтади.* Л. Тожиева, Мехрим сизга, одамлар.

3 от Яқин ёки узоқ келажак вақт; келажак. *Буни бўлғуси кўрсатади.*

БЎМ-БЎШ Тамоман, мутлақо бўш, қуруқ; тап-тақир; ҳувиллаб ётган. *Бўм-бўш идиш. Бўм-бўш уй.* — Соҳил бўм-бўш, ҳувиллаб ётибди. С. Сиёев, Отлиқ аёл. *Олдинда душман, орқада эса бузилган ўйллар, бўм-бўш саҳро.* «Шарқ юлдузи». *Биттаю битта шам ёқилган юз кишилик улкан саропарда бўм-бўш ва нимқоронги эди.* О. Ёкубов, Кўҳна дунё. *Ҳаво булутли, касалхона ҳовлиси бўм-бўш эди.* Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор.

Юраги (ёки қўнгли) бўм-бўш Бирор иш қилишга ҳафсаласи, иштиёқи қолмаган, ҳафсаласи пир бўлган; ноилож. Ҳеч бир нарса жалб этмас уни. *Бу кун бўм-бўш менинг юрагим.* «Гулдаста». *Шу тонда бу одамга ҳеч қандай ёрдам бериш қўлидан келмаслигини ўйлади-ю, қўнгли бўм-бўш бўлиб, палатага кирди.* Ў. Ҳошимов. Нур борки, соя бор. *Бўм-бўш бўлиб қолади юрак, Ўғлим, меҳр адо бўлган чоқ!* «Саодат».

БЎНАК 1 тар. Бирор иш юзасидан иш берувчиларнинг иш бажарувчиларга олдиндан берадиган қарзи. *-Баракалла!* — деди Абдухалибек. *-Буниси — бўнаги, иш битгач, яна.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Ем-ҳашак ўйқ, бир пой ҳўқиз ориқ-турӯқ, Қайдан бўнак олиш билмай, ҳамён қуруқ.* Ф. Фулом. *Мен ишишга*

қараб сўрай бераман, сиз бўнак қилиб бераверасиз.

М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

2 тар. Устанинг ўз шогирдига унинг ишлаб бериши ёки кейинчалик қайтариши шарти билан берадиган қарз пули. *Бечора косиблар олдинроқ олиб, еб қўйган бўнакнинг эвазига тишларини тишларига қўйиб, ҳар қанча оғир гап эшишсалар ҳам, чидаб турив.* жавоб қилар эдилар. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

3 бух. Маош ҳисобидан ой охирида ҳисоб-китоб қилиши шарти билан олдиндан бериладиган пул; аванс.

БЎНАКДОР Бўнак олган, бўнак олиб қарздор бўлган шахс; дебитор.

БЎНАКЧИ тар. 1 Бўнак бериб, одам ишлатувчи шахс. *Мендан бўлак бўнакчининг қўлига тушганингизда, бирини икки қилиб оларди.* Н. Сафаров, Султон бўзчининг неварлари.

2 Бўнак олган шахс, қарздор. *Битта менмас, бечора-бекас Бўнакчилар бойдан норози.* М. Али, Боқий дунё. *Фойда тушар!* Кеч куздан дэҳқон — *Бўнакчилар беришар пахта.* М. Али, Боқий дунё.

БЎПТИ с. т. 1 Бўлиди. Яхши бўпти. Ажаб бўпти. — Иш деган мундоқ бўпти. С. Аҳмад, Уфқ. Энди мени кўпчиликнинг ичидан изза қўлимоқчи бўпти-да. Шукурлло, Сайланма.

2 Таклифга розиликни билдиради: бўлади, хўп, майли, яхши, маъқул. *Бўпти, ҳозир фақат бир шарт билан..* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Бўпти, қайноқ-қайноқ чой ич-да, бориб ёт.* С. Аҳмад, Уфқ. *Бўпти, ака, полвон бола билан ишласак ишлабмизда, шу баҳона бизнинг ҳам суратимиз газетада чиқиб қолса.* С. Аҳмад, Уфқ.

БЎР Оҳактошнинг майдада заррали оппоқ юмшоқ тури. *Бўр билан оқламоқ.* *Бўр билан ёзмоқ.* — Ҳеч гапдан хабари ўйқ Йскандар ака, бир қўлида латта, бир қўлида бўр, анграйиб қолди. А. Кўчимов, Ҳалқа. *Дераза ойнасини бўр ёки ярим стакан сувга икки қисм тиш порошоги солиб артсангиз, ялтираб кетади.* «Саодат».

БЎРАЛАМОҚ Шиддат билан ёғмоқ (бўронли қор ҳақида). *Бўралаб қор ёғарди, ноилож машинани тўхтатиб, қор тинишини кутдилик.* «Шарқ юлдузи». *Бўралаб ёғаётган қор кўз очиргани қўймас, лекин ўигилган одамлар..* совуқдан киприк қоқмас эдилар. С.

Зуннунова, Гулхан. *Қор шамол аралаш ҳамон бўралаб ёғарди. «Ёшлик».*

Бўралаб сўкмоқ Оғизга келганини қайтармай устма-уст сўкмоқ. Мен бўралаб сўқиб бердим, бу ургандан ҳам баттар бўлди. М. Мансуров, Ёмби. Ошно нонвой бўлишига кўнди, лекин Яхшибоев унамади. Саройбонни бўралаб сўқди. М. М. Дўст, Лолазор.

БЎРАМОҚ кам қўлл. айн. **бўраламоқ**. Кун ботиб, осмон қорайган, аммо тўхтосиз бўраб ёғиб турган қордан ер тобора оқароётган пайтда Элмурод.. қор учқунларини томоша қилар эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

БЎРБОЙ шв. Тақим, болдири. Азонда турриб этик кияман деса, этик кўнжидан ўтмайди бўрбояи. М. Кўшмоқов, Али Қамбар.

БЎРДОҚИ 1 Гўшт учун боқиб семиртирилган мол. Бўрдоқи қўй. Бўрдоқига боқмоқ. — Бўрдоқини сўйишига қассобни чақирайми? Ҳамза, Танланган асарлар. Орадан икки ой ўтгандан кейин қараса, қўй бинойидек бўрдоқи бўлиб қолибди. А. Мухтор, Тонг билан учрашув. Ярим ойлик моянасига саккизта бўрдоқи товуқ келади. С. Аҳмад, Сайланма.

2 кўчма Бекор ётиб ёки бирорнинг ҳисобига яшаб семирган одам ҳақида. Ҳа ўша.. бир умр меҳнаткашнинг сувини сиқиб ичган бўрдоқи Матқовулнинг ўзи. А. Мухтор, Опасингиллар. Бўрдоқидай лорсиглаб кетяпсан кундан-кунга, озишинг керак. Ж. Абдуллахонов, Ҳонадон.

3 кўчма Бўлиқ, тўлиқ, етилган. Бўрдоқи ҳар бир кўсак. Етилган дурданамиз. Р. Бобоҷон, Танланма.

БЎРДОҚИБОҚАР Молларни бўрдоқига боқиши билан шуғулланувчи киши.

БЎРДОҚИЧИЛИК Чорвачиликнинг молларни бўрдоқига боқишига ихтисослашган тармоги; бўрдоқи боқиши. *Бўрдоқиҷилик фермаси.* Бўрдоқиҷилик давлат ҳўжалиги. — ..бўрдоқиҷилик базаси төглар бағрида жойлашган. Газетадан. ..бўрдоқиҷилик базасида яна бир ем-ҳашак тақсимловчи линия шига туширилди. Газетадан.

БЎРЁ шв. эск. айн. **бўйра.** Юрган — дарё, ўтирган — бўрё. Мақол. — *Fурбату андуҳу меҳнат бошима айлаб ҳужум, Най каби жисмимни янчиб, бўрё қилди мени. «Ўзбек шоирлари».*

БЎРИ I Сутэмизувчиларнинг итсимонлар оиласига мансуб йиртқич ҳайвон; қашқир. Айриланни айиқ ер, бўлинганни бўри

ер. Мақол. *Бўридан қўрққан тўқайга кирмас.* Мақол. — Сувонжон қўрага ҳужум қилган бир оч бўрини отиб олибди. С. Анорбоев, Оқсои. Бу чўлда бирам бўри кўп эканки, кечаси билан қўрқиб чиқдим. С. Аҳмад, Уфқ.

2 кўчма Ёвуз, қонхўр, шафқатсиз одам ҳақида. Юрагим сан эдинг, Гулнор, кўзим шигари очилган бўлса эди, ман ўз юрагимни бўриларга едиармидим? Тонгла маҳшарда қай юз билан санга боқаман? Ойбек, Танланган асарлар. Аҳмад Ҳусайн оқариб кетдию, лекин индамади, чунки бўрилар орасида эканини яхши биларди. Ойбек, Нур қидириб. Бадиа хона бурчагига тисарилди. Рӯпарасида турган даҳшатли бўридан кўз узмасди. Мирмуҳсин, Меъмор.

3 Бўри (эркаклар исми).

Бўри боқиши (ёки қараш) **қилмоқ** Қўрқинчли, даҳшатли қарамоқ, еб қўйгудек қарамоқ. Бир қўлида теша, Санобарга бўри қараш қилиб яқинлашиди. К. Яшин, Ҳамза. **Бўри ейдими** «Нимадан қўрқасан» деган маънода ишлатиладиган ибора. [Ҳаёт:] — Воеи, сизам бир қизиқсизки, буви, нима, мени бўри еб кетармиди? — деди-ю, ҳовли этагига юриб кетди. М. Исмоилий, Фарона т.о. **Латифжон ҳиринглаб:** -(дипломни) бўри ермиди, ўннинг тўрига экиб қўйганман, — деди. «Муштум». **Бўримисиз, тулкимисиз?** «Қуруқ қайтдингизми ёки ундириб?» деган маънода ишлатиладиган ибора. [Ҳасан:] Қуруқ келишига уялдим-да, тақсир! [Қодиркул:] Қани, бўримисиз, тулки? Ҳамза, Бой ила хизматчи. **Бўрининг оғзи еса ҳам қон** «Ёмонлиги билан танилган, ёмонлигини кўйса ҳам, кўймаса ҳам — ёмон» деган маънода ишлатиладиган ибора. **Бўрининг еса ҳам, емаса ҳам оғзи қон.** Шукрулло, Сайланма. **Бўри туғди (ёки болалади)** Кун чиқиб туриб, ёмғир ёғаётгандан айтиладиган ибора. **Бўри қулоги овда** Номаълум кишилар ёки айғоқ-ағрёлар гап пойлаб юргани ҳақида ўз кишисини огоҳлантириш учун ишлатиладиган ибора. **Кўйни бўрига топширмоқ** Бирор нарсани ёки ишни энг кўп зарар етказадиган ёки сунистеъмол қиладиган, оқибатсиз кишига топшириб қўймоқ. Муродова билмайди. Шунинг учун кейинги аризани Давроновга юборибди. — Кўйни бўрига топширибди-да. И. Раҳим, Ихлос.

БЎРИ II астр. Осмоннинг жанубий яримшаридаги жойлашган юлдузлар туркуми.

БЎРИБАФИР бот. Итжумуртгуллилар оиласига мансуб, барги тухумсимон, гуллари сарғиши-яшил бута ёки паст бўйли дарахт.

БЎРИБОСАР Чорва моллари подаларини бўрилардан сақлайдиган ва ўтов-кўраларни, ўй ва ҳайвонларни қўриқлайдиган, кўкраги кенг, оёклари бақувват кучли ит. *Яхшиям*, ишончли бўрибосарлар бор. Улар бўлмаса, молчиларнинг аҳволигавой, деяверинг. К. Яшин, Ҳамза. Ақлли бўрибосарлар сурувларни бўйлаб олдинга чотиб борадиларда, то ҳаммаси ўтиб бўлгунча, чўзилиб ётиб дам оладилар. А. Мухтор, Чинор. *Йўловчи* [чўпонга] яқинлашган заҳоти дум ва қулоқлари кесилган бўрибосар итлар галаси унга ташланди. А. Ҳакимов, Илон изидан.

БЎРИГУЛ бот. Кендиридошлар оиласига мансуб, ётиқ илдизпояли, доимо яшил бўлиб турадиган кўп йиллик ўт. ..бўригулдан нафас олиши кучайтирувчи эрванин, қон босимини камайтирувчи эрвалин алкалоидлари олинади. М. Аҳмедов, Колхозда химия кечаси.

БЎРИКАЛЛА Қовун навларидан бири-нинг номи. Лекин куз фаслида бозорга тушган қовунхўрлар бу лаззатли неъматларнинг «бўрикалла», «асати» каби номларини билавермайди. «Фан ва турмуш». Ҳар бўрикалла қовун тимсолида кўра билинг, она қизим, яратувчи, донишманд ҳалқимиз меҳрин. М. Қўшмоқов, Али Қамбар.

БЎРИКЎЗ бот. Меваси ейиладиган, тиканли ўсимлик тури.

БЎРИТАРОҚ бот. Гулхайридошларга мансуб, пояси тик, сершох, гуллари сариқ, бир йиллик бегона ўт.

БЎРИҚ шв. Оқжўхорининг пояси, жўхорипоя.

БЎРИҚМОҚ айн. буриқмоқ 1. Яхшибоев ўрнидан сатиб турди. Кўзлари қонга тўлган, юзи бўриқиб кетган эди. М.М.Дўст, Лолазор. *Йигитларнинг киприкларини чанг боссан, юзлари иссиқдан терлаб, бўриқиб кетган эди*. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

БЎРК эск. Ошланган қоракўл теридан цилиндр шаклида тикилган бош кийим, телпак. *Бош омон бўлса, бўрк топилади*. Мақол. *Бошисиз бўрк бўлмас, Тойсиз — турк*. Мақол. — *Шу пайт шийтон ичидан бошига бўрк кийган Ботир чиқди*. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Қилич зарбидан Ҳонзода бегим-

нинг бошидаги бўрки учиб кетди-ю, узун сочлари ёйлиб, елкасига тушди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

Бош ёрилса, бўрк остида (ёки ичидা) Оилавий ёки ички жанжал, низоларни ташқарига чиқармаслик кераклиги ҳақида айтиладиган ибора. *Бош ёрилса, бўрк ичидা, дейдилар*, — бўлар-бўлмасга катталарни ишдан қўйиб гирсллайвериши хунук нарса. С. Аҳмад, Ҳукм. Эҳтимол, бошқаларнинг хотинлари ҳам шунақадир, у қаёқдан билсин: бош ёриги бўрк ичидা, қўл синиги енг ичидা. Шуҳрат, Жаннат қидиргандар. *Бўрк ол деса, бош (ёки калла) олмоқ* Буюрилгандан ортиқ жазоламоқ, ҳаддан ошироқ. *Бўрк ол деса, бош олиб келадиган довюрак йигит эдинг-ку!* Нима бўлди? Уйгун, Асарлар. *Санамай саккиз дейдиган, бўрк ол деса, калла оладиган баъзи терговчилар қўлни тиззасига уриб, шошиб қолдилар*. Газетадан.

БЎРЛАМОҚ Бўр суркаб оқартирмоқ. Деворларни бўрламоқ.

БЎРОЗ шв. 1 Бўйи етган, етилган қиз. 2 кест. Қари қиз. *Худо кўтарсин сен инжик бўрзни!* М. Исмоилий, Фаргона т.о. У кейинги ишларда қизини бўлар-бўлмасга урадиган, ҳаёсизларча «бўрз» деб сўқадиган бўлиб қолди. М. Исмоилий, Фаргона т.о.

БЎРОН 1 Тўзон ёки қор-ёмғир аралаш эсадиган шиддатли шамол. *Бўри бўронда қутурар*. Мақол. — Ҳамма ёқни қум бўрони қоплади. *Омон кўринмай қолди*. Ҳ. Назир, Ёнар дарё. *Қум бўрони ўтov кигизларини, балиқчиларнинг тўрларини осмонда учирив юрди*. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. Заргаров тўхтаб, пастга тушди. *Атроф зим-зиё*, бўрон қутурив кўз очирмасди. А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат.

2 қўчма Тўхтамасдан ёғ(ил)аётган нарса. *Тўпларнинг ўқ бўрони аввалги куч ва ғазаб, қаҳр билан самода ҳукмрон эди*. Ойбек, Қуёш қораймас.

3 қўчма Шиддатли, давомли ҳаракат, оқим; тўфон. — *Ҳалқнинг қудратига, бўронига ҳеч қандай тоғ дош келолмас!* — деди-да, Султонмурод чиқиб кетди. Ойбек, Навоий. *Наҳот ёвуз бўрон хасдек учиргай?* Қайнар томиримда оташин қонлар. «Гулдаста». Ҳалқ қўшиқчиларни қарсак ва қийқириқ бўрони билан олқишилади. Ойбек, О. в. шабадалар.

4 Ички, руҳий кечинмалар ғалаёни, тутёни. *Лекин ичидаги ҳалиги жсанг бўрони бир*

нафас ҳам тинмади. «Муштум». Мана, ўзингиз кўриб турибсиз, шунақа гаплардан кейин ошиқ қалбиди бўрон кўтарилимайдими? Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. Кўзғалинг, ҳей, ҳис-туйгулар бўрони, Кўпдан сизга кўз тутардим умидвор. Дилшода, Умидим. Бу сўзлар Йўлчининг юрагида бўрон ясади, у тотли, завқли ҳаяжон билан қалтиради. Ойбек, Танланган асарлар.

5 кўчма Хавф-хатар, даҳшат. Тинчлик дарахтини оловлардан, бўронлардан асрашишимиз керак. «Саодат». У не-не дарёларнинг тўлқинларини ўлим бўронлари орасида кечиб ўтмади. Ойбек, О. В. шабадалар. Сенга на бўронлар кор қила олур, Сени на ўйқотиб, бор қила олур. А. Орипов, Йиллар армони.

6 кўчма Бало, оғат, кулфат. Ниғоқ бўрони хароб этган Хоразмни осонликча забт этиб, беҳисоб ўлжалар олиб келганидан у хурсанд. М. Осим, Карвон йўлларида. Ана ўшандан кўрасан Хоразмда фитна бўронининг бошланишини. М. Осим, Карвон йўлларида. Ҳалқлар бошига зулм бўронини ёғдирган ва оғатлар келтирган сариқ вабо – Гитлер машинаси зил кетди. Н. Сафаров, Оловли излар.

7 Бўрон (эркаклар исми).

БЎРОНЛИ 1 Бўрон билан ўтган ёки бўрон бўлиб турган. Бўронли қиши туни. — Кечаси бўлиб ўтган бўронли ва момакалдириқли жаладан сўнг ҳаво сокин эди. Газетадан.

2 кўчма Кескин, шиддатли кураш, қизғин жанг ва ш. к. билан тўлиб-тошган. Кўнглимга битмас фарогат берди онам алласи, Бўронли ўйлар жасорат берди онам алласи. Ё. Мирзо.

3 кўчма Жўшқин, туғёнли. Уни ёш ва бўронли қалиби Олиб кетди олис шаҳарга. А. Орипов, Руҳим. Юлдузлар мисоли кулганда руҳим, Бўронли ҳисларга тўлганда руҳим.. А. Орипов, Йиллар армони.

БЎРОНҚҮШ(ЛАР) зоол. Найбурунлилар туркумига мансуб, сувда яшашга яхши мослашган дengиз күшларининг бир тури. У Фурқатни бўронни олдиндан кўра билган бўронқуш деб атади. Газетадан.

БЎРСИЛДОҚ 1 Бўрсиб, кўпчиб, билқиллаб турган. Бўрсилдоқ тупроқ. — Ер қор сувига тўйдими, дехқоннинг омади келгани шу: тупроқ кўпчиб, бўрсилдоқ бўлиб кетади. М. Назаров, Жилвон жилвалари. Уона қучо-

гининг иссиқ тафтини бериб турган юшшоқ, бўрсилдоқ ерга чўккалади, ундан бир чимдим тупроқ олиб, кўзларига суртди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Биққидай семиз, лўппи. Баҳодир қизнинг бўрсилдоқ қўлини ушлаб хайрлашар экан: -Демак, театр, санъат институтига кирап экансиз-да? — деди. М. Жалолиддинова, Кейинроқ. У [Жавҳарий] ўзининг бўрсилдоқ бош бармоғини эгib, Раҳимовани кўрсатди. «Фан ва турмуш».

БЎРСИЛДОҚ ион Кўпчиб пишган юшшоқ нон. Ресторон ёнгинасида, новвоихонада иссиқ бўрсилдоқ обинон ёпиляпти. Газетадан. Лекин ҳаёт дегани фақат мураббою бўрсилдоқ нондан иборат эмас-да. Х. Султонов, Онамнинг юрти.

БЎРСИЛЛАМОҚ 1 Етилиб, бўшашиб кўпчимоқ, семирмоқ. Кечаги ёмғирдан кейин бўрсиллаб ётган ҳовлига ялангёёқ сакраб тушиди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Кечагина пахталар бодроқдай очилиб ётган майдонлар шудгордан кейин қор остида бўрсиллаб ётибди. Газетадан. Пойлаб дехқон ўйлани Бўрсиллайди бўз тупроқ. А. Суюн, Олис тонглар.

2 Иssiқдан ёки тез ҳаракатдан терлаб-пишиб кетмоқ. Үринбой ҳам велосипедда ҳарсиллаб-бўрсиллаб келиб қолди. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадалари. Қўпол ботинкасини дўқиллатиб, иссиқда бўрсиллаб-ҳарсиллаган Аҳмад келди. Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

БЎРСИМОҚ 1 Бир оз димиқиб, ҳидланиб қолмоқ, сасинқирамоқ. Айниқса, ҳозирги саратор кунларидан тўйларда тез бузилиб, бўрсиб қоладиган таомларни нуҳоятда эҳтиёткорлик билан истеъмол қилиши керак. Ш. Хўжаев, Тўйдан сўнг. Бизга берилган овқатнинг гўёши бўрсинган экан. «Ёшлиқ».

2 Намдан шишимоқ, кўпчимоқ. ..ер кузда ҳайдалса, айни муддао бўлади, қиши билан қор тагида кўпчиб, баҳор чиққанда, ошган хамирдай бўрсиб туради. Газетадан.

БЎРСИҚ Сутэмизувчилар туркумининг сувсарсимонлар оиласига мансуб йиртқиҳ ҳайвон. Тоғларда одатда айиқ, бўри, ёввойи чўчқа, силовсин, бўрсиқ, тулки, жайра учрайди. «Ўзбекистон Республикаси» (энциклопедия).

БЎРСИҚДАЙ СЕМИРМОҚ Ҳаддан зиёд семирмоқ. Элмурод молларнинг тагини кўрар экан, ўзича ўйлади: сенлар бўрсиқдай семириб яша-

ю, шунча одам очликдан қирилсинми? П. Турсун, Ўқитувчи.

БҮРТИК Бирор нарсанинг бўртиб, туртиб чиққан ери. *Бадандаги бўртик. Деталининг бўртиги.* ■ Унинг юзи сўлиган, кўзларининг оқи кўкарган, тиришган бўйининг бўртик кўкиш томирларида юракнинг уриши сезилиб турар эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

БЎРТИК айн. **бўртиқ.** Ҳонага бир неча ўигит кирди. *Ғўлабурроқ, бўртиқ қовоқли ўигит бугунги иш якунини баён қилди.* Й. Шамшаров, Қаҳрамонлик йўли.

БЎРТМА 1 Новданинг кесилган, ўсимликнинг пайвандланган жойида ҳосил бўладиган қадоқ ёки қабариқлар. ..новдалар бўгимга тақаб кесилганида, бу жойда бўртмалар ҳосил бўлади. Р. Мусамуҳамедов, Мўлузум ҳосили.

2 сфт. Бўртиб, туртиб чиққан; бўрттириб ишланган. *Бўртма нақш.* ■ ..бир устунида «Амали Сайдумархўжа» деб бўртма нақш билан ёзил қўйган. С. Айний, Эсдаликлар. *Комила.. ўртогининг оқ-сарик, узунчоқроқ нозик юзига, бир оз бўртма қовоқларига.. тикилди.* Ойбек, О. в. шабадалар.

БЎРТМОҚ 1 Амал олмоқ; кўкара бошламоқ; унмоқ. *Баҳор.. ўриклар оппоқ гуллади, олча новдалари мунҷоқ-мунҷоқ бўртди.* Мирмуҳсин, Ҳикоялар ва қиссалар. Қор кетди ва заминда *Бўртди илк гиёҳ.* «Ёшлик».

2 Кўтарилиб чиқмоқ, туртиб чиқиб турмоқ. *Собир аканинг.. чакка томирлари бўртиб чиққан, кўзлари ичга ботган.* Ж. Шарипов, Хоразм. *У умр бўйи қўксини беркитмаган, анордек қизғиши қўксидаги суяклар бўртиб чиқиб турарди.* Мирмуҳсин, Умид. ..бўйи чўзилиб, кўкраклари бўртиб чиққан гўзал қиз. Мирмуҳсин, Меъмор. *Бутор, таранг кийимда унинг келишган қомати янада бўртиб турарди.* С. Сиёев, Отлиқ аёл. *Ёнғоқнинг юзага бўртиб чиққан ўғон илдизи устиди икки ёш ўтирибди.* «Ёшлик».

3 Қизариб шишинқирамоқ, андак шишишмоқ. *Салтанатхон кўчага чиққанда, икки юзи қизариб, бўртиб турарди.* «Муштум». Марзия хола иссиқдан юзлари бўртиб кетган неварасини бағрига босди. С. Зуннунова, Гўядак ҳиди.

4 кўчма Ёрқин кўринмоқ, намоён бўлмоқ; уйғонмоқ. *Бунда қариндошлик муносабатининг давр ўйrigига хос товланишлари бўртиб туради.* «ЎТА». Чўккалааб ичаман

ҳовуч-ҳовуч сув, *Дилларда яшамоқ ишқи бўртади.* Газетадан.

БЎРТОҚ айн. **бўртиқ, бўртиқ.** *Туркистонга келди наебаҳор!* Яшил қирлар, бўртоқ куртаклар. М. Али, Боқий дунё.

БЎРТИРМОҚ 1 Бўртмоқ фл. орт. н. Томирларини бўрттириб гапирмоқ. *Нақшини бўрттириб ишламоқ.*

2 кўчма Жуда аён, яққол қилиб кўрсатмоқ, ифодаламоқ; ошириб юбормоқ, кўпиртирмоқ. *Ҳамон бетўхтос ёғаётган қор эса нимматир ойдинликни янам бўрттириб кўрсатарди.* «Шарқ юлдузи». Мардиеев.. сув масаласида *вазият оғирлигини янада бўрттириб кўрсатиш учун чуқур хўрсинди.* С. Кароматов, Сўнгги барҳан. *Расулжон Комилович.. ҳадеб нуқсонларни бўрттиравергандан кўра, уни бартараф қилишига киришинг.* Ж. Абдуллахонов, Ҳонадон. *Омил ўртогининг кўнглини очиши учун тунги воқеани бўрттириб ҳикоя қилди.* С. Юнусов, Кутимлмаган ҳазина.

БЎСА [ф. بوسـ – ўпич, муччи] кт., поэт. Мехр, муҳаббат, эркалаш, ўта ҳурмат изҳори сифатида лабни бирор кимса ёки нарсага тегизиш, ўпиш; муччи. *Бўса бермоқ.* Бўса олмоқ. ■ Элмурод Зебони кузатиб қўйиб, иссиқ бир бўса ҳарорати билан қайтиб келгач, узоқ ухлолмади. Шуҳрат, Шинелли йиллар. *Севишиглар кўли бир-бираига чирмашди.* Дудоқларда бўса чақнади. Шуҳрат, Шинелли йиллар. *Бўсасини алмашмайман бол билан, Ёрга етдим армон билан, зор билан.* «Қўшиқлар».

БЎСАФА 1 айн. остана. Ёмоннинг тўрида ётгунча, Яшининг бўсағасида ёт. Мақол. Ёмон кучук бўсағада ҳурар. Мақол. ■ Алимат эшик тутқичини ушлаб, бир нафас бўсағада турив қолди. Э. Усмонов, Ёлқин. *Бўри Пайғамов, эшик очилиб, бўсағада Нусратбек кўриниши билан, юзлари яшнаб, ўрнидан турив кетди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

2 кўчма Бирор ҳудуд, манзилнинг кириш, бошланиш жойи, останаси. *Қорабуғроҳон бошлиқ кўчманчилар ўрдаси ҳозир Сармарқанд бўсағасида.* М. Осим, Ибн Сино қиссаси. «Берлиннинг бўсағасида туримиз», деб марта бир хат келган эди. С. Сиёев, Ёруғлик. *Минглаб кичкинтойлар мактаб бўсағасига биринчи марта қадам қўядилар.* Э. Қодиров, Янги марралар сари.

3 кўчма Бирор маросим, муҳим сана ва ш. к. арафаси, бошланиш даври. Ўтган ўйл билан ҳам хайрлашдик. Янги ўйланинг қутлуғ бўсағасига қадам ташладик. Н. Сафаров, Оловли излар. *У ғалаба қасрининг олтин бўсағасида эди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Армия бўсағасида турган навқирон ўигитларга тилагим – Ватанимизнинг муносаб қалқони бўлишисин.* Газетадан. Сидикжон худди зўр баҳтга эришган ёки ўшандай баҳтнинг бўсағасида тургандай, терисига сиғмай.. эски ҳаётини эслагиси ҳам келмай юрар эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

БЎСТОН [ф. بستان – бог, томорқа, полиз] поэт. 1 Гул билан қопланган, гул экиглан майдон; гуллаб-яшнаган баг. *Меҳнат қилинмаса, бўстон қаерда.* Ф. Гулом. *Тоғлар қопқасини ошиб ўтган он, Рӯпарамда очилди бўстон.* Т. Тўла. *Хилма-хил гуллар хушбўй ҳид сочиб, бўстонни яшнатиб турар, шишадек тиниқ сувлар шилдираб оқиб ётар эди.* «Чалпак ёққан қун».

2 кўчма Бог-роғли обод ер, яшнаган, гуллаган жой. *Ўзбекистон – бўстон.* — Чўлни бўстон қилишга Келди сочи сунбуллар. «Кўшиқлар». Салом, мактаб, ҳаёт бўстони, Келдим тўнгич ўғлим етаклаб. Ё. Мирзо, Ўғил меҳри. Яхши киши чўлда бўстон яратар, тиканликда чин гулистон яратар. «Кўшиқлар». Соқижон, энди қаддим букилди, Душманларим кўнгли энди бўстонидир. «Нурали».

3 кўчма Оғуш, кучоқ; дунё, олам. *Истадим саир айламоқни мен ғазал бўстонида.* Э. Воҳидов, Ёшлиқ девони. Убир умр мавшӯқасига интилиб, ниҳоят, унинг васлига етган баҳтиёр ошиқдай, шеърият бўстонига қулоч ёйиб кирди. С. Сиёев, Ёруғлик. Соғ бу ишқ бўстонида раъноланибсиз мунча ҳам. С. Абдулла, Тоҳир ва Зуҳра. Энди болалик бўстонидан ҳатлаб ўтиб, ўспиринлик фаслига қадам кўйғансиз. М. Осим, Карвон йўлларида.

4 кўчма Севгили, ёр, рафиқа. Қайдо колди ёру дўстлар, умр бўстоним қани? «Шарқ юлдизи». Эй ҳаёт, сен мени бўстонидан айрдинг, қувончга тўла севгимдан айрдинг. Газетадан.

БЎТА 1 1 Туянинг бир ёшгача бўлган боласи, бўталоқ. Сабр қилсанг, туянинг юкини бўта кўтарар. Мақол.

Бўтадай бўзламоқ қ. бўзламоқ.

2 кўчма Болаларни, ёшларни бўталоқ қа қиёс қилиб, эркалатиб айтиладиган сўз.

Лекин, бўтам, бу фикрга мен унча қўшилмайман. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. Мен, бўтам, сизнинг тадбиру саботингизни синаб кўрмоқчи эдим. Мирмуҳсин, Меъмор.

3 Бўта (эркаклар исми).

БЎТА II эск. Олтин, кумуш, мис ва ш. к. ни эритиш учун ишлатиладиган қадимий асбоб, думалоқ косача; тигель.

БЎТАКЎЗ 1 Мураккабгуллilar оиласига мансуб, бинафша ёки ҳаворанг гулли бир йиллик бегона ўт. *Ўймиз олдида чучмомалар ўсарди.* Биз уларни бўтакўз деб терар эдик. Ш. Холмирзаев, Бодом қишида гуллади. *Олтиндай товланиб ётган ариқлар ичида тўқ сафсар ранги бўтакўзлар очилиб ётар, улар тунги юлдузлар сингари кўз қисиб товланарди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

2 кўчма Туя боласининг кўзига ўхшаш чиройли кўз; шаҳло кўз ва шуңдай кўзли киши. [Фарғонанинг] Қизлари сизга ўхшаган бодомқовоқ, бўтакўз бўлади. Шуҳрат, Шинелли йиллар. *Ўлан айтиб ўтирган бўтакўзим, Бари қиздан яхисан ёлғиз ўзинг.* «Оқ олма, қизил олма». Яхши экан сизнинг олган қизингиз, Кутли бўлсин, жезна, бўтакўзингиз! «Гулнорпари».

3 Бўтакўз (хотин-қизлар исми).

БЎТАЛА Лойқалашган, яширин, мудҳиш, ифлос. *Нафиса эса зийрак «одамгарчилик» тубида қанақа бўтала ниятлар ётганини фаҳмлаб.. ўзи улуғ, супраси қуруқ.. «ватанпарварлар»дан хафа бўлди.* Шуҳрат, Жаннат қидиргандар.

БЎТАЛОҚ 1 Туянинг боласи, бўта. Ҳа, эсимда, бўталоқ бирам кўҳлик, кўзлари катта-катта, мулойим, ёқимли, зийрак эди. Ойбек, Болалик. Шайбонийхон бўталоқ жунидан тўқилган майин жойнамоз четига қайтиб ўтиради. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 кўчма айн. **бўта 2.** Сира ҳам ташвиш тортма, бўталоғим. Тез-тез келиб, ҳолингдан хабар олиб турман. Ҳ. Гулом, Машъял. Биласанми, бўталоғим, табиий фанлар даврнинг зарурий эҳтиёжларидан вужудга келади. С. Кароматов, Олтин кум.

БЎТАЛОҚҚЎЗ айн. **бўтакўз 2.** Мен қадди ҷоғроқ, бўталоқкўз, кенг ёноқли, сарик бола бўлиб ўсдим. А. Мухтор, Асарлар.

БЎТАМЛАМОҚ Болани бўтага қиёс қилиб, бўтам деб эркалатмоқ, ардоқламоқ.

Шул замонда Гулистаннинг султони бўтам-лаб, қўзимлаб.. йиғлади. «Муродхон».

БЎТАМОҚ Аralаш-қуралаш ҳолатга келтирмоқ, чалкаштирмоқ, чуvalаштириб юбормоқ. Бу ўй яна кўп ўйларни эргаштириб келиб, фикрини бўтаб юборди. А. Қаҳдор, Сароб.

БЎТАНА 1 Лойқа, қум, тупроқ кабилар аralашган (сув ҳақида). Бир жойга тўпланиб, тутқун бўлиб турган бўтана сув қирғоқни бузиб юборди. Э. Усмонов, Ёлқин. Сой ва ариқларда сумалакранг бўтана шиддати ошиб боради, пишқиради. С. Нуров, Нарвон.

2 Лойқасимон, кир тусли, хира. Қиём бўтана бўлмай, тиниқ тусда бўлиши лозим. К. Маҳмудов, Ўзбек таомлари.

БЎТАНОҚ шв. кам қўлл. айн. бўтана. ..ёзда лойқа, қишида бўтеноқ ариқ суви ҳамманинг меъдасига теккан эди. Газетадан. Қишлоқнинг ўтмиш қиёфаси ёзда чанг, қишида лой тор кўчалар.. қора чироқ, бўтеноқ сув. Газетадан.

БЎТҚА 1 Гуруч, бўғдой каби донлардан қайнатиб пиширилган қуюқ овқат (ҳалим, шавла, ширгуруч кабилар). Бир тариқдан бўтқа бўлмас. Мақол. — Тўйга ҳеч кимни чакирмадик. Ахир икки товок бўғдой бўтқа билан қилинган тўйни тўй деб бўладими? — деди чол. О. Ҳусанов, Кўшиқчининг тақдирни. [Сайд] Ўртоқларининг қистови билан бўтқадан бир неча қошиқ егандай бўлди. Й. Муқимов, Олов ва ниҳоллар.

2 Аталасимон қуюқ нарса. Қоғоз бўтқаси (қоғоз саноатида). — Эриган шиша бўтқаси нуфлаши найчасига эмас, балки темир таёқ-чага олинади. М. Аминжонова, Шишанинг кашф этилиши.

З қўчма Чалкаштириб, аralаш-қуралаш қилиб юборилган нарса. Биз мадрасада арабча, тоҷикча сўзлар бўтқасини кавашадан бошқа нарсани билмас эдик. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Ҳаёлларинг бўтқа бутун ўлда-жўлда.. Т. Тўла, Асарлар.

Бўтқа бўлмоқ 1) аralashiб, эзилиб, бўтқа ҳолига келмоқ. Қўчанинг лойи бўтқа бўлиб кетибди; 2) қўчма аralаш-қуралаш бўлиб кетмоқ, чалкашмоқ. Ҳамма ишлат шундаки, Ўқтамжон келди-ю, иш бўтқа бўлди. Ойбек, О. в. шабадалар. Тўғрисини айтганда, тилимиз кундан-кунга ўзимиз ҳам гангиг қоладиган даражада бўтқага айланиб бормоқда. «Муштум». **Бўтқасини чиқармоқ** Эзиб, мажақлаб

юбормоқ, адабини бермоқ. Сени бугун булар бўтқанги чиқаришмоқчи. И. Раҳим, Ихлос.

БЎҲЧА Кийим-кечак, латта-путта ва ш. к. ўраб тутғилган қийиқча, рўмол; тутғун, тутғунча. Бир бўхча сарпо. — Навоий бўхчани ешиб, лоқайд ва камтарона табассум билан амирлик кийимини кийди. Ойбек, Навоий. У олдимга икки бўхча келин сарпосини ташлабди. «Муштум». Абдуваҳҳоб Шоий мурдадек ҷўзилиб ётган чол ёнидаги ўз бўхчасини тит-килаб, ундан бир китоб олди. Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома.

Бўхчаси тушмаган ёки бўхчасини ташламаган 1) энди тухумдан чиқсан, жиши (куш болалари ҳақида); 2) кўчма ҳали гўдак, тажрибасиз. Сиз ҳали бўхчасини ташламаган чумчук боласиз. А. Қаҳдор, Сароб. **Бўхча қорин** Бўхчага ўхшаб қаппайган қорин ва шундай қоринли одам. Мулла Мамасолиҳ бўхча қорнини силаб киноямоз деди: -Э дома-ла! Эшоннинг қорни бешидир, бири ҳамиша бўшидир. Н. Мақсудий, Лайлатулқадр.

БЎҲЧАЛАМОҚ Бўхча қилиб тутмоқ; бўхчаларга тутмоқ. У-буларини бўхчалаб кўйибди.

БЎШ 1 1 Ичида ҳеч нарсаси бўлмаган; қуруқ. Бўши идиши. Бўш қон тик турмас. Мақол. — Келинни олиб келишга кетган аравалар бўши қайтибди. С. Аҳмад, Уфқ. У бўши сават, хуржун кўтариб олган эди. С. Сиёев, Ёргулик. Сой бўйида турган бўши кўзани ёмғир чертиб-чертуб қўяди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Кимсадан ёки нарсадан холи, ҳеч ким ёки ҳеч нарса йўқ. Ғиждувоннинг бозор куни бўлганига қарамай, бозор жойи бутунлай бўши эди. С. Айний, Қуллар.

З Банд бўлмаган, ишғол этилмаган, бекор. Бўши ўрин. Бўши ер. — Баширжон ола-зарак бўлиб, жой қидирди. Ҳайрият, чекка-роқда битта стул бўши экан. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Ҳашаматли бинода биронда бўши жой қолмаган. «Шарқ юлдузи». Бўши ўрин ахтариб, ўртада туриб қолди. Э. Самандаров, Дарёсини йўқотган қирғоқ. Дараҳт соғисидаги бўши ўриндиқ томон юриши. «Ёшлик».

Боши бўши айн. боши очиқ қ. бош. Ҳуруғилмон сифат ўлтиришиндан Бошинг бўши-ми, севар ёрга етишдим. «Баҳром ва Гуландом». Ука, айтай десам, кўнглиңг хуш эмас, Олиб кетай десам, бошинг бўши эмас. «Оқ олма, қизил олма».

4 Иш билан банд бўлмаган, ишдан холи; бекор, беиш, ишсиз. *Бўш кун. Бўш вақт.* — *Жиндак тинч, бўш вақт бўп қолса, бас, у дарҳол китобга ётишарди.* Т. Рустамов, Мангу жасорат. *Бўши бўлсангиз, Минеўрикка қимизга борар эдик.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Отиноиӣ бирдан-бир ҳунари ва бўши қолгандаги овунчоги — ҷархни гариллатишга қиришади.* П. Турсун, Ўқитувчи.

БЎШ II Салга узилиб, юлиниб ёки йиртилиб кетадиган, пишиқ-пухта эмас, жонсиз. *Бўш ип. Бўш арқон. Бўш латта.* — *Сухсур деган қуш бўлар, Тортсам, пати бўши бўлар.* «Оқ олма, қизил олма».

2 Салга синиб, уваланиб, эзилиб кетадиган, юмшоқ. *Бўш кесак. Бўш ер. Бўш ёнғоқ.* *Бўш ёғончи қурт ер.* Мақол. — *Бу ёқнинг тоши у ёқнику сингари қаттиқ, яхлит эмас, жуда бўши, ғўраша эди.* М. Исмоилий, Фаргона т. о.

3 Кучсиз, заиф; оҳиста. *Бўш овоз.* — *Анвар юзини тутуб берди. Раъно унинг юзига бўшгина уриб қўйди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Фоявий бўши, бадиий оқсоқ асарлар ўз баҳосини олаётир.* Газетадан. *Сен, болам, ҳали кўп ёйсан, Уруш қилмоққа сен бўйсан.* «Маликаи айёр».

4 Қаттиқ сиқилмаган, таранг тортилмаган, пишиқ-пухта боғланмаган; эркин. *Дуторнинг торлари ҳали бўши.* *Машинанинг тормозлари бўши экан.* — *Қамишни бўши ушласанг, қўлингни қияди..* [деди Аллонбий]. А. Муҳтор, Қорақалпоқ қиссаси. *Сендан баттар қилиб мени боғлаган.* *Бўши бўлганда сўрар эдим ҳолингни.* «Ширин билан Шакар».

Бўш қўймоқ (ёки тутмоқ) Эркинлик бериб, ўз ҳолига қўйиб қўймоқ. *Сени ҳозир бўши қўяман, лекин товуш қилмайсан. Ҳамза, Паранжи сирлари.* *Пул асов қушга ўҳшайди, сал бўши тутдингми, қўлингдан учади-кетади.* Ойбек, Танланган асарлар. *У отининг бошини бўши қўйиб, иккала қўлни оғзига карнай қилиб бақиради.* С. Сиёев, Ёргулик.

5 қўчма Гапни, ишни эплай олмайдиган; қаттиққўллик, талабчанлик қила олмайдиган; ўз ҳақ-хуқуқини талаб қила олмайдиган, бўшант, ландавур. *Бўши раҳбар.* — *Бўйсиз, лақмасиз!* — *оғзини кўпиртириди Мастура.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Сен бўйсан, латтасан, ургочисан!* *Пул санаашдан бошқасига ярамайсан.* Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

Бўш қарамоқ Қаттиққўллик, талабчанлик кўрсатмай иш тутмоқ. *Унинг бир қисм гўзаси сувдан қолиб, қатқалоқ босган экан, юзига солиб:* -*Ўзинеиз хўб пишиқ дехқонсизку, одамларга бўши қарабсиз-да..* — *деб ёмон изза қилди.* Ҳ. Назир, Маёқ сари.

6 Пухта, билимдон, омилкор бўлмаган; заиф. *Математикадан жуда бўйшман.* Араббоӣ ўқишида жуда бўши. — *У ўқишида жуда бўши, аммо гирромлик ва шумликка абжир.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Роҳат хола айвонда сабзи артиб, келинини койирди:* -*Бўйсиз, болам, бўйсиз!* «Гулдаста».

7 Етарли асосга эга бўлмаган; пуч, хом. *Бўши хаёллар.* — *Энди унинг хаёлида ҳамма нарса бўши ва маъносиз эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Сан бўши хаёл қилма, Манҳеч бир вақт сандан ажралмам.* Ҳамза.

Бўш(га) кетмоқ Бекор кетмоқ, зое бўлмоқ. *Шунча ҳаракат бўш(га) кетди.* **Бўш(га) чиқмоқ** Асоссиз, пуч бўлиб чиқмоқ. *Ҳасаналининг шубҳаси бўшга чиқди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бахтга қарши, бу умид ҳам бўши чиқди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. **Таги бўш 1)** етарли асосга эга эмас; асоссиз. *Таги бўши гап;* 2) етарли таянчиги бўлмаган. *Сизнинг тагингиз бўши, тарафинизни оладиган одам бўлмайди.* А. Муҳтор, Туғилиш.

Бўш келмоқ Ютқизмоқ, енгилмоқ, ён бермоқ (баҳс, кураш, жанг ва ш. к. да). *Курашда қайтади деб ўйлайсанми, ахир биз ҳали бўши келадиган юигитлардан эмасмиз.* М. Қориев, Ойдин кечалар. *Лекин энди Тўрткўз ҳам бўши келмади.* С. Анорбоев, Ҳамсұхбатлар. *Одатда офтоб билан ошно киши унча-мунча касалликларга бўши келмайди.* Газетадан. **Жони бўш 1)** тез нобуд бўладиган. *Жони бўши маҳлук.* **Жони бўши ўсимлик.** — *Буку мол, териси қалин;* *жони бўши қўй, эчкиларимиз ҳам чўп тишлаб, тупроқ ялаб, қишини ҳавода ўтказиши.* «Муштум»; 2) қўчма ҳеч нарсага бардош бера олмайдиган, қийинчиликдан қўрқадиган; жони ширин. *Бу орада Викторга ўҳшаган жони бўшлар эса қўён бўлишиди.* Ш. Фуломов, Чўл белида. **Қўнгли бўш Кўнгилчан**, мулоим, раҳмдил. *Хотин кишининг кўнгли бўши бўлади, ичида сир ётмайди,* деб қўрқсан эди. С. Аҳмад, Уфқ. *Уанча ишончувчан, итоатгўй, кўнгли бўши қизга ўҳшайди.* «Ёшлик». **Оғзи** (ёки тили) **бўш 1)** оғзига кучи етмайдиган; сир саклаётмайдиган. *Унинг оғзи бўши, сир айтуб бўлмайди унга;* 2) гапини

эплаб гапира олмайдиган, гапиришга қўрқадиган. [Абдухолик:] Катталарнинг кўзи менинг чумчукдай ўғлимга, яна бир қанча оғзи бўши камбагалларга тикилибди. Ойбек, Танланган асарлар.

БЎШАЛМОҚ с. т. айн. бўшамоқ I-II. Ўй бўшалди. Жой бўшалди. — Йўлнинг бўшалишини кутуб турган мишиб даҳбошиси зерикуб, жаллодларга қараб: -Бошланг! — деди. С. Айний, Куллар. Бир маҳал кўзини очса, тарғиљ ҳўқиз бўшалиб кетибди. П. Турсун, Ўқитувчи.

БЎШАМОҚ I 1 Банд этиб ёки ишғол қилиб турган кимсадан, нарсадан ҳоли бўлмоқ. Зал бўшади. Йўл бўшади. Ўй бўшади. Иноқ оиласда бешик бўшамас. Мақол. — Сабзавот, полиз экинларидан бўшаган ерларни пешма-пеш ҳайдашга киришилади. Газетадан. Ҳафиза бўшаган бир стулга бориб ўтириб, сумкасидаги конспектни ўқишига тутинди. Мирмуҳсин, Умид. Ёдгор ён-верига аланглаб, зал бўшаб қолганини кўрди-да, дарров ўрнидан турди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Ишдан, амалдан, мансабдан қутулмоқ, озод бўлмоқ. Ураисликдан бўшади. — То «босди-босди» бўлгунча, ишдан бўшаб турасизми-ё? — деб сўради. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Ўрзомат бу ерлардан бўшаб, бошқа ишга ўтиб кетди. Газетадан. Қизлархон охирни эр амрига кўниб, вазифасидан бўшади. «Муштум».

3 Кутулиб чиқмоқ, қутулоқ; холи, эркин бўлмоқ. Турмадан бўшамоқ. Бирорнинг қўлидан бўшамоқ. — Ғуломжон онасининг иссиқ қучонидан бўшаб, секин ўрнидан турди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ҳомиладан бўшаган она организми 3-4 йил дам олиши керак. «Саодат». Зуҳра мактабдан бўшади дегунча далага чопади. С. Зуннунова, Олов. Қишлоқ аҳли қиши ойларида ишдан бир оз бўшаб қолишади. Р. Раҳмон, Мехр кўзда.

4 Ечилиб кетмоқ. Ит бўшаб кетибди.

БЎШАМОҚ II 1 Бўш, юмшоқ бўлиб қолмоқ. Ер намиқиб, бўшаб қолибди. — Қаторда нордай кавшайсан, Баҳорда қордай бўшайсан. «Нурали».

2 Таранглигини ёки мустаҳкамлигини йўқотмоқ, солқаланиб қолмоқ, бўшашмоқ. Отнинг айли бўшаб қолибди. Винт бўшаб қолибди. — Оғи кенг иштонининг бўшаб кетган бояғини шоша-пиша қайтадан боя-

лашга уринди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. Докаси бўшаб кетган, қайта боғлаш керак. Ойбек, Танланган асарлар.

Кўнгли бўшамоқ Қувонмоқ, яйрамоқ; ўзини енгил ҳис қилмоқ. Сен десам, кўнглим бўшаб, Баданларим қордай яшнаб.. «Нурали».

БЎШАНГ Гапни, ишни эплай олмайдиган, бўш, лавант, лапашант. Анвар ёшигидан бўшанггина бир бола эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Болалар уни бўшанг деб билди, баравар тортинишдан тап тортинишмасди. «Ёшлиқ». Шунчалик ҳам бўшанг бўладими одам, лоақал ўғли тенги болани тартибга қақириб қўйламас! «Ёшлиқ».

БЎШАНГЛИК Қаттиққўл бўла олмаслик; юмшоқ кўнгиллик; лапашанглик, ожизлик. Биз бўшанглик қилсан, бошқа жамоалар ҳам қуролланади. Үнда ҳолимизгавой! Ҳ. Фулом, Машъал. Тақсир, қаттиқроқ қамчиланг, бўшангликнинг вақти эмас, орқадан қувшиштаганини кўрмайсизми? А. Ҳакимов, Илон изидан. Ироданинг уятчанлиги бўшанглик ёки ношудликка эмас, ишга ва адабга асосланган эди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

БЎШАММОҚ I Бўшамоқ I 3 фл. ўзл. н.

2 Кўзи ёримоқ, түғмоқ. Янги бўшангган аёлларнинг то соғайиб, қувватга кириб кетгунча бўлган даври ҳалқ ўртасида «чила даври» деб юритилади. С. Исмоилова, Қўқрак касалликлари. Қайнонасининг ўжарлиги туфайли Санобархон уйда бўшанди. С. Ҳамидов, Ҷақалоқ нега нобуд бўлди? Янги бўшангган совлиқ қўзисини яларди. С. Аҳмад, Ўлдуз.

3 Ҳожатхонага бормоқ. Уч кун уни [Мансурни] ҳожатхонага ўйлаттамай, бўшанишини пойладик. Н. Қобул, Унутилган соҳиллар.

БЎШАНҚИРАМОҚ Бир оз бўшашмоқ, мулоҳимлашмоқ, юмшамоқ. Кекса милиционер ҳужжатларни чироққа тутиб, қайтакайта кўздан ўтказди-да, бўшанқираб, ўйлодшига берди. Ойбек, Қуёш қораймас.

БЎШАТМОҚ I 1 Бўшамоқ I фл. орт. н. Йўлни бўшатмоқ. Ўйни бўшатмоқ. Вагонларни бўшатмоқ. — Нурали Гаротнинг айли-пуштанини бўшатиб, қашлаб, супуриб, бўлакдан эгарлади. «Нурали». Минг бало билан Кутидор қўлини бўшатиб, гал Отабек-ка келди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Милтиқ (ёки тўп, ўқ) бўшатмоқ. Ўқ узмоқ. Майна унинг ўнг қўлига устма-уст икки

ўқ бўшатди. Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Катта тўпни гумбурлатиб, Ҳар тарафга тўп бўшатди. «Нурали». Намойишга ўйлда лашкар Неча тўпларни бўшатди. «Баҳром ва Гуландом». Аямай, баччагар милтиқ бўшатди. «Ойсулув».*

Кўнгилни (ёки юракни, дилни) бўшатмоқ Кўнгилдаги дардни айтиб енгиллашмоқ, губорини тарқатмоқ. *Юрагини бўшатди охир, Дардларини юмшатди охир.* Ҳ. Олимжон. Ким биландир роса уришиб, кўнглини бўшатгиси келар, лекин бунга баҳона тополмас.. эди. М. Мансуров, Ёмби.

2 Ишдан, вазифасидан озод қилмоқ; рухсат бермоқ. *Ишдан бўшатмоқ. Лавозимидан бўшатмоқ.* — *Орадан уч-тўрт кун ўтиб, мени ишдан бўшатиб юборди.* С. Аҳмад, Уфқ.

БЎШАТМОҚ II **Бўшамоқ** II фл. орт. н. *Қатқалоқларни бўшатмоқ. Винтни бўшатмоқ. Чолғу торини бўшатмоқ.* — *Котиб бир қўли билан, томогини қисиб турган бўйинбогини тортиб, бўшатиброк қўйди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БЎШАШМОҚ I **Бўшамоқ** I фл. бирг. н. *Кузда болалар дала ишларидан бўшашса, мактабни очиб юборши ниятида эди.* М. Исмоилий, Фаргона т. о.

БЎШАШМОҚ II **1** *Юмшоқ бўлиб қолмоқ, юмшармоқ. Ер етилиб, анча бўшашиб қолибди.*

2 *Таранглигини ёки мустаҳкамлигини йўқотмоқ, солқиланиб қолмоқ. Стулларнинг оёқлари бўшашиб қолибди. Тормоз бўшашиб қолибди. Тишларим бўшашибди.* — *Кўзойнак ошиқ-мошиғи кўпинча бўшашиб қолади, шунда унинг маҳкам бураб қўйинг.* Газетадан.

3 *Кучи кесилиб, пасаймоқ, қайтмоқ. Шамол бўшашди. Совуқ бўшашди.* — *Иссиқ бирмунча бўшашгандек туюлса ҳам, димлик заптида эди.* М. Исмоилий, Фаргона т. о. *Муқаддам кучли эди. Узоқ олишиди. Кейин бирдан бўшашди-ю, жимиб қолди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

4 *Мадори қуримоқ, жисмонан заифлашмоқ; шалпаймоқ. Адолат бўшашди. Индамай, ҳолсизлик билан стулга ўтириди.* С. Зуннунова, Олов. *Тамом бўшашиб, дармони қуриганча, деворга суюниб қолди.* «Ёшлиқ». *Оёқларим бўшашиб, титраб кетдим.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

Бўйини бўшашмоқ к. бўғин 1.

5 *кўчма Ҳовуридан тушмоқ, гапидан, ниятидан қайтмоқ, бўш кела бошламоқ; ҳафсаласи пир бўлмоқ. Офтоб ойим эрининг кейинги сўзи билан анчагина бўшашди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Зумрад аввалига енгил қаршилик қилган бўлди, сўнг бегона эркакнинг оғуши ҳам иссиқ бўлишини сезиб.. бўшашди.* С. Сиёев, Отлиқ аёл. *Таманнонинг тарвузи қўлтиғидан тушиб, бўшашди.* Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома.

6 *Бўш қўйилганлиги натижасида сусайиб кетмоқ. Интизом бўшашмасин. Иш бўшашмасин. Талабчанлик бўшашмасин.* — *Ишларни бўшаштириб юборибсиз.* Э. Самандаров, Дарёсини йўқотган соҳил.

БЎШАШТИРМОҚ **Бўшашмоқ** II фл. орт. н. *Иссиқ одамни бўшаштириб юборди.* — *Сал тизгинини бўшаштирсанг, бўйнингга миниб олишади.* Шуҳрат, Шинелли йиллар. *Ходиқулнинг бақирган овози Равшаннинг аъзози ўни баданини бўшаштириб юборди.* С. Кароматов, Бир томчи қон. *Баҳор нафаси ҳамма ёқни юмшатиб, алланечук бўшаштириб қўйган.* П. Қодиров, Уч илдиз.

БЎШ-БАЁВ Ишни, гапни эплай олмайдиган, лапашанг, гўл. *Каримжон бўш-баёв бўлгани учун «аммамнинг бузоги» деган лақаб олган эди.* М. Осим, Тилсиз гувоҳ. *Нусратбекнинг бу қадар бўш-баёв, содда, нотавонлиги унинг жаҳлни чиқариб юборган эди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БЎШЛИК I *Ичиди ҳеч нарса йўқлик. Идшининг бўшилиги. Уйни бўшилигига ремонти қилиб олайлик.* — *Аҳмад на севинч, на қайгу сезади, юрагида аллақандай бўшилик ҳукмрон эди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

БЎШЛИК II *Пишиқ-пухта, мустаҳкам эмаслик; юмшоқлик; лапашанглик.* *Ин бўшилигидан салга узилиб кетяпти.* — *Ҳой, мен бу гапни сизга ишониб айтяпман-а!* Яна оғзингиз бўшилик қилиб, бирон ерда гуллаб қўйманг. Н. Сафаров, Оловли излар.

БЎШЛИК I *Маълум чегаралар билан уралган бўш жой; ҳавол жой.* Қорин бўшилиги (анат.). *Цилиндр ичидаги бўшилик.* — *Оқибатда оқсил моддалар қорин бўшилигига сизиб туша бошлайди.* Газетадан. *Оғиз бўшилигига ҳеч қандай тўсиқларга учрамай ҳосил бўладиган, таркиби овоздан иборат товушлар унли товуш деб аталади.* «Ўзбек тили дарслиги».

2 *Чексиз олам, фазо, осмон; чеки йўқ бўш жой.* Олимлар яқин вақтларга қадар

космик бùшилиқни ўрганишини фақат орзу қила олар әдилар. — Зумрад күзларини қоронги бùшилиққа тикканича қимирламай ўтиради. С. Зуннунова, Гулхан. Ҳувиллаб изгүётган тоғ шамоли чүккүларни ялаб ўтиб, бепоён бùшилиққа сингиб кетарди. С. Кароматов, Олтин күм.

3 Бùш ётган ер, жой. Шундан кейин бир бùшилиқ ер билан қýргоннинг жанубига қараб кетиладир. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Айниқса, булар биринчи қадам қýйған ыллари бу ерлар ҳувиллаб ётган бùшилиқ — саҳро әди. А. Мұхтор, Асарлар.

4 физ. Ҳавосиз жой, вакуум. Торичелли бùшилиғи. Цилиндр ҳавосини тортиб олиб, бùшилиқ ҳосил қылмоқ.

БЎШОҚ Бùш қýйилган, боғланмаган, арқонланмаган.

Қýшоқнинг орқасида (ёки ичида) бùшоқ қ. қýшоқ. Бор! Бор! Ишимизга қýшилмаган — расмга ҳам қýшилма! Қýшоқнинг ичида бùшоқ нима қиласди. Ҳ. Назир, Бир туп гўза.

БЎШТОБ 1 Унчалик пишиқ-пухта бўлмаган, бўшроқ, жонсизроқ. Совуқ баданидан ўтиб, тану жонини чақади, бùштоборғи учраса, шамдек қотиради. К. Яшин, Ҳамза. Елкасидан тўнтариб боғини, Қўкрагидан бùштоб қилиб бойладим. «Юсуф ва Аҳмад».

2 кўчма Ишни унча яхши уддалай олмайдиган, бўшангроқ. Бùштоб бригадир. Бùштоб раҳбар.

БЎШТОБЛИК Пишиқ-пухта, қаттиқ-қўл бўлмаслик. Баззи бир раисларнинг, айниқса, Умар аканинг бùштоблигидан нолир эдим. И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари.

БЎЯГИЧЛАР ким. Ҳар хил материаларни турли ранга бўяш учун синтез усулида олинидиган органик моддалар; бўёклар.

БЎЯМА 1 Бўялган, ранг берилган. Бўяма тери.

2 кўчма Сохта, қалбаки. Бўяма гап.

БЎЯМАЧИ Ҳақиқатни бўяб ёки тескари қилиб кўрсатувчи, алдовчи, кўзбўямачи, алдоқчи.

БЎЯМАЧИЛИК Ҳақиқатни бўяб ёки тескари қилиб кўрсатишилик, кўзбўямачилик.

БЎЯМОҚ 1 Ранг бермоқ, бўёқ суртиб безамоқ. Ҳонанинг шифти ва деворлари кўхсиз, лекин ялтироқ бўёқлар билан бўялган. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. Сочи эркакча қирқилган.. лабини шундоғам бўя-

ганки, худди помидор тишилаб келаётганга ўхшайди. С. Аҳмад, Сайлланма.

2 Бирор нарса билан қоплаб, тусини ўзгартирмоқ, бошқа тусга киритмоқ. Чанг бутун маҳаллани: томларни ҳам, деворларни ҳам, сувсизликда қакраб қолган яккам-дуккам дараҳтларни ҳам бир хилдаги жонсиз, оқиши ранга бўярди. А. Мұхтор. Опа-сингиллар.

3 Беламоқ, булғамоқ, ботирмоқ. Пўлат ота, кўкраги қип-қизил қонга бўялиб, гурс этиб ғиқилди. К. Яшин, Ҳамза. Ўтларини бўямас табаррук қонга, Тупроқни муқаддас ранга бўямас. Х. Даврон, Қақнус.

4 кўчма Бузиб, ўзгартириб ёки ёмон томонларини яшириб, яхши томондан кўрсатмоқ; пардоз бермоқ. Ҳақиқатни бўямоқ.

— Гоғир бўлса, барча сўзларим Муроталига маъқул бўлаётир, деб кўнглидан ўтказидида, Ойқиз билан бўлган сұхбатини анчагина бўяб кўрсатди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Кўплаб айтдинг сўзингни, Лекин бўяб айтмадинг. «Шарқ юлдузи».

Кўз бўямоқ қ. кўз.

БЎЯШМОҚ 1 Бўямоқ фл. бирг. н. Улар уйларини бўяшибди.

2 Бўяш ишига қарашмоқ, бўяшга ёрдамлашмоқ. Акамга эшикни бўяшдим.

БЎҚОҚ с. т. Бўқоқ. ..пакана, оппоқ соқоллари тагидан қип-қизил бўқоги билиниб турган чол әди. Ш. Холмирзаев, Тўлқинлар. Ҳикоя битгач, заҳарханда билан Самад бўқоққа қаради, дами кесилаёзган бўқоқ бундан руҳланди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

БЎҚЧА с. т. айн. бўхча. Шоҳим бир-икки қават эски қўйлак-иштондан бошқа нарсаси бўлмаган бўйчани устига керосин тўкиб ёндиримоқчи бўлди. С. Айний, Қуллар.

БЎГДИРМА Яширин, ўғри чўнтақ. Пешматнинг сиртида учта, ичкарисида икки ва яна катта чўнтаклар ичидан танга соладиган чўнтаклари бўлиб, бўғдирмаларини қўшиганди, ҳаммаси бўлиб саккиз чўнтағи бор әди. Мирмуҳсин, Чиниқиши.

БЎЖОМА 1 Кийим-кечак, кийимлик газламалар, эски-тускилар тугиб қўйладиган катта мато; чойшаб. Беруний ўзига керакли буюмларни бўғжомага жойлаб, тонг-саҳарда карвон билан ўйлга чиқди. М. Осим, Карвон йўлларида.

2 Шундай матога тугилган бўхча, тугун. Олқишидан сўнг Бўриевга икки бўғжома сар-

по келтириб берадилар. А. Қодирий, Обид кетмон. Бобораҳим бўғжомасини олиб, эшик олдига келганда, онаси фарёд кўтариб, уни бағрига босди. М. Осим, Карвон йўлларида.

БЎФИЗ (3-ш. бирл. бўғзи ва бўғизи) 1 анат. Томоқнинг қизилёнгач ва кекирдак бошланадиган ери; томоқ. *Одам оғзидан, мол бўғиздан осилар.* Мақол. — *Ҳазратқул қўзи-чоқнинг бўғизига пичноқ тортди.* С. Аҳмад, Юлдуз. *Қитигига тегсанг, бўғзингга устара тортишдан тоимайди баттол.* С. Сиёев, Ёруғлик.

Жони бўғизига келди қ. жон.

2 кўчма Жон, ҳаёт-мамот рамзи. Мусулмонқулнинг омонсиз қиличи оғайнимнинг бўғизда эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Кумғон, офтоба ва ш. к. идишларнинг қорнидан юқорисидаги тор, найсимон қисми. *Шишининг бўғзи. Обдастанинг бўғзи. Бўғзи тор идиш.* — *Қайси биридан бўлсин? — деди шишиларнинг бўғиздан ушлаб туриб.* С. Сиёев, Отлиқ аёл.

4 Ўсимлик танасининг илдизга туташган жойи. Бундан мақсад: кўчатнинг бўғиздаги тупроқ чўкиб, ҳаво киритмайди, илдизи яхши ривожланади. Газетадан.

Гапи, сўзи бўғизига тиқилмоқ ёки бўғизда қолмоқ. Муайян шароит, руҳий ҳолат таъсирида ўз фикрини айта олмай қолмоқ, гапиролмай қолмоқ. *Индалади-ю, айтадиган гапи бўғизига тиқилиб қолгандай бўлди.* А. Мухтор, Асарлар. *Шу сўз бўғизига тиқилди. Айтай деди, айтольмади.* «Ёшлик». *Шу пайт эшик зарб билан тақилаб қолди.* Муҳаббат чўчиб тушди. *Сафаралининг гапи бўғизда қолди.* Н. Фозилов, Дийдор.

БЎФИЗЛАМОҚ 1 Бўғизига пичноқ солмоқ, сўймоқ. *Юмалатсам, жони ўйқ, Бўғизласам, қони ўйқ* (хамир). — *Севинчнинг зўридан битта қўйни бўғизладик.* «Ёшлик». Чолим, Кимсан келса, оёғига сўймоқчи бўлиб юрган қўчкорини бўғизлади. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

2 Бўғиздан тишлаб, ғажиб ўлдирмоқ. *Бу ўша бўри.. итларни гафлатда қолдириб.. тўрт қўйни бўғизлаб, бирини олиб қочган ҳам шу!* «Ёшлик».

3 кўчма Қийнаб ўлдирмоқ, маҳв этмоқ. *Ўша бола кеча яна ўлумни тўсиб: -Эртага охирги муҳлат, жавоб қил, ўйқ десанг, бўғизлаб кетаман!* — деяпти. *Ёнида катта пичноғи бор.* И. Раҳим, Ихлос. Сидқиини елкасидан уш-

лаб, қулатиб бўғизлашга тайёр эдилар. Мирмуҳсин, Чодрали аёл.

БЎФИЗЛАМОҚ Бўғизламоқ 1, 3 фл. мажҳ. н. *Кўплар куйдирилди, кўплар бўғизланди.* Кўп тик бошлар кундага қўйилди. А. Нурмуродов, Уруш бевалари.

БЎФИЛМОҚ Бўғмоқ фл. мажҳ. ва ўзл. н. Дарё бўғилди. Сув бўғилди. *Иштаҳаси бўғилди.* — *Шу бедовнинг шаштидан Дарбанд дарё бўғилди.* «Ойсулов». Искандар боя бўғилиб бўлган экан, ош емади, ош уни еди ҳисоб. М. Мансуров, Ёмби. *Нафаси бўғилган Шарофат юзини ёстиқдан олиб, осмонга қараб ётди.* «Ёшлик».

БЎФИЛТИРМОҚ Бўғилмоқ фл. орт. н. Дастрўмолни роса бўғилтириб юборибсиз Дастрўмолни очилмайдиган, тоза бўлмайдиган даражада кир қилибсиз.

БЎФИМ с. т. Бўғин. Умуман бод, бўғим касалликлари турлари бир неча ўн кўринишга эга. «Фан ва турмуш». Бўғим-бўғим бармоқлар хиноларни қўмсаган. «Шарқ юлдузи».

БЎФИМОЁҚЛИЛАР, бўғиноёқлилар зоол. Танаси ва оёқлари турли хил бўғинлардан тузилган умуртқасиз ҳайвонлар типи. Бироқ авлодни сақлаш учун қайғуриши ҳисси бўғим-оёқли жониворларда айниқса кучли. «Фан ва турмуш». Бўғиноёқлилар типига қисқичбақасимонлар, ўргимчаксимонлар, ҳашаротлар киради. «Зоология».

БЎФИМДУМЛАР, бўғиндумлар зоол. Калтакесакларнинг Африка жанубида тарқаяган бир оиласи. Бўғимдумлар төгларда, серқоя қалтис ерларда юради. «ЎзМЭ».

БЎФИН 1 анат. Гавда суякларининг тоғайлар, пайлар билан бириккан жойлари. Бармоқ бўғинлари. — *Қўл суяклари бир-бирига бириккан ҳаракатчан бирикмалар ҳосил қиласди, бу бирикмалар бўғинлар дейилади.* «Зоология». Бўғинлари ғадир-будур бўлиб кетган бармоқлари билан оғзининг икки четини артди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

2 Бир турдаги қисмлардан ташкил топган суякнинг ҳар бир қисми; сегмент. Умуртқа бўғинлари. Бўғинларим оғрияпти.

— *Пайғамов бармоқларини бир-биридан ўтказиб буқканда, бўғинлари қирсиллади.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. *Мафосилга гирифтор бўлган кимсадек, етмииш икки бўгини зирқираб оғриди.* С. Сиёев, Аваз.

Бўғини бўшашибмоқ (ёки қалтирамоқ) 1) оёқ-қўли бўшашиб кетмоқ (қўркув, ҳаяжон ва ш. к. дан). Жуман қабулхонага чиқиб, қўлидаги қоғозга қараган эди, бўғинлари бўшашиб, тиззаси қалтираб кетди. А. Мухтор, Туғилиш. Бирданига бўғини қалтираб, қўрқиб қолган-да. «Баҳром ва Гуландом»; 2) мамнун, шод, осоиишта бўлмоқ. Топарманми, ёрим, сени? Бўғинларим тол-тол бўшаб. «Ширин билан Шакар». Сени кўриб, болам, бўғиним бўшади, Сенинг кўнглинг дарёдайин тошади. «Ойсулов».

3 Танаси бир турдаги қисмлардан, сегментлардан тузилган жониворлар ёки ўсимликларнинг ҳар бир қисми. Чувалчанг бўғинлари. Қамиш бўғинлари.

4 кўчма Узвий равишда боғланган воқеаҳодиса, жараён ёки ташкилот ва ш. к. нинг ҳар бир ҳалқаси, боскичи, погонаси. Тўғри, қоғозбозлик камайди. Лекин ходимлар қуий бўғинларни безовта қилишнинг бошқа усулларидан фойдаланмоқдалар. Газетадан. Ошкоралик, демократия ҳам интизомнинг бўғинига айланади. Газетадан.

5 кўчма. Авлод, насл. Ёш бўғин. — Шу илдиздан ўсиб чиқар келажак бўғин. Ф. Гулом, Шеърлар. [Хожар:] Мен қандай қилай! Етти бўғинимизда қулогум бундай сатанг номини эшиштагани ўйқ эди. Ҳамза, Паранжи сирлари. Энг аъло сифатли — биринчи ёки иккинчи бўғин дурагайлар ўз-ўзидан кўпайтирилади. «Ўзбекистон паррандачилиги».

6 тли. Сўзнинг бир нафас билан айтиладиган, бир ёки бир неча товушдан иборат бўллаги. «Тош» сўзи бир бўғиндан, «болта» сўзи эса икки бўғиндан иборат.

БЎГИН-БЎГИН 1 Айрим бўғинлардан, сегментлардан тузилган. Бўғин-бўғин чувалчанг. Бўғин-бўғин гаров қамиши.

2 Барча бўғинлар; фақат бўғиннинг ўзи. Қўсаклари тупнинг бўғин-бўғинида қуббакубба бўлиб пайдо бўлар экан. «Шарқ юлдузи». Томирида тўнди гўё қайноқ қон, Тамоман бўшашиб бўғин-бўғини. О. Ҳакимов, Достонлар.

БЎГИНЛИ 1 Бўғини бор, бир қанча бўғинлардан иборат. -Агар биз, — деди бригадир Бекбой.. бўғинсиз ва.. бўғинли пояларни олиб, — донни уч кун илгари сочиб улгурганимизда, ажойиб иш қилган бўлар эканмизда. Н. Сафаров, Дон.

2 тли. Маълум миқдордаги бўғиндан тузилган. Бир бўғинли сўз. Тўрт бўғинли сўз. Кўп бўғинли сўз.

БЎГИРСОҚ Сут, тухум, ёғ солингган хамирдан юмалоқлаб, ёғда пиширилган овқат. Ўзбек ойим бўғирсоқ қовуртириш, толқон туйдириш, тўқоч ёпдириш билан машгул эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БЎГИШ Бўғмоқ фл. ҳар. н. Сувни бўғиши. Томоқни бўғиши.

Ёқа бўғиши Ёқалашиш, муштлашиш. Мирзакаримбўй билан нул юзасидан хирилашиши, ёқа бўғишини ўзига ор билди. Ойбек, Танланган асарлар.

БЎГИШМА Олишиш, ёқалашиш. Оқонларда, блиндажларда қизғин, омонсиз, ҳаддан ташқари қонли ва даҳшатли бўғишмалар қайнайди. Ойбек, Қуёш қораймас.

БЎГИШМОҚ 1 Бўғмоқ фл. бирг. н. Сувни бўғишибди. — Отхонага олиб тушаб бўғишибди. «Гулхан».

2 кўчма Ёқа олишмоқ, уришмоқ, ёқалашмоқ. — Ўртада чўкиб қолган танк учун бирпас қизғин бўғишидик, — деди Пахомов. Ойбек, Қуёш қораймас.

БЎГИҚ 1 Бўғилиб, хириллаб қолган, хирилдоқ, аниқ-тиник эмас, ноаниқ (овоз ҳақида). -Ёқмайди! — деди Анзират аламнок, бўғиқ овозда. Н. Қиличев, Қуюн. — Ўзи нима дейди, сўрадингми? — Абдусамад амакининг овози бўғиқ чиқди. М. Мансуров, Ёмби. Яна боядек бўғиқ кулги овози эшиштиди. С. Караматов, Олтин кум.

2 Бўғов солиб тўсилган, бирор нарса билан бўғилган. Кейин, бир вақт ҳушишмага келдим. Оғзим бўғиқ. Қалин нарсага уралганиман. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Бўғиб, буриб, сиқиб қўйилган; тор. Ёқаси бўғиқ кўйлак. — Катак кўйлаги, почаси бўғиқ кўк сатин шалвари озода ва ўзига ярашган. Ҳ. Назир. Сўнмас чақмоқлар.

4 Ҳавоси нам ва бузуқ, эркин нафас олиб бўлмайдиган. Давраларнинг бўғиқ ҳавосини жирканмай шимирадилар. Ф. Гулом, Ёдгор. Биз оздан кейин Амударё томондан эсган салқин шабада бўғиқ ҳавони тарқатиб юборади. Ж. Шарипов, Хоразм.

5 кўчма Эркин яшаб, ишлаб бўлмайдиган; сиқиқ, зиқ, тант. Ҳўжайин айтганча, «узилмаган гул» бўлмаса ҳам, руҳи, қалби бу чиркин бўғиқ мұхитда сўнмаган, тўзмаган кўринади. Ойбек, Танланган асарлар.

6 Унча очиқ бўлмаган, хира (ранг, тус ҳақида). *Бўғик ранг. Ранги бўғик чит.*

БЎФМА I Бўғиб қўйиладиган ёки бўғиб, буриб қўйилган, бурмали. *Бўғма ёқа кўйлак.* ■ *Хотамова.. новча кишининг почаси бўғма шимини кўриб иккиланди, шекилли, нима дейишини билмай қолди.* А. Қаҳҳор, Картина. *Ҳаял ўтмай, останоада қош-кўзларини ҳафсала билан бўяган, олақарға крепдешиндан калта енгли бўғма кўйлак кийган Қирмизон кўринди.* Н. Аминов, Қаҳқча.

Бўғма илон Ўлжасини танаси билан ўраб, сиқиб, бўғиб ўлдириш хусусиятига эга, турли катталиқдаги илонлар оиласи. *Бўғма илон ваҳшат билан бир тўлғанди-да, пастга аргимчоқдек осилиб, вишиллади.* «Муштум».

БЎФМА II тиб. Томоқнинг яллигланиши ва нафас йўлиниң торайиши натижасида нафас олишнинг қийинлашуви, хириллаб йўталиш билан кечадиган юқумли касаллик. *Дифтерия бўғмасида дифтерияга қарши зардоб эмланади.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш. *Полиомиелит, бўғма ва шилтиқ кабилар касаллик сифатида тугатилди.* Газетадан.

БЎФМОҚ 1 Қаттиқ қисмоқ. Томоғидан бўғмоқ. *Галстук бўғиб юборяти.* ■ *Сафаров югуриб бориб, уни бўғаётган ўғон кишининг елкасига бир тенди.* А. Қаҳҳор, Асарлар. *Ойшабону, эрини бирор бўғиб ўлдираётгандек, дод сола бошлади.* Ҳ. Гулом, Машғъал. *Пиёз ўташ – хотинларнинг иши.. Нима бўлти! Ариққа ўтириб оласиз-у, пуштадаги пиёзни бўғиб қўйган ўтим юлиб ташлайверасиз.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

2 Нафас олишни қийинлаштироқ, дамини қайтармоқ. *Совуқ жонларингни оладими?* Тутун бўғади-ку, эшикни очинглар! Ойбек, Танланган асарлар. *Ўтнинг ҳарорати Эргашевнинг юзини қиздириб, бурқиб чиқаётган тутун эса нафасини бўғар эди.* Н. Сафаров. *Нафасни бўғадиган, кўзларни кўр қиласидиган чанг-тўзон булути ҳавони тутоди.* Ойбек, Навоий.

Овозни (ёки гапни) бўғмоқ 1) товуш пайчаларини заарлантаририб, овозни чиқармайдиган ёки хирилдоқ қилиб қўймоқ. *Йўтал овозимни бўғиб қўйди;* 2) кўчма сўз эркинлигидан маҳрум қилиб, гапиртирай қўймоқ. *Нега бирорининг гапини бўғасиз?* Балки ўша қиз Мирзаевни яхши кўрар? Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Қачонгача овозимни*

бўғадилар, тирикман – тинчимайман, тинчимайман. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Қаттиқ сиқиб, чандиб ёки бураб боғламоқ. *Қопнинг оғзини бўғмоқ.* ■ *Ўлжасаларимиз ҳам кўпайиб қолди, – деди қопнинг оғзини бўғиб.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

4 Фов, бўғов солиб тўсмоқ. Дарёни бўғмоқ. *Кўчани бўғмоқ.* ■ *Тўғон таҳтасини пастга босиб, сувни бўғмоқчи бўлганида, тўғонга қулф солинганини кўради.* Н. Сафаров, Танланган асарлар. *Халқимиз катта-катта каналлар қазиб, дарёларни бўғди.* «Муштум».

5 кўчма Исканжага олиб, танг аҳволга солмоқ ёки ҳалок қилмоқ, маҳв этмоқ. *Мудҳиши ўргимчак уяси, қуллик даврининг машбум соялари, ҳурликни бўғувчи қора юраклар!* Н. Сафаров, Танланган асарлар. *Бундай пайтларда яшил қўқат қанчалик кўзни қувонтирса, шўрҳок шунчалик таъбни хира қилар, бамисоли бири ҳаётга талпинса, иккинчиси уни бўғмоқчи бўларди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

6 кўчма Тўсқинлик қилиб, ўсишдан, ривожланишдан тўхтатмоқ, барбод қилмоқ. *Ташаббусни бўғмоқ.* ■ *У ўз майл-истагини бўғмайдиган, кўркам ҳам уддабурон ўйигитга турмушга чиқишини ўйлайди.* «Ёшлиқ».

Иштаҳани бўғмоқ 1) иштаҳани кеткизмоқ. *Ҳаёт.. боягидай қилтомоқ бўлиб ўтираверди, тўғриси, бу ноёб баҳт унинг иштаҳасини бўғиб қўйган эди.* М. Исмоилий, Фарона т. о.; 2) ҳафсаласини ўлдирмоқ; бирор ишдан бездирмоқ, совутмоқ. *-Иштаҳасини бўғиб қўйши керак ундаи одамларнинг,* – деди Элмурод. П. Турсун, Ўқитувчи.

7 кўчма Ортиқ даражада асабийлаштироқ, хуноб қилмоқ, дикқатини оширмоқ. *Ўзингни ҳам дикқат қилма, мени ҳам бўғма.* ■ *Ҳижрон панжалари унинг [Зулфиқорнинг] томоғидан бўға бошлади.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Кишини бўғасиз, Зайнаб!* Гапга темиричилек яхши эмас! А. Қодирий, Ўтган кунлар.

8 Рангини, тусини хиралаштироқ; кўринишини бузмоқ. *Пахса деворлар табиат манзарасини бўғиб турибди.* ■ *У.. ўрта бўйли бир жувон бўлиб, эгнидаги тўқ-қизил кўйлаги, унинг устидан кийиб олган қора жилемткаси, бошидаги яшил рўмоли қорачадан келган юзини бўғиброк қўйған бўлса ҳам, ўзига хўп ярашган.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

9 Оғирлаштироқ, бузмоқ. *Куни билан қуёш таптими еган пахса деворлар ўзидан иссиқлик чиқарыб, ҳавони бўғиб қўяди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

БЎФОВ 1 Кишан, банд, исканжа. *Мустамлака бўғовлари.* — *Тупроқ қорасовуқ бўғовида. Унинг касри дов-даражатга ўтди.* Р. Умаров, Дўрмон боғлари.

2 Тўсиқ, гов. *Сув йўлига бўғов солмоқ.*

3 қўчма Зулм, асорат. *Сиз шу кунларда юз йиллардан бери чекиб келаётганингиз зулмдан, азоб-уқубатдан ва бўйнингизга солинган қўллик бўғовидан қўтулиб.. ўз тақдирингизга ўзингиз эга бўласиз.* С. Айний, Дохунда.

БЎФОВЛАМОҚ 1 Кишанламоқ, занжирбанд қилмоқ. — *Покистон учун мен миллионлар қаторида не-не жафолар чекмадим: қамадилар, бўғовладилар, таёқладилар, — деди Абдулвоҳид.* Ойбек, Нур қидириб.

2 Бўғов солиб тўсмоқ, бўғмоқ.

БЎФОЗ I 1 Қорнида боласи бор (ҳайвонлар ҳақида). *Бўғоз сигир. Бўғоз совлиқ.* — *Бўғоз қўёнларни ҳомиладорлик даврида ўз вақтида сифатли озуқа ва тоза сув бериб парвариши қилиши лозим.* «Фан ва турмуш».

2 с.т. Ҳомиладор. *Тугишига тўрт ой қолган бўғоз хотинлар ҳам ишга чиқмайдилар.* А. Қодирий, Обид кетмон. *Бир неча бўғоз хотинлар Кулишиб, ўзидан кетди.* «Ҳасанхон».

БЎФОЗ II геогр. Икки сув ҳавзасини туташтирувчи тор сув йўли. *Гибралтар бўғози.* — *Душманни изма-из қувиб бораётган қўшинилар билан Абдуллаевнинг взводи ҳам Керчъ бўғозига етиб борди.* А. Раҳмат, Қаҳрамон сапёр.

БЎФОТ 1 Қамиш солиб ёпилган томнинг девордан ташқарига чиқиб турган қисми. *Пешиндан бери ёғаётган ҳўл қор том бўғотларини, ариқ бўйларини оқартирди.* Ҳ. Фулом, Машъал. *Қуёшнинг иссиғи нам тупроқдан, ивиган бўғотлардан ҳовур кўтариди.* С. Зуннунова, Гўдак ҳиди.

БЎҒОТ ТОМ Бўғот чиқарилган, бўғоти бор том. *Болаҳона бўғот томли, тишдан кўримсизгина бўлса ҳам, ичи бежирим — қадимча эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Сув йўлининг (мас., ариқ ёки ариқчанинг) бўғилган жойи. *Бўғот солмоқ. Бўғотни очиб юбормоқ.* Сувдан бурун, бўғот сол. Мақол.

БЎҒРА, бўғро Икки ўркачли нар тия.

БЎҒРИҚМОҚ 1 Иссиқдан, чарчоқдан ёки жаҳлдан юзнинг, бўйиннинг қизарип тўлишиши, бўртиши. *Султоновнинг аччиғи юзига тениб, қизарип бўғриқди.* М. Мансуров, Ёмби. *Онам нон ёнади бўғриқиб, бўртиб, Дам-бадам куяди қўли енгсакда.* Миртемир, Асарлар.

2 қўчма Қизғиш рангга кирмоқ, қизармоқ, шафақланмоқ. *Ботмоқдадир қуёш ҳам ахир, ҳансирап-да, бўғриқар осмон.* «Гулдаста».

БЎҒУВЧИ 1 Бўғмоқ фл. сфдш.

2 Нафас олишни қийинлаштирадиган, нафасни сиқадиган. *Бўғувчи газлар.* — *Беда ораси жуда иссиқ, гёё қуёшнинг бутун олови беда ичига яширгандай, қизғин бўғувчи ҳаво юзга уради.* Ойбек, Танланган асарлар.

БЎҲЧА эск. айн. бўхча. *Керакли анжомларни икки бўғчага тугиб, бир четга қўйди.* С. Сиёев, Аваз. *Амалдорларнинг ёнида бир бўғча турли-туман чопонлар турарди.* С. Айний, Эсадаликлар.

БЎҲТОН [а. بەھەن — ёлғон, туҳмат] Бирорни айблаш ёки қоралаш мақсадида ўйлаб чиқарилган асоссиз даъво; туҳмат. *Бўҳтон қилмоқ.* *Бўҳтон тарқатмоқ.* *Бўҳтон ёғдирмоқ.* — *Бир-бирларингизга тухмат ва бўҳтон қилманглар.* «Ҳадис». *Бўлакни англа тўғри, тўғри юр, бўҳтонни касб этма.* Ҳабибий.

БЎҲТОНЧИ Бўҳтон қилувчи, бўҳтон тарқатувчи; туҳматчи. *Бўҳтончилар чиндан ҳам баҳтсиз маҳлуқларки, улар ўз галабалари натижасида юзлари бадтарроқ қорайганини сезмайдилар.* Ойбек, Нур қидириб.